

BIBLIO
LOGIA

BIBLIOTHECA BIBLIOLOGICA

Fondată de I. GRĂCIUN

SERIE NOUĂ
31-(50)

HERMENEUTICA BIBLIOTHECARIA

- Antologie Philobiblon -

(V)
Editori

Carmen Crișan, István Király V.,
Cristina Popa și Raluca Trifu

Argonaut
Biblioteca Centrală Universitară
"Lucian Blaga"
2011

BIBLIO
GRAPHIA

BIBLIOTHE
CONOMIA

BIBLIOTHECA BIBLIOLOGICA

Fondată de **I. Crăciun**
SERIE NOUĂ
32 -(51)

HERMENEUTICA BIBLIOTHECARIA

– **Antologie Philobiblon** –

(V)

Editori

Carmen Crișan, István Király V.,
Cristina Popa și Raluca Trifu

Editura Argonaut
Biblioteca Centrală Universitară
„Lucian Blaga” din Cluj
2011

BIBLIOTHECA BIBLIOLOGICA

apare sub îngrijirea lui
Doru Radosav

Seria HERMENEUTICA BIBLIOTHECARIA este îngrijită
de **István Király V.**

Tehnoredactare: **Editorii**

Coperta: **arh. Tiberiu Trenea** și **fotogr. György Tasnádi**

Ilustrații: **Ana-Maria Călinescu** și **Rodica Frențiu**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Hermeneutica Bibliothecaria : Antologie Philobiblon (V) / editori : Carmen Crișan, István Király V., Cristina Popa, Raluca Trifu. – Cluj-Napoca : Editura Argonaut : Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, 2011. – 557 p.

ISBN 978-973-109-223-2

001.2

02

04

08

Copyright © **Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” – Cluj-Napoca**

Editura Argonaut

Director: Emil Pop

Adresa: Str. Ciucaș, nr. 5, ap 15, **Cod Poștal** 400545 – **Cluj-Napoca**

Tel/Fax: 0264/425626

<http://www.editura-argonaut.ro>

Editura Argonaut este acreditată de C.N.C.S.I.S. din anul 2002

CHALLENGES OF CULTURE

Past for the Future

"Lucian Blaga" Central University Library
Research Department

PHILOBIBLON

Trecut pentru Viitor

PROVOCAREA CULTURII

Informații - Achiziție - Abonare

<http://www.bcucluj.ro/philo/>

E-mail: philobib@bcucluj.ro

CUPRINS

CONTUR

**Re-Introducere sau: Dincolo de „teoria și practica” informării și documentării
– Spre o hermeneutică posibilă și necesară 11**

**Desfășurătorul întâlnirilor *Atelierului Hermeneutica Bibliohtecaria*
(*Philobiblon*) 21**

FOCUS

**Noul Program al revistei și Politica ei Editorială: PHILOBIBLON
– *Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*..... 29**

*Raluca TRIFU, István KIRÁLY V., Considerații filosofice, epistemologice
și scientometrice legate de sensurile științei și profesiei bibliotecare –
Pentru situarea proiectului unei cercetări 31*

*Valeria SALÁNKI, Cultura organizațională și comunicarea în bibliotecă
- Studiu asupra culturii organizaționale în Biblioteca Centrală Universitară
„Lucian Blaga” din Cluj 44*

*Raluca TRIFU, István KIRÁLY V., Globalizare și Individualizare, sau:
Marketingul ca metaforă pentru reasumarea și reconturarea sensurilor
serviciilor de bibliotecă – O inițiativă și o experiență românească 114*

Claudiu GAIU, Gabriel Naudé (1600-1653) – în slujba Puterii și a Cărții 128

Alin Mihai GHERMAN, Timpul scrierii – Manuscrisele 140

*Dana Maria MĂRCUȘ, Sărbătoarea cărții. Percepția societății românești
interbelice asupra cărții și lecturii 148*

*Orsolya ANTAL, Taine în jurul unei satire în spirit voltairian în limbă maghiară
de la sfârșitul secolului al XVIII-lea 197*

Kinga PAPP, Colligatul Ms 354 și dramele pierdute ale lui József Mártonfi 213

*Gabriela RUS, Roxana BĂLĂUCĂ, Venceslav Melka în colecția Bibliotecii
Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca 222*

Nicolina HALGAȘ, Dimensiunea educativă a bibliotecii publice prin servicii de animație pentru copii 249

Tünde JANKÓ, Alina NEALCOȘ, Maria CRIȘAN, Mariana GROS, Carmen GOGA, Biblioteca Filială de Științe Economice - Tradițional versus modern 271

Adriana MAN SZÉKELY, Emil SALAMON, Colaborarea Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca cu Banca Mondială 290

ORIZONTURI

Aurel Teodor CODOBAN, Mass-media și filosofia – Filosoful ca jurnalist, sau sinteza unei ideologii ostensive 301

Marian PETCU, Școala de ziaristică de la București (1951-1989) – Istorii recente 314

Marcel BODEA S., Timpul matematic în mecanica clasică – o perspectivă epistemologică.....332

Florina ILIS, Fenomenul science fiction și fețele timpului 354

Rodica FRENȚIU, Yasunari Kawabata și nostalgia timpului fără timp 373

Rodica TRANDAFIR, Timpul și muzica 390

István KIRÁLY V., Întemeierea filosofiei și ateismul la tânărul Heidegger - Prolegomene la o perspectivă existențial-ontologică 423

Elena CHIABURU, Considerații privitoare la vânzarea la Cochii Vechi și mezat 437

Vlad POPOVICI, Istoriografia medicală românească (1813-2008) 463

Gheorghe VAIS, Remodelări urbane în Clujul perioadei dualiste (1867-1918).....481

Cristina VIDRUȚIU, Ciuma – profilul unei recurențe istorice supusă unui transplant artistic 497

Anna Emese VINCZE, Iluziile pozitive din perspectiva psihologiei evoluționiste 506

REFLEXII

<i>Florentina RĂCĂȚĂIANU, Irina Petraș, Literatura română contemporană</i> - O panoramă - Recenzie	527
<i>Raluca TRIFU, Filosofia informației si cibernetica</i> – Recenzie	530
<i>Iulia GRAD, Tematizări în eticile aplicate – perspective feministe</i> (Mihaela Frunză) - Recenzie	534
<i>Adrian GRĂNESCU, Biblioteca lui Hitler, cărțile care i-au format</i> personalitatea , de Timothy W. Ryback – Recenzie	537
În colecția BIBLIOTHECA BIBLIOLOGICA au apărut	551
Revista PHILOBIBLON – Volumele apărute	556

CONTUR

Re-Introducere
sau:
Dincolo de „teoria și practica” informării și documentării
– Spre o hermeneutică posibilă și necesară –

Notă

Intitulăm și acest al cincilea volum de Antologie *Philobiblon*, tot *Hermeneutica Bibliothecaria*, deoarece, pe parcurs, am realizat și mai adânc faptul că „formula” expresiei atinge și numește tocmai miezul și orizontul intențiilor și scopurilor „bibliologice” și „biblioteconomice” propriu-zise ale rubricilor de resort ale publicației antologate. De aceea, începând cu volumele X-XI/2005-2006 și rubrica „bibliologică” principală a revistei poartă deja, în titlul ei, exact această sintagmă. În strânsă legătură cu motivele specificate aici se află însă și faptul că acest text „premergător” se numește tot și tocmai: Re-Introducere.... Căci, recitind textul introductiv al primului volum de antologie *Philobiblon – Hermeneutica Bibliothecaria* (I) – din anul 1998, am constatat că el și-a păstrat, în bună parte și astăzi, actualitatea conceptului, conținutului și mesajului său. Este deci vorba și acum despre re-scrierea și republicarea a ceva ce a fost și a rămas: **actualizare!** Adică un lucru care trebuie făcut – adică gândit – în continuare!

I. Preliminarii

Automatizarea și informatizarea nu mai reprezintă astăzi un simplu deziderat pentru bibliotecile românești. Dimpotrivă, ele sunt o realitate care, pe zi ce trece, prinde contururi mai circumscrise și articulate, devenind de mult mediul nostru cotidian, aflat în continuă evoluție și diversificare. Cu cât ne sunt însă mai „apropiate”, cu atât mai mult devin ele și o sursă de sfidări și de confruntare.

Cu ce anume ne confruntă – în primul rând și în esență – automatizarea și informatizarea continuă a bibliotecilor în general și ale activităților de informare, în special? Și mai ales în procesul care avansează pe zi ce trece și pe care-l numim – cu ușurință, poate – „globalizare”?

Ca orice întrebare pusă în mod serios și explicit, și aceasta trebuie lămurită, mai întâi, în natura și structura ei proprie! Ceea ce, din punct de vedere structural, ne izbește însă din capul locului la această întrebare, este faptul că, în ea, **este cuprins** deopotrivă și în mod explicit și **cel care o ridică!** Adică, întrebătorul. Deci cel care susține de fapt întrebarea. Altfel spus, în această întrebare **noi înșine** suntem și rămânem în continuare aceia care, aflați în fața unei confruntări, ne întrebăm în fond despre și cu privire la noi înșine!

Apoi, în și prin această întrebare, „sarcina” cu care ne confruntăm – deci: modernizarea continuă a bibliotecilor – devine și ea dislocată din toposul ei pur destinal – dictat adică de vremurile în care, agitați și zi de zi, trăim – și se eliberează pentru întâlnirea și asumarea unor sfidări care sunt nu numai organice ci cu adevărat istorice!

Prin urmare, chiar prin structura ei, această întrebare se dovedește a fi o interogație propriu-zis **hermeneutică**, a cărei natură trebuie, de aceea, întrevăzută, realizată și păstrată în mod autentic și explicit de-a lungul tuturor demersurilor noastre de **auto-înțelegere**. Din acest motiv, discuțiile de față nu – mai – pot deveni, în nici un chip, vreo vorbărie despre „ce ar fi” și „ce se poartă” în profesie, ci problematizările trebuie re-conduse tematic la izvoarele lor autentice. În așa fel încât ele să treacă și prin analiza **propriei noastre situații** aflate față-n față cu adevăratele sfidări ale prezentului timpului. Și, desigur, cu cele ale trecutului și viitorului.

Problema posibilității și chiar a necesității introducerii metodelor hermeneutice în înțelegerea și desfășurarea activităților de informare – în special a celei bibliografice – a fost pusă pentru prima oară, după știința noastră, de către Bruno Richardot.¹ Deși desfășurate la un nivel conceptual de a dreptul precar, propunerile lui ținesc totuși atât o înțelegere mai profundă a esenței activităților bibliografice, cât și a tematicilor bibliografiate. Tradițional, **hermeneutica** este însă arta – apoi știința – interpretării. Prin opera lui Hans-Georg Gadamer, ea a fost elaborată și ridicată însă la rangul de teorie universală a înțelegerii.² Interpretând – hermeneutic – temele și problemele cu care ne confruntă tradiția și existența noastră actuală, noi de fapt realizăm o înțelegere superioară a propriei noastre ființe și situații. De aceea, comprehensiunea hermeneutică se desfășoară totdeauna într-un **cerc**. Cerc care este deschis de fiecare dată de către intenționalitatea și efortul interpretării și care, pe parcurs, se întoarce și revine tocmai spre- și la o mai profundă înțelegere de sine a interpretatorului însuși.

Confruntându-se – în prezentul și în concretul situației – cu problemele tematic conturate ale interpretărilor sale, interpretatorul – la capătul chestionărilor sale hermeneutice – se va găsi deci îmbogățit și chiar întărit, dar totuși confruntat, de fapt, cu sine însuși...

Din această perspectivă, trebuie acum să reluăm întrebarea noastră anterioară: Cu ce anume ne confruntă – în esență – informatizarea și modernizarea **continuă** a bibliotecilor în general, și cea a activităților de informare, în special? Întrebarea trebuie însă pusă și susținută în întreaga ei amploare, deschidere și profunzime! Altfel riscăm să insistăm – și noi – în obișnuitele răspunsuri de conjunctură, sau în veleitarismele... la fel de obișnuite în fond.

Or, aceste răspunsuri de conjunctură și/sau veleitare, interpretează întrebarea de mai sus, ca fiind de regulă referitoare la o chestiune de **tehnică**. Adică, informatizarea și modernizarea continuă reprezintă, este și rămâne pentru bibliotecii și pentru bibliotecari, în esența ei, o problemă de dotări (calculatoare, soft-uri, hard-uri, programe, conexiuni etc.) noi și de (noi) competențe tehnice. Exigențele **sincronizării** permanente cu ele și cu „noutatea” lor constau, deci, în primul rând –

---

¹ Richardot, Bruno, *Des pratiques bibliographiques à l'hermeneutique documentaire: sens et référence en documentation*. În: *Documentaliste*, vol. 33 (1996), Nr. 1, p. 15-17.

² Gadamer, Hans-Georg, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, 1975 (În ediție românească *Adevăr și metodă*, Teora, București, 2002, 735 p.)

dacă nu chiar în exclusivitate – în solicitări vizând dobândirea resurselor privitoare la dotare și în obținerea competențelor potrivite de „operare”.

Numai că, în felul acesta, dotările și „operarea” pot deveni – și chiar devin în mod aproape constant – scopuri în sine care își dezvoltă utilitatea nu neapărat, pentru utilizatorul și publicul bibliotecilor – și cu atât mai puțin în vederea reconturării organice a **orizonturilor sui generis de sensuri ale bibliotecii** –, ci mai degrabă pentru operator. Pe aceste structuri, lipsite în fond de orice fel de organicitate, se pot clădi apoi – ce-i drept – și multe cariere efemere...

În realitatea ei esențială, informatizarea și modernizarea-evoluția continuă a bibliotecilor ne confruntă însă – pe noi, bibliotecarii – în permanență și în primul rând: cu noi înșine. Altfel spus, ea se dovedește a fi o întrebare și o sfidare propriu-zis hermeneutică, care ne îndeamnă – sau ne obligă – ca pe- și prin parcursul chestiunilor tehnice etc., să ne definim și să ne re-definim în permanență pe noi înșine. Adică propria noastră ființă, stare, situație și disponibilitate profesională, instituțională și existențială „generală”, dar totdeauna **actuală!** Cu privirea ațintită, desigur, (și) spre viitor...

II. Prezentul și autenticitatea lui

„În sine”, acest „viitor” exercită însă și o anumită forță de atracție **exterioară** la care, în mod evident, „se rezistă” cu greu. Există și persistă astfel în zonele noastre o stranie și ficțională înclinație către „tematizarea” și „dezbateră” lui. În loc, deci, ca bibliotecarii și profesioniștii informației să se angajeze și să se concentreze critic și analitic la problemele **organice** ce decurg din **realitatea** – profesională, instituțională, materială, socio-politică, istorică, mentală, managerială, culturală etc. – efectivă a situației lor prezente, ei se „refugiază” – ademeniți și fascinați – în *imaginarul* facil a tot felul de proiecții legate mai degrabă de moda vremurilor, decât de proiecte într-adevăr structurate spre asumarea lor...

La baza acestor manifestări nu se află însă – credem – chestiuni pur psihologice sau psiho-sociologice¹ ale profesiei, ci ele se clădesc de fapt pe aspecte legate de probleme de **mentalitate**. Mentalitatea, mentalitățile sunt structuri – deopotrivă conștiente și inconștiente – care pre-judecă și pre-determină atât orientarea problematizatoare, cât și atitudinea și comportamentul subiecților și chiar al colectivităților. Ele participă în orice proces hermeneutic – desfășurat spontan sau metodic – atât în privința a **ce anume** este problematizat și tematizat și a felului și **nivelului** la care se desfășoară această tematizare, dar și la cel al concluziilor și, mai ales, al consecințelor acestor tematizări.

Din acest punct de vedere, viziunea după care modernizarea continuă a muncii de bibliotecă sunt privite ca fiind probleme ce vizează, în mod aproape exclusiv, chestiuni de dotare tehnică și de competențe de „operare”, sunt în fond două aspecte ale uneia și aceleiași mentalități, care ne este proprie și care ne

---

¹ A se vedea în acest sens: Prins, Hans – Gier, Wilco de, *Status, Image and Reputation of Librarianship. A raport of an empirical research undertaken on behalf of IFLA's Round Table for the Management of Library Associations*, IFLA/NBLC, The Hague, 1993

orientează și ne și (pre)definește zi de zi. Caracteristica cea mai importantă a acestei mentalități este însă – în mod paradoxal în aparență – tocmai **lipsa** problematizării proceselor chiar din perspectiva analizei și a studiului mentalităților, adică: lipsa cercului hermeneutic!

Și aceasta în două direcții: pe de o parte în trecerea cu vederea asupra faptului că însăși infrastructura informațională a modernizării poartă în- și cu sine o anumită **cultură și mentalitate**. Fără adoptarea și adaptarea căreia punerea ei „în funcțiune” nu poate fi nici organică și – la urma urmei – nici întru-totul eficientă. Adică a faptului că, pe de o parte, trebuie trase și duse până la capăt nu numai toate concluziile și consecințele „profesionale”, „restrânse” etc., ci și cele instituționale, administrative, legislative, de asociere, de formare și de formare continuă, care decurg din acest proces și, pe de altă parte, prin nesocotirea faptului că adoptarea acestei mentalități presupune, la rândul ei, schimbarea, depășirea efectivă și – de multe ori – chiar suprimarea expresă a datelor propriilor noastre mentalități prezente și pre-judicative! Aceste structuri mentale – care deci trebuie depășite – se cer de aceea **studiate**, problematizate, identificate și recunoscute apoi ca fiind tocmai „ale noastre” și ca fiind, în același timp, propriile noastre **frâne** și, desigur, determinări și **însărcinări**.

În lipsa acestei orientări interogative, problematizatoare și tematizatoare decise, întreaga discuție și întregul proces de modernizare continuă... riscă însă să devină, în esență și în fond – chiar în pofida rezultatelor „parțiale” –, un proces „veleitar” și strict utilitar, care, privitor la lucrurile esențiale și variate ale **sensurilor**, rămâne de fapt „încrămățat în permanență în proiecte” și în declarații de intenții. Pe de o parte lipsite de orizonturile lor organice, pe de altă parte duse rareori până la capăt. Autenticitatea prezentului și autenticitatea prezenței reclamă, deci, – cel puțin în parte – și acea întrebare care ne pune față-n față cu propria noastră mentalitate actuală – aflată deci în act împreună cu toate consecințele ei –, dar care ne orientează, ne pre-direcționează totuși în modul de concepere, de organizare și de funcționare a instituțiilor, asociațiilor și proiectelor noastre profesionale.

Dacă însă se adevărește că această întrebare trebuie într-adevăr **pusă** – și încă în mod apăsător și explicit – atunci se ridică imediat și o altă problemă, strâns legată de ea: **unde** anume trebuie și poate fi ridicată o asemenea întrebare?

„Locul” potrivit pentru întrebarea hermeneutică despre mentalitățile existente și dominante în profesia noastră de bibliotecar și în organismele și instituțiile sale este, desigur, **sfera publică**! Fără a intra în conceptualizări complicate, se poate spune că ceea ce într-un domeniu sau într-o profesie aparține, prin excelență, sferei publice, sunt tocmai **publicațiile** sale.

Ele ar trebui – și poate chiar ar putea –, deci, problematiza mentalitatea, situarea, starea, imaginea, orientarea, recunoașterea socială și statutul profesiilor și al instituțiilor noastre. În ele ar trebui – și poate chiar ar putea fi – prin urmare, studiate și dezbătute, cu mijloace raționale, dialogale și riguroase, învățământul, legislația, organizarea administrativă, statutele posibile, variantele și sensurile eficiente ale asocierilor, formarea continuă etc., ale profesiei și existenței noastre.¹

---

¹ Sub acest aspect, listele de discuții, inclusiv cea mai extinsă dintre ele, adică „Biblos” nu este, la noi, decât un exemplu concludent pentru un spațiu de pseudopublicitate, unde sunt

Numai că, asociațiile noastre abia au avut până acum reviste, sau dacă au, ele abia circulă, și este foarte interesant și edificator de studiat „bibliometric” sau „scientometric”, care anume este frecvența, ponderea și mai ales nivelul/orizontul intelectual și științific al reflecțiilor și analizelor pe aceste teme – totuși arzătoare și fundamentale – o au în puținele publicații de care dispune aici profesia noastră. Și mai interesantă este studiarea ponderii pe care o au în aceste publicații dezbaterile și confruntările explicate – argumentate și polemice – de idei, de păreri și de proiecte...¹ Lucrurile nu stau altfel, din păcate, nici în ceea ce privește literatura de specialitate publicată la noi în cărți și volume.²

III. *Philobiblon*: un cadru posibil

În acord cu vocația deopotrivă științifică și enciclopedică a uneia dintre cele mai mari biblioteci universitare din Europa Centrală – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj, *Philobiblon*³ este o publicație științifică *multi-și transdisciplinară* care generează un forum dinamic pentru tratarea diversificată a unor problematici extrem de variate și actuale. Primul volum al revistei a apărut în 1996. Fiind destinată în primul rând schimbului internațional inter-bibliotecar – ea se publică în limba engleză – revista urmărește concomitent obiective programatice, pragmatice, promoționale și de imagine. Ca atare – în ceea ce privește rubricile sale „bibliologice” – ea nu-și propune pur și simplu umplerea unui gol existent, mai mult sau mai puțin conjunctural, în literatura biblioteconomică românească, ci promovează o fizionomie, un sens și o consistență proprie, particulară care s-a dovedit deja a fi și durabilă.

Încadrându-se în „categoria” publicațiilor periodice editate de către unele din marile biblioteci, *Philobiblon* nu se rezumă însă doar la valorificarea documentară și științifică a colecțiilor bibliotecii care o editează, ci are în vedere și valorificarea și focalizarea potențialului științific și spiritual al centrului universitar și cultural în care publicația a luat ființă. Și nu numai.

---

ridicate și „dezbătute” multe probleme realmente importante – de ex. problemele Bibliotecii Naționale a României, ale învățământului bibliologic superior etc. –, dar care, în mod evident, ar trebui de fapt scoase și susținute cu mai multă tărie și în sfera publică „reală”, care are deci într-adevăr șanse de efectivitate și de efecte... sau care produce măcar „documente” ce „rămân” și la care se poate apoi oricând face referire...

¹ O asemenea investigație a fost efectuată de noi în 1997, informațiile ei fiind actualizate apoi și pentru anul 1998, creându-se astfel și o bază de date bibliografică, care a fost ulterior și „comercializată”. Bibliografia și studiul respectiv se găsește în volumul *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon* (I) Editori Florina Iliș și Ionuț Costea, Presa Universitară Clujeană, Colecția: *Bibliotheca Bibliologica* (19), Cluj-Napoca, 1998, p. 83-175.

² Pe scurt a se vedea cercetarea Anei Maria Căpâlneanu din al doilea volum *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon*, Editori Viorica Sâncrăian și István Király V., Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p. 31-102. Între-timp cercetarea detaliată a fost însă definitivată și publicată în două volume consistente. Vezi, Ana Maria Căpâlneanu, *Factorul informațional în învățământ și cercetare în contextul modernizării documentării științifice din România*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007. Vol. I- II. , 531 p.

³ Vezi, <http://www.bcucuj.ro/philob/>

Ana-Maria Călinescu, *Cel-care-se-miră* (2006)
(175 × 220 mm.)

Tot spre deosebire de revistele altor mari biblioteci, *Philobiblon* are deci și o rubrică dedicată problematicii profesiei de bibliotecar, a organismelor și instituțiilor sale. Nu întâmplător această rubrică se intitula la început *O profesie în schimbare – O societate în tranziție*. Căci ea a dorit și dorește în continuare să fie, în primul rând, nu un for de „lămurire” a problemelor de manualitate și de meșteșug profesional, ci tocmai un cadru de ridicare, de conștientizare, de problematizare și de analiză transdisciplinară și exigentă a re-definirilor necesare, decisive și actuale ale profesiei. Este vorba, deci, de analize, de studii și de meditații actualizate – dar ridicate la nivel de conștiință culturală – „despre” problemele, starea prezentă și „despre” perspectivele realmente fundamentate și critic prefigurate ale profesiei noastre și tocmai în spațiul nostru existențial.

Studiile înserate și în acest volum – ca și în antologiile precedente – provin, în marea lor majoritate, din această rubrică, iar orientarea și calitatea lor ne fac să privim cu încredere seriozitatea acestui proiect. Proiect care țintește, în esența lui ultimă, tocmai intersectarea culturii și a informației!¹

Cum ar putea însă să se „intersecteze”, „informația” și „cultura”, dacă ele nu s-ar angaja reciproc în primul rând în direcția creării unei culturi a informației? Căci cultură autentică ne-informată nu a existat niciodată, în timp ce informația lipsită de cultură – chiar in-cultă – ne înconjoară, ne obstrucționează și ne agresează moment de moment! Nu numai în spațiul public „social” al mediilor, dar și în cel al angajamentelor noastre profesionale și instituționale pur tehnice, de suprafață și/sau strict veleitare.

Dar ce altceva ar putea însemna, în cazul nostru, această „cultură a informației”, dacă nu, pe de o parte, tocmai sondarea și reconstruirea actuală a **sensurilor** și rosturilor autentice ale bibliotecii și ale informației însăși? Sensuri și rosturi ce se dovedesc mereu a fi și de trimitere „dincolo” de complicatele „servicii informaționale” ale unor instituții concepute și ele strict ca „servicii” furnizate „utilizatorilor”. Apoi, pe de altă parte, cum am putea noi ajunge la degajarea și conturarea prezentă a acestor sensuri dacă am elimina reflexia hermeneutică și cea critică din analiza stării și situației profesiei noastre?

Într-un cuvânt: aici se pledează – pe baza unor analize critice și a unei comprehensiuni hermeneutice – pentru exercițiul unor structuri mentale care sunt departe de a fi simple accesorii ocazionale ale modernizării continue, ci care, dimpotrivă, tocmai fundamentează și dau sens deplin dotărilor informatice și competențelor de operare aflate în permanentă evoluție și diversificare!

Iar revista *Philobiblon* este și va rămâne deschisă pentru colaborarea cu oricare bibliotecar și oricare bibliotecă, interesată și competentă în deschiderea cercurilor hermeneutice ce pornesc de dincoace și ajung dincolo de „practica și teoria informării”.

Dar și experiența cooperării revistei cu colaboratorii-autorii bibliotecari, dezgroapă în continuare și zilnic noi dificultăți, care sunt și ele încă legate de aspecte

---

¹ Care este un aspect esențial a ceea ce astăzi – și ca temă aflată „la modă” – se numește „information literacy”.

ce privesc și se înrădăcinează de fapt în probleme de mentalități și de cultură organizațională. Nu ne referim doar la lipsa experienței de a utiliza în public rațiunea, ci mai degrabă la lipsa și carențele nevoii însăși de a fundamenta, instaura și contura ceea ce s-ar putea numi **societatea civilă a profesiei**. Ori, o societate **civilă** autentică se poate fundamenta doar pe baza și cu participarea unor **indivizi autonomi**, iar societatea civilă a unei profesii se poate clădi numai pe indivizi a căror autonomie rezidă, în principal, în profunzimea mentală, în cadrul și orizontul căreia ei își manifestă, susțin și realizează în public și independent (autonom) competențele lor, în raport și în contextul unor situații și probleme „profesionale” determinate.

De aceea, *Philobiblon* a dorit de mai mulți ani să devină, treptat, și un cadru-prilej **informal** pentru constituirea și conturarea societății civile a profesiei de bibliotecar și a instituțiilor de bibliotecă. Nevoia angajării revistei în această direcție a mai fost și este generată de constatarea îngustimii și a caracterului schematic și formal al spațiului nostru public profesional. S-a simțit deci nevoia unui forum informal în care „persoanele” să se manifeste în mod argumentat și în acord cu reala lor competență profesională și autonomie mentală, raportându-se în același timp la contra-argumente ridicate în mod la fel de rațional și responsabil. În felul acesta – poate – valoarea lor s-ar constitui, s-ar impune și s-ar aprecia nu în funcție de „imagini construite” câteodată chiar prin impostură și conformism clientelar, ci într-adevăr pe baza validității existențiale, dovedite în situații **dialogale și dispute publice**. În acest mod, revista poate deci contribui nu numai la decantarea și aprecierea reală a valorilor profesionale, dar și la ridicarea nivelului de abordare a problemelor cu care ne confruntăm și, prin urmare, la modificarea mentalităților nesincronizate eventual cu autenticitatea prezenței noastre în timp.

Așa se explică – probabil – și faptul că, deși *Philobiblon* nu intenționa niciodată și cătuși de puțin să se afle în pas cu „moda” efemeră a profesiei, ea își nimereste totuși și în mod constant „epoca”. Dacă avem în vedere, de exemplu, tematicile Conferințelor Generale anuale IFLA începând din anul 1998 – adică din anul apariției primului volum de Antologie *Philobiblon* – atunci putem constata cu ușurință faptul că există o consonanță și o sincronie cu totul naturală, necăutată și organică între programele-tematicile lor și contribuțiile rubricilor *Philobiblon* de resort.¹

---

¹ Conferința Generală IFLA din anul 1998, a avut ca tematică tocmai „Intersecția dintre Informație și Cultură”, iar tematicile Conferințelor Generale ulterioare au fost: **1999** (Bangkok, Thailanda): „Libraries as Gateways to an Enlightened World” (Bibliotecile ca porți către o lume iluminată); **2000** (Ierusalim, Israel): „Information for Cooperation: Creating the Global Library of the Future” (Informare pentru cooperare: Crearea bibliotecii globale a viitorului); **2001** (Boston, SUA): „Library and Librarians: Making a Difference in the Knowledge Age” (Bibliotecă și bibliotecari: Realizarea unei diferențe în epoca cunoașterii); **2002** (Glasgow, Scoția): „Libraries for Life: Democracy, Diversity, Delivery” (Bibliotecile în slujba vieții: democrație, diversitate, oferirea de servicii); **2003** (Berlin, Germania): „Access Point Library: Media-Information-Culture” (Biblioteca ca punct de acces/portal: media-informație-cultură); **2004** (Buenos Aires, Argentina): „Libraries: Tools for Education and Development” (Bibliotecile: Instrumente pentru educație și dezvoltare); **2005** (Oslo,

De altfel, contactul revistei *Philobiblon* cu sfera publică nu se poate rezuma nici la simplul act al publicării și nici la cel al „reprezentării” și realizării unei concepții redacționale, oricât de întemeiată să fie ea. În fond, orice revistă și oricare redacție este în același timp și o instituție și un for de dezbateri publică a unor probleme determinate, dezbateri care nu are neapărat legătură directă și imediată cu actul propriu-zis al publicării... În acest sens și în această direcție am înființat, desigur, în jurul revistei și Atelierul *Philobiblon*. Care, începând cu anul 2009 se numește și el *Atelierul Hermeneutica Bibliothecaria*.¹

*

Majoritatea covârșitoare a cercetărilor, studiilor și dezbaterilor inserate și în acest al cincilea volum de antologie au fost prilejuite, condiționate sau chiar inițiate de existența revistei *Philobiblon*. Ele demonstrează – dacă mai era nevoie – faptul că revista reușește într-adevăr să focalizeze și să mobilizeze nu numai spațiul cultural, universitar-științific și intelectual, dar și pe cel profesional-biblioteconomic clujean și nu numai. Or, acest lucru exprimă și atestază nu doar „nevoitele”, dar și disponibilitățile și capacitățile de reflexie și de creație ale profesioniștilor noștri.

Nu este, de aceea, deloc întâmplător nici faptul că în anul 2006 revista *Philobiblon* a fost **acreditată** de către Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior din România în categoria B, apoi în B Plus. Adică drept o publicație cu șanse serioase de a devenii una de importanță internațională.

Ca o evoluție, credem, firească, revista (deci publicația sursă, în limba engleză) a fost apoi inclusă și în prestigioasa bază de date produsă de către EBSCO Publishing Co. Datorită și unor eforturi conturate de *marketing*, la ora actuală revista *Philobiblon* figurează – potrivit unui contract semnat în 2008 – cu text integral în respectiva Baza internațională de date și retroactiv. Adică, cu toate textele integrale ale tuturor volumelor apărute până acum (1996-2009), ea făcând parte din publicațiile pe care baza EBSCO le difuzează simultan în **două sub-baze** ale sale: în *Academic Search Complete* (pentru perioada 2005-2009) și în *Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text*. Aici colecția este la această oră deja completă: 1996-2009. Astfel, revista a ajuns acum practic la o difuzare pe scară „planetară”.

Norvegia) „Libraries – A Voyage of Discovery (Bibliotecile – o călătorie a descoperirii); **2006** (Seoul, Republica Korea) „Libraries: Dynamic Engines for the Knowledge and Information” (Bibliotecile: mecanisme dinamice pentru cunoaștere și societatea informației); **2007** (Durban, Africa de Sud) „Libraries for the Future: Progress, Development and Partnership” (Biblioteci pentru viitor: progres, dezvoltare și parteneriate); **2008** (Québec, Canada) „Libraries without borders: Navigating towards global understanding”; **2009** (Milano, Italia) „Libraries create futures: Building on cultural heritage”; **2010** (Göteborg, Suedia) „Open access to knowledge - promoting sustainable progress”.

¹ Vezi, <http://www.bcueluj.ro/philo/atelier-herm.html>. Iar cu privire la desfășurarea în timp și la tematicile întâlnirilor Atelierului, se poate consulta documentului care urmează acestor pagini intrductive..

Cu atât mai mult am simțit și de această dată nevoia ca aceste lucrări să nu fie difuzate exclusiv pe o rețea internațională, ci ele să fie puse și la dispoziția breslei profesionale autohtone. Altfel, cercul hermeneutic nu s-ar închide în mod autentic nici acum...

Editorii

**Desfășurătorul întâlnirilor Atelierului
Hermeneutica Bibliothecaria
(Philobiblon)**

Nr. crt.	DATA	REFERENT	TEMA ȘI TITLUL PREZENTĂRII
1	aprilie 1999	Florina Iliș, Ionuț Costea, István Király, Angela Marcu, Olimpia Curta	- Prezentarea volumului <i>Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon</i> - Literatura bibliologică românească – articole din publicații periodice – 1990-1997 – Bază de date analitică, bibliometrică și de nivel – prezentare
2	iunie 1999	Viorica Sâncrăian	Formarea continuă: între nevoie și realitate
3	noiembrie 1999	Liana Miclăuș	Comunicare regională: Biblioteca Universitară Karlsruhe; Al 89-lea Congres al bibliotecarilor germani, Freiburg
4	martie 2000	Olimpia Curta	Informatică documentară: Studiu privind impactul introducerii mijloacelor moderne de informare în BCU „Lucian Blaga”
5	martie 2000	Florina Iliș, Ilona Gurka-Balla	Învățământul superior bibliologic britanic; Biblioteci britanice
6	mai 2000	Rozalia Poráčzky, Călina Retișan, Ioan Drăgan	Informatizare și management – Lansarea volumului <i>Management pentru viitor - biblioteci și arhive</i>
7	decembrie 2000	István Király, Viorica Sâncrăian	-Philobiblon, revista bibliotecii universitare, a culturii și a bibliotecarilor clujeni; – Atelierul Philobiblon, forum de dezbateri
8	februarie 2001	Valeria Salánky	Anchetele sociologice în bibliotecă: Cunoașterea și aprecierea bibliotecii de către utilizatori
9	aprilie 2001	Daniela Todor	Publicația BCU: Activitatea științifică a cadrelor didactice și a cercetătorilor UBB – tradiție și perspective
10	mai 2001	Hermína G. B Anghelescu	Biblioteci și centre de informare americane – realizări și dileme
11	iunie 2001	Angela Marcu	Serviciile de referință – noi tendințe – Sinteză documentară
12	iulie 2001	Monica Lazăr	Indexarea tematică-tezaure: Evoluția indexării spre tezaurele specializate
13	octombrie 2001	Georgeta Dodu	Informațiile comunitare: Centrul de informare comunitară sau Biblioteca dincolo de educație și divertisment

14	octombrie 2001	Lucia Hosu	Suporturile multimedia: Utilizarea DVD ca suport multimedia în biblioteci
15	decembrie 2001	Traian Brad	Asociațiile de bibliotecari și biblioteci din România
16	octombrie 2002	Anastasia Fodorean, Monica Lazăr	Retroconversia documentelor de bibliotecă
17	decembrie 2002	Rozalia Poraczky, Erika Molnar	Marketing în biblioteci: Marketing în organizațiile non-profit
18	ianuarie 2003	Doina Popa, Adriana Székely	Statisticile de bibliotecă în România
19	februarie 2003	Carmen Crișan	Servicii multi-media: Sala multi-media – strategii de dezvoltare a serviciilor
20	aprilie 2003	Monica Stoica, Adriana Székely, Lenuța Pop	Administrarea și conservarea colecțiilor în BCU Cluj
21	mai 2003	Gabriela Morărescu	Biblioteci filiale – biblioteci specializate
22	noiembrie 2003	Georgeta Dodu	Centrul Public de informare NATO
23	februarie 2004	Meda Hotea	Promovarea imaginii instituției prin inter-mediul Departamentului Colecții Speciale
24	martie 2004	Ana Maria Căpâlneanu	Literatura biblioteconomică: Analiza bibliometrică a cărților românești de biblioteconomie și știința informării
25	mai 2004	Ilona Gurka Balla	UNIMARC – Șansă pentru o Bază de date națională
26	noiembrie 2004	Adriana Székely	2002-2003 în statisticile bibliotecilor universitare românești
27	ianuarie 2005	Stelian Mândruț	Virgil Vătășianu și Biblioteca Universității din Cluj
28	februarie 2005	Mariana Alda	Activitatea de contabilitate în bibliotecă
29	aprilie 2005	Dumitrașcu Costel	Informațiile bibliografice, sau Pe urmele cărții în bibliotecă.
30	mai 2005	Monica Lazăr	Tehnica și formatele indexării
31	octombrie 2005	Mariana Falup, Lidia Slavnicu, Crenguța Căpușan, Teodora Bochiș, Angela Todea	Secția Împrumut din BCU – realizări și perspective – automatizare și modernizare
32	noiembrie 2005	Victor Cenușă	Multimedia și biblioteca publică
33	ianuarie 2006	Ioana Șuta	De la schimbul internațional de publicații la schimbul experienței – un contact polonez
34	februarie 2006	Carmen Crișan	Utilizarea bazelor de date științifice abonate de către BCU Cluj

35	martie 2006	Gabriela Morărescu	Anul 2005 – o nouă abordare a bibliotecilor filiale
36	aprilie 2006	Costel Dumitrașcu	Informații bibliografice sau Pe urmele cărții în bibliotecă
37	mai 2006	Cristina Popa	Ce și cât știm despre depozitul legal
38	iunie 2006	Felix Ostrovschi	Adrian Marino, un altfel de discurs
39	octombrie 2006	Dèneș Györfi	Gyalui Farkas – personalitate marcantă a Bibliotecii Universitare la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX.
40	noiembrie 2006	Tiberiu Trenea	Restaurarea și refuncționalizarea Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”
41	noiembrie 2006	Liana Miclăuș	Motivația performanței în bibliotecă – un studiu transcultural
42	decembrie 2006	Angela Marcu	Bibliografia Generală Națională
43	ianuarie 2007	Sorina Stanca	Proiect european pentru servicii interactive la Biblioteca Județeană „O. Goga”
44	februarie 2007	Mariana Falup	Împrumutul interbibliotecar național și internațional.
45	aprilie 2007	Valentin Orga	Aspecte ale politicii de achiziție din BCU „Lucian Blaga” 1997-2006
46	mai 2007	Georgiana Presecan, Raluca Soare	Biblioteca pentru utilizatori și comunitate: activități ale Biroului de Proiecte și Promovări Servicii B.C.U. „Lucian Blaga”
47	mai 2007	Florina Iliș	Centrul de studii culturale „Adrian Marino”
48	iunie 2007	Viorica Sâncrăian, Angela Costin, Ioana Răican, Marlen Popescu	Serviciul de publicații seriale în BCU Cluj
49	iulie 2007	Ana Maria Căpâlneanu	Literatura bibliologică și cercul hermeneutic – Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon, III
50	octombrie 2007	Ilona Okos-Rigó	Biblioteca de Botanică, filiala a Bibliotecii Centrale Universitare "Lucian Blaga" din Cluj-Napoca: în lumea plantelor prin colecțiile Bibliotecii de Botanică
51	noiembrie 2007	Maria-Stela Constantinescu-Matița	Szabó Károly - bibliotecar, bibliograf și istoric
52	decembrie 2007	Ioana Rotund	O oază francofonă la Cluj: prezentarea Mediatecii Centrului Cultural Francez din Cluj

53	ianuarie 2008	Angela Abrudan Cristina Popa	Achiziția în ALEPH la BCU Cluj: Ghid pentru utilizarea modulului de Achiziție din Sistemul integrat de bibliotecă ALEPH
54	februarie 2008	Gabriela Pop	Biblioteca de Studii Iudaice
55	martie 2008	Liana Grigore, Adriana Szekely	Bibliorev, în continuă schimbare...
56	mai 2008	Maria Petrescu	Bibliotecile digitale și impactul lor asupra tinerilor
57	noiembrie 2008	Ramona Carmen Pîrțoc	Digitizarea, o cale către viitor
58	decembrie 2008	Roxana Bălăucă	Cartea franceză din secolul al XVIII- lea în colecțiile B.C.U. „Lucian Blaga”
59	ianuarie 2009	Dénes Györfi	K. Sebestyén József (1878-1965) heraldist și bibliotecar la biblioteca universitară din Cluj
60	februarie 2009	Ioana Robu	Prezentul și viitorul spațiului de bibliotecă
61	martie 2009	Gabriela Florescu, Ünige Éva Ferencz, Alina Oana Sabău, Lucian Ciupei	Biblioteca Facultății de Științe Politice - între trecut și prezent -
62	aprilie 2009	Claudiu Gaiu	Gabriel Naudé (1600-1653) - în slujba Puterii și a Cărții
63	mai 2009	Rozalia Poraczky, Valeria Salanki	Cultura organizațională și comunicarea în Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga din Cluj-Napoca
64	iunie 2009	Nicolina Halgaș	Dimensiunea educativă a bibliotecii publice prin servicii de animație pentru copii
65	octombrie 2009	Mariana Grosu, Maria Crișan, Carmen Goga, Tünde Jankó, Alina Nealcoș, Emil Salamon	Biblioteca de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor - Tradițional <i>versus</i> modern
66	ianuarie 2010	Carmen Crișan	Gradul de utilizare a bazelor de date în Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și Universitatea „Babeș- Bolyai”, în perioada 2006- 2009
67	februarie 2010	Ionuț Costea	„Tipografii minții” și istoria cărții: contribuția lui Donald F. McKenzie
68	aprilie 2010	Gabriela Rus, Roxana Bălăucă	Venceslav Melka în colecția Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca
69	mai 2010	Enikő Szabó	Necesități și modalități de informare a persoanelor cu dizabilități și accesibilitatea bibliotecilor

70	iunie 2010	Monica Stoica, Adriana Szekely	Măsuri privind conservarea preventivă a fondului de patrimoniu al Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj –Napoca
71	octombrie 2010	Dana Maria Mărcuș	Sărbătoarea cărții. Percepția societății românești interbelice asupra cărții și a lecturii
72	noiembrie 2010	Dénes Györfi	Acțiuni de salvare a colecțiilor Bibliotecii Universitare din Cluj în timpul celor două războaie mondiale
73	decembrie 2010	Raluca Trifu	Dezvoltarea și promovarea imaginii bibliotecii și a serviciilor sale prin Biroul de Marketing & Proiecte
74	ianuarie 2011	Sorina Stanca	Repere istorice în evoluția Bibliotecii Județene "Octavian Goga" Cluj spre o bibliotecă publică de secol 21
75	februarie 2011	Claudiu Gaiu	Spirit critic și supunere totală: cartea sapiențială la începutul Erei Moderne
76	martie 2011	Sally Wood-Lamont și Ioana Robu	EAHIL - European Association for Health Information and Libraries
77	aprilie 2011	Gabriela Morarescu	Aspecte din activitatea lui Antal Koch surprinse în corespondența sa

FOCUS

Noul Program al revistei și Politica ei Editorială PHILOBIBLON

– *Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities* –

Fără a se rupe de identitatea ei afirmată odată cu apariția primului său volum în 1996, începând cu **anul 2011**, revista *Philobiblon*, editată de **Departamentul de Cercetare** al Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj, a decis să-și definească **un nou profil**, focusându-se pe conexiuni multidisciplinare în Științele Umaniste (*Humanities*). Ca atare va purta de acum înainte în titlul ei specificarea: *Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*,

Sensul în care publicația își asumă cercetările și interesul său multidisciplinar în Științele Umaniste se conturează în mod principal – dar **selectiv** – pornind de la cel consacrat pe de o parte în definiția termenului de către **Ohio Humanities Council** (<http://www.units.muohio.edu/technologyandhumanities/humanitiesdefinition.htm>) dar, pe de altă parte, și în „Categorii” Thomson Reuters „**Humanities, Multidisciplinary**” din *Arts & Humanities Citation Index – 2011* (http://science.thomsonreuters.com/mjl/scope/scope_ahci/#BQ).

Philobiblon devine astfel un forum **particular** al **sondării sensurilor lumilor și a vieților noastre umane**, problematizate prin cercetări **multidisciplinare** de istorie, filosofie, antropologie, etică, comunicare umană, lingvistică, de teorie și critică literară, de teoria și critica artelor, cât și prin investigații aparținând acelor aspecte ale științelor care implică perspective deopotrivă filosofice, istorice, antropologice și culturale. Și care sunt asumate de revistă **împreună** cu investigații purtate asupra înregistrărilor, documentelor etc. din **colecțiile unor biblioteci și arhive**. Studiile promovate în revistă au de aceea chemarea de a cerceta multidisciplinar **nu doar** colecții istorico-documentare, ci să problematizeze, să reformuleze **sensurile și misiunile – istorice și actuale!** – ale **instituțiilor și profesiilor bibliotecare**.

Revista are însă și scopul de a oferi un cadru multidisciplinar de manifestare și comunicare internațională pentru cercetători din Universitățile clujene, dar și din Transilvania, din România și din țările limitrofe, în domeniul **multidisciplinar** al științelor umane, afirmând și dezvoltând astfel caracterul multietnic și multicultural al universității și al **regiunii** aflată în plin proces de aliniere internațională.

Astfel, revista este structurată pe **trei rubrici** permanente, menite să operaționalizeze concepția și intențiile ei. **Prima** se intitulează **Editorial-Argument** și are chemarea de revela conexiunile sub-textuale și co-apartenența de fond a studiilor și comunicărilor publicate în numărul respectiv. Fără ca numerele să fie de fiecare dată în mod expres tematice. A **doua** rubrică, cea **principală**, se numește: **OM – CARTE – CUNOAȘTERE – SOCIETATE** și include, *pe de o parte Studii originale* substanțiale (15-25-35 p.) și, *pe de altă parte, Comunicări originale* legate de disciplinele și tematicile cuprinse în sensurile în care revista asuma mai sus orizontul Științelor Umane. A **treia** rubrică permanentă, **MISCELLANEA**, oferă

informații variate despre apariții editoriale, regionale, naționale și internaționale, tratând publicarea lor drept **eveniment** „umanistic”, științific și cultural.

În conformitate cu reconturarea revistei, se modifică și **periodicitatea ei**. Astfel, începând cu 2011, publicația va apare cu **două** numere pe an, primul în luna **iunie**, iar al doilea în **decembrie**.

**Considerații filosofice, epistemologice și scientometrice legate
de sensurile științei și profesiei bibliotecare
– Pentru situarea proiectului unei cercetări –**

*Raluca TRIFU,
Departamentul de Cercetare,
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” – Cluj
István KIRÁLY V.
Universitatea „Babeș-Bolyai” – Cluj*

Cuvinte cheie: Filosofia bibliotecii, epistemologia LIS, Literatura bibliologică – România; publicații periodice bibliologice – România; bibliometrie; scientometrie; cercetare științifică; LIS

Rezumat: Pornind de la problematizarea *sensurilor* științei, profesiilor și instituțiilor bibliotecare, lucrarea aduce la suprafață și analizează din perspective deopotrivă filosofice, epistemologice și propriu-zis scientometrice, premisele, condițiile și situațiile în care – vrând nevrând – se așează proiectul unei (oricărei) cercetări veritabile ce intenționează să studieze literatura bibliologică românească, așa cum ea se prezintă atât în publicațiile periodice de profil, cât și în volumele de cărți aferente. Se repun astfel pe masa de disecție a analizelor și cercetărilor mai vechi, dar, între timp, se explicitează cât se poate de organic și experiențele problematice și chiar simptomatice cu care se confruntă editorii revistei *Philobiblon* și ale antologiilor sale ce apar în limba română sub titlul: *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon*. Pe baza lor se conturează și problematica pe care trebuie să se axeze practic orice cercetare actuală sau viitoare responsabilă de acest gen, dar și punctele nevralgice și capcanele mentale care – odată identificate – vor trebui ori evitate, ori asumate pe parcursul acestor cercetări. Capcane care, rezultând chiar din modul de funcționare și mediul de existență și de „desfășurare” a acestei literaturi – care este sau se pretinde a fi, una deopotrivă profesională dar și științifică – sunt și pot fi în continuare periculoase dar și grăitoare cu privire la instituțiile lor de publicare și de proveniență.

E-mail: Raluca Trifu: raluca.trifu@yahoo.com
István Király V: kiraly_philobib@yahoo.com

*

Textul de față s-a născut, pe de o parte, din experiențele și problemele curente ale editării revistei *Philobiblon*, mai precis ale realizării în timp a rubricilor sale „bibliologice”, dar și din dificultățile aferente conceperii antologiilor revistei, care

apar în limba română – mai mult sau mai puțin regulat – sub titlul *Hemeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon*. Este vorba deci de probleme și chiar simptome ce persistă deja de cincisprezece ani. Pe de altă parte însă, meditațiile de față se impun și datorită dificultăților întâmpinate pe parcursul conturării unui proiect mai amplu și mai recent, care vizează reluarea și regândirea, deopotrivă sintetică și *actuală*, a unor cercetări deja efectuate – dar în mod „paralel” și în „timpuri” diferite – asupra literaturii bibliologice din România. Ne referim la cercetarea literaturii bibliologice autohtone din publicațiile periodice românești de profil (pentru anii 1990-1998)¹ și la o cercetare asemănătoare, purtată asupra aceleiași literaturi, înglobată însă în volumele, în cărțile publicate. De această dată pentru perioada 1945-2004.²

Cele două direcții și aspecte se află desigur într-o conexiune cu totul organică. Căci și prima investigație (efectuată de fapt în anii 1996-97) asupra literaturii bibliologice autohtone din revistele de profil, a analizat această literatură tocmai cu intenția de a contura cât se poate de solid *programul* și chemările rubricilor bibliologice ale revistei *Philobiblon*. Iar ideea editării antologiilor, s-a bazat – și se bazează în continuare – tocmai pe conștientizarea și asumarea deficiențelor și „golurilor” scoase la iveală într-un mod riguros de către studiul respectiv. Care a fost apoi continuat și remodelat printr-o cercetare ulterioară asupra cărților.

Însă, literatura în cauză este – sau, oricum, se pretinde a fi – una deopotrivă *științifică* și *profesională*. Care prin urmare, ar putea nu numai „ocasiona” ci chiar solicita în mod expres o meditație metateoretică și critică atât asupra sensurilor sale *sui generis*, cât și asupra sensurilor profesiilor și a instituțiilor de care ea se leagă cât se poate de organic și... problematic. Este vorba, desigur, în primul rând despre problematica *întâlnirii* și a *confluențelor* dintre știință și bibliotecă, dintre cultură și bibliotecă în genere, dar, în al doilea rând, și despre *întâlnirea* științei bibliotecare cu profesia de care, inevitabil, se leagă și *instituțional*. Este vorba deci, în esență, de întrebările: Ce este bibliotecă pentru știință? și, Ce este bibliotecă pentru „cultură”? Și ce este – la urma urmei – bibliotecă pentru... bibliotecă și pentru conștiința și știința purtată asupra orizonturilor ei?

Ori, conform unor opinii și convingeri încetățenite mai degrabă în această literatură (pe care o putem numi aici cu titlu generic „bibliologică”) decât în știința și

---

¹ Vezi, Florina Ilis, István Király, Angela Marcu: *Bibliografia analitică, analiza de conținut și de gen a literaturii bibliologice din revistele românești de profil – Cercetare pentru perioada 1990-1997* În: *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon* (I), Volum îngrijit de Florina Ilis și Ionuț Costea, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, 1998, p. 83-175. La sfârșitul anului 1998, analizele au fost aduse atunci la zi, constituindu-se astfel – cu ajutorul informatic deosebit de creativ al Olimpiei Curta – și o bază electronică de date, care a fost la aceea vreme – cu sprijinul Fundației pentru o Societate Deschisă – vândută cu același titlu la bibliotecile care au dorit să le achiziționeze.

² Vezi, Ana Maria Căpâlneanu: *Factorul informațional în învățământ și cercetare în contextul modernizării documentării științifice*. Cluj-Napoca, Argonaut, 2008. Vol. I- II, 531 p.

în cultura vie și practică... biblioteca ar fi fost considerată în mod tradițional drept un „depozit” în care se așezau și se păstrau pentru oricare ocazie documentele, rezultatele etc. ale culturii și ale științei. „Documente” care aici au fost apoi prelucrate, sistematizate, valorificate și oferite cititorilor. Inclusiv documentele instituțional-„arhivistice”.

Fără să intrăm acum în discutarea caracterului funciarmente *eronat* al unei asemenea (pre)concepții, marcăm doar faptul că ea a fost apoi declarată – în principal tot în această literatură – ca fiind pur și simplu „depășită” de evoluția instituțiilor, a teoriilor, a concepțiilor, a misiunilor și a profesiilor bibliotecare. Ca atare, „mai nou” instituțiile bibliotecare ar fi devenit mai degrabă ofertanți de servicii numite „informaționale”, destinate – deja nu „cititorilor” ci – „utilizatorilor”. „Utilizatori” ale căror cerințe și uzanțe se află astăzi într-o permanentă dinamică, motiv pentru care și ofertantul serviciilor informaționale este mereu sfidat să le urmărească în inițiativele sale, chemate și destinate satisfacerii și chiar prezicerii... lor.

Nu este greu de observat, că – în ciuda a ceea ce se cheamă cu atâta ușurință „schimbarea paradigmelor” –, în amândouă „paradigme”, în adâncuri, funcționează în fond *același schematism*. Pe care îl putem numi *schematismul întâlnirilor exterioare*. Căci, „biblioteca” și „cititorul”; „structurile info-documentare” și „utilizatorul”, adică – în esență – „biblioteca” și „cultura”, „biblioteca” și „știința”... nu se întâlnesc în „amândouă” *schematisme*, decât, de fapt, „la” exterior.

În realitate însă nu aceasta a fost, nu aceasta este – și nici nu va fi vreodată aceasta – conexiunea, legătura esențială a bibliotecii cu cultura, conexiunea și legătura esențială a bibliotecii cu știința. Căci niciodată biblioteca nu a fost de fapt vreo anexă sau vreo simplă „sursă” – folosită și „părăsită” apoi – nici pentru cultură și nici pentru știință. Și nici doar un loc, un spațiu, o instituție unde rezultatele, realizările lor s-au „depus” pentru prezent și pentru viitor. Fie ele „distribuite” în interiorul zidurilor ei sau în mod prelungit prin împrumut ori cabluri și semnale. Ci biblioteca a făcut, face parte, adică *participă* și astăzi – și va face parte, va participa și în viitor – *din* cultură și *din* știință. Ea se află deci tocmai *în* cultură și tocmai *în* știință. Iar cultura și știința s-au „făcut” și ele – totdeauna – chiar *în* bibliotecă. Fie vorba, cum am spus, de servicii de „împrumut la domiciliu” sau de cele „la distanță”. Căci de ex. și istoria, și literatura, și filosofia etc. se scriau și se scriu de fapt totdeauna *în* bibliotecă, în orizontul ei, iar biblioteca este totdeauna și *propriu-zis* prezentă în orizontul oricărei spațiu de cercetare și de experimentare științifică. Și, desigur, în orizontul oricărui experiment. Fie el efectuat cu echipamentele unui laborator anumit sau „doar” mental... ori „pe teren”.

Toate acestea se cer, desigur, deja din start – dacă nu lămurite în amănunt, măcar – ridicate și problematizate la modul esențial atunci când ne apropiem de o anumită literatură de acest profil, cu scopul de a o cerceta deopotrivă epistemologic, scientometric și, desigur, inevitabil, istoric. Fiindcă *miza* unei asemenea apropieri este de fapt conturarea felului în care o asemenea literatură *se înțelege* – sau nu – pe sine, și esența ei. Și, mai ales, a felului în care ea *se poate* – și *s-ar putea* – *înțelege* pe sine.

Ca orice cercetare, și cea proiectată recent are, desigur, anumite *ipoteze*, iar aceste ipoteze sunt – cum asta se întâmplă de regulă – conturate, pe de o parte pe

baza problematicii și a insuficiențelor cercetărilor anterioare, dar, pe de altă parte, și pe fundamentele unor experiențe vii, legate de tematicile în cauză. Care sugerează – sau chiar fac! – ca rezultatele cercetărilor de până acum să se dovedească a fi neactualizate sau insuficiente pentru explicarea și înțelegerea experiențelor – dar și ale posibilităților noastre – curente.

Ori, studiile în cauză au scos atunci la iveală – în mod cu totul concordant – multe probleme, inegalități, confuzii, neînțelegeri și distorsiuni care merită recapitulate aici în mod interpretativ, deoarece ipotezele cercetării proiectate trebuie clădite, cum am spus, tocmai pe aceste rezultate, dar, și pe experiențele variate (și) ale celor care urmează să le efectueze. Cu precizarea că, la fel cum aceasta s-a întâmplat și cu situarea cercetărilor anterioare – dar și cu poziționarea revistei *Philobiblon* și a antologiilor sale – nici cercetarea proiectată la ora actuală (și nici analizele de față) *nu* se realizează „din exterior”, ci tocmai în mod implicat și spre slujirea lucidității... Iar în ceea ce privește șirul experiențelor curente, unul dintre ele este desigur cel legat tocmai de editarea revistei *Philobiblon* și a antologiilor aferente, dar, și de organizarea regulată a întâlnirilor Atelierului asociat revistei. Atelier care se numește mai nou – ca și volumele de antologie – tot *Hermeneutica Bibliothecaria*.

În ceea ce privește cercetările anterioare, ele s-au efectuat pe baza unei *metodologii proprii*, creată și elaborată de către cercetători tocmai în scopul unor analize deopotrivă tematice dar și de *nivel* cognitiv și epistemologic (*științific*) al literaturii „bibliografiate”. Literatură care, astfel, a fost supusă și unor analize statistice, biblio- și scientometrice. Iar în intenția surprinderii nivelului cognitiv-epistemologic la care fiecare lucrare – articol de revistă sau carte – își tratează de fapt tema aleasă de către autorul lui, cercetătorii au construit un set particular de concepte, numite de ei „descriptori de gen”. Concepte care au fost desigur definite în mod cât se poate de riguros și clar. Notăm, că în orizontul cercetării literaturii din periodice au intrat doar acele publicații care în perioada vizată și la momentul efectuării ei, au avut – cel puțin în principiu – difuzare pe scară națională.

Pentru analiza articolelor au fost, deci, folosiți următorii descriptori de gen: cronică, sinteză documentară, comentariu, dezbateri, studiu și eseu. În continuare vom oferi explicațiile, apoi și definițiile lor operaționale. Iar în ceea ce privește *lista descriptorilor de gen*, prima explicație care se impune aici este relevarea caracterului ei *exhaustiv*. Ea are, deci, în vedere, *totalitatea* articolelor de autor dintr-o publicație periodică oarecare din această literatură. Aceasta înseamnă că *oricare* și *fiecare* articol dintr-o publicație periodică supusă analizei, se încadrează pe parcurs – *în mod obligatoriu* – în *una* și *numai una* dintre categoriile descriptorilor de gen. Căci, categoriile de gen din interiorul listei sunt – și trebuie să fie – *exclusive*. Ele permit, deci, înregistrarea pertinentă a unei unități, numai și *exclusiv* într-o *singură* categorie. Apoi, mergând de la simplu la complex, diferitele trepte ale listei descriptorilor de gen surprind, de fapt, diferitele *nivele posibile de abordare intelectuală ale tematicilor asumate* în articole de către autorii lor.

Desigur, definițiile conceptelor din lista descriptorilor de gen sunt deopotrivă analitice cât și funcționale. Ele sunt deci definiții ce se constituie în mod direct și în *reguli de aplicare* ale noțiunilor respective.

Iată însă definițiile descriptorilor în cauză. *Cronica*: este semnalarea, prezentarea unui eveniment, proces, inițiativă etc. aflate la ordinea zilei și / sau în curs de desfășurare. (De ex. relatarea despre o conferință națională sau internațională, un colocviu, o întâlnire profesională...). *Sinteza documentară*: este prezentarea unei probleme sau a unui complex problematic determinat, în forma în care el, la un moment dat se configurează analitic și sintetic în literatura sa, dar, fără angajarea unei cercetări sau a unor puncte de vedere proprii autorului. *Comentariul*: este expunerea, prezentarea și analiza unui proces sau probleme, realizată pe marginea literaturii ei de profil și/sau pe baza experienței autorului, cuprinzând și adnotarea acestei literaturi ori probleme. *Dezbaterea*: este acea exprimare prin care se inițiază și/sau se participă în discutarea publică a unei teme ori probleme cu caracter teoretic și/sau practic, constituindu-se într-un impuls consistent și argumentat în direcția clarificării și/sau a soluționării problemei respective. *Studiul*: reprezintă analiza detaliată a unei probleme sau a unor stări și procese, efectuată atât pe baza bibliografiei ei de specialitate, cât și prin cercetări proprii!!! Cercetări ale căror rezultate sunt apoi expuse în mod teoretic și/sau faptic argumentat. „Studiu” poate fi considerat, deci, doar aceea manifestare intelectuală (text științific), care – în mod argumentat și verificabil !!! – aduce la suprafață informații noi, și/sau metode noi, și/sau viziuni-interpretări noi (ale unor informații deja cunoscute, sau ale unor metode deja practicate). Iar *Eseul*: este o inițiativă desfășurată în deplina libertate a spiritului de a ordona, a asocia, a explica și a interpreta datele unei probleme dintr-un punct de vedere personal și adesea individual, plasând problema în cauză în diferitele ei contexte teoretice, intuitive și factuale, evidențiate deopotrivă ipotetic dar și argumentat prin consistența și logica interioară a textului.

Această listă mai solicită însă și câteva observații și precizări sintetice. Trebuie astfel subliniat că „tabelul” descriptorilor de gen reprezintă de fapt un parcurs de la simplu la complex. Iar în această desfășurare, șirul conceptelor traversează în fond două planuri: primul este în mod preponderent un plan atitudinal, de mentalitate, iar celălalt este în mod preponderent tocmai planul cognitiv-epistemologic. Adică de nivel. Se poate apoi observa că planul mentalității este de fapt focalizat de către descriptorul „Dezbatere”, căci dezbaterea asumă acea „aspirație” a problemelor de a se înfățișa în sfera discursului public. Ori – în genere – preluarea efectivă a unor probleme și dificultăți în sfera discursului public se realizează – din punctul de vedere al mentalității – prin aducerea lor la lumina publică sub forma intelectuală a dezbaterilor. De aceea, ponderea frecvenței dezbaterilor într-o literatură este un indicator foarte important pentru caracteristicile consistenței de mentalitate (și chiar de vertebralitate) ale nivelului de asumare a problemelor întâmpinate de această literatură și de această profesie.

Planul, nivelul cognitiv-epistemologic este însă focalizat de către descriptorul „Studiu”! Căci studiul este genul și nivelul cel mai elaborat și mai potrivit pentru realizarea și expunerea valorii de adevăr, legată de o problemă determinată și atacată printr-un efort explicit, metodic și sistematic de cercetare, care ajunge apoi să fie publicată într-o revistă de specialitate. De aceea, nivelul cognitiv-epistemo-

logic al unei literaturi va fi indicat, cel mai precis, de către ponderea frecvenței Studiilor. Este, deci, firesc ca analiza literaturii să aibă în vedere (chiar să fie centrată), înainte de toate, pe *ponderea acestor doi* descriptori de gen. Adică: „Dezbaterea” ca indicator al *profilului mental, de mentalitate și de vertebralitate* și „Studiul” ca indicator al *nivelului cognitiv-epistemologic* (adică: științific) al literaturii respective.

În aparență, caracterul „apreciativ” al Descriptorilor de gen deschide un spațiu mult prea larg interpretărilor „subiective”. În realitate însă, este limpede că, de exemplu, *nu* poate fi numit „Studiu” un „articol” care *nu* conține *cercetări proprii* ale autorului și ale căror rezultate nu sunt expuse și interpretate *în mod argumentat și verificabil*. Iar inițiatorii și/sau participanții la „Dezbateri” precizează, de regulă, ei înșiși motivele pentru care ridică, în- și pentru sfera publică, problemele vizate de intervențiile lor. Este tot atât de clar că simpla descriere a celor întâmplate cu ocazia unui eveniment profesional/științific este o „Cronică”, iar parcurgerea sintetizatoare a literaturii unei tematici, *fără identificarea vreunui aport din partea autorului*, trebuie considerată „Sinteză documentară”. Este apoi evident și faptul că, „Comentariul” este exercițiul „bunului simț” profesional și de specialitate (în sensul cel mai *nobil* al termenului) acționat pe marginea frecventării unor bibliografii și/sau pe cea a observării unor procese...

În lucrarea de față vom relua și prezenta – desigur numai schematic – rezultatele cercetării¹ cu privire la axată mai ales pe frecvența și distribuția studiilor din publicațiile periodice. Și care – în ordine descrescătoare – arată în felul următor: Comentariu 61,36 %; Cronică 22,50 %; Studiu 8,62 %; Dezbatere 6,19 %; Sinteză documentară 2 % și Eseu 0,58 %.

Simpla trecere în revistă a distribuției articolelor potrivit descriptorilor de gen, arată în mod cât se poate de clar faptul că ne aflăm în fața – dar și în mijlocul – unei literaturi dominate de Comentarii și de Cronici, care împreună constituie aproximativ 84% ! din întregul ei. Iar Studiile – adică indicatorul principal pentru relevarea nivelului ei epistemologic-științific – nu acoperă decât 8,62 %, și Dezbaterea, doar 6,19...

Rezultatele cercetării asupra studiilor se află însă într-o strictă – și tristă – concordanță cu cele la care s-a ajuns și prin investigarea cărților. Fără a mai intra în discutarea amănunțită a descriptorilor de gen, precum și a definițiilor acestora, construiți pentru analiza cărților pe analogiile *indicilor auxiliari generali de formă*

---

¹ Întrucât este mai completă, ne folosim în prezentarea rezultatelor etc. în primul rând de cifrele și de analizele cuprinse în Baza de date cu același titlu menționată în prima notă. Însă pentru verificabilitatea lor mai largă, înșirăm aici și cifrele procentelor care se află publicate în studiul din primul volum de antologie amintit, dar care se referea doar la perioada 1990-1997: Comentariu: 60,8%; Cronică: 24,9%; Studiu: 6,7%; Dezbatere: 5,7%; Sinteză documentară: 1,5%; Eseu: 0,4%. Prin urmare și atunci Comentariile și Cronicile prezentau un procent cumulativ de 85,7%! Vezi, Florina Ilis, István Király, Angela Marcu: *Bibliografia analitică, analiza de conținut și de gen a literaturii bibliologice din revistele românești de profil – Cercetare pentru perioada 1990-1997*. Idem p. 172.

din CZU de către Ana Maria Căpâlneanu, doar îi enumerăm aici: Tratat, Monografie, Sinteză documentară, Manual, Volum colectiv, Eseu și Lucrări de referință. Evident, studiul efectuat asupra cărților analizează și el atât aspectele tematice, cât și cele de nivel epistemologic-științific ale acestei literaturi. Ori, și rezultatele acestei cercetări merită cântărite și asumate cu deosebită seriozitate și atenție.¹ Dar... și cu deschidere și onestitate *față de noi înșine!*

Ceea ce este de subliniat în mod prioritar în legătură cu adevărurile scoase la suprafață și de investigația respectivă – adevăruri care, cum am spus, sunt în acord perfect cu rezultate obținute prin cercetarea literaturii din revistele de profil – este tocmai faptul că, din perspectiva *nivelului cognitiv-epistemologic* (adică a genurilor), ea este, în ansamblu, dominată de *Manuale* (26,69%), apoi de *Lucrări de referință* (21,97%), de *Sinteze documentare* (19,51%) și de *Volumele colective* (16,02%)! Iar *Monografiile* (13,34%), *Eseurile* (2,26%) și *Tratatetele* (0,21%) – adică tocmai genurile care conferă în fond, *calitatea și substanța științifico-epistemologică* a unei literaturi de specialitate – *se află chiar pe ultimele „locuri”!* Și indiferent de analizele mai detaliate² ale ponderii diferitelor *tipuri de manuale* (material metodologic, de formare profesională, școlar și universitar) în cadrul dominanței, totuși evidente, a acestui gen de prelucrare și asimilare intelectuală a tematicilor – care aici se impune deci tocmai *în detrimentul* *Monografiilor* și a *Tratatetele* –, această dominație ridică, și ea, probleme și întrebări extrem de grave asupra acestei literaturi. În întregimea ei!

Căci, oricât am fi – în mod cu totul superficial – înclinați să acordăm *Manualelor* trăsătura de a fi un gen „impersonal” și/sau de *ne-autor*... tot trebuie să ridicăm semne de întrebare și asupra faptului că: în fond, *de unde se nasc, într-o literatură de specialitate*, aceste manuale?! Care – pe deasupra – și apar într-un număr în permanență crescător. Oricum, în sărăcia stridentă a *Studiilor*, a *Monografiilor* și a *Tratatetele*, *Manualele* – și în primul rând chiar cele *universitare* – în majoritatea lor, nu prea pot fi decât simple *compilații*, lipsite deci tocmai de fundamente, rădăcini și *afinități creatoare* și, prin urmare, nu prea pot fi decât carente, deficiente tocmai în substanța și în *îndemnul* educațional la orice asemenea creativitate. Îndemn orientat spre „învățarea”, îndrumarea și încurajarea *cercetărilor autonome* și responsabile ale celor cărora, de fapt, ele se adresează! Căci majoritatea covârșitoare a acestor manuale – mai ales după 1989 – devin manuale universitare, care se adresează studenților, adică exact viitorilor profesioniști și cercetători cu „studii superioare” „științifice” de specialitate! Specialiști care sunt deci – e limpede – formați, în majoritatea contextelor, tocmai prin și pe baza unor manuale și „programe” care *nu sunt susținute* de cercetările *proprii* ale „autorilor” lor! Prin urmare, nici din majoritatea acestor manuale și nici de la autorii lor „titrați”, nimeni

¹ Vezi și István Király V. *Bibliografia ca instrument al clarificării de sine*. În: *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon* (IV) Editori: Ana Maria Căpâlneanu, Carmen Crișan, István Király V., Cristina Popa și Raluca Soare. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, 2009, p. 471-478

² Vezi, Ana Maria Căpâlneanu *Idem*, p. 254

nu poate probabil *învăța*, în nici un chip... ce anume este cercetarea în acest domeniu și nici cum anume s-ar face ea la modul autentic!?

Oricât ne-am afunda însă în agitația și veleitarismul instituțional și formal-birocratic pretextat la noi și prin „Procesul de la Bologna”, *universitatea* – pentru care deci se produc aceste manuale – este și rămâne totuși o instituție în care, după o expresie esențială a lui Wilhelm von Humboldt, „știința este predată ca o problemă vie”! Adică, drept *practicată* fiind! Ori, practicarea științei se numește totuși *cercetare*, iar *universitate* se cheamă totuși, și exact, locul și spațiul accesului la știință... *ca știință*. Deci: ca cercetare științifică. Și care, evident, nu poate fi decât creativă, aducătoare de noi cunoștințe, de noi metode și noi viziuni.

Prin urmare, în lipsa acestui aspect – care nu poate proveni decât și numai din practicarea propriu-zisă a studiilor din publicațiile periodice de specialitate, cât și a Monografiilor și a Tratatelor în privința cărților – orice manual așa-zis „universitar”, nu este și nici nu poate fi, de fapt, decât o sinteză documentară travestită... lipsită însă de onestitatea și de „umilința” acesteia din urmă

Rezultatele acestor cercetări se află apoi în strictă – și tot tristă – concordanță cu experiența editorială legată de conceperea celor două rubrici ale revistei *Philobiblon* care sunt destinate problemelor pe care în mod generic le putem numi biblioteconomice și bibliologice.¹ Și, evident, cu cea a editării volumelor de antologie aferente revistei. Căci marea majoritate a textelor oferite de către autorii lor în această „disciplină” spre publicare, sunt – în mod contradictoriu – pe de o parte, simple compilații realizate în urma frecventării literaturii „de ultimul răcnet” legată de temele aflate la modă pe podiumul internațional al profesiei și/sau al științei în cauză, însă, pe de altă parte – cele mai consistente – sunt de natură istorică sau sociologică etc., care deci nu ating multe probleme care au totuși o actualitate consistentă atât din punct de vedere profesional cât și științific (deci de *Library and Information Science* în sensul ei propriu-zis și veritabil).

Ori, considerate acum și în contextul cercetărilor prezentate, este limpede că toate acestea semnaleză – dar se și asociază în mod cât se poate de conturat, cu – confuzii mentale și de mentalitate esențiale și determinate, care – fără să fie explicitate critic – funcționează totuși în mod tacit și înșelător, atât în această literatură cât și în profesia și în desfășurarea lor.

Este vorba în primul rând de confuzii legate de lipsa de disocieri în privința aspectului sau caracterului *științific* și cel *profesional* în această literatură și mentalitate. Confuzie care, în mod evident „trece” și impregnează și publicațiile ei. Un exemplu elocvent în acest sens este tocmai revista *Biblioteca* care – la analiza responsabilă efectuată pentru perioada amintită, se dovedea a fi în cel mai bun caz un for sau un buletin de informare profesională generală – a purtat totuși decenii întregi în subtitlul ei (*Revistă de bibliologie și știința informării*) de două ori cuvântul „știință”...²

¹ Rubrici intitulate astăzi *Hermeneutica Bibliothecaria* și *Special Collections of the Library*.

² Și astăzi, când publicația în cauză a fost trecută sub egida Bibliotecii Naționale a României, această confuzie rămâne de fapt la fel de insistentă. Căci citim pe pagina ei de internet, că:

Este desigur adevărat că literatura în cauză – adică a noastră – este una care, prin firea lucrurilor, e deopotrivă de natură profesională dar și de natură științifică. Cum de altfel sunt și multe alte literaturi. De exemplu cea medicală... Și aici și acolo, cercetările științifice sunt inseparabile de consecințele și de impactul lor profesional. Oricât să fie însă de inseparabile cele două aspecte..., ele nu sunt și nici nu pot fi, totuși, confundate! Literatura profesională, pe de o parte ridică problemele etc. ale implementării rezultatelor cercetărilor științifice (fie ele de natură organizațională, tehnică sau teoretică), și, pe de altă parte, oferă experiențe problematice care vor urma să fie apoi asumate de cercetări științifice sistematice și exigente. Ori, în mod evident, în literatura noastră profesional-științifică, aceste două aspecte sunt lăsate într-o permanentă confuzie și nelămurire.¹ Doar astfel poate fi înțeles-explicat și faptul că, totuși, atât pentru autorii lor, cât și pentru mulți cititori – mai precis: *utilizatori* – ai textelor respective, anumite sinteze documentare sau simple compilații pot „trece” drept „studii științifice” sau „monografii” ori chiar „tratate”! Adică, drept rezultate ale unor activități științifice „autentice”. Dar pe baza cărora apoi se produc și șiruri întregi de așa numite „manuale universitare”. Pe care se clădesc, mai departe, nu numai cariere dar se produc și noi generații de specialiști care, la rândul lor, nu prea mai pot – chiar dacă ar dori eventual – decât să reproducă și să adâncească confuziile ce între timp au devenit *de natură sistemică*.

*

Notăm, oarecum în paranteză că, paralel cu cercetarea efectuată atunci asupra articolelor publicate în periodicele de profil, Ionuț Costea a făcut, în 1997, o analiză extrem de sensibilă a învățământului bibliologic superior recent repornit la vremea aceea sub forma Colegiilor universitare. Analiză în care el a sesizat multe dintre capcanele tendințelor identificabile deja din start în modul lor de concepere, afirmând că: „Raportul dintre disciplina predată și orientarea sensibilității de cercetare ne situează

„*Revista Biblioteca* este o publicație profesională care apare din anul 1948, având o periodicitate lunară. Revista de specialitate a întregului Sistem Național de Biblioteci reflectă teme de interes din *biblioteconomie și știința informării*.” (s.n.) Vezi: <http://www.bibnat.ro/Revista-Biblioteca-s224-ro.htm>, data accesării: 24 noi. 2010

¹ Pentru a evita orice „neînțelegere” și pentru a nu leza „sensibilități”, precizăm – dacă mai este cazul – că aici nu este și nici nu poate fi vorba despre „deprecierea” sau despre „desconsiderarea” literaturii sau a publicațiilor de natură profesională. Fie ele editate și axate, de exemplu, pe problemele activităților curente sau pe cele ale asociațiilor etc. profesionale. Dimpotrivă, tocmai insistăm asupra importanței decisive ale acestor publicații și eforturi intelectuale și existențiale. Ceea ce „marcăm” însă, este doar și tocmai *confuzia* care s-a creat și care – cum se vede – persistă la noi în această chestiune. Desigur, încercând totodată și să identificăm unele dintre sursele și elementele deopotrivă mentale și structurale-sistemice ale acestor confuzii, dar și ale *persistenței* lor. Confuzii care pot apoi contribui – și chiar contribuie – la conturarea unei imagini nedorite ale profesiei noastre atât în mediul științific, cultural cât și cel instituțional în care noi ne situăm totuși tocmai potrivit orizonturilor și misiunilor, chemărilor sensurilor noastre esențiale.

în fața unor demersuri „paralele”, în special în ceea ce privește discursul didactic în domeniul bibliologiei. De aici provine „orizontul scăzut” al disciplinelor bibliologice unde efortul didactic se bazează pe experiența cotidiană profesională, empirică.”¹

După care autorul înșiră însă imediat și orizontul extrem de variat de șanse oferite (și) atunci prin mai multe căi și contacte internaționale atât profesioniștilor în diferite direcții de specialitate biblioteconomică dar și noilor cadre universitare, de a se califica și perfecționa profesional și științific prin programe și burse. De care a și beneficiat un număr important de profesioniști.

Legat însă de acest aspect, mai precis de *fehul* în care majoritatea celor în cauză au și înțeles atunci sensurile participării lor la aceste programe și contacte internaționale, o altă cercetare, realizată tot la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj, a scos – tot atunci – la iveală câteva aspecte problematice esențiale și grăitoare. De această dată ne referim la un studiu privind „starea profesiei” la bibliotecarii cu studii superioare din această instituție² care însă, cu ajutorul chestionarului aplicat, a indicat – în mod cu totul surprinzător, de fapt – că în majoritatea lor, profesioniștii în cauză, dintre care mulți au fost sau au devenit și cadre didactice ale instituțiilor de învățământ bibliologic superior înființate la acea vreme, *nu au trecut* practic prin această participare, prin această experiență... și prin *modificări mentale* de fond și, prin urmare – statistic vorbind – ei nici nu au dobândit noi structurări, grile, criterii de apreciere și de nivel, în judecarea și participarea lor profesională și academică la procesul repornirii, reformării și regândirii instituțiilor bibliotecare și de învățământ bibliologic superior.³ (Subliniem încă o dată, că, evident, aici vorbim de stări și tendințe statistice, și nu despre anumiți indivizi, anumite persoane.)

*

Este deci limpede că, confuzia de care vorbeam mai înainte este însoțită și întrețesută cu alte confuzii, de această dată derivate. Dintre aceste *confuzii derivate*, cea mai importantă și vizibilă este cu siguranță aceea pe care – pe baza analizelor existente, dar și pe cea a experiențelor la care ne-am referit – ar trebui s-o numim fără echivoc: confundarea *modei* cu *actualitatea*. Evident, vorbim aici de „modă” în primul rând în sensul în care se discută, de exemplu, și despre „modele intelectuale”. Oricum, dincolo de cele amintite, această confuzie funcționează de fiecare dată și în ceața și sub acoperirea intențiilor – în fond, cum vom vedea mai târziu, cu totul lipsite de organicitate – de a fi „la curent” și „în pas” cu lumea pe zi ce trece mai largă și dinamică a globalizării.

---

¹ Vezi Ionuț Costea, *Formarea inițială în biblioteconomie – Cazul Colegiului de la Cluj-Napoca* În: *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon* (I) idem p. 193

² Vezi, István Király, Adriana Székely: *Studiu privind starea profesiei la bibliotecarii cu studii superioare din B.C.U. „Lucian Blaga” Cluj-Napoca* În: *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon* (I), idem p.54

³ Idem p. 67-68

Numai că – în ciuda neînțelegerilor și a confuziilor – „modă” și „actualitatea” sunt de fapt cu totul diferite. Atât ca sens și origine terminologică – deci d.p.d.v. etimologic – cât și ca structurare efectivă. Termenul „modă” s-a născut prin masificarea și instrumentalizarea a ceea ce s-a înțeles la origine, deci în latină clasică, prin *modus*.¹ Care însemna însă: *măsură*. Măsură a cărei unitate (de măsurare) *se aplică* apoi asupra a ceea ce este de fiecare dată de măsurat. De aceea nici „modă” (*módi*...) nu înseamnă de fapt altceva decât simpla (sau dificila) aplicare (de ex. preluarea-purtarea) a ceva ce mai înainte a fost deja stabilit ca fiind măsură de aplicat... Pentru un timp ce-i drept, dar totuși în mod general. Iar „aplicarea” însăși – adică faptul de a fi „în pas și la curent cu moda” – nu înseamnă și nici nu pretinde în fond altceva, decât imperativul *acordării* la unitățile deja stabilite ale măsurării. Adică, un sincronism facil.

„Actualitatea” înseamnă și este însă cu totul altceva. Cum se vede, termenul provine din – tot latinescul – *actus*, adică tocmai din *act*.² Ea nu înseamnă deci doar ceea ce este *de preluat* prin simpla – sau complicata – aplicare a ceva ce funcționează drept unitate con-temporană de măsură ci, dimpotrivă, ceva ce este – la modul cât se poate de concret și articulat – *de înfăptuit*, de adus la act. Succint spus: până ce moda este ceva *de aplicat*, actualitatea este însă, de fiecare dată, *ceva de asumat*.

Prin urmare, înfăptuirea actualității cere ca însăși această înfăptuire să fie – de fiecare dată și în mod expres – analizată, cercetată *critic* și pilotată chiar în posibilitățile sale contextuale, totdeauna date și concrete. Ori, tocmai aceasta lipsește de cele mai multe ori în textele literaturii noastre bibliologice. Altfel spus: într-o literatură care este sau se pretinde a fi deopotrivă profesională dar și științifică, moda funcționează de regulă în- și prin compilațiile ultimelor „răcnete” – fie ele sânguinoase sau chiar superficiale –, iar actualitatea prin cercetări asumate și conturate ca atare. Este deci deopotrivă importantă că, pe de o parte, să nu confundăm – ci chiar să disociem cu claritate – moda și modelele cu/de actualitatea și actualitățile și, pe de altă parte, să nu confundăm – ci chiar să disociem cu claritate – compilația etc. cu- și de cercetarea autentică.

Ori aceasta presupune și să luăm atitudine responsabilă – deci să marcăm ca atare – orice tendință și pretenție care ar prezenta vreo compilație... drept rezultat al vreunei cercetări. Adică, drept „studiu”, „tratat” sau „monografie”. Căci așa ceva, în realitate, nu este – din partea celor care le practică – decât pură impostură. Sau, din partea celor care urmează să efectueze analiza literaturii – nu ar fi decât pură confuzie și eroare.

La nivel superficial, aceste confuzii pot fi – în plus – alimentate și chiar încurajate desigur de ceea ce trebuie să numim aici *aparență tehnică*. Aparență care creează și susține impresia – repetăm cu totul superficială – a „posibilității” unui salt ne-problematic în timp... prin aderarea-preluarea pur aplicativă a dotărilor și a tehnicilor-programelor etc., așa cum ele se configurează la starea prezentă-*ultimă* a

¹ Vezi și *Dicționarul Online Latin-Român*: <http://www.limbalatina.ro/dictionar.php>, data accesării 27. noi. 2010

² Idem, data accesării 27 noi. 2010

evoluției lor. În realitate însă, adică la modul serios și organic – cum, de altfel, aceasta se află explicat și în introducerea încă a primului volum de antologie al revistei Philobiblon din anul 1998, introducere care este, (căci *este necesar* să fie) reluată în formă actualizată cu ocazia publicării *fiecărui nou volum*¹: „...informațizarea și modernizarea-evoluția continuă a bibliotecilor ne confruntă însă – pe noi, bibliotecarii – în permanență și în primul rând: cu noi înșine. Altfel spus, ea se dovedește a fi o întrebare și o sfidare propriu-zis hermeneutică, care ne îndeamnă – sau ne obligă – ca pe- și prin parcursul chestiunilor tehnice etc., să ne definim și să ne re-definim în permanență pe noi înșine. Adică propria noastră ființă, stare, situație și disponibilitate profesională, instituțională și existențială „generală”, dar totdeauna *actuală*! Cu privirea ațintită, desigur, (și) spre viitor...”² A fost și este deci vorba de aparențe care funcționează în mod efectiv „...în trecerea cu vederea asupra faptului că însăși infrastructura informațională a modernizării poartă în- și cu sine o anumită *cultură și mentalitate*. Fără adoptarea și adaptarea căreia, punerea ei „în funcțiune” nu poate fi nici organică și – la urma urmei – nici întru-totul eficientă. Adică a faptului că, pe de o parte, trebuie trase și duse până la capăt nu numai toate concluziile și consecințele „profesionale”, „restrânse” etc., ci și cele instituționale, administrative, legislative, de asociere, de formare și de formare continuă, care decurg din acest proces și, pe de altă parte, prin nesocotirea faptului că adoptarea acestei mentalități presupune, la rândul ei, schimbarea, depășirea efectivă și – de multe ori – chiar suprimarea expresă a datelor propriilor noastre mentalități prezente și pre-judecative! Aceste structuri mentale – care deci trebuie depășite – se cer de aceea *studiate*, problematizate, identificate și recunoscute apoi ca fiind tocmai „ale noastre” și ca fiind, în același timp, propriile noastre *frâne* și, desigur, determinări și *însărcinări*.”³

Capcanele acestei aparențe și întâlnirea-simbioza lor cu superficialitatea neancorată a veleitarismelor de tot felul, sunt însă încurajate în mod constant și sistemic de confuzii mentale și de mentalități confuze, produse, răspândite, încurajate și reproduse – în fond – prin lipsa și neglijarea *criticii*. Sau chiar prin reprimarea ei (și) prin vocea opiniei profesionale comune masificate și gălăgioase, care se manifestă pe zi ce trece mai „impunător” și pe forurile listelor electronice de „discuții profesionale” cum ar fi de ex. *Biblos*, unul dintre cele mai folosite în România. Dar și prin insuficiența și incompetența astfel generată și încurajată în „vertebralitatea” exercițiului public al spiritului critic.

*

Aceștia ar fi deci – în concluzie – parametrii principali în contextul cărora se situează și se structurează, vrând nevrând, și cercetarea pe care o problematizăm și

¹ Cu titlul *Re-Introducere sau: Dincolo de „teoria și practica” informării și documentării – Spre o hermeneutică posibilă și necesară*. Vezi volumele *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon* (I-1998; II-2004; III-2007; IV- 2009, dar și volumul de față.)

² Idem

³ Ibidem

proiectăm acum. Și care – din păcate – deși este presantă, nu pare să aibă totuși nici o „urgență” temporală. Căci ea va trebui să repună în mod inevitabil și întrebarea privitoare la starea a ceea ce se numește – și la noi, însă cu prea multă ușurință poate – „*Library and Information Science*”. Nume în care figurează totuși un termen ciudat, complicat și destul de exigent, care este: „*Science*”! Un cuvânt care – dacă nimic nu-l apără și nimic nu-l afirmă – este și rămâne deci expus la *malpraxis*. Ori, numai după reluarea, extinderea și actualizarea analizelor cercetării vom vedea dacă acest cuvânt destul de grav, are sau nu acoperire efectivă, sau, dimpotrivă, el este, de cele mai multe ori, folosit doar în van...

Iar lipsa „urgenței” de timp a cercetării provine pur și simplu din faptul că, prin felul în care lucrurile se produc și se reproduc, zarurile, ipotetic vorbind, par în fond deja „aruncate”... pentru cel puțin o generație profesională și științifică. Adică pentru 20-25 ani.

Însă, și aceasta face parte tot din concluziile esențiale ale meditațiilor noastre de sorgintă filosofică, epistemologică și scientometrică: repunerea și reconturarea întrebării-cercetării cu privire la „starea” a ceea ce se numește în spațiile noastre „LIS” și a ceea ce implică lucrul acesta, ne va solicita cu siguranța – și oarecum în mod „privilegiat” și „exemplar” –, revizitarea *actuală* a problemelor esenței și a sensurilor științei, profesiilor și, prin urmare, a instituțiilor bibliotecare *în genere*.

Cultura organizațională și comunicarea în bibliotecă
– **Studiu asupra culturii organizaționale**
în Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj –

Valeria SALÁNKI
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj

Cuvinte cheie: managementul schimbării; cultură organizațională; comunicarea instituțională sociologia bibliotecii; management de bibliotecă

Rezumat: Ce este cultura organizațională și care este impactul său asupra managementului unei instituții este o problemă actuală în societatea dinamică în care trăim. Înțelegerea culturii organizației este importantă pentru conducerea unei biblioteci : cunoașterea stilurilor de comportament sau de muncă ale angajaților, a capacităților și modului în care se poate implica în dezvoltarea și bunul mers al instituției ajută la planificarea și implementarea politicilor manageriale și anticiparea eventualelor schimbări. Studiul culturii organizaționale este posibil prin abordarea elementelor ei definitorii: norme, reguli, valori și credințe împărtășite practici uzuale, mecanismele de învățare, modul în care se comunică, criteriile de apartenență la comunitate, comportamente dezirabile și indezirabile, raportarea la misiunea stabilită a bibliotecii și la strategia de realizare a ei.

E-mail: valeria_salanki@yahoo.fr

*

Motto:

„Importanța dezvoltării sistemice a bibliotecilor, ca organizații eficiente, nu a fost niciodată așa de mare ca acum. Este nevoie, în continuare, de crearea unor noi structuri și a unor procese de interacțiune a personalului, care să reflecte realitățile unei lumi aflate într-o permanentă tranziție. Se resimte nevoia de a dezvolta în biblioteci, atât la nivel individual, cât și la cel organizațional, o atitudine pozitivă față de propria conștiință și față de reinnoire.”¹

1. Introducere în problematica culturii organizației

Schimbarea este în ordinea firească a lucrurilor, iar în bibliotecă ea este necesară pentru că mediul extern este într-o evoluție continuă și rapidă: bibliotecile trebuie să

---

¹ Owens Irene; Anghelescu, Hermina G. B., *Cultura organizațională și schimbarea* În volumul *Management pentru viitor – Biblioteci și arhive*. Ed. Hermina G. B. Anghelescu și István Király V. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeana, 2000, p. 30-40

răspundă și să corespundă cerințelor acestuia. Managerii pot însă adesea constata că schimbările, noutățile sunt greu de implementat și că, în general, deciziile lor se pun cu dificultate în practică și/sau suferă modificări ori alterări nedorite. Aceasta se datorează faptului că ele intră în conflict cu cultura – necunoscută! – a organizației. Este o realitate cunoscută că un sistem, o ordine a lucrurilor, o inovație sau organizație nouă, care funcționează foarte bine într-o anumită cultură, într-o altă este posibil să fie total nepotrivită. Dacă acest lucru este mult mai vizibil la nivelul unor culturi naționale (într-un fel muncesc nemții și în altul românii), el este neglijat la niveluri mai mici precum cel instituțional, deși problema se pune la fel. Pentru a-și atinge scopurile eficient, managementul unei instituții are tot interesul să cunoască cultura organizațională spre a ști asupra cărora aspecte să intervină astfel încât inovațiile, noutățile și în general bunul mers al lucrurilor să nu fie împiedicat de rezistența la schimbare pe care în mod firesc orice om o are. Schein¹ subliniază impactul pe care cultura organizației îl are asupra managementului astfel: „crearea unui climat de muncă în echipă și deschidere este un țel comun în ziua de azi, dar arareori companiile realizează în ce măsură presuposițiile culturale asupra individualismului, asupra prerogativelor manageriale și asupra respectului autorității bazate pe experiența reușită din trecut pot face munca în echipă și deschiderea imposibile în practică.” Și exemplifică astfel: „Structura sistemelor de recompense în majoritatea organizațiilor din USA e în asemenea măsură complet individualistă încât nu e surprinzător că și cele mai bine concepute și înalt-motivate programe de încurajare a muncii în echipă au rezultate minime și doar de scurtă durată.” O soluție la această dilemă este cea găsită de Singapore Economic Development Board: au continuat să ofere recompense individuale, dar numai celor care au reușit să atragă pe alții pentru a munci în echipă. „Idea este că au realizat înrădăcinarea culturii (organizaționale) în sistemul de recompense și că la acest nivel lucrurile trebuie examinate și, dacă e nevoie, schimbate.”² Cultura organizației este un tipar al comportamentelor învățate, împărtășite și transmise în timp între membrii organizației fiind unul dintre determinanții esențiali ai modului în care acționăm și interacționăm în interiorul acesteia. Obişnuințele, modul tradițional în care se operează într-o organizație, își pun amprenta asupra culturii acesteia influențând, modelând valorile, credințele, practicile și tiparele comune.

Comportamentele angajaților nu decurg așadar direct și doar din regulile de funcționare definite de către conducerea bibliotecii: structura organizației, obiectivele, procedurile, modalitățile de stimulare etc. Logica informalului își pune și ea amprenta prin numeroase alte fenomene care – necunoscute fiind – scapă controlului direct al conducerii și exercită o influență importantă: jocuri de putere, culturi de echipă, subculturi, logici identitare șamd. „Înțelegerea culturii organizaționale este primul pas necesar în conceperea schimbării într-o organizație și în reprofilarea

---

¹ Schein, Edgar H, *The Corporate Culture Survival Guide: Sense and Nonsense about Culture Change* (San Francisco: Jossey-Bass, 1999)

² Edgar H. Schein, *The Corporate Culture Survival Guide: Sense and Nonsense about Culture Change*

organizațiilor spre a fi eficiente și de succes. Schimbarea organizațiilor în mod profund, cu sens și pe termen lung necesită implicare în schimbarea unor percepții, convingeri, paternuri comportamentale și norme fundamentale, și a căilor de construire a sensului care s-au dezvoltat de-a lungul unor lungi perioade de timp. Schein avertizează asupra faptului că în managementul schimbării în organizații cel mai mare pericol este să nu fie pe deplin apreciată profunzimea și puterea culturii.”¹

Pentru a-și putea realiza obiectivele conducerea unei instituții are așadar interesul să cunoască aceste fenomene ce definesc cultura organizațională.

2. O definiție sintetică a culturii organizaționale

*„Teoriile și definițiile culturii organizației oferite de diferite ramuri ale științei au fost utilizate de către cercetători în efortul unei mai bune înțelegerii a complexității culturii și a rolul său central în determinarea modului în care funcționăm în colectivitate și în crearea unor organizații de succes.”*² În genere, cultura unei organizații se referă la un sistem de valori și de credințe împărtășite de membrii acesteia, consecința fiind omogenizarea durabilă a concepțiilor lor asupra lucrurilor, adică instalarea unui numitor comun în ce privește interpretarea și atribuirea de sens lucrurilor.

Altfel spus, Cultura organizațională definește:

- Cine suntem ca organizație, sau „noi”
- Cum devenim „noi”
- Ce ne face să fim „noi” și nu „ei”
- Cum recrutăm noi membrii și cum îi socializăm ca să devină „noi”
- Cum perpetuăm „noi”-ul.”²

Cum ajung oamenii să împărtășească aceeași cultură organizațională? Tot în genere, oamenii împărtășesc aceeași cultură în urma interiorizării și fixării unor norme axiologice, cognitive, afective și comportamentale. Prin intermediul mecanismelor de învățare cultura organizațională inculcă indivizilor practici stabile și repetitive. „Cultura organizațională joacă de aceea un rol central și în crearea unui mediu de lucru în care bibliotecarii să fie angajați (implicați) și să contribuie la succesul organizației. Prin analiza culturii locului de muncă este posibil să identificăm schimbările care trebuie operate asupra valorilor, structurii organizaționale, inițiativelor conducerii și administrației și mecanismele de suport necesare instaurării un mediu de lucru pozitiv, creativ și stimulativ care să susțină progresul și succesul viitor al bibliotecii.”³

---

¹ Carol Shepstone and Lyn Currie, *Transforming the Academic Library: Creating an Organizational Culture that Fosters Staff Success*

² William Sannwald, *Understanding Organizational Culture*

³ Carol Shepstone and Lyn Currie, *Transforming the Academic Library: Creating an Organizational Culture that Fosters Staff Success*

3. Funcțiile fundamentale ale culturii organizației:

Ceea ce numim „cultura organizațională” îndeplinește deci o serie de funcții a căror caracteristică comună este faptul că fiecare este decisivă pentru funcționarea eficientă a organizației.

A. Funcția de integrare internă a culturii organizației

Vizează crearea unui sentiment și a unei stări de unitate în urma obținerii colective a rezultatelor. De asemenea cultura organizațională determină :

- metodele comunicaționale (cum cooperează angajații, cum circulă informațiile etc);
- criteriile de apartenență la comunitate (insertia și excluderea membrilor);
- normele ce reglează atribuirea statutului fiecăruia dintre membrii;
- regulile ce structurează relațiile sociale (gradul de familiaritate permis între membrii);
- comportamentele dezirabile și indezirabile (sistemul de recompense și sancțiuni).

B. Funcția de adaptare externă

Are ca principal obiectiv stabilirea unui consens larg relativ la poziționarea organizației în mediul extern și în genere în spațiul public. Ea comportă misiunea și strategia aleasă pentru a îndeplini obiectivele stabilite, mijloacele operaționale necesare pentru a atinge obiectivele, indicatorii de performanță și măsurile coercitive la care se poate recurge în caz de derapaj.

Este însă decisiv faptul că toate funcțiile fundamentale ale culturii organizaționale relevă o intenționalitate strategică, deci managerială. Pentru un manager este foarte important să cunoască stilurile de comportament sau de muncă ale angajaților. Prin cunoașterea culturii organizației schimbarea în biblioteci poate fi anticipată, planificată și implementată pe căi mai bune și eficiente. De aceea este important de cunoscut faptul că cultura organizației poate fi influențată în direcția și intenția realizării unui obiectiv stabilit.

4. De ce este important ca managerii de bibliotecă să fie interesați de cultura organizației lor ?

Literatura în domeniul managementului și al businessului laudă importanța înțelegerii culturii organizaționale în vederea schimbărilor ce urmează a fi implementate, administrate și integrate astfel încât orice fel de organizație să poată funcționa cu succes.

Pentru un manager este foarte important să cunoască stilurile de comportament sau de munca ale angajaților pe care-i coordonează, ce pot ei face cu adevărat și în ce mod pot contribui realmente la dezvoltarea instituției. Căci astfel schimbarea în biblioteci poate fi anticipată, planificată și implementată pe căi mai bune.

Pe scurt, într-o lume în permanentă schimbare, biblioteca și bibliotecarii ei, sunt și ei supuși exigențelor de adaptare, care presupun nu numai un efort și acceptarea acestuia ca pe ceva firesc și necesar în derularea activității lor, dar și creativitate. În măsura în care conștiința reală a propriei valori, individuale și profesionale este

prezentă, bibliotecarul are reperatele necesare pentru a face față provocărilor interne și externe ale organizației. De aceea o cultură a organizației care să încurajeze formarea unei conștiințe profesionale pozitive, o atitudine favorabilă schimbării este indispensabilă bunei funcționări a unei instituții. Și o atitudine pozitivă față de organizația (biblioteca) însăși.

Implementarea unor noi metode și direcții de lucru, a unor noi tehnologii, schimbări care constituie o realitate curentă în BCU „Lucian Blaga”, precum și inițierea unor programe pentru personal și stabilirea sistemelor de recompense pot să fie determinate în mod decisiv de cunoașterea culturii organizației. Atunci când o normă, o dimensiune a culturii organizației se schimbă, comportamentul individului se schimbă și el conform unui nou pattern de conformare, iar dezvoltarea managerială a organizației vizează oricum schimbarea întregului sistem.

Atingerea unui scop este condiționată de cunoașterea resurselor de care dispunem: scopul principal al bibliotecii este de a oferi servicii de calitate cât mai bună utilizatorilor, iar bibliotecarii sunt resursele umane care fac să funcționeze biblioteca. Cunoașterea valorilor și credințelor asumate de către aceștia, adică a culturii organizației înseamnă a aprecia în ce măsură acesta este centrată pe deservirea utilizatorilor și în genere pe toate aspectele legate de funcționarea specifică a unei anumite biblioteci și ce se poate face pentru a imprima organizației direcția dorită, dacă este cazul .

5. Cum se poate studia cultura organizațională ?

Conturarea culturii organizaționale în bibliotecă este intermediată de studiul elementelor ei defnitorii, descrise mai sus: normele, regulile, valori și credințe împărtășite, practici uzuale, mecanismele de învățare, modul în care se comunică, criteriile de apartenență la comunitate, comportamente dezirabile și indezirabile, raportarea la misiunea stabilită a bibliotecii și la strategia de realizare a ei.

Bineînțeles subiectul este vast, așa încât diferitele aspecte legate de cultura organizațională pot și este și mult mai eficient, să fie studiate în etape.

Propun, într-o primă fază, studierea canalelor de comunicare, a fluxului de informație, mai precis în ce mod angajații bibliotecii receptează deciziile manageriale (de toate gradele), cum realizează cooperarea în vederea realizării sarcinilor lor, cum circulă informația între diferitele niveluri ierarhice precum și între servicii și în interiorul acestora. Ar putea fi aici adăugată și studierea felului și ale bazelor în - și pe care sunt atribuite sarcinile: care sunt criteriile de repartizare a unei anumite sarcini unei anume persoane etc., acestea fiind elemente defnitorii ale eficienței unei organizații.

Pentru a realiza acest lucru, în primul rând trebuie studiat grupul de lucru ca formațiune psihosociologică: compoziția grupului, sarcinile, respectiv activitatea grupului, procesele de interacțiune, structura grupului, conștiința colectivă, gradul de coeziune, eficiența grupului. Considerăm aici grupul ca fiind colectivul unui departament al bibliotecii, urmând apoi să vedem care este relaționarea între departamente. Toate acestea raportate la canalele formale și informale de comunicare: ex. Intranet, Buletinul informativ, comunicare de sarcini, comunicare pe parcursul realizării lor etc.

Astfel, Darlene Fichter analizează modul în care se reflectă cultura instituțională în funcționarea Intranetului : „Realizarea unui Intranet care să fie bine utilizat și valorizat de către angajați cere viziune, multă muncă și bunăvoință orientată către utilizatorii săi. Succesul Intranetului nu este dependent doar de un singur factor, ci de combinația mai multora: cultura organizațională, părțile implicate, conținut și instrumente, designul și alegerea informației, ușurința în utilizare, percepția existentă asupra sa. Cei care se ocupă de Intranet au nevoie în permanență să evalueze cât de bine funcționează și asupra căror aspecte trebuie intervenit. Să știm de ce Intranetul nu-și utilizează întreg potențialul este primul lucru cu care să încep planificarea a ceea ce trebuie făcut pentru a-l pune pe roate. Faptul că Intranetul este un instrument util pentru angajați nu este suficient pentru ca el să și fie adoptat de aceștia.”¹

6. Metoda de cercetare

În funcție de diferitele centre de interes stabilite de către conducerea bibliotecii – culegerea datelor se va face prin îmbinarea mai multor metode de cercetare: studierea documentelor, ancheta directă și indirectă, tehnica grafurilor (pentru cercetarea relațiilor de comunicare și a celor preferențiale), interviul.

BIBLIOGRAFIE:

1. ANGHELESCU, Hermina G. B., OWENS Irene, *Cultura organizațională și schimbarea* – , în *Management pentru viitor – Biblioteci și arhive*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 2000, pag. 30- 40.
2. FICHTER, Darlene, *Making Your Intranet Live Up to Its Potential*, bază de date online: WilsonWeb, (Weston, Conn.) 30 no1 51-3 Ja/F 2006.
3. KAARST-BROWN, Michelle L.; NICHOLSON, Scott; VON DRAN, Gisela M., *Organizational Cultures of Libraries as a Strategic Resource*, bază de date online : WilsonWeb, Library Trends v. 53 no. 1 (Summer 2004) p. 33-53.
4. OLSON, John A., *What Academic Librarians Should Know about Creative Thinking*, bază de date online : WilsonWeb, The Journal of Academic Librarianship 25 no5 383-9 S 1999.
5. OUIMET, Gérard, *Voyage au centre des typologies de cultures d'entreprises: un itineraire psychologique*, bază de date online : PROQUEST 500. Gestion. Montréal: Summer 2007. Vol. 32, No. 2; p. 51.
6. RADU, Ioan, *Psihologie socială*, ed. Exe, Cluj-Napoca, 1994.
7. SANNWALD, William, *Understanding Organizational Culture*, bază de date online: WilsonWeb, Library Administration & Management 14 no1 8-14 Wint 2000.

---

¹ Fichter, Darlene, *Making Your Intranet Live Up to Its Potential*

8. SCHEIN, Edgar H., *The Corporate Culture Survival Guide: Sense and Nonsense about Culture Change* (San Francisco: Jossey-Bass, 1999) <http://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/2759/SWP-4091-43770202.pdf?sequence=1>
9. SHEPSTONE, Carol and CURRIE, Lyn, *Transforming the Academic Library: Creating an Organizational Culture that Fosters Staff Success*, bază de date online : WilsonWeb, *The Journal of Academic Librarianship* 34 no 4 358-68 IJ 2008.
10. STEPHENS, Denise; RUSSELL, Keith, *Organizational Development, Leadership, Change, and the Future of Libraries*, bază de date online : WilsonWeb, *Library Trends* v. 53 no. 1 (Summer 2004) p. 238-57.

CERCETAREA

CALITATEA COMUNICĂRII

O reflectare a acestuia în ancheta privind comunicarea în relațiile de muncă realizată în februarie 2009 printre angajații Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”

Acest studiu a vizat cu precădere angajații BCU implicați direct în activități specifice bibliotecii, incluzând și serviciile de contabilitate și resurse umane. Scopul nostru fiind de a obține o imagine de ansamblu asupra comunicării profesionale în cadrul instituției noastre am realizat o anchetă sociologică pe bază de chestionare aplicate personalului din BCU, din clădirea centrală și de la filiale, anchetă ce poartă asupra unor probleme generale de comunicare. Chestionarele, concepute parțial diferențiat pentru angajații fără funcții de conducere la nivel de management superior și pentru cei cu funcții de conducere, precum și pentru colegii din centrală și cei din filiale, au fost completate în marea lor majoritate. Diferențele în construcția chestionarelor își au motivația în poziționarea diferită în structurarea relațiilor de comunicare: altfel sunt implicați în relațiile de comunicare și au altă percepție asupra comunicării cei cu putere de decizie, cei care sunt în clădirea centrală sau cei de la filiale. Chestionarele sunt prezentate în anexe, iar raportul este structurat în funcție de acestea, pentru simplificarea prezentării. În clădirea centrală au fost completate 83 de chestionare din care 5 de către șefii de servicii și birouri, plus 6 chestionare completate de către membrii ai conducerii bibliotecii. La filiale au fost completate 68 de chestionare. Au fost și persoane care au refuzat să completeze chestionarele. Problematika chestionarului fiind una destul de delicată, căci exprimarea părerii asupra comunicării, în special dacă există opinii critice poate ridica rezerve unora din cei chestionați ori distorsionând răspunsul, ori ducând la refuz (non răspunsuri sau chiar necompletarea chestionarului), am ales să nu pun întrebări de identificare. Scopul a fost de a obține informații generale asupra calității comunicării în BCU cât mai aproape de realitate, căci anonimatul asigură șanse mai mari de exprimare sinceră a părerii, așa încât am sacrificat posibilitatea de a obține date comparative.

Nu am întrebat așadar care este departamentul din care fac parte respondenții, pentru a nu trezi suspiciuni, chiar dacă informațiile obținute ar fi fost interesante. Datele pe care le-am obținut arată cum este percepută comunicarea și care sunt eventualele probleme și disfuncționalități la nivelul întregii instituții, arătând și unele posibile soluții care se întrevăd din analiza situației. Totodată trebuie să menționez că răspunsurile la întrebarea privind departamentele cu care contactele sunt mai frecvente, nu au fost analizate, considerând că sunt irelevante pentru subiectul lucrării.

În prezentarea datelor am respectat următoarea structură pentru fiecare întrebare:

- un tabel cu datele obținute în centrală și la filiale, de la toți angajații exceptând membrii din conducerea BCU (șefi coordonatori, director economic, director general adjunct TC);
- un grafic cu răspunsurile șefilor de birouri și servicii din centrală;
- un grafic cu răspunsurile șefilor de birouri și servicii de la filiale;
- un grafic cu răspunsurile membrilor din conducerea BCU.

În cazurile în care întrebarea a vizat doar o parte din populația luată în studiu, apar doar unele din tabele și grafice.

Tabelele și graficele sunt interpretate în fiecare caz, pentru a ușura înțelegerea acestora.

Cum opiniile șefilor de servicii și birouri au fost tratate separat, menționez și existența unei mari diferențe structurarea departamentelor, unul din șefii coordonatori din centrală având 4 șefi în subordine și 5 servicii / birouri, altul doar 1 șef de serviciu și 4 servicii / birouri, iar la filiale 6 șefi de servicii / birouri:

1. Dezvoltarea colecțiilor, evidența, prelucrarea și conservarea publicațiilor
  - Dezvoltarea colecțiilor și evidența publicațiilor
  - Colecții speciale – *1 șef*
  - Prelucrarea colecțiilor. Catalogare și clasificare – *1 șef*
  - Depozit. Conservarea colecțiilor – *1 șef*
  - Împrumut. Laborator de igienizare a publicațiilor – *1 șef*
2. Cercetare bibliografică. Documentare. Relații cu publicul. Promovarea serviciilor
  - Cercetare bibliografică – *1 șef*
  - Documentare
  - Relații cu publicul
  - Promovarea serviciilor
3. Biblioteci filiale – 6 șefi

**1.COMUNICAREA PRIVITOR LA PROBLEMELE PROFESIONALE ÎN
CADRUL BCU**

Comunicare de sus în jos

Comunicare de sus in jos	angajați din clădirea centrală			angajați de la filiale		
	Frecvență	Procent	Procent cumulat	Frecvență	Procent	Procent cumulat
foarte bună	5	6,0	6,0	20	29,4	29,4
bună	22	26,5	32,5	27	39,7	69,1
acceptabilă	18	21,7	54,2	15	22,1	91,2
deficitară	27	32,5	86,7	6	8,8	100,0
ineficientă	9	10,8	97,6			
altă părere	2	2,4	100,0			
Total	83	100,0		68	100,0	

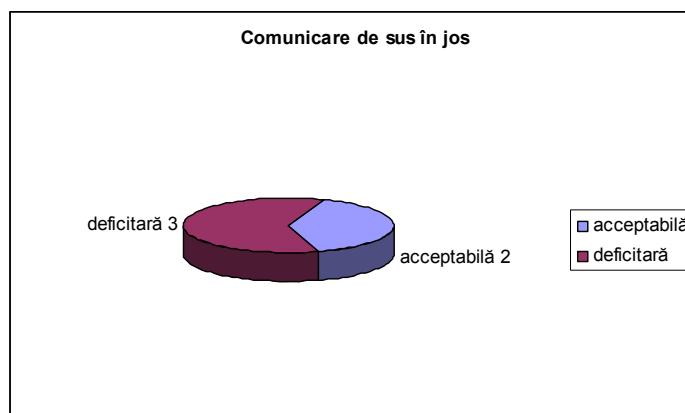
Comunicarea dinspre șefi spre angajați este apreciată ca bună și foarte bună de către 33% din angajații centralei și de către 69 % din angajații de la filiale.

În centrală 43 % din angajați consideră comunicarea de sus în jos deficitară sau ineficientă, în timp ce la filiale procentul este unul sensibil mai scăzut: 9% consideră că este deficitară și nici o opțiune nu este pentru varianta „ineficientă” .

Adică cei de la filiale par să fie mult mai mulțumiți de felul în care superiorii comunică cu ei decât angajații din centrală, unde opiniile negative se regăsesc într-un procent destul de mare.

La șefii de birouri și servicii putem observa o apreciere a situației similare cu cea a majorității, atât la filiale cât și în centrală, în timp ce managementul superior face o evaluare mai bună decât restul angajaților, considerând comunicarea mai bună decât o apreciază subalternii (vezi cele trei grafice de mai jos):

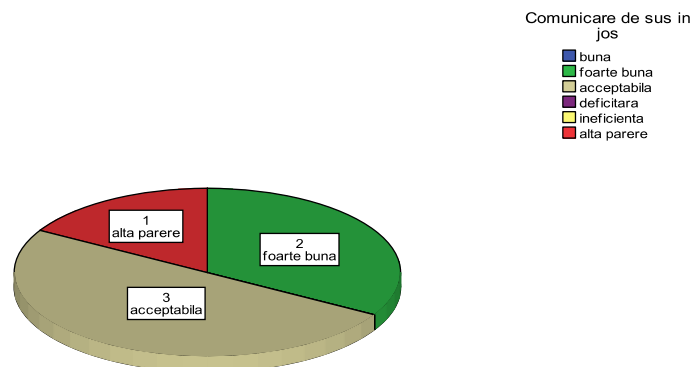
Șefi intermediari - clădirea centrală

Management superior:

(unde altă părere = depinde de departament)

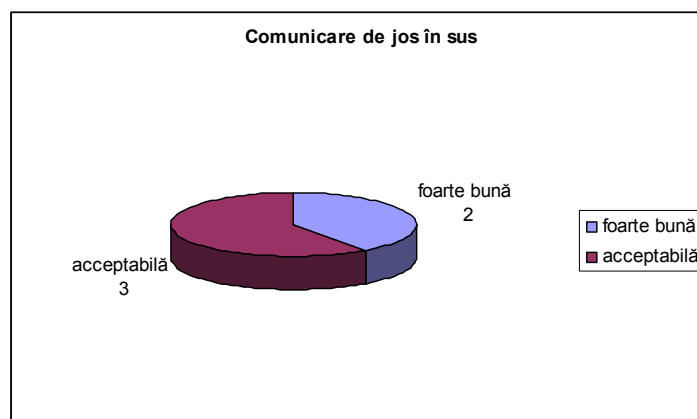
Comunicarea de jos în sus

Comunicare de jos in sus	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
foarte bună	5	6,0	18	26,5
bună	22	26,5	30	44,1
acceptabilă	26	31,3	12	17,6
deficitară	16	19,3	5	7,4
ineficientă	8	9,6	3	4,4
altă părere	3	3,6	-	-
Total	80	96,4	68	100,0
non răspuns	3	3,6		
Total	83	100,0		

Și în ce privește *comunicarea dinspre angajați spre șefi* situația e mai favorabilă la **filiale**, unde 44% respectiv 27% apreciază că aceasta este bună, respectiv foarte bună, adică **71% din respondenți au o opinie pozitivă**, iar 18% consideră acceptabilă comunicarea. La **centrală 27%**, respectiv **6%** consideră comunicarea ca fiind bună, respectiv **foarte bună**, iar 31% acceptabilă. **Așadar și aici la filiale majoritatea respondenților, adică 71% fac aprecieri pozitive, în timp ce la centrală respondenții sunt mult mai critici, opiniile împărțindu-se practic între „acceptabil” 31%, „bună” și „foarte bună” 33% și tot 33% „deficitar” și „ineficient”.**

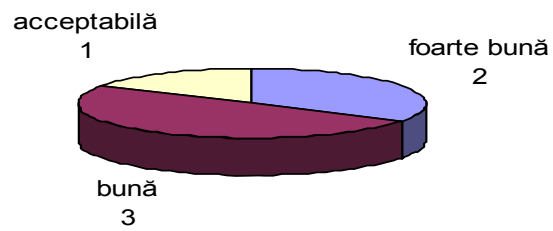
În ce privește **opiniile șefilor de birouri și de servicii**, cei de la filiale au o opinie similară cu a colegilor din subordine, pe când cei din centrală apreciază situația mai favorabil față de opinia majoritară. Managementul superior are opinii dispersate.

Șefi centrală:

Șefi filiale:

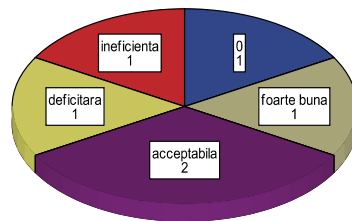
Comunicare de jos în sus- șefi filiale

Management superior:

Comunicare de jos in sus

- 0
- buna
- foarte buna
- acceptabila
- deficitara
- ineficienta
- alta parere

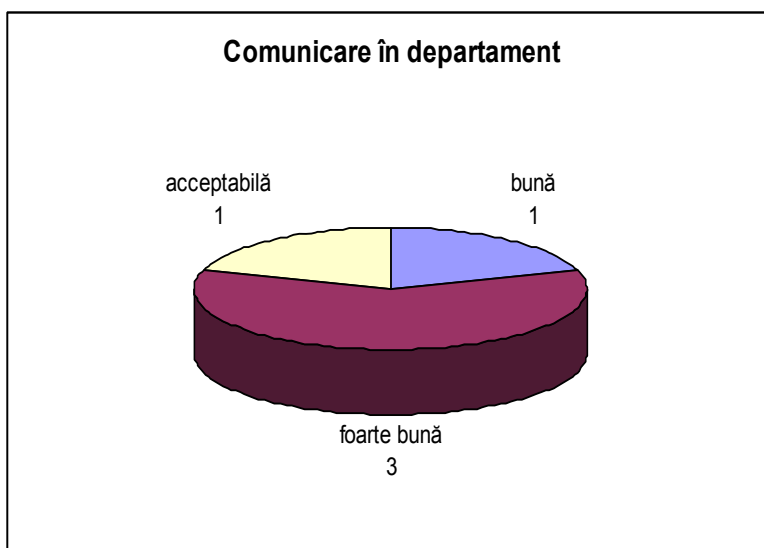

Comunicarea în interiorul departamentului

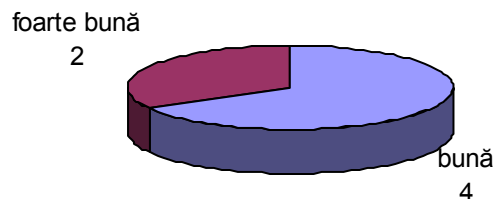
Comunicare în departament	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
foarte bună	17	20,5	41	60,3
bună	30	36,1	17	25,0
acceptabilă	24	28,9	10	14,7
deficitară	8	9,6	-	-
ineficientă	2	2,4	-	-
altă părere	-	-	-	-
Total	81	97,6	68	100,0
Non răspuns	2	2,4		
Total	83	100,0		

Comunicarea în interiorul departamentului este apreciată mai mult ca cea între angajați și șefi atât în centrală cât și la filiale: 57% din angajații centralei și 85% din cei ai filialelor sunt de părere că acesta este bună și foarte bună, cu o majoritate de 60% la filiale, care spun că e foarte bună comunicarea în interiorul departamentului. Opiniile negative sunt minoritare în centrală și lipsesc la filiale. Șefii de servicii se înscriu în aceeași tendință.

Șefi servicii și birouri – centrală

Comunicare în departament - șefi filiale

Comunicarea între departamente :

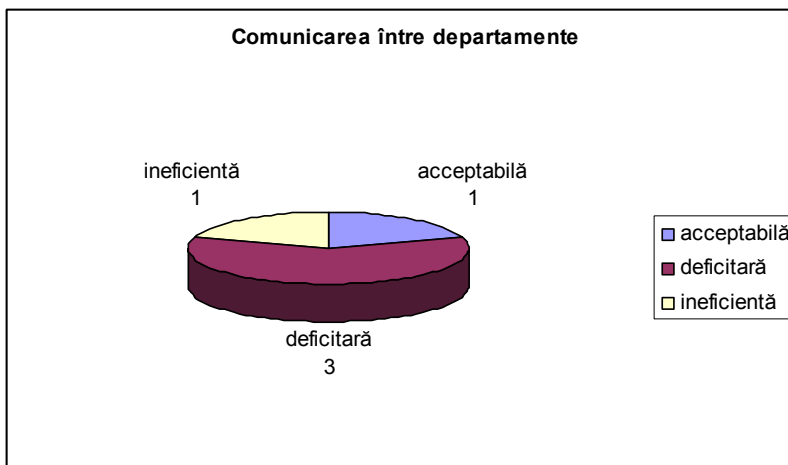
Comunicare între departamente	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
foarte bună	1	1,2	6	8,8
bună	25	30,1	26	38,2
acceptabilă	25	30,1	27	39,7
deficitară	22	26,5	4	5,9
ineficientă	8	9,6	2	2,9
altă părere	-	-	2	2,9
Total	81	97,6	67	98,5
Non răspuns	2	2,4	1	1,5
Total	83	100,0	68	100,0

Comunicarea între departamente este considerată bună sau acceptabilă în egală măsură atât la filiale cât și în centrală: în centrală 30% din respondenți consideră că aceasta este bună și tot atâția acceptabilă, iar la filiale 38 % bună și 40% acceptabilă. Părerile critice sunt mai multe în centrală, unde 27% consideră deficitară comunicarea între departamente și 10% ineficientă. **E foarte probabil că relativul echilibru dintre opiniile „bună”, „acceptabilă” și „deficitară” din centrală, precum și între „bună” și „acceptabilă” la filiale se datorează diferențelor între diferitele departamente respectiv între diferitele filiale,**

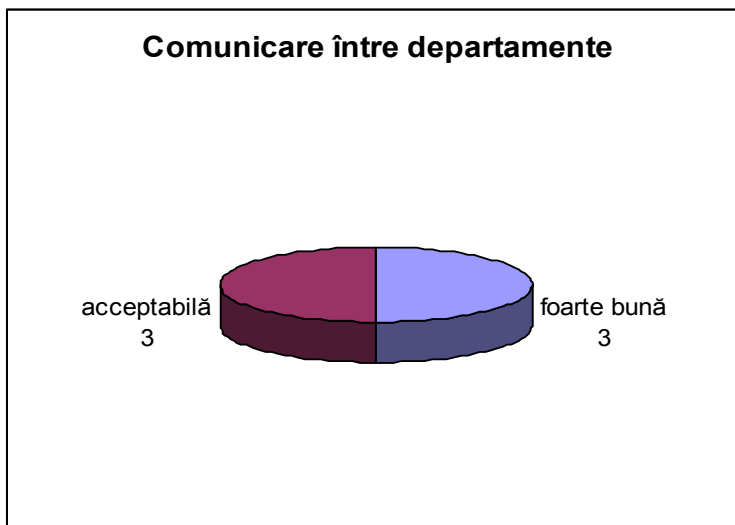
relațiile dintre acestea variind de la o situație la alta. Ne putem face o imagine de ansamblu asupra situației, care de duce la concluzia că, la filiale comunicarea este văzută mai bine ca în centrală, unde comunicarea între departamente nu este foarte fluentă, e doar funcțională.

Șefii de birouri și servicii par și mai puțin satisfăcuți, aprecierile celor din centrală tinzând spre „deficitar” mai mult, iar părerea celor de la filiale este împărțită între *acceptabilă* și *foarte bună* – punctul lor de vedere fiind probabil influențat de filialele aparținătoare.

Șefi servicii și birouri – centrală

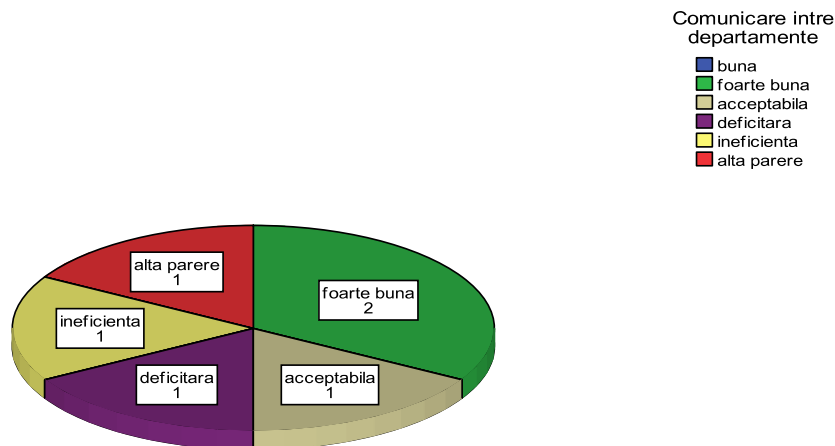

Șefi filiale

În ceea ce privește **managementul superior**, părerile sunt foarte împărțite așa încât **par să nu vorbească despre aceleași departamente**, așadar nu par să aibă o viziune de ansamblu asupra modului în care departamentele comunică.

Conducere

Comunicarea între șefi coordonatori și șefi de servicii și birouri

Părerile angajaților asupra comunicării dintre superiori, se bazează pe o percepție mai mult sau mai puțin indirectă a situației, dar în mod firesc o opinie asupra acesteia e foarte probabil să existe la fiecare din angajați.

Cu toate acestea la 55% din angajați centralei și ceva mai puțini, respectiv 32% din cei ai filialelor, optează pentru varianta de răspuns: „nu știu cum comunică” - șefii coordonatori și șefii de birouri și servicii. La **filiale** însă există **un procent ridicat, 60%**, care au o **percepție pozitivă** asupra comunicării între șefii coordonatori și șefii de birouri și servicii, în timp ce în **centrală 21%** percep comunicarea dintre aceștia ca **bună** și tot atâția ca **deficitară**. Părerile **șefilor de servicii** și birouri din centrală este **similară opiniei angajaților** care s-au exprimat în acest sens, împărțindu-se între „bună” și „deficitară”, în timp ce la **filiale** răspunsul e **unanim: comunicare între șefi e bună**. **Managementul superior** are o **păreră predominant favorabilă**, doar unul din șase respondenți considerând ca deficitară comunicarea între șefi de servicii și birouri și șefi coordonatori.

Comunicare între șefi coordonatori și șefi de birouri și servicii	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
bună	17	20,5	41	60,3
deficitară	17	20,5	4	5,9
proastă	3	3,6	-	-
nu știu cum comunică	46	55,4	22	32,4
Total	83	100,0	67	98,5
non răspuns	-	-	1	1,5
Total			68	100,0

Centrală

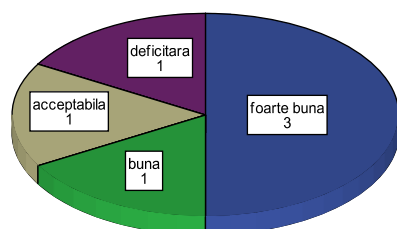

Management superior:

Comunicare între sefi

- foarte buna
- buna
- acceptabila
- deficitara
- foarte proasta
- alta parere

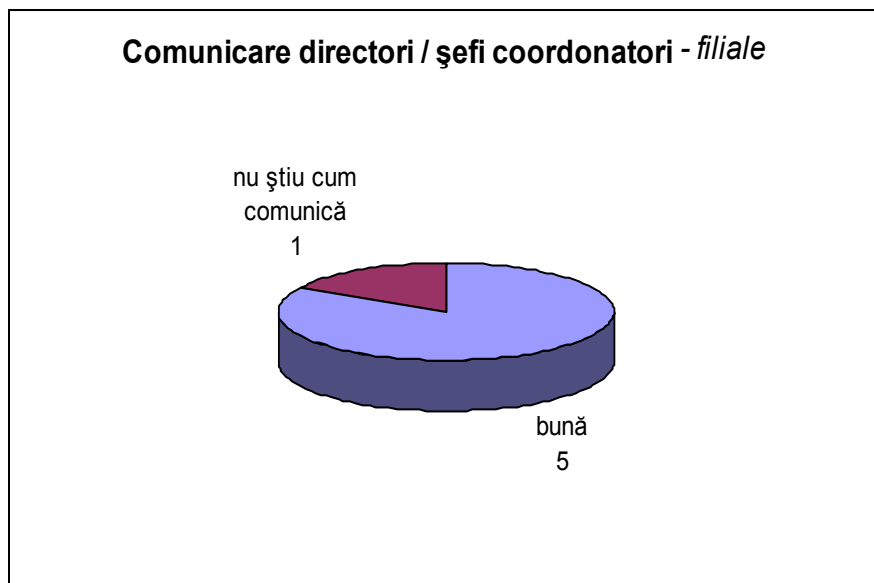

Comunicarea între directori și șefi coordonatori

Aici procentul celor care declară că nu au cunoștință despre modul în care se comunică la nivelul șefilor coordonatori și ai conducerii este destul de ridicat, lumea abținându-se de a face comentarii despre situații pe care nu le cunosc în mod direct: 68% respectiv 56% din respondenții centralei respectiv ai filialelor declară că nu știu cum comunică superiorii între ei, doar la filiale există un număr ceva mai mare de opinii favorabile: 37% percepând ca bună comunicarea dintre șefi coordonatori și managementul superior. Nici șefii de servicii și birouri nu fac opinie separată la centrală - doar unul apreciază ca bună comunicarea la acest nivel, restul neștiind. La filiale însă opinia majorității șefilor este că șeful coordonator are o relație bună cu conducerea. Iar managementul superior (incluzând cei doi șefi coordonatori din centrală , cel de la filiale, șeful administrativului și doi din directorii adjuncți) are opinii dispersate.

nu știu cum comunică	56	67,5	38	55,9
Total	83	100,0	67	98,5
Non răspuns			1	1,5
Total			68	100,0
bună	12	14,5	25	36,8
deficitară	12	14,5	4	5,9
proastă	3	3,6	-	-

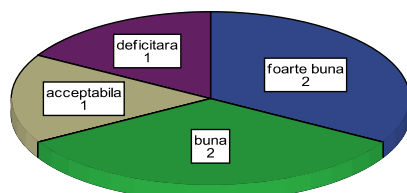
Șefi servicii și birouri – centrală

Management superior:

Comunicare directori /
sefi coordonatori

- foarte buna
- buna
- acceptabila
- deficitara
- foarte proasta
- alta parere

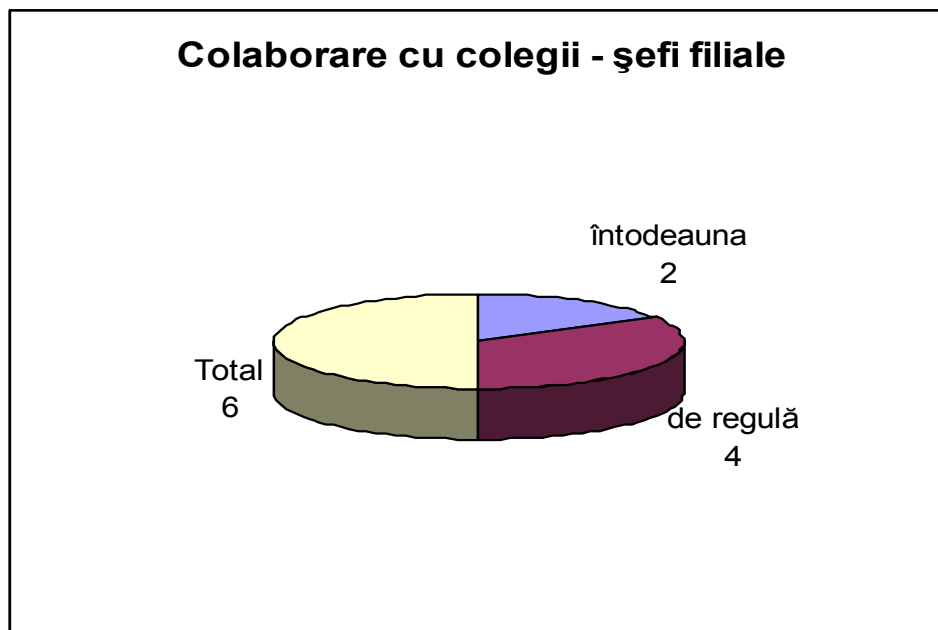
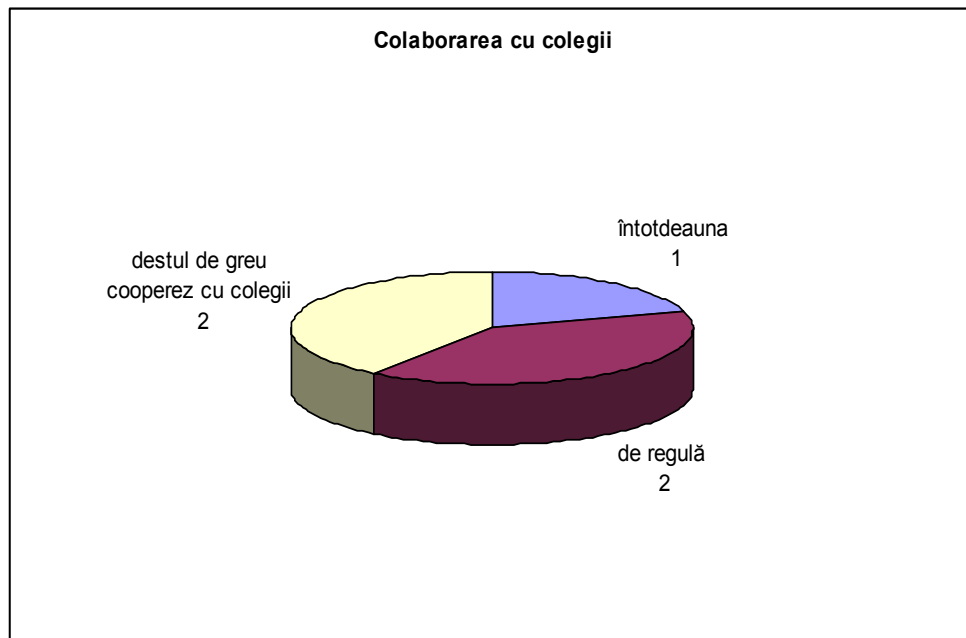

Colaborarea cu colegii

Întrebați cum resimt situația în care au nevoie de colaborarea sau ajutorul colegilor din serviciu, **39%** din respondenții din **centrală** și **50%** din cei de la **filiale**, spun că aceștia sunt întotdeauna cooperanți și 36% respectiv 37% că sunt de regulă cooperanți. Procentul celor care declară că **destul de greu cooperează cu colegii** este destul de ridicat **în centrală**, practic **un sfert din respondenți**.

Colaborarea cu colegii	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
întotdeauna	32	38,6	34	50,0
de regulă	30	36,1	25	36,8
destul de greu cooperez cu colegii	20	24,1	6	8,8
alt răspuns	1	1,2	1	1,5
<i>Apelez la șeful ierarhic</i>	-	-	1	1,5
Total	83	100,0	67	98,5
Non răspuns			1	1,5
Total			68	100,0

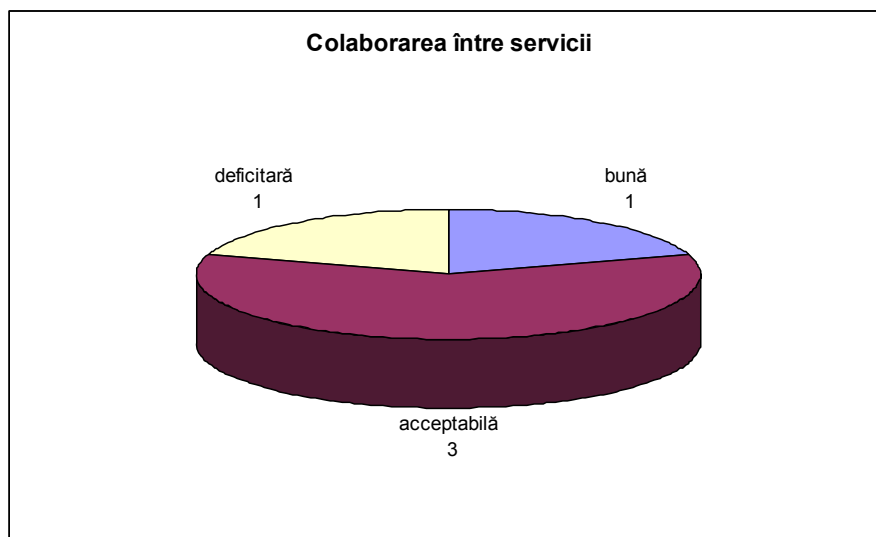
Șefi servicii centrală

Colaborarea între servicii

Colaborarea între servicii:	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
foarte bună	-	-	5	7,4
bună	22	26,5	36	52,9
acceptabilă	39	47,0	18	26,5
deficitară	20	24,1	8	11,8
foarte proastă	1	1,2	-	-
alta părere	1	1,2	-	-
Total	83	100,0	67	98,5
non răspuns	-	-	1	1,5
Total			68	100,0

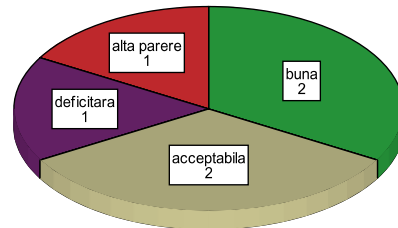
Dacă în **centrală 47%** consideră **acceptabilă** colaborarea între servicii, **27%** o apreciază ca fiind **bună** și **24% deficitară**, la **filiale** sunt **53%** care apreciază ca **bună** colaborarea între servicii, **27% acceptabilă** și **doar 12% deficitară**. Nici membrii conducerii bibliotecii nu par să considere prea bună comunicare între servicii (cu excepția filialelor) . Imaginea pe care ne-o putem face este că situația s-ar mai putea îmbunătăți în privința colaborării între servicii, mai ales în centrală. Faptul că filialele par mai satisfăcute poate să se explice prin legătura cu anumite servicii din centrală, care prin specificul lor cooperează cu filialele și relația este una satisfăcătoare. Oricum în general filialele au un grad de mulțumire ridicat față de centrală, dacă e să analizăm totalitatea răspunsurilor date pe parcursul întregului chestionar. Probabil și gradul de autonomie pe care îl au filialele, precum și șeful coordonator al acestora au o influență în acest sens.

Colaborarea între servicii :

- foarte buna
- buna
- acceptabila
- deficitara
- foarte proasta
- alta parere

Sprijinul centralei pentru filiale (doar filialele)

Întrebați dacă Biblioteca Centrală sprijină biblioteca filială în rezolvarea problemelor 59% au răspuns că da, 31% că doar uneori și 10% că de regulă nu se simt sprijiniți. Variațiile sunt explicabile funcție de filiale, nefiind probabil toate în aceleași relații cu centrala, experiențele fiind diferite și în funcție de nevoile bibliotecii, și de oameni.

Centrala va sprijină ?	Frecvență	Procent
de regulă da	40	58,8
doar uneori	21	30,9
de regulă nu ne simțim sprijiniți	7	10,3
Total	68	100,0

Concluzii de etapă:

Respondenții au fost chestionați asupra comunicării pe mai multe nivele: comunicare de sus în jos, de jos în sus, în interiorul departamentului din care fac parte, între departamente, între șefi coordonatori și șefi de birouri și servicii și între șefi coordonatori și management superior

Comunicarea pe probleme profesionale în cadrul BCU este percepută cu o diferențiere destul de pronunțată între centrală și filiale, unde aprecierea asupra comunicării la diferitele niveluri posibile este mult mai bună ca în centrală. Șeful coordonator al filialelor este considerat ca având o bună comunicare cu toate părțile implicate. De asemenea managementul superior nu pare să facă un corp comun în sensul că opiniile asupra comunicării sunt dispersate, sunt atâtea opinii câte persoane, nu putem spune că există o opinie asupra comunicării pe diferite paliere, ci mai multe opinii diferite.

În ce privește comunicarea de sus în jos, adică dinspre șefi înspre angajați, la filiale opinia e preponderent pozitivă, pentru 69% din respondenți, în timp ce la centrală există un procent mare de opinii negative, 43% , iar părerea șefilor de birouri și servicii este similară cu cea a restului angajaților, doar managementul superior are o părere mai bună decât cea a majorității.

Comunicarea de jos în sus, dinspre angajați spre șefi e percepută similar cu cea de sus în jos și de către angajații centralei și de către cei ai filialelor, doar șefii de birouri și servicii din centrală au o părere mai bună de cât a restului angajaților. Managementul superior are opinii dispersate.

Mai apreciată este comunicarea în interiorul departamentului, atât la filiale cât și în centrală, 85% din respondenți considerând-o bună și foarte bună (din care 60% foarte bună) la filiale, respectiv 57% în centrală. Opiniile negative sunt minoritare în centrală și inexistente la filiale.

Între departamente calitatea comunicării pare să fie variabilă de la un departament la altul, ce se remarcă e o situație mai bună la filiale decât în centrală, unde comunicarea pare să fie doar cât de cât funcțională.

Și opiniile exprimate asupra comunicării între șefii coordonatori și șefii de birouri și servicii sunt net diferite la filiale, unde percepția pozitivă primează - 60% din respondenți – față de 21% în centrală aleg răspunsul „bună”. În centrală procentul celor care declară că nu știu cum comunică șefii este de 55% pe când la filiale e de 32%. Șefii de servicii și birouri sunt în consens cu majoritatea în centrală, iar la filiale toți consideră comunicarea cu șeful coordonator ca fiind bună. Managementul superior are o părere predominant bună, doar unul din șase neconsiderând bună comunicare dintre șefi, ci deficitară.

Percepția asupra comunicării dintre direcțiune și șefi coordonatori se remarcă printr-un număr mare de răspunsuri ”nu știu cum comunică” 68% respectiv 56% în centrală respectiv la filiale, această opțiune păstrându-se și în cazul șefilor de birouri și servicii din centrală. La filiale toți consideră că șeful coordonator comunică bine cu direcțiunea. Managementul superior are păreri variate: deficitară, acceptabilă, bună, foarte bună - de la un caz la altul.

Colaborarea cu colegii trezește nemulțumiri în centrală pentru aproximativ un sfert din respondenți.

Concluzie: Comunicarea între persoane și servicii este apreciată ca bună la filiale, în timp ce în centrală este percepută destul de prost. Care sunt deosebirea dintre filiale și centrală ce poate explica această diferență în realizarea unei bune comunicări ? În primul rând filialele sunt dispersate și deci distanțate fizic, dar și practic de conducerea centrală a bibliotecii. Au un grad de autonomie mai mare, sunt nevoite să se descurce în gestionarea multor și variate situații fără girul permanent al conducerii. Totodată se evidențiază opiniile bune în ce privește șeful coordonator al filialelor în toate ipostazele de comunicare asupra cărora au fost chestionați respondenții.

Șefii de birouri și servicii au o opinie asupra comunicării pe diferite niveluri apropiată de a majorității angajaților, ceea ce înseamnă că realizează eventualele deficiențe în comunicare. Membrii conducerii instituției oscilează de la o situație de comunicare la alta între o opinie mai bună decât a majorității sau opinii dispersate, în sensul că managementul superior nu are o viziune unitară asupra situației comunicării în instituție, fiecare are altă părere.

2. RAPORTAREA LA SUPERORII IERARHICI

Răspunsul șefului ierarhic în cazul în care ați făcut o propunere privind activitatea din bibliotecă :

nu e cazul	17	20,5	6	8,8
Total	83	100,0	68	100,0
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
aplicată	29	34,9	47	69,1
bună, dar neaplicată	24	28,9	12	17,6
nu bună	4	4,8	1	1,5
nu am primit răspuns	9	10,8	2	2,9

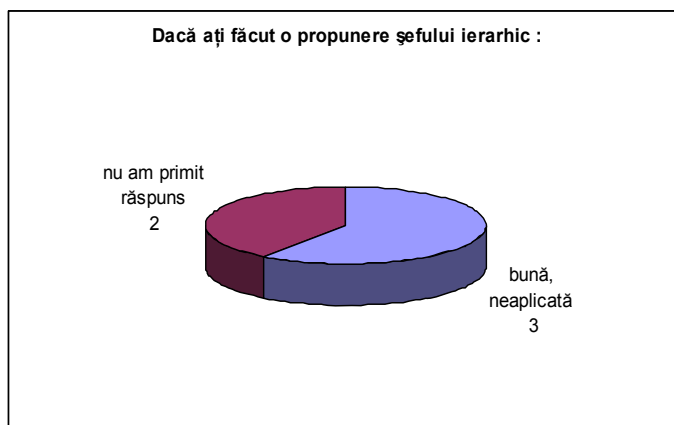
Ce informație ne aduc răspunsurile la această întrebare? Faptul că angajații fac sau nu propuneri, ne spune deja ceva despre relația dintre angajați și superiori, iar dacă aceste propuneri sunt și apreciate și mai ales puse în aplicare, putem deduce existența unei relații bune între superior și angajați, benefică pentru bunul mers al instituției.

Propunerile făcute de angajați superiorilor au fost în mare măsură puse în aplicare la filiale, pentru 69% dintre respondenți sau cel puțin au fost apreciate, chiar dacă nu aplicate (18 %). În centrală 35% din respondenți au făcut propuneri ce au fost aplicate și 29 % au făcut propuneri considerate bune, dar neaplicate. Cei care nu au primit nici un răspuns sunt 11% în centrală și doar 3% la filiale, în schimb în centrală este un procent de 21 % din respondenți care nu au făcut propuneri, în timp ce la filiale doar 9% nu au făcut.

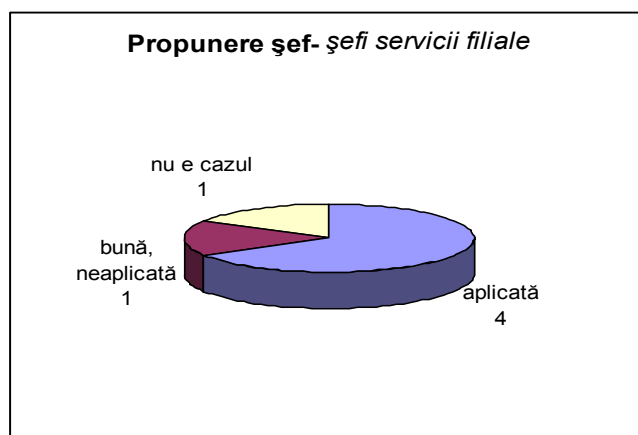
În ce privește șefii de servicii sau birouri, se pare că au întâmpinat mai mult interes din partea conducerii la filiale. În centrală ori nu au fost aplicate propunerile, ori nu s-a primit răspuns.

Relațiile dintre șefi și angajați se prezintă mai bine și sub acest aspect la filiale.

Centrală

Filiale:

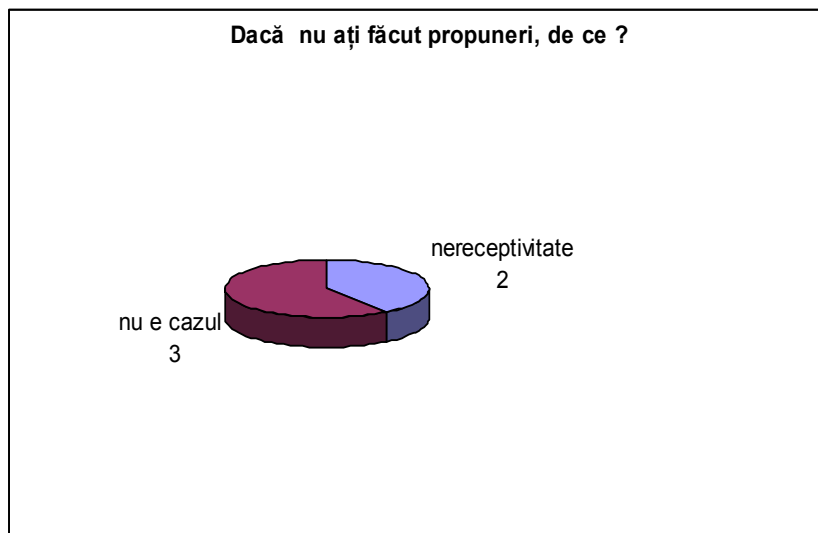

Nu ați făcut propuneri:

Nu au făcut propunere	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
mulțumit	21	25,3	28	41,2
nereceptivitate	25	30,1	7	10,3
alt motiv	4	4,8	2	2,9
nu e cazul	33	39,8	31	45,6
Total	83	100,0	68	100,0

Motivul pentru care nu s-au făcut propuneri privind activitatea din bibliotecă, este pentru 30% din respondenți din centrală neîncrederea în receptivitatea superiorilor și faptul că sunt relativ mulțumiți cu starea de lucruri actuală pentru 25% din aceștia. La filiale sunt 41% care motivează lipsa de propuneri prin faptul că sunt mulțumiți și doar 10% sunt neîncrezători în faptul că superiorii vor fi receptivi. Dintre șefii de birouri și servicii din centrală, sunt doi care nu au făcut propuneri pentru că nu se așteaptă la receptivitate din partea superiorilor, iar ceilalți trei au făcut propuneri. La filiale 4 șefi nu sunt în situația de a nu fi făcut propuneri și alți doi sunt mulțumiți, deci nu au avut de propus schimbări. Cei care au făcut propuneri se regăsesc în tabel la „nu e cazul”. Prin „mulțumit cu starea de lucruri actuală” înțelegem că nu a fost nici un motiv pentru a face propuneri. Procentul celor care nu au încredere în receptivitatea șefului este în centrală unul destul de ridicat, aproape o treime din respondenți.

Centrală – șefi birouri și servicii

Șefi birouri și servicii – filiale

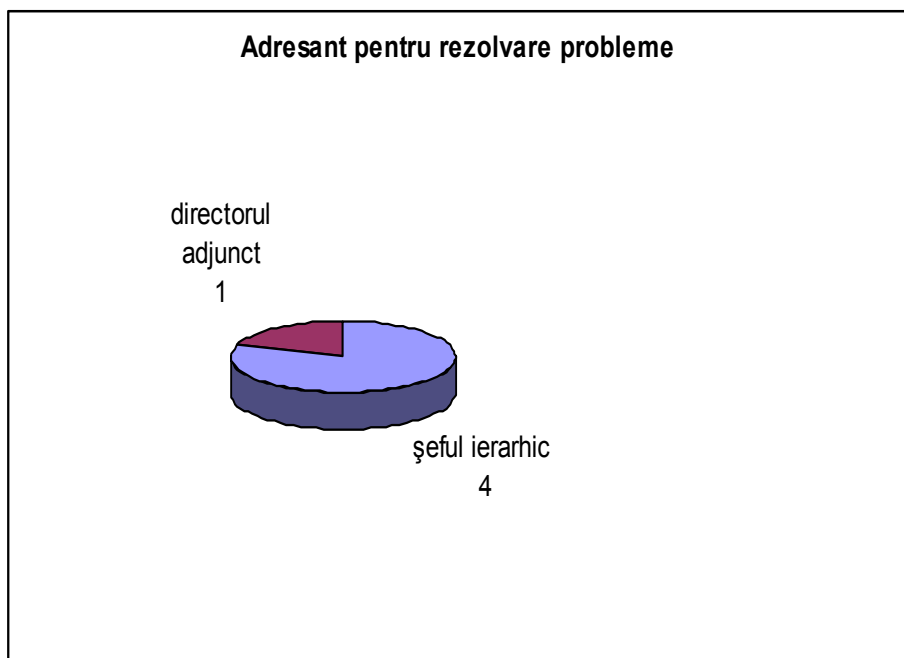

Adresant în cazul unor probleme de rezolvat sau a unor nemulțumiri legate de serviciu:

În cazul unor probleme de rezolvat sau a unor nemulțumiri legate de serviciu, a căror soluționare depinde de superiori, angajații apelează în primul rând la superiorul ierarhic atât în centrală cât și la filiale. Astfel, 77% din respondenții din centrală se adresează șefului ierarhic și 74% din respondenții de la filiale, iar în centrală există un procent de 16% care preferă să accepte situația așa cum e, în timp ce la filiale 24% din respondenți, adică un sfert apelează la șeful coordonator. În ce privește șefii de servicii și birouri, și aceștia respectă ierarhia, cu o excepție în centrală, care se adresează directorului adjunct.

probleme	centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
șeful ierarhic	64	77,1	50	73,5
directorul adjunct	3	3,6	1	1,5
directorul general	3	3,6	-	-
acceptați situația	13	15,7	-	-
alt răspuns	-	-	1	1,5
va adresați șefului coordonator	-	-	16	23,5
Total	83	100,0	68	100,0

Centrală:

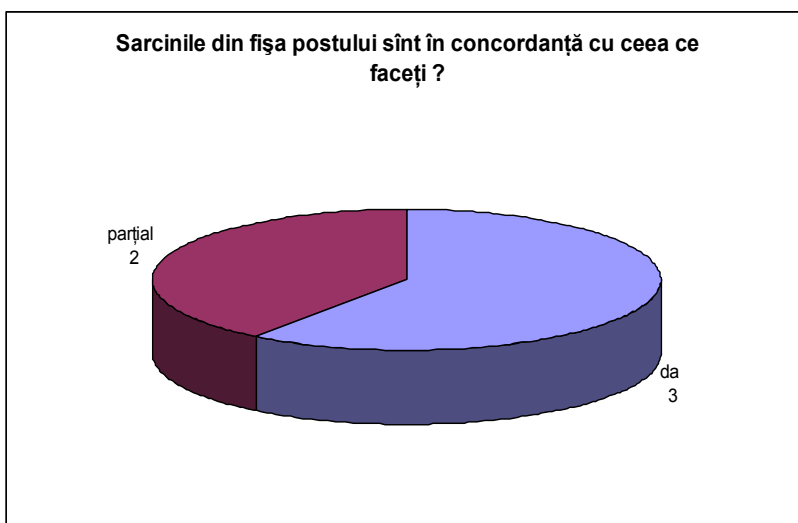

17. Sarcinile de serviciu descrise în fișa postului sunt în concordanță cu ceea ce faceți efectiv ?

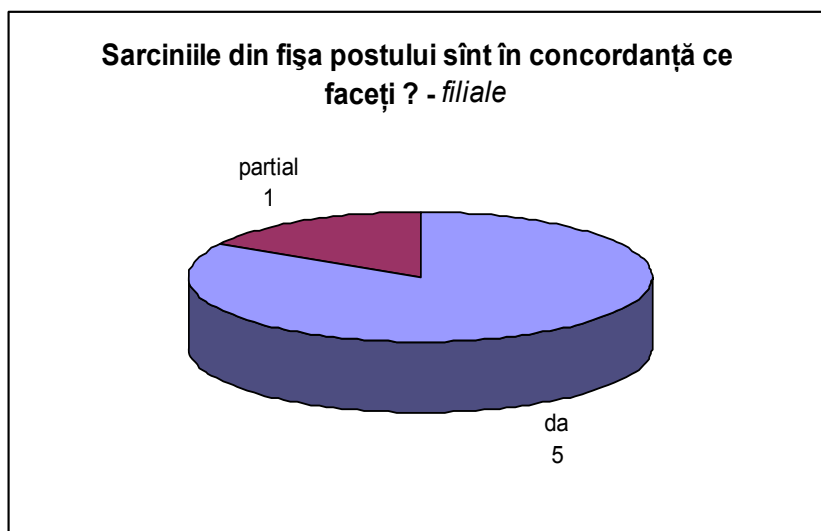
În centrală 23% din respondenți consideră că doar parțial sarcinile din fișa postului sunt în concordanță cu ceea ce fac efectiv, iar la filiale 27%. Și printre șefii de servicii și birouri sunt unii care nu consideră că sarcinile lor sunt în concordanță totală cu fișa postului: 2 din 5 șefi în centrală și 1 din 6 la filiale.

Sarcinile din fișa postului în concordanță cu ce faceți?	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
da	63	75,9	46	67,6
nu	1	1,2	3	4,4
parțial	19	22,9	18	26,5
Total	83	100,0	67	98,5
non răspuns			1	1,5
Total			68	100,0

Șefi birouri și servicii – centrală

Șefi birouri și servicii – filiale

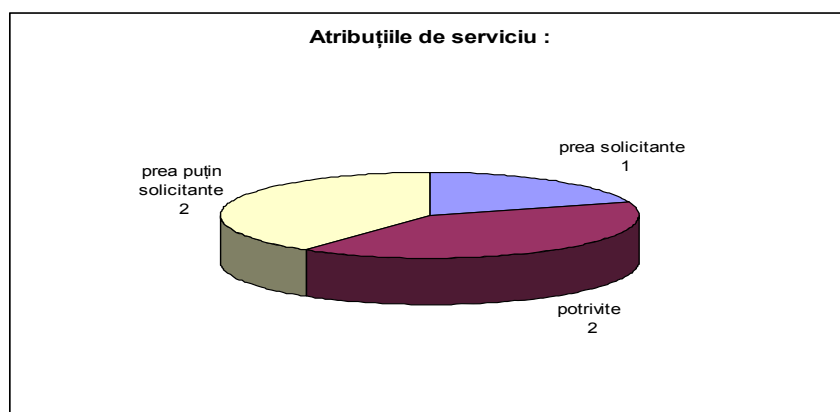
Atribuțiile de serviciu în raport cu pregătirea și abilitățile personale

Sunt considerate potrivite de către majoritatea respondenților, așa cum era de așteptat. Există și un procent de 11%, care găsesc prea puțin solicitante sarcinile lor și alții 7% care le găsesc prea solicitante (în centrală), în timp ce la filiale sunt 9% din respondenți care consideră prea solicitante sarcinile lor și un procent nesemnificativ le consideră prea puțin solicitante. Printre șefii de servicii și birouri păreri sunt împărțite: 2 consideră sarcinile prea puțin solicitante, 2 potrivite și unul

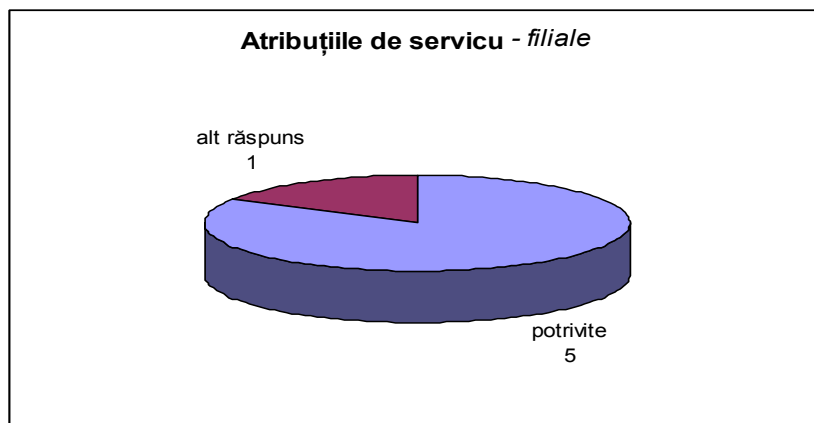
prea solicitante în clădirea centrală, iar la filiale din 6 șefi 5 aleg varianta „potrivite” și unul spune că petrece prea mult timp la public.

Atribuțiile de serviciu	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
prea solicitante	6	7,2	6	8,8
potrivite	65	78,3	60	88,2
prea puțin solicitante	9	10,8	1	1,5
alt răspuns	-	-	1	1,5
Total	80	96,4	68	100,0
Non răspuns	3	3,6		
Total	83	100,0		

Șefi centrală

Șefi filiale

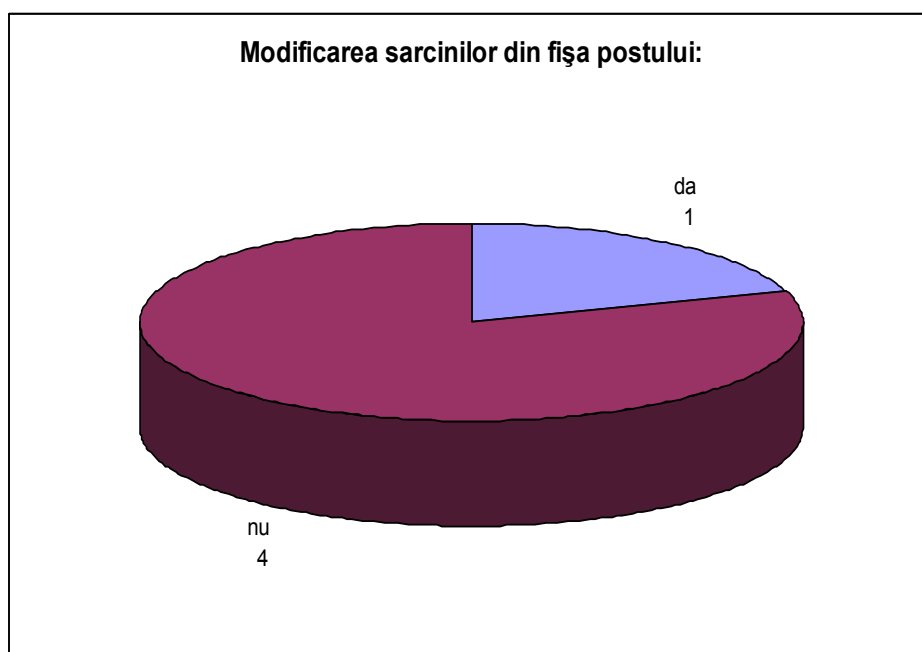

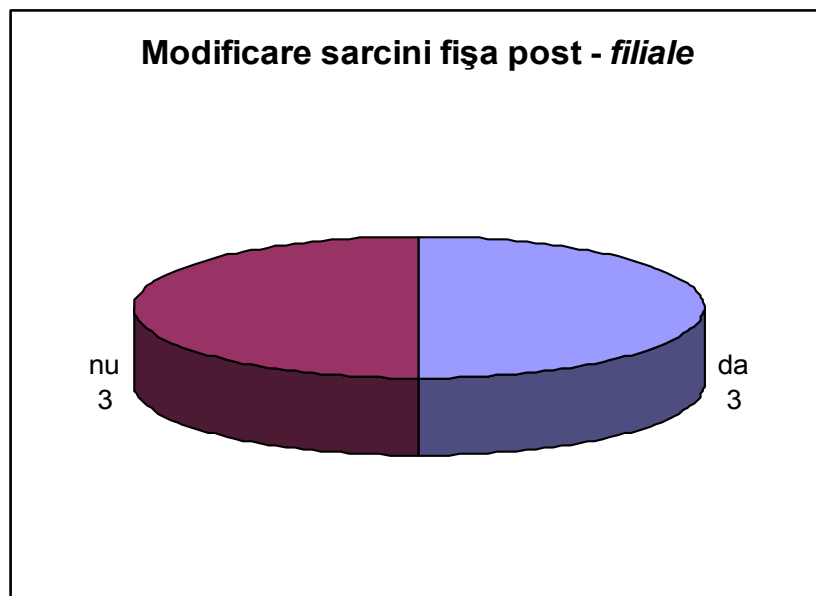
Unde *alt răspuns* = „prea mult timp la public”

Vi s-au modificat sarcinile din fișa postului ?

Modificare sarcini fișa post	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
da	39	47,0	27	39,7
nu	42	50,6	41	60,3
modificare sarcini nu și fișă	1	1,2	-	-
Total	82	98,8	68	100,0
Non răspuns	1	1,2		
Total	83	100,0		

În ultimul an au fost modificate multe fișe de post, la 47% din respondenții din centrală și la 40% de la filiale. În ce privește șefii de birouri și servicii din centrală, unul a avut fișa postului modificată, iar la filiale jumătate din șefi, adică 3 din 6. Așadar avut loc modificări ale sarcinilor pentru mulți angajați atât la centrală cât și la filiale + aceasta însemnând de regulă și eforturi de adaptare la noile sarcini.

Modificare consecutiv unei discuții cu șeful ierarhic? Din cei cărora li s-au modificat fișele postului , în centrală jumătate declară că acest lucru s-a făcut fără o discuție prealabilă cu șeful ierarhic iar la filială, o treime sunt în această situație.

Consecutiv unei discuții cu șeful ierarhic ?	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
da	20	24,1	19	27,9
nu	19	22,9	10	14,7
nu e cazul	42	50,6	39	57,4
Total	81	97,6	68	100,0
non răspuns	2	2,4		
Total	83	100,0		

Egalitate în tratament din partea superiorilor

Întrebați dacă consideră că primesc din partea superiorilor un tratament egal cu cel al colegilor 30% spun că nu în centrală și mai puțini, 13% la filiale. Unii au ales varianta de răspuns „altă părere”, însă din păcate fără să o și exprime, doar unul specificând că : „ *criteriile de apreciere a activității nu sunt consecvente*” la filiale și în centrală, sunt două răspunsuri, unul „nu știu”, altul: „în general da, dar în unele situații diferă poate”. Bineînțeles că percepția asupra egalității este una subiectivă, nemulțumiri în acest sens putând să apară nu doar pornind de la o bază reală, însă un procent de 30 % este unul destul de ridicat ca să nu aibă o motivație reală.

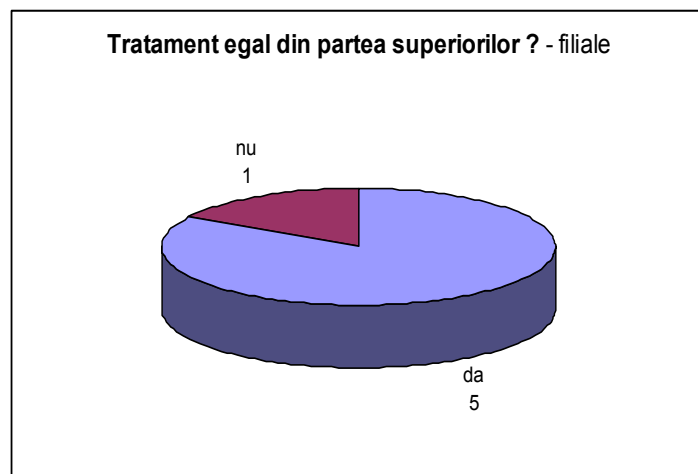
Tratament egal din partea superiorilor?	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
da	53	63,9	54	79,4
nu	22	26,5	9	13,2
alta părere	3	3,6	4	5,9
Total	78	94,0	67	98,5
non răspuns	5	6,0	1	1,5
Total	83	100,0	68	100,0

Șefii de birouri și servicii nu sunt nici ei unanimi în a considera că primesc un tratament egal.

Centrală

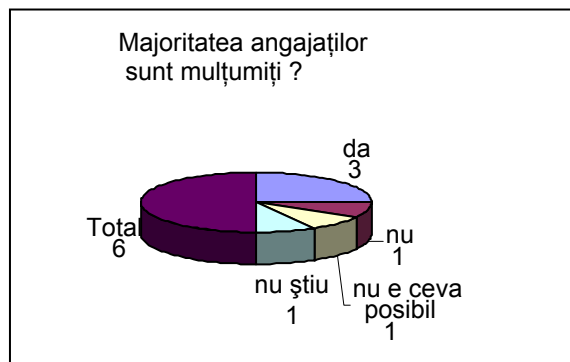

Filiale:

Percepția conducerii asupra satisfacției angajaților vis a vis de comunicarea cu superiorii.

În ce privește percepția pe care conducerea o are asupra mulțumirii sau nemulțumirii majorității angajaților vis a vis de modul în care decurge comunicarea cu superiorii, 3 consideră că majoritatea sunt mulțumiți, unul nu știe, altul consideră că nu e posibil și altul e de părere că nu. Părerile sunt și aici dispersate.

Concluzii: Toate problemele ridicate aici tratează despre relația cu șeful ierarhic, a cărei calitate este o premisă a unei desfășurări corecte a lucrului. Reacția sau lipsa de reacție a superiorului în fața unor propuneri făcute de angajați, abținerea de a face propuneri, suprapunerea dintre sarcinile concrete de serviciu și cele din fișa postului, percepția asupra atribuțiilor de servicii, modificarea sarcinilor din fișa postului și faptul că eventualele modificări s-au făcut sau nu după consultarea celui vizat, percepțiile privind egalitatea în tratament precum și asupra mulțumirii angajaților vis a vis de comunicarea cu superiorii, arată că este loc de mai bine și acesta mai ales în privința centralei. Dacă pentru 70% din respondenții de la filiale propunerile făcute către superior au fost și aplicate, în centrală doar pentru 35%, iar șefii de servicii din centrală nu au primit răspuns sau nu li s-au aplicat propunerile. Procentul celor care nu au făcut propuneri în centrală pentru că nu au încredere în receptivitatea șefului este destul de ridicat, aproape o treime din respondenți. În cazul unor probleme de serviciu sau a unor probleme de rezolvat majoritatea se adresează așa cum este firesc superiorului ierarhic, dar există un procent de 16% care se resemnează să accepte situația așa cum e în centrală 24% la filiale sunt care se adresează mai degrabă șefului coordonator. În centrală doar unul din șefii de serviciu se adresează directorului adjunct nu șefului sau direct. Sarcinile de serviciu coincid doar parțial cu descrierea din fișa postului pentru un procent destul de ridicat atât în centrală cât și al filiale: 23% respectiv 27%, în condițiile în care în ultimul an au fost deja modificate pentru foarte mulți fișele postului, pentru 47 % din respondenții din centrală și 40% din cei de la filiale. Aceste modificări s-au făcut fără o consultare prealabilă cu angajatul vizat pentru jumătate din cei în cauză la centrală și pentru o treime din cei în cauză de la filiale. Percepția asupra egalității de tratament din partea superiorilor este pentru aproape o treime din angajații centralei negativă, iar opinia șefilor asupra mulțumirii angajaților privind calitatea comunicării este dispersată, cu o dominantă optimistă: din 6 trei consideră că angajații

sunt mulțumiți, unul nu știe, altul alege varianta ”așa ceva nu e posibil” (adică angajați mulțumiți) și altul spune că nu sunt mulțumiți.

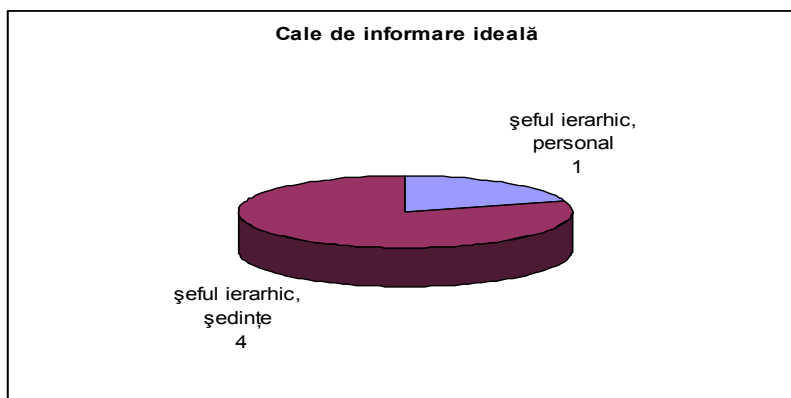
3. MODALITĂȚI ȘI CĂI DE COMUNICARE A INFORMAȚIILOR ȘI DECIZIILOR

Părerea privind calea pe care ar fi recomandat ca angajații unei instituții să fie informați asupra hotărârilor conducerii care îi privesc direct sau indirect:

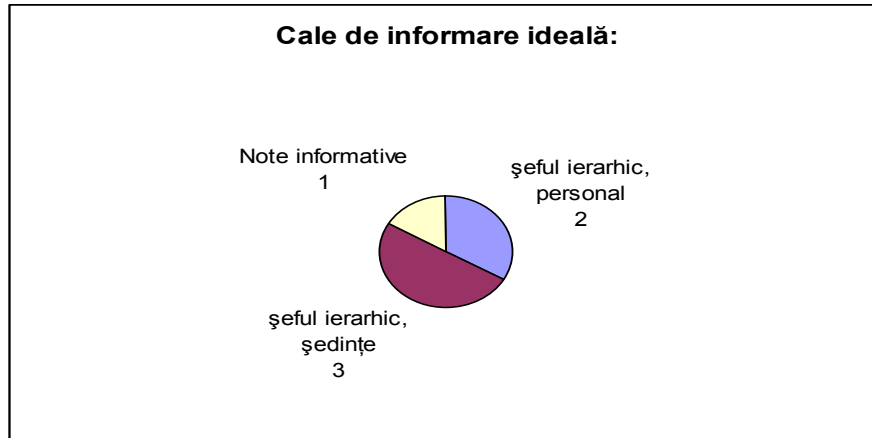
Cale de informare ideală	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
șeful ierarhic, personal	29	34,9	28	41,2
șeful ierarhic, ședințe	39	47,0	25	36,8
colegii din departament	-	-	1	1,5
Note informative	14	16,9	13	19,1
alte surse	-	-	1	1,5
Total	82	98,8	68	100,0
	1	1,2		
	83	100,0		

Cale de comunicare ideală a hotărârilor conducerii este considerată, după așteptări, prin intermediul șefului, însă părerea este împărțită între comunicare personală și cea în cadrul ședințelor, mai eficientă în principiu, mai ales în clădirea centrală, unde lumea se poate întruni mai ușor. Opțiunea imediat următoare este aceea a *Notelor informative*, care însă nu se practică în prea mare măsură la ora actuală. Din șefii de birouri și servicii în centrală 5 preferă comunicare prin intermediul ședințelor și unul personal, iar la filiale părerile sunt împărțite între *șeful ierarhic prin intermediul ședințelor*, *șeful ierarhic, personal*, apoi *Note informative*. La fel și în cazul managementului superior.

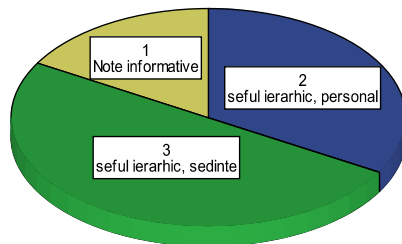
Centrală:

Filiale:

Cale de informare ideală - management superior

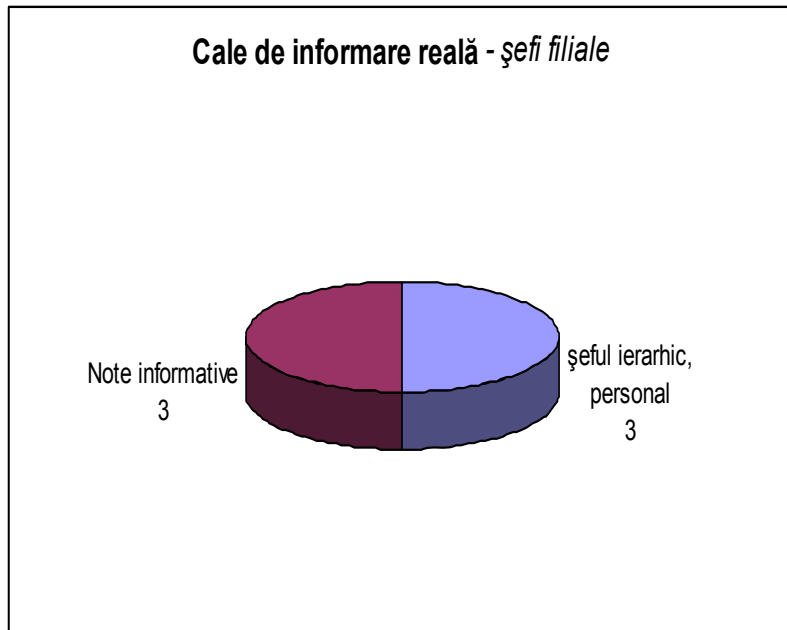
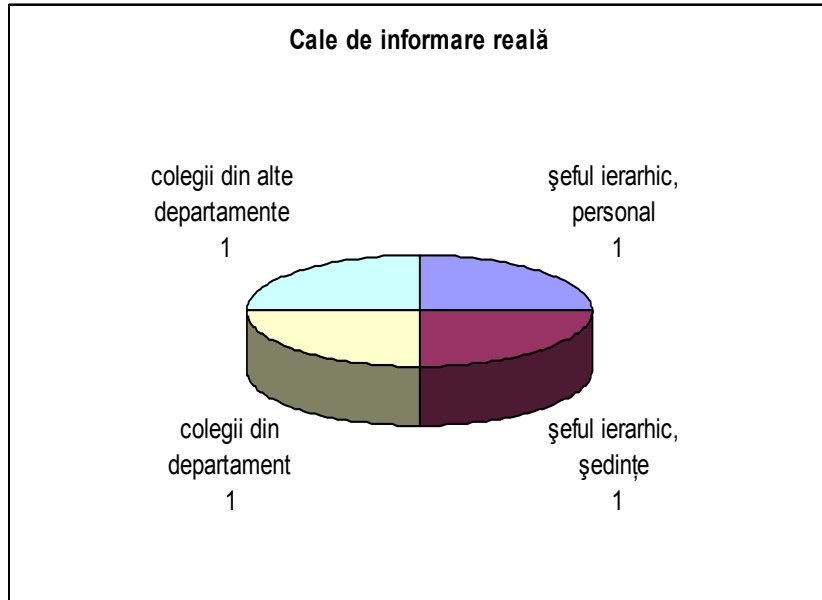
Calea pe care angajații BCU află de regulă despre hotărârile conducerii care îi privesc

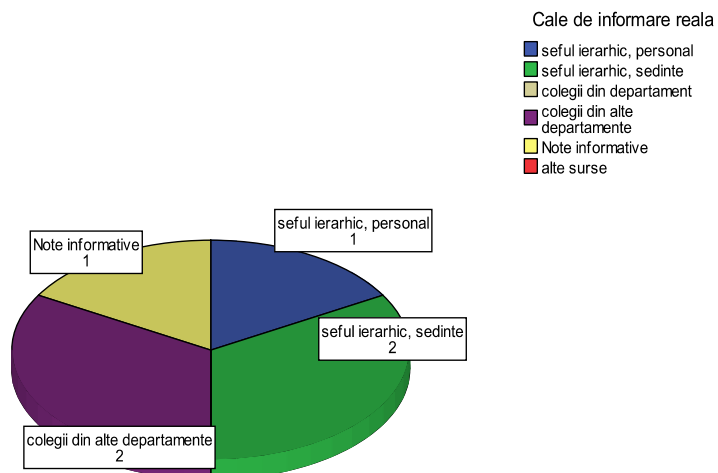
Modalitățile de comunicare a deciziilor la care se recurge în mod uzual sunt conform respondenților din centrală multiple, nu există o cale de transmitere predominantă: 24% cea prin care șeful ierarhic informează personal, 22% informare în cadrul ședințelor, 15% colegii din alte departamente, 12% alte surse etc. Există și un procent ridicat, 12% de non răspunsuri. Șefii de servicii și birouri din centrală, la fel ca și restul angajaților, demonstrează că nu există o cale predominantă de transmitere a deciziilor, unul evită să dea un răspuns, iar restul fiecare dau câte un alt răspuns.

La filiale există o majoritate de răspunsuri pentru comunicarea personală de către șeful ierarhic, 53%, iar dintre șefii de servicii sau birouri din filiale 3 indică variante comunicării personale de către șef și 2 cea a Notelor informative. E de presupus că la filiale ședințele nu sunt foarte la îndemână, fiind dificil să aduni la un loc oameni care lucrează toți la public, însă nici transmiterea personală de către șef a deciziilor nu poate fi făcută către fiecare angajat, doar unora, care astfel transmit mai departe. Notele informative scrise ar fi cea mai potrivită cale de informare, însă nu par să fie uzuale, nici în centrală, nici la filiale.

Cale de informare reală	angajați clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
șeful ierarhic, personal	20	24,1	36	52,9
șeful ierarhic, ședințe	18	21,7	8	11,8
colegii din departament	7	8,4	11	16,2
colegii din alte departamente	12	14,5	6	8,8
Note informative	6	7,2	4	5,9
alte surse	10	12,0	2	2,9
Total	73	88,0	67	98,5
Non răspuns	10	12,0	1	1,5
Total	83	100,0	68	100,0

Există o diferență între situația ideală și cea reală, atât în centrală cât și la filiale. Dacă în mod ideal s-ar prefera mai mult comunicarea hotărârilor conducerii (care îi vizează pe angajați) prin intermediul ședințelor, direct fiecărui angajat sau prin Note informative, în realitate la ședințe se recurge destul de puțin atât în centrală cât și la filiale, iar Notele informative nu prea au loc. Comunicarea direct angajatului de către șeful ierarhic pare să fie o practică la filiale și este considerată o soluție de către un procent ridicat atât la filiale cât și în centrală, deși este contraproductivă, unui șef nefiindu-i la îndemână să transmită personal fiecărui angajat hotărârile managementului. Alta ar fi situația dacă ar fi fost vorba doar de decizii în care angajatul este singurul vizat, în mod personal.

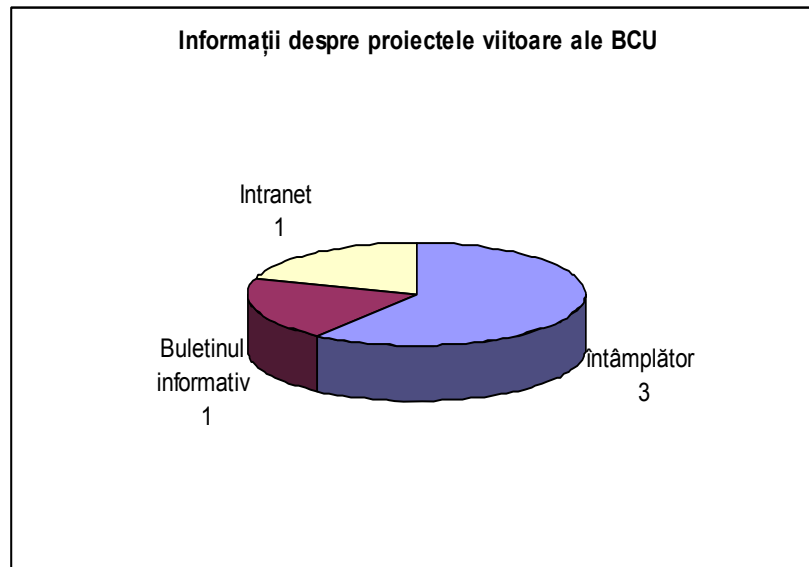
9. Sursa de informare asupra proiectelor de viitor ale BCU:

În centrală sunt două surse de informații asupra proiectelor de viitor aproximativ în egală măsură citate, superiorul ierarhic, 33% și întâmplarea, 34%, ceea ce ne trimite cu gândul la diferențe în funcție de departament, respectiv șef ierarhic, în sensul că probabil unii transmit de regulă informațiile, alții nu. La filiale, cea mai citată sursă de informație este șeful ierarhic, pentru 34% din respondenți, urmată de poșta electronică, pentru 16% din aceștia, întâmplarea, 12%, Buletinul informativ, 10%.

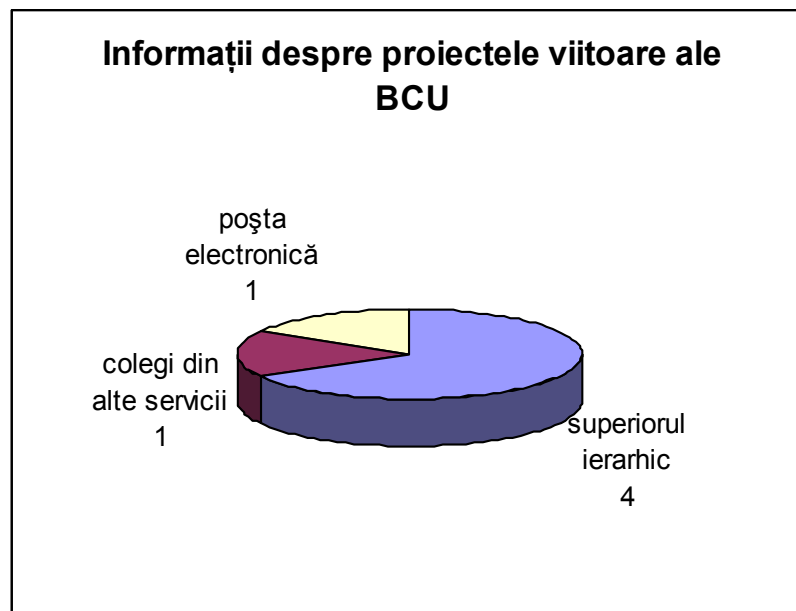
De remarcat este că din cei 5 șefi de servicii sau birouri din centrală care au răspuns, 3 află întâmplător despre proiectele viitoare ale BCU, Intranetul și Buletinul Informativ, constituie sursele de informații pentru ceilalți doi. La filiale situația este diferită: din cei 6 șefi de birouri și servicii, 4 menționează superiorul ierarhic, unul colegii și altul e-mailul.

Intranet	3	3,6	5	7,4
poșta electronică	8	9,6	11	16,2
Alta sursă	2	2,4	3	4,4
Total	80	96,4	68	100,0
Non răspuns	3	3,6		
Total	83	100,0		
întâmplător	28	33,7	8	11,8
Buletinul informativ	5	6,0	7	10,3

Centrală:

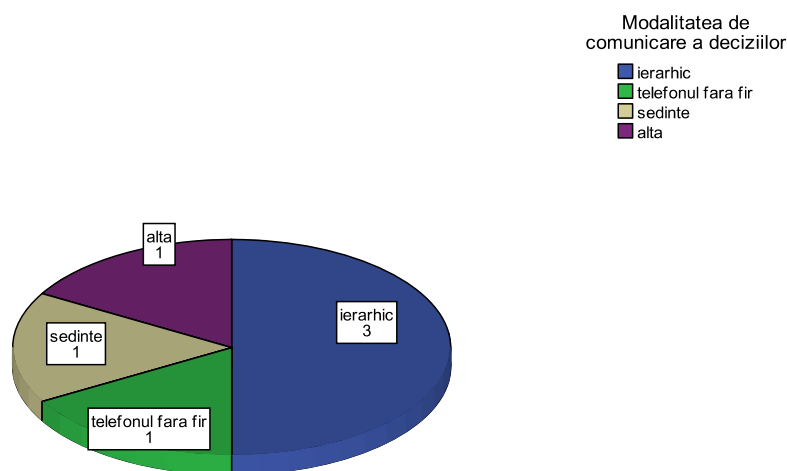
Filiale :

Membrii conducerii superioare a BCU, întrebați asupra modalităților de comunicare a deciziilor la care managementul superior apelează de regulă, prin răspunsurile lor arată că nu există o practică stabilă în această privință: 3 dintre ei consideră că șefii coordonatori transmit informații la șefii de servicii, care la rândul lor transmit mai departe, unul consideră că se transmite informația către o persoană, urmând ca această să difuzeze mai departe, unul spune că informațiile sunt comunicate în cadrul ședințelor informative regulate, iar altul menționează că modalitatea variază de la un departament la altul.

Modalitatea de comunicare a deciziilor

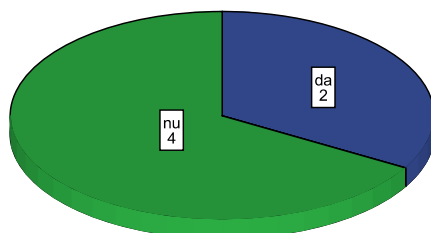

Existența unei proceduri stabile de transmitere a deciziilor

În ce privește existența unei proceduri stabile de transmitere a deciziilor conducerii bibliotecii, către angajați, din 6 răspunsuri, 4 consideră că există și 2 că nu. Ce putem înțelege este că ori există această procedură și nu este respectată, ori doar unii dintre membrii conducerii apelează regulat la o anumită modalitate de transmitere a deciziilor și răspund doar în numele lor. Este evident din analiza răspunsurilor și la această întrebare, și la cele precedente, ca nu există o regulă comună, care să fie și aplicată .

Exista o procedura stabila de transmitere a deciziilor ?

■ da
■ nu

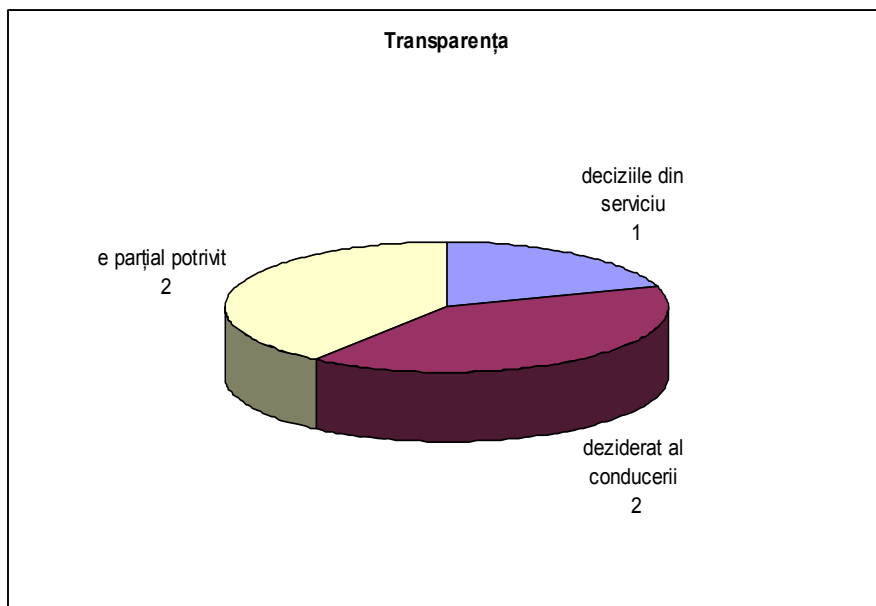
Conceptul de „transparență” în contextul BCU:

În centrală opțiunile pentru cuvântul „transparență” în contextul BCU se concentrează în zona răspunsului : „nu e potrivit” 33%, apoi „e parțial potrivit” 21% urmat de „un deziderat al conducerii” 15% . Există și un procent destul de ridicat de abțineri de la răspuns: 15%. La filiale răspunsurile privind transparența optează în mai mare măsură pentru „deciziile din serviciu”, 34 % , pentru varianta „e parțial potrivit”, 24% și 19% „un deziderat al conducerii”. Din centrală 7% consideră că transparența ar descrie modul în care se iau deciziile la vârf, în timp ce la filiale, ceva mai mulți, adică 13% din respondenți.

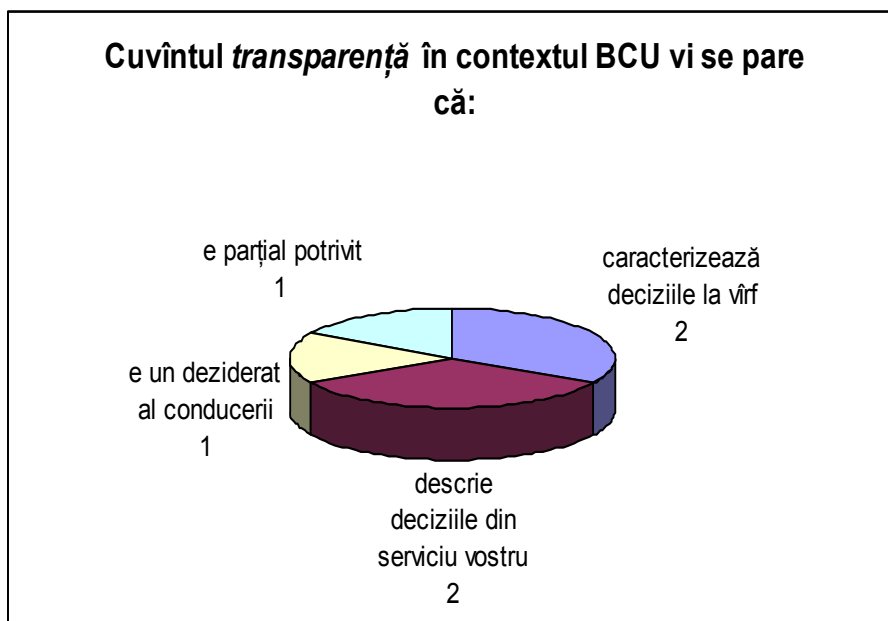
Șefii de birouri și servicii și membrii managementului superior au opinii diferite, de la parțial potrivit la deciziile din interiorul departamentului și deziderat al conducerii.

e parțial potrivit	17	20,5	16	23,5
altă părere	1	1,2		
Total	71	85,5	67	98,5
0	12	14,5	1	1,5
Total	83	100,0	9	13,2
deciziile din serviciu	8	9,6	23	33,8
deziderat al conducerii	12	14,5	13	19,1
nu e potrivit	27	32,5	6	8,8

Centrală:

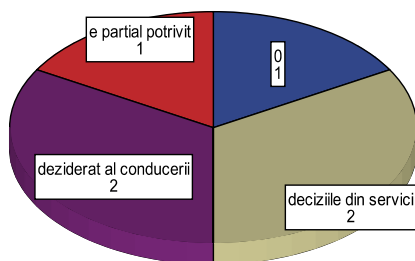

Filiale:

Transparenta

- 0
- deciziile la virf
- deciziile din servicii
- deziderat al conducerii
- nu e potrivit
- e partial potrivit
- alta parere

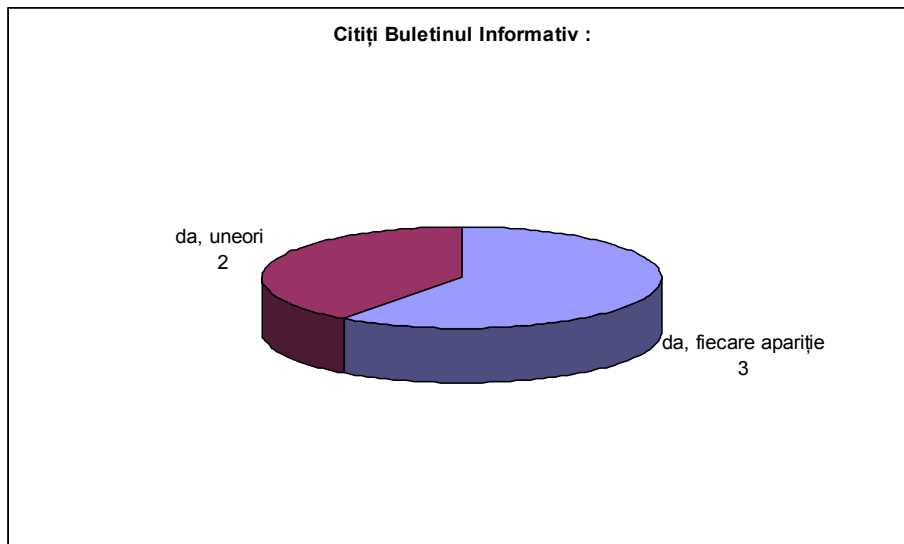

Obişnuiţi să citiţi Buletinul Informativ ?

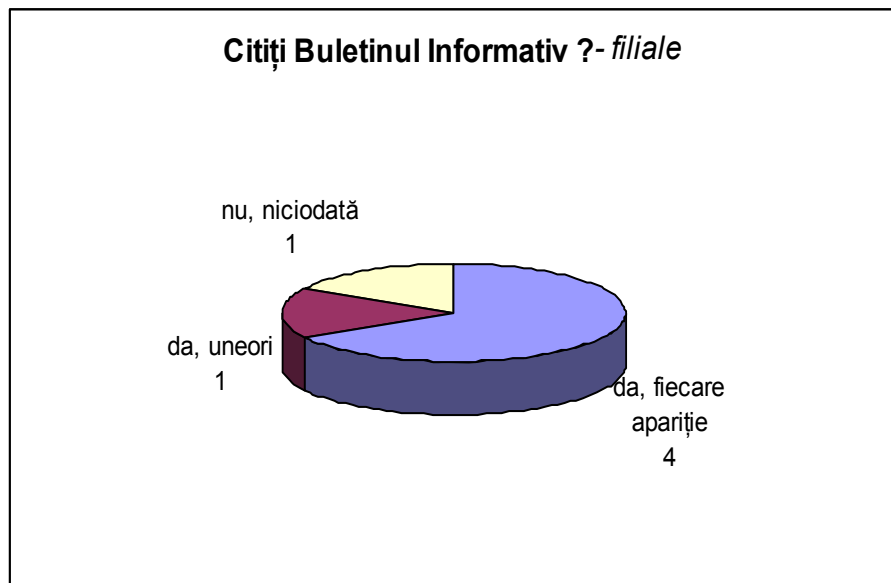
Putem constata că Buletinul Informativ este citit într-o măsură destul de mare, chiar dacă cei mai mulţi doar uneori (50%).

Citiţi Buletinul Informativ ?	angajaţi din clădirea centrală		angajaţi de la filiale	
	Frecvenţă	Procent	Frecvenţă	Procent
da, fiecare apariţie	27	32,5	27	39,7
da, uneori	43	51,8	34	50,0
nu, niciodată	13	15,7	4	5,9
Total	83	100,0	65	95,6
non răspuns			3	4,4
Total			68	100,0

Centrală

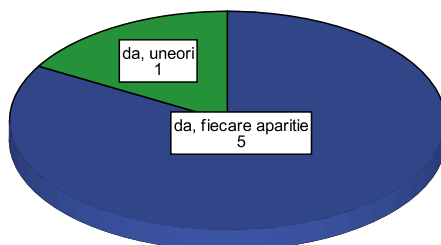

Filiale

Cititi Buletinul
Informativ ?

- da, fiecare aparitie
- da, uneori
- nu, niciodata

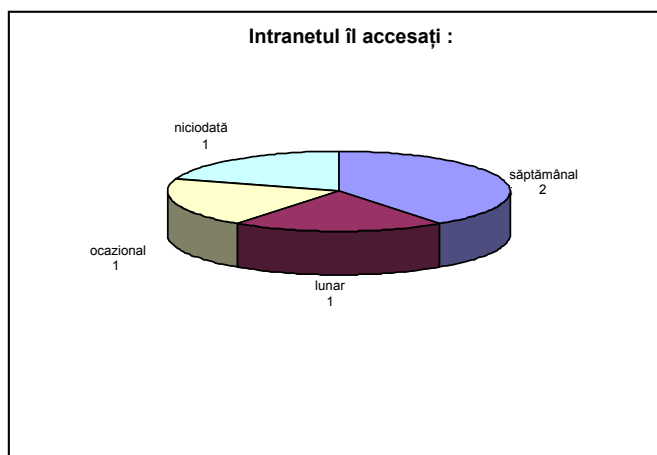

Intranetul îl accesați :

Intranetul pare să fie accesat chiar dacă nu neapărat frecvent: în centrală cei mai mulți, 47% accesează ocazional Intranetul, dar la filiale tot atâția accesează săptămânal, iar 28% lunar. Acest lucru se întâmplă în ciuda faptului că majoritatea informațiilor din paginile Intranetului sunt destul de vechi, neactualizate, cu unele excepții desigur, precum statisticile lunare a prelucrărilor în Aleph.

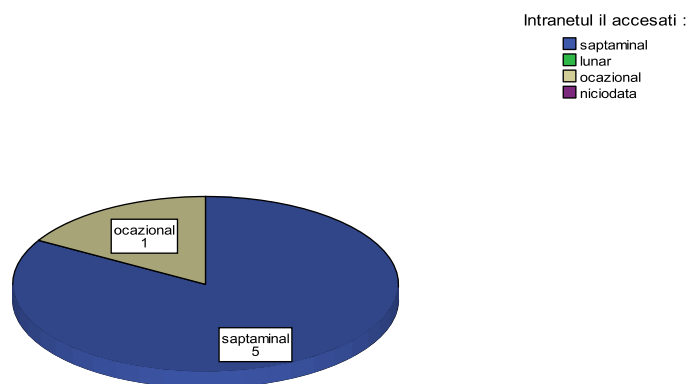
Intranetul îl accesați :	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
săptămânal	19	22,9	32	47,1
lunar	18	21,7	19	27,9
ocazional	39	47,0	11	16,2
niciodată	5	6,0	0	0
Total	81	97,6	62	91,2
non răspuns	2	2,4	6	8,8
Total	83	100,0	68	100,0

Centrală

La filiale toți șefii răspund că săptămânal accesează Intranetul.

Conducere

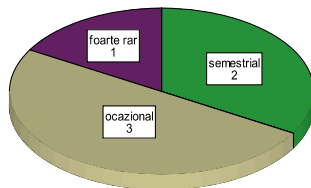

Intranetul – o bună modalitate de informare a angajaților ?

Toți membrii conducerii BCU care au răspuns la chestionare sunt unanimii în a considera Intranetul o bună modalitate de informare a angajaților.

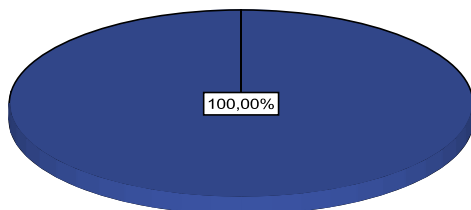
Frecvența sedintelor :

- lunar
- semestrial
- ocazional
- foarte rar
- alt raspuns

Intranetul e o buna modalitate de informare a angajatilor ?

- da
- nu

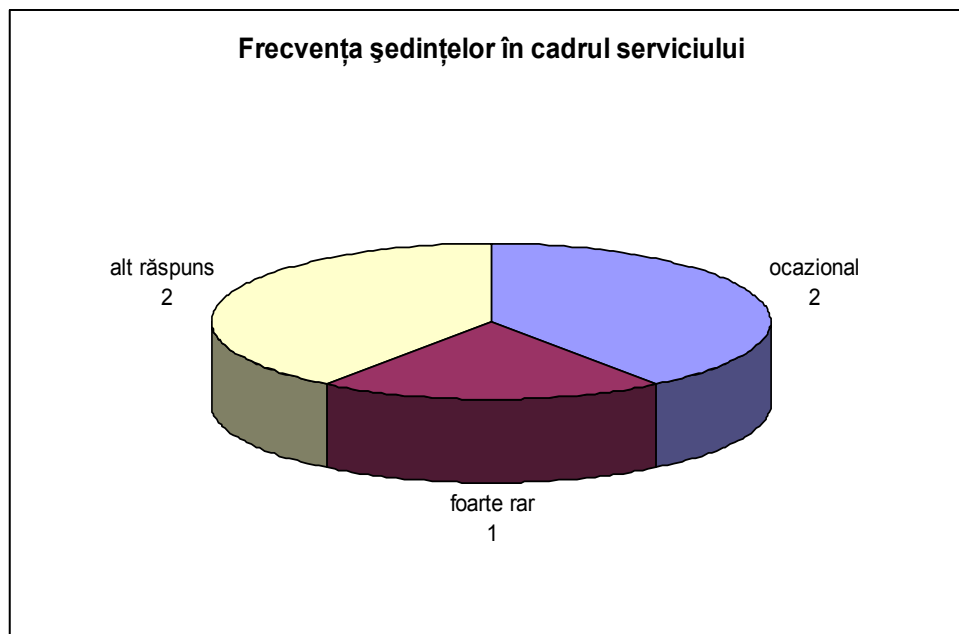
Frecvența ședințelor

Pornind de la premisa că ședințele pot fi o bună modalitate de diseminare a informațiilor profesionale, și un mediu propice comunicării profesionale am dorit să văd care e frecvența cu care se organizează. Răspunsurile sunt concentrate în centrală pe „ocazional” 51% și foarte rar 25%, iar la filiale 69 % ocazional și 13% foarte rar. Răspunsurile șefilor arată și ele că ședințele nu sunt foarte uzuale.

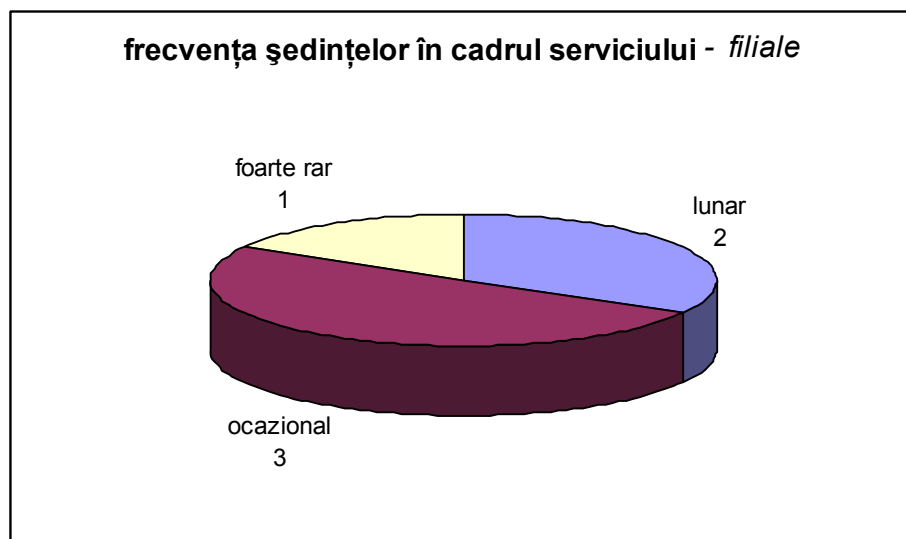

Frecvența ședințelor în cadrul serviciului	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
lunar	7	8,4	5	7,4
semestrial	3	3,6	5	7,4
ocazional	42	50,6	47	69,1
foarte rar	21	25,3	9	13,2
alt răspuns	7	8,4	2	2,9
Total	80	96,4	68	100,0
Non răspuns	3	3,6		
Total	83	100,0		

Centrală

Filiale

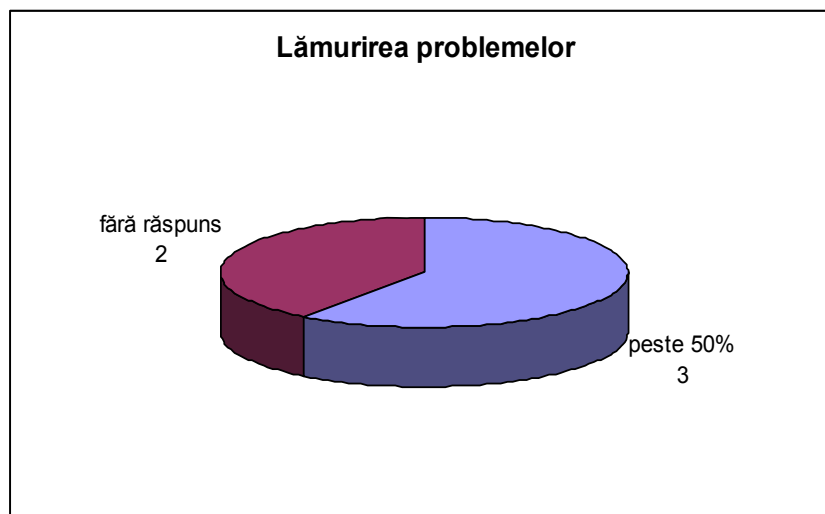

Lămurirea problemelor în cadrul ședințelor

Lămurirea problemelor	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
sub 50%	29	34,9	10	14,7
peste 50%	34	41,0	40	58,8
peste 90%	8	9,6	16	23,5
nu am participat la ședințe	4	4,8		
Total	75	90,4	66	97,1
non răspuns	8	9,6	2	2,9
Total	83	100,0	68	100,0

La filiale 59% din respondenți consideră că ședințele au dus la lămurirea problemelor concrete de serviciu în proporție de peste 50% și 24% în procent de peste 90%, iar în centrală părerile sunt practic împărțite între rezolvare sub 50% și peste 50%, doar 10% din respondenți consideră că în proporție de 90% ședințele au lămurit problemele.

Șefi centrală

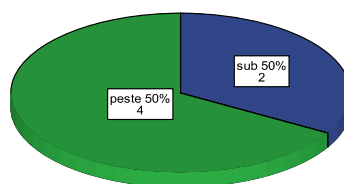

La șefii de la filiale lipsește un răspuns și restul de 5 consideră că ședințele au dus în proporție de peste 50% la rezolvarea problemelor. Din membrii conducerii bibliotecii 2 consideră o rezolvare sub 50% și 4 peste 50% a problemelor în urma ședințelor. Pe scurt ședințele se țin rar și nu au o eficacitate foarte mare, după spusele angajaților.

Conducere

Lămurirea problemelor

- sub 50%
- peste 50%
- peste 90%
- nu am participat la ședințe/nu au avut loc

Concluzii

O procedură stabilă de transmitere a deciziilor conducerii către angajați nu există, sau cel puțin nu este aplicată, iar modalitatea de comunicare a deciziilor la care managementul apelează de regulă variază de la un caz la altul (*transmiterea către angajați prin intermediul șefilor coordonatori către șefii din subordine care la rândul lor transmit angajaților sau transmiterea informației către o persoană care spune mai departe colegilor ori comunicarea în cadrul ședințelor sau diferite modalități de transmitere a informației funcție de departament*). Comunicarea informațiilor de interes general și discutarea problemelor prin intermediul ședințelor se întâmplă rar și e destul de ineficace, Note informative nu prea se fac, informațiile despre proiectele de viitor ale bibliotecii se află de către multă lume din centrală întâmplător, la filiale sunt mai multe surse, în primul rând șeful ierarhic, apoi poșta electronică, întâmplarea, Buletinul informativ . Dacă la filiale destul de mulți spun că „transparența” caracterizează deciziile din serviciu sau că este un concept parțial potrivit, în centrală „transparența” nu e un concept potrivit sau e unul parțial potrivit pentru mai mulți respondenți, însă nu pare să caracterizeze deciziile din serviciul căruia îi aparțin respondenții. Pentru 15 % din centrală, respectiv 19% de la filiale transparența este un deziderat al conducerii, iar în ce privește deciziile la vârf, 7% din centrală și 13% de la filiale consideră că sunt caracterizate de transparență. Buletinul informativ este destul de citit, probabil interesul este funcție și de tipul de informație furnizat de acesta, iar Intranetul este și el accesat ocazional în ciuda stagnării informațiilor, unele fiind cam învechite. Toți respondenții din conducerea instituției sunt de acord că Intranetul este o bună modalitate de informare a angajaților asupra diferitelor aspecte profesionale, iar încât hotărâre în direcția actualizării constante a informației postate acolo ar fi de competența sa.

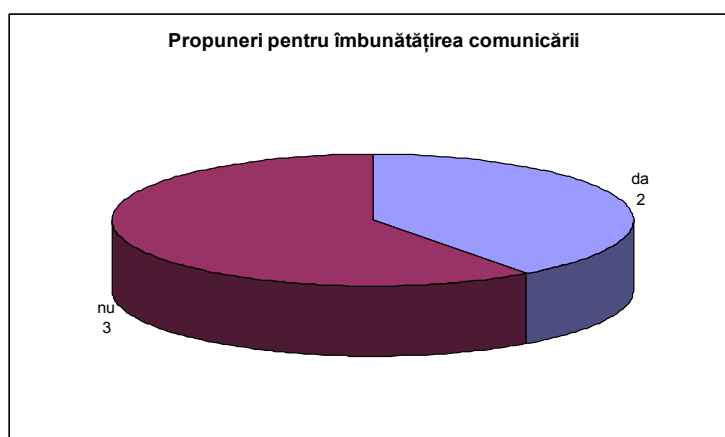
Impresia pe care ne-o lasă răspunsurile obținute privind modalitățile și căile de comunicare a informațiilor și deciziilor este că acestea nu sunt utilizate eficient, neexistând reguli stabile de transmitere a informațiilor și verificare a receptării acestora de către angajați. În condițiile acestea este firesc să existe nemulțumiri și suspiciuni în rândul angajaților, dar mai problematic este faptul că lipsa de organizare în transmiterea informațiilor impietează asupra lucrului în bibliotecă, asupra relațiilor de muncă, în condițiile în care nu sunt necesare eforturi foarte mari pentru a îmbunătăți comunicarea. Informarea asupra deciziilor, asupra schimbărilor ce se proiectează, asupra condițiilor de promovare și recompensare, asupra diferitelor aspecte ale vieții profesionale prin intermediul notelor informative regulate, accesibile tuturor angajaților, organizarea periodică a unor întruniri profesionale, în care angajații să fie și informați, dar să și aibă ocazia de a discuta problemele de serviciu, cu care se confruntă, actualizarea permanentă a Intranetului și în general stabilirea și respectarea unor proceduri de comunicare a deciziilor conducerii sunt soluții la îndemâna conducerii, care ar avea un impact pozitiv asupra tuturor ipostazelor de comunicare.

4. PROPUNERI PENTRU ÎMBUNĂȚĂȚIREA COMUNICĂRII

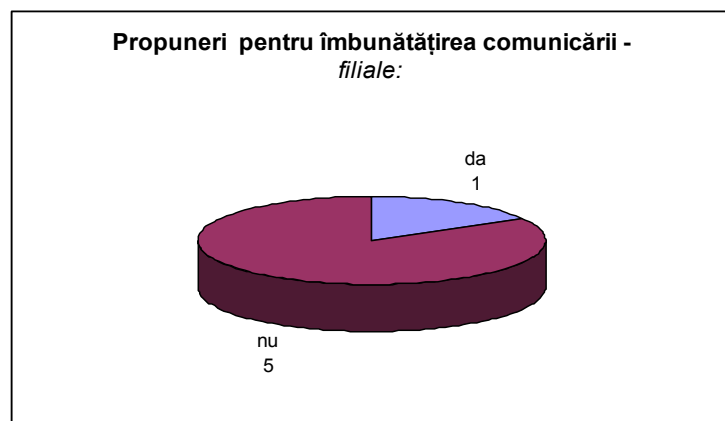
Propuneri pentru îmbunătățirea comunicării au făcut 22% din respondenți în centrală și 25% la filiale. Propunerile sunt redată mai jos:

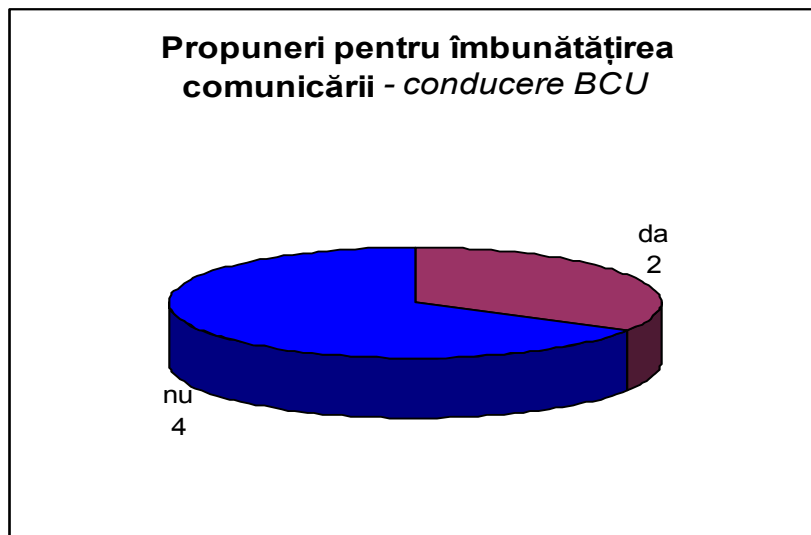
Propuneri pentru îmbunătățirea comunicării :	angajați din clădirea centrală		angajați de la filiale	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
da	18	21,7	17	25,0
nu	64	77,1	51	75,0
Total	82	98,8	68	100,0
non răspuns	1	1,2		
Total	83	100,0		

Centrală

Filiale

Propuneri pentru îmbunătățirea comunicării:

Propuneri făcute de către membrii ai managementului superior al BCU:

6.

- formarea de echipe de lucru pe teme /probleme profesionale cu întâlniri periodice;
- întâlniri de lucru periodice la toate nivelele de conducere;
- comunicări scrise ale deciziilor luate la nivel superior și postate pe Intranet;

3.

- înțelegerea noțiunii de comunicare a fiecărui angajat;
- materiale consultabile pe Intranet;
- mai multă seriozitate și implicare în problemele profesionale;
- descurajarea „săltării” etapelor normale de comunicare și mai ales a metodelor deficitare (comunicare pe grupuri);

Propuneri făcute de către angajații din clădirea centrală

79

- Comunicarea, părerea mea este că se realizează. Unde apar puncte deficitare sunt legate de orgolii și impunerea forțată a unor aspecte. Acest lucru s-ar putea înlătura prin participarea colegilor la unele cursuri / traininguri de comunicare, organizate de lectori în psihologie; acest lucru este posibil, bineînțeles, dacă ar exista fonduri. Aceste cursuri pot deschide orizonturi și pentru cei orgolioși „că doar părerea mea este bună” și dau și încrederea în sine, pentru cei care din diferite motive nu îndrăznesc să-și spună părerea. Este o investiție pe termen lung, dar dă rezultate.

77

- stabilirea obiectivelor la începutul fiecărui an;

- *discuții particulare și în cadrul ședințelor, cu șefii, în care să motiveze sau să comunice ce așteptări au de la fiecare, sau să motiveze acordarea anumitor premii;*

75

- *Căsuțe poștale pentru fiecare angajat. Astfel fiecare angajat ar putea comunica mai eficient cu celelalte compartimente, mai ales atunci când dorește să păstreze anonimatul într-o sesizare. De asemenea ar putea plasa fluturași cu informații necesare doar pentru anumite compartimente fără a accesa lista de „anunțuri” care îi privește pe toți angajații.*

74

- *De ce să fac ? oricum nu se iau în considerare ...*

59

- *Ar trebui să se discute mai mult cu subalternii. Am convingerea că în instituția noastră există potențial uman pregătit, de valoare, care face și ar face mai mult, dar nu este motivat, încurajat și poate nici nu i se cere părerea (nu sunt suficient de importanți). De asemenea ar trebui creat un climat mai de încredere, în ideea ca angajații să aibă curajul de a supune deschis ce gândesc, de a-și exprima părerile și ideile. Poate există idei, păreri și voci, care neascultate se pierd undeva, cu regret, în neant. O părere, un gând expus, nu înseamnă un afront la adresa cuiva.*

56

- *atelierele Philobiblon sunt căi de comunicare neexploatate decît în foarte mică măsură*

54

- *Reuniuni de lucru;*

51

- *Consider că singura cale de comunicare neexploatăta îndeajuns este cea personală.*

33

- *Un grad de profesionalism mai ridicat din partea personalului concomitent cu un grad de disponibilitate mai mare din partea angajaților față de cititori – amabilitate și oferirea unor soluții concrete la problemele întâmpinate de cititori.*

32

- *Inutil*

31

- *Transparență. Salariile și premiile nu ar trebui să fie confidențiale, având în vedere că suntem o instituție bugetară, iar salariile se acordă după punctaje, în urma evaluării (dacă îndeplinești anumite cerințe, primești un anumit salariu, deci nici un secret nu ar trebui să se facă din acest lucru. Doar la firme particulare patronul are dreptul să împartă retribuția după bunul său plac și să suporte consecințele. La fel și pentru acordarea premiilor ar trebui să fie respectate niște criterii de acordare, anunțate din timp, iar dacă te încadrezi, primești premiu, dacă nu te încadrezi, măcar știi de ce ai fost omis, dar în orice caz măcar să se anunțe că*

se dau aceste premii, doar anumitor persoane, dacă totul e secret apare senzația de „mânărie”.

24

- Se acceptă foarte greu orice schimbare a modelului tradițional în care se desfășoară activitățile – mă refer la servirea prin curieri a publicațiilor solicitate la sălile de lectură I – III;

22

- Ar trebui îmbunătățită comunicarea dintre șefii coordonatori și cei din subordine. Informațiile de la vârf nu ajung în jos decât pe alte căi decât cele care ar trebui și cu adăugirile „Inerente” comunicării deficitare !

Ar fi utilă reluarea întâlnirilor anuale, pe departamente sau chiar pe bibliotecă, din mai multe motive: - cunoașterea structurii organizatorice a bibliotecii de către toți angajații, precum și problemele și /sau realizările din fiecare departament;

- cunoașterea noilor angajați și a proiectelor derulate în fiecare departament sau bibliotecă

- recunoașterea meritelor profesionale ale colegilor, promovarea lucrărilor științifice elaborate de aceștia sau a proiectelor realizate (reorganizarea unei noi săli, biblioteci etc.)

- identificare problemelor comune mai multor departamente și găsirea unor soluții cât mai eficiente, aplicabile unitar (ex. retroconversia, programul prelungit, digitizarea, org. raft. liber)

- necesitatea întocmirii unui raport de activitate pe bibliotecă anual, critic și proiectiv, strategic, etc.

14

- Sunt prea puțin importantă pentru a face propuneri și mai ales pentru ca acestea să fie luate în considerare.

12.

- la următoarele angajări sa se pună accent pe comunicativitatea persoanelor.

7

- Informare on-line într-un spațiu bine definit.

- Mai multă receptivitate la problemele celor din jur.

Propuneri făcute de către angajații filialelor

4

- reuniuni de lucru regulate

- folosirea listei „anunțuri” pentru toate problemele.

12

- Ședințe trimestriale cu superiorul ierarhic și cu coordonatorul de filiale; citirea integrală a rapoartelor personale de activitate.

13

- Ședințe în cadrul serviciului cel puțin o dată pe trimestru. Situațiile prezentate în raportul bibliotecii să fie relevante, sau cel puțin citite și luate în considerare.

49

- Între filială și centrala BCU

51

- *Transparență și imparțialitate.*

53

- *Prin organizarea unor ședințe de lucru.*

54

- *Reuniuni între bibliotecarii filialelor și cadrele didactice și apoi comunicarea către centrală a rezultatelor. (mai ales asupra bibliografiilor).*

Propunerile făcute se grupează în jurul a 4 tendințe, una predominantă - sugestii concrete de măsuri care ar putea fi luate pentru a favoriza o bună derulare a fluxului informațional, remarci asupra inutilității demersului (în sensul că nu se fac sugestii pentru că oricum nu are rost), care spun și ele ceva despre calitatea comunicării, neîncrederea fiind destul de prezentă printre angajați (lucru observat cu ocazia aplicării chestionarelor, unele persoane refuzând să completeze sau evitând anumite răspunsuri), o altă categorie care sunt de fapt remarci și nu propuneri sau nu propuneri sunt la obiect și în final sunt și câteva propuneri mai fanteziste, precum încurajarea anonimatului pentru o mai bună comunicare, sau o formare specială în domeniul comunicării.

Reținem pentru concizie următoarele propuneri:

- stabilirea obiectivelor la începutul fiecărui an (pentru a putea vedea la final ce s-a realizat, iar pe parcurs pentru a putea ști ce să facem)
- o mai mare valorizare a potențialului individual – motivare și stimulare a angajaților, luarea în considerare a părerilor exprimate de aceștia, mai multă atenție din partea superiorului acordată fiecărui angajat în parte)
- organizarea unor reuniuni de lucru
- îmbunătățirea comunicării dintre șefi coordonatori și șefii de servicii din subordine
- mai multă transparență
- încurajarea participării la reuniuni pe teme profesionale (atelierile Philobiblon)
- comunicarea scrisă a informațiilor de importanță generală
- întocmirea unui raport de activitate pe bibliotecă anual, critic și proiectiv, strategic
- informarea on-line
- Reuniuni între bibliotecarii filialelor și cadrele didactice

ANEXE:

Chestionar unitatea centrală

Stimați colegi, *Biroul de Proiecte și promovări servicii* realizează un studiu asupra comunicării în instituția noastră, cu scopul îmbunătățirii fluxului informațional și a relațiilor de lucru. Pentru acesta, vă rugăm să răspundeți la următoarele întrebări. Intenția noastră fiind de a obține o imagine de ansamblu asupra situației, nu suntem interesați de identitatea respondenților. Răspunsurile dumneavoastră vor fi confidențiale și anonime, urmând a fi supuse unor prelucrări statistice. Vă mulțumim pentru colaborare.

1. Cum apreciați în ansamblu eficiența comunicării privitor la problemele profesionale în cadrul BCU ? (alegeți doar una din variantele de răspuns)

Comunicarea de sus în jos (dinspre șefi spre angajați) este:

- foarte bună bună acceptabilă deficitară
 ineficientă altă părere, care: ...

Comunicare de jos în sus (dinspre angajați spre șefi) este:

- foarte bună bună acceptabilă deficitară
 ineficientă altă părere, care: ...

Comunicarea în interiorul departamentului din care fac parte este:

- foarte bună bună acceptabilă deficitară
 ineficientă altă părere, care: ...

Comunicarea între departamente este: foarte bună bună acceptabilă deficitară

- ineficientă altă părere, care: ...

2. Dacă ați făcut șefului ierarhic o propunere privind activitatea desfășurată în bibliotecă, care a fost rezultatul : (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- propunerea a fost considerată bună și a fost pusă în aplicare
 propunerea a fost considerată bună, însă nu a fost pusă în aplicare
 propunerea nu a fost considerată bună
 nu am primit nici un răspuns

3 Dacă nu ați făcut propuneri șefului ierarhic, de ce ? (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- sunteți relativ mulțumit cu actuala stare de lucruri
 credeți că superiorii nu vor fi receptivi la propuneri
 alt motiv, care anume :

4. Atunci când aveți o problemă de rezolvat sau o nemulțumire legată de serviciu, a cărei soluționare depinde de superiori, preferați să: (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- discutați cu șeful ierarhic în speranța unei soluții
- discutați cu directorul adjunct cu atribuții în domeniul respectiv
- vă adresați directorului general
- acceptați situația așa cum e
- alt răspuns:

5. După părerea dumneavoastră pe ce cale ar fi recomandat să aflu angajații unei instituții hotărârile conducerii care îi privesc (direct sau indirect): (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- a) de la șeful ierarhic, personal
- b) de la șeful ierarhic în cadrul unor reuniuni de lucru
- c) de la colegii din același compartiment
- d) de la colegii din alte compartimente
- e) din Note informative ale conducerii
- f) din alte surse, care anume: ....

6. Care din situațiile de mai sus se potrivește cu realitatea în cadrul instituției noastre (pe ce cale aflați de regulă despre hotărârile conducerii, care vă privesc) ?

(alegeți una din variantele de răspuns de la întrebarea nr. 5)

- a)   b)   c)   d)   e)   f)

7. Numiți departamentele bibliotecii cu care aveți contactele:

- cele mai dese : .....

- cele mai bune : .....

- cele mai rare : .....

1. Conducerea bibliotecii	9. Proiecte și promovări servicii
2. Colecții speciale	10. Cercetare bibliografică (sălile Marino, Multimedia, Referințe și redacția Philobiblon)
3. Împrumut la domiciliu	11. Săli de lectură (Blaga, Psihologie, Profesori, Periodice, Cercetători)
4. Ghișeul de informații	12. Catalogare și Clasificare
5. Documentare	13. Laboratorul de Informatică și Digitizare
6. Contabilitate	14. Dezvoltarea colecțiilor și evidența publicațiilor
7. Resurse umane	15. Serviciul administrativ, tehnic și achiziții publice
8. Biblioteci filiale	

8. Numiți departamentele bibliotecii cu care ar fi bine să aveți contacte

- mai dese : .....

- mai bune : .....

- rare sau deloc : .....

9. Informațiile asupra proiectelor de viitor ale BCU, asupra diferitelor schimbări din BCU, le aflați de regulă din care sursă:

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- superiorul ierarhic
- colegi din același serviciu
- de la colegi din alte servicii
- întâmplător
- Buletinul informativ
- Intranet
- Poșta electronică (e-mail)
- Altă sursă, care:

10. Cuvântul „transparență” în contextul BCU vi se pare că :

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- descrie modul în care se iau deciziile la vârf
- descrie modul în care se iau deciziile în serviciul din care faceți parte
- este un deziderat al conducerii
- nu este potrivit
- este parțial potrivit
- altă părere, care:

11. Când aveți nevoie de colaborarea sau ajutorul colegilor din serviciu:

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- aceștia sunt întotdeauna cooperanți
- de regulă sunt cooperanți
- unii din ei sunt cooperanți
- destul de greu cooperez cu colegii
- apelez la șeful ierarhic mai întâi
- alt răspuns

12. Obișnuiți să citiți Buletinul informativ ?

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- da, la fiecare apariție
- da, uneori
- nu, niciodată

13. Intranetul îl accesați:

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- săptămânal

- lunar
- ocazional
- niciodată

14. Per ansamblu colaborarea între serviciile bibliotecii credeți că este : *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- foarte bună
- bună
- acceptabilă
- deficitară
- foarte proastă
- altă părere, care ...

15. Cum percepeți comunicarea între șefii coordonatori pe de o parte și șefii de birouri servicii pe de altă parte: *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- bună
- deficitară
- proastă
- nu știu cum comunică

16. Cum percepeți comunicarea între managementul superior (directori) și cel mediu (șefi coordonatori) *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- bună
- deficitară
- proastă
- nu știu cum comunică

17. Sarcinile de serviciu descrise în Fișa postului sunt în concordanță cu ceea ce faceți efectiv ? *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- da
- nu
- parțial

18. Cum vi se par atribuțiile de serviciu pe care le aveți în raport cu pregătirea și abilitățile pe care le aveți : *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- prea solicitante
- potrivite
- prea puțin solicitante
- alt răspuns, care: ...

19. Vi s-au modificat în ultimul an sarcinile din fișa postului:

- da
- nu

20. Dacă da, acest lucru s-a făcut consecutiv unei discuții cu superiorul ierarhic ?

- da
- nu

21. Reuniunile de lucru (ședințele) în cadrul serviciului din care faceți parte au loc:

- lunar
- ocazional, nu regulat
- alt răspuns: ...
- semestrial
- foarte rar

22. De regulă, reuniunile de lucru, (ședințele) la care participați, în ce procent apreciați că au dus la lămurirea problemelor concrete de serviciu (au adus soluții) :

sub 50 % peste 50% peste 90%

23. Considerați că în general primiți din partea superiorilor un tratament egal cu cel al colegilor ? (alegeți doar una din variantele de răspuns)

da nu altă părere

24. Dacă doriți să faceți propuneri pentru îmbunătățirea comunicării în bibliotecă (căi de comunicare neexploatate sau insuficient exploatate, sau alte sugestii asupra comunicării) :

.....

Vă mulțumim pentru colaborare !

Chestionar filială

Stimați colegi, *Biroul de Proiecte și promovări servicii* realizează un studiu asupra comunicării în instituția noastră, cu scopul îmbunătățirii fluxului informațional și a relațiilor de lucru. Pentru acesta, vă rugăm să răspundeți la următoarele întrebări. Intenția noastră fiind de a obține o imagine de ansamblu asupra situației, nu suntem interesați de identitatea respondenților. Răspunsurile dumneavoastră vor fi confidențiale și anonime, urmând a fi supuse unor prelucrări statistice. Vă mulțumim pentru colaborare.

1. Cum apreciați în ansamblu eficiența comunicării privitor la problemele profesionale în cadrul BCU ? (alegeți doar una din variantele de răspuns)

Comunicarea de sus în jos (dinspre șefi spre angajați) este:

foarte bună bună acceptabilă deficitară
 ineficientă altă părere, care: ...

Comunicarea de jos în sus (dinspre angajați spre șefi) este:

foarte bună bună acceptabilă deficitară
 ineficientă altă părere, care: ...

Comunicarea în interiorul departamentului din care fac parte este:

foarte bună bună acceptabilă deficitară ineficientă altă părere, care:

...

Comunicarea între departamente este:

- foarte bună bună acceptabilă deficitară
 ineficientă altă părere, care: ...

2. Dacă ați făcut șefului ierarhic o propunere privind activitatea desfășurată în bibliotecă, care a fost rezultatul : *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- propunerea a fost considerată bună și a fost pusă în aplicare
 propunerea a fost considerată bună, însă nu a fost pusă în aplicare
 propunerea nu a fost considerată bună
 nu am primit nici un răspuns

3 Dacă nu ați făcut propuneri șefului ierarhic, de ce ? *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- sunteți relativ mulțumit cu actuala stare de lucruri
 credeți că superiorii nu vor fi receptivi la propuneri
 alt motiv, care anume :

4. Atunci când aveți o problemă de rezolvat sau o nemulțumire legată de serviciu, a cărei soluționare depinde de superiori, preferați să: *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- discutați cu șeful ierarhic în speranța unei soluții
 discutați cu directorul adjunct cu atribuții în domeniul respectiv
 vă adresați directorului general
 acceptați situația așa cum e
 alt răspuns:
 vă adresați șefului coordonator al filialelor

5. După părerea dumneavoastră pe ce cale ar fi recomandat să afle angajații unei instituții hotărârile conducerii care îi privesc (direct sau indirect):

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- g) de la șeful ierarhic, personal
h) de la șeful ierarhic în cadrul unor reuniuni de lucru
i) de la colegii din același compartiment
j) de la colegii din alte compartimente
k) din Note informative ale conducerii
l) din alte surse, care anume: ....

6. Care din situațiile de mai sus se potrivește cu realitatea în cadrul instituției noastre (pe ce cale aflați de regulă despre hotărârile conducerii, care vă privesc) ?

(alegeți una din variantele de răspuns de la întrebarea nr. 5)

- a)   b)   c)   d)   e)   f)

7. Numiți departamentele bibliotecii cu care aveți contactele:

- cele mai dese : .....

- cele mai bune : .....

- cele mai rare : .....

1. Conducerea bibliotecii	9. Proiecte și promovări servicii
2. Colecții speciale	10. Cercetare bibliografică (sălile Marino, Multimedia, Referințe și redacția Philobiblon)
3. Împrumut la domiciliu	11. Săli de lectură (Blaga, Psihologie, Profesori, Periodice, Cercetători)
4. Ghișeu de informații	12. Catalogare și Clasificare
5. Documentare	13. Laboratorul de Informatică și Digitizare
6. Contabilitate	14. Dezvoltarea colecțiilor și evidența publicațiilor
7. Resurse umane	15. Serviciul administrativ, tehnic și achiziții publice
8. Alte biblioteci filiale	16. Conservarea colecțiilor

8. Numiți departamentele bibliotecii cu care ar fi bine să aveți contacte

- mai dese : .....

- mai bune : .....

- rare sau deloc : .....

9. Informațiile asupra proiectelor de viitor ale BCU, asupra diferitelor schimbări din BCU, le aflați de regulă din care sursă:

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- superiorul ierarhic
- colegi din același serviciu
- de la colegi din alte servicii
- întâmplător
- Buletinul informativ
- Intranet
- Poșta electronică (e-mail)
- Altă sursă, care:

10. Cuvântul „transparență” în contextul BCU vi se pare că :

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- descrie modul în care se iau deciziile la vârf
- descrie modul în care se iau deciziile în serviciul din care faceți parte
- este un deziderat al conducerii
- nu este potrivit
- este parțial potrivit
- altă părere, care:

11. Când aveți nevoie de colaborarea sau ajutorul colegilor din serviciu:*(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- aceștia sunt întotdeauna cooperanți
- de regulă sunt cooperanți
- unii din ei sunt cooperanți
- destul de greu cooperez cu colegii
- apelez la șeful ierarhic mai întâi
- alt răspuns

12. Obișnuiți să citiți Buletinul informativ ?

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- da, la fiecare apariție
- da, uneori
- nu, niciodată

13. Intranetul îl accesați:

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- săptămânal
- lunar
- ocazional
- niciodată

14. Per ansamblu colaborarea între serviciile bibliotecii credeți că este :

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- foarte bună
- bună
- acceptabilă
- deficitară
- foarte proastă
- altă părere, care ...

15. Cum percepeți comunicarea între șeful coordonator pe de o parte și șefii de birouri/servicii pe de altă parte: *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

bună deficitară proastă nu știu cum comunică

16. Cum percepeți comunicarea între managementul superior (directori) și cel mediu (șefi coordonatori) *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

bună deficitară proastă nu știu cum comunică

17. Sarcinile de serviciu descrise în Fișa postului sunt în concordanță cu ceea ce faceți efectiv ? *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

da nu parțial

18. Cum vi se par atribuțiile de serviciu pe care le aveți în raport cu pregătirea și abilitățile pe care le aveți : *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- prea solicitante

- potrivite
- prea puțin solicitante
- alt răspuns, care: ...

19. Vi s-au modificat în ultimul an sarcinile din fișa postului:

- da
- nu

20. Dacă da, acest lucru s-a făcut consecutiv unei discuții cu superiorul ierarhic ?

- da
- nu

21. Reuniunile de lucru (ședințele) în cadrul serviciului din care faceți parte au loc:

- lunar
- ocazional, nu regulat
- alt răspuns: .....
- semestrial
- foarte rar

22. De regulă, reuniunile de lucru, (ședințele) la care participați, în ce procent apreciați că au dus la lămurirea problemelor concrete de serviciu (au adus soluții) :

- sub 50 %
- peste 50%
- peste 90%

23. Considerați că în general primiți din partea superiorilor un tratament egal cu cel al colegilor ? (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- da
- nu
- altă părere

24. Puteți afirma că Biblioteca Centrală vă sprijină în rezolvarea problemelor bibliotecii filiale unde lucrați ?

- de regulă da
- doar uneori
- de regulă nu ne simțim sprijiniți

25. Dacă doriți să faceți propuneri pentru îmbunătățirea comunicării în bibliotecă (căi de comunicare neexploatate sau insuficient exploatate, sau alte sugestii asupra comunicării)

Vă mulțumim pentru colaborare !

Chestionar management superior

Biroul de Proiecte și promovări servicii realizează un studiu asupra comunicării în instituția noastră, cu scopul îmbunătățirii fluxului informațional și a relațiilor de lucru. Pentru aceasta, vă rugăm să răspundeți la următoarele întrebări.

Intenția noastră fiind de a obține o imagine de ansamblu asupra situației, nu suntem interesați de identitatea respondenților. Răspunsurile dumneavoastră vor fi confidențiale și anonime, urmând a fi supuse unor prelucrări statistice. Vă mulțumim pentru colaborare.

1. Cum apreciați în ansamblu eficiența comunicării privitor la problemele profesionale în cadrul BCU ? (alegeți doar una din variantele de răspuns)

Comunicarea de sus în jos (dinspre conducere spre angajați) este:

- foarte bună   bună   acceptabilă   deficitară
 ineficientă   altă părere, care: ...

Comunicarea de jos în sus (dinspre angajați spre conducere este):

- foarte bună   bună   acceptabilă   deficitară
 ineficientă   altă părere, care: ...

Comunicarea între departamente este:

- foarte bună   bună   acceptabilă   deficitară
 ineficientă   altă părere, care: ...

2. După părerea dumneavoastră pe ce cale ar fi recomandat să afle angajații unei instituții hotărârile conducerii care îi privesc (direct sau indirect): (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- a) de la șeful ierarhic, personal
- b) de la șeful ierarhic în cadrul unor reuniuni de lucru
- c) de la colegii din același compartiment
- d) de la colegii din alte compartimente
- e) din Note informative ale conducerii
- f) din alte surse, care anume: ....

3. Care din situațiile de mai sus considerați că se potrivește cu realitatea în cadrul instituției noastre (pe ce cale află subalternii de regulă despre hotărârile conducerii, care îi privesc) ?

(alegeți una din variantele de răspuns de la întrebarea nr. 5)

- a)   b)   c)   d)   e)   f)   e) nu știu

4. Care este modalitatea de comunicare a deciziilor la care managementul superior apelează de regulă : (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- șefii coordonatori transmit informația la șefii de serviciu și de birou, care la rândul lor o transmit subalternilor
- șefii coordonatori transmit mai departe unora din subalterni respectivele decizii, pentru ca aceștia să le transmită colegilor lor
- deciziile sunt transmise către subalterni în cadrul unor ședințe informative regulate

- altă modalitate, care :

5. Există o procedură stabilă de transmitere a deciziilor managementului superior către angajații? (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- da   nu

6. Cuvântul „transparentă” în contextul BCU vi se pare că :

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- descrie modul în care se iau deciziile la vârf
 descrie modul în care se iau deciziile în serviciul din care faceți parte
 este un deziderat al conducerii
 nu este potrivit
 este parțial potrivit
 altă părere, care:

7. Obişnuiți să citiți Buletinul informativ ?

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- da, la fiecare apariție
 da, uneori
 nu, niciodată

8. Intranetul îl accesați:

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- săptămânal
 lunar
 ocazional
 niciodată

9. Intranetul vi se pare o bună modalitate de informare a tuturor angajaților asupra diferitelor aspecte de interes profesional : (alegeți doar una din variantele de răspuns)

- da   nu

10. Dacă nu, de ce ? .....

11. Per ansamblu colaborarea între serviciile bibliotecii credeți că este :

(alegeți doar una din variantele de răspuns)

- foarte bună
 bună
 acceptabilă
 deficitară
 foarte proastă
 altă părere, care ...

12. Cum percepeți comunicarea între șefii coordonatori pe de o parte și șefii de birouri și servicii pe de altă parte: *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- bună   deficitară   proastă   nu știu cum comunică

13. Cum percepeți comunicarea între managementul superior (directori) și cel mediu (șefi coordonatori) *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- bună   deficitară   proastă   nu știu cum comunică

14. Reuniunile de lucru (ședințele) la care participă șefii de birouri și servicii cât și directorii și șefii coordonatori au loc: *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- lunar   ocazional, nu regulat   alt răspuns: .....
- semestrial   foarte rar

15. Ședințele organizate de conducerea bibliotecii, la care participați, în ce procent apreciați că, de regulă, duc la lămurirea problemelor concrete de serviciu (aduc soluții) : *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- sub 50 %   peste 50%   peste 90%

16. După părerea dumneavoastră, angajații, în majoritatea lor, sunt mulțumiți de modul în care decurge comunicarea cu superiorii: *(alegeți doar una din variantele de răspuns)*

- da, majoritatea sunt mulțumiți
- nu , nu sunt mulțumiți
- acest lucru nu este posibil
- nu știu dacă sunt mulțumiți

17. Dacă doriți să faceți propuneri pentru îmbunătățirea comunicării în bibliotecă (căi de comunicare neexploatate sau insuficient exploatate, sau alte sugestii asupra comunicării) :

.....

Vă mulțumim pentru colaborare !

Globalizare și individualizare
sau:
Marketingul ca metaforă pentru reasumarea
și reconturarea sensurilor serviciilor de bibliotecă
– O inițiativă și o experiență românească –

Raluca TRIFU
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj
István KIRÁLY V.
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj

Cuvinte cheie: marketing de bibliotecă, marketing pentru organizații non-profit, marketing simbolic, marketingul ca metaforă, filosofia marketingului, publicațiile și serviciile de bibliotecă.

Rezumat: Această cercetare extinde, din perspective globale, ceea ce, într-un studiu anterior am numit – cu privire la biblioteci, dar nu numai – „marketing simbolic” **întrupat și obiectivat drept metaforă**. Metaforă activă, vie, efectivă și eficientă. Analizele studiului se concentrează, de aceea, pe de o parte, asupra aspectelor teoretice, conceptuale – câteodată filosofice –, legate de „marketingul simbolic”. Însă, pe de altă parte, aplicând aceste considerente teoretice, și ca un studiu de caz, prezentăm și examinăm revista intitulată *Philobiblon* (<http://www.bcucloj.ro/philob/>), editată de către Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj și procedurile și experiențele de marketing asociate revistei. Revista este un „organ” științific **transdisciplinar**, publicat în limba engleză, care a fost destinată din start **pieței** Schimbului Internațional Interbibliotecar de Publicații, și care a dezvoltat pe parcurs o întreagă rețea de structuri și inițiative particulare și caracteristice de marketing. Structuri simbolico-metaforice efective, vii și obiectivate care – în fond – au evoluat și s-au diversificat nu numai în contextul, ci chiar **în vederea globalizării**.

E-mails: Raluca Trifu, raluca.trifu@gmail.com;
István Király V. kiraly_philobib@yahoo.com

*

Motto:

*A vorbi și a scrie despre marketing
este, în fond, el însuși... marketing.*

Cu ocazia acestei lucrări intenționăm să aprofundăm, să detaliam și să extindem ideile introduse și dezvoltate de noi într-un studiu anterior, axat pe ceea ce am numit acolo – legat de biblioteci și nu numai – **marketing simbolic**, întrupat și

obiectivat drept **metaforă**.¹ Mai precis, drept metaforă „vie”,² întrupată-obiectivată, activă și chiar eficientă.³ Cu specificarea că, și în studiul de față ne vom concentra doar asupra unor aspecte particulare și mai recente, legate mai ales de felul în care sfidarea și problematica marketingului a fost și este asumată – chiar în contexte și din perspective globale – prin continuarea și înnoirea curentă a unui construct și inițiative mai speciale, care de la început s-a născut prin procedee simbolice de transfer (și de marketing). Procedee care s-au întrupat și se concretizează-materializează neconținut ca fiind o metaforă vie, o metaforă dinamică și activă. De aceea, ideile și experiențele prezentate și analizate în studiul anterior la care ne-am referit, se cer acum reconsiderate din perspectiva acelor evoluții, sfidări, șanse – dar și capcane – pe care globalizarea, pe zi ce trece mai impunătoare și pronunțată, le reprezintă astăzi (și) pentru biblioteci și pentru activitățile de marketing promovate de ele.

Datorită interconectărilor multiple și în același timp mai instituționalizate (cel puțin din punct de vedere tehnic, dar nu numai) pe care le presupune, globalizarea implică, solicită și impune fără îndoială pe de o parte un grad ridicat și amănunțit de standardizări și **uniformizări** de tot felul.⁴ Pe de altă parte ea oferă însă și un uriaș rezervor de **experiențe individualizate** care, prin ea, dobândesc șansa de a putea fi comunicate, împărtășite, dezbătute, asumate, validate și dezvoltate pe o scară nemaîntâlnită și care se pot astfel fertiliza atât reciproc, de la partener la partener, cât și chiar pe plan „planetar”. Iar tocmai în aceasta vedem noi una dintre aspectele cele mai importante ale sfidării, șansei și specificului globalizării și pentru marketingul de bibliotecă. Care – pe deasupra – se și acordă, credem, în mod cu totul fericit cu suplețea, cu dinamica și cu energia pe care conceptualizarea și practica specifică a marketingului de bibliotecă o regăsește în conturarea ei simbolică, adică drept ca fiind o metaforă vie. Căci viziunea noastră despre „marketingul simbolic” asumă și fixează în fond tocmai specificul și dinamica aparte a **acelui** marketing care caracterizează în mod necesar practicile instituțiilor și a organizațiilor nonprofit – desigur, cu atenție specială acum asupra bibliotecilor – în care deci, strict vorbind, activitățile și considerentele de marketing nu pot funcționa decât într-un sens simbolic și simbolizant, adică, mai exact, tocmai ca metaforă.

---

¹ Vezi, Melinda Bükkei and István Király V, *Metaphors on Marketing: Symbolic and Effective Attempts in the „Lucian Blaga“ Central University Library, Romania* In: *Marketing Library an Information Services: International Perspectives*, Edited on behalf of IFLA by Dinesh K. Gupta, Christie Koontz, Angels Massimo and Réjean Savard, K. G. Saur, München, 2006, p. 132-140

² Ne folosim și aici de o expresie consacrată de către filosoful francez Paul Ricoeur în lucrarea *La métaphore vive, Études*, Éditions du Seuil, Paris, 1975

³ Fără să fie în vreun fel justificat prin argumente, și fără să fie interpretat în mod explicit și articulat, termenul de „Marketing as Metaphor” se regăsește totuși în literatura de specialitate deja din 2002, în studiul lui Dinesh K. Gupta și Ashok Jambhekar, *What is marketing in libraries? Concepts, orientations, and practices*, In: *Information Outlook*, Washington, Nov. 2002, Vol. 6, Iss. 11, p. 24-29

⁴ Printre altele vezi, Mu-Chen Wu, Ling-Feng Hsieh, *A Study for University Library Marketing Indicators Model in Digital Age* In: *The Business Review*, Hollywood, Summer 2008, Vol. 10, Iss. 1, pp165-170

Cu precizarea că, desigur, noi folosim aici termenul de „metaforă” – ca și pe cel de „simbol” și „simbolic” – chiar în sensul lor propriu-zis și etimologic atestat, adică, ca fiind o punte, un construct și o operație **efectivă**, novatoare și explicitatoare de **transfer** și de **transpunere de sensuri și semnificații**, care este inițiat și clădit între- și peste diverse sfere, nivele și zone ale realului constituit și aflat în permanentă re-constituire.¹ Adică, un transfer și o transpunere care este chiar o îmbogățire și o diversificare „reală” a realului. În cazul de față, o transpunere de sensuri și de semnificații pe de o parte între zonele economiei producției de bunuri și servicii promovate ca afaceri (business) și realizate drept **mărfuri** destinate și valorificate pe o **piață efectivă** și propriu-zisă – adică, tocmai în vederea obținerii de **profituri financiare** cât mai consistente și permanente într-un context concurențial... – și, pe de altă parte, între sferele și zonele produselor și serviciilor organizațiilor și instituțiilor nonprofit. Organizații și instituții care, deși sunt în fond la fel de dinamice, produsele și serviciile lor – destinate spațiului public sau vreunui segment al lui – nu sunt totuși concepute, oferite și distribuite conform calculului economic direct al profitabilității (financiare imediate și constante) urmărită prin balanțele contabile regulate ale cheltuielilor și veniturilor... Și care, de aceea, nici nu se constituie propriu-zis în **mărfuri**. Prin urmare, nici spațiul public căruia i se adresează și în care se validează aceste produse și servicii, nu se constituie de fapt în vreo „piață” (market) propriu-zisă. Astfel nici efortul sondării, studierii nevoilor, a exigențelor etc. a utilizatorilor, a destinatarilor și a căutării modalităților lor de satisfacere etc. ... nu poate fi numit aici propriu-zis marketing sau marketing propriu-zis. Ci „doar” simbolic, adică realizat drept ca metaforă conturată, obiectivată și articulată în mod expres și efectiv. Deci, ca efectivitatea transferului realizat prin efectivitatea creației de natură și de esență simbolică.

Totuși, viziunea, conceptele, metodele și tehnicile de marketing au pătruns deja de multă vreme atât în structurarea lăuntrică cât și în configurarea publică a acestor organizații și instituții nonprofit² – deci și în cea a bibliotecilor –, arătând și confirmând din plin operaționalitatea, mobilitatea, eficiența și inventivitatea-creativitatea lor.

---

¹ Provenind din verbul grecesc *pherein*, *meta*-fora înseamnă tocmai transport și transpunere, în cazul de față transpunere de sensuri. El se întâlnește deci în mod fericit și cu forța și cu sensul cuvântului – tot grecesc – de *symbolon*, care înseamnă un semn care se articulează însă perfect – până la recunoaștere și identificare – cu ceea ce semnifică. Dar în așa fel, încât semnul oferă totodată semnificantului o deschidere de orizonturi și o îmbogățire polivalentă de sensuri neîncheiate în mod definitiv.

² De altfel Philip Kotler susținea în repetate rânduri și încă din 1969, că viziunea de marketing nu are valabilitate doar în sfera afacerilor ci și în zonele organizațiilor și instituțiilor nonprofit, cum sunt unele colegii, spitale, biserici etc., apreciind totodată că multă vreme au existat aici numeroase neînțelegeri legate de marketing. Una dintre aceste neînțelegeri de bază constând tocmai în faptul că marketingul a fost văzut ca referindu-se numai la vânzări și/sau la reclamă. În loc deci ca el să fie asumat ca o sarcină care privește tocmai managementul de vârf. Vezi, Philip Kotler, *Strategies for Introducing Marketing into Nonprofit Organizations*, In: *Journal of Marketing*, Jan. 1979, p.37-44. Vezi și nota următoare!

În ciuda acestui fapt, utilizarea conceptelor și a metodelor-tehnicilor de marketing se rezumă aici – de regulă – la sondarea **dinamicii nevoilor** utilizatorilor, la promovarea serviciilor și a oportunităților (noi sau deja existente) și la evaluarea impactului lor. Aceasta este și situația marketingului la majoritatea bibliotecilor din România. Și nu numai. Unde, ce-i drept, treptat, s-au desemnat persoane cu însărcinări de „marketing” sau, în cazuri mai bune – și mai rare! – s-au înființat chiar birouri de marketing și de promovare a serviciilor. La fel, „disciplina” de „Marketing de bibliotecă”, a intrat și ea în *Curricula* deja comună a instituțiilor de învățământ biblioteconomic superior de aici... iar aceasta a atras după sine și apariția publicațiilor – a manualelor, a „cursurilor” universitare, a capitolelor și a articolelor aferente unei asemenea cariere și preocupări etc. – care însă, în marea majoritate a cazurilor, nu sunt mai mult, și altceva, decât sintetizările unor „reguli” și prezentările unor tehnici, „tendințe” și exigențe copiate în colaje lipsite de orice autonomie creatoare și inovatoare. Iar aceste „reguli”, tehnici, rețete și algoritme sunt – iarăși în cazurile cele mai fericite – preluate și aplicate apoi selectiv și mecanic în departamentele și birourile etc. deja menționate. Ne mai vorbind despre faptul că îndeletnicirile de „marketing” – și aici – au dobândit rapid și un caracter de „modă” și ca atare ele își exercită și o atracție facilă, superficială și săracă în conținut și rezultate.

Numai că, o asemenea „folosire” a viziunilor, a conceptelor și a tehnicilor de marketing în biblioteci rămâne mult **sub** posibilitățile esențiale și orizonturile reale deschise și oferite de ele prin asumarea și adoptarea lor serioasă, deplină, creativă și mergând până la profunzime. Deja în studiul nostru anterior dedicat acestui subiect, am arătat și am militat pentru nevoia și realitatea posibilității ca viziunea și conceptele de marketing să „infuzeze” de fapt întreaga structură instituțională a bibliotecilor și a contactelor lor cu toate segmentele spațiului, mediului public însuși, pentru care ele funcționează.¹

Căci în posibilitatea lui esențială – care însă este, se pare, de regulă ascunsă și, ca atare, rămâne neevidențiată – marketingul de bibliotecă este tocmai un **spațiu al libertății**. El este prin urmare un spațiu al creativității și inventivității responsa-

---

¹ Redăm aici câteva pasaje din acest text, care – suntem convingși – nu au pierdut nimic nici din actualitatea și nici din relevanța lor: „Viziunea, conceptele dar mai ales practica de marketing au însă, ca prim efect al punerii lor în mișcare, tocmai scoaterea la iveală, adică explicitarea și indicarea unor disfuncționalități și insuficiențe rămase poate invizibile și neidentificabile până atunci și fără ele. În strânsă legătură cu toate acestea, în al doilea rând, viziunea de marketing oferă o nouă și eficientă posibilitate de regândire și de recreionare dinamică a organizațiilor și instituțiilor, constituindu-se într-un adevărat motor al managementului schimbării. Ca atare, în al treilea rând, conceptele, viziunea și mentalitatea de marketing oferă posibilitatea unei deschideri instituționale curente, aplecate către receptarea și operaționalizarea nu numai a noilor nevoi și solicitări provenite din „exterior” dar realizându-și chiar propriile conturări și oferte valorice.” Vezi, Melinda Bükkei and István Király V, *Metaphors on Marketing: Symbolic and Effective Attempts in the „Lucian Blaga” Central University Library, Romania* In: *Marketing Library and Information Services: International Perspectives*, Edited on behalf of IFLA by Dinesh K. Gupta, Christie Koontz, Angels Massisimo and Réjean Savard, K. G. Saur, München, 2006, p. 133

bile. Iar marketingul înțeles, conceput și conturat ca marketing simbolic, simbolizator – adică, drept metaforă vie – deschide și fixează tocmai acest aspect esențial și fundamental. De aceea, conceperea marketingului drept metaforă nu este în nici un chip vreo extindere pur „actuală” impusă bibliotecilor de módele timpului prezent, ci o sfidare, o șansă și o modalitate cu totul consistentă de a-și problematiza chemările și de a-și reîntâlni, de a-și recreiona și de a-și îmbogăți **sensurile**.

Cu precizarea că mai nou nici marketingul „ca atare” nu se mai rezumă la sondarea, la identificarea nevoilor utilizatorilor și a schimbărilor acestora intervenite, în principal, datorită modificărilor în condițiile, în mediul social-instituțional și tehnologic cu care utilizatorul și organizația are legături și afinități directe sau indirecte și nu se reduce nici la proiectarea-articularea și măsurarea satisfacerii lor definite de această dinamică, ci este de fapt el însuși un factor efectiv și activ în crearea și în conturarea unor **noi nevoi**, axându-și eforturile către consumatorii, către utilizatorii efectivi și posibili tocmai în vederea avertizării și a informării lor cu scopul determinării conștientizării de către ei a realității – până atunci ascunsă sau chiar inexistentă – a acestor noi nevoi.

Devine de aceea pas cu pas mai limpede și faptul, că marketingul simbolic, înțeles și realizat drept metaforă vie – înainte de a se osifica în vreun set de „reguli”, de „tehnică” etc. și lipsit în fond tocmai de individualitate *sui generis*, „reguli” și „tehnică” care sunt însă difuzate și răspândite în mod „standardizat” prin canalele și instrumentele deja globalizate ale prezentului nostru – este de fapt: **hermeneutică autentică**. Adică, este interpretarea, explicitarea, reformularea și „încarnarea” prezentă, dinamică și asumată în mod expres și îmbogățitor a **sensurilor** instituțiilor bibliotecare. Sensuri care pornesc și vin de fiecare dată din **trecutul tradiției**, dar care, totdeauna se remodelează și se îmbogățesc în deschiderea asumării sfidărilor **actuale**, îndreptându-se tocmai spre- și în direcția posibilităților noastre conturate în **viitor**.

Desigur, fiecare tip, fiecare categorie și chiar fiecare instituție de bibliotecă are propria sa misiune și propriul său evantai de public și de utilizatori – fizici și instituționali – structurat în mod specific în fiecare caz în parte, iar viziunea și conceptele de marketing servesc – tocmai în condițiile și în posibilitățile globalizării – la formularea, identificarea și asumarea lor pe de o parte particulară și „individuală”, dar, pe de altă parte, realmente la nivelul exigențelor contactului și comunicării care sunt acum – nu numai în principiu, dar și efectiv – universale.

Aceasta este și situația la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, România, care, de altfel, este una dintre cele mai mari și mai importante biblioteci ale Europei Centrale și care a pășit și participă acum – și din perspectiva marketingului – la era și la realitatea globalizării tocmai cu specificul și cu inventivitatea, creativitatea sa individuală și particulară. De aceea, în continuare, ne vom concentra asupra prezentării și analizei a câtorva aspecte – care ni se par deci cu totul particulare – care reprezintă și caracterizează aici eforturile și ideile privind marketingul de bibliotecă în era globalizării.

Ana-Maria Călinescu, *Temperature Rising*, (2006).
Tempera-gouache pehrtie paper, 297 × 420 mm

Atât din punct de vedere temporal cât și din cel substanțial, începutul conturării preocupărilor exprese și propriu-zise de marketing în această instituție se leagă de fapt de editarea de către bibliotecă și dezvoltarea treptată a unei publicații periodice care poartă numele de *Philobiblon*.¹ Publicarea revistei *Philobiblon* – în **limba engleză** și în colaborare cu editura Universității, Presa Universitară Clujeană – a fost decisă de către Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în anul 1996, la început în primul rând cu scopul de a oferi un cadru **transdisciplinar de manifestare și de comunica-re internațională** pentru universitarii și cercetătorii clujeni și nu numai, în special din domeniul diferitelor științe socio-umane; de a afirma și dezvolta, în mod efectiv, caracterul **multicultural** al regiunii și al universității prin faptul că în paginile revistei sunt, cu precădere, publicate într-o limbă de circulație internațională, cercetările unor universitari care, de altfel, predau și cercetează în mod curent în limba româna, maghiară și germană; și de a confirma și întări statutul bibliotecii universității drept un spațiu și un for de diseminare – dar și **de condensare** – a capacităților de cercetare și de creație ale unui centru academic, științific și cultural de statura Clujului, aflat în plin proces de deschidere și aliniere internațională.

Fiind difuzată prin rețelele deja tradiționale și extinse de Schimb internațional interbibliotecar ale Bibliotecii, revista a ținut din start și diversificarea, individualizarea și eficientizarea **ofertelor** și a modalităților de achiziționare a diferitelor publicații (cărți, periodice, baze de date etc.) de care – în lipsa ei – nu ar fi putut beneficia comunitatea noastră academică. Ea s-a dovedit a fi astfel atât un **obiect de schimb avantajos** pentru bibliotecă, cât și o modalitate consistentă de a face cunoscute capacitățile și rezultatele de cercetare și de creație dar, în același timp, și o cale de a contura o imagine extrem de favorabilă atât cercetării din România, cât și Universității și Bibliotecii Universitare clujene. De aceea, în scurt timp – și în ciuda dificultăților financiare de editare care au impus în permanență modificări în periodicitatea și ritmicitatea declarată a apariției ei –, revista a reușit și reușește în continuare să atragă și colaboratori prestigioși din străinătate.

Din toate aceste motive, revista a fost structurată pe **patru rubrici principale permanente**, menite să operaționalizeze concepția și intenția ei redacțională. **Prima** este intitulată: **CULTURĂ, CARTE, SOCIETATE** și este o rubrică totdeauna **tematică**, care cuprinde, în mod preponderent, studii din diferite domenii ale istoriei, filosofiei, sociologiei, politologiei și psihologiei, teoriei literaturii, lingvisticii textului, jurnalisticii. Și nu numai, căci textele sunt înserate număr de număr, în primul rând în funcție de solicitările și de exigențele „disciplinare” și de specialitate ale conturării... **transdisciplinare** ale tematicii de fiecare dată particulare ale volumelor. A **doua** rubrică se numea la început **O profesie în schimbare, o societate în tranziție** – dar care se intitulează mai nou **HERMENEUTICA BIBLIOTHECARIA**²

¹ <http://www.bcuccluj.ro/philol/>

² *Hermeneutica Bibliothecaria* se intitula de la început și volumele de Antologie ale revistei *Philobiblon*. Desigur, acest titlu este și el legat tot de o motivație esențială de marketing, adică de înțelegerea, interpretarea și realizarea lui simbolică drept metaforă vie.

– conține analize și meditații pe teme ale instituțiilor și ale profesiei de bibliotecar, ale tradițiilor, ale mentalităților, ale „moștenirilor”, ale perspectivelor, ale dificultăților și nelămuririlor lor de toate tipurile... accentul punându-se pe caracterul analitic, critic, de cercetare și de „dezbateri” a contribuțiilor. Este vorba de o rubrică „oferită” în primul rând bibliotecarilor, însă cu particularitatea – firească într-o revistă care este totuși una științifică, transdisciplinară și, ca atare, în sens originar de **CULTURĂ** – că lucrările încurajate aici au o dimensiune ce vizează tocmai știința, comprehensiunea și mentalitatea – adică **cultura** și nu „manualitatea” sau „meșteșugul”, deși dinamic, totuși îngust al – profesiei și a instituțiilor bibliotecare. Prezența acestei rubrici într-o publicație a unei biblioteci universitare constituie totodată și una dintre particularitățile pe care revista *Philobiblon* o are în cadrul acestei „categorii”. Ea a fost introdusă în revistă în primul rând – dar nu numai – din motivul că literatura bibliologică românească este cu siguranță cea mai săracă tocmai în asemenea analize.

Pe acest considerent, am decis ca articolele născute sau prilejuite de existența revistei să fie apoi **antologate** cât se poate de regulat și în volume publicate – de această dată **în limba română** – și difuzate în primul rând în România. Primul volum de antologie a apărut deja în anul 1998 (cu titlul *Hermeneutica Bibliothecaria*) și a fost primit cu deosebit interes de către biblioteci și specialiști. Al doilea volum a fost editat în 2004, iar al treilea în 2007. Cel mai recent volum (al patrulea) a apărut chiar în anul 2009. Din 2007, aceste volume au fost și sunt publicate și comercializate și sub formă de „carte electronică”, pe CD.

A **treia** rubrică permanentă a revistei este dedicată **COLECȚIILOR SPECIALE**, în primul rând celor ale Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”, ea constând în prezentarea, analiza și valorificarea documentară, științifică și culturală, națională și internațională a colecțiilor istorice ale unei biblioteci, care, cum am mai spus, face parte – prin trecutul ei, prin numărul și valoarea colecțiilor sale de aproximativ 4 milioane de volume – din rândul celor mai importante biblioteci din Europa Centrală.

Iar ultima rubrică – intitulată **MISCELLANEA** – oferă informații variate despre diferite evenimente științifice, culturale și profesionale, apariții editoriale regionale, naționale și internaționale etc.

Prin toate rubricile sale, *Philobiblon* se angajează prin urmare pe tărâmul firesc și viu al comunicării științifice, culturale, instituționale și profesionale consistente și majore, ordonate de ideea integrării europene și internaționale și de cea a dialogului științific, transdisciplinar, complex și comparatist. Intenționând deci să constituie un for, o cale și o șansă particulară și individuală pentru „întâlniri” în **comuniunea autentică** și transdisciplinară a globalizării.

De la început și în acord cu Programul ei inițial, revista *Philobiblon* s-a impus deci, printr-un profil pe care-l putem considera a fi cu totul particular și chiar unic – după căutările și știința noastră¹ – atât în categoria periodicelor publicate de

---

¹ Vezi, István Király V., *PHILOBIBLON, revista Bibliotecii Universitare, a culturii și a bibliotecarilor clujeni* În: *Lectura – Revista Bibliotecii Județene „Octavian Goga” din Cluj*, Cluj-Napoca, Serie Nouă, Anul II, nr. 3-4 (27-28) (iul.-dec. 2004), p. 18-20.

către marile biblioteci (universitare și naționale) din lume, cât și în cea a revistelor științifice. Iar unicitatea revistei se datora și se datorează în continuare în primul rând modulului organic în care ea a conceput și concepe îmbinarea hotărâtă, științifică și transdisciplinară a tematicilor existențiale, istorice, științifice și culturale majore, cu reflexivitatea problematizărilor bibliologice și informaționale responsabile. Împreună, desigur, cu prezentarea și valorificarea documentară și științifică a colecțiilor Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” și nu numai...

În mod firesc, toate acestea s-au realizat deci prin concepția programatică a **rubricilor** revistei, care au fost „alimentate” în mod consecvent potrivit exigențelor și situațiilor deopotrivă istorice și actuale, dar și potrivit celor științifice, profesionale și cultural-mentale. Astfel, volum de volum, revista și-a propus în toate rubricile sale principale tematici majore, centrale și extrem de actuale pentru istoria și existența noastră prezentă, pe care le-a tratat și „înconjurat” apoi prin/cu studii și dezbateri cât se poate de serioase, substanțiale, întinse, multi-unghiulare și organice.¹ Este de aceea cu siguranță una dintre particularitățile valoroase ale revistei faptul că ea încurajează, în legătură cu tematicile ei, tocmai studiile mai substanțiale de 15-30-35 pagini, și câteodată chiar peste...

Philobiblon a fost și a evoluat astfel – cu nota ei care a fost și a rămas aparte – ca fiind o publicație pe care în terminologie „actuală” și tehnică o putem deci numi: **transdisciplinară**. Ori, impunerea și menținerea consecventă a unei publicații transdisciplinare într-o lume dominată de disciplinarizări și „interdisciplinarizări” (care și ele tind de fapt spre noi și noi specializări care de care mai înguste) nu a fost și nici nu este un lucru tocmai ușor! Totuși, aceasta s-a întâmplat! Pe de o parte prin acreditarea publicației de către Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior din România în 2006 în categoria B, apoi B Plus – care este cea mai înaltă categorie de acreditare științifică românească după cea a acreditării ISI –, dar, pe de altă parte, mai ales atunci și prin faptul că – începând cu anul 2007 – revista a fost inclusă cu text integral (*full text*) – în prestigioasa bază de date produsă și difuzată, practic pe scară planetară, de către EBSCO Publishing Co., tocmai în diviziunea Academic Search Complete.

Tot în acord cu concepția ei programatică, pe parcurs și cu timpul, în jurul revistei *Philobiblon* s-a conturat și structurat de fapt un întreg orizont semi-instituțional. De aceea, la ora actuală prin expresia „revista *Philobiblon*” se înțelege de fapt un complex de activități și direcții care, pe deasupra, se și diversifică în mod permanent. În nici un chip lucrurile nu se mai reduc pur și simplu la activitățile și procedurile conceperii, redactării, traducerii, editării și difuzării revistei ca publicație și volum de volum, ci treptat s-au conturat o serie de posibilități, direcții și activități, care s-au pus și se află și la ora actuală nu numai în stare de funcționare, dar și în permanentă analiză și restructurare.

Astfel, încă din aprilie 1999, am pornit și dezvoltat „instituția” *Atelierelor Philobiblon*, care de atunci funcționează în mod sistematic și aproape regulat.

---

¹ Ele se pot consulta mai amănunțit pe site-ul revistei: <http://www.bcuculuj.ro/philobiblon/>

Atelierele *Philobiblon* și-au demonstrat „utilitatea” lor în principal – dar nu numai! – prin faptul că, prin ele, revista *Philobiblon* a obținut texte cu calități remarcabile pentru rubricile sale dedicate bibliologiei și bibliotecii. Desigur, în primul rând în raport cu nivelul epistemologic și spiritual general al acestei literaturi, dar ținând în același timp și conturarea a ceea ce noi numim „societatea civilă” a profesiei și exercițiul autonomiei sale mentale. Evident, nici conceperea, organizarea și nici menținerea *Atelierelor* nu se realizează fără muncă și implicare, iar faptul că ele vizează tocmai textele care vor intra apoi în revistă și/sau în volumele de antologie, conferă acestor activități un vădit caracter de organicitate în raport cu tot ce este altfel legat de revistă și de producerea ei. Și nu numai.

Practic, tot asociat de revista *Philobiblon* și de redacția ei s-au conturat însă în această bibliotecă și **activitățile de marketing**. Ele au fost propuse încă în anul 2000 spre asumare managementului de vârf al instituției, pe baza unor experiențe de reușită legate în primul rând de conceperea, producerea și comercializarea unei baze de date analitice, bibliometrice și de nivel conținând literatura bibliologică românească din revistele de profil având circulație națională. Bază de date concepută pe fundamentele unor considerente deopotrivă documentariste, scientometrice, dar și de cercetare.¹ Modul de promovare și succesul pe piață al acestui serviciu și produs au confirmat existența unor posibilități și resurse incontestabile în instituție, și au impus convingerea că pe bazele lor se poate apoi contura și procesul extinderii treptate a viziunilor și a practicilor de marketing și asupra altor aspecte ale serviciilor și chiar ale funcționării instituției în genere. Care au evoluat treptat – mai ales în aspectele lor asociate în continuare cu dezvoltarea revistei *Philobiblon* și a activităților legate de ea – la o structură, concepție și practică dovedite și ele a fi cu totul inovative și particulare chiar pe plan internațional în ceea ce privește „marketingul de bibliotecă”. De aici pornind aceste activități au fost deci pas cu pas recunoscute în bibliotecă și extinse apoi și în alte direcții.

Astfel, s-a decis la nivelul managementului de vârf al instituției, înființarea – în anul 2004 – în cadrul bibliotecii a unui Birou de marketing, de proiecte și promovarea serviciilor.² Care – dincolo de desfășurarea și de dezvoltarea activităților de marketing și de difuzare-vânzare legate de revista *Philobiblon* și de produsele aferente ei – și-a asumat sarcinile de marketing asociate și de restul publicațiilor, produselor și serviciilor concepute și realizate în bibliotecă. Împreună cu efectuarea unor sondaje și cercetări de natura sociologică profesionistă nu numai cu privire la satisfacția utilizatorilor bibliotecii și cu privire la nevoile lor aflate în permanentă modificare, dar vizând și cercetarea sociologică a bibliotecii ca instituție. Astfel, recent s-a adoptat, de exemplu, proiectul de cercetare a culturii organizaționale a bibliotecii, care – în prima sa etapă – s-a concentrat deja la cercetarea

---

¹ Vezi, István Király V. și Florentina Pop-Moldovan, *PROIECT pentru implementarea viziunii și a practicilor de marketing în bibliotecă* In: *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon (II)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p.269-283

² După știința noastră în nici o altă bibliotecă din România nu funcționează un asemenea birou cu activități atât de explicite și diverse de marketing.

comunicării organizaționale în instituție.¹ Cultura organizațională din care face parte pe zi ce trece mai profund și evident și ceea se numește mai nou „cultura de marketing” (marketing culture) ca un element esențial în funcționarea instituției și în conturarea brandului ei...² Și devine, tot pe zi ce trece mai evident și faptul că, crearea și conturarea acestei culturi (organizaționale și de marketing) revine în primul rând în sarcina administratorilor bibliotecilor. Cu atât mai mult cu cât – și nu numai în zonele noastre geografice – există și persistă, de această dată mai ales în rândul bibliotecarilor și nu atât în cea a administrației bibliotecilor, un procent încă ridicat de neînțelegere, de înțelegere greșită și chiar de ostilitate față de problemele și de sarcinile marketingului de bibliotecă.³

Conceput deci inițial prin decizia managementului de vârf pentru a putea răspunde unor nevoi impuse și conturate dinspre revista *Philobiblon*, activitățile și dinamica Biroului de marketing și promovarea serviciilor s-au diversificat permanent pentru a putea răspunde cât mai eficient nevoilor impuse de cerințele utilizatorilor bibliotecii, dar și ca reacție la ingerințele unei „piețe biblioteconomice”. Astfel, în prezent activitatea Biroului poate fi urmărită pe trei direcții majore. Pe de o parte se are în vedere promovarea și impactul produselor pe care biblioteca le realizează, fie ca instituție de sine stătătoare, fie în colaborare cu alte foruri de învățământ superior (de ex. Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca), iar pe de altă parte, se concentrează pe analiza, pe promovarea și impactul serviciilor pe care le oferă sau le proiectează biblioteca, împreună desigur, cu urmărirea, cercetarea și analiza feedback-urilor și a consecințelor organizaționale și instituționale.

Promovarea produselor bibliotecii se realizează prin mecanisme deja clasice de marketing precum expedierea de oferte către listele de discuții de profil, către beneficiari care și-au dat acordul să primească astfel de oferte, sau către adresele de corespondență ale bibliotecilor din țară și din străinătate. Ofertele fiind concepute și ca pachete promoționale, ele se trimit fie în format electronic fie poștal în funcție de bugetul alocat de instituție pentru astfel de activități pentru toate produsele editoriale ale bibliotecii, pe măsura apariției lor. De asemenea promovarea cuprinde postarea descrierilor și a ofertelor pe pagina de web a bibliotecii, cu posibilitatea de comandare online a produselor (Internet marketing). În anumite situații se trimit, către anumiți parteneri, oferte care conțin și produse efective, cu titlul de gratuitate, în scop promoțional. Tot pentru sporirea vizibilității produselor editoriale ale bibliotecii s-a încercat prezența Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” la o serie de

---

¹ Vezi, Valeria Salánki, *Cultura organizațională. Propunere de studiu asupra culturii organizaționale – octombrie, 2008* In: *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon (IV)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, p. 136-142. Între-timp însă o fază importantă a cercetării a și fost efectuată, iar studiul rezultat în urma ei este publicat în acest volum.

² Vezi, Rajesh Singh, *Branding in library an information context: the role of marketing culture* In: *Information Services & Use*, 2004, 24, p. 93-98

³ Richard Parker, Carol Kaufman-Scarborough and Jon K. Parker, *Libraries in transition to a marketing orientation: are librarians' attitudes a barrier?* In: *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 2007, 12, pp320-337

târguri de carte naționale, prezență soldată de altfel cu un răspuns pozitiv, marcat prin creșteri în comercializarea publicațiilor. Evident, tot în această concepție și preocupare intră și încurajarea elaborării și publicării unor recenzii, atât în publicațiile de diferite specialități, cât și în cele de cultură majoră. De asemenea Biroul se ocupă și de preluarea efectivă a comenzilor ce sosesc pe adresa instituției pentru produsele editate de aceasta, precum și de distribuirea lor către beneficiari.

În ceea ce privește activitățile de promovare a serviciilor bibliotecii, Biroul de marketing își face simțită prezența prin afișe, anunțuri, recenzii publicate în presa profesională și culturală, campanii media precum *Zilele indulgenței* pentru cei care au întârziat cu restituirea publicațiilor împrumutate, expoziții tematice cu publicații din fondurile bibliotecii sau ale unor expozanți parteneri, mape de prezentare a bibliotecii, creare de fluturași și buletine informative regulate etc.

Revenind însă la revistă, este limpede că noile orizonturi și sarcini care se deschid acum revistei *Philobiblon* vor solicita și reaccentuarea, reconturarea eforturilor de marketing în primul rând în direcția merceologiei, – adică a cunoașterii „mărfii” – prin implicarea directă a marketerilor în cât mai multe faze și etape ale însăși „producerii” revistei și a celorlalte produse și servicii legate de ea. (Volumele de antologie în formă tipărită și electronică, regândirea și actualizarea site-ului revistei, efectuarea sondajelor cu privire la cerere, reclama continuă, vânzările efective, analiza fenomenelor-experiențelor, a tendințelor de piață și a modificărilor lor etc.) Căci este firesc și necesar (și în vederea creșterii impactului) să inițiem și să dezvoltăm cât de curând și susținut acțiuni – de această dată în mod expres **internaționale** – pentru promovarea și pentru vânzarea etc. a revistei!

*

Urmărind relatarea acestei istorii ni se înfățișează însă și procesul unei inițiative, evoluții și a unei transformări cu totul specifice. Din start revista *Philobiblon* a fost deci produsă de către bibliotecă tocmai în vederea schimbului internațional interbibliotecar de publicații, ea fiind pe această cale oferită și difuzată în mod constant și de la început la aproximativ 100 mari biblioteci din întreaga lume cu care Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj a stabilit relații de parteneriat în acest sens. Altfel spus, publicația a fost de la început produsă **în vederea schimbului direct**, adică în vederea „troc”-ului. Ori, se știe că schimbul direct a fost încă din vremuri străvechi – și a rămas până astăzi – o relație efectivă și propriu-zisă **de piață**. Prin urmare, revista *Philobiblon* a fost și este, încă din momentele sale inițiale, un serviciu și o „marfă” efectivă. Care trebuia și trebuie să se valideze – și care se și validează – tocmai pe **pieța** schimbului internațional interbibliotecar de publicații. În și prin care deci eforturile, constructele și considerentele simbolice de marketing s-au condensat, s-au precipitat și s-au conturat – într-o instituție care este de altfel nonprofit – într-o metaforă reală și într-o (nouă și individuală) realitate metaforică, efectivă (chiar „obiectuală”) și eficientă. Prin care deci biblioteca și comunitatea utilizatorilor săi au obținut – printre altele – și resurse informaționale la care, altfel, nu ar fi avut acces.

În jurul revistei s-au conturat apoi inițiative și realizări – la început, deci, o bază de date bibliografică iar apoi volumele de antologie în limba română – care după un început de testare (primul volum), au fost apoi *ab initio* concepute și realizate în scopul vânzării lor efective pe piața – în primul rând cea profesională-bibliologică – internă din România.

Mai târziu și începând cu includerea *full text* a studiilor revistei în baza de date produsă de EBSCO Publishing Co., revista a apărut și pe piața contra-cost a mărfurilor de produse digitizate. Deci și aici deja **nu** sub forma schimbului direct, ci efectiv contra-cost. Iar întrucât contractul cu firma EBSCO se referă doar la difuzarea și valorificarea de către ei a variantelor electronice a studiilor, recent am pornit și o nouă campanie de marketing (oferte-sondaje) pentru vânzarea – de această dată internațională deci – a volumelor tipărite ale revistei, campanie care și începe să dea roade prin sosirea primelor comenzi internaționale.

Astfel s-a conturat în prezent și intenția acreditării ISI al revistei *Philobiblon*, care emerge cu totul organic din evoluția acestei publicații de la începuturile sale și până astăzi și care se înscrie perfect în condițiile și în realitățile globalizării noastre.¹

Trebuie însă să specificăm că, în ciuda aparențelor, marketingul legat de revista *Philobiblon* și de produsele aferente ei – și prin acestea marketingul asociat și practicat în- și de către Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj, luată în întregime, deci ca o instituție bibliotecară având un anumit specific și statut – nu a pierdut nimic din caracterul, din specificul său inițial de a fi la modul esențial un marketing simbolic, realizat și întrupat drept metaforă vie. Căci nici aici și în nici o direcție nu este vorba despre transformarea deghizată a unor activități și servicii nonprofit... în producție de mărfuri care ar fi valorificate (comercializate) apoi în vederea obținerii de profituri (calculate direct în raport cu cheltuielile)... ci tocmai despre valorificarea superioară și chiar atestată de către piață a unor resurse ce sunt și rămân în esență de origine bugetară, adică publică. Valorificare superioară care înseamnă – dincolo de obiectivele și intențiile proprii și autonome ale revistei ca atare – nu doar posibilități prestigioase de promovare, dar și un for exigent de analiză și de proiectare a serviciilor; care înseamnă pentru instituție și pentru profesie un beneficiu de imagine atât pe plan național cât și pe cel internațional-global, împreună, desigur, cu avantajele încasărilor care, evident, permit și contribuie apoi nu numai la menținerea în funcționare a revistei, a serviciilor și a structurilor de marketing simbolic, dar și la dezvoltarea și diversificarea lor continuă, competentă, inovativă și responsabilă. Fiindcă, în realitate: **orice venit** realizat de către o instituție publică, nonprofit, prin activități și realizări proprii, destinate pieței și confirmate de piață și de aprecierile beneficiarilor – materializate deci chiar în efortul lor financiar de a le achiziționa –, este pe de o parte o evidentă **completare a resurselor sale bugetare-publice**, dar, pe de altă parte, un prilej de decantare, de

---

¹ Vezi, István Király V., *Proiect în vederea Acreditării ISI al revistei PHILOBIBLON* In: *Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon (IV)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, p. 120-135

diversificare și de ierarhizare efectivă a **valorilor și a sensurilor** în cadrul ei.¹ Altfel spus, participă la asigurarea și dezvoltarea identității și individualității creative a instituției și a revistei sale tocmai în condițiile globalizării și tocmai beneficiind de avantajele acestor condiții și oportunități. Evitând – sau străduindu-se să evite – prin urmare și acele capcane și acele automatisme ale lor care „trag” tocmai spre uniformizare și spre „standardizare” excesivă și în ultimă instanță birocratică.

Căci în deplinătatea lor, sensurile – și nu doar „funcțiile” – bibliotecii, și mai ales ale unei biblioteci universitare, deci enciclopedice, științifice și istorice... sensuri care deși se redefinesc neconținut, nu se reduc totuși niciodată nici la a deveni un simplu „gateway to informație”, deci ceva ce nu se mai definește în termenii spațiului și a colecțiilor, ci doar mediază între cititori și informații. La fel, ele nu se reduc nici la a transforma pe deplin biblioteca în vreun „fast food” informațional, deci numai ca un punct computațional de acces instantaneu la o anumită informație... ci, biblioteca a fost, este și va rămâne un mediu aparte, un miez care focalizează dar și emană creația științifică, tehnică, artistică și chiar instituțională, care moșește, hrănește, conturează, îngrijește și lărgește nu numai idei, dar și mentalități și, împreună cu ele și la urma urmei, orizonturile responsabilităților libertății umane articulate.

Și tocmai în acest sens și în această direcție se re-întâlnește revista *Philobiblon* cu sensurile profunde ale bibliotecii, mereu reformulate și mereu reanalizate chiar pe paginile ei. Revistă al cărei slogan este de aceea de câțiva ani: **PROVOCAREA CULTURII – Trecut pentru Viitor!!!**

Iar marketingul lor – al revistei și al bibliotecii –, tocmai ca metaforă vie și ca transfer simbolic și simbolizator de sensuri și semnificații mereu îmbogățite, are în vedere chiar acest aspect, chiar în era și chiar în vederea globalizării responsabile. Și, invers, a responsabilității globalizării.

---

¹ De altfel în ultima vreme s-a nuanțat atât conceptual cât și în practică conturarea bibliotecii ca instituție nonprofit, în sensul că serviciile de bibliotecă și de informație oferite de ele sunt treptat recunoscute și ca „produse vandabile”. Produse pentru utilizarea cărora bibliotecile percep de exemplu taxe – diferențiate pentru utilizatorii specifici și cei nespecifici –, taxe legate de accesul la serviciile online sau de împrumutul interbibliotecar. După părerea noastră aceste taxe nu pot fi însă numite totuși și propriu-zis **prețurile** produselor și serviciilor respective (stabilite deci în funcție de cheltuieli de producție, de întreținere, de difuzare etc. și de profitul scontat pe o piață determinată concurențial) cum nici încasarea lor nu poate fi de fapt numită **vânzare**. Ci este vorba mai degrabă de o contribuție bănească condiționantă, care asigură accesul la serviciile respective, completând resursele financiare ale bibliotecilor. Vezi: Antony Jose and Ishwara Bhat, *Marketing of Library and Information Services: a strategic perspective*, In: *VISION – The Journal of Business Perspective*, vol. 11, No. 2, April-June, 2007

Gabriel Naudé (1600–1653) – în slujba Puterii și a Cărții

Claudiu GAIU
Departamentul de Cercetare
Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga

Cuvinte-cheie : bibliotecă publică, libertinism erudit, scepticism, mecenat, cosmopolitism, istoria bibliotecilor, istoria librarianship

Rezumat : Autorul articolului a luat în serios critica lui Montaigne și a urmașilor acestuia la adresa pedanteriei și erudiției specializate. În consecință, mai jos se află o lectură personală a tratatului naudeean despre Biblioteca. Gabriel Naudé este responsabil de prima teoretizare a bibliotecii publice. Implicat în dezbaterile timpului său și apropiat diverselor centre de putere europeană, autorul tratatului *Sfat asupra alcătuirii unei biblioteci* incarnează prototipul cosmopolitului. El este omul de curte, abil consilier politic, agreabil în conversație și posesor al unei facultăți de judecare îndelung exersate. Biblioteca este un aspect al formării personalității sale. Interesul pentru o astfel de instituție ilustrează un nou tip de contractualism social, impus de puterea absolută : elocvența urbană se impune în fața eroismului medieval. El răspunde totodată șocului tehnic provocat de răspîndirea imprimeriei. Problemele practice legate de politica achizițiilor și a organizării colecțiilor livrești sunt tratate în spiritul unei deschieri intelectuale de sorginte sceptică și în respectul față de marile figuri intelectuale ale Antichității și ale Modernității.

E-mail: clausiro@yahoo.com

Avertisment: Autorul articolului a luat în serios critica lui Montaigne și a urmașilor acestuia la adresa pedanteriei și erudiției specializate. În plus, imaginea unei cunoașteri obeze care ar avansa prin înmagazinarea „producției științifice” îi este profund antipatică. Să notăm în trecere și că ea este complet falsă. În consecință, mai jos se află o lectură personală a tratatului naudeean despre Biblioteca.

Biblioteca publică modernă este martorul patrimonial al schimbărilor radicale ce au marcat pragul modernității. Ne vom opri un moment asupra lui Gabriel Naudé, care dacă nu este primul creator al unei biblioteci publice din noul ev, rămâne primul său teoretician. Pentru Naudé, tema bibliotecii - ca loc al beatitudinii private și manifestare a gloriei publice – survine din asocierea spiritului critic și a punerii în discuție a ierarhiei metafizice a cunoașterii. Iscodirea și interogația permit cercetarea oricărei forme documentare și urme testimoniale, fie că este vorba de surse sacre fie de texte laice. Surparea scalei trinitare lăsată de scolastici, divinitate – umanitate – natură, permite reflecția asupra unei clasificări arbitrare și practice a volumelor tradiției.

Gabriel Naudé, medic și filosof, dublă competență care în secolul al XVII-lea recomanda un savant din școala paduană, ne transmite o importantă meditație asupra cărții în tratatul său *Sfat asupra alcătuirii unei Biblioteci (Advis pour dresser une bibliothèque, Paris, 1627)*. Biblioteca, privată sau publică, este unul din aspecte-

le edificante în formarea idealului uman reprezentat de omul de curte, literatul sau magistratul. Ceea ce caracterizează aceste figuri este relativa independență de spirit, obținută în condițiile supunerii față de puterea suverană. Cel mai adesea, libertatea de gândire în raport cu tradiția și autoritatea publică este plătită prin acceptarea absolută a puterii princiare : „*este necesară abolirea oricărei idei asupra drepturilor, altele decât cele ale șefului*” - notează Naudé în temerarele sale *Considerații politice asupra loviturilor de stat* (Roma, 1639 - ediție în 12 exemplare). Susținerea puterii terestre absolute se înscrie în linia manieristă a unei culturi a compromisului : acceptarea stării de fapt pentru a preveni rele mult mai grave. Îndelungatele războaie religioase lăsaseră urme adânci în conștiința intelectualității europene. „*O tiranie e preferabilă războiului civil*” – nu e preceptul unui cinism de salon, ci un îndemn la moderație, care revine sub pana multor autori politici.

Autonomia și libertatea judecății nu îi lipseau lui Naudé. Alături de amicii săi intelectuali, Pierre Gassendi, François La Mothe Le Vayer și Guy Patin, filosoful-bibliotecar formează « *Tetrada* », un cerc savant de dezbatere erudite. Numele grupului este o antifrază ironică referitoare la misticismul pitagoreic al cifrelor. Ceea ce îi unește însă pe oameni de litere parizieni nu este armonia sferelor, ci împlinirea într-o comunitate discretă. Ideile *Tetradei* formează și propagă un curent cultural puternic : libertinismul erudit. Este vorba de o atitudine intelectuală care moștenește analiza machiaveliană a puterii, continuă tradiția scepticismului din *Eseurile* lui Montaigne și se preocupă de reînnoirea epicureismului natural și moral.

Virtute căzută ulterior în desuetudine, discreția era în mare vogă în timpul clasicismului francez. Termenul era sinonim cu rațiunea socială, discernământul fiind filtrul a ceea ce curteanul lasă să apară și ceea ce ascunde în sine. Ea se opunea majestății regale, prezența consilierului erudit rămânând mereu în umbra apariției solare a suveranului. În cazul prezentat de Naudé în tratatul său, stăpânul se va etala oamenilor de litere prin raritatea și întinderea bibliotecii sale, dar sarcina achizițiilor și a organizării revine supusului său. În această calitate îl găsim pe Naudé ca personaj de prim rang al vremii sale. Tratatul despre bibliotecă este dedicat și adresat lui Henri de Mesme, președintele Parlamentului parizian. Politicianul francez îl remarcase pe tânărul savant pentru *La Marfore ou discours contre les libelles* (1620) – o critică a tehnicii compunerii și editării pamfletelor și broșurilor politice. Interesul pentru lumea cărții fac din tânărul autor un bibliotecar căutat. După câțiva ani petrecuți în slujba lui de Mesme, Gabriel Naudé pleacă la Roma, în calitate de bibliotecar al cardinalului Bagni și apoi a cardinalului Barbarini. În 1642, plănuiind dezvoltarea bibliotecii regale, dar și apropierea unui consilier politic strălucitor, cardinalul Richelieu îi propune revenirea în orașul natal. Planurile lui Richelieu rămân valabile și după moartea sa, survenită în iarna aceluiași an, iar Naudé devine bibliotecarul lui Mazarin, noul *ministru principal* al regatului. Sub protecția acestuia și beneficiind atât de finanțele publice, cât și de averea potentatului – însăși Eminența Sa le confunda adesea – filosoful libertin constituie prima mare bibliotecă publică din Franța. Pentru achiziționarea celor 40.000 de volume Naudé întreprinde expediții îndelungate. *Omnia vana* : în timpul tulburărilor militar-politice din timpul Frondei, *la Bibliothèque Mazarine* este jefuită de nobili, iar în cele din urmă Parlamentul parizian decide scoaterea ei la mezin. În aceste condiții Naudé acceptă un nou post de bibliotecar pe lângă regina Christina a

Suediei. Rigoarea climatului scandinav nu este însă propice clasicilor francezi. În 1650, robustețea lui Descartes este înfrântă de temperaturile joase din Stockholm. Trei ani mai târziu, îmbolnăvindu-se grav, Naudé se întoarce în Franța, unde cardinalul Mazarin, repus în funcții, îl chemase din nou.

Gabriel Naudé moare la scurt timp după repatrierea sa. Destinul cărțurului probează o conștiință lucidă și înrădăcinată în problemele modernității. Problema cărții este semnul unei culturi în care moștenirea tradiției nu mai înseamnă respectul autorității, ci o civilizație a comentariului și a exersării spiritului critic.

Rațiunea bibliotecii

Naudé își justifică tratatul despre bibliotecă prin absența unor scrieri care să ajute în „alegerea cărților și a mijloacelor și ordinii în care trebuie acordate pentru a le face să apară cu profit și onoare într-o frumoasă și somptuasă bibliotecă.”¹ Au mai existat încercări în acest domeniu, dar seriozitatea lor este pusă la îndoială. Astfel, Naudé înregistrează eforturile lui Juan Bautista Cardona a cărui tratat *De la Real Biblioteca de San Lorens*, împreună cu lucrarea lui Juan Páez de Castro, *Memorial al rey Don Felipe II sobre las librerías*, a furnizat principiile bibliotecii de la Escorial, create sub patronajul lui Filip de Spania. Cercetările întreprinse dincolo de Pirinei nu satisfac însă exigențele filosofului libertin. Abordarea acestei materii necesită mai întâi o disciplină personală care vizează trei scopuri. Mai întâi cel ce abordează materia bibliotecii trebuie să posede o „cunoaștere superficială a artelor și științelor.”² În spatele acestei pretenții se află idealul clasic al unei filosofii universale cuprinzând atât cele naturale, cât și cele umane. Diviziunile acestei științe totale se vor regăsi în clasificările bibliotecii. A doua cerință este eliberarea din „servitutea și sclavajul față de anumite opinii.”³ Este vorba de tema filosofică a tiraniei opiniei publice, a cutumelor și a dogmelor științei. Figura filosofului ca *om de spirit* este împlinirea unei vieții „în lume, rămânând în afara ei”, după formula lui Pierre Charron, considerat de Naudé în *Bibliografia politica* (Veneția, 1633) „mai înțelept decât Socrate însuși”.⁴ El va participa la viața civilă și la dezbaterile savantă cu distanța reflecției. În fine, consecința a primelor două cerințe, bibliotecarul lui Naudé va fi capabil să judece în cunoștință de cauză și fără pasiune „meritul și calitatea autorilor”. Cunoașterea superficială, de care autorul amintise, este știința curteanului, *l'honnête homme*, cel ce se arată înzestrat și plăcut în conversație deoarece sufletul său este hrănit de experiențe și de lecturi ce au încurajat o meditație personală. Chiar dacă preluate din alți autori, pozițiile exprimate de el sunt proprii pentru că vin după o atentă analiză. În mod sistematic sau spontan, el și-a format o metodă de lectură. Jean Bodin conștientizase deja noutatea intelectuală a epocii :

---

¹ Gabriel Naudé, *Advis pour dresser une Bibliothèque*, Veb Edition, Leipzig, 1963, p. 11

² *Ibid.*, p. 12.

³ *Ibid.*, p.12

⁴ Gabriel Naudé, *Bibliografia politica*, Domenico Bosco (ed.), Bulzoni Editore, Roma, 1997, p. 107 (33). Lucrarea este un dicționar al autorilor ce nu trebuie să lipsească din rafturile consilierului princiar.

dezvoltarea tiparului și apariția bibliotecilor publice au ca rezultat un mai mare acces la documentare. Însă numărul crescut de publicații în domeniul istoriei și a dreptului nu înseamnă automat lărgirea cercului de erudiți capabili de a se orienta în hățișurile trecutului. Răspîndirea imprimeriei nu multiplică numărul de demni continuatori moderni ai lui Tacitus sau Cicero. Din contră susține juristul francez : această disciplină s-a depreciat după odată cu multiplicarea publicațiilor. Iar autorii cu cât sunt mai incapabili, cu atât sunt mai prolifici. (*Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, Paris, 1566).¹ În *La Marfore*, Naudé face același gen de remarci în legătură cu publicațiile politice. *Sfatul asupra alcătuirii unei biblioteci*, lărgeste îndemnul lui Bodin, care se străduia să găsească un sistem de identificare a valorii doar în istoriografie. Naudé va căuta educarea unui tip uman capabil să aprecieze operele editate în materiile cele mai diverse. După expunerea celor trei caracteristici ale bibliotecarului, bunul Naudé nu poate încheia decât aplicând acestuia descrierea pe care Florus o făcea regilor și poezilor : „*Consules fiunt quotannis et novi proconsules ;/ solus aut rex aut poeta non quotannis nascitur*”(noi consuli și proconsuli se fac în fiecare an, doar regii și poezii nu nasc în fiecare an).²

Simțind că nu vanitatea lipsește acestei declarații, bibliotecarul lui Henri de Mesme se simte obligat să își tempereze elanul : el nu a făcut decât să urmeze părerile împărtășite de „*persoanele cunoscătoare și versate în ale Cărții și în mijloacele diverse folosite de cei mai mari bibliotecari*”.³ La fel, comanditarul său trebuie să urmărească gloria urmând modelele Bibliotecii Vaticanului și Bibliotecii Ambroziene. Ultima revine mereu în amintirea lui Naudé. Fondată în 1607 de cardinalul Frederico Borromeo în *Palazzo dell’Ambrosiana*, la Milano, ea este a doua bibliotecă europeană deschisă publicului, după *Bibliotheca Bodleiana*, la Oxford, în 1602. Recunoașterea predecesorilor este o ingenioasă piruetă intelectuală prin care Naudé evită acuza teologică a orgoliului. Bineînțeles bibliotecarul e rarism, precum regii și poezii, dar protejatul lui Henri de Mesme nu face decât să sistematizeze observațiile făcute de înaintașii săi. La fel seniorul care dorește să se illustreze printr-o întreprindere atât de *frumoasă și generoasă* va lua ca modele împlinirile înaintașilor italieni. Recunoaștem în aceste rânduri reverberațiile nu foarte îndepărtate schimburi militaro-culturale transalpine. Feudalii francezi ajung în Italia sub comanda lui Francisc I-ul, în neconținutele sale războaie cu Habsburgii. Micile principate italiene sunt la discreția puternicului zilei, însă îi câștigă pe vecinii lor prin rafinamentul curților, avântul artelor și, iată, erudiția bibliotecilor. Baldassare Castiglione în *Cartea Curteanului* (1528) concede cu generozitate că și francezii pot fi cultivați. Interesul pentru bibliotecă semnaleză decăderea modelului aristocratic războinic prin apariția unor noi raporturi civile. Întreținerea unei biblioteci vine să susțină „*elocvența discursurilor, soliditatea judecății și izbânda celor mai reușite îndatoriri și magistraturi exersate*.”⁴

¹ Jean Bodin, *Méthode de l’histoire*, trad. Pierre Mesnard, PUF, Alger, 1943

² Gabriel Naudé, *Advis pour dresser une Bibliothèque*, p.13

³ *Ibid.*, 13

⁴ *Ibid.*, p. 15

Ana-Maria Călinescu, *Ușa/ The Door. Orange Light*, (2004). Tempera-gouache on paper, 420 × 297 mm

Gabriel Naudé dă propriul său răspuns la vechea întrebare pedagogico-politică a raportului dintre experiență și studiu. În trebile practice trebuie preferată experiența, tranșase Aristotel, căci un tânăr poate fi un excelent matematician, dar niciodată un bun strateg. Dar Naudé este conștient că noile vremi sunt cele ale apariției unei nobilimi ce se face remarcată prin funcții publice, înlocuind vechea castă feudală a vechimii sângelui și a faptelor de arme. Noul tip de intelectual, creație a universităților italiene și flamande, dar și a unor noi instituții franceze, precum *Colegiul Regal* sau *Colegiul Celor Patru Națiuni*, va fi un aliat natural al noii aristocrații, care pune accentul pe meritul personal și nu doar pe descendență. Justus Lipsius, unul din autorii citați în *Sfatul asupra alcătuirii unei biblioteci*, precizase că uzul (experiența) este tatăl prudenței politice, în timp ce memoria ar fi mama.¹ Însă primul nu îngăduie decât realizări individuale, pe când partea maternă a educației civile este calea regală a literelor. Aceasta din urmă este universală și acoperă toate epocile, în timp ce drumul experienței este particular și plin de pericole. E dovadă de inteligență și forță a învăța din lecturi și din faptele altora, fără a aștepta loviturile destinului.²

Noua figură publică, reprezentantul acestei *noblesse de robe*, caută gloria prin intermediul bibliotecii nu doar ca patron de *belles lettres* și protector al artiștilor, dar și ca participant la memoria colectivă a oamenilor cultivați, reținută fie de lecturile comune, fie de interesul pentru cărți rare. Odată stabilit adresantul, Henri de Mesme, în particular, și nobilimea care servește în funcții civile, în general, Naudé caută argumentele în favoarea fondării și întreținerii unor biblioteci publice. El găsește două justificări principale. Prima este legată de gloria prezentului și a posterității, iar cealaltă de împlinirea personală. Mai întâi prin fapta sa fondatoare, își va câștiga stima cititorilor bibliotecii. Nobilul va face dovada înțelepciunii sale colecționând „*spiritele atâtor oameni distinși, care n-au precupețit nici timpul, nici efortul pentru a lăsa urmele vii a ceea ce era mai excelent în ei.*”³ O astfel de glorie, deși populară, nu conține nimic trivial sau demagogic. Cel ce se bucură de ea nu vrea să se distingă cu orice preț, lăsând să apară în ochii celor mulți semnele unei „*puteri extraordinare*”, inexplicabilă prin forță sau abilitate. Ea depășește prin onestitate renumele obținut prin parade militare sau exhibarea rafinamentelor luxului. Astfel, oameni ale căror succese de arme le-ar fi asigurat un loc aparte în memoria posterității, au avut geniul politic al amplificării reputației lor prin crearea de biblioteci. Naudé îi menționează aici pe Matia Corvin și pe Francisc I-ul, ca strategii abili, dar și întemeietori de „*biblioteci foarte curioase și bine dotate*”.⁴ Matia Corvin edifică *Bibliotheca Corviniana* prin fonduri proprii, în timp ce Francisc I instituie un depozit legal (1536) care interzice „*vânzarea sau trimiterea în străinătatea oricărei*

---

¹ Justus Lipsius, *Politica*, edited, with translation and introduction by Jan Waszink, Assen, Royal Van Gorcum, I, 8, p. 286, 4-5

² *Ibid.*, 9, p.288, 10-15

³ Gabriel Naudé, *Advis pour dresser une Bibliothèque*, pp. 16-17

⁴ *Ibid.*, p. 19

cărți sau broșuri (...) înainte de a depune un exemplar în mâinile ofițerilor Bibliotecii Regale.”

Dar dincolo de argumentele ținând de onorabilitatea figurii princiere sau aristocratice, cultivarea unei biblioteci răspunde unei chemări interioare. Urmărind exersarea propriului spirit în numele unei ideal antic al înțelepciunii umane, recreat începând cu Renașterea, *l'homme d'esprit* caută în bibliotecă, locul « conversației și a divertismentului fructuos și agreabil », ¹ adică a meditației asupra mărturiilor scrise de marii creatori vechi sau moderni. Biblioteca este principalul instrument al *Cosmopolitului*, cetățean al lumii pentru că are acces în orice moment la „*tot ce este, ce a fost și ceea ce poate fi pe pământ, pe mare și în cele mai ascunse locuri din Ceruri.*”² Pentru izbânda în această acțiune publică și personală, Naudé, spirit practic, nu uită să amintească protectorului său că nu se poate realiza „*fără cheltuială și fără a deschide bine punga.*”³

Rânduiala bibliotecii

Cum ne putem instrui în noua artă a cărei frontiere Naudé încercă să le traseze ? Mai întâi prin deschiderea către experiențele și sfaturile celor preocupați de universul cărții, fie că e vorba de oameni de litere sau de posesori de *cabinete literare*. Atenția pentru aceștia nu se traduce în simplă imitație, experiența personală fiind mereu sursă de inspirație. O altă cale de perfecționare în noua materie este consultarea și adnotarea operelor predecesorilor, chiar dacă cel mai adesea ei au tratat subiectul ca și când ar fi fost vorba de o disciplină bine cunoscută, considerând definițiile prime și diviziunile materiei ca deja stabilite și acceptate. Pe lângă deja menționatul Juan Bautista Cardona, Naudé mai adaugă în această categorie pe Richard de Bury, pentru *Philobiblon* (scris către 1340, dar publicat pentru prima dată în 1473). Sub pretextul unui tratat asupra dragostei pentru cărți, lucrarea este în același timp o autobiografie a prelatului normand, care, conform mărturiei lui Petrarca „*deși englez și educat în Anglia, cultivând încă din adolescență un gust neștirbit pentru gândirea antică și o rigoare de cunoaștere nemăsurată, a arătat un interes extrem atât pentru întrebările cele mai futele, cât și pentru interogațiile cele mai docte.*”⁴ O altă figură reținută de Naudé este cea a iezuitului Antonio Possevino pentru a sa *Bibliotheca selecta de ratione studiorum in Historia, in Disciplinis, in salutem omnium procuranda* (1593). Lucrarea este o bibliografie exhaustivă a lucrărilor de teologie, filosofie, medicină, istorie și meșteșuguri, ce va sluji umaniștilor drept ghid de lectură. În fine, autorul *Sfatului asupra alcătuirii unei biblioteci* recomandă copierea sau procurarea a cât mai multe cataloage a bibliotecilor autohtone sau străine, spre a avea o imagine cât mai largă asupra producției imprimării, intereselor oamenilor de litere și a localizării documentelor rare.

---

¹ *Ibid.*, p. 21.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 22

⁴ *Apud*. Bertrand Galimard Flavigny, *Le philobiblon*, http://www.canalacademie.com/ida649-Le-philobiblion.html?var_recherche=Le%20philobiblion Accesat pe 03.03.2011.

Prima chestiune propriu-zis tehnică abordată de autor este cea a numărului de cărți pe care o bibliotecă trebuie să-l dețină. Pentru că este prima calitate prin care o astfel de instituție se recomandă și prima impresie lăsată publicului, înainte ca acesta să ia în considerare calitatea colecției, Naudé este fără înconjur pentru realizarea unei „*nemaivăzute și prodigioase cantități*”. Pentru a impune această opinie, consilierul lui Henri de Mesme are de înfruntat opinia susținută de vocea autorităților filosofiei, care recomandă restrângerea curiozității la câteva opere de valoare incontestabilă. Raritatea valorii este unul din argumentele prin care Seneca îl consolează pe Lucillius când acesta regretă în Sicilia absența bibliotecilor romane. Dar aceste sfaturi rezonabile, atrage atenția textul naudeean, vizează împlinirea personală și nu acțiunea civică. *Că nu este o singură virtute în mediocritate*, afirmă titlul unei lucrări a lui Jean Bodin (*Paradoxon, quod nec virtus ulla in mediocritate, nec summum hominis bonium in virtutis actione consistere possit*, 1596) în care este recuzată o întregă tradiție sapiențială ce evita excesele în căutarea căii de mijloc. O atare limitare a lecturilor poate fi utilă savantului care caută succesul într-o anumită disciplină. Deasemenea insistența asupra rarității excelenței are scopul de a dezvălui sărăcia spirituală a pedanților și dogmaticilor ce fac paradă de titluri cunoscute și enumerează autori consacrați, fără a încerca un dialog cu aceștia. Însă fondatorul unei biblioteci nu urmărește nici gloria unei științe particulare, nici demascarea ipocriziei savante. El țintește în același timp reputația și onestitatea, oferind cetății și sieși „*una din bibliotecile cele mai auguste și ample care au existat vreodată*”.¹ Scopul său nu poate fi atins prin zgârcenia și austeritatea unui număr redus de volume, fie ele și extrem de valoroase. Generozitatea se manifestă prin căutarea și oferirea universalității cunoașterii. Așadar se va căuta acoperirea diversității tuturor artelor și științelor. Un alt ghid în această întreprindere poate fi tratatul *Panepistemon (Omniscientul*, 1488) al lui Angelo Poliziano, o analiză filologico-filozofică a eticii lui Aristotel, în care se încearcă clasificarea tuturor activităților umane. Mai mult, o bibliotecă e cu atât mai apreciată cu cât reușește să satisfacă cele mai diverse cerințele, fiind asemeni unei pășuni în care fiecare lighioană își află hrana.²

Reputația câștigată de fondatorul bibliotecii nu este doar a celui ce a avut mijloacele necesare pentru a procura lucrări numeroase. El va fi privit și ca posesor al unei solide judecăți, din moment ce numeroase căutări ale unor volume rare iau sfârșit în casa sa. Deasemenea noile invenții permit achiziționarea unui număr mare de publicații, cu infinit mai puțină cheltuială decât era necesară anticilor pentru câteva sute de cărți. Ar fi fără îndoială rușinos ca biblioteca modernilor să nu profite de binefacerea imprimeriei.

Totuși chestiunea centrală a tratatului lui Naudé, judecând după numărul de pagini consacrate, este cea a valorii cărților și autorilor. Capitolul dedicat „*calității și condiției*” lucrărilor este un adevărat îndrumar al erudiției clasice: marii autori antici, textele sacre, principalele comentarii, disciplinele universitare. Moștenirea tradiției literare umaniste nu este străină lui Naudé care recomandă marile opere în

¹ Gabriel Naudé, *Advis pour dresser une Bibliothèque*, p. 31

² *Ibid.*, p. 33

limbile originale, ebraică, arabă, greacă și italiană, alături de versiunile lor în franceză și latină. Urmează în bibliotecă naudeeană scrierile discutabile. Astfel între lucrările « tratând de un subiect particular, fie privitor la o specie sau la un individ », se află și *Disputatione de sancti matrimonii Sacramento* (1602) a iezuitului Thomas Sanchez. Acesta este prezent în *Indexul* cărților interzise de Roma, dar celebritatea peste veacuri o datorează atenției acordate de Pascal în *Scrisorile provinciale*. De numele său se leagă doctrina *restricției mentale*, care îngăduie unui acuzat aflat în fața unui tribunal să nu spună adevărul, fără să mintă. Chestionat asupra crimei sale, acesta o va nega, gândindu-se fără a rosti la o altă zi, în care comportamentul său a fost ireproșabil. Polemicile și contestările alcătuiesc viața lumii savante, de aceea Naudé recomandă conservarea întregului dosar al disputelor. Sanchez și Pascal ar trebui citați împreună : „ ... *toți cei ce s-au exersat astfel în această artă a scriemei sunt atât de înlănțuiți încât ar fi o greșeală să-i citești separat, ca și a judeca sau asculta o parte sau un adversar, fără oponentul său.*”¹ În același spirit bibliotecarul nu va ține seama de proasta reputație care o au novatorii în științe și va căuta să procure și pe contestatarii direcției tradiționale. Indiferent de destinul pe care aceștia îl vor avea în memoria posterității, operele lor oferă deschideri spirituale neobișnuite și dau prilej unei reflecții critice. Vor fi adunate chiar și lucrările oculte, locul în care se întâlnesc cel mai adesea „*subiecte vane și inutile*”.² Lucrările ereticilor și cărțile altor religii au și ele loc în rafturile lui Naudé. Colecția polemiștilor, inovatorilor, cabaliștilor, ereticilor și a falșilor profeți este pusă la dispoziția unor spirite, pe care aceste lecturi le fortifică și le îmbogățesc. Pentru a găsi un fir în imensitatea memoriei publice depozitate în bibliotecă, este utilă procurarea de dicționare, antologii și manuale.

„... *este sigur că cunoașterea acestor cărți este atât de utilă și rodnică celui ce știe reflecta și profita de tot ceea ce vede, pentru că ea îi oferă nenumărate deschideri și noi concepții sunt primite de un spirit ascultător, universal și degajat de orice interese, Nullius addictus iurare in verba magistri, ele îl fac să vorbească în cunoștință de cauză despre toate lucrurile, îl răpesc din admirația care este adevăratul semn al slăbiciunii noastre și îl pregătesc să gândească asupra a tot ceea ce se arată, cu multă judecată, prevedere și hotărâre, ceea ce cei mai mulți dintre oamenii cultivați și merituosi nu fac.*”³

Gabriel Naudé întreține un cult al marilor autori, între care îi menționează pe Erasmus, Lipsius sau Bodin, cei care apar ca „*un vultur printre nori sau ca un astru strălucitor și luminos între tenebre.*”⁴ Din opera acestora trebuie colectate nu doar operele principale, ci chiar și cele mai mici fragmente, scrisori sau ziceri ale lor.⁵ O altă recomandare a lui Naudé este adaptarea instituției la modelele vremii și la

---

¹ *Ibid.*, p. 42

² *Ibid.*, p. 45

³ *Ibid.*, p.43, citat latin, Horațiu, *Epistole*, I, I, 13-14: “*Nu sînt ținut să dau ascultare cuvintelor vreunui magistru.*”

⁴ *Ibid.*, p. 50

⁵ *Ibid.*, pp.49-51

cutumele locale. În călătoriile sale, el a remarcat preferința romanilor și napolitanilor pentru teologia pozitivă, a milanezilor pentru jurisprudență, a spaniolilor și englezilor pentru scolastică sau a francezilor pentru cronici istorice și controversate. Biblioteca continuă tradițiile locale și răspunde cerințelor împământenite.

O altă serie de precepte expuse în *Sfat asupra alcătuirii unei Biblioteci* sunt prezentate sub o formă polemică pentru a întâmpina posibile obiecții. Astfel el insistă asupra cultivării modernilor spre a evita ridicolul celor ce recitesc mereu pe antici, fără a observa ce se întâmplă în jurul lor. În rafturile sale Ariosto și Tasso au loc lângă Homer și Virgiliu, Guicciardini lângă Tacitus, iar Montaigne și Charron lângă Seneca.¹ Imediat, Naudé va adăuga o critică a aceluia care interesează de noutăți, ignoră autorii vechi, privându-se voluntar de o sursă de cunoaștere și de compania unor mari spirite.

În fine, ultimele povețe *calitative* se referă la natura publicațiilor. Naudé avertizează asupra posibilității ca dincolo de aspectul superficial al unor broșuri să se ascundă materii foarte serioase, cum se întâmplă în cazul *Principelui* lui Machiavelli. Ultimul avertisment este provocat de fetișismul manuscriselor. Nedisprețuind acest gen de documente, Naudé previne totuși asupra futilității vânătorii de copii și versiuni a unor lucrări deja imprimate.

Biblioteca ideală

Preceptele privitoare la recunoașterea calității cărților îi inspiră consilierului lui Henri de Mesme un nou autoportret a cărui orgoliu este ascuns sub figura generică a Bibliotecarului :

„...acela se poate achita în mod demn de această sarcină, cel care nu are judecata vicleană, temerară, [și care nu este] plin de extravaganțe și preocupat de fel de fel de opinii ușuratică, care stârnesc multe persoane în a disprețui și respinge tot ceea ce nu este pe gustul lor, ca și când oricare ar trebui să se ordoneze urmând capriciile fanteziei lor ; sau ca și când nu ar fi de datoria unui om înțelept și prudent de a vorbi despre toate cu indiferență și de a nu judeca niciodată după stimă arătată de unii sau de alții, ci mai degrabă urmând propria experiență și natură.”²

Dincolo de calitățile sale intelectuale și de întinderea erudiției sale, de care Naudé se servește în analizele sale asupra clasificării subiectelor de studiu și a sancționării calității documentelor, în *Sfatul asupra alcătuirii unei biblioteci*, el este nevoit să se aplece și asupra aspectelor pur tehnice. Astfel, dedică un întreg capitol chestiunii procurării și întreținerii cărților. Pentru aceasta, el reia sau pur și simplu transcrie pasaje din Richard de Bury, *Philobiblion sive de Amore librorum*. Altă sursă pentru el o constituie experiența marilor biblioteci italiene. Tehnicitatea subiectului nu alungă cititorul. Naudé reușește să producă un adevărat cod al abilității sociale. Bibliotecarul său întreține raporturi amicale nu doar cu autorii, dar și cu

---

¹ *Ibid.*, p. 58

² *Ibid.*, pp. 72-73

famiile acestora pentru a intra în posesia operelor neterminate sau ascunse de frica diverselor cenzuri politice sau religioase. Nu întâmplător este amintit aici numele lui Bodin. Lucrarea acestuia *Colloquim heptaplomeres*, scrisă către 1587 rămâne inedită timp de aproape 3 secole (1858). Leibniz are acces la ea în calitate sa bibliotecar al ducelui de Brunswick, la Hanovra (post pe care la deținut între anii 1676 – 1716). Tânărul filosoful german găsește scandalos și nepublicabil acest dialog între un catolic, un luteran, un calvinist, un mahomedan, un evreu, un ateu și un deist, în care balanța adevărului nu înclină în nici o parte. Christina a Suediei se ruinează pentru a-și procura o copie. Deși recomandă prudență și spirit econom, viitorul consilier al lui Mazarin nu are ezitări în fața în fața acestui gen de document : nici un efort nu e de prisos, nici un preț nu e prea mare pentru achiziționarea unor piese rare, scrise de autori remarcabili.

Modelul bibliotecii naudeene este o completare a grădinii stoice : un loc liniștit, ferit de zgomotul străzii și al familiei, ale cărei ferestre dau către o vegetație liniștitoare. Realizarea condițiilor optime studiului și conservării țin de îmbinarea artei arhitectonice a lui Vitruviu cu știința medicală a naturii.¹ Cât despre ordonarea cărților, Naudé este adeptul unei discipline imitând organizarea militară.² Câpităniile vor fi stabilite în funcție de facultățile universitare (teologie, medicină, drept, istorie, filosofie, matematică, etc...) și subdivizate după părțile acestor materii. Ca în orice mediu ofițeresc, disciplina nu se dispensează de un anume ornament, cu condiția ca decorarea și legarea cărților să urmărească în primul rând principiul utilității.

Concluzia *Opinieii despre alcătuirea unei biblioteci* își află locul într-un excurs asupra « scopului principal al bibliotecii », un elogiu adus serviciului public cu care astfel de instituție este datoare. Naudé își susține ideea apelând la exemplul evergetismului roman.³ Alături de terme, teatre și amfiteatre, notabilii latini căutau gloria și prin crearea de biblioteci deschise oamenilor cultivați. În umbra generozității acestora se află bibliotecarul, om de litere și aplicație filosofică a cărui disciplină se împlineste în realizarea unei instituții savante, *Bibliotheca Memmiana*. Știința acestuia este: „istoria foarte amplă și particulară a Literelor, judecata și cenzura autorilor, numele celor mai buni și necesari în fiecare Facultate, flagelul plagiatorilor, progresul Științelor, diversitatea sectelor, revoluția Artelor, diversele principii ale Novatorilor și temeul pironienilor, fondat pe ignoranța tuturor oamenilor.”⁴

Tratatul despre bibliotecă a lui Gabriel Naudé este un capitol remarcabil în geneza intelectualității moderne. În slujba unei puteri care, sub vechile titulaturi aristocratice și religioase, pune în practică un nou contractualism social, figura cărturarului ilustrează recumpănirea raportul dintre merit și sânge, dintre efortul personal și legea naturii. Funcția sa publică este susținută de un echilibru între ambiție și

---

¹ *Ibid.*, pp. 91-96

² *Ibid.*, p. 98

³ Cf. Paul Veyne, *Le Pain et le cirque. Sociologie historique d'un pluralisme politique*, Paris, Éditions du Seuil, 1976

⁴ Gabriel Naudé, *Advis pour dresser une Bibliothèque.*, p. 122

generozitate, care este chemat să substituie ideologia loialității feudale și a curajului cazon. Supunerea față de noul senior este însoțită de practica unui spirit critic, prin care intelectualul devine un bun consilier, dar și un posibil pretendent la oficiile sociale de prim rang. La acest risc se adaugă și cosmopolitismul său, căci omul de spirit nu este înrădăcinat în solul nici unei patrii particulare. Aceste două neajunsuri sunt atenuate de o cultură a discreției, în descendența disimulării libertine și a modestiei sceptice. Biblioteca, colecția spiritelor antice și moderne, este fructul filosofiei sale și ilustrare materială a principiilor profesate de tipul intelectual clasic : erudiție, libertate de gândire și fermitate în judecată. Scepticismul îl imunizează în fața înregimentării în sectele vreunei dogme savante, religioase sau politice. Ambiția sa politică este sublimată în căutarea universalității care ia chipurile abundenței livrăști sau a toleranței opiniilor contrare. Conflictul mocnit dintre veleitățile publice ale mecenatului și interesul cultural-cosmopolit al învațatului conține un capitol din geneza gândirii moderne a binelui public.

Prima teoretizare a bibliotecii publice aparține unui reprezentant al libertinismului filosofic. Apariția în acest mediu intelectual al unei gândiri a organizării lecturii pentru publicul cultivat nu este întâmplătoare. Ea este produsul dezvoltării criticii care denunță orice dogmatism și permite deschiderea către toți participanții la conflictele intelectuale, la disputele religioase sau la înfruntarea unor interese politice divergente. În răspărul a ceea ce se petrece în realitatea imediată – războaie civile, intoleranță confesională, rezistență la teoriile filosofice novatoare – redescoperirea scepticismului propune o idee originală : toleranța modernă. Noii pironieni se deosebesc de scepticii antici prin aceea că îndoiala nu mai este rezultatul contemplării naturii, ci un instrument de investigație științifică și de acțiune publică. Dubiul devine principiu al gestului civic prin propunerea unor exerciții de dialog al căror spațiu de realizare poate fi biblioteca publică.

Timpul scrierii – Manuscritele –

Alin Mihai GHERMAN
Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

Cuvinte cheie: istoria culturii, scriere, lectură, însemnări pe manuscrise

Abstract: Pornind de la colecția *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu*, se încearcă stabilirea reperelor temporale ale copierii manuscriselor și a raporturilor individ-colectivitate. Se propune o tipologie și, în cazul acesteia, o cronologie a acestor însemnări

E-mail: alinmihaignerman@yahoo.com

*

Apariția unei masive și impresionante colecții, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu*¹ este cel puțin deconcertantă pentru cititorul de rând, dar chiar și pentru omul obișnuit cu biblioteca. În situația în care însemnările pe cărți și manuscrise publicate până acum, dacă nu erau făcute aleatoriu, acopereau cel mult doar o anumită colecție sau, un spațiu geografic bine circumscris, actualul corpus, pune minuscula informație pe care o conține însemnarea de pe cărți sau manuscrise într-o nouă lumină, micul fragment de text devenind, prin acumulare, o excepțională sursă de informație asupra sociologiei culturii și, uneori, un inedit izvor pentru informații despre diferite personalități ale culturii, dar și o importantă sursă asupra evenimentelor istorice.

Rezultat al muncii de adunare a însemnărilor pe carte din Moldova, dar și al inventarierii celor deja făcute, corpusul sugerează tot atâtea direcții de studii, începând, din nou, cu fenomene ale sociologiei culturii, dar și în ceea ce privește istoria culturii în general, și chiar a istoriei limbii, (în situația în care vocile celor care fac însemnările exprimă aspecte dialectale), putând să ajungă până la creionarea unor centre de greutate ale vieții religioase, ale vieții intelectuale, dar și al unor biografii de cărturari.

Dintre multele sugestii care se oferă cititorului la parcurgerea acestei inestimabile colecții, ne vom opri doar la una din ele, încercând să întrevădem *când* s-a scris sau copiat un manuscris, *când* și de ce s-a cumpărat o carte, *când* și de ce manuscrisul sau cartea a fost citită. Identificând *timpul scrierii* și cel al lecturii se poate intui uneori și motivația actului și, uneori se poate interpreta, reacția indivi-

---

¹ Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, vol. I: XXX + 667 p.; vol II: XXX+667 p, vol. III: XXIV + 749 p.; vol. IV: XXIV + 694 p.

duală. Ajungem la aflarea unor relații individuale sau colective cu cartea și, poate, chiar la schițarea principalilor vectori ai culturii în diferitele momente ale istoriei.

Studii și proiecte de cercetare mai vechi asupra cercetării intelectualității arată că în prima fază a dezvoltării principatelor române, ca, de altfel pe tot cuprinsul Europei medievale, intelectualul aparținea unei elite, favorizată nu atât material, cât prin preocupările sale. La noi, cele mai vechi însemnări sunt ale copiștilor din mănăstiri. Însemnarea (cea mai veche, de altfel, păstrată până în zilele noastre), datează din 1429, fiind a lui Gavril Uric¹ de pe admirabilul manuscris al *Tetraevanghelului* slavon (păstrat la ora actuală în Biblioteca Bodleiană - British Museum) marchează sfârșitul copierii textului ca un moment solemn de inaugurare a unui act de cultură: „Cu bunăvoința Tatălui și cu învățătura Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, s-a lucrat acest *Tetraevanghel* în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domn Io Alexandru voievod, domnul întregii Țări a Moldovlahiei și a binecinstitorarei sale doamne Marina, care, arzând de dorință, fiind iubitoare de dragostea cuvintelor lui Hristos cu râvnă a dat și s-a scris aceasta în anul 6937² [=1429] și s-a terminat în luna martie în 13 zile cu mâna lui Gavriil monahul, fiul lui Uric, care a scris în mănăstirea Neamțu”.³ Textul este asemănător cu cele care se află pe pietrele ctitoriale ale bisericilor construite în epocă. Mental nu se făcea diferența între inaugurarea unui lăcaș de cult și finalizarea unui manuscris; fiecare din ele deschidea și conținea în sine un univers. „A dat [N.N. = poruncă] de s-a scris”, „a dat și s-a scris” sau simplu „s-a scris” sunt formulări care arată importanța pe care o acorda comanditarul copierii respectivului manuscris, faptul identic, pentru el, cu orice act ctitorial.

Dacă *Tetraevanghelul* lui Gavriil Uric, recunoscut și în zilele noastre ca unul din cele mai frumoase manuscrise slavone atât datorită admirabilelor miniaturi, a folosirii cernelii de aur, cât și a caligrafiei sale, trebuia „inaugurat” cu o asemenea însemnare, alte manuscrise copiate de Gavril Uric, care nu întruneau toate aceste caractere grafice de excepție,⁴ sunt întovărășite de însemnări mult mai puțin ample și festive: „S-a scris acest *Tetraevanghel* mănăstirii Neamțului, cu mâna lui Gavriil monah, fiul lui Uric, în timpul egumenului Siluan. S-a început în luna aprilie, 6 zile și s-a sfârșit în al doilea an, în luna februarie 3 zile în anul 6944 [=1436]”.⁵ Durata copierii manuscrisului, care a fost de aproape un an de zile trebuia, totuși, marcată prin sublinierea limitelor temporale ale efortului. Spre deosebire de însemnările

---

¹ În situația textelor în slavonă sau altă limbă decât româna, vom reproduce doar traducerea românească. Fiind interesați în primul rând de conținutul însemnărilor, nu vom reproduce în cazul textelor românești parantezele care marchează literele lipsă sau prescurtările din text. În paranteză pătrată [=] am pus datele după cronologia modernă și glosările noastre în cazul unor cuvinte mai deosebite.

² An după cronologia de la facerea lumii.

³ *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi...*, I, p. 1.

⁴ Cu toate că, datorită frumuseții sale, un altul copiat de el este un exponat de bază al Muzeului de Artă din București.

⁵ *Idem*, vol. I., p. 2.

succinte ale aceluiași copist pe alte manuscrise: „Gavrilă a scris acest *Sbornic* în anul 6949 [=1441]”¹, „În anul 6947 [=1439], luna septembrie 23 a isprăvit Gavril acest *Sbornic*”², „Gavril a scris această carte în anul 6993 [=1445]”³. În astfel de însemnări copistul de excepție care a fost Gavril Uric se confundă cu meșteșugarul, care își pune marca pe produsul său „de serie” (chiar și acesta fiind admirabil din punctul de vedere al caligrafiei), ajungând până la „A lui Gavril Uric”⁴, în care „data fabricației, nu mai apare a avea vreo importanță”.

Din nou momentul scrierii unui manuscris devine un eveniment memorabil în timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1504), când copierea unui manuscris se suprapune peste activitatea sa de ctitor de biserici și mănăstiri, aceasta însăși fiind unul din vectorii prin care încerca să construiască instituțiile statului Moldovei: „În anul 6975 [=1467] prin darul și porunca binecinstitorului și de Hristos iubitorului și de Dumnezeu încununatului domnul nostru, Ioan Ștefan voievod, domn a toată Țara Moldovei, s-a scris acest *Minei pe ianuarie*, pentru mănăstirea de la Putna. Și s-a scris în mănăstirea Neamțului cu mâna multpăcătosului tahigraf [= caligraf, copist] ieromonahul Ioanichie, fiind pe atunci arhiereu în Țara Moldovei preasfințitul mitropolit chir Teoctist, fiind egumen la Putna Ioasaf”⁵, copierea manuscrisului nefiind străină de însăși construcția Mănăstirii Putna (1466-1468) și prefigurând înzestrarea acesteia de către voievodul ctitor cu toate cele necesare desfășurării vieții bisericești. Că așa stau lucrurile și că avem de a face cu o acțiune coerentă ne confirmă o însemnare a unui alt copist pe un *Minei pe luna decembrie*: „În anul 6975 [=1467], din porunca binecinstitorului nostru domn, Ioan Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, s-a scris acest *Minei* pentru mănăstirea sa de la Putna, în timpul arhimandritului chir Ioasaf, cu mâna multpăcătosului Nicodim diacon”⁶.

Manuscrisele donate pentru diferitele mănăstiri, chiar dacă nu sunt ctitorii noi ale lui Ștefan cel Mare, au același caracter solemn de marcarea a momentului: „Binecinstitorul și de Hristos iubitorul domn Ioan Ștefan voievod domn al Țării Moldovlahiei a dat de s-a scris acest *Tetraevanghel* cu mâna ieromonahului Nicodim și l-a dăruit mănăstirii care se află la Homor, să fie pomană pentru sufletul său și al părinților săi și al copiilor săi. Era egumen pe atunci preotuhl ghenadie. S-asfârșit în luna iune 17, în anul 6981 [=1473]”⁷.

Copierea unui manuscris presupunea un timp îndelungat și un efort intelectual pe măsură, mai ales în situația în care interdicția expresă de a adăuga sau a scoate cuvinte din textul Bibliei (*Apoclaips 22.19*) presupunea un efort intelectual suplimentar de exactitate a actului multiplicării unui asemenea text.

---

¹ *Idem*, I, p. 3.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Idem*, vol. I, p. 7.

⁶ *Idem*, p. 8.

⁷ *Idem*, p. 10.

Ana-Maria Călinescu, *Duminică* (2006) – Tempera pe hârtie, (420 × 297 m)

Apropierea după cronologia tradițională de la facerea lumii a anului 7000 produce o mărire a numărului copierii textelor biblice. Suntem, fără îndoială, în fața unei reacții a crizelor milenariste (care au străbătut și Occidentul în jurul anului 1000 după Christos), dar și în alte perioade: „Atotvăzătorului și preabunului Dumnezeu slava și mărirea, împărăția și puterea peste toți și peste toate, care i se dă după începutul și sfârșitul faptelor bune, celor negrăite. În luna noiembrie s-a scris, prin darul și porunca lui Ștefan voevod, domnului întregii Țări a Moldovei, fiul lui Bogdan voevod. Și a dat-o pentru pomenirea sa și a părinților săi, ca să-i fie în hramul Sfântului Marelui Mucenic și Purtătorului de biruință Gheorghe, care este la Voroneț. A scris această carte numită *Evanghelie*, călugărul Pahomie, pe vremea mitropolitului întregii Țări a moldovei, chir Gheorghe sub egumenul Ghenadie și s-a sfârșit la anul 6999 [=1490]. Scrisă sub Ștefan voevod *Evanghelia* aceasta”,¹ gest imitat și de fiul acestuia, Alexandru „Cu voia tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea sfântului Duh, Io Alexandru vodă, voevod din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei, fiul marelui Ștefan voevod, a scris și a ferecat acest *Tetraevanghel*, bisericii sale care e în Bacău, cu hramul Preasfintei Stăpâniei noastre Născătoarea de Dumnezeu și pururea fecioarei Maria, cu mâna multpăcătoșului diacon Theodor, în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului Ion Ștefan voevod, în anul al 35-lea al domniei lui, în anul 6999 [=1491], luna aprilie 22”.²

Formulările de mai sus seamănă izbitor, uneori până la identitate, cu inscripțiile votive de pe bisericii construite în același timp în epoca lui Ștefan cel Mare. Felul cum sunt redactate aceste inscripții marchează formal inaugurarea unui spațiu cultural, căci, în epocă, multiplicarea unui manuscris apărea a fi un eveniment cultural, nu numai din punctul de vedere al relativei rarități a acestora ci și pentru că respectivele manuscrise, realizate în renumite centre mănăstirești erau o izbândă din punctul de vedere artistic, fiind redactate în maniera excepțională a unor școli celebre de caligrafi, însoțite de multe ori de miniaturi, de frontispicii sau inițiale ornate de o mare frumusețe. Ele aveau și funcția de „împodobire” a respectivului locaș de cult. Alături de celelalte obiecte de cult: icoane, cădelnițe, odăjdii etc. Ele marcau în plus fastul cultului bisericesc.

Terminarea redactării unui asemenea manuscris era un eveniment, marcant atât pentru comanditarul copierii, care face un adevărat act ctitorial,³ cât și pentru

---

¹ *Idem*, p. 15.

² *Idem*, p. 16.

³ „† În numele Tatălui și al Fiului și Sfântului Duh, Treime de o uniființă și nedespărțită. Iată eu, robul stăpânului meu Iisus Hristos, Toader Balaș logofăt, am binevoit cu a mea bunăvoință și am dat să mi se scrie acest *Tetraevanghel*, pe care l-am și dăruit pentru sănătatea mea și pentru sufletul părinților mei bisericii unde este hramul Sfinților Arhistrategi Mihail și Gavril în târgul Sucevii, în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domnului nostru Io Petru voevod, domn al țării Moldovei, în vremea mitropolitului chir Theofan, în anul 7050 [= 1542], luna august 15” (*Idem*, p. 56).

copistul conștient de importanța muncii pe care a îndeplinit-o,¹ de cele mai multe ori, însă, pentru amândoi.

Doar comparativ, menționăm că în situația cărții tipărite în slavonă sau română, deși cunoscute încă din secolul al XVI-lea, însemnările au un conținut total diferit: De data aceasta cumpărătorul marchează doar evenimentul achiziționării sau al donației textului. Cităm doar o însemnare, urmând ca într-o secțiune viitoare a studiului nostru să cercetăm însemnările care marchează cumpărarea sau luarea în posesie (prin moștenire sau în alt mod) a cărții tipărite: Pe o *Evanghelie cu învățătură (Cazania a II-a)* tipărită de Coresi în 1580-1 la Brașov se află o însemnare de donație din 1622: „Cu lucrarea Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, eu robul lui Dumnezeu, al stăpânului domnului Dumnezeu și Mântuitorului Hristos, Ilea diac și țarcovnic al cetății Sucerva, de bună voia noastră și cu inima umilită ne-am gândit la sfânta mănăstire unde este hramul Sfântului Ilie Prorocul și am dat sfintei mănăstiri patru cărți și anume cea numită *Explicarea sau Tâlcul Sfintei Evanghelii* [...]”²

Odată cu apariția și, mai ales, cu difuzarea masivă a cărții tipărite, atitudinea față de actul copierii (sau scrierii) unui manuscris se schimbă complet, de cele mai multe ori ea devenind rezultatul unei acțiuni personale, ale cărei repere cronologice, dacă sunt menționate, țin de biografia copistului.

După părerea noastră, avem, în funcție de conținutul textului, mai multe situații diferite, care trebuie să fie disociate. Una, cea mai puțin interesantă din punctul nostru de vedere, este multiplicarea prin copiere a unei tipărituri (în situația în care cartea tipărită nu a răspuns până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea nevoilor de carte, multiplicarea prin copiere fiind curentă. Însemnările care însoțesc asemenea copii conțin de obicei în primul rând informațiile preluate de pe foaia de titlu a tipăriturii și doar sumar vreo însemnare, care să personalizeze copistul.

Dacă, însă, este făcut după un alt manuscris sau dacă este o traducere sau chiar o scriere originală, pentru această perioadă constatăm o atitudine diferită a copiștilor față de textul în cauză în funcție de conținutul acestuia, ea fiind una în fața textului religios și cu totul diferită în fața celui cu conținut laic. În cazul celor religioase era importantă respectarea integrității textului, dar și menționarea autorității bisericești (și, uneori, laice), ceea ce măreau reperele auctoriale ale textului, ceea ce dă un caracter solemn suplimentar însemnării copistului: „Cu binecuvântarea Atotputernicului, a toate lucrătorului Dumnezeu, cel în Sfânta Treime mărit și lăudat și cu binecuvântarea iroshimonahului starețului Dositei s-au scris această sfântă carte *Leasvița* dimpreună cu alte porunci și învățături duhovnicești în schitul Putnei la biserica Preasfintei Fecioare Născătoare de Dumnezeu, de mine, nevrednicul rob al lui Dumnezeu, ieromonahul Silvestru, în anii Domnului Dumnezeu 7234 [=1725], luna decembrie, ziua a 13-a”³ În cazul *Învățăturilor* lui Efreem Sirul, multiplicat în același an, 1780, în mai multe exemplare de același copist Ioan (călugărit Ilarion)

¹ „Acest *Tetraevanghel* l-a scris cu mâna mulpăcătosul popa Gavril Melentiscul în zilele piosului și iubitorului de Hristos Domnului nostru, Io Petru voievod, cu mila lui Dumnezeu, domnul Țării Moldovei în anul 7053 [= 1545], luna iunie 30 zile”.

² *Idem*, p. 172.

³ *Idem*, p. 435,

găsim următoarea însemnare: „Cartea, adecă *Învățăturile* ale celui dintre sfinți preacuviosului și de dumnezeu purtătorului părintelui nostru Efrem Sirianul, ce sânt pline de umilință către îndemnarea pocăinții, ce s-au scris acum în zilele preainălțatului domn al Moldaviei Constantin Dimitrie Moruz voievod, cu toată chieltuiala sfinției sale părintelui Neofit, ot schitul Vrancea. Lei 14 s-au chieluit pentru scris. S-au scris în sfântul schit ot Vrancea în anul de la Hristos 1780 prin osteneala lui Ioan tipograful, iară acum ieromonahul Ilarion, care am scris”,¹ copistul cerând îngăduință pentru greșelile care se vor fi strecurat în text: „Slavă celui în Troiță proslăvit Dumnezeu, care au ajutat, după început, de am ajuns și sfârșitul, iar cei ce vă veți întâmpla a ceti, bucurați-vă cu bucurie duhovnicească și orice greșală veți afla, ori în cuvinte, ori în slove, să nu vă grăbiți a huli, ci îndreptați și iertați, ca să vă arătați împlinitori cuvântului ce zice: «Iertați și să va ierta voao», ca toți să dobândim iertăciune de la preabunul Dumnezeu, că mulți greșim toți. Tuturor plecat și de bine pofitoriu Ioan, leat 1781. Ieromona Ilarion”.² De altfel, a devenit în manuscrise un topos pentru copişti să noteze, pe lângă obișnuitele scuze pentru greșeli, că a scris „cu mână de țărănă”, formulare pe care o găsim doar în cazul textelor religioase.

În cazul textelor manuscriselor cu conținut laic însemnarea copistului marchează aproape întotdeauna un eveniment individual. Astfel, pe un manuscris al romanului lui Fénelon, *Aventruile lui Telemah*, viitorul mitropolit Vartolomeu Măzăreanu notează în calitatea sa de tânăr copist: „La anul 1778, septembrie 14, am intrat în slujbă la sfinția sa părintele Gherasim, proim dichiu [= administrator] sfintei episcopii Romanului, fiind episcop preosfințitul chiriu chir Leon”,³ pentru ca pe un alt exemplar, un alt copist să noteze: concis: „Sfârșitul *Întâmplărilor lui Telemah, fiul lui Odisfeu*, care s-au scris în sfânta Episcopie a Rădăuților la anul 1780, martie 23 dni. Isaie ierodiacon ot Rădăuți”.

Pe un manuscris care conținea o culegere din Oxenstierna, copistul se adresează chiar cititorilor: „Sfârșit și lui Dumnezeu laudă. O, iubiților ai mei frați, cetitori, carei veți zăbovi cu cetenia pe această istornică carte, care se numește Oxentie, tuturor mă rog, ca, unde găsiți vreo greșală să diortosiți [= îndreptați, corecțai], că și eu, om fiindu, ca om poate să fi greșit, mai vartos fiind și la 60 de ani a ticăloasei vieții mele. Pentru care mă rog ca să mă iertați și să fiți iertați. Scris-am cartea aceasta la 1779, iulie 8, s-au sfârșit în domnia preainălțatului domn Constantin Dimitrie Moruz vodă. Eu, robul sfântului Dumnezeu, Gheorgachi, vel clucer”.⁴

---

¹ *Idem*, vol. II, p. 314. Și însemnările pe celelate manuscrise sunt asemănătoare: „„Cartea, adecă *Învățăturile* ale celui dintre sfinți preacuviosului și de dumnezeu purtătorului părintelui nostru Efrem Sirianul, ce sânt pline de umilință către îndemnarea pocăinții, ce s-au scris acum în zilele preainălțatului domn al Moldaviei Constantin Dimitrie Moruz voievod, cu toată chieltuiala sfinției sale părintelui Neofit, ot schitul Vrancea. Lei 14 s-au chieluit pentru scris. S-au scris în sfântul schit ot Vrancea în anul de la Hristos 1780 prin osteneala lui Ioan tipograful, iară acum ieromonahul Ilarion, care am scris” (*Idem*, p. 315).

² *Idem*, p. 315.

³ *Idem*, p. 294.

⁴ *Idem*, p. 304. Pe un alt exemplar din Oxenstierna găsim următoarea însemnare: „Această carte ce se numește *Carte a doa a lui Oxisterna* s-au scris de Gheorghie Vârnay, fiul

Dacă Oxenstierna, prin caracterul religios al meditațiilor sale putea aminti de cărțile propriu-zis religioase, în schimb traducerea *Istoriei etiopicești* atribuită îndeobște lui Heliodorus din Emesa, roman cu conținut exotic și ușor erotic, însemnarea copistului este seacă și ține doar de biografia sa: „Această carte ce să numnește Iliodor s-au scris, după cum să vede, de mine, Grigori Hudeci, pisar ot Episcopie Romanului la vewleat 1784, avgust”,¹ după cum o altă carte populară, *Istoria filosofului Sindipa* se încheie cu „Această *Sindipa* s-au tălmăcit de pe grece și s-au scris de mine, smeritul și mai micul între dascali, carile mai jos mă voi iscăli, cu toată osârdia mea și nevoița mea în Târgul Niamțului, adecă la Piatră. 1784, avgust 14, Alexandru Athanasiu”.²

În cazul traducerii din 1784 a tragediei lui Metastasio, *La clemenza di Tito* (text care a fost baza libretului celebrei opere a lui Mozart compuse în 1791), învățatul boier Alexandru Beldiman (titlul traducerii sună: *Milosârdia lui Tit*) notează și mai concis: „Această carte s-au scris și s-au tălmăcit de mine, Alexandru Beldiman. 1784, octombrie 5”.³

Dacă în cazul manuscriselor religioase, prin invocarea numelor ierarhilor bisericești și a celor ale domnitorilor, se marca un caracter de eveniment colectiv al actului. Tipul acesta de însemnări îl întâlnim și în cazul altor texte de interes public, precum letopisețele sau textele juridice. În majoritatea textelor manuscrise cu conținut laic, însă, caracterul particular al însemnării este preponderent, ea făcând de cele mai multe ori referire la biografia personală.

---

răposatului Neculai Vârnav biv vel jitnicer pentru zăbava sau învățatura a multora carii vor să citească cu înfîlegire, în zilele preainălțat domnului nostru mărie sa Constantin Dimitrie Moruz voievod în domnie întâiu, în anul al treile a domniei măriei sale, în anul de la mântuitoarea patimă 1780, martie 1”.

¹ *Idem*, p. 394.

² *Ibidem*.

³ *Idem*, p. 397.

Sărbătoarea cărții. Percepția societății românești interbelice asupra cărții și lecturii

Dana Maria MĂRCUȘ
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” – Cluj

Cuvinte cheie: istoria cărții - România, târg de carte, Istoria României - anii '30, editori, librari, scriitori, politică culturală, Regele Carol al II-lea (Principe de Hohenzollern-Sigmaringen, rege al României între anii 1930 – 6 septembrie 1940)

Rezumat: Anii '30 debutează în cultura românească cu un spectacol cultural inedit ce avea în centrul său cartea. *Ziua cărții*, ce va deveni apoi *Săptămâna cărții* iar în timpul dictaturii regale (10 februarie 1938 – 6 septembrie 1940) *Luna cărții*, era un eveniment de anvergură națională, care creează contextul social propice pentru ca lectura și cartea să ajungă în centrul discuțiilor publice. Evenimentul prin care se concretizează toate discursurile este prezentat din punct de vedere cronologic în prima parte a lucrării: originea și evoluția sa de la o simplă expoziție de carte la o adevărată sărbătoare națională, de la desfășurarea lui în marile centre ca București, Cluj sau Oradea la orașele mai mici de provincie cum era Baia Mare sau Satu Mare. A doua parte a cercetării prezintă poziția pe care statul o joacă în cadrul Sărbătorii cărții. Se identifică și se expune discursul și mesajul oficial pe care reprezentanții statului îl transmiteau cu aceasta ocazie. O politică care vizează mai mult propaganda ideologică și care are ca scop crearea unui anumit tip de cetățean. Urmează apoi expunerea discursului din perspectiva economico-comercială a editurilor și librarilor, în general a tuturor celor ce urmăreau un profit din vânzarea de carte. Aici se încearcă a stabili măsuri în care politica editurilor se conforma directivelor culturale venite din sfera politică. Sunt urmărite de asemenea relațiile dintre editori și autori, editori și distribuitorii de carte precum și strategiile lor de marketing. În cele din urmă se analizează discursul ce vine dinspre acel segment al societății civile ce se dorea implicat în ridicarea nivelului cultural al populației. Aici sunt incluse atât discursurile intelectualilor, a criticilor literari, a autorilor, cât și interviurile regăsite în presa vremii cu persoane particulare.

E-mail: marcus@euro.ubbcluj.ro

*

Într-un articol publicat în 1933, scriitorul Camil Petrescu, referindu-se la situația pieței de carte românească și a societății în general, considera că „pentru noi e neîndoios că *spiritul timpului* e însemnat în toate manifestările și aspectele lui cu *motivul stabilizării*. Inflație și stabilizare sunt cele două cumpene ale problemei”¹.

¹ Camil Petrescu, *Spiritul timpului*, *România literară*, an II, nr. 80 (1933): 3.

Pe lângă problemele economice provocate de marea criză și cele politice, anii '30 aduc în cultura românească și un spectacol cultural inedit ce are în centrul său cartea. Ziua cărții, ce va deveni apoi Săptămâna cărții iar în timpul dictaturii regale Luna cărții, este un eveniment de anvergură națională, care creează contextul social propice pentru ca lectura și cartea să ajungă în centrul discuțiilor publice. De ocazie se folosesc editorii pentru a-și vinde marfa, librării pentru a atrage publicul în stabilimentele lor, autorii pentru a-și deplânge soarta, politicieni pentru a-și susține cauza. La radio, în public sau în presă diferiți oamenii din sfera culturală sau politică vin să-și expună punctul lor de vedere în legătură cu rolul și situația cărții în societatea românească.

„Săptămâna cărții” ajunge prin urmare să concentreze în jurul său o serie de discursuri direcționate spre o politică a cărții, pornite însă în perspective diferite. De la politica culturală a statului la cea a editurilor, fiecare încercă să impună o orientare sau o atitudine în practica lecturii cotidiene.

1. Lumea românească după Primul Război Mondial. De la înnoirea culturală la "criza cărții"

Pentru a înțelege sărbătoarea cărții, evenimentul trebuie privit din perspectiva epocii care l-a creat. Ideea de a institui o expoziție anuală de carte însoțită de toate mijloacele propagandei și publicității este fără îndoială suma unor nevoi culturale, politice, sociale și economice.

După Primul Război Mondial societatea românească suferă o serie de schimbări majore. Pe plan cultural și ideologic toate eforturile depuse până în acel moment pentru susținerea cauzei unirii se vor reorienta spre modernizarea țării și construirea unui nou specific național. Pe de o parte intelectuali ca Ștefan Zeletin și Eugen Lovinescu susțineau modernizarea țării după modelul occidental, baza acestui proces aparținând claselor industriale urbane.¹ Pe de cealaltă parte exista curentul tradiționalist care insista pe caracterul predominant agrar al României și găsirea „valorilor autentice” în lumea rurală.

În plan politic disputa orientării către Occident sau către valorile naționale era dus între Partidul Național Țărănesc și Partidul Liberal. Liberalii, care au condus cele mai multe guverne în perioada interbelică, își desemnau propriul program de unificare națională cu termenul de „ofensivă culturală”. Aceasta presupunea înființarea de școli, extinderea rețelei de învățământ și crearea unei noi programe școlare care să înglobeze cele patru sisteme pe care le-a moștenit România de la provinciile nou alipite.² Țărăniștii, pe de altă parte, vedeau în acțiunile liberalilor de sporire a numărului de instituții de învățământ doar o reacție necugetată cauzată de optimismul general ce s-a format imediat după Marea Unire. În opinia lor exuberanța acestor măsuri a dus la crearea unui stat artificial burghez care nu poate rezista pe termen lung tocmai pentru că ignora realitatea și structura poporului.³

¹ Keith Hitchins, *România: 1866-1947* (București : Humanitas, 1998), 295.

² Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România mare: 1918-1930* (București: Humanitas, 1998), 41-46.

³ *Ibid.*, 53.

Oricare ar fi fost însă calea aleasă, particularitățile procesului de modernizare a societății românești pot fi rezumate în câteva elemente cum ar fi: pătrunderea târzie a capitalismului și concentrarea fazelor sale de dezvoltare, predominanța economiei și a ocupațiilor agrare tradiționale, gradul scăzut de urbanizare, ponderea mică a unei clase de mijloc care la rândul ei era caracterizată și prin eterogenitate socială, culturală și etnică¹.

Cercetarea de față impune să urmărim în ce măsură orientările din gândirea românească afectează gradul de cultura a maselor și deci implicit consumul de carte? Gradul de diseminare și utilizare a publicațiilor depinde într-o foarte mare măsură de numărul de știutori de carte, deci implicit al alfabetizării și educației.

Statistica comandată în 1910 de ministrul educației de atunci, Spiru Haret arată că „din 5.047.342 de recenzați, știu carte 1.986.982 sau 39% și nu știu carte 3.060.360 sau 60%. Particularizată la zonele rurale, imaginea obținută arată că 65% sunt neștiutori de carte pe când doar 17% știu a citi și a scrie. În zona urbană procentajul analfabeților era de doar 36% iar a celor ce știu numai a citi și a scrie de 26%”².

La două decenii după ce au fost publicate aceste date, în 1930, se realizează un alt recensământ general, care a rămas de altfel singurul îndeajuns de complet pentru a furniza date exacte despre perioada interbelică. Așadar la doisprezece ani de la Marea Unire, 48% din populația rurală a României întregite era încă analfabetă deși învățământul primar era obligatoriu și gratuit pentru toți copiii între șapte și paisprezece ani.³ Per total din cei 14.485.914 locuitori de peste șapte ani, 57% știau să scrie și să citească.

În interpretarea diferențelor de procentaj al celor ce știau sau nu să citească, trebuie ținut cont de creșterea demografică explozivă datorată de unirea la Regatul României a celor trei regiuni istorice. Astfel Basarabia, unde numărul crescut de analfabeți reprezenta 38,1% din populație, se delimita clar de Transilvania și Banat.⁴

Întrebarea care se impune în continuare este ce și cât citeau acei români care în statistici apar capabili de a citi și scrie? Trebuie să remarcăm că politica de educare și culturalizare impusă după război dăduse rezultate chiar uneori peste așteptări. Astfel în timp ce populația generală a României a crescut de mai mult de două ori între 1914 și 1930, numărul studenților în același interval de timp s-a mărit de mai mult de patru ori iar a școlărilor de cinci ori.⁵ Anumiți teoreticieni consideră că interesul pentru lectură este o formă de manifestare psihică a unor nevoi obiective de cunoaștere, informare sau destindere, indiferent dacă individul conștientizează acest lucru sau nu.⁶ „Lumea este un text”, afirmă un alt cercetător al lecturii, iar

¹ Livia Popescu, *Structura socială* (Cluj-Napoca : Presa Universitară Clujeană, 1998), 113.

² *Statistica știutorilor de carte din România: întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populației din 19 decembrie 1912* (București : Albert Baer, 1915), XLV.

³ Hitchins, *România: 1866-1947...*, 341.

⁴ Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, (București : RAO, 2001), 216.

⁵ Irina Livizeanu, *Cultură și naționalism...*, 285.

⁶ Tudor Nedelcea, *Civilizația cărții: incursiune în istoria cărții, presei și a tiparului* (București : Scrisul Românesc, 1996), 150.

datoria textului poate fi așadar dedusă ca fiind aceea de a introduce evenimentele într-o memorie colectivă.¹

În spațiul românesc tiparul avea la începutul secolului al XX-lea o existență de patru secole. Primele tipăriri executate de Macarie la inițiativa voievodului Țării Românești, Radu cel Mare, erau texte religioase în limba slavonă. Mult timp după aceea tipăriturile din țara noastră s-au realizat pe lângă biserici sau mănăstiri ele fiind de cele mai mult ori patronate de domnitori sau de clerici. Aceasta va rămâne neschimbată până în secolul al XVIII, când la conducerea tipografiilor apar persoane particulare, salariate, recrutate dintre orășeni. Tot începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se constată și dotarea tehnică mai evoluată a tiparului. Spre sfârșitul secolului XVIII și mai ales la începutul secolului următor în producția de carte românească începe un proces definitiv de laicizare și de eliminare a monopolului bisericesc.

De aceea considerăm că este important să facem o prezentare în linii mari a lucrărilor editate în limba română până la începutul secolului al XX-lea și care au avut cel mai mare succes, pentru a urmări cine anume formează publicul cititor și spre ce se îndreptau preferințele lor literare?

Iluminismul și mișcările ideologice ce au urmat au transformat percepția asupra rolului cărții în societate. Aceasta devine un instrument de educare și evoluție socială. Această schimbare este cel mai bine vizibilă în Transilvania unde în această perioadă 40,07% din cărțile tipărite sunt cu subiect laic, față de 6,23% apărute în Țara Românească și 3,08% în Moldova.² Știutorii de carte, a căror număr era în epocă sub media altor țări din Occident (un recensământ efectuat la 1870 dădea media de iliterați în Transilvania ca fiind de 78.67%³) erau cel mai interesați de lectura calendarelor și almanahurilor.⁴ Succesul lor este explicat de către unul dintre numele marcante în istoria lecturii, Peter Burke. El afirmă că la intersecția dintre cultura savantă, ce era apanajul unei minorități intelectuale, cu o cultură populară a maselor se dezvoltă o cultură comună la care participă atât elitele cât și cei mulți. Un exemplu în acest sens este cazul tipografiei lui Gáspár Heltai, ce a funcționat la Cluj începând cu 1550 și care inițial, constrânsă de circumstanțele politice ale vremii începe să tipărească cărți ieftine și atractive pentru mase, de genul istoriilor în versuri pentru ca mai apoi începând cu secolul al XVI-lea, să le tipărească pentru profitul ce-l aduceau, dovadă interesul publicului pentru acest gen de lectură.⁵

Aceeași teorie este transpusă ulterior de Alexandru Duțu la spațiu românesc. Concepția care a rezultat în urma acestei îmbinări argumentează că în

¹ Ion Vlad, *Lectura – un eveniment al cunoașterii* (București : Editura Eminescu, 1977), 29.

² Mircea Tomescu, *Istoria cărții Românești de la începuturi până la 1918*, (București : Editura Științifică, 1968), 110.

³ István György Tóth, *Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe*, (Budapest : Central European University Press, 2000), 199.

⁴ Mircea Tomescu, *Istoria cărții...*, 114.

⁵ Emese G. Czintos, Popular literature in decline. 17th century popular books in the collections of the Lucian Blaga Central University Library, *Philobiblon*, XIV (2009) : 711-712.

spațiul cultural românesc din secolele XVII- XIX cultura comună este cea care domină deoarece vechea cultură românească avea un caracter mai omogen iar comunicarea între nivelele culturale a fost mai intensă.¹ Confirmarea vine și dacă urmărim condicile de mărfuri ale diferitelor firme de negustorie sau listele cu prenumerații. Astfel se poate observa că la începutul secolului al XIX-lea, cărțile cu o largă circulație la noi se pot împărți în trei categorii. În prima avem cărți cu caracter religios de genul, ceasloavelor Octoihelor sau Evangheliarelor, multe dintre acestea comandate de la editori și în scop didactic; avem apoi cărți cu caracter pedagogic de la dicționare, lexicoane și abecedare, la manuale de geografie și istorie; în cea de a treia categorie am încadra lucrările cu caracter profan multe dintre ele fiind traduceri din literatura antică greacă în genul Fabulelor lui Esop sau din literatura medievală occidentală cum era Alexandria sau Floarea Darurilor².

O alta trăsătură marcantă a publicului cititor român este predilecția pentru literatura străină. În Principate se impune de timpuriu cultura franceză pe când în Transilvania și Banat predomina preferința pentru lucrările germane și maghiare. O analiză a bibliotecilor particulare a secolului al XIX, poate cu ușurință să demonstreze predominarea operelor străine.

Se poate observa așadar că până către ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, o mare parte din publicul român care știa să citească se limita la lectura ușoară a fabulelor, almanahurilor și calendarelor.

Din punctul de vedere al criticii literare, literatura românească, atinge perioada ei de strălucire între 1880 și 1900, când se afirmă scriitorii ca Eminescu, Caragiale, Delavrancea, Alexandru Vlahuță sau Ion Creangă. Realizând o radiografie a literaturii noastre de până la Primul Război, Garabet Ibrăileanu, scria în 1920, că această perioadă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, „venea după o literatură de luptă, după o literatură tezistă, propagandistă și preceda o altă literatură, pe cea de la 1900 încoace pusă iarăși în slujba idealurilor curente”.³ Întregul său discurs asupra a ceea ce a fost în producția literară românească până la Marea Unire și posibilitățile ce se întrevăd după acest eveniment sunt impregnate de optimismul caracteristic perioadei. Condițiile sociale create de Unire fac posibilă speranța că literatura românească să intre în faza ei de maturitate, în care tonul trist al scrierilor de până acum va fi înlocuite de „tonul pe care-l dă ritmul unei vieți normale de muncă și de nădejde în rezultatul eforturilor”. Ceea ce va demonstra starea de deplină dezvoltare literară va fi apariția romanului social de tip balzacian.⁴

Altfel spus exista o oarecare discrepanță între literatura antebelică și cea postbelică, dar și între motivele pentru care se scria și publicul cititor.

¹ Alexandru Ofrim, *Cheia și psaltirea, imaginarul cărții în cultura tradițională românească*, (Pitești : Paralela 45, 2001), 25-30.

² Constantin A. Stoide, *Comerțul cu cărți între Transilvania, Moldova și Țara Românească între 1730 și 1830*, (Iași : Demiurg, 2005), 70.

³ Garabet, Ibraileanu, *Cultură și literatură*, (București : Editura Librăriei "Universala" Alcalay & Co, [19-?]), 55.

⁴ Ibid

Dacă luăm în considerare că obiceiul lecturii se află în strânsă legătură cu sensibilitățile existente într-o societate la un moment dat atunci putem înțelege de ce starea de spirit incertă ce domina sectorul economic și politic impregnează și lumea literară, discuțiile axându-se și aici pe noțiunea de criză și nevoia de stabilizare. Reflecțiile scriitorului Camil Petrescu despre spiritul timpului pot ajuta la creionarea cadrului în care societatea anilor '30 încadra lectura. „Cărțile care ne plăceau mai mult în 1920 au devenit ilizibile. Înghețul stabilizării a făcut să avorteze întreaga înmugurire lirico-libertară a revoluției din 1919. Din toate părțile răsună o chemare la ordine... pentru noi e neîndoios că „spiritul timpului” e însemnat în toate manifestările și aspectele lui cu *motivul* stabilizării. Inflația și stabilizarea sunt cele două cumpene ale problematicei”.¹ Stabilizarea de care Camil Petrescu vorbea se mai poate exprima în nevoia de echilibru. Un echilibru greu de obținut într-o societate ce se confrunta pe plan economic cu efectele Marii crize din '29 iar pe plan politic cu lupte interne pentru putere.

Pe de altă parte însă, pe plan cultural anul 1933 a fost „o adevărată supra-producție în literatura lipsită de efectele funeste ale aceluiași fenomen produs în domeniul economic”.² Aici nevoia de stabilitate se traduce și pe alte planuri. Pe de o parte se simțea nevoia de a găsi un echilibru între producția autohtonă de literatură și traducerile care încă sunt la mare căutare, iar pe de alta parte necesitatea de a reglementa raporturile dintre costurile de producție a cărților și cel de vânzare. „Cartea e scumpă fiindcă e scumpă și hârtia. Și hârtia e scumpă din cauza că țara românească a fost fericită cu un cartel al hârtiei. Hârtia din străinătate... se poate importa cu 10 lei/kg pe când în țară ea costă 25 lei/kg”.³

Acest nou tip de criză este identificată și percepută mai acut în special de cei implicați în producerea sau desfăcerea de carte, adică de autori, editori și librari. De altfel majoritatea publicațiilor cu profil cultural sau literar ajung la începutul anilor '30 să scrie și să dezbată „*criza cititului*”. Aceasta criză însă nu este un fenomen local, ce afecta doar producția literară românească. În multe din țările Occidentale perioada interbelică este percepută ca un interval de timp în care cartea întâlnește obstacole în distribuția sa către publicul larg, iar acest public, la rândul său, arată un interes scăzut sau uneori inexistent la creațiile literare ale contemporanilor. Așa, spre exemplu, se întâmplă în Italia în decada a treia a secolului XX. Creșterea vertiginosă a prețurilor la materiile prime folosite de edituri precum și scumpirea forței de muncă a oferit o oportunitate statului să intervină în câmpul producției literare. Editorii italieni, vorbind despre cauza crizei în care se găsea vânzarea de carte în Peninsula găseau că aceasta se datorează pieței mici de desfacere pe care o aveau la dispoziție. La rândul ei mărimea nesatisfăcătoare a pieței editoriale era o reflecție a gradului mare de analfabetism sau semi-analfabetism în care se afla mare parte din

---

¹ Camil Petrescu, Spiritul timpului, *România literară*, II, nr. 80 (1933) : 3.

² Octavian Suluțiu, Literatura în 1933, *România literară*, an II, nr 118 (1934) : 4.

³ Camil Baltazar, Problema cărții românești, *România literară*, an II, nr. 65 (6 mai 1933) : 2.

populația Italiei, a lipsei unui obicei al cititului de carte precum și a ineficienței rețelelor de distribuție și vânzare a cărților.¹

Același subiect al crizei cărții este dezbătut și de societatea germană interbelică. Cartea care era considerată ca piatra de temelie a culturii și educației naționale era percepută ca fiind într-un declin din punctul de vedere al comercializării ei. Situația de dezordine din viața politică și economică de după Primul Război Mondial nu putea să nu aibă repercusiuni și asupra pieței de carte. De aceea cei ce trăgeau semnalele de alarmă în privința efectelor acestei crize, comparau mereu situația ce existase în Germania înainte de război cu cea actuală în care declinul lecturii era asociat cu un declin moral al societății.²

Criza cărții și a pieței de carte era așadar un fenomen ce poate fi interpretat în mai multe registre. În primul rând putem vorbi de o chestiune economică. Marea criză financiară din '29 a avut repercusiuni în toate domeniile deci și în aceea a tiparului și editării de carte. Mai mult, aceste probleme veneau pe un fond al scumpirii forței de muncă calificată care fusese drastic rărită de război.

Referindu-ne la un alt registru de interpretare a crizei cărții, se poate vorbi despre rolul esențial pe care cartea îl joacă în cultura vremii. Deși secolul XX marchează apariția cinematografului și avântul presei și radiodifuziunii, cartea rămâne unul din mijloacele cele mai des utilizate de diseminare a ideilor. În statele unde mutațiile sociale, dezechilibrul economic permit venirea la putere a regimurilor totalitare, cartea este repede preluată și integrată mijloacelor de propagandă. Un cotidian al vremii relatează cum în Italia „Benitto Mussolini a luat într-o mână o pușcă și într-alta o carte și le-a arătat mulțimii spunând că acestea sunt armele de luptă și de izbândă de astăzi”.³

La noi aceasta discuție este analizată de autori, editori, critici literari în presa și în dezbateri publice.

Scriind despre acest fenomen, poetul Camil Baltazar îi găsește originile în anii de după Marea Unire; „fără nici o exagerare după documente și date se poate afirma că în acești cincisprezece ani de la război încoace s-au tipărit cantitativ mai multe cărți decât s-au tipărit în anii dinaintea de război, pe vremea României mici. Asta a fost de altfel și una din pricinile pentru care prima criză a cărții s-a lăsat resimțită prin anii '21-'22: se tipărise mult, se tipărise cu fervoare și disperare în anii '18-'19-'20 și anii cari au venit după aceea au găsit podurile editorilor pline cu cărți”.⁴

Un exemplu în acest sens este și criticul literar George Călinescu care stabilește punctual o serie de cauze ce stau la baza acestei crize. În primul rând „familia română nu are nici o stimă de cariera intelectuală. Tinerii sunt creșcuți în spirit ostil culturii”. Se merge apoi gradual de la părinți care „ei înșiși necititori văd

¹ David Forgacs and Stephen Gundle, *Mass culture and Italian society from fascism to the Cold War*, (Bloomington : Indiana University Press, 2007), 204.

² Gideon Reuveni, *Reading Germany: literature and consumer culture in Germany before 1933*, (New York : Berghahn Books, 2006), 18-20.

³ Ion Georgescu, Săptămâna cărții, *Patria*, 16 (1934) : 3.

⁴ Camil Baltazar, Problema cărții românești, *România literară*, II, nr. 80 (1933) : 3.

în lectură o cheltuială și o oboseală de prisos” la „profesori (nu toți dar foarte mulți)” care „nu citesc sub diferite pretexte nimic”. Atins de indiferența părinților și a dascălilor față de lectură, tânărul nu este încurajat la a practica lectura nici de manualele școlare care „așa cum sunt alcătuite propagă aversiune față de scrisul contemporan”. De fapt, continua criticul literar, întreaga criza este generată și alimentată de „persoane și publicații” care „ridiculează sistematic pe toți scriitorii contemporani deplângând decadența literelor deși suntem într-o epocă înfloritoare”. Până și scriitorii înșiși participă la a crea această iluzie de criză literară prin faptul că se „boicotează unii pe alții prin reviste, bârfindu-se fără rațiuni critice”.

În continuarea articolului sunt enumerați și alți factori ce au contribuit la nașterea unei crize a cititului, dintre acestea nelipsind nici criticul literar care „derutează pe cititor întrucât atunci când un critic declară că o carte e slabă ceilalți o anunță genială. Cititorul a pierdut orice încredere în critică”. Expunerea despre natura crizei cititului se transforma spre sfârșitul articolului într-un discurs despre degradarea profesiei de critic literar. Defectul criticului provine din defectul vremii deoarece „deși merituși n-au suficientă suprafață socială în comparație cu deținătorii din trecut ai acestei ocupații”. Lipsiți de prestanță socială ei sunt trecuți cu vederea de editori care „făcând ei înșiși reclamă, fără a consulta pe critici au obținut publicul cu ideea ca o carte e o distracție pentru dupămiază”. Absența criticului din peisajul producției literare a permis editurilor să lanseze „o ploaie de volume fără nici o valoare care a prăbușit orice încredere în literatura română”. Criza cărții este în fapt o criză a societății contemporane ce a pierdut orice reper în materie de literatură română. Cei care mai citesc o fac doar pentru a urma o modă, „snobismul burgheziei române de azi e și el o cauză a scăderii cititorilor. Lumea bine afectează a nu cunoaște literatură română și se întreabă dacă e posibil să găsești interes într-un autor român. Numărul de cărți și reviste franceze care se desfac la noi e scandalos disproportionat. *Les Nouvelles Litteratures* și *Marie Claire* se găsesc pe masa aceluia care nu a cumpărat niciodată o revistă românească”.¹

Faptul că într-o perioadă de instabilitate socială și greutăți economice, piața de carte autohtonă resimte și ea la rândul ei o criză este cât se poate de firesc. Dacă pe de o parte unii căutau să înțeleagă cauzele crizei cititului, alții formulează o serie de soluții și propuneri care să îmbunătățească situația. Aceste soluții la rândul lor nu pot fi aplicate unui singur domeniu de activitate. Pentru ca producția de carte românească să ajungă să fie prețuită la fel ca în Occident, iar cartea să își ocupe locul bine meritat în universul interior al fiecărui individ, trebuiau reformate toate segmentele pieței literare.

Se pornește în primul rând de la materiile prime, cum e hârtia, ce trebuie ieftinită și scoasă de sub monopolul cartelului hârtiei. Acest lucru ar duce la mărirea tirajelor și la reducerea prețului cărții. Cifrele oferite de România Literară prezintă o situație în care editurile ce au tiraje de câte cincisprezece – douăzeci de mii de exemplare vând cartea cu cincisprezece până la douăzeci de lei pe când cele cu tiraj

---

¹ Horia Stanca, Criza cititului, *Tribuna*, II, nr. 38 (1939) : 3.

de patru – cinci mii de exemplare sunt forțate să fixeze un preț de șaptezeci – optzeci de lei pe volum. Însuși ministrul învățământului, întrebat de cauzele ce au dus la prăbușirea cărții românești, recunoaște că „prima cauză este scumpirea hârtiei, de două ori mai costisitoare decât în străinătate, ea reprezentând cam 40 – 50% din prețul de cost necesar tipăririi unui volum”.¹

O alta soluție se referă la îmbunătățirea stării și reorganizarea editurilor. În opinia scriitorilor vremii editorul român suferă de două mari defecte: sunt puțini la număr și sunt „improvizați”.² Mai mult, completează Camil Baltazar, „nu există program cultural, nu există responsabilitate profesională, nu există interes pentru valoare. Totul e încă inform și confuz...”.³ Editorii la rândul lor, conștienți de problemele breslei vin cu o serie de propuneri ce ar putea îmbunătăți situația cărții și deci implicit a lor. Întrebat într-un interviu radiofonic cum vede înfăptuită răspândirea la sate a cărții, directorul editurii Cultura Națională, Alexandru Rosetti, apreciază că este nevoie de gruparea și organizarea editurilor românești într-o asociație unică care „ar putea realiza în mod eficace centralizarea și vânzarea cărților la sate”.⁴ Mai mult, acestei asociații i-ar reveni și rolul de a întocmi un program cultural și de investiții pentru selectarea cărților și îndrumarea lecturii sătenilor.

Lipsa interesului pentru lectură este în opinia unor intelectuali ai vremii vina sistemului prost de distribuție a cărții, deci a librarilor. Multe din vocile publice critică faptul că nu există librării autohtone în adevăratul sens al cuvântului. În special în zonele rurale, acestea sunt în fapt niște prăvălii mixte pe care Arghezi le categorisește drept *librării tip bazar*, „cu o vitrină de cărți și una de papuci de tenis, alternând cu fonografe și piese de automobile”.⁵

Librarul în societatea românească era așadar încă la stadiul de simplu negustor ce trata cartea ca o marfă oarecare. Nefiind cunoscător al vieții culturale era deci incapabil de a orienta clientul spre lectură. Încă înainte chiar de declanșarea criza cărții presa vremii, comentând asupra rezultatelor unei întruniri a librarilor care nu reușesc să constituie o asociație națională, prezintă beneficiile pe care o astfel de societate ar fi adus-o atât publicului cititor cât și comercianților de carte. Aceasta ar fi ușurat mult legătura librar-editor, ar fi creat un sistem centralizat de distribuție a tipăriturilor care în felul acesta s-ar fi răspândit mult mai ușor și ar fi ajutat la generalizarea comisionului de care doar librăriile mari din orașe se bucurau.⁶ La fel și scriitorii perioadei interbelice, consideră ca situația în care se afla sistemul de distribuție a cărții cerea în mod imperios, crearea unei școli de librari și instituirea mai apoi a unei rețele naționale de chioșcuri de cărți.⁷

¹ De ce e scumpă cartea?, *Universul* 52, nr 131 (1935) : 1.

² Liviu Malița, *Eu, scriitorul*, (Cluj-Napoca : Centru de Studii Transilvane, 1997), 89.

³ Camil Baltazar, O asociație de editură a scriitorilor, *România literară*, II, , nr 76 (1933) : 2.

⁴ Radio-interviu cu d. Alex Rosetti, directorul editurii Cultura Națională despre problema cărții literare, *România literară*, II, nr 76 (1933) : 4.

⁵ Ioana Pârvulescu, Editorii și librării, *România literară*, 4, vol. 31 (1998) : 7.

⁶ Pentru răspândirea cărții, *Societatea de mâine* I, nr.32 (1924) : 465.

⁷ Camil Baltazar, *O asociație de editură a scriitorilor*, 2.

Dar dacă unii văd răspunsul la criza lecturii într-o mai bună organizare a editurilor și librăriilor, deci în latura comercială a cărții, alții pun accentul pe înființarea și organizarea unei rețele de biblioteci populare bine dotate pentru nevoile fiecărei categorii sociale. De altfel perioada interbelică este momentul în care bibliotecile românești sunt unificate și restructurate pe baza unei noi legi a bibliotecilor și prin apariția Asociației bibliotecarilor din România. Vorbind despre problema crizei culturale și morale în care se afla țara, poetul și publicistul Ion Pillat considera cartea ca fiind „instrumentu de cultură cel mai rapid și mai ușor de pătrunzător în masele adânci ale poporului”. Așadar una din soluțiile oferite ce urmăreau să rezolve aceasta problema vitală pentru prestigiul și unitatea națională era în opinia scriitorului, „creierea bibliotecilor populare și înzestrării lor continue și din belșug cu cărți selecționate și apropiate scopului urmărit. O bibliotecă neîmprospătată anual în lupta contra analfabetismului și a propagandei străine e ca o tun lipsit de muniții. Nu înțelegem prin biblioteci populare însă: dulapuri închise, chiar bogat ticsite cu volume bune dar netăiate, ci un organism activ de circulație vie a cărții, folositoare și real folosită...”¹ Alte propuneri ale scriitorului vizau înființarea de către stat a unei edituri naționale care să se ocupe îndeosebi cu publicarea clasicilor literaturii române în ediții critice și în ediții populare. Până la urmă din soluția oferită de Ion Pillat, se poate deduce ca problema cărții și a lecturii sunt în fapt componente ale chestiunii unității culturale a țării. După înfăptuirea unificării naționale următorul pas era dovedirea și dobândirea unei unități culturale. Acest lucru însemna omogenizarea nivelului de cultură a maselor prin înlăturarea diferențelor impuse de condițiile specifice fiecărei regiuni. În cadrul acestui proces, cartea juca alături de arte, presă, sau cinematografie un rol esențial de propagandă culturală.

Referindu-ne stric la propaganda culturală prin carte, aceasta trebuia realizată pe toate căile posibile și prin toate canalele disponibile, de la cele oficiale cum era școala la cele ce vizează timpul liber și distracția. În special către sfârșitul anilor '20 în multe din programele de răspândire a cărții și a culturii, formulate de oamenii de litere a vremii, se sublinia rolul pe care carte îl are în unificarea culturală și se cere cu insistență intervenția statului. De cele mai multe ori apare ideea ca instituțiile și asociațiile private de cultură nu pot duce la îndeplinire un plan general de culturalizare a maselor și că doar demersurile ce s-ar efectua în numele statului pot avea succes. Liviu Rebreanu expunea într-un articol apărut în 1933, rolul pe care fiecare din componenții industriei cărții ar trebui să îl joace la apariția unei sărbători a cărții pentru ca produsul lor să ajungă în toate colțurile țării și la toate categoriile sociale. Totul urma să aibă la bază o „propagandă vie, inteligentă, stăruitoare în favoarea cărții.” Inițiativa urma să aparțină Societății scriitorilor la care „editorii, librarii, tipografii, presa întreagă și toate societățile culturale s-ar asocia cu siguranță. Statul însuși nu ar cuteza să stea deoparte...”²

Criza cărții nu este așadar o criză a producției de carte ci mai degrabă una a consumului de carte și a impactului pe care lectura ar fi trebuit să-l aibă în rândul

¹ Ion Pillat, Un program cultural, *Generația Unirii* 14 (1930) : 24-25 .

² Liviu Rebreanu, Ziua cărții, *România literară* II, nr. 65 (1933) : 1-2.

populației dar pe care nu-l avea. Se cere în fapt o educație a publicului cititor și o orientare a preferințelor sale spre literatura autohtonă. Prin semnalarea unei crize a cititului se deschidea o întreagă discuție despre sistemul defectuos de distribuție a cărții. În lipsa unor librării sau biblioteci, carte românească nu reușea să pătrundă în toate zonele țării și în special în provinciile noi alipite în care populația rămânea și la douăzeci de ani de la unire dependentă de tipărițiile străine. Esența problemei consta în nevoia de organizare și centralizare a desfacerii de carte.

Exista bineînțeles și o dimensiune economică a crizei cărții. Aceasta se desfășura pe fundalul instabilității financiare cauzată de marea depresiune economică din '29, ce a ridicat prețul la materiile prime și nu a permis pieței de carte românești să se dezvolte.

Criza cititului a declanșat în societatea românească o întreagă dezbateră asupra necesității ca și la noi carte să devină un bun de larg consum iar cititul o practică obișnuită la toate categoriile sociale. Dacă în Germania, criza cărții este în opinia multora semnalul unei societăți ce traversează un declin cultural, în România această criza aduce la suprafață gradul de înapoiere culturală în care se afla încă o mare parte a populației. Dezinteresul pentru lectură arunca cartea și pe scriitorul român într-un cerc vicios. Editorul, ce credea că după Unire tipărirea de cărți va deveni o afacere rentabilă descoperă că s-a înșelat. Pentru a se proteja el tipărește și desface doar literatură de consum sau literatură deja clasicizată care garantează profit¹. Mai mult lipsa de capital afectează grav promovarea cărții și a scriitorilor autohtoni. Pentru a trezi apetitul de lectură a publicului și a transforma cartea într-un bun de larg consum era deci nevoie de o acțiune mobilizatoare, ce să implice principalele forțe din industria tiparului și din sfera culturală.

2. De la Ziua cărții la Luna cărții. Evoluție cronologică și politică culturală

Primul Război Mondial a marcat o ruptură brutală în viața culturală și literară a românilor. Timp de câțiva ani, pe parcursul ostilităților mulți din scriitori ce dominau mai înainte piața literară își întrerup activitatea. Nu se mai tipărește literatură și revistele ce deținuseră până atunci rolul principal (de exemplu *Semănătorul* sau *Viața românească*) își încetează aparițiile². Odată cu revenirea la normalitate cultura românească își va revenii treptat și va tinde spre alte planuri de afirmare.

Privind retrospectiv la literatura interbelică se poate observa un curs ascendent care a dominat piața literară românească în toată perioada interbelică. Noua generație de după război este reprezentată de nume ca Ion Barbu, Camil Petrescu, Lucian Blaga, Mihail Ralea sau George Călinescu. Alături de aceasta, „tânăra mare generație, se afirmă însă în deplina ei maturitate generația remarcabilă reprezentată de Octavian Goga, Liviu Rebreanu, Arghezi. Se va înălța apoi a treia generație cu nume reprezentative ca Mircea Eliade sau George Bacovia, care își vor continua activitatea și după această perioadă. Se ajunge astfel ca în răstimpul dintre cele două

¹ Liviu Malița, *Eu, scriitorul...*, 84-85.

² Ovid Crohmalniceanu, *Literatura romaneasca intre cele doua razboaie mondiale*, vol. 1, (București : Minerva, 1972), 15.

războaie mondiale trei mari generații de scriitori să fie în deplină și glorioasă maturitate, care dau prin concomitență și emulație impresia unică a perioadei”.¹ Modificările sociale și politice, eforturile de modernizare a societății și influențele externe tot mai puternice și-au pus amprenta pe formele de expresie literară. Astfel a fost posibilă dezvoltarea unui întreg spectru de scrieri literare de la cele reprezentative pentru curente ca tradiționalism sau nativism la altele ce împingeau granițele scrisului spre avangardism.

De altfel multe din aceste mișcări literare se înscriu în cercul mai larg a mișcărilor artistice specifice perioadei. Ceea ce este important de remarcat la toate aceste curente culturale este ca deși sunt parte integrantă a unor mișcări mai ample ce își au originea în exteriorul țării ele ajung să depășească imitația și să se individualizeze. Pentru a ajunge însă la stadiul de o cultură originală specifică unei Români întregite a fost nevoie de o serie de eforturi conștiente și susținute a unei întregi elite intelectuale.

Un aport esențial în sprijinirea culturii românești din această perioadă îl are chiar fiul prim născut al regelui Ferdinand și a Reginei Maria, cel ce va urca la rândul lui pe tron sub numele de Carol al II-lea.

Carol se naște în 1893 la Sinaia. Studiile și le face cu unii din cei mai străluciți profesori ai vremii printre care Nicolae Iorga sau Gheorghe Murgoci. Va absolvi Școala fiilor de militari din Iași și Școala de Ofițeri din București. Încă de pe băncile școlii dovedește interesul său pentru tot ce înseamnă artă și cultura vremii. Este descris mai târziu ca fiind un cititor atent al literaturii românești, un spectator al reprezentațiilor teatrale, un privitor în toate expozițiile de plastică, auditor la concerte, nelipsit de la adunările de muzică date în Palatul regal de către Carmen Sylva și părtaș fervent al șezătorilor literare.²

Implicarea unui membru al familiei regale în acțiuni de susținere a culturii devenise deja o practică curentă. Ceea ce Carol al II-lea va realiza depășește însă acțiunile întreprinse de regalitatea românească până în acel moment. Dorind să își refacă prestigiul știrbit de abdicarea sa din 1925, a apelat la cultură, transformându-o într-un instrument ideologic de manipulare a percepției publice³. Acest lucru începe să se manifeste după revenirea sa pe tron în 1930 și se va amplifica în anii dictaturii regale. Încă din primul an al domniei sale, într-o cuvântare rostită la Universitatea lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte, regele se prezintă ca fiind un sprijin al prosperității românești și promite că „după pildă voievozilor români susținători ai culturii neamului romanesc, îmi iau angajamentul să fiu și un Voievod al Culturii Românești”.⁴ Până în 1938, Carol al II-lea avea deja conturată imaginea de

¹ Dan Zamfirecu, Tradiția ca durată a istoriei și culturii naționale, *Contemporanul*, 10 nov, 1967, In: vol. *Via Magna*, București: Editura Eminescu, 1973, p. 71-72

² Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, (București : Cugetarea-Georgescu Delafras, 1940), 174.

³ Gabriel Badea-Paun, *Mecenat și comanditar. Arta și mesaj politic*, (București : Noi Media Print, 2010), 183.

⁴ Regele Carol al II-lea, *Discursuri culturale, 1930-1940*, (București : Universal Dalsi, 2000), 5.

protector al culturii, de suveran mereu preocupat de ridicarea nivelului intelectual al poporului său.

Una din principalele căi prin care reușește să își îndeplinească acest obiectiv este prin intermediul asociațiilor culturale și a Fundațiile Culturale Regale.

În România interbelică existau o multitudine de societăți și asociații frecventate de un public provenind în general din categoriile educate. La mijlocul deceniului trei o statistică indică un total de 125 de societăți de binefacere cu un număr de 383 de filiale.¹ Sesizând această direcție de dezvoltare, ce reprezenta o oportunitate de implicare în problemele societății civile, încă din 1921 Carol al II-lea, înființează *Fundația Culturală "Principele Carol"*, cu scopul declarat de a pătrunde „cât mai adânc în mijlocul poporului, începând o adevărată operă de îndrumare zi de zi, ceas cu ceas”.² Finalitatea programelor propuse de fundație fiind reorganizarea satului și a comunităților rurale pentru o viață mai bună³.

În 1935, Fundația începe demersurile pentru realizarea „programului cultural total” și înființează la sate Căminul Cultural. Rolul acestuia era așa cum sugerează sociologul Dimitrie Gusti, unul complementar acțiunilor statului. Căminul avea menirea de a uni eforturile membrilor societății, de a angrena individul în acțiuni cu scopuri colective. De altfel activitățile Căminului erau proiectate pe patru domenii: ocrotirea sănătății publice, organizarea muncii (tehnică și cooperativă), cultura morală și cultura intelectuală.⁴

Referitor la ultimul domeniu, cel cultural, Căminul devine în timp un agent de răspândire a tipăriturilor spre zonele rurale. Astfel în cadrul său se publică și difuzează publicații periodice precum revista *Albina*, revista *Căminului Cultural*, și colecții întregi de scrieri socotite „de folos săteanului” cuprinse în colecții de genul *Cartea satului* sau *Cartea Căminului Cultural*. Treptat în funcție de nevoile sesizate în lumea rurală, se tipăresc lucrări tot mai specializate, ca de exemplu seria *Biblioteca Echipei Regale Studentești* ce se adresează în special celor din administrația rurală, cuprinzând „programe, îndrumări de muncă vie, productivă, practică și folositoare...pentru Căminele Culturale”.⁵

Idealul de sat pe care îl închipuie Carol al II-lea și spre care trebuiau să tindă toate zonele rurale, era exemplificat în Muzeul Etnografic din București și prezentat țăranilor de către Căminele Culturale prin filme și tablouri.

Îndeplinirea programului de culturalizare a lumii rurale, reprezenta în opinia regelui „o operă de încheiere a tuturor nevoilor din viața de toate zilele”. Mai mult, în discursurile sale referitoare la acest subiect el nu omite să sublinieze că „prin această culturalizare a satelor, eu văd răspândirea cărții, răspândirea a tot ce este frumos”.⁶

¹ Livia Popescu, *Structura socială...*, 116.

² Festivitatea de la Fundația regală Principele Carol, *Curentul VII* (1934) : 21.

³ Ion I. Cheșcă and N. I. Dragomir, *Măria să Regele Carol al II-lea și ridicarea poporului român*, (Tulcea : Tipografia Curierul Tulcei, 1937), 19.

⁴ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism...*, 121.

⁵ Ion I. Cheșcă and N. I. Dragomir, *Măria să Regele Carol al II-lea...*, 18.

⁶ *Ibid.*, 19.

Contemporanilor întreg programul de ridicare culturală le este prezentat ca fiind o adevărată bătălie împotriva inculturii, o operă „nesfârșit de mare de realizat ...o operă de adâncă dragoste și de adâncă pricepere” ce trebuia pusă în aplicare de conducătorii satelor, după îndemnul Căminului Cultural.

Scopul cultural pe care Carol dorea să-l ducă la împlinire presupunea însă nu numai instruirea maselor țărănești ci a populației românești în totalitatea sa, deci și a clasei de mijloc ce era în plină formare în centrele urbane. Acest lucru necesita implicare și susținere din partea elitelor locale ce trebuiau atrase și ele în proiectele de activitate socială. Pentru acest lucru regele creează printre altele *Fundația Regală pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea*. Promovarea literaturii se făcea prin *Revista Fundațiilor Regale* și prin biblioteca *Energia*, a cărei scop era „să sprijine și să facă cunoscută munca culturală a cărturarilor români și străini”. Pentru oamenii de știință se înființează la Cluj *Fundația pentru știință Regele Carol al II-lea*, ce avea ca principală datorie „cultivarea științei românești, a descoperirilor științifice și punerea lor în folosul neamului”.¹

Politica culturală a lui Carol al II-lea nu se rezuma însă la înființarea de fundații și institute de cercetare. Acțiunile culturale în numele noului ideal ajung treptat să pătrundă în toate domeniile de activitate și la toate categoriile sociale. Așa cum afirma *Gazeta ilustrată* la sărbătorirea a trei ani de la urcarea la tron a regelui, „M.S. a adus în toate domeniile vieții naționale, un suflu de tinerețe și de optimism, un val de încredere și de nobilă întrecere întru a face binele întru a provoca progresul...Nu a fost instituție culturală, socială, bisericească sau națională, n’ a fost sărbătorire de recunoaștere a unei activități cu rost binefăcător pentru țară, la care să nu fi participat Regele, cu cuvântul sau cu fapta”.²

Propaganda dusă de Carol imediat după întoarcerea în țară va avea ecou și în presa străină, în special cea franceză unde Carol al II-lea apărea ca fiind regele dinamic, pentru care tradiția istorică și culturală aveau rostul de a „fonda prezentul” și de a „făuri viitorul”, „suveranul tinerilor și al țăranilor”.³

Ca dovadă că programul de ridicare culturală a regelui avea succes stă faptul ca mulți din intelectualii și personalitățile marcante ale vremii se alătură. De la istorici, la scriitori, artiști și oameni de știință toți se raliază lui Carol al II-lea, profitând de mecenatul său. Scopul acestei campanii purtată de rege, campanie ce va dura întreg deceniul domniei sale, a fost crearea imaginii unui suveran atașat valorilor românești, așa cum mărturisește și singur în discursul înscăunare, „împins de mare Mea dragoste de Țară...am venit cu inima plină de dragoste pentru toți Românii și cu un singur gând de a strânge împrejurul Tronului pe toți fiii Patriei, dornici de muncă și de adevăr”.⁴

---

¹ *Ibid.*, 21.

² 8 iunie 1930- 8 iunie 1933, *Gazeta ilustrată* II, nr. 6-7 (1933) : 107-108.

³ Laurențiu Vlad, *Ecouri românești în presa franceză : L'illustration, 1843-1944* (București : Editura Universității din București 2004), 40.

⁴ Ion I. Cheșcă and N. I. Dragomir, *Măria să Regele Carol al II-lea...*, 14.

Patronajul asupra artelor, ce îi creează lui Carol o imagine de mecena al culturii românești se va dovedi folositoare și în plan politic. O parte din intelectualii și elitele artistice a căror proiecte regele le susține făceau parte și din viața politică, fiind membrii sau figuri marcante a diverselor partide. Prin activitatea desfășurată de Fundațiile culturale regale, Carol reușește să-i atragă de partea sa sau măcar să obțină girul lor politic în anumite chestiuni.

Între aceste elite intelectuale care se implică în activitățile de transformare culturală a societății românești se numără și sociologul Dimitrie Gusti.

Personalitate științifică de mare erudiție, Dimitrie Gusti, pune în 1918, bazele Institutului Social Român. În toată perioada interbelică, eforturile sale vor urmări îmbinarea muncii de cercetare cu cea didactică și deopotrivă cu munca de teren. A fost inițiatorul și organizatorul unei întregi serii de campanii de cercetare a realităților sociale românești. Grupuri de studenți și specialiști au realizat sub îndrumarea sa monografii și studii sociologice a satului românesc. S-a creat astfel o radiografie a realităților sociale românești ale perioadei. Toate aceste studii au stat apoi la baza elaborării de către Dimitrie Gusti a unor proiecte pedagogice și culturale menite să restructureze procesul de educație și să accelereze modernizarea societății românești¹.

Referitor la conceptul de cultură acesta este în opinia lui Dimitrie Gusti, liantul ce „formează spiritul de comunitate, conștiința valorilor naționale, conștiința de solidaritate națională”². Urmând acest sistem de gândire sociologul formulează o serie de reguli legate de etape ce trebuie urmate într-o acțiune de culturalizare. Prima presupune cunoașterea poporului, operație pe care el a demarat-o imediat după 1918 prin înființarea Institutului Social Român. La aceasta se adaugă o a doua regulă aceea de a dezvolta creațiilor autentice, esențiale la dezvoltarea unei conștiințe naționale. Această responsabilitate revine la rândul ei statului care nu este altceva decât „organizarea și personificarea politică și juridică a națiunii”³. Prin urmare statul și reprezentanții ei, au datoria de a apăra și ocroti valorile culturale a națiunii, a le descoperii și deștepta și „a le înălța către culmi cât mai mari, când sunt prezente”.

Nu este întâmplător deci, statul român va dori să folosească cunoștințele profesorului și omului de știință Dimitrie Gusti referitoare la identitatea națiunii și în 1932 îi oferă conducerea Ministerului Instrucției cultelor și artelor.

Raportul său de activitate, la sfârșitul mandatului numără peste 1000 de pagini, ceea ce demonstrează un an de intense eforturi din partea lui Dimitrie Gusti pentru a-și realiza concepțiile pedagogice și culturale.

Mergând pe aceeași concepție ca și Carol al II-lea, Gusti considera și el că rolul școlii în societate trebuie completat cu alte activități educative care să îmbine timpul liber cu răspândirea unei culturii și norme civilizatoare. Aceste convingeri le va pune în aplicare creând o serie de manifestări destinate nu doar mediului școlar ci

¹ Marius Claudiu Langa, *Contribuția lui Dimitrie Gusti la dezvoltarea pedagogiei sociale românești*, (Chișinău : Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă", 2008), 9-22.

² Dimitrie Gusti, *Politica culturii și statul cultural*, *Politica culturii*, (București : Tipografia Concesionară Alexandru Terek, 1928) : 484.

³ *Ibid.*, 485.

tuturor categoriilor sociale cu rol în dezvoltarea nivelului de cultură generală. Una dintre aceste manifestări, ce se vor perpetua apoi pe toata durata domniei lui Carol al II-lea a fost și Ziua Cărții.

Preluând un model al vremii ce obișnuise populația cu sărbătoriri moderne de genul ziua Laptelui, inițiativa lui Dimitrie Gusti survine pe fondul unei discuții tot mai aprinse în lumea oamenilor de litere referitoare la lipsa de interes a publicului față de literatura autohtonă. Acesta este poate și motivul pentru care Ziua cărții va fi perpetuată de către autorități, devenind o tradiție a primăverilor interbelice românești. Moment de sărbătoare închinat cărții, acest eveniment era ocazia perfectă prin care statul se transforma în partenerul scriitorilor, al editorilor, librarilor și bibliotecarilor în demersul lor da a promova lectura și de a educa publicul.

Decizia oficială a Ministerului de a institui Ziua cărții este publicată în Monitorul Oficial din 28 aprilie 1933. Printre prevederile cele mai importante se numără constituirea de expoziții de carte cu vânzare atât la sate cât și la orașe, organizarea de congrese legate de problema cărții și a lecturii și întâlniri cu cititorii. Bibliotecarii, editorii și librarii sunt invitați să își promoveze cărțile și serviciile în cadrul unor conferințe și șezători. Publicului îi se oferă șansa de a se implica în activități de colectare de carte pentru înzestrarea bibliotecilor și instituțiilor culturale fără posibilități materiale¹.

Toate aceste măsuri, reprezintă în plus o încercare de aliniere a României la o practică culturală devenită o obișnuință în țările Occidentale și anume târgurile de carte. Pe lângă binecunoscutele târguri de la Frankfurt și ..., în Spania exista o „*Fiesta del Libro Español*” similară cu Ziua cărții la noi, instituită în 1926, la inițiativa scriitorului Vincent Clavel Andrés și care marca trecerea în neființă a marelui Cervantes². La fel și în Italia, propaganda fascistă monopolizează târgurile de carte din Milano și Torino și instituie *Fiera del Libro*.

Până la momentul urcării pe tron a lui Carol al II-lea, România avea experiența expozițiile universale și mondiale, la care participa încă din 1867. Prin urmare existau deja o serie de metode bine stabilite de strategii identitare, puse în slujba politicii externe, care urmăreau conturarea unei percepții publice despre țara noastră.

Dacă inițial aceste expoziții au fost concepute ca o competiție în care fiecare participant să obțină un profit din vânzarea obiectelor sale specifice, ulterior, ele devin scene de prezentare a diverselor ideologii, construcții politice și moduri de viață. În secolul XIX și până în anii de după Primul Război Mondial, ele erau cadrul perfect pentru statele noi constituite și pentru națiunile aflate în ascensiune, cum era de altfel cazul Bulgariei, Greciei, Poloniei sau al României, de a-și demonstra specificul național, legitimându-și totodată existența în fața celorlalte națiuni.³

¹ *Decizia ministerială pentru instituirea unei zile a cartii*, In: Dimitrie Gusti, *Un an de activitate la Ministerul instrucției, cultelor și artei*, București, 1934, p. 1341.

² Un cajon revuelto, Dia de libro, <http://uncajonrevuelto.arte-redes.com/?p=166>.

³ Laurentiu Vlad, *Imagini ale identității naționale: România și expozițiile universale de la Paris, 1867-1937* (Iași : Institutul European, 2007), p. 16.

De remarcat este faptul ca încă de la prima apariție a Principatelor Române pe scena expozițională, în 1867 și până la prezențele din secolul XX, carte, fie ea manuscrisă sau tipărită este mereu parte din exponate. Alături de celelalte elemente definitorii pentru o civilizație, cum este arhitectura, pictura sau arta populară, cartea reprezintă un indicator al progresului și al nivelului de cultură fiind deci indispensabilă în crearea de imagine propagandistică.

Masajul care trebuia să-l transmită pavilionul românesc de la expozițiile universale în anii '30 era acela de prosperitate, echilibru de forțe economice și spirituale precum și de evoluție ascendentă. Cel însărcinat de organizarea și conceperea acestor expoziții era Dimitrie Gusti, care reușise prin intermediul Institutului său de cercetări sociologice să dobândească imaginea cea mai clară și de ansamblu asupra realităților românești. Acest lucru îi va atrage atenția lui Carol al II-lea, care urmărește cu interes activitatea Institutului Social Român, sprijinindu-l prin intermediul Fundației Principele Carol¹ și cooptându-l pe inițiatorul ei în sfera politică.

Tot Dimitrie Gusti, este cel care contribuie și pe plan intern la dezvoltarea unei propagande regale pe un fundal cultural. În acest context se deschidea la 20 mai 1933, sub patronajul Majestății Sale, Ziua Cărții.

Prima manifestare are loc în Aula Fundației Universitare Carol I, unde, așa cum presa vremii consemnează „niciodată o serbare a cărții n'a adunat la un loc o lume atât de aleasă”. Iau parte toate somitățile vremii, de la Majestatea Sa, regele Carol al II-lea, la Primul Ministru, membri ai guvernului, membrii ai Academiei Române, scriitori, editori, librari și „un public mirat și dornic de un asemenea prilej neașteptat”².

Publicul este numeros și datorită publicității intense și bine realizate, ce au precedat serbările și care a fost organizată de Asociația Scriitorilor Români în colaborare cu Ministerul Instrucțiunii și cu alte societăți culturale. Cu săptămâni înainte ca Ziua cărții să debuteze, afișul semnat de Mac Constantinescu ce avea imprimată o carte deschisă deasupra stemei țării, anunța cu litere groase ZIUA CARTII, 1933, 20 mai, *Sub înaltul Patronaj al M.S. Regele Carol II* Editurile importante și-au pregătit la rândul lor o serie de reclame și afișe ce împodobeau vitrinele librăriilor sau apăreau reproduse în presa vremii și care promiteau mari reduceri de preț sau lansări de carte. Nici contribuția radiofoniei nu a fost de neglijat, anunțuri despre evenimentele ce urmau să se desfășoare de Ziua cărții au contribuit la deșteptarea interesului public pentru această nouă sărbătoare.

Gazetele și ziarele de pretutindeni din țară încep din timp o campanie de conștientizare a publicului asupra importanței cărții în dezvoltarea societății. Se vorbește mult despre necesitatea promovării tiparului la sate, prin orice mijloace și în orice împrejurări, deoarece „la sat, situația este cum nu se poate mai dureroasă. Cartea este un lucru rar: aproape că nu există sau dacă o întâlnești, atunci desigur nu-i cartea pe care sufletul săteanului o dorește și o poate înțelege de care el să se

---

¹ *Ibid.*, 112.

² Cărți, conferințe, congrese, expoziții, *Boabe de grâu*, III (1933): 375.

îndrăgostească cu patimă”.¹ Răspunsul la aceasta problema o constituie o aplicare mai eficientă a politicii cărții și o abordare mai realistă a acesteia. Este încurajată și apreciată în special ideea de expoziție de carte

Afișul oficial din 1933²

Carte trebuie expusă și prezentată la orice manifestare publică și cu orice ocazie „la o expoziție bovine de exemplu se pot vedea exemplare de animale cum nu se poate mai frumoase, crescute în condițiuni speciale. Dar alături de ele, să află și o mică librărie mobilă, care oferă aproape gratuit cartea cum se poate obține o vită frumoasă ca cea prezentată la expoziție. Săteanul, neputând cumpăra animalul care i-a plăcut nespun de mult, cumpără cartea în care este trecut cum se poate crește un asemenea animal. O citește, pune în practică cuprinsul ei și în urmă, când culege roadele muncii, înțelege profund binefacerile cărții. În felul acesta, la început din interes și apoi de dragul frazei ei, în loc de a urî cartea, săteanul se înfrățește cu ea, o iubește și o caută cu însetare”.³

Afișul

¹ D. I. Ionescu-Demion, În legătură cu sărbătoarea cărții, *Curentul* VII (1934) : 3.

² Dimitrie Gusti, *Un an de activitate la Ministerul instrucției, cultelor și artei* (București : Tipografia Bucovina, 1934), 1343

³ *Ibid.*

Congresul Cărții: cuvântarea pâr. I. Agârbiceanu

Deschiderea Congresului Cărții¹

Manifestările debutează cu o ceremonie solemnă marcată de discursurile oficialităților prezente. Primul care a luat cuvântul a fost chiar creatorul Zilei Cărții, Dimitrie Gusti. Acesta în calitate de Ministru al Instrucțiunii se simte dator să sublinieze încă o dată importanța și rolul pe care cartea trebuie să îl joace în societatea românească. La fel și editura românească care este după părerea profesorului „parte vie din problemele culturale a țării”.² Ideea instituirii unei zile de sărbătorire a cărții este atribuită indirect Majestății Sale care prin exemplul Fundațiilor sale „s’a oprit cu toată înțelegerea și voința de învioreare înaintea scriitorului de frumos și artistului”. După trecerea în revistă a evenimentelor ce urmau să se desfășoare, ministrul Gusti anunță instituirea unui premiu de literatură „regele Carol al II-lea”, în valoare de 25.000 lei, ce urma să fie decernat cu ocazia Zilei cărții, celei mai bune lucrări literare a anului. De asemenea pentru a marca această perioadă Ministerul va publica două biblioteci, una a clasicilor români în ediții definitive și alta a clasicilor străini în traducere, făcând apel la editurile care pot să dea o cât mai frumoasă haină tehnică. Iar ca dovadă a completării măsurilor de politică culturală, pentru participarea la târgul cărții, se vor cumpăra opere a scriitorilor români moderni în valoarea de 100.000 de lei care se vor distribui prin societățile culturale celor mai active biblioteci populare din ținuturile lor³.

¹ Boabe de grâu, III (1933) : 377

² Ibid, 1350.

³ Cărți, conferințe, congrese..., 378.

Iau apoi cuvântul reprezentanții principalelor instituții participante la Ziua cărții. Sunt aduse omagii regelui pentru instituirea acestui eveniment de marcă în cultura românească iar apoi sunt exprimate speranțele în legătură cu evoluția pe care trebuie să o urmeze această zi. Discursurile au însă și o altă valență mult mai puternică din punct de vedere al mesajului. Ascultătorul poate urmări cum prin expunerile făcute vorbitorii, ei înșiși nume marcante în cultura românească, conturează imaginea lui Carol al II-lea ca fiind autoritatea culturală supremă a țării, „voievodul culturii românești”. Până la urmă, discursurile din Ziua cărții, reflectă felul în care transformările din artă premerg adesea tendințe sociale¹; în cazul de față instaurarea regimului autoritar a lui Carol este precedat de impunerea unei dominații regale asupra artei și culturii românești. Spre exemplu profesorul I. Simionescu, în numele Academiei Române, consideră că „prezența Majestății Voastre la această apoteozare a cărții trebuie să însemne pentru toată lumea chemarea spre un front unic în lupta comună împotriva ceții dese care face ca mulțimea să pășească într’un amurg continuu”.²

Corneliu Moldovan în numele Societății Scriitorilor Români, după ce vorbește despre sărăcia obștească, ce a rărit numărul cititorilor „așa încât la 18 milioane de suflete tirajul cărții ajunge la 5000 de exemplare și asta în cadrul romanului”³, și despre problema hârtiei, ajunge la concluzia că numai prin sprijinul statului se pot rezolva problemele existente în industria cărții.

Domnul Ioanițiu, exponentul editorilor români face o promisiune publică de a răsplăti atenția acordată breslei sale de Majestate prin „răspândirea în straturile poporului nostru a slovei tipărite precum și legătura ctitoricească de mult stabilită între Majestatea Voastră și Voievozii iubitori de carte și de țară ai istoriei noastre naționale”.⁴

Sfârșitul ceremoniei este marcat prin cuvântarea Majestății sale. Sunt creionate în mare etapele de dezvoltare a cărții românești. Trecutul, prezentat ca fiind sărăcăcios în tipărituri, „când nu existau de abia una sau doua colecții mici ..și când acestea erau singurele cărți răspândite în popor”; prezentul ce se află „sub auspiciile Zilei cărții” și care înseamnă bazele unei noi etape, aceea a colaborării dintre scriitori, editori și librari pentru a răspândi cultura românească; viitorul cărții este prevăzut în promisiunea ce o face regele ca el însuși să devină paznicul și garantul culturii naționale. Prin intermediul Fundațiilor Culturale regale, unde „vor găsi ...întotdeauna sprijinul neprecupețit toți făuritorii culturii românești”...regele își ia obligația ca „eu însumi voi veghea asupra dezvoltării culturii noastre”.⁵

Cu aceasta promisiune în minte, oficialitățile se deplasează pentru a asista la evenimente pregătite cu ocazia Zilei cărții. Pentru publicul larg atracția principală o reprezenta *Librăria cărții*, organizată la Teatrul Național. Aici vizitatorul venit mai

¹ Ernst Fischer, *Necesitatea artei* (București : Meridiane, 1968), 58.

² Dimitrie Gusti, *Un an de activitate la Ministerul instrucției, cultelor și artei* (București : Tipografia Bucovina, 1934), 1351.

³ *Ibid.*, 1370

⁴ *Ibid.*, 1356.

⁵ Regele Carol al II-lea, *Discursuri culturale...*, 48.

mult datorită reclamelor din ziare sau de la radio și a curiozității era surprins de o atmosferă cu totul schimbată. Pentru câteva zile decorurile ce caracterizau sălile teatrului au fost date la o parte pentru a face loc standurilor de edituri și librării. Decoratori și pictori precum Lilly Vereea, au transformat holurile și o parte din săli în spații ce aminteau de atmosfera specific librăriilor. Expozanții, numele mari ai publicisticii românești precum Cultura Națională, Adevărul, Cartea Românească, Cionei, Socec, Eminescu, Universul, Ramuri, Cugetarea sau Vreme alături de producători mai mici sau chiar de autori ce se reprezentau singuri, și-au personalizat la rândul lor standurile pentru a-și transmite mesajul și a-și face cunoscută „marca”.¹ Cărți cu coperti viu colorate, cu ilustrații sau monograme, expuse pe fundalul unor anunțuri ce promiteau reduceri, atrăgeau inevitabil privirea vizitatorilor. Titlurile celor mai noi apariții, titluri șocante sau intrigante, înnobilate uneori de premii și faimă se suprapuneau și se combinau pentru a constitui cartea de vizită a expozanților și pentru a convinge publicul să cumpere.

Odată intrat pe poarta teatrului, vizitatorul era întâmpinat de „actori și actrițe improvizate în librării, gata să-ți recomande un roman, un volum de versuri sau un studiu”.² Cele mai multe dintre acestea actrițe sau starlete de cinema aveau ca misiune din partea editurilor să atragă publicul spre un anumit stand și să stimuleze cumpărăturile. Pentru cei care nu se lăsau convinși de reclamele multicolore sau de amabilitățile prezentatoarelor, expozanții au invitat să fie prezenți alături de ei scriitori și autori ce dau autografe și răspund la întrebările cititorilor, „...amatorii de autografe sunt în febră. Așteaptă nerăbdătorii terminarea solemnității dela Funație și venirea în masa a „idolilor”. Cei câțiva scriitori prezenți nu mai prididesc. Nicu Cocea, juvenil, satisfăcut, zâmbitor, își tocmește penița fără să refuze o solicitare... Peltz explică d-lui Romulus Voinescu misterul *Amorului încuiat*, Damian regretă că și-a uitat ștampila acasă...”³

Prestația participanților și organizatorilor este urmărită și dezbătută de critici și jurnaliști. Editura Adevărul reușește să obțină remarci pozitive pentru faptul că „deși abia de curând apărută pe ecranul activității bucureștene, a reușit să prezinte o producție pe cât de bogată, pe atât de substanțială”.⁴ Dintre numele marcante ale scenei literare pe care Adevărul le expunea la standul său se numărau Mihail Sadoveanu cu *Locul unde nu s-a întâmplat nimic*, Gala Galaction, *Papucii lui Mahmud*, Liviu Rebreanu și cele două volume din *Răscoala*, Jean Bart cu *Europolis*, Ion Minulescu cu *3 și cu Rezeda 4* sau Constantin Stere romanul în patru volume în *Preajmă revoluției*.

De la editura Cugetarea, presa apreciază eforturile fondatorului Georgescu Delafras care a înțeles importanța și valorarea literaturii autohtone, publicând lucrări ca *Scrisori către Simforoza* a lui Gala Galaction, *O moarte care nu dovedește nimic* de Anton Holban, *Memoriile* lui Eugen Lovinescu, *Oraș Patriarhal* de Cezar

¹ Dimitrie Gusti, *Un an de activitate...*, 1361.

² Săptămâna cărții - Aspecte, *Facla* XII (1933) : 2.

³ Săptămâna cărții, *Dimineața* 29 (1933) : 5.

⁴ C. Panaitescu, Editori și scriitori, *Facla* XII (1933) : 3.

Petrecu, *Dragoste și moarte în provincie* semnată Sergiu Dan. Și tot de la Cugetarea ies traduceri unor scriitori străini ca și Jules Verne sau Pitigrilli, determinând astfel pe unii să concluzioneze că „editura Cugetarea a reușit să se claseze printre primele case de difuzare a scrisului românesc”.¹

La concurență cu Adevărul sau Cugetarea, editura Cultură Națională vine la târgul de carte cu lucrări de răsunet ale anului literar ca de exemplu *Fecior de sluga* a lui N. D. Cocea, *Maitrey* de Mircea Eliade sau operele lui Mihail Sebastian.

Dar dacă unii editori decid să mizeze pe literatura modernă și contemporană, alții vin să convingă publicul că merită să investească în scrierile clasice. Acesta este ideea pe care miza Cartea Românească, care expune ediții din Creangă, Caragiale, Slavici, Nicolae Filimon, Vlahuță ori Ispirescu, în condiții grafice pentru toate gusturile și buzunarele de la produse de lux pentru bibliofili până la cele accesibile publicului larg. Tot de la Cartea Românească, cei ce nu doreau beletristică își puteau achiziționa lucrări medicale sau juridice, manuale didactice, Marele Dicționar Enciclopedic întocmit de A. Candrea și în general scrieri de specialitate pe care editura le adunase în două mari colecții *Pagini alese* și *Cunoștințe folositoare*.²

La o mică librărie în Ziua Cărții

La rândul ei Editura Ciornei, se folosește de prilejul și cadrul oferit de Teatrul Național pentru a-și promova aparițiile în „stil american” după cum comenta presa vremii. Vedete casei de editura este romanul *Patul lui Procust* de Camil Petrescu care a deținut un număr record de tiraj, note și notițe în presa, interviuri,

---

¹ *Ibidem*

² *Ibidem*

pagini omagiale, expunere centrală în vitrina etc., adică „tot ce putea face o editură pentru lansarea unei cărți”.¹

Librărie la Sărbătoarea cărții²

De la Teatru Național, publicul larg era invitat să meargă și la Biblioteca Fundației Universitare Carol I. Aici este deschisă expoziția de carte veche și rară adresată în special bibliofililor și celor interesați în istoriografia României.

Pentru specialiștii din industria cărții și pentru oamenii de litere, are loc la Fundația Carol I, un congres al cărții ce își dorește să dezbată problemele tiparului românesc. Iau cuvântul personalități ca Dimitrie Gusti, Corneliu Moldovan, Romului Dianu, Perpessicius sau Emanoil Bucuța. Se vorbește despre numărul redus de cititori, care în opinia profesorului Kirilșescu, este fie din pricina scumpetei cărții, fie din cauza analfabetismului și despre problema colportajului³.

Bilanțul după săptămâna în care cartea a fost capul de afiș a tuturor manifestațiilor din țară este făcut public de Ministerul Instrucțiunii. Astfel, organizatorii *Librăriei festive*, Societatea Scriitorilor Români, declară manifestarea un succes dovedit și de prezența masivă a publicului la evenimente, „publicul, cu toată vremea ploioasă a asaltat Librăria festivă până în ultimul ceas al închiderii”.⁴ Expozanții, în special cei din capitală, s-au declarat și ei satisfăcuți de rezultate. Bineînțeles cel mai mare profit l-au avut casele mari de editură precum Adevărul, Cartea Românească și Socec. Au urmat apoi în ordine descrescătoare Cultura Națională, Naționala Ciornei și Cugetarea.

Dintre scriitori, cei mai cumpărați au fost cei care au și marcat de altfel literatura românească contemporană, precum Liviu Rebreanu, Constantin Stere, D. Cocea, Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Jean Bart, Gala Galaction. Acum este momentul când s-a confirmat și noua generație de scriitori precum Mircea Eliade sau G. M. Zamfirescu, a căror opere primesc girul publicului larg.

Concluzia generală a fost că, cu toate greșelile și lipsurile unui eveniment aflat la început de drum, Sărbătoarea cărții trebuie repetată. Acest lucru se și întâmplă în anul următor când cu toate schimbările politice petrecute la Ministerul Învățământului, *Ziua cărții* continuă să constituie una din preocupările autorităților.

Vizita Regelui la deschiderea oficială a Sărbătoarea cărții – 1935⁵

Programul anului 1934, este stabilit din timp de către Fundațiile Regale, într-o consfătuire publică condusă de Al. Rosetti, directorul Fundației. Acțiunile de organizare încearcă de data aceasta o mai mare implicare a autorităților statului în eveniment. Astfel Fundațiile fac demersuri pe lângă Ministerul de Interne pentru ca toți chioșcarii, în special cei din ținuturile nou alipite să fie obligați să afișeze și să

¹ C. Panaitescu, Edituri și cărți, *Facla* XII (1933) :2.

² Boabe de grâu, III (1933) : 377

³ Dimitrie Gusti, *Un an de activitate...*, 1361.

⁴ *Ibid.*, 1391.

⁵ Universul, nr 130, 1935

promoveze pe durata sărbătorii, cărți românești. De altfel acum începe conturarea mai precisă a sărbătorii cărții, ce este transformată treptat într-o manifestație naționalistă ce face propagandă cărții și culturii românești.

Reclamele și afișele concepute special pentru Ziua cărții sunt distribuite în țară prin prefecturile de județ. Fiecare centru urban important avea datoria de a delega scriitori pentru a participa la festivități și a semna autografe. Pentru a facilita accesul unui număr cât mai mare de vizitatori spre centrele urbane unde se desfășurau expozițiile, Uniunea Fundațiilor culturale regale, obține de la direcția C.F.R, reduceri speciale pentru publicul călător înainte și după Săptămâna cărții¹.

Pentru deplina reușită a Sărbătorii sunt cooptate și mobilizate cele mai importante universități și asociații culturale din țară precum și radioul și cinematografele. La fel și presa, publicații precum *Vremea*, *Reporter* sau *Buletinul Asociației editorilor români* care din timp rezervă numere speciale pentru a prezenta și comenta Ziua Cărții.

Solemnitățile anului 1934, debutează în capitală la Cercul Militar, unde „în căldura tropicală a dimineții, miniștrii și președinți de asociații au cuvântat cuvântări de circumstanță...”² Momentul așteptat de mulți este discursul suveranului. Sper deosebire de prima ediție a Zilei cărții când regele a ales să sublinieze importanța și necesitatea Sărbătorii, de data acesta alocuțiunea se axează pe rolul cărții în societate. Carol prezintă cu aceasta ocazie direcția pe care trebuie să o urmeze politica cărții în România. Se sugerează că trebuie găsită o metodă prin care statul să dobândească un mai bun control în producția literară. Așa numita „carte bună”, adică cartea ce urmează și dezvoltă acele percepțe morale ce definesc renașterea culturală dorită de Carol, trebuie încurajată în detrimentul cărții proaste și imorale, „Va trebui să găsim un sistem – poate fiscal – prin care să se încurajeze până la

¹ Reduceri pe C.F.R. și Săptămâna cărții, *Vremea*, VII (1934) : 8.

² Săptămâna cărții, *Reporter*, I (1933) : 2.

extrem, prin care să putem (...) degrava cartea bună, iar pe de altă parte să putem pun bariere, încercându-o cu impozite, cărții proaste”.¹

Săptămâna cărții este reiterată de suveran ca fiind expresia luptei pentru răspândirea culturii românești ce trebuie susținută prin eforturile reunite a trei factori primordialii scriitorul, editorul și librarul.

Dacă suveranul în discursul său de la Ziua cărții vorbește despre cartea bună și cartea proastă, autoritățile, mai exact, Ministerul Instrucțiunii găsește și metoda de a explica publicului semnificația și diferențele dintre cele două. Se trimit circulare cu inițiative ce trebuiesc luate în școlile de pe tot cuprinsul țării pentru a sărbătorii Ziua cărții. Este prevăzut că directorii și profesorii trebuie să organizeze șezători la care să participe atât elevii cât și părinții lor. Cu aceasta ocazie se va dezbate și demonstra participanților „tot folosul marelui prieten, care este cartea cea bună și toată primejdia puternicului dușman care este cartea cea rea”.² În centru atenției va fi de asemenea și biblioteca școlii. Se vor organiza dări de seamă cu privire la cuprinsul ei și lecturi publice pentru a îndemna pe cei prezenți să utilizeze cartea. De asemenea un ultim punct al circularei prevedea organizarea de expoziții cu cărți din bibliotecile personale ale elevilor, „spre a trezi emulația pentru formarea a cât mai multe astfel de biblioteci și pentru a se studia chipul cum elevii noștri – eventual gospodarii dela țară – simt și pot să-și satisfacă nevoia de a-și lumina mințile și încălzi sufletele”. Toate manifestările și observațiile făcute în privința raporturilor elev-carte urmau să fie raportate de către profesori direcțiilor de învățământ.

La sfârșitul celei de-a doua ediții a Sărbătorii cărții se trage din nou linia și se face bilanțul. Impresia generală este că „din punct de vedere comercial difuzarea cărții românești nu a fost atât de intensă ca în anul anterior.”; în linie generală au vândut și semnat autografe cele mai multe autorii ultimelor cărți, adică a celor apărute în ultimele două - trei luni”.³ Evenimentul ajunge astfel să își găsească locul în peisajul vieții mondene interbelice. Prin decorul expozițiilor și târgurilor de carte, publicul învață să deosebească fizionomia și ținuta fiecărei edituri, să aibă așteptări și pretenții de la autori și editori, într-un cuvânt, publicul român începe să-și formeze gustul pentru lectură.

Deși decretată ca fiind eveniment cu acoperire națională, avântul și spiritul de sărbătoare ce însoțea Ziua cărții în capitala este receptat și redat diferit în restul teritoriului.

La Cluj, în sala festivă a Bibliotecii Universitare se organizează o expoziție cu contribuția editurilor locale și a librăriilor. Personalități marcante ca profesorul universitar Nicolae Drăgan și C. Marinescu, țin conferințe despre trecutul cărții românești și despre rolul ei actual. Presa locală susține și promovează, la rândul ei Ziua cărții deoarece se consideră că „... cu toate că editura românească a progresat după război pentru că numărul cititorilor s-a înmulțit considerabil, totuși cartea

¹ Adrian Scărlătescu, *Luna cărții* (București : [s.n.], 1937), 12-13.

² Circulara Ministerului Instrucției către directori de școli cu prilejul Săptămânii cărții, *Reporter* II (1934) : 6.

³ Petru Comănescu, Aspecte și învățăminte pentru viitor dela Ziua Cărții, *Vremea* VII (1934) : 4.

românească nu se bucură de prestigiul cuvenit în țară sa...”¹ Cu toată această propagandă publicul nu se dovedește a fi la fel de entuziast ca cel din capitală sau alte mari orașe. La Ziua cărții din 1934, Teatrul Național din Cluj este locul unde se desfășoară manifestațiile. Intelectuali de marcă ai urbei precum Vladimir Gridonescu, Ion Th. Ilea și artiști ca Neamu Otonel, Nicolae Dimitru sau V. Potorosc își dau concursul la răspândirea cărții.

Ziua cărții la Oradea – 1933²

La Oradea, publicația Reporter anunța, în 1934 că s-a făcut din „Săptămâna cărții o autentică sărbătoare a muncii spirituale”.³ Centrul solemnităților, este sala festivă a primăriei unde oficialitățile organizează o „șezătoare închinată cărții”. Profesori și personalități locale ca Eugen Speranția, Octavian Suluțiu sau Sabin Anca țin o serie de cuvântări și prelegeri despre carte și citit. Este prezentat apelul Fundațiilor pentru literatură și arta Regele Carol precum și cuvântul Sindicaliștilor Presei Ardelene. Programul mai include apoi și o serie de lecturi publice din I.L. Caragiale, Eminescu, Ionel Teodoreanu cu *Ulița copilăriei* sau Bacovia.

Cea mai activă în planul propagandei de carte românească pare să fi fost librăria Socec, care „încă din ajunul zilei de 12 mai a împodobit festive vitrine cu cărți românești”. Rezultatele campaniei ne sunt relatate de însuși conducerea locală a librăriei care într-un interviu acordat aceluiași ziar Reporter afirma că „Am vândut de două ori cât anul trecut. Numai în ultima zi am făcut vânzare de 20 mii lei.

¹ Reflecții la săptămâna cărții, *Societatea de mâine* II (1933) : 95.

² Dimitrie Gusti, *Un an de activitate...*, 1385

³ Lascăr Tuduciuc, Săptămâna cărții la Oradea, *Reporter* II 74 (1934) : 4.

Am vândut foarte mult și notarilor și învățătorilor din județ cari au cumpărat mii de cărți din Biblioteca pentru Toți, rugați fiind de țărani știutori de carte”.¹

Din relatările Gazetei de Vest se poate urmări desfășurarea aceleași sărbători a cărții în Oradea și pentru anul 1935. Modalitatea în care sunt redată festivitățile par însă să ne sugereze că accentul se pune mai mult ca înainte pe propaganda lecturii și cărții românești în cadrul instituțiilor de învățământ. Astfel manifestările sunt reluate, decorațiile librăriei Socec, „unica librărie românească” repuse, toate fiind gata a „atrage publicul înăuntru și a-l ambala cu cărți”. În toate școlile din localitate „duminică înainte de masă au fost adunați elevi în sălile festive ..unde erau aranjate expoziții de cărți. Profesorii au ținut cuvântări și le-au dat elevilor sfaturi și indicații asupra cărților ce urmează să le cumpere”. În unele școli, profesorii optează pentru o metodă mai practică de a realiza întâlnirea elevului cu cartea. Spre exemplu, la Gimnaziul de băieți Alexandru Roman, „d-l Gheorghe Vornicul, directorul gimnaziului după ce a vorbit elevilor de însemnătatea cărți a plecat cu ei în corpore la librăria Socec și la biblioteca publică a municipiului și la biblioteca Cele Trei Crișuri pe care le-a vizitat”. Mesajul sărbătoarea cărții pentru cei mici era că „nu trebuie să se citească orice carte, ci numai aceea care prezintă o valoare incomensurabilă”, iar pentru părinții „să le dea posibilitatea elevilor să-și cumpere cărți în săptămâna aceasta cât se vând cu prețuri reduse pentru ca să simtă gustul cititului de mici”.²

Mai la nordul țării, în Baia Mare, Sărbătoarea cărții este transformată de către ziarul Granița într-un pretext pentru a denunța nepăsarea autorităților față de cultura română din aceste „zone limitrofe”. Activitățile de celebrare a cărții, se pare că erau și aici organizate în special în școli și licee. La liceul Gheorghe Șincai, după obișnuita conferință despre „carte și însemnătatea ei pentru nobilarea sufletului”, s-a vizitat „expoziția de cărți din biblioteca școlii unde mai erau expuse mai multe colecții ale elevilor, adunate nominal pentru a se face control asupra lecturii particulare.” Pe lângă autoritățile școlare sărbătoarea este marcată doar de librăria „Dacia”, care „are o vitrină special amenajată și cu cărți de autori români. Restul de trei librării care le mai are orașul ...nici nu s’au sinchisit”.³

Articolul își dorește însă mai mult decât o simplă prezentare a unui eveniment cultural. Este adusă în discuție taxa de 2% impusă oricărui colet cu cărți trimis de edituri, măsură considerată ca fiind o piedică în calea răspândirii cărții românești, „regretăm această măsură nesocotită, luată față de cartea românească în timp ce vitrinele și chioșcuriel minoritare sunt pline de cărți pornografice și reviste subversive și sperăm că într-o ședință specială onorata comisie interimară va veni cu o propunere de a scoate de sub această taxă cărțile românești. Ar fi cel mai frumos exemplu care l-ar putea da față de singura librărie românească, Dacia”.⁴

Numărul din martie 1936 a Ziarului Afirmarea prezintă impactul Săptămânii cărții în cel mai nordic județ al țării. Considerațiile pe care autorul articolului, le

---

¹ *Ibid*

² Săptămâna cărții la Oradea, *Gazeta de Vest*, IV (1935) : 3.

³ Săptămâna cărții Baia Mare, *Granița*, I (1934) : 2.

⁴ *Ibid*

lansează prezintă o situație sumbră a fenomenului în zona sătmarului. Aparent „pentru majoritatea sătmărenilor, Săptămâna cărții e un fapt divers. Trece ca și neobservată”.¹ Articolul nu vorbește în mod special despre evenimentele propriuzise ce se derulează cu această ocazie, cât mai ales despre atitudinea și interesul pe care oamenii îl au pentru carte și lectură. Lipsa unei biblioteci românești în oraș, oferă o scuză în plus pentru cei ce și așa sunt prea ocupați să citească. Cei care totuși hotărăsc să nu se uite la cât de scumpă e carte și își permit luxul de a o cumpăra, optează pentru romanele superficiale de 5 sau 15 lei, pline de senzațional. Este în fapt denunțat un anumit grad de snobism care există chiar și între locuitorii citiți din Satu Mare, pentru care a lectura o carte echivalează cu o frunzăreală.

Indiferent de criticile negative pe care le primește din partea unora sau de interpretările date în anumite zone ale țării, *Sărbătoarea cărții* se perpetuează de la an la an, evoluând de la o simplă expoziție de carte la o adevărată sărbătoare națională. Ceea ce în alte țării occidentale exista de mult timp sub forma târgurilor și expozițiilor de carte, la noi apare abia în perioada interbelică și se dezvoltă ca un exercițiu public de formare a gustului pentru lectură.

Cel de-a al treilea an al manifestării, este serbat în capitală la sala Dalles, clădire modernă construită în 1932, care în scurt timp devine unul dintre cele mai importante spații culturale Bucureștene. Săptămâna cărții din 1935 este astfel sărbătorită într-o ambianță ce îmbina produsele picturii și artei plastice românești cu cele a artei literare. Schimbarea locației nu este însă bine văzută, fiind considerată de unii critici prea mică pentru un eveniment de o asemenea anvergură. Iată cu descrie un cotidian din capitală desfășurarea sărbătorii : „aciuată între caldele tablouri ale d-lui Tonitza și pânzele minunate ale marelui meșter Șirato, standurile cărților românești n-au putut fi decât niște modeste tărăbuțe cari încurcau spațiul cerut de viguroasele sculpturi ale d-lui O. Han. Chircite una într-alta, cărțile n-au mai apărut în frumusețea lor ci, asemeni unor copii de bogdaproste, clăie peste grămadă, adunați în poarta unui azil...”²

Expoziția cărții în Pavilionul Fundațiilor Regale – 1936³

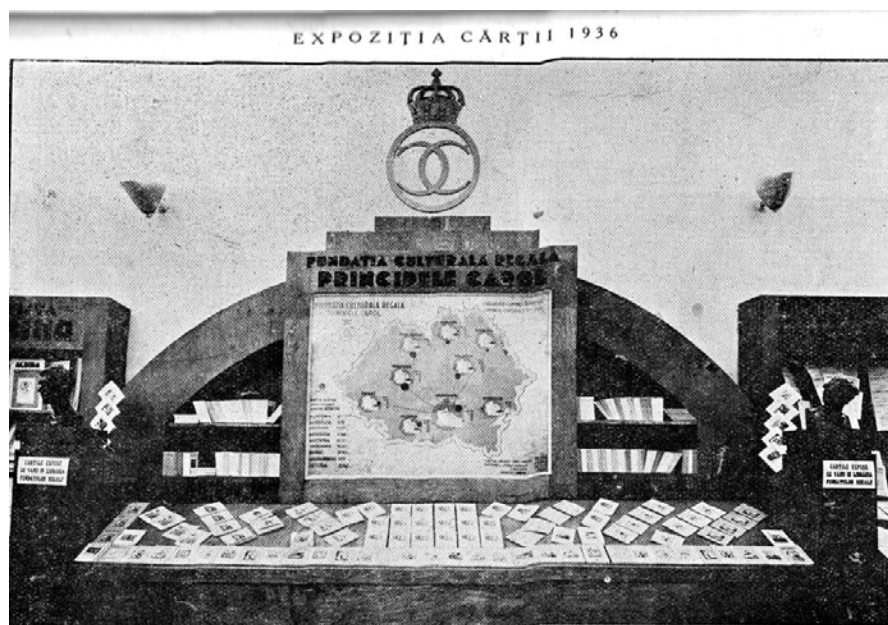
Susținută în principal de Fundațiile Culturale Regale sărbătoarea ajunge chiar să se extindă, însăși denumirea ei demonstrând aceste schimbări. Dacă la început festivitățile aveau loc sub denumirea de *Ziua cărții*, se ajunge în scurt timp la *Săptămâna cărții* iar în 1936 la *Luna cărții*. Acest lucru se datorează în principal implicării și suportului pe care îl primește manifestarea din partea regalității, suport care nu era total dezinteresat. În subsidiaritatea evenimentului rezida interesul ideologic a lui Carol al II-lea de a-și construi un cult al personalității bazat pe imaginea de patron al culturii, de *voievod al culturii românești* după cum singur se intitula. Acest lucru devine evident în atât în serbările închinare cărții cât și în cartea românească propriu-zisă.

¹ Constantin Gheorghe Popescu, Sătmărenii și Săptămâna cărții, *Afirmarea*, I, nr. 1, (1936) : 42.

² Ion Anestin, Sărbătoarea scriitorilor, *Vremea VIII* (1935) : 2.

³ Adrian Scărlătescu, *Luna cărții*, 15

Manifestațiile pentru Luna cărții din 1936 și 1937 sunt mutate în Pavilionul Fundațiilor Regale. Incinta vastă permite de altfel organizatorilor să folosească un întreg angrenaj de simboluri și exponate ce îmbină trecutul cu prezentul, literatura cu activitățile Fundațiilor culturale, totul cu un rol formativ pentru marele public.

Standul și Graficele Editurii „Principele Carol”.

Periplul vizitatorului începea în sala festivă, de la intrare, unde privirea îi era furată de friza în culori vii ce spunea povestea lui Ion Creangă și a personajelor sale precum și de standul în care erau expuse operele clasicului scriitor. Alături de vremea idilică a *Amintirilor din copilărie* se afla graficul darurilor făcute de Majestatea Sa școlilor, bibliotecilor, spitalelor, căminelor culturale și altor așezăminte. De la copilărie spre tinerețe, de la panouri cu Echipele regale la activitatea Filarmonicii și de la tiparnița monahilor spre progresul tehnologic și științific, standuri și panouri arată fazele succesive ale dezvoltării culturale a societății românești.

Expoziția cărții în Pavilionul Fundațiilor Regale ¹

Urmează apoi sala dedicată Fundației Culturale Principele Carol dominată în centru de standul decorat cu multiple exemplare din volumul lui Cezar Petrescu, *Cei trei regi*. Celelalte vitrine aduc sub privirea vizitatorului publicații ale Fundației precum cărțile din *Biblioteca satului*, revista *Albina*, ori revista *Căminul Cultural*.

¹ Adrian Scărlătescu, *Luna cărții*, 17

EXPOZIȚIA CĂRȚII 1936

O. E. T. R.

Activitatea culturală patronată de Carol al doilea este tema ce domina sala Fundațiilor regale pentru literatură și artă Regele Carol II. Grafice și panouri prezentând activitățile editurii proprii și ale Revistei Fundațiilor Regale. Portretele oficiale a lui Carol al II-lea, multiplicare și transformate în cărți poștale, fotografii și litografii împodobeau sala de jur împrejur, împreună cu imagini ale României pitorești, peisaje și chipuri de țărani în port popular. Opera literară din standul principal este aici lucrarea lui N. M. Condicescu *Peste mări și țări*, ce descrie călătoria făcută în jurul lumii de Alțeta Sa în 1922 și despre care broșura expoziție menționează că „ea se va citi cu evlavie și în viitor, ca un capital istoric de mare interes”.¹

Alături de sălile expoziționale se mută în pavilionul Fundațiilor și târgul de carte. Douăzeci și două de standuri sunt alocate pentru ca edituri din toată țara să își desfășoare produsele și ofertele.

Ca în fiecare an pentru atragerea publicului sunt pregătite reduceri și premii. De exemplu vizitatorii pot participa la o tombolă, prin care cu 20 de lei oricine are posibilitatea de a câștiga pachete de cărți în valoare de 500 de lei.² Și pentru

¹ Adrian Scărlătescu, *Luna cărții...*, 27.

² *Ibid.*, 50-51.

expozații, organizatorii aveau pregătite din timp premii speciale. Premiul pentru scriitori fusese instituit de la primele ediții ale târgului, a fel ca și cel pentru cea mai frumos decorată vitrină de librărie. Sărbătoarea cărții devine astfel o tradiție a primăverii interbelice așteptată de mulți, de editori și librari pentru profitul și publicitatea obținută iar de public pentru caracterul monden și totodată cultural al evenimentului.

Afișul oficial – 1937¹

Zilele cărții apar pe fondul unei crize a cititului, pe care multe voci, în special autorii autohtoni, o pun pe seama lipsei de interes a publicului pentru literatură. Statisticile despre numărul de cititori și datele prezentate de diverse personalități din domeniul cultural prezentau o situație îngrijorătoare atât în domeniul industriei editoriale cât și a desfacerii de carte. Societatea simțea nevoia unei acțiuni coordonate și sistematice, cu o acoperire la nivel național și cu impact la toate categoriile sociale. Pasul hotărâtor vine din partea sociologului și omului de cultură Dimitrie Gusti. Acesta a prior de a ajunge ministrul al învățământului și cultelor își petrecuse o parte din anii de cercetare și studiu în străinătate. De aici preia o practică comercială, devenită obișnuință pentru țările Occidentale, anume expoziția de carte cu vânzare, care la noi beneficiase însă până în acel moment doar de încercări timide și o implementează ca și metodă de educație și culturalizare a maselor. Se creează astfel cadrul perfect care reușește să coopteze și să mobilizeze cei patru factori esențiali pentru existența unei cărți și în general al oricărui tip de tipăritură. Mai exact prin inaugurarea de către Ministrul Instrucțiunii a unei Zile a cărții, se obține

---

¹ *Ibid.*, copertă

implicarea principalilor editori și librari cărora astfel li se oferă un debușeu oficial al produselor. Implicit prin atragerea editorilor sunt atrași în manifestare și scriitori care au tot interesul să fie popularizați, operele lor fiind cunoscute de mase și astfel vândute. Și nu în ultimul rând sărbătoarea închinată cărții ajunge să implice chiar publicul. Pentru acesta din urmă sunt mobilizate toate resursele pe care marketingul de carte îl dispunea la vremea respectivă, de la reclame în ziare și la radio la afișe stradale, sau fluturași răspândiți din avion¹, premii, tombole și întâlniri cu scriitori și vedete. În școli și în instituții publice sau culturale, manifestațiile organizate de Ziua cărții învață publicul român că tipăritura și cartea în mod special este un bun de consum în care merită investit și ca literatura autohtonă are aceeași valoare ca și cea de import.

Treptat însă funcția comercială și educativ-literară ce a stat la baza organizării acestei manifestări este preluată de sfera politică, iar mesajele publicitare înlocuite cu cele de propagandă. Acoperirea națională pe care o avea evenimentul precum și impactul asupra publicului transformă Ziua cărții dintr-o simplă sărbătoare dedicată literaturii într-un sistem eficient de promovare a culturii personal a lui Carol al II-lea.

3. Opinii, comentarii și ecouri la Sărbătoarea cărții

De cele câteva zile de festivități se folosesc editorii pentru a-și vinde marfa, librarii pentru a atrage publicul în stabilimentele lor, autorii pentru a-și deplânge soarta și pentru a-și dobândi un renume, politicieni pentru a-și susține cauza. La radio, în public sau în presă diferiți oamenii din sfera culturală sau politică vin să-și expună punctul de vedere în legătură cu rolul și situația cărții în societatea românească. Ziua cărții dobândește treptat valențe multiple pentru cei implicați dar și pentru public în general.

3.1. Scriitori

În deceniile anterioare Primului Război Mondial, cei mai mulți scriitori români erau implicați în susținerea cauzei unificării tuturor românilor. În consecință munca lor, operele lor însemnau aportul firesc al intelectualilor pentru realizarea idealului național. În practică acest lucru se traducea prin opinia generalizată că omul de litere român nu scria pentru bani, ci din simț civic.

După înfăptuirea unificării ar fi urmat o etapă nouă, o lume nouă a posibilităților. Pentru scriitorul român, noul context însemna reevaluatele statutului lor social și profesional. Perioada interbelică se dovedește a fi însă una a paradoxurilor. Pe de o parte producția literară ia avânt dar pe de altă parte profesia de scriitor este trecută cu vederea în noul nomenclator a profesiilor.² Se ajunge astfel ca poziția omului de litere în societate să fie mai incertă decât înainte. Vechea să imagine de poet inspirat, mag și legiuitor, tribun al neamului și conștiință civică a Cetății, se

---

¹ Dimitrie Gusti, *Un an de activitate...*, 1346.

² Liviu Malița, *Eu, scriitorul...*, 131.

degradează, iar noul său statut, de profesionist al cuvântului, nu reușește încă sa-l impună printre elite.¹

Creația artistică era subordonată în cele mai multe cazuri unei alte profesii care putea să-i ofere scriitorului o sursă sigură de venit. Pentru foarte puțini dintre autorii interbelici, intrați acum în panteonul literaturii romane, scrisul, în sine, a reprezentat principala modalitate de a-și câștiga existența. Vorbind despre confracții săi, Camil Baltazar dezvăluie că „dacă Ionel Teodoreanu n-ar practica și profesia salvatoare de avocat, n-ar putea trăi numai din literatură”.² La fel era situația și altor autori, nume grele ale literaturii române, precum Gala Galaction care era profesor la Facultatea de Teologie.

Confruntat cu grijile existenței zilnice, cu lipsa de apetit pentru lectură a publicului, cu o așa numită criză a cititului, scriitorului nu-i rămânea ca și alternative decât să se adapteze la noile condiții sociale sau să renunțe cu totul la menirea sa. Societatea Scriitorilor Români, creată încă din 1909 cu scopul de a apăra drepturile și interesele materiale și morale ale scriitorilor³, alege prima cale, cea a adaptării. Acest lucru însemna în termenii vremii rentabilizarea scrisului și profesionalizarea meseriei.⁴

Pentru ca scriitorul să își capete în cele din urma locul binemeritat în ierarhia societății românești moderne, era nevoie ca acesta să abandoneze sferele sale înalte, tunul său de fildeș și să devină mai vizibil publicului, să își intensifice relațiile cu acesta, să folosească toate resursele disponibile pentru a-și mediatiza și promova arta.⁵

Crearea unei Sărbători a cărții venea deci într-un moment crucial pentru dezvoltarea și afirmarea în societate a creatorului de literatură. Societatea Scriitorilor Români sesizează posibilitățile pe care o astfel de manifestare o oferă și nu ezită să se angajeze în organizarea Zilei cărții. Scriitorii români se mobilizează astfel în corpore, unii din pasiune și convingere, alții din necesitate sau pur conformism. Cert este că ei sunt prezenți la sesiuni de autografe, la șezători literare, la congresele în care se discuta problema cărții. De altfel unii dintre ei se implică în promovarea ideii de creare a unei sărbători închinată cărții. Un exemplu în acest sens este Liviu Rebreanu care prin ziarul pe care îl conduce, *România Literară*, demarează o campanie de convingere a opiniei publice cum că „în alte țări mai civilizate ziua cărții poate fi numai o manifestare ca multe altele. La noi Ziua cărții ar fi începutul unei adevărate epoci culturale. Acest început trebuie făcut cu orice preț”.⁶

Tot Rebreanu este cel care conferă acestei sărbători o semnificație ce va fi ulterior preluată de mulți dintre confracții săi și anume că „Ziua cărții înseamnă înainte și mai presus de toate sărbătoarea scriitorilor”. Această zi ar veni sub forma unei recompense, a unei recunoașteri binemeritate și mult așteptate a meritelor a tuturor creatorilor de literatură din țară. Faptul că inițiativa vine din partea oficialită-

---

¹ *Ibid.*, 62.

² Camil Baltazar, *Din romanul existenței mele literare* (București : Hasefer, 2004), 336.

³ Ion Muntean, *Istoricul societății scriitorilor români*, (București : Editura Eminescu, 1998), 3.

⁴ Liviu Malița, *Eu, scriitorul...*, 133.

⁵ *Ibid.*, 150.

⁶ Liviu Rebreanu, *Ziua cărții, România Literară II* (1933) : 1-2.

șilor era un plus ce putea fi interpretat ca validare a importanței scriitorului de către stat. Autorii, sau mai exact operele lor, au fost până atunci, opinează Rebreanu, folosite, manipulate sub formă „de utilitate publică, fără ca ei înșiși să fie luați în seamă”¹; dar prin instituirea unei Zile a cărții se omagiază în fapt creatorul ei, adică scriitorul. Există chiar anumite voci din publicistică, cum este de exemplu graficianul și literatul Ion Anestin, ce manifestă viguros împotriva includerii în semnificația sărbătorii și a altor factori din domeniul producției de carte, subliniind că „săptămâna aceasta, închinată cărții este omagiul adus celui ce a făcut cartea, celui ce a scris rând de rând textul cărții. Ori înțelegerea a fost de o nefericită larghețe și a înglobat pe autor împreună cu zețarul, paginatorul, ucenicul paginatorului, mașinistul, proprietarul tipografiei, casierul editurii, domnul editor, șeful expediției, șoferul mașinei de transport, d. Librar (care ia doar 30 la sută din costul cărții în timp ce scriitorului i se dă 15 la sută) și bineînțeles rudele d-nii-lor până în gradul al VII-lea...”²

Dovada că soarta scriitorului a ajuns și ea să se numere printre preocupările opiniei publice rezidă în instituirea unui eveniment ce readuce scriitorul și problemele sale în lumina reflectoarelor. Menirea și eforturile lor nu sunt înțelese decât în măsura în care scrierile lor sunt căutate, cumpărate de public. Pentru Tudor Arghezi, Sărbătoarea cărții înseamnă răspândirea operei literare românești, într-un act aproape justițiar și echitabil pentru toți cei implicați, „Dacă în această așa numită zi a cărții fiecare știutor de carte ar cumpăra o carte, osteneala de un an a editorilor și autorilor ar fi răsplătită și s-ar putea strecura în casele oamenilor un milion de scrieri literare...”³

Declarațiile, reluate și transcrise mai apoi de către periodice din toată țara demonstrează că părerile despre Ziua cărții erau împărțite și în rândul scriitorilor. Ele variau de la optimism la pesimism, de la afirmații acide la reflexii poetice.

De departe viziunea cea mai pragmatică o are eseistul și filosoful român Ion Petrovici care, subliniază în doar câteva fraze importanța organizării unui eveniment de acest gen „îndemnul la cetire și cumpărarea cărții pot fi accelerate de presiunea colectivității. Într-o expoziție vei suferi îndemnuri care îți vin și de la estetica galantarului și de la ceilalți vizitatori și de la mica vanitate deșteptată de un mediu în care scrisul e glorificat”⁴

Și scriitorul Isac Peltz vede, într-o notă proprie, o posibilă utilitate a sărbătorii cărții. În expunerea sarcastică, ce o face unui cotidian central, el pledează pentru o nouă semnificație prin care „Săptămâna cărții trebuie să fie o săptămână a sacrificiului bănesc în favoarea celor mai autentici aristocrați ai colectivității: scriitorii”, urmând apoi o listă întreagă de categorii sociale și profesionale vizate precum miniștrii, prefecți, primari, consilieri județeni și comunali, studenți și profesori universitari

---

¹ Liviu Rebreanu, Ce cred scriitori despre săptămâna cărții, *România Literară* II, 66 (1933), nr 6 : 1

² Ion Anestin, *Sărbătoarea scriitorilor...*, 2.

³ *Ibid.*, 2.

⁴ Scriitori despre ziua cărții, *Facla* XII (1933) : 2.

care ar trebui să „scoată din pungă în săptămâna cărții câte zece mii de lei...pentru cumpărarea unui număr oarecare de cărți românești”¹

Pentru mulți dintre creatorii de literatură intervievați, sărbătoarea este o dovadă în plus că educația și cultura generală a societății românești moderne suferă de lipsuri, de carențe grave ce necesita orice fel de impulsuri. Aceasta este și opinia criticului Eugen Lovinescu ce se exprimă în favoarea unui astfel de eveniment: „Arta nefiind prețuită la noi decât prin latura sa socială...organizarea unei săptămâni a cărții, cu toate avantajele patronării de sus, a publicității masive, a solemnității și a spectacolului, este foarte bine venită într-o fază de cultură care are încă nevoie de astfel de stimulente”² Arta în general, dar literatura în special au ajuns, pentru mulți să fie preocupări secundare sau cel mai adesea chiar trecute cu vederea în detrimentul sportului sau a cinematografului „tineretul e preocupat numai și numai de sport, iar adulții numai de cinematograf. Și unii și alții refuză să-și obosească creierul cu înțelegerea cititului”³ Nicolae Cocea, al cărui roman *Fecior de slugă* era considerat una din lucrările de substanță a anului literar, printr-o ironie subtilă atinge problema inculturii care din păcate este prezentă în toate păturile sociale, de la țărani „pentru care nu s-a făcut nimic și multă vreme încă de-acum înainte nu se va face nimic...” până la „miniștri, deputați, înalți demnitari, cari, ei, mai ales ar avea nevoie de un pic de carte, dar cari, vai! Încă odată, nu se vor alege nici ei cu nimic din ziua aceasta festivă și trecătoare”⁴

În general din declarațiile scriitorilor referitoare la manifestările organizate cu ocazia Zile cărții transpare o notă de pesimism sau neîncredere care ajunge în unele cazuri până la indignare. Reprezentant la generației noi de scriitori, Mihail Sebastian, comentează evenimentul printr-o o remarcă malițioasă dar, în același timp dureros de realistă „Ziua cărții sper că nu este și ziua scriitorului. Fiindcă altminteri ar fi desasperant să știi că „de ziua lor” sunt totuși scriitori care n-au bani de masă”⁵ Îi este oferită astfel o replică subtilă lui Liviu Rebreanu care lansase conceptul că sărbătoare cărții ar echivala cu o sărbătorire a scriitorului.

Ziua cărții este și un prilej în care ies la lumină rivalitățile existente între oamenii de litere ai vremii. Zaharia Stancu de exemplu, îl acuză, în interviul acordat ziarului *Facla*, pe inițiatorul evenimentului, pe Dimitrie Gusti de falsitate și ipocrizie și readuce în prim plan conflictul pe care acesta din urmă l-a avut cu Societatea Scriitorilor Români. Aceeași confrăți care nu cu mult timp în urmă îl au votat excluderea lui Dimitrie Gusti din S.S.R., îl aplaudă acum pentru inițiativa sa. Indignat și întristat de „atitudinea încântată a colegilor de breaslă care se lasă fascinați de decorurile de carton poleit”, Zaharia Stancu consideră că „Ziua cărții bagatelizează marea și grava problemă a cărții”⁶

---

¹ Autorii, *Vremea*, VII (1934) : 5.

² *Ibidem*

³ *Ibidem*

⁴ Scriitori despre ziua cărții, *Facla* XII, nr. 691 (1933) : 2.

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*

Și alte voci din lumea literară găsesc de cuviință să secondeze opinia negativă asupra evenimentului. Ion Pas, traducătorul și romancierul, atacă frontal problema printr-o sintagmă destul de dură ce susține că „modestia cărții a fost violată în, cum s-ar spune, interesul ei”. Astfel în spatele „placardelor de dimensiuni mari, făcând concurență reclamelor de cinematograf”, evenimentul în sine nu rezolvă cu adevărat nici una din problemele esențiale cum sunt de exemplu timbrul de control pentru carte sau dotarea bibliotecilor populare cu cărți. În fapt Ziua cărții se rezumă la o manifestare de paradă prin care oficialitățile au mimat un interes pentru soarta cărții și a scriitorului: „au redactat și au tipărit pancartele. Au convins pe editori să acord un rabat de 20 la sută...deși multe dintre aceste cărți erau oferite mai dinainte cu rabat mult mai mare”.¹ Refractor nu numai la eveniment ci și la a declara orice despre eveniment este și Perpessicius, criticul literar și eseistul care chestionat de ziarul *Vremea* refuză orice comentariu considerând că „tot ceiace ași avea să spun ar fi dezagreabil, în ceiace privește Săptămâna cărții, încât m-ar nemulțumi întâi pe mine...”.²

Dar dacă pentru unii scriitori situația era revoltătoare, și promisiunile de Ziua cărții erau făcute doar de ochii lumii, alții aleg să se resemneze și să participe la această manifestare fără prea mari așteptări însă, „buna cuviință” declară George Mihail Zamfirescu „o să ne oblige să ascultă în tăcere și să ne facem că nu avem nici un motiv să nu credem în promisiuni. Oricum, după, festivitate, să ne ducem cumiți acasă și să așteptăm nu câteva decenii cum ne sfătuește domnul Corneliu Moldovan, dar câțiva ani în orice caz. Să nu uităm refrenurile: trăim vremuri de criză”.³

La polul opus se află acei membri ai lumii literare care privesc cu mai puțin cinism, sarcasm sau deziluzie sărbătoarea cărții. Aceștia însă ar dori ca un asemenea eveniment, sau mai bine zis atitudinile pozitive la adresa cărții și a scriitorului, pe care un asemenea eveniment le naște să nu se rezume la o săptămână dintr-un an ci să devină o permanență. Acesta este cazul poetului și filosofului Eugen Relgis care consideră că într-o lume unde „cultura e mecanizată, standardizată și distribuită mecanic” e neapărata nevoie de o Săptămână a cărții și „în țările cu veche tradiție culturală. Iar într-o țară a cărei cultură e tânără de un veac, cu jumătate din populația ei analfabetă...o țară unde politica e suverană și cărturarul e rob al politicianismului, o astfel de țară are trebuință nu numai de o singură săptămână a cărții pe an - ci de 52 săptămâni pe an, pentru necurmata străduință de luminare a mulțimilor - și pentru a da tuturor meșteșugarilor scrisului demnitatea misiunii lor, puțința de a-și împlini opera...”.⁴ Aceeași idee este reluată și de autorul dramatic, Mihail Sorbul ce crede în utilitatea unei săptămâni a cărții de cincizeci și două de săptămâni, adică „o adevărată ofensivă a cărții și tocmai ceiace ne lipsește nouă astăzi”.⁵ La fel este de părere prozatorul și eseistul Felix Anderca ce apreciază că „niciun mijloc nu e de prisos pentru a sili pe contemporani să umble nițel printre

---

¹ *Ibidem*

² Autorii, *Vremea*, VII (1934) : 5.

³ Scriitori despre ziua cărții, *Facla* XII (1933) : 2.

⁴ Autorii, *Vremea*, VII (1934) : 5

⁵ *Ibidem*

palierelor de trandafiri ale vieții abstracte și prin auzul închipuirii” și nădăjduiește „ să ajungem ca toate popoarele de cultură la anul cărții”¹

Dramaturgul Victor Eftimiu, are asupra Sărbătorii cărții o imagine mai amplă, ce încadrează evenimentul în atmosfera epocii. În perioada frământată de „crime, comploturi și stupidități anarhice”, societatea are nevoie de o dezmoțire, de o pauză de reculegere în fața aceluia element peren și plin de armonie care este cartea „învierea aceasta e absolut necesară pentru toate sufletele întorcându-le la adevărata apă de izvor : Cartea”². Cu un an înainte, întrebat despre același subiect, Sărbătoarea cărții, dramaturgul dăduse un răspuns mult mai pesimist, provenit nu din neîncrederea într-un asemenea eveniment ci în atitudinea generală a societății față de carte „aduc cele mai entuziaste laude inițiatorilor zilei cărții. Cred însă că n-o să vie nimeni și mai ales n-o să cumpere nimeni nimic”³. Această schimbare de percepție, chiar dacă este și numai una superficială, o schimbare mai mult în tonalitatea discursului denotă o schimbare a perspectivă asupra evenimentului. În fapt, Ziua cărții prin faptul că aduce laolaltă sfere sociale diferite, pe scriitori și pe oamenii politici reușește să devină un punct de convergență. Mulți dintre scriitori, aceia care nu o făcuseră până atunci, se vor lăsa atrași de sfera politică ce oferea operei lor o valorare pragmatică iar persoanei lor un statut privilegiat.

3.2. Editori

Mișcarea culturală, din a doua jumătatea a secolului al XIX-lea în paralel cu mișcarea națională determină dezvoltarea producției de carte și implicit a activității editoriale românești. La fel ca autorii pe care îi publică, pionierii tiparului modern ca Heliade-Rădulescu, George Barițiu sau Gheorghe Asachi, nu urmăreau nici ei profitul material ci progresul cultural și spiritual al poporului.⁴

Treptat însă, în special după 1877, producția de carte pornește pe o linie ascendentă, iar tiparul începe să își contureze sfera sa comercială. La sfârșitul veacului sunt publicați cu toate rigorile editoriale ale vremii numele mari ale literaturii române precum Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici, Coșbuc sau Vlahuță. Tirajul cărții literare se stabilește de pe acum la o medie de 3000 de exemplare. Editorii ajung să cunoască limitele propriei piețe de desfacere și în general adoptă o politică a prudenței. Un manuscris sau un scriitor nou apărut pe piață se editează inițial într-un tiraj cât mai restrâns cu posibilitatea reeditării în cazul succesului la cititori.⁵

Se conturează astfel un nou tip de editor, în general librarul evoluat în editor, care pune accentul pe vânzarea de carte, pe profitul propriu și nu pe beneficiul vre-unei mișcări ideologice sau culturale. Exemplu cel mai grăitor în acest sens este Leon Alcalay faimos pentru faptul că a preluat publicarea seriei Biblioteca pentru toți, dovedindu-se un editor și un comerciant remarcabil deși nu știa să

---

¹ *Ibidem*

² *Ibidem*

³ Liviu Rebreanu, *Ce cred scriitorii...*, 2.

⁴ Mircea Tomescu, *Istoria cărții Românești...*, 141.

⁵ *Ibid.*, 154.

citească sau să scrie.¹ Ideea de a iniția colecția Biblioteca pentru toți a aparținut însă lui Carol Müller și el librar de meserie ce a sesizat dorința clienților săi de a răsfoi carte cât mai diversă, din domenii cât mai variate. Scopul declarat al colecției de a da „în mâna tinerimii și tuturor cititorilor cărți bune, bine alese, frumoase, interesante, bine traduse, culese din toate producțiile spiritului omenesc și...să le dau pe un preț cât voi putea mai ieftin”², marca apariția unui program editorial bine definit poate printre primele la noi în țară. După exemplul acestuia se vor închea și alte colecții cu scop educativ și de culturalizare. Pentru multă vreme, planurile de activitate editorială vor fluctua, pe de o parte vor fi aceia care urmărind un profit rapid și ușor vor scoate pe piață o literatură ușoară și vandabilă iar pe de altă parte vor fi cei ce duc o activitate moralizatoare, de instruire și de rafinare a gustului public.

În climatul de schimbare socială de după Marea Unire, editorul, la fel ca toate celelalte categorii sociale se vede nevoit să își reconsidere activitatea și rolul în societate. De abia în perioada interbelică, meseria de editor se individualizează și se separă efectiv de cea de librar. Editorul din perioada interbelică devine mult mai dinamic, înflăcărat de posibilitățile pe care extinderea teritorială a României le oferea, el își reasumă misiunea de a difuza cartea românească în noile provincii alipite, „chiar a doua zi după război, când țara era profund dezorganizată...noi am dat drumul legiunilor noastre de cărți prin care am putut să compensăm lipsa unui învățământ organizat și prin care cultura națională a descins în Ardeal și în celelalte ținuturi, înlesnind acolo afirmarea și întărirea ordinii românești”³. Conștiente de faptul că nevoile culturale ale României întregite erau acum mult mai extinse și variate, numele mari din industria tiparului își întocmesc programe editoriale ample. Acestea reflectă în multe din cazuri concepția existentă în acea perioadă în rândul elitelor intelectuale referitoare la rolul cărții de „îndreptar, călăuzitor de norme și propovăduitor de înțelegeri morale și etice”⁴.

Războiul a cauzat ca unele edituri să dispară iar în schimb în România unificată altele se ridică; în general numele mari din industria tiparului precum Alcalz sau Socec, revin pe piață restructurate și adaptate la noile condiții. Dintre editurile tinere ce vor încerca să se afirme devenind concurența caselor consacrate, se numără Scrisul Românesc, Vremea, Naționala Ciomei sau Cultura Română. Aceste apariții de nume noi în industria tipografică, apariții datorate în cele mai multe din cazuri inițiativei personale indică faptul că această ramură devine totuși o afacere rentabilă.

În paralel cu particularii, statul își finanțează și susține propriile case de editură precum Casa Școalelor sau Cultura Poporului. Din 1933 cel mai puternic concurent va apărea pe piață la inițiativa lui Carol al II-lea, Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă.

---

¹ Tudor Nedelcea, *Civilizația cărții...*, 62.

² Mircea Tomescu, *Istoria cărții Românești...*, 156.

³ Emanuel Tătăărăscu, Criza editurii românești, *Buletinul Aociației editorilor români* I, 2 (1931) : 4.

⁴ Stelian Popescu, Rostul cărții în cultura națională, *Buletinul Aociației editorilor români*, an I, 3, (1931) : 1.

Privită din exterior imaginea de ansamblu era una ce descria un trend ascendent. Examinați mai îndeaproape, cei care reușeau să își înființeze și să-și susțină afacerea în lumea tiparului, se aflau mai mereu într-un echilibru financiar precar. Pe de o parte exista concurența străină, căreia colportajul românesc neajuns de dezvoltat și de extins, era în unele zone depășit de cartea străină ce pătrundea mult mai ușor, încurajată și de preferințele regionale pentru literatură franceză, maghiară sau germană. Apoi la sfârșitul deceniului la treilea se adaugă greutățile de ordin economic cauzate de criza mondială.

În plan intern problema cea mai pregnantă pentru editori era monopolul exercitat de stat, prin intermediul Monitorului oficial asupra cărții școlare. Urmează apoi la rând problemele create de scumpetea hârtiei ce devine în perioada interbelică monopolizată de un cartel al hârtiei și a fiscalității excesive. Imaginea cea mai grăitoare este oferită de directorul editurii Scrisul Românesc, care referindu-se la starea editurilor și la politica cărții dusă de statul român afirmă în 1933 că „editura a avut de suferit dela o lipsă de finanțare, trecând apoi printr-o lipsă de legiferare a intereselor strâns legate de comerțul nostru, maximalizând prețul la cărțile de școală, punând în același timp un impozit de 5 la sută în favoarea Casei de credit a corpului didactic, monopolizând imprimatul tipografiei prin transformarea Monitorului Oficial în editură de Stat și obligând toate autoritățile să nu mai lucreze la industriile particulare, simțind presiunea sălbatecă a unui trust de hârtie cu o mentalitate colonială, iar acum, în urmă, împingând sistemul de etatizare până la ideea de monopol al cărților de școală, fără a mai vorbi de revendicarea Societății Scriitorilor Români, de a se crea o nouă editură de Stat pentru cartea literară. Dacă mai adăugați și fiscalitatea sălbatecă ce apasă așa de crud asupra bietelor noastre finanțe, apoi tabloul este și mai eloquent”.¹ Nu în ultimul rând editorul perioadei trebuia să se preocupe de a câștiga un număr cât mai mare de cititor într-o țară unde cartea se vinde în funcție de sezon, unde exista un „sezon al cărții școlare” care „ia proporțiile evenimentului salvator”² atât pentru editori cât și pentru librari. De aceea, decizia statului de a monopoliza cartea școlară determină un protest vehement atât al editorilor cât și al librarilor, ca „prin acest monopol, dacă se realizează, editorii și librarii vor fi desființați pur și simplu ca editori de manuale didactice, iar cei de-al doilea nu vor mai vinde decât cărți literare, căci cărțile de școală, ca și rechizitele, vor fi trimise direct la comitetele școlare”.³

Era evident că dezamorsarea situației nu putea veni decât tot de la stat. Era nevoie de crearea unui mijloc eficace prin care cartea românească să nu mai fie dependentă de calendarul școlar. Nu este de mirare așadar că inițiativa lui Dimitrie Gusti de a crea o sărbătoare a cărții este văzută ca un semn încurajator din partea statului față de cei ce produc și comercializează cartea. Directorul editurii Naționala

¹ Emanuel Tătăărăscu, Statul și politica cărții, *Buletinul Asociației editorilor români* I, 1 (1933) : 6-7.

² Silviu Cionei, Pentru sezonul de sărbători, *Buletinul Asociației editorilor români* I, 3 (1933) : 3.

³ P. Georgescu-Delafras, Monopolul cărților școlare, *Buletinul Asociației editorilor români* I, 3 (1933) : 11.

Ciornei, aprecia într-un articol scris cu ocazia Săptămânii cărții că valoarea evenimentului este unul evaluativ și totodată stimulativ pentru editorul român „sărbătoare cărții devine astfel prilej pentru cei din afară de noi să ne judece munca iar pentru noi înșine prilej adevărat de prețios de a ne trece în revista activitatea și ..de a ne revizui rezultatele dobândite și de a primi îndemn pentru spornica munca în viitor”.¹ Mai mult girul dat de Carol al II-lea prin patronajul său asupra evenimentului, îi îndreptățește pe editori să sperie la o recunoaștere publică a meritelor de valoroși factori culturali.

De la Fundația pentru Literatură și Artă regele Carol al II-lea, profesorul Alexandru Rosseti, responsabil și cu programul editorial al fundației, vorbește cu entuziasm despre „freamătul mulțimilor” și despre „excelența îmbulzeală a publicului împrejurul tarabelor cu cărți” în care editorul își vede răsplătite eforturile și prevede „semnul sigur al succeselor de mâine”.²

Responsabil cu producția și desfacerea de carte, de activitatea editorului ajunge să depindă felul în care o opera este receptată de către public. Începând de la formatele de carte, stilul grafic și până la împărțirea pe colecții, editorul imaginează cititorii posibili cărora le transmite concepțiile sale estetice și ideologice. Este firesc deci ca de Ziua cărții, unii editori să își explice și să prezinte bilanțul strategiilor lor editoriale. O astfel de prezentare realizează și editura Cultura Națională care își reface parcursul activității, „Săptămâna cărții este pentru editor, prilej de reculegere și meditare asupra operei realizate. Planul de lucru al Editurii Cultura Națională, fixat în momentul înființării sale (1929), a fost îndeplinit cu punctualitate : publicarea și încurajarea scriitorilor români, în special al talentelor tinere și retipărirea scriitorilor noștri clasici în ediții critice...după cinci ani de munca neobosită în slujba culturii românești, fie-ne îngăduit, astăzi, când zori nouă se deschid înaintea noastră, să încheiem cu satisfacție bilanțul moral al unei epoci de rodnică și hotărâtoare pregătire”.³

Pe lângă caracterul festiv, a momentelor de reflectare și evaluare a culturii și a cărții românești, Sărbătoarea cărții este în primul rând un eveniment comercial, de publicitate și propagare a tipăriturilor. Editorii, veriga esențială în lanțul comerțului, cu atât mai mult nu pot să omită acest aspect și fiecare profită de ocazie pentru a-și promova afacerea, pentru a-și individualiza numele. Reprezentantul editurii Cultura Românească, I. Steinberg, subliniază aportul adus de întreprinderea sa educației românești, punând accent pe manualele școlare editate precum și pe publicațiile de popularizare a științei adunate în colecții precum *Biblioteca Populară* ori *Biblioteca Căminul*, „...în aceste zile de sărbătoare a cărții, în săptămână închinată ei, se cuvine să ne aruncăm privirile asupra activității noastre...sunt aproape trei pătrăci de veac dela întemeierea acestei edituri, răstimp în care, an cu an, a realizat în câmpul

---

¹ S. Ciornei, Semnificația sărbătoarei de azi, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, 9 (1933) : 13.

² Alexandru Rosseti, Săptămâna cărții, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, 9 (1933) : 2.

³ *Ibid.*, 25.

editurii de manuale noi, perfecțiuni menite să facă dovada permanentei griji pentru tot ce privește viața școlii”¹.

În timp ce Cultura Românească își prezintă la Ziua cărții munca depusă în domeniul cărții de educație, cei de la Adevărul se mândresc cu romane ca Jar, Aventurile șahului, Clopotelor din Mănăstirea Neamțului, ale unor nume celebre ca Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, sau Liviu Rebreanu, ce au apărute în condiții grafice admirabile. Și pentru că sărbătoarea cărților mai însemna și dreptul ca cei din industria cărții să-și afirme punctul de vedere, Emanuel Parker, directorul editurii Adevărul, profită de ocazie și dă o replică celor care au acuzat tiparul românesc că publică exclusiv romane în detrimentul altor genuri literare precum poezia sau eseu sau în dauna monografiei și scrierilor științifice. Dovada adusă de Emanuel Pauker sunt volumele de versuri ale lui Demostene Botez, *În căutarea mea* sau antologia versurilor lui Ion Pillat, *Pasărea de lut*.²

Sărbătoarea cărții odată instituită transforma anul publicistic și programele editoriale. Plasat strategic la finalul sezonului literar, când încă sezonul cărții școlare este departe, evenimentul înseamnă șansa editorului de a se afirma ca și factor de răspândire a culturii; „ofensivă aceasta va avea incontestabile rezultate practice pentru cartea românească. Dacă n’ar fi decât faptul că acum la începutul verii, când era de obicei sezon mort la edituri, s’a creiat un sezon viu de stimulare a vânzării și încă e considerabil”³.

3.3. Librari

Când Sărbătoarea cărții debuta, prima oprire pentru mulți dintre cititori sau chiar și numai pentru curioși era vitrina librarului. Aici reclame mari și viu colorate anunțau rabaturi speciale, lansări de carte sau întâlniri cu scriitori. În multe orașe, librăria era escała finală a cărții în drumul ei către cititor. Sau cel puțin așa ar fi trebuit să fie. În fapt librarul era de cele mai multe ori un simplu comerciant ce își înghesuia în prăvălie obiecte din cele mai diverse de la creioane la gramofone și pantofi de sport. Un exemplu elocvent despre starea librarului de provincie îl oferă profesorul Ion Simionescu : „, Negustoria librăriei așa cum este la noi în majoritatea cazurilor, pare simplă și comodă. Nu cere nici capital prea mare, nici eforturi deosebite...Într’un mic orașel de provincie, unui negustor de mărunțișuri i-a trecut prin gând într’o bună zi să se facă și librar. În scurt timp a găsit o editură care i-a umplut rafturile cu cărți...librăria s’a înființat, fără a fi însă librărie”⁴.

În discuțiile despre criza cărții, librarul este deseori acuzat de incultură și este socotit unul din principalii vinovați din cauza căruia cartea nu circulă în socie-

---

¹ I. Steinberg, Pe marginea cărții literare și a manualului didactic, *Buletinul Asociației editorilor români* I, 9 (1933) : 21.

² Em Pauker, La o sărbătoare a cărții, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, nr. 9 (1933) : 10-11.

³ Săptămâna cărții, *Reporter*, I, 20 (1933) : 2.

⁴ Ion Simionescu, Importanța librarilor, *Buletinul Asociației editorilor români* I, nr. 7-8 (1934) :1.

tate. Din sferele înalte ale comerțului cu carte, din partea unor editori, intelectuali și chiar librari pornesc periodic îndrumări și sfaturi referitoare la ceea ce trebuie să fie un librar model.

Negustorul de cărți, librarul acoperă în sensul cel mai propriu și mai cuprinzător noțiunea de vânzător de cultură. De aceea el trebuie să aibă două calități fundamentale. Să fie un bun comerciant și să aibă dragoste pentru marfa pe care o vinde: „adevăratul librar trebuie să fie un factor cultural căci el este acela care recomandă cartea. El este un misionar de cultură, un propagandist al slovei scrise, și nu în mai mică măsură vânzătorul de librărie”.¹ Dar cum putea un vânzător semi-analfabet să joace rolul de misionar al culturii. Aceasta era principala și cea mai acută problema a breslei, dezbătută în numeroase congrese și întruniri. Dezideratul suprem era crearea unui învățământ profesional care să îi instruiască într-o gamă variată de probleme de la procesul tehnic de fabricație a cărții (felul în care e făcută hârtia și de câte tipuri poate fi ea, procedeele grafice, tehnicile amănunțite a legătoriei) la raporturile ce există între autor, editor și librar și nu în ultimul rând la probele comerciale privind vânzarea de carte (instalația, rayonajul, asortimentul). Iar când acest lucru se va întâmpla, opinează Bogdan Varvara, cel care concepușe liniile directoare a educației librarului, atunci, librarul prin corporația din care face parte, va avea dreptul să spună că profesia pe care o exercită nu se reduce numai la înguste proporții de vânzător adesea orb al cărții”.²

De nevoia unui învățământ pentru librării se vorbește și cu ocazia Săptămânii cărții. Directorul editurii Naționale Ciornei, ce își făcuse și el ucenicia ca și librar, referindu-se la semnificația sărbătorii subliniază rolul important al librarului în răspândirea cărții și considera că „în aceste momente de sărbătoare nu este inutil să reamintim din nou necesitatea de a înființa o școală de librari, care să creeze oameni cari să priceapă carte bună, s’o iubească și s’o recomande”.³

Dar până la a ajunge la fel de instruit și rafinat ca și librarul francez de pildă, negustorul român de carte dornic de informare putea doar să răsfoiască, în cazul în care era interesat, cataloagele de publicații scoase de marile edituri sau reviste precum *Informațiile literare* apărută prin colaborarea directorului librăriei Alcaly cu poetul Camil Baltazar.

După ce la începutul anilor `30, ia ființă Asociația Editorilor Români, se vorbește tot mai mult în mediile culturale despre necesitatea ca și librării să își formeze propriul organ reprezentativ care să lupte pentru ca nevoile librarului de rând să fie auzite. Mult timp până atunci cele două meserii, de librar și de editor, se confundau și se completau reciproc și mulți dintre editori, cum era cazul lui S. Ciornei, începuseră ca și librari. Cu toate acestea modernizarea impusă de timpuri

---

¹ S. Ciornei, S’a sfârșit sezonul școlar, începe sezonul literar, *Buletinul Asociației editorilor români*, an II, nr 11-12 (1934) : 2.

² Bogdan Varvara, Pentru un învățământ profesional al librarului, *Buletinul Asociației editorilor români* I, nr. 2 (1933) : 13-14.

³ S. Ciornei, Semnificația sărbătorii de azi, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, nr. 9 (1934) : 13.

presupunea și o evoluție a profesiei de librar. Așa cum N. Ionnițiu, explica în primul număr al Buletinului Asociației Editorilor Români, o separație era necesară între cele două ocupații deoarece „fiecare din aceste bresle are, în parte mici probleme profesionale a căror rezolvare își găsește mai lesne soluția în cadrul specialității stricte decât în ambele categorii laolaltă”.¹

Amândouă categorii sunt însă legate indisolubil prin obiectul muncii lor, adică carte și complexul de interese ce se formează în jurul ei. La fel ca și editorul și librarul perioadei interbelice își desfășoară și își vinde cartea pe sezoane, cel mai important fiind cel școlar când „prăvălia aproape uitată în tot timpul anului, ca un ochi de lumina în semi-obscuritatea orașului de provincie, se luminează ca în zilele festive naționale. Atunci, sarcinile de ordin economic și financiar, care apasă un an întreg pe umerii librarului prind speranțele soluționărilor”.² Dar cu toate că este un sezon profitabil, această perioadă presupune și multe greutăți provocate în special din relația librarului cu autoritățile școlare, cu furnizorii și în cele din urmă cu publicul. De exemplu lista manualelor școlare obligatorii se afișa cu întârziere și de multe ori era regândită după începerea școlii astfel încât librarii nu aveau timpul necesar aprovizionării cu cele necesare. De altfel dintre problemele cele mai acute cu care se confruntau breasla librarilor era chiar felul în care comerțul cu carte se desfășura. Din descrierile contemporanilor comerțul de librărie era o afacere dură, agresivă chiar. Deseori în orașele mici competiția devenea atât de acerbă încât concurentul librar recurgea la orice mijloc pentru a-și întrece rivalii chiar cu riscul de a se distruge singur. Se cunosc cazuri în care afișele librarilor erau încărcate de promisiuni ademenitoare, șocante chiar. Așa era cazul unui librar din Moldova ce răspândise fluturași publicitari ce anunțau că se decontează drumul clienților până la prăvălie: „ pentru domnii învățători: rabat dela 15% la 40% la cărțile școlare...credit pe 6 luni la 12 luni, fără poliță, fără dobândă. În propriul d-tra interes nu cumpărați nimic până ce nu vizitați librăria noastră. Veniți singur în orașul nostru, pe cheltuiala noastră, căci va plătim spezele personale de drum...”³

Armele cel mai des folosite rămăneau pentru majoritatea negustorilor de carte, rabatul și creditul. Pentru librarul neexperimentat sau pentru cel lacom, acestea se vedeau adesea a fi arme cu două tăișuri. Se mergea până într-acolo încât „ în anumite centre, rabaturile acordate de librari clienților,...depășesc, uneori, rabaturile obținute cu trudă de aceeași librari de la editor...”⁴ Ispitiți de câștigurile obținute din rabat, ei nu ia în considerare că are de acoperit costurile reclamei ce și-a făcut-o sau a cadourilor pe care le-a dat pentru a-și atrage clienți și „crezând că banii intrați sunt toți ai lui [...] ca să mai facă rău vecinului, se apucă în adevăr să-și planteze o vie americană sau să-și deschidă un cinematograf”.⁵ Tot în numele rabatului, librării

¹ N. Ionnițiu, Noi și librării, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, nr. 1 (1933) : 2.

² S. Ciomei, Activitatea sezonieră, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, nr 1 (1933) : 4.

³ G. Dobrovici, Cum s’ar putea îndrepta comerțul de librărie, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, nr. 7-8 (1934) : 5.

⁴ I. Florian, De actualitate, *Buletinul Asociației editorilor români*, II , nr. 10, (1934) : 4.

⁵ G. Dobrovici, Cum s’ar putea îndrepta..., *Buletinul Asociației editorilor români*, II, nr.11-12 (1934) : 5.

erau acuzați că „nu vor ezita să împingă spre școlile primare toată maculatura didactică a unor autori cu desăvârșire obscuri [...] ba chiar să boicoteze cărțile didactice făcute de autori cu valoare recunoscută.”¹

Pentru a încerca să rezolve unele din problemele acute ale propriei bresle, se organizează periodic congrese ale librarilor. Din nefericire, la aceste manifestări nu se raliau toți librarii din țara și de cele mai multe ori acestea se sfârșeau fără decizii practice.

Instituirea unei sărbători anuale a cărții însemna așadar un motiv de speranță pentru comerțul cu carte și pentru librarul ce devenea pentru câteva zile măcar considerat și el alături de autori și editor, factor de răspândire a culturii. Cel puțin așa considera unul dintre membrii de seamă a comerțului cu carte, librarul bucureștean, Pavel Suru, ce susține că „nu vânzarea ce se face în ziua sau săptămâna cărții mă bucură și trebuie să ne bucure pe noi librarii. Folosul cel mare pentru noi toți este faptul că datorită acestei sărbători, oficialitatea, și unele societăți culturale dau măcar în această zi importanța ce se cuvine comerțului de cărți”.²

Din parte librăriei Cultura Națională, Virgil Montauranu, profită de ospitalitatea revistei *România Literară* pentru a-și expune părerile referitoare la situația cărții și la săptămâna cărții. În primul rând acesta dezmente criza cărții românești afirmând că „ar trebui spulberată legenda situației tragice a cărții românești care are nevoie la fiecare pas de sprijinul statului”³ deși, recunoaște el „prețul mediu al unei cărți la noi este de 80 de lei care depășește posibilitățile de cumpărare obișnuită”.

Iulius Fichman, șef de raion al uneia dintre cele mai mari librării din țară, Socec, intervievat și el de aceeași revistă, estimează că sărbătoarea cărții va propulsa vânzarea de literatură autohtonă ce tindea în ultima perioadă să piardă teren în detrimentul celei străine și în plus „acest eveniment [...] va putea atrage atenția publicului că în afara de distracțiile fizice omul are nevoie și de o distracție spirituală. Ori o carte bună procură distracție sufletească”.⁴

Tot acum în săptămâna cărții, M. Toneghin, amintește colegilor săi de breaslă că este momentul să-și demonstreze și să-și evedențieze statutul de factor cultural. De prestația fiecărui librar, în aceasta perioadă, depinde stabilirea rolului esențial pe care această profesie îl exercită în cultura românească. De aceea „fiecare, cu mijloacele de care dispune, să-și împodobească vitrinele cu covoare naționale, cu tablourile scriitorilor, cu o ornamentație din ramuri de brad, iar în mijlocul acestui decor sărbătoresc, să etaleze cărțile tuturor editurilor, fără a da vre-o preferință unei edituri. Trebuie să se aibe în vedere că nu este sărbătorirea editurilor, ci este o zi consacrată cărții, deci ei îi trebuie, dată toată atențiunea”.⁵

¹ Em. Tatarescu, Un cuvânt pentru librar, In: *Buletinul Asociației editorilor români*, II, nr. 11-12 (1934): 3.

² Pavel Surdu, O zi de nădejde, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, nr. 9 (1934) : 19.

³ Liviu Rebreanu, Ce cred librarii despre săptămâna cărții, *România Literară*, II (1933) : 2.

⁴ *Ibid.*, 2.

⁵ M Toneghin, Doua zile însemnate pentru librar, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, nr. 7-8 (1934) : 5.

Pentru librari așadar, săptămâna cărții însemna ocazia perfectă pentru a se afirma ca și categorie profesională distinctă. Sunt scoase în evidență dimensiunile culturale ale acestei meserii ce trebuie să evolueze în mentalitatea publică de la un simplu negustor ce din întâmplare vinde și carte la librarul experimentat cu pasiune pentru carte.

3.4. Cititori

Sărbătoarea cărții aduce în prim plan lucrarea tipărită și fiecare din instanțele ce au contribuit la crearea și diseminarea ei, de la autori la editori și librari profitați pentru a-și prezenta și dezbate situația și aportul cultural. Dar în cele din urmă instanța care dădea verdictul final era cititorul. Căci fără existența lui însăși conceptul de carte și cu atât mai mult de sărbătoare a cărții era fără nici un sens.

Noțiunea amplă de cititori era în acea perioadă dezbătută cu înflăcărea de oricine se considera parte a elitei intelectuale sau culturale. Se discuta despre criza cărții și inevitabil despre lipsa de cititori, lucru care în fapt nu era prea departe de adevăr, dacă se ține cont de statisticile referitoare la numărul de știutori de carte din perioada interbelică. Cei puțini care citeau erau la rândul lor acuzați de gusturi îndoielnice, de faptul că preferă o literatură frivolă sau că o preferă pe cea străină în defavoarea celei naționale. Întreaga campanie din domeniul culturii ce se duce pe parcursul anilor '20 și '30 are ca și scop instrucția maselor, formarea gustului pentru citit și rafinarea cititorilor deja formați. De aceea când Sărbătoarea cărții a fost inițiată se considera că reprezintă „ un prilej de verificare directă a punctelor de contact între marele public cetitor și cei chemați să ție cât mai sus făclia scrisului românesc...”¹

Concepțiile despre cultura maselor erau prezentate și răspândite prin toate mijloacele media disponibile perioadei interbelice, și era mai mult decât evident că existau formate o serie de preconcepții și stereotipuri când venea vorba relație cititorului cu cartea. Dreptul la replica a omului de rând se oferea rar și de cele mai multe ori era mai slab auzit. Sărbătoarea cărții, se transformă însă și într-un prilej ca oamenii de litere să afle părerile omului simplu. De exemplu ziarul *Vreme* realizează o anchetă ce ia pulsul evenimentului și prezintă părerea omului de rând despre carte.

Că producerea de carte este încă o activitate dură și frustrantă atât la propriu cât și la figurat ne-o confirmă și lucrătorul tipografic, Vasile Ionescu ce declara că „plumbul blestemat care minează plămânii cobreslașilor mei mă îndreptățește să iau o [...] atitudine împotriva cărți. Pe simplu motiv că și așa sacrificiile materiale pe carii le faci cu o carte, devorează în progresiune aritmetică beneficiile morale ale autorului...”² La fel de notorie este și situația grea a scriitorului, de care, se pare că este conștient cam orice cetățean, dar care pălește în cele din urmă, în fața propriilor greutăți. Criza economică face ca pentru mulți cartea să devină un produs costisitor, accesibil doar anumitor categorii sociale. Despre asta vorbește mai în glumă, mai în serios un chelner bucureștean „în vremurile de astăzi cartea e un lux

¹ Răsfățul pornografiei, *Universul* 52, nr. 131 (1935) : 12.

² Cititorii, *Vremea* VII (1934) : 5.

pe care nu ți-l mai poți permite decât din *joi în Paște*. Ideia asta cu o săptămână a cărții e picată la țanc; dar tot pentru cei care au ceva mai mult. Plus, că după cum am auzit, se mai fac și reduceri; încă mă mir ce-i mai rămâne scriitorului, când mai înainte îl jupoaie domnul editor și mai apoi vine cu pretenții și domnul cumpărător, așa propune, ca beneficiu, să fie într'adevar beneficiu, să se organizeze mai întâi o lună a bacșișului ca să putem avea cu ce cumpăra o carte în săptămâna cărții”.¹

Din partea unui funcționar public C.F.R, vine o expunere concisă și pertinentă a situației cărții și a lumii literare românești. La fel ca și în cazul muncitorului tipografic, și în opinia acestuia fondul problemei este scumpetea cărții, „da, e timpul s'o spunem răspicat; cartea la noi e extrem de scumpă pentru public dacă se ține seama că grosul cititorilor îl formează o categorie de oameni – funcționari, studenți și muncitori – cu un standard de viață coborât sub nevoile existenței zilnice...”.² În plus, consideră funcționarul CFR, scriitorul român contemporan nu reușește să surprindă în scrierile sale esența timpurilor trăite, „sbuciumul vieții post-belice” și de aceea cititorul care nu se regăsește în „romantismul perimat” al romanelor autohtone renunță la a mai consuma literatură. În consecință sărbătorii cărții îi revine rolul de a acționa ca un barometru pentru scriitori care trebuie să-și regleze subiectele în funcție de realitățile sociale și pentru editori care la rândul lor trebuie să ajusteze prețul cărții la „actuala conjunctură economică”.³

Trecând într-un mediu mai academic, asistentul universitar chimist Barbu M. Angelescu, salută această inițiativă de a serba cartea mai ales pentru că „în ultimul timp tineretul pare să se fi despărțit de preocuparea ce alcătuia, altă dată, activitatea extra-școlară: literatura bună”.⁴ Și într-o oarecare măsură, avea dreptate iar ziarul *Vremea* a și găsit două exemple din rândul tineretului vremii. Elevul de clasa a VII-a, Șerbănescu Jean, declara cu multă emfază reporterului „Ia, lasă-mă dragă. Ce? Mie îmi arde acuma de săptămâna cărții? Acuma, am săptămâna tezelor și ceva mai târziu săptămâna examenelor...”.⁵ Nici studenții nu sunt mai pasionați de lectura, căci așa cum observa o domnișoara înscrisă în anul I la Politehnica din București „atunci când nu ai cu ce să-ți umpli mațele și nici perspectiva unui a doua zi mai rotunjour, lumea se reduce la zero bani, zero centime. Atunci, ce ne facem cu săptămâna cărții?”.⁶ Pentru o altă studentă, de la Institutul național de Educație Fizică, evenimentul are „un interes de acvarium”, în care îți poți satisface curiozități mondene. „Aș vrea să-l mai văd pe Ionel Teodoreanu. Ce zici? O mai fi având obrazul de piersică?”.⁷

Tot presa vremii înfățișează pastile pline de savoare de la sesiunile de autografe organizate în Săptămâna cărții. În librăria Alcaly din capitală întâlnirea

---

¹ *Ibidem*

² *Ibidem*

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*, 19 mai 1935

dintre o cititoare și scriitori prezenți a decurs cam așa : „domnișoara, după ce privi cu teama pe Sergiu Dan, cu emoție pe Mircea Eliade, și cu sfială pe Anton Holban se adresează cu hotărâre librarului: -Ași dori un autograf pe Cartea de la San Michele. – De la cine, d-șoara? Întreabă interpelatul, așteptând cu groază răspunsul. - De la Axel Munthe...”. Aceeași locație este invadată apoi de „cârduri de liceeni și elevi de școală” care adunați în jurul vre-unui autor „prezentau [...] spre iscălire [...] minuscule notesuri cumpărate cu 2 lei bucata”.¹

Provenit din sfere sociale și profesionale diferite, participantul la Ziua cărții este atras în special de aura mondenă a sărbătorii. Cei prezenți la manifestările organizate cu această ocazie nu erau doar cititorii români ci spectatorii români, aflați acolo pentru a privi reprezentația pe care o oferea elita intelectuală. Cititorul interbelic, de fapt, este ca și orice cititori în general, o figură eluzivă ce nu se lasă prins în granițele rigide ale unei taxonomii.

Concluzii

Scăpată de Primul Război Mondial, societatea românească de după 1918, trăiește euforia unificării. Transformări sociale și economice se petrec inevitabil pe un fond de optimism ce se manifesta în mai toate segmentele societății.

Se nasc curente noi de gândire oferind fiecare multiple căi de acțiune ce trebuiesc urmate pentru dezvoltarea noii realități statale. Și în literatură posibilitatea unor vremuri noi, mai bune sunt tentante pentru majoritatea scriitorilor, însuși Rebreanu considera că „trăim începutul unui veac nou. Da, ne aflăm la începutul unui ev nou, cum a fost Renașterea față de Evul Mediu...”.² Cele mai multe dintre speranțele puse în epoca care începea se dovedesc a fi în scurtă vreme forme fără fond. În cazul literaturii și a producției de carte acest lucru s-a tradus în cărți fără cititori.

Încă de la mijlocul anilor '20, începe primele observații referitoare la numărul mic de consumatori de literatură raportat la câți locuitori avea România întregită și la pretențiile ei de a fi o țară europeană modernă. Criza economică ce se declanșează în 1929 vine să adâncească această problema și determină apariția în lumea literară românească a unei „crize a cărții”. Această situație, cunoscută și ca și „criza cititului” ajunge în scurtă vreme printre subiectele principale de dezbatere ale elitei intelectuale. Se încearcă stabilirea cauzelor ce au dus la o situație în care într-o țară de 16 milioane de locuitori, tirajul unei lucrări nu depășea în medie 3000 de exemplare³, deoarece editori nu își permiteau să riște să rămână cu stocul neepuizat. Criza cărții aduce așadar în prim plan problema analfabetismului de care suferă un procent destul de semnificativ din populația țării. Statul este acuzat că nu promovează o politică culturală suficient de coerentă, că ignoră problemele lumii rurale și că încurajează monopolul anumitor întreprinderi asupra hârtiei. Librării sunt învinovățite de incultură și deci de incapacitatea de a răspândi carte în societate, iar editorii se fac vinovați de încurajarea literaturii străine în defavoarea celei autohtone. În

---

¹ *Ibidem*

² Camil Baltazar, *Din romanul existenței...*, 358.

³ Emil Ocneanu, Problema cărții, *Buletinul Asociației editorilor români*, I, nr. 7-8 (1934) : 6

puls, acei puțini oameni instruiți, care știu să citească nu cumpăra cartea pentru ca este scumpa sau pentru ca nu au dezvoltat un gust al cititului. Criticul George Călinescu stabilește punctual o serie de motive pentru care exista o criza a cărții. Concluzia care se trage este ca, aceasta problema, e în fapt o criză a societății contemporane ce a pierdut orice reper în materie de literatură română, o societate cu o scara de valori inevitabil afectata.

Pentru rezolvarea situației apar o serie de proiecte ce încearcă să schimbe percepția societății asupra cărții, care dintr-un bun de lux, rezervat doar anumitor categorii sociale trebuie să devină un bun de larg consum.

În primul rând trebuia ieftinită hârtia, lucru care ar fi permis editorilor să mărească tirajele. Următorul pas ar fi constituit crearea unui sistem eficient de distribuite a producției literare, adică creșterea numărului de biblioteci populare, a unei rețele naționale de chioșcuri de cărți și librării cu personal calificat capabil să promoveze carte și lectură. Reorganizarea politicii editurilor ce ar fi trebuit coordonate cu demersurile de culturalizare inițiate de stat. Nu în ultimul rând se vehiculează necesitatea creării unor evenimente de promovare a cărții, expoziții sau târguri de carte care să îmbine cultura cu spectacolul și astfel să capteze atenția populației. Pe fundalul unor astfel de dezbateri în lumea literară, referitoare la criza cititului, ministrul Instrucțiunii și Cultelor, Dimitrie Gusti, el însuși un literat, creează o *Zi a cărții*. Moment de sărbătoare închinat cărții, acest eveniment era ocazia perfectă prin care statul se transformă în partenerul scriitorilor, al editorilor, librarilor și bibliotecarilor în demersul lor de a promova lectura și de a educa publicul. Manifestările ce se desfășoară în întreaga țară presupuneau expoziții și târguri de carte, întruniri cu scriitori, conferințe ce explicau publicului importanța lecturii, întruniri și șezători în care personalități locale își dădeau concursul în a susține literatura autohtonă. Un accent special se pune în școli, unde existau directive ministeriale speciale ce vorbeau despre obligativitatea de a implica elevii în acțiuni care să dezvolte dorința de lectură. Sunt implicați în organizarea și desfășurarea activităților toți factorii esențiali din lumea livrescă, de la Asociația Scriitorilor români, la Asociația Editorilor, a librarilor, la Fundațiile Culturale Regale, biblioteci și universități din toate centrele urbane și până la asociații și fundații particulare.

Bilanțul satisfăcător la încheierea manifestărilor din 1933, determină perpetuarea Zilei Cărții și transformarea sărbătorii într-o tradiție anuală. De la o ediție la alta, sărbătoarea lua amploare, după cum îi demonstrează și denumirea. Dacă în primul an era o simplă *Zi a cărții*, ulterior ea va devenii *Săptămâna cărții* și apoi *Luna cărții*. La fel se întâmplă cu ingerințele politicului în sărbătoare care se vor amplifica și ele de la o ediție la alta. Pe măsură ce situația politică din țară se acutizează, și intențiile lui Carol al II-lea de a-și instaura regimul personal devin din ce în ce mai evidente. Controlul său asupra culturii este reliefat și în expozițiile organizate pentru sărbătoarea cărții, unde se promovează imaginea sa de voievod și patron al valorilor spirituale și materiale a românilor.

Părerile și reacțiile în legătură cu sărbătoarea sunt împărțite. Deși implicați activ în organizarea și desfășurarea ei, scriitorii se dovedesc a fi cei mai sceptici. În

special în primul an al manifestării, multe glasuri din lumea literară consideră că *Ziua cărții* nu va aduce nici o îmbunătățire în privința apetitului populației pentru lectură și nici în felul în care meseria de scriitor este privită în societate. Pe parcurs însă o parte considerabilă dintre numele mari ale scrisului românesc interbelic vor gira cu prezența lor evenimentul.

Dintre toți participanții, editori și librarii sunt cei care privesc evenimentul cu cei mai buni ochi și îmbrățișează cu mult entuziasm manifestările organizate. Se poate constata și în rândul lor influența pe care politicul o exercită asupra profesiei de . Pe măsură ce curentele de extremă dreapta devin tot mai puternice și politicile caselor de editură se axează tot mai mult pe lucrări de autori români. Dacă la început se promovau și traduceri din scriitori străini, spre sfârșitul anilor `30 la sărbătoarea cărții sunt promovate în expoziții în principal lucrările acelor scriitori cu trecere în cercurile puterii statale. Dintre edituri, cea a Fundațiilor pentru literatură și arta Regele Carol al II-lea primește un statut special, fiind privilegiată în toate acțiunile publice, programul său editorial având în subsidiaritate promovarea cultului personal al lui Carol al II-lea.

Cât despre publicul ce ia parte la aceste manifestări, el este prea eterogen pentru ca păreri sale să fie apreciate ca și elocvente. În capitală mai ales, la primele ediții ale sărbătorii, publicul participă în număr mare atras în special de aura mondenă a evenimentelor. Nu la fel se întâmplă însă în provincie unde mai puține personalități atrag mai puțin public. Dar cu toate că, pentru unii carte era doar un pretext de a se afirma în lume sau de a mări profiturile afacerilor, faptul că cel puțin câteva zile pe an sunt dedicate special acestui important vehicul de cultura se numără printre succesele culturale ale societății românești interbelice.

Taine în jurul unei satire în spirit voltairian în limbă maghiară de la sfârșitul secolului al XVIII-lea¹

Orsolya ANTAL,
Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Cluj-Napoca

Cuvinte-cheie: iluminism jozefinist, anticlericalism, toleranță, roman politic, satiră

Rezumat: Studiul se angajează în analiza problemelor filologice și în contextualizarea istorico-literară a traducerii în limbă maghiară a unei satire datând din 1786 și care poate fi consultată în arhivele Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj. Se discută istoria acestei cărți rare – care nu se mai păstrează decât în puține exemplare – aducându-se informații și elemente noi privind circumstanțele ediției, despre autor, despre genul literar și despre structura și receptarea operei.

E-mail: antalorsolya@gmail.com

*

Pe una din fișele vechiului catalog al Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca atrage atenția un titlu, care sugerează un conținut plin de suspans: *Zakkariásnak a' pápa titkos iró-deákjának az austriai tartományokban lett vallásbéli meg-világosításról, Romából költ levelei az ő lelki barátjaihoz. Ki-adattattak egy eretnek-által. Fordítottak olasz-nyelvből. 1786. Eszt.*² Cercetările atestă faptul, că o analiză filologică amănunțită se impune asupra acestei cărți nu doar în scopul completării elementelor lipsă din *impressum*, ci și datorită faptului că, istoria literaturii maghiare i-a rămas dator textului cu așezarea lui în context. De aceea studiul de față se angajează pe de o parte în a prezenta această publicație de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – ajunsă în prezent o raritate – dar, pe de altă parte și dat fiind faptul că textul ne orientează și spre cultura cărții din perioada iluminismului, cercetarea va scoate la iveală nu numai date filologice și de istorie literară, dar și de istorie a lecturii și a mentalităților.

¹ În momentul redactării studiului autorul beneficia de suportul financiar al PROGRAMULUI OPERAȚIONAL SECTORIAL PENTRU DEZVOLTAREA RESURSELOR UMANE 2007-2013. Contract POSDRU 6/1.5/S/4 – „STUDII DOCTORALE, FACTOR MAJOR DE DEZVOLTARE AL CERCETĂRILOR SOCIO-ECONOMICE ȘI UMANISTE”.

² *Scrisorile pe care Zaharia, tainicul grămătic al papei, trimise din Roma prietenilor săi de suflet, despre iluminarea religioasă care a avut loc în ținuturile austriece. Editate de un eretic. Traduse din limba italiană, 1786.* Cota cărții este: 40 577. În catalogul vechi, în imediată ei vecinătate se găsește și fișa versiunii germane a operei: *Briefe aus Rom über die Aufklärung in Oesterreich von Zakkaria, päpfilichem Geheimſchreiber, an ſeine geiſtlichen Freunde. herausgegeben von einem Proſteſtanten. Aus dem Italiänischen. Frankfurt und Leipzig, 1785.* Cota ei este 29186. Deși literatura de specialitate numără textul în rândul traducerilor, interpretările și așezarea în contextul teoriei traducerii nu formează în cazul de față scopuri ale studiului.

Despre ceea ce este trecut sub tăcere în *impressum*

Pe coperta acestei publicații vechi *in octavo*¹ se poate vedea *ex libris*-ul din 1859 al Societății Muzeului Ardelean. Așadar, înainte să ajungă în posesia Bibliotecii Centrale, și această carte a făcut parte din patrimoniul Societății Muzeului Ardelean. De asemenea, o ștampilă cu conținutul „*Csicsó Keresztur*”, aflată pe pagina de titlu, îi indică locul de proveniență, iar două note de posesor îi dezvăluie și proprietarii de odinioară: *Mich. Bodoky* respectiv *Torma Josef* 1820.

Judecând după ștampilă, poate nu este lipsit de fundament să concluzionăm, că exemplarul Bibliotecii a făcut odinioară parte din acea colecție de cărți, despre a cărei soartă ne informează Elek Jakab în biografia jurnalistului Sándor Szacs vay. Conform mărturiilor proprii, Elek Jakab s-a folosit în redactarea biografiei lui Szacs vay – în care se ocupă și de cartea, care ne interesează – de sursele referitoare la Sándor Szacs vay, aflate în posesia lui Sándor Mike, directorul Arhivelor Regale Guberniale Transilvănene. Despre aceste surse scrie că: „ajungând înapoi în mod miraculos, le am la îndemână; ne-a revenit soției mele dragi și mie după socrul meu [i. e. lui Elek Jakab] (...); restul, împreună cu biblioteca și fondul de manuscrise Sándor Mike și Elek Jakab, au ajuns parțial în posesia Liceului Unitarian din Cristurul Secuiesc, parțial în posesia Societății Muzeului Ardelean”.²

Impressum-ul cărții face public numai anul apariției și faptul, că textul este o traducere din limba italiană. În schimb, lipsesc autorul și traducătorul. Mai mult – ca în cazul multor publicații din acea vreme – nu se specifică nici editura și nici locul apariției. Potrivit presupuzițiilor formulate de Zoltán Trócsányi, omiterea locului apariției (sau falsul *impressum*), se poate explica în cazul celor mai multe publicații de acest gen prin dorința editorilor de a evita neplăcerile cenzurii. Totuși, o analiză minuțioasă este în măsură să stabilească, dacă publicarea a fost făcută la o editură din țară ori la una din străinătate. În opinia lui Trócsányi, prezenta (și, din câte știm, singura) ediție a textului cu titlul *Zakkariásnak...*, date fiind literele frumos gravate și înguste, gravarea literelor „ö” și „ü” (în care accentul nu cade între cele două puncte, ci pe primul punct), indică faptul că ar fi o publicație pregătită în străinătate, din moment ce litere cu asemenea formă nu se regăsesc în alte publicații contemporane din Ungaria.³

¹ Gedeon Borsa, *Gyakorlati tudnivalók a régi nyomtatványokról*. In: ed. Emil Hargittay, *Bevezetés a régi magyar irodalom filológiájába* (Budapest: Universitas, 1997), 7–19, 12. Formatul de dimensiune mică ilustrează practicile editoriale conform cărora publicațiile răspândite și citite „în mână” apăreau în dimensiuni relativ mici (*in octavo* și *in duodecimo*). Op. cit., 7. În opinia lui Borsa, prin conceptul de publicație *veche* se înțelege și în plan internațional tot mai accentuat documentele anterioare anului 1801.

² Elek Jakab, Szacs vay Sándor I., *Figyelő* XI (1881): 161–174, 162. „csodálatos úton kerülve vissza – kezeimnél van; ípamról szállott kedves nőmre és rám [ti. Jakab Elekre] (...); a többi a Mike Sándor és Jakab Elek-féle könyvtárral és kézirat gyűjteménnyel részint a székelykeresztúri unitárius közéletanoda, részint az erdélyi Muzeum-egylet tulajdonává lett.”

³ Zoltán Trócsányi, *A XVIII. század magyar nyomtatványainak meghatározása*, *Magyar Könyvszemle* III (1938): 193–278, 203–204. Respectiv Id., *Miért nem jelentek meg*

Cine este traducătorul?

Géza Petrik menționează și el în bibliografia lui publicația de care ne ocupăm, dar precizarea locului apariției lipsește și din descrierea lui. În schimb Petrik oferă informații suplimentare importante în ceea ce îl privește pe traducător, despre care nu aflăm nimic din *impressum*. (Ca de altfel nici despre autor.) Din pagina de titlu putem deduce doar că scrisorile au fost „editate de un eretic” și că au fost „traduse din limba italiană”. Petrik adaugă însă între paranteze: „[De către Sándor Szatsvay].”¹

Pe aceste urme și în această direcție ne conduce și lexiconul biografic al lui József Szinnyei, în care *Zakkariásnak...* figurează chiar în două locuri. Într-unul Szinnyei îi atribuie traducerea lui Sándor Noszlopy, ca operă unică a acestuia, iar în celălalt o enumeră printre lucrările aceluiași Sándor Szacsvay.² Convingerea că prima persoană este traducătorul, Szinnyei o sprijină pe informarea amiabilă a lui Tivadar Noszlopy, precum și pe o referință apărută în numărul din 1826 al revistei *Tudományos Gyűjtemény*. Exegetul este însă în continuare condamnat la indecizie atunci, când verifică această sursă. Căci autorul articolului, Ferentz Szartóry, care descrie activitatea literară a mai multor autori, se oprește și asupra lui Noszlopy, doar că, în ceea ce privește exactitatea datelor, observațiile lui se dovedesc a fi nefondate. Iată ce scrie: „[Noszlopy] A publicat o carte de dimensiuni medii, fără numele lui, ce conține discuții pe teme religioase. Nu-mi amintesc nici titlul, nici data sau locul apariției”.³ Deci, deși problema identității traducătorului rămâne în continuare o enigmă filologică, datele de până acum nu permit nici identificarea lui Noszlopy ca fiind traducătorul textului în cauză. Mai verosimil este – în acord și cu opiniile formulate în literatura de specialitate – că versiunea maghiară a lui *Zakkariásnak...* să îi fie atribuită lui Sándor Szacsvay.⁴

---

szépirodalmi művek Magyarországon a XVIII. században?, *Magyar Könyvszemle* IV (1938): 375–378, 377–378. Editarea într-o tipografie străină a lui *Zakkariásnak...* se poate explica și prin faptul că marile edituri din Ungaria se aflau sub controlul bisericilor, care practicau cenzura asupra publicațiilor apărute la editurile lor. Astfel nu se aproba spre publicare nimic din ce ar fi stat în contradicție cu dogmele lor de credință sau de disciplină. Id., *A szépirodalom üldözése, Magyar Könyvszemle* IV (1943): 433–435, 433. Tipografiile private se străduiau și ele să evite o confruntare cu bisericile.

¹ Géza Petrik, *Magyarország bibliographiája 1712–1860. Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak, Volumul al III-lea* (Budapest: Dobrowsky Ágost, 1891), 869. „[Szatsvay Sándor által]”.

² József Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, reimprimat, volumul al IX-lea și al XIII-lea (Budapest: Hornyánszky Viktor könyvkereskedése, 1980–1981), IX./ 282–283, XIII./ 1091.

³ Ferentz Szartóry, *Némely ezen Században kimult Evangelikus Írók a’ Dunántúli Kerületből, Tudományos Gyűjtemény* X (1826): 69–91, 91. „[Noszlopy] Nyomtatásban egy középszerű nagyságú könyvet bocsátott ki, a’ maga neve nélkül, mellyben vallásbéli dolgokat tárgyozó beszélgetések foglaltnak. Sem titulusa, sem megjelenésének ideje és helye nem jut eszembe.”

⁴ Vezi, de ex. György Kókay, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei 1780–1795* (Budapest: Akadémiai, 1970), 240. Sau Domokos Kosáry, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, ediția a doua, (Budapest: Akadémiai, 1983), 386.

Sándor Szacs vay, jurnalistul voltairian-jozefinist

Sándor Szacs vay (1752-1815), de origine secuiască, este primul jurnalist politic maghiar de vocație. De numele lui se leagă introducerea în limba maghiară a mai multor genuri ale publicisticii, ca de exemplu, așa-numitul „dialog al morților sau al sufletelor elizee”, articol-dialog, în care opiniile despre evenimente actuale sunt puse în gura unor personalități politice și spirituale decedate.¹ Cel mai de seamă exponent și maestru al acestui gen „disimulator”, care se preta foarte bine la inducerea în eroare a cenzurii, a fost, în jurnalismul politic maghiar, tocmai Szacs vay. Cu temperament, glumeț, satiric, uneori auto-ironic, alteori cu teribilism mascat – pe alocuri doar într-o formulare aluzivă – el a știut să abordeze și cele mai delicate chestiuni ale epocii sale.² Pe lângă dialogurile elizee, personajele sale luau atitudine în raport cu teme actuale ale vremii și în scurte povestiri alegorice. Numele lui este relevant atât pentru introducerea în publicistica maghiară a glosei, formă de articol scurt, legat de fenomenele politice aflate la ordinea zilei, cât și pentru redactarea primului supliment literar maghiar: *Magyar Musa*.³ Pe lângă acestea, în aprecierea lui György Kókay, Szacs vay a avut contribuții perene prin încetățenirea publicisticii politice și a satirei, dar și prin răspândirea ideilor iluminismului vienez.⁴

În evaluarea operei lui Szacs vay, istoria literaturii a privit de multe ori convingerile jozefiniste și anticlericalismul acestuia ca pe niște aspecte problematice. În spiritul iluminismului vienez, Szacs vay a atacat călugării în repetate rânduri deja în *Magyar Hirmondó* (redactat la Bratislava). Apoi în articolele apărute în periodicul vienez *Magyar Kurir* i-a condamnat pe acei preoți, care au comis abuzuri. György Kókay consideră, că Szacs vay a dorit să aplice în context maghiar critica sistemului ecleziastic (care inițial formase un program esențial al reformelor jozefiniste). Ca atare, el s-a pronunțat adesea în favoarea toleranței religioase, dar a condamnat prozelitismul, și, deși nu a atacat niciodată religia în sine, Biserica l-a denunțat de două ori chiar la începutul carierei sale.⁵ Se prea poate ca și plecarea lui din Bratislava în Viena să se fi datorat receptării articolelor sale scrise împotriva clericilor.⁶

Și așa-numitele broșuri ale lui Szacs vay sunt legate cel mai adesea în literatura de specialitate de conceptul de „anticlericalism”. Se pare, că unul dintre cei mai entuziaști exponenți maghiari ai acestor manifeste semnalate cu duiumul în Viena de la începuturile anilor 1780, cu alte cuvinte, al voltairianismului jozefinist în care deci se critica religia și se ataca tăios fanatismul religios, ar fi fost chiar Szacs vay. Pe urmele celor mai de seamă scriitori jozefiniști vienezi, Blumauer, Eybel, Rautenstrauch, a publicat și el asemenea manifeste compuse în limba maghiară.⁷ Prima dintre ele, *Az*

¹ Kókay, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom...*, 274–275.

² Kosáry, *Művelődés a XVIII. századi...*, 547–548.

³ Kókay, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom...*, 423.

⁴ Op. cit. 400.

⁵ Pentru detalii, vezi Op. cit. 228–300.

⁶ Pentru detalii, vezi Béla Dezsényi, *A Magyar Kurir és a cenzúra 1787–1793*, *Magyar Könyvszemle* I (1967): 12–39.

⁷ Kókay, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom...*, 234–241. În aceste texte Szacs vay a formulat perspective asemănătoare cu cele reprezentate în ziarele sale, doar că într-o formă

Izé purgatóriumba való utazása (1786), a fost probabil scrisă ca replică la o operă anonimă intitulată *Pápista oktatás*, în care scriitorul „a răspuns deosebit de inteligent, dar în același timp și deosebit de vehement, atacând anumite confesiuni ale religiei romane (...)”, fapt pentru care cenzura a și interzis ulterior cartea.¹

Satiră, pamflet, roman epistolar?

Obiectul prezentului studiu, textul intitulat *Zakkariásnak...*, este cea de-a doua „broșură” atribuită lui Szacsuvay, în care reformele ecleziastice jozefine ne sunt prezentate în 16 scrisori din perspectiva unui pretins grămătic papal. Din punctul de vedere al genului literar, textul este de tip compozit, ca atare nu reprezintă un fenomen singular în epocă. Printre încercările anilor 1780 de a găsi noi forme literare întâlnim de multe ori stranii hibrizi de gen, asemănători acestuia, în care procedurile compoziționale specifice umorului, parodiei, pamfletului, dezbaterii și informării, se îmbină cu specificitățile scrisorii de călătorie și ale jurnalului de călătorie, reprezentative pentru epocă.

După aprecierile lui György Kókay, textul este o calomnie scrisă în stil deosebit de vehement, care, în tonalitatea satirelor aduse la modă de către Voltaire și folosindu-se de un teribilism disimulat, de portretizarea unor profiluri hilare, fanatice, se pronunță împotriva religiei pozitive, a cultelor, a ierarhiei și a prestigiului papal.² Elek Jakab, primul biograf al lui Szacsuvay, a evidențiat deja tăișul satiric al textului: în opinia lui, Szacsuvay formulează în această operă cea mai tăioasă satiră la adresa anumitor dogme Romano-Catolice și a anumitor instituții bisericești.³ Pentru Kosáry, tonul zeflemitor, satiric, prinde mai bine cititorul, decât simpla argumentație speculativă, de aceea efectul dezvăuirilor, prin care scriitorul ne prezintă multele lucruri, care stau în calea progresului, este mai intens, decât cel al furiei acuzatoare. *Zakkariás*, grămăticul papei, privește buimăcit inovațiile lui Iosif al II-lea, și nu mai conține să deplângă răspândirea iluminismului, a rațiunii sănătoase, a științei. În același timp textul, de oriunde l-am privi, stă drept mărturie pentru acea convingere, că forțele progresului nu pot fi ținute în loc.⁴

---

mult mai tăioasă. Cenzura ziarelor era mai atentă decât cea a foilor volante, care puteau apărea aproape în deplină libertate.

¹ Ferenc Toldy, *Tudományos Levelek. I. Adatok Szacsuvai Sándorról*. Mike Sándor erdélyi országos levéltárnok úrhoz néhány levele gr. Kemény József úrnak, *Új Magyar Múzeum* V (1856): 280–283, 282. „[Szacsuvai] igen eszesen, de egyszersmind igen sujtólag, és a római vallás némi hitágazatait megtámadólag felelt meg (...)” „luptând împotriva obscurității preoțești din vremea sa, și-a făcut din această cauză mulți dușmani printre preoți și alți [oameni].” „az idejébéli papi obscurantismus ellen harcolván, az által magának sok pap és egyéb ellenséget is szerzett.”

² Kókay, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom...*, 240.

³ Elek Jakab, Szacsuvay Sándor V., *Figyelő* XI (1881): 321–346, 329.

⁴ Domokos Kosáry, Szacsuvay Sándor, *Élet és Tudomány* 30 (1953): 934–937, 935.

Ana-Maria Călinescu, *Invocare* (2006) – *Tempera-guașă pe hârtie*. 297x420mm

Este interesant de parcurs ultima scrisoare din carte, în care Zakkariás i se adresează lui Iosif al II-lea. Fragmentul este un exemplu deosebit de relevant pentru tonalitatea ironică, satirică, specifică întregului text: „Apelez la tine, Cap al Imperiului Germanic, o, cel mai înțelept Domnitor! (...) Dacă eu aș fi laic, aș preamări toate Edictele tale, și te-aș binecuvânta; dar eu – eu sunt un Preot, și de aici nu zăresc decât nefericirea prezentă și viitoare a poporului Tău (...). Iluminismul trimite-l din imperiul tău în exil, restituie din nou Călugărilor în Mănăstirile lor (...), îngăduie putere deplină superstiției și statornicitelor canoane greșite de odinioară; supune-te Preasfinției Sale, Papa, reînființează Ordinul Iezuiților; și permite-le să ți se urce în cap; astfel, poți fi sigur că te vor zugrăvi în fiecare Scrisoare, ce se va scrie, într-adevăr ca pe *cel mai mare și cel mai înțelept Domnitor!* Poartă în suflet bunăstarea ținuturilor tale și fericirea lor! Poate fi un popor fericit, dacă are minte? Și dacă i se stoarce doar un mic impozit în beneficiul Preoților? [Un popor] care nu poate să meargă în Pelerinaj? Care nu-și poate așeza darurile pe coarnele altarelor? și care privește cu ochii în lacrimi Mănăstirile devastate și altarele Domnului risipite în vânt? Niciodată! [Vrei să știi] cum poți afla ce anume face ca popoarele-ți supuse să fie fericite? Descoperă de la Iezuiți, ei îți vor spune!”¹

Literatura de specialitate amintește deci acest text ca un manifest anticlerical datorită conținutului social de actualitate și datorită tăișului satiric, puternic zeflemitor, cu funcție agitatoare. Cu această tonalitate se străduiește autorul / traducătorul anonim să-i convingă pe cititori să ia o atitudine corespunzătoare concepției și eforturilor sale.² Textul nostru reprezintă însă cu mult mai mult, decât un manifest sau „un produs jurnalistic scris într-un stil pe înțelesul tuturor”.³ Limbajul extrem de pretențios, stilul amuzant, însuflețit, îl califică drept un text literar, pe când forma lui

---

¹ *Tizenhatodik levél. Nints fel-téve kihez. (Cea de-a șaisprezecea scrisoare. Nu este trecut către cine)* In: *Zakkariásnak...*, 174–182, 178–179 [evidențieri în original]. „Fordulok Te réád Német-Országának Feje, leg-böltsebb Fejedelem! (...) Ha én Láikus volnék, ditserném minden te Rendeléseidet, és áldanálak; de én – egy Pap vagyok, és ott nem egyebet, hanem a’ Te népednek jelen-való ’s következő boldogtalanságát szemlélem (...). Küld számkivetésbe a’ meg - világosodást a’ te birodalmaidból: helyheztesd - vissza a’ Barátokat ismit Klastromaikba (...), engedj tellyes erőt venni a’ babonaságnak, és a’ régi meg-rögzött hibás – ítélet - tételeknek; vesd alá magadat a’ Szentséges Pápának, állítsd-fel a’ Jésuiták’ Szerzetét; és – engedd őket nyakadra ülni; úgy osztán bezzeg leg-nagyobb és leg-böltsebb Uralkodónak fognak tégedet festeni minden Leveleikben, mellyeket irándók léznek! Vedd szívedre a’ Te tartományaidnak javát, és boldogságát! Lehet-e valamelly nép boldog a’ mellynek esze van? és a’ mellytől tsak kevés adó tsikartatik-ki a’ Papok’ számára? A’ melly Bútsút nem járhat? Az Oltárok’ szarvaira ajándékait fel-nem rakhattya? és a’ melly könyves szemekkel néz az el-pusztult Klastromokat, és az Urnak szélyel hányattatott Oltárait? Soha sem! Mi módon tudhatod-meg azt, hogy mi tégye a’ Te alattad – való népeket boldoggá? Tudakozd – meg a’ Jésuitákat, ők meg-fogják néked mondani!!”

² István Szerdahelyi, ed. coord., *Világirodalmi Lexikon*, volumul al 12-lea (Budapest: Akadémiai, 1991), 170. Manifestul a îmbrăcat forme literare de multe ori pe parcursul istoriei sale: el s-a formulat adesea sub formă de lirică, dialog, epistolă, poveste, pildă, satiră, travestiu.

³ Ibid. „egy közérthető stílusban megfogalmazott sajtótermék.”

epistolară îl validează ca roman. Mai mult, se pare că el îmbină chiar mai multe specii ale genului romanesc.

Astfel datorită conținutului politic de actualitate, îl putem numi în primul rând un roman politic, gen deosebit de popular în secolul al XVIII-lea.¹ Dar textul prezintă similarități și cu „romanul de stat”, dat fiind faptul că vocea ascendent-moralizatoare domină și aici. Apoi și în acest caz se procedează la speculații politico-filosofice în cadrul unei călătorii, respectiv în contextul creat ca urmare a unei călătorii, unde experiențele din timpul călătoriei servesc acțiunea.² Exegețul Antal Wéber susține că tocmai acest cadru –, călătoriile aventuroase și abordarea în spiritul dialogurilor umaniste a chestiunilor legate de viața oficială, mixtura de beletristică, ficțiune și știință – este aceea ce a făcut, ca speciile romanului politic și de stat să devină atrăgătoare într-o epocă sensibilă la chestiunile politice.³ Forma operei permite, în mod evident, și desemnarea ei, din punct de vedere al genului, ca roman epistolar și în acest sens textul este continuatorul mai multor tradiții de literatură epistolară maghiară: al parodiei de stil legate de numele lui Péter Pázmány, sau chiar al tradiției satiricelor tratate protestante de controversă religioasă, grație stilului savuros, ce reproduce graiul viu și a grosolanelor expresii de umor din limbajul popular, sau întorsăturilor comice cu valoare beletristică.⁴

Exemplificând cu romanul *Szigvárt* de Dávid Barczafalvi Szabó, István Margócsy a arătat că istoriografia literară maghiară ignoră cu desăvârșire puținele încercări de roman și de traducere de roman, care trebuiesc asociate în primul rând cu originalele germane, și care, în calitate lor de produse ale iluminismului jozeffi-

---

¹ Lajos György, *Az anekdota. A magyar regény előzményei. Tanulmányok* (Bukarest: Kriterion, 1988), 193–194. Legat de acest aspect autorul amintește și alte texte din perioada respectivă: *Álom második Józsefről* (1781), *A második József az Elisium mezején* (1790), *Procurator Simon és Vinkler a másvilágon* (1791).

² Imre Nagy, *Filozófia, állambölcsélet, utópia, satíra. Bessenyei György Tariménes utazása című regényének műfaj történeti háttere*. In: ed. Mihály Szajbély, *Mesterek, tanítványok* (Budapest: Magvető, 1999), 68–82, 70–73. Analizând romanul *Tariménes utazása* scris de György Bessenyei din punctul de vedere al teoriei genurilor literare, autorul a arătat, că în roman se îmbină mai multe specii literare, respectiv caracteristicile lor variabile: mai ales cele ale romanului filosofic, de stat și cel utopic. Tipul de opere, care schițează organismul statal sub formă de roman, a înflorit mai ales în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

³ Antal Wéber, *A magyar regény kezdetei* (Budapest: Akadémiai, 1959), 30.

⁴ Lajos Hopp, *A magyar levélműfaj történetéből*. In: ed. József Szauder și Andor Tarnai, *Irodalom és felvilágosodás, Tanulmányok* (Budapest: 1974), 501–566, 507–508. Una dintre exemplarele-model de epistolă polemică a publicisticii religioase, model răspândit în toată Europa, a fost *Epistolae obscurorum virorum* (1516), adică faimoasele „scrisori ale oamenilor obscuri”. La acest tratat satiric protestant de controversă, foarte popular, au contribuit mai mulți scriitori, totuși cea mai mare parte a compus-o probabil umanistul german Ulrich von Hutten. Această specie a controversei s-a încetățenit rapid în literaturile naționale, iar scrisoarea s-a dovedit a fi un instrument valoros pentru a îmbrăca argumentele oponenților în haine literare. Conținutul propagandistic al scrisorilor de controversă se intersectează și cu literatura științifică teologică, ceea ce a facilitat apariția lor tipografică sub formă de manifest.

nist, se pare, că au avut în anii 1780 o influență considerabilă asupra gusturilor literare ale epocii. În plus, ele au îndeplinit și funcții estetice decisive nu numai prin conținutul lor modern și deosebit de important din punct de vedere social, dar și prin prozaismul lor – care punea sub semnul întrebării ierarhia de genuri clasice – și prin romanescul lor. Aceste opere au atins aproape toate problematicile orizontului literar al anilor optzeci și au jucat un rol important în procesul, care a rescris în mod radical toate canoanele și regulamentele literare ale epocii, creând posibilitatea valorizării unui spirit literar mai deschis.¹ În acest sens, *Zakkariásnak...* este – nu numai datorită conținutului, dar și al mixturii de genuri – o compoziție epistolară, în mod categoric demnă de atenție și din perspectiva istoriei genurilor literare.

Structură și colaționare

Cadrul fictiv al operei ne este schițat de prefața intitulată *Elől-járó beszéde a' ki-adónak (Cuvânt înainte al editorului)*. Din aceasta aflăm că editorul corespundează de trei ani cu un prieten stabilit la Roma, pe care l-a rugat să-i descrie starea, moravurile și obiceiurile acelei țări, a cărei popor „cu mintea iluminată” a fost mai înainte călăuza tuturor celorlalte popoare și le-a fost superior acestora în toate. Cu câteva luni înainte, el a primit de la prietenul său un teanc de scrisori: scrisorile scribului Zakkariás. Încă de pe acum se poate observa atitudinea distantă a editorului / naratorului prim, față de firul narativ, cu ajutorul căreia el pune în mod anticipat sub semnul întrebării valoarea de adevăr a celor așternute în scrisori: „Prietenul meu îmi scrie că acest [i. e. teanc] i-a fost înmănat de către un Prieten de-al lui, cu mențiunea că în realitate ele ar fi ale lui Zakkariás, al cărui Prieten el este, și i-a spus, că le-a primit de la Zakkariás însuși (...). De altfel, eu nu ofer gaj pentru adevărul celor spuse de Prietenul meu, cum că, aceste Scrisori ar fi fost scrise într-adevăr de un Italian. Și așa mi-a scris de mai multe ori că la Roma iluminismul care Domnește în Ținuturile Austriece nu este prea îndrăgit, și pentru întărirea acestui fapt, mi-a și trimis zilele trecute Lista cărților interzise la Roma, în care Documentele compuse în Austria, oricât de mari sau mici ar fi ele, sunt înscrise de la primul până la ultimul (...).”² Aluzia vehementului fragment se referă, evident, la

¹ István Margócsy, *Szigvárt apológiája*. In: ed. Mihály Szajbély, *Mesterek, tanítványok...*, 151–168, 155–156.

² *Elől-járó beszéde a' ki-adónak (Cuvânt înainte al editorului)*. In: *Zakkariásnak...*, 2–3b [evidențieri în original]. „Az én Barátom azt írja nekem, hogy ezt [ti. a levélcsomót] ő néki egy Baráttya adta, olly állítással, hogy e' valóságosan Zakkariásé volna, a'kinek ő Baráttya, és ő néki úgy mondotta, hogy ő azt önnön magától Zakkariástól kapta. (...) Egyéb-aránt én az én Barátom' beszédjének igazsága mellett kezességet nem vállalok, mintha tudniillik ezen Levelek valósággal egy Olasztól irattattak volna. Már egynéhány ízben úgyis írta, hogy Rómában az Austriai Tartományokban Uralkodó világosság nem igen kedves, és ennek nagyobb erősségére el-is küldötte hozzám a' napokban a' Rómában meg-tiltott könyvek' Laistromát, a' mellyben az Austriából költ Irások, nagyok bár kintsinyek légyenek azok, egyről egyig fel-vagynak jegyezve (...)” Înainte de aceasta, pe pagina a doua a cărții se poate citi un pasaj biblic: „Ha gonoszúl ssoltam, tégy tudományt a' gonoszlól; ha jól szoltam, miért versz engemet?” („Dacă am vorbit rău, dovedește, ce este rău, iar dacă am vorbit bine, de ce mă bați?”). Ioan 18:23.

cenzura ecleziastică. Din prefață rezultă că și pe pagina de titlu limba italiană figurează ca limbă de origine, doar datorită povestirii de cadru, căci figura lui Zakkariás, grămaticul tainic al papei, este, potrivit fragmentului citat, de origine italiană, care și își trimite din Roma scrisorile indignate împotriva iluminismului. Cel mai verosimil este că *Zakkariásnak...* este de fapt traducerea unui text german – amintit în treacăt și la începutul studiului –, text, care a apărut, de asemenea anonim, cu un an înainte, în 1785, sub *impressum*-ul *Frankfurt und Leipzig*, și care provine, probabil, din condeul vreunui autor austriac, chiar vienez.

Prefața editorului este urmată de sumarul scrisorilor, *A' leveleknek summája*,¹ epitoma detaliată a celor 16 scrisori, apoi de *Elenkus (Cuprins)*² care aduce în scenă destinatarii scrisorilor. Aici ne întâlnim în mare parte cu apelative satirice la adresa unor înalți ierarhi bisericești: „Se trimite la Madrid, către cel mai de seamă detectiv al ereticilor”, „Către Domnia Sa Prim-Biciul de foc al Necredincioșilor” (scrisorile 1 – 4), „Către un Iezuit din Țară străină, la Lisabona” (scrisorile 5 – 7), „Către căutătorul-Prim al Ereticilor, la Madrid” (scrisorile 8 – 11), „Către Principalul de dinainte al Iezuiților, la Lisabona” (scrisoarea 12), „Către Duhovnicul Regelui din Lisabona” (scrisoarea 13), „Către un Pastor care își paște bine turma, dar pe sine cu atât mai bine” (scrisoarea 14), „An seine Excellenz die gnaedigste Graefin von †** in W***” (scrisoarea 15), iar în ultima scrisoare „Nu este trecut către cine” (scrisoarea 16).³ După acestea se înșiră scrisorile lui Zakkariás, furioase în ton, care i se prezintă și azi cititorului ca lecturi extrem de amuzante.

Informații despre structura publicației aflăm din foliația trecută sub textul imprimat pe *recto*-ul foilor. Pe paginile, care țin de *praeliminaria*, se poate observa o foliație diferită față de cea a părții principale: în prima parte a publicației, mai scurtă, putem vedea o foliație de tip marcat-identificat cu semnul „,)(, apoi, începând cu anunțarea scrisorilor, foliația respectă literele alfabetului: A – A2 – A3 – A4 – A5,⁴ până la foliațiile denotate cu M (lipsește J). Așadar, partea principală este alcătuită din 12 caiete, fiecare consistând din 4 perechi de folii. Partea, care se întinde între *Elöl-járó beszéde a' ki-adónak (Cuvântul înainte al editorului)* și *Elenkus (Cuprins)* formează un caiet aparte, iar pagina de titlu i-a fost probabil adăugată ulterior.⁵

¹ *A' leveleknek summája (Sumarul scrisorilor)*, Op. cit. 4–8.

² *Elenkus (Cuprins)*, Op. cit. 8b.

³ „Küldettetett Madridba, az eretnekek leg-főbb nyomozójához”, „Fő Tisztelendő Ur Hitetlenek tüzes Ostorá”-hoz (1–4), „Egy külső Országi Jésuitához Lisabonába” (5–7), „Az Eretnekek' Fő ki-keresőjéhez Madritba” (8–11), „A' Jésuitáknak ezelőtt volt Elöljárójához Lisabonába” (12), „A' Lisabonai Király' Gyontató Papjához” (13), „Egy Nyájját jól; de magát még sokkal jobban legeltető Pásztorhoz” (14), „An seine Excellenz die gnaedigste Graefin von † ** in W***” (15), „Nints fel-téve kihez” (16).

⁴ Borsa, *Gyakorlati tudnivalók...*, 15. Foliația s-a întrebuițat în general doar în prima jumătate a caietului, și de multe ori și pe prima pagină a celei de-a doua jumătăți, dar nu mai departe. Și aici se poate constata aceeași practică.

⁵ Op. cit. 13–14. În cazul publicațiilor vechi este un fenomen adesea întâlnit ca pagina de titlu să fie adăugată ulterior la corpul cărții. În plus, se poate observa o practică generală în separarea părții principale a publicației de părțile, care o precedă (introducere, cuvânt-înainte, dedicație etc.), respectiv de cele, care îi urmează (epilog, index, cuprins etc.) – de *liminaria* –

Aceeași concluzie este sprijinită și de numerotarea utilizată: în *praeliminaria* numerotarea din partea de jos a foii apare numai pe *recto* (până la a treia pagină a Sumarului), astfel că această parte se compune numai din 16 pagini. În schimb, în partea principală numărul apare și pe *verso*, în colțul din dreapta sus, până la pagina 182.¹

„...ar fi trebuit mai degrabă să se ascundă cu ea” – Reflecțiile unui cititor critic

Legat de textul nostru merită însă discutat și un alt aspect. Este vorba despre receptarea lui în epocă, interesantă și din prisma istoriei lecturii și a mentalităților, căci opera s-a născut într-o perioadă, în care se poate identifica o schimbare în cultura cititului față de perioada precedentă. În anii 1770, -'80, literatura ecleziastică trece progresiv în plan secund și comunitățile de cititori se interesează mai accentuat de literatura jozeфинistă de limbă franceză și germană a iluminismului.² Examinând cataloagele și înscrisurile librăriilor, Géza Fülöp a stabilit că cititori maghiari se interesau în acea vreme mai ales de apreciată literatură de manifest din Viena și din Leipzig-ul perioadei jozefine. Prezența covârșitoare în registre a pamfletelor anticlericale și scrierilor masonice sugerează faptul, că literatura iluministă care se revarsă de aici, a fost cea mai căutată în rândurile acestor cercuri largi.³ În mod evident, și *Zakkariásnak...* își are locul printre asemenea lecturi apreciate, având ca subiect tocmai critica religioasă de factură voltairiană și atacul tăios împotriva fanatismului religios. Însă în ceea ce privește recepția ei, textul, care ni s-a transmis, provine din condeiul unui autor, care a respins hotărât atare scrieri. Și totuși, critica de înclinație negativă ne confirmă în mod indirect anvergura, pe care textul nostru a primit în epocă.

---

fapt, care are repercusiuni și asupra foliației, din moment ce înaintea părții principale se includeau caiete dotate cu alt semn. Toate acestea atestă vechea practică tipografică, pe parcursul căreia, în cazul volumelor de mari dimensiuni, părțile introductive (*praeliminaria*) se culegeau ulterior împreună cu pagina de titlu. Ordinea corectă a foilor se asigura prin indicarea perechilor de folii: pe lângă foliație se trecea și numărul din cadrul caietului (de ex. A1, A2, etc.) – ca și în cazul publicației analizate de noi.

¹ Publicația mai comportă la început o pagină, la sfârșit două pagini goale, deci suprafețe neimprimabile.

² Iona Pavercsik, *A “megvilágosodott” írók munkái a pesti könyvkereskedelemben*. In: ed. Attila Debreczeni, *Folytonosság vagy fordulat? (A felvilágosodás kutatásának időszéri kérdései)* (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996), 81–87, 82–84. Respectiv Géza Fülöp, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban* (Budapest, Akadémiai, 1978), 26–28. Indicații referitoare la răspândirea din ce în ce mai largă a noii literaturi iluministe obținem și din faptul că, pe când la începutul anilor 1770 replicile autorilor ecleziastici la documente de acest fel se scriau încă în latină, de la mijlocul anilor 1780 ele se scriu deja în limba maghiară, fiind dedicate unui public mai larg. Cartea, în perioada care ne interesează, este în primul rând o lectură, care popularizează noile idei sau care îi amuză, îi delectează, dar în același timp îi organizează și îi educă pe cititori, folosindu-se de povestiri cu subiect laic.

³ Op. cit. 71.

Un critic al lui *Zakkariásnak...* se poate identifica în călugărul servit Leó Szaicz, oratorul religios al mănăstirii din Eger – un apologet renumit - notoriu al vremii, ager la ochi și cu sensibilitate aproape paranoică¹ – care și-a compus tratatul apologetic de inspirație istorică intitulat *Igaz Magyar* în anii următori edictului de toleranță. Tema acestei opere în mai multe volume este, conform titlului, devoțiunea Mariană a maghiarilor, dar autorul se străduiește de fapt să demonstreze – pe baza unor argumente istorice și polemizând chiar și cu autorii din secolele al XVI-lea și al XVII-lea ai Reformei – că Biserica Catolică este singura în măsură să ofere mântuire² și că adevăratul maghiar nu poate fi decât un bun Catolic.

Szaicz și-a terminat studiile la Viena în a doua parte a anilor 1760, deci broșurile politice respective nu au reprezentat noutăți pentru el. Pe atunci însă nu se îngrijora prea tare de influența în plan intern a iluminiștilor germani și austrieci.³ Atitudinea lui s-a schimbat abia la mijlocul anilor 1780, când – parafrazând cuvintele lui – nu se mai putea „râde din depărtare”⁴ pe seama iluminiștilor. În acești ani el a compus continuări ale tratatului *Igaz Magyar*⁵, dar și manifestul cu titlul *Más is igaz magyar*⁶, în care enumeră problemele provocate de „noutăți”, pe care le-a expus în primul rând în note de subsol. Aici a formulat judecăți de valoare din punct de vedere ecleziastic, religios și de disciplină religioasă asupra celor mai diferite cărți, asupra manifestelor de acasă și din străinătate și asupra ziarelor.⁷

Ca urmare a apariției volumelor *Igaz Magyar*, între Szacsvey și Szaicz a debutat o polemică pe marginea interpretării bazate pe identitatea confesională, pe care Szaicz o dă conceptului de națiune. Polemica a apărut mai întâi în revista *Pozsonyi Hirmondó*, apoi s-a continuat pe paginile periodicului *Magyar Kurir* și în volumele care continuau *Igaz Magyar*. Ulterior în polemică s-au implicat și alții, cu

---

¹ Ferenc Bíró, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Ediția a patra (Budapest: Balassi, 2003), 150–151.

² Ilona Pavercsik, Szaicz Leó a felvilágosodás irodalmáról, *Magyar Könyvszemle* 2 (1997): 167–186, 167.

³ Op. cit. 169.

⁴ Ibid. „(...) távulról nevetni”. Citatul provine din textul *Más is igaz Magyar*, scrisă de Szaicz. Olga Granasztói, *Cenzúra, hitvédők, könyvkereskedők és olvasók*. In: ed. coord. Mihály Szegedy-Maszák, ed. László Jankovits, Géza Orlovsky, *A magyar irodalom története I. A kezdetektől 1800-ig* (Budapest: Gondolat, 2007), 656–667, 658. Apologetica a reacționat încă din anii 1770 la difuzarea rapidă a noilor vederi, în primul rând antireligioase. Condamnarea, de către oponenții Bisericii a lecturii lipsite de implicații sociale, tratate ca un *otium*, a fost completată, pe drept motiv, de teama secularizării de anvergură și a abandonării valorilor creștine, ambele intermediare prin lectură.

⁵ Ilona Pavercsik, Szaicz Leó..., 169. Szaicz Leó a scris *Igaz Magyar* probabil între 1783–1784. Volumul al II-lea a apărut în 1788; manifestul intitulat *Más is igaz magyar* a fost publicat în 1789. Volumul al III-lea din *Igaz Magyar* a apărut în 1789, pe când cel de-al IV-lea volum a văzut tiparul în 1790.

⁶ *Más-is igaz Magyar irá Kalapátstis György*. Mohilóban, MDCCXXXIX. Esztendőben.

⁷ Ilona Pavercsik, Szaicz Leó..., 169.

versuri zeflemitoare, cu argumentații de drept, de istorie a Bisericii și de teologie.¹ Toate reflecțiile, pe care oratorul religios le-a formulat în *Igaz Magyar* (și) împotriva lui Szacsvey, trebuie interpretate ca luare de atitudine în contextul acestei controverse. În multe volume ale cărții sale, Szaicz condamnă vehement ziaristica vremii, de cele mai multe ori referindu-se la vienezul *Magyar Kurir*, redactat de Szacsvey, și la suplimentul literar al acestuia, *Magyar Musa*. El își legitimează tonul polemic spunând că batjocura oponentilor l-a determinat să acționeze astfel, căci revista *Magyar Kurir* i-a „denigrat și ocărit” pe „papiști” neconținut și „fără un pic de îndurare”. Pe Szacsvey îl include în repetate rânduri printre Aufklärungs-fanteziștii, care zilnic îmbrobodesc mulțimi și le prostesc, și își îndreaptă fiecare faptă și putere spre a corupe tot binele din lume, a importa și răspândi tot felul de „câneli”, pentru ca, în general, să distrugă creștinismul în întregime.² Szaicz reprezintă o atitudine ultra-conservatoare, care respinge cu rigiditate orice ideologie nouă. De aceea, el își propune ca scop pentru cartea sa să împiedice îmbrobodirea oamenilor de către Aufklärungs-fanteziști, deoarece, în opinia lui, „nu există (...) fanteziști mai mari decât ei și nu există și nici nu poate exista un fanatism mai mare decât Aufklärung-ul de acum.”³

Szaicz examinează textul intitulat *Zakkariásnak...* într-o lungă notă de subsol, și îl amintește de nenumărate ori în cele patru volume. Din precizările lui nu se poate totuși reconstrui o imagine clară a oponentului. Un soi de ezitare se observă, de exemplu, în felul în care Szaicz tratează problema apartenenței confesionale a traducătorului (care, de altfel, în *impressum* se numește pe sine eretic).

În unele cazuri el accentuează identitatea confesională protestantă a lui Szacsvey și prin aceasta interpretează gestul traducerii în mod irevocabil ca pe un atac al protestanților împotriva catolicismului, damnându-i pe primii deoarece răspândesc și traduc multe cărți „de nimic” cum ar fi cele ale lui Vitola, Ejbel, Rautenstrauk și Hoffmann.⁴ După părerea lui, inutil se fălește Szacsvey cu toleranța și iubirea de aproape, căci de fapt chiar el păcătuiește cel mai mult împotriva acestora atunci, când „își bate joc și îi denigrează neconținut pe Papiști aproape în toate ziarele (...).”⁵ Astfel, Szaicz prezintă propria sa postură critică doar ca apărare, motivând că dacă protestanții i-ar reproșa intoleranță, el le-ar răspunde în primul

¹ Deja Elek Jakab face mențiuni de polemica în cauză. Cf. Elek Jakab, Szacsvey Sándor V..., 321–346.

² *Az Igaz Magyar II. Rése, írta Máriafi István. Igaz Magyar, vagy is: Az igaz magyaroknak Máriához, az ő nagy aszszonyokhoz, és nagy pátronájokhoz-való különös áhétatosságáru, és a' mostani újságokrúl. II. Rése, melly szóll Sz. Istvánrúl, és egy kítványt a' régi, 's-mostani Sz. István-tagadókrúl is. Párisban és Berlinben, 1788, 38. „a pápistákat” „túrhetetlenül motskolta, pizskolta (...).”*

³ *Más-is igaz Magyar...*, 67. „nintsenek (...) nagyobb fantaszták, mint ők, és nintsen, nem-is lehet nagyobb fanatizmus, mint a mostani Aufklärung.”

⁴ Op. cit. 32.

⁵ *Az Igaz Magyar II. Rése...*, 40. „a' Páristákat szüntelen tsúfolya, motskollya majd minden újságában (...).”

rând, că nu scrie împotriva protestanților în general, ci numai împotriva unora: „doar împotriva aceluia, care își bat joc și îi ocărăsc pe Papiști, ca, de exemplu, Sletzer, Nicolai, dintre Germani, (...) Magyar Kurir, Zakkariás, P. Emilián, etc., dintre Maghiari.”¹ Cu referire la idealul toleranței, în vogă în aceea perioadă, el arată de mai multe ori, sprijinindu-se pe evidențieri concrete de text, unde anume încalcă textul *Zakkariásnak...* prevederile edictului de toleranță religioasă. Astfel, de exemplu, legat de „scrisorile de iertare compuse la Roma”, Szaicz consideră, că traducătorul „denigrează Indulgențele, adică Pelerinajele, care formează la noi o ramură a devoției (...)”²

În unele pasaje în schimb se poate constata o interpretare inedită a apartenenței confesionale, din moment ce pe alocuri Szaicz îl numește pe traducător „de religie porcină”: „el se numește pe sine Eretic, dar nu specifică dacă este de religie Augsburgică, Elvetină, Greacă, Iudaică sau Turcească? eu cred că nu este nici una dintre acestea, ci a fost, într-un cuvânt, după cum am citit în altă parte, un om de religie porcină. EPICURI, DE GRECE PORCUS este atât Autorul, cât și Traducătorul (...)”³ În alt loc Szaicz echivalează critica ritualurilor Catolice cu un atac îndreptat împotriva culturii creștine în general, apreciindu-i pe autorii unor asemenea opere drept diletanți, care sunt doar „oameni trupești, homines animales, (...) oameni-porci, care nu le înțeleg pe cele, ce țin de suflet.”⁴

Alături de opera intitulată *Az izének a purgatoriumhoz-való utazása*, el se referă de mai multe ori la textul nostru ca la „Două [texte] ale porcarilor”.⁵ Pentru a demonstra această aserțiune, criticul evidențiază cele mai grosolane fragmente ale operei. Astfel, ca să exemplifice diletantismul și lipsa de respect dovedite de Szacsavay, el compară traducerea cu originalul și citează mai multe pasaje în care traducătorul comunică cu originalul – și așa condamnat – într-o traducere și mai grosolană. Vezi: „Ei mint cum că scrisorile de iertare compuse la Roma (...), urmez [cuvintele] domniei tale, n-ar valora nici rahat în viața de apoi.” Szaicz adaugă în două locuri chiar: „În versiunea Germană apare numai că nu valorează *nimic*.”⁶ Indignat, el atrage atenția și asupra faptului, că traducătorul se pretează la a-l denigra și pe

¹ Op. cit. 15–16. „tsak ollyak ellen, kik a’ Pápastákat tsak tsúfolyják, piskollyák, mint p. o. a’ Németek közzül Sletzer, Nikolái, (...) a’ Magyarok közzül a’ Magyar Kurir, Zakkariás, P. Emilián ’s a’ t’.”

² Op. cit. 37. „az Indulgentziákat, vagy’is a’ Bútsúkat motskollya, melly nálunk hitnek ágazattya (...)”

³ Op. cit. 36–37 [evidențieri în original]. „maga magát Eretneknek nevezi, de nem tezzi hozzá, ha Auksurgí, Hetvetziai, Görög, Zsidó, vagy Török vallású é? én azt tartom, hogy edgyik sem ezek közzül, hanem egy szóval, a’ mint másutt olvasztam, disznó-valású ember vólt. EPICURI, DE GREGE PORCUS mind a’ Szerző, mind a’ Fordító (...)”

⁴ *Más-is igaz Magyar...*, 119. „testi emberek, homines animales, (...) disznó-emberek, kik nem értik azokat, mellyek a’ léleké.”

⁵ Ilona Pavercsik, Szaicz Leó. ..., 44–45. „Két disznósdi.”

⁶ *Az Igaz Magyarinak II. Része...*, 37 [evidențierea autorului, O. A.]. „Azt hazudgyák, hogy a’ Romában készültt párdon-levelek (...) a’ más világon, követem kigyelmedet, szart sem érnének. (...) A Németben tsak úgy vagyon, hogy *semmi* sem érnek.”

Sfântul Anton, când îl numește „Sfântul Anton din Padova, făcător al multor copii frumoși.”¹

Indignat, el protestează apoi împotriva afirmațiilor deosebit de satirice formulate de traducător la adresa papei, care se pot citi în cea de-a cincea scrisoare din *Zakkariásnak...*: „Eu nu-mi dau seama cum s-a pretat (Împăratul) la un asemenea gând, ca oricine să fie liber să facă copii și fără acordul Papei (...). Deoarece Sfinția Sa nu poate face nimic; în mod voluntar, deci (...) El a cedat Episcopilor Împăratului încă de pe atunci această putere, ca să-i dea oricui libertatea de a face copii, fiecare câtși vrea și cui vrea. Atare [locuri] sunt mai multe în Scrisorile lui.”² Tăișul satiric al traducerii îl înfurie pe Szaicz și fiindcă prin aceasta traducătorul le-a oferit protestanților un pretext de a calomnia papiștii.³

Concepția pe care oratorul religios o dezvoltă la adresa textului nostru și pe care o expune în notele de subsol, nu poate fi rezumată ca una pur ecleziastică. Textul lui Szaicz este, după toate semnele, o hotărâtă critică din punct de vedere Catolic. Deși se străduiește să prezinte opera oponentului său ca pe un atac împotriva culturii universale creștine, în fundalul gestului lui Szacsvey el sesizează totuși, în mod vizibil, o concepție protestantă.

Critica lui Szaicz este un exemplu reprezentativ și pentru cât de contradictorie este relația care se stabilește, în această perioadă, între intelectualitatea ecleziastică și laică, între literatura ecleziastică și iluminism. Textele de acest tip pot conta pe cititorii neliniștiți, dar și pe cei care sunt printre oamenii bisericii. Ba chiar, mai ales pe aceștia – și nimic nu o demonstrează acest lucru mai bine, decât faptul, că observații critice la adresa lor putem citi aproape exclusiv din condeii celor din urmă. În mod paradoxal, în cazul nostru Szaicz este cel care atrage de fapt atenția asupra a tot ceea ce el însuși contracarează, și cu care se confruntă.

Oratorul religios vede în publicație o sursă de pericole, o percepce ca pe o acțiune performativă, și, luând o poziție defensivă, consideră, că este de datoria lui să reacționeze la asemenea texte. Corespunzător, discursul critic se formulează în termeni bisericești, de disciplină ecleziastică, dar, în mod interesant, sistemul argumentativ încorporează și considerente de alt tip: autorul – mai ales pe firul valorizării conceptelor de toleranță și intoleranță – își fundamentează judecățile de valoare pe aceleași idei aflate la modă în epocă și pe aceleași edicte imperiale, pe care se

---

¹ Ibid. „sok szép fiakat tsináló Pádvai Szent Antal.”

² Op. cit. 38. „Én nem tudom, hogy vetemedett ilyen gondolatra (a’ Tsászár) hogy a’ Pápa engedelme nélkül-is szabad legyen akárkinek gyermeket tsinálni (...). Mivel ő Szentsége semmit sem tsinálhat; tehát önként, (...) örömet által engedte a’ Tsászár’ Püspökjeinek már azután ezt a’ hatalmat, hogy akár kinek szabadságot adhassanak, a’ gyermek-tsinálásra, kiki a mennyi, és a’ kinek akarna. Illyen több-is vagon az ő Leveleiben.”

³ Ibid. „Și totuși aud că Protestanții s-ar bucura foarte mult de această carte, mai ales la Miskolc, Patak, etc., și că citând din ea, tare i-au mai zeflemit pe Papiști, când ar fi trebuit mai degrabă să se ascundă cu ea.” „Még-is hallom, hogy ennek a’ könyvnek nagyon örülének a Prótestánsok kivált Miskóltzon, Patakon ’s a’ t’. ’s hogy abból nagyon tsúfolták a’ Pápiákat, holott inkább el-kellett volna nekik bújni véle.”

bazează și rațiunea argumentativă a lui *Zakkariásnak...*¹ Și, cu toate că evită în mod conștient să confere textului o alură de compoziție literară, critica lui face totuși uz de elemente de teoria literaturii și traducerii, cu scopul de a-l desființa. Cu alte cuvinte, atunci, când Szaicz le prezintă ca pe niște compoziții diletante, el se străduiește să dovedească din mai multe perspective, că opere de acest gen nu au drept de existență literară.

În virtutea caracterului compozit al sistemului argumentativ, pe care îl elaborează și utilizează, discursul lui Szaicz – care cunoștea profund ideile vremii –, poate fi estimat ca fiind drept o formulare a unei versiuni locale, *sui generis*, a iluminismului. Astfel, atât textul de bază ales de noi, cât și critica acestuia devin documente de epocă incitante, referitoare la percepția contemporană a ideilor iluministe și la literatura maghiară de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

---

¹ Zoltán Lukácsi, *Egy ismeretlen Apoc. Apoc. József (1759–1813) prédikációi, Irodalomtörténeti Közlemények* 4–6 (2005): 494–503, 503. Scierile autorilor eclesiastici reprezintă mai mult decât o pecete negativă asupra iluminismului. Ele adoptă – în mare parte de nevoie – și tehnicile argumentative ale epocii, sistemul ei științific mai actual și mai diversificat. Cu alte cuvinte, ele vorbesc diferit într-o lume aflată în schimbare. Același lucru îl sugerează și Ferenc Bíró, *A felvilágosodás korának...*, 157–158. Deoarece autorii eclesiastici sunt nevoiți, în scopul unei argumentații de efect, să-și adapteze discursul la cel al oponenților, ei ajung să reprezinte o serie de opinii noi, care nu mai pot fi considerate manifestări ale religiozității tradiționale.

Colligatul Ms 354 și dramele pierdute ale lui József Mártonfi¹

Kinga PAPP
Drd, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj
Bibliotecar, Societatea Muzeului Ardelean

Cuvinte-cheie: manuscris, dramă de școală, Ordinul Iezuit, învățământ, József Mártonfi

Rezumat: studiul prezintă un colligat provenind din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, păstrat la secția de Colecții Speciale din Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca. Colligatul conține o serie de materiale didactice auxiliare ale iezuiților, printre care se numără și patru drame de școală, probabil dramele pierdute ale episcopului József Mártonfi (1746-1815).

E-mail: kinguspapp@yahoo.com

*

În acest studiu aș dori să prezint un colligat foarte interesant, intitulat *Iskolai drámák, latin versek, oratiók* (Drame de școală, poezii latine, orații). Colligatul se află în patrimoniul Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj, secția de Colecții Speciale, fiindu-i alocată cota Ms 354. Autorul / autorii nu sunt specificați. Manuscrisul conține texte scrise în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (până în 1773),² care nu au fost publicate până în prezent. Are format *in quarto*, legat în carton, numărând 193+3 file. Volumul a ajuns la Biblioteca Centrală Universitară din colecția Societății Muzeului Ardelean.

Colligatul este produsul legării împreună a 39 de fascicule, de întindere și dimensiuni diferite. În ceea ce privește conținutul, textele par să fi servit ca auxiliare didactice utilizate de Ordinul Iezuit.³ Numele ante-menționat al colligatului ilustra-

---

¹ În momentul redactării prezentului studiu beneficiam de o bursă POS DRU 6/1.5/S/4: „STUDII DOCTORALE, FACTOR MAJOR DE DEZVOLTARE AL CERCETĂRILOR SOCIO-ECONOMICE ȘI UMANISTE”, co-finanțată de FONDUL SOCIAL EUROPEAN

² Până la desființarea Ordinului Iezuit (voi reveni la sfârșitul studiului cu explicații asupra constatării mele).

³ În colligat întâlnim de mai multe ori referințe la Ordinul Iezuit: apare în numeroase cazuri prescurtarea devezei iezuite „Omnia ad Majorem Dei Gratia” (O.A.M.D.G.). Pe lângă aceasta există referiri concrete la Academicum et Universitatis Collegium din Buda, ca loc în care au fost reprezentate dramele. Numele colegiului apare și pe pagina de titlu a orației închinată împăratului Iosif al II-lea (*Oratio Panegyrica in laudem Josephi Secundi Caesaris Augusti Provincias Suas Virtute et Exemplo Lustrantis Dicta Coram Admodum Reverenso ac Clarissimo Pa: Joanne Bapt. Gottgeisl. Scholarum Humaniorum Praefecto e Societate Jesu AA. LL. & Philosophia nec non SS. Theo. Doctore ac tota facultate inferiori sub Reverendo*

ză în mare parte conținutul volumului, dar nu îl acoperă în întregime. Limba textelor este, cu unele excepții, latina. În colligat s-au mai atașat și patru poezii maghiare,¹ lipsite de titlu, încadrabile în genul literar al epistolei, care i-au fost adresate lui János Tordasi Sajnovics² la Nagyszombat.³ În aceste poezii, autorul elogiază pe de o parte opera și activitatea lingvistică a lui János Sajnovics, iar pe de altă parte, îl îndeamnă pe acesta să continue corespondența inițiată.

Celălalte texte maghiare din colligat sunt: *Szomorú levél mellyel Hunyadi Mátyás a Prágai tömlöczben való állapottjáról az Annyát tudósittya*,⁴ text atribuit lui László Beniczky⁵ și poezia *Leander kedves Attyának Clemonnak halálát sirattya*.⁶

Colligatul se continuă cu zece orații în limba latină (elogii adresate Mariei Tereza și lui Iosif al II-lea; un elogiu dedicat amintirii arhiepiscopului György Szécsenyi⁷ și elogii în onoarea orașului Buda). Acestea sunt probabil incluse în scop didactic și ilustrativ, dat fiind că pe marginile textelor apar și adnotări care marchează ce părți ale discursului oratoric reprezintă fiecare segment textual (*exordium, propositio, confirmatio, peroratio*).

Între textele colligatului găsim și serii tematice de tipul manualelor școlare: partea intitulată *Succinta Methodus Libros utiliter Legendi*⁸ este de fapt o listă de cărți utile pentru studierea diferitelor genuri literare (poetică, retorică, epistolă, istoriografie). O secțiune asemănătoare listează cei mai importanți autori greci, francezi, germani și englezi,⁹ iar partea intitulată *Catalogus Librorum...*¹⁰ grupează

Rhetorices Moderatore Josepho Martonfi. A Praenobili ac Perdocto Domino Gabriele Rotterstain Hungaro E comitatu Hevesiensi Tulliana Eloquentia In primum annum Auditore) și în orația dedicată fondatorului acestui colegiu.

¹ *Iskolai drámák*, latin versek oratiok 140^r-145^v (în cele ce urmează *Iskolai drámák*).

² János Sajnovics (1733–1785), astronom și lingvist iezuit, care a participat împreună cu astronomul imperial Maximilian Hell la expediția polară inițiată de regele danez și de Societatea Științifică din Copenhaga. Pentru aceasta vezi Kisbán Emil: *Tordasi és Kálóczi Sajnovics János* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942). În timpul expediției, la îndemnul lui Hell, Sajnovics începe să studieze relațiile lingvistice dintre maghiară și laponă, rezultatele fiind prezentate în lucrarea *Joannis Sajnovics S. J. Ungari Tordasiensis socii Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idein esse*, care devine primul studiu de lingvistică comparată fino-ugrică din țară.

³ Din 1771 și până în 1773, când s-a desființat Ordinul Iezuit, Sajnovics a locuit la Nagyszombat (Kisbán, *Tordasi és Kálóczi Sajnovics*, 51–52). Așadar, poeziile despre care vorbim au fost scrise în această perioadă.

⁴ *Iskolai drámák* 146^r-146^v.

⁵ László Beniczky este numit de mai multe ori în colligat (v. și nota 39).

⁶ *Iskolai drámák* 147^r-148^r.

⁷ A fondat, în 1787, Academicum et Universitatis Collegium din Buda. István V. Nagy: "A Jézus Társaság budai gimnáziuma" *Távlatok* 63 (2004)/1, *Supliment*: 16-31, <http://w3.externet.hu/~tavlatok/6311papie.htm>.

⁸ *Iskolai drámák* 9.

⁹ *Auctores Graeci praecipui*, *Iskolai drámák*, 69; *Auctores Galli*, *Ibid.*, 70; *Auctores germani*, *Ibid.*, 71; *Nonnulli auctores Angli*, *Ibid.*, 72.

¹⁰ *Iskolai drámák* 83^r-94^v.

autorii pe criterii de gen literar și temă (cine a scris despre istoria diferitelor imperii și țări). Există și un scurt capitol dedicat punctuației, completat cu lecții de ortografie, numere romane, unități de măsură și greutate, și denumiri ale lunilor anului.¹ Varietatea tematică a volumului este amplificată de un compendiu despre drame,² care este completat de o serie de *Observationes Poeticae de Dramate*,³ observații asupra redactării de epistole,⁴ patru fabule,⁵ diferite versuri⁶ (ode, o elegie), etc. Un segment interesant al colligatului descrie diferitele produse de curățare corporală și cosmetice, modalități variate și alternative de tratare a unor afecțiuni (pentru păstrarea vederii, împotriva ochilor înlăcrimați, etc.).⁷ Mai sunt enumerate lichide și ustensile, și sunt prezentate dozele exacte ale ingredientelor necesare în prepararea fiecărui ser în parte.⁸ De exemplu, pentru parfumarea corpului și hainelor ni se recomandă, printre altele, apa de trandafir sau mirtul; mierea, laptele și albușul de ou pentru albirea tenului la femei; sarea pentru albirea dinților; lichidele pe bază de sulf, smirnă sau ambră pentru întinerirea feței, etc.

Însă, din perspectiva analizei de față, cea mai semnificativă parte a colligatului o reprezintă cele patru drame de școală, dat fiind că pe urmele lor a fost găsită colecția descrisă aici. Pornind de la următoarea referință din volumul *Történelem a színpadon*,⁹ s-a urmărit identificarea unei drame necunoscute avându-l ca subiect pe regele Matei Corvinul: „Nu de mult s-a descoperit acel text latin (Matthias Corvinus) care a fost reprezentat pe scenă la Buda, pe 30 decembrie 1772. (...) În cele șapte scene un rol important îi revine visului, ca și în cazul piesei clujene din 1702. Cota lui este Ms 354. Biblioteca Academiei, filiala Cluj-Napoca”.¹⁰ Drama în cauză a fost de fapt găsită în colligatul *Iskolai drámák, latin versek, oratiók*, la secția de manuscrise a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj, iar ulterior (cu sprijinul cercetătorilor Márta Zsuzsanna Pintér și Tamás Fejér) am reușit

---

¹ Ibid., 10^r-11^r.

² Ibid., 11^v-12^r.

³ Ibid., 40^r-54^v.

⁴ Ibid., 13^r.

⁵ *Fabula 1ma de Leone et Culice. Versibus iambicis Phaedrini*, (Ibid., 194^r). *Fabula 2da de Urso et Eremito. Versibus Elegiacis*, (Ibid., 194^v-195^v). *Fabula 3ta de Cerva et Cervula. Iambis scenariis Phaedrinis*, (Ibid., 38^v). *Fabula 4ta De Pullo, Gallo et Vulpe. Iambis Phaedrinis*, (Ibid., 38^r).

⁶ La sfârșitul colligatului (pe o pagină nenumărată) este lipită o poezie de 6 strofe, care alcătuiește o unitate aparte față de celelalte părți. Titlul ei este *Hoc dicolos tetraastrophos*; data trecută este 2 iulie 1766.

⁷ Ibid., 59, 68.

⁸ Sursa acestor modalități de tratament și seruri se poate retrasa probabil până la cele 37 de volume din *Naturalis Historia* a lui Plinius Maior.

⁹ Imre Varga și Márta Zsuzsanna Pintér, *Történelem a színpadon. Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a 17–18. Században* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2000).

¹⁰ Varga și Pintér, *Történelem a színpadon*, 122. („Nemrég került elő az a latin szöveg (Mathias Corvinus), amelyet Budán, 1772. december 30-án mutattak be. (...) A 7 jelenetben nagy szerepe van az álomnak, akárcsak az 1702-es kolozsvári darabban. Jelzete: Ms. 354. Kolozsvári Akadémiai Könyvtár”)

și identificarea autorului ei.¹ Foarte probabil colligatul păstrează dramele scrise de episcopul Mártonfi, considerate până azi pierdute – ceea ce face volumul mai interesant și mai valoros.

József Mártonfi² s-a născut în 1746 la Sâncrăieni. Și-a început studiile în 1752, la Mindszent, iar mai apoi, în 1758 îl regăsim în gimnaziul iezuit din Odorheiu Secuiesc. Între 1761 și 1763 a fost elev al gimnaziului iezuit din Cluj. În octombrie 1763 devine membru al Ordinului Societății lui Hristos, și, ca urmare, începe noviciatul la Trenčín, unde stă până în 1765. De aici este transferat la Nagyszombat, unde depune primul legământ monahal, după care, în 1767 își continuă studiile la Viena. Între anii 1770 – 1771, respectiv 1772 – 1773, Mártonfi este dirigintele claselor de gramatică și ulterior, de retorică de la gimnaziul din Buda.³

Ca urmare a desființării Ordinului Iezuit, în 1773, Mártonfi se întoarce în Ardeal, unde este numit mai întâi profesor de matematică la Cluj, iar ulterior, în 1776, *regens* al seminarelor la Alba Iulia. În același an este și găsim la Sibiu, unde lucrează ca profesorul de matematică al orfelinatului.⁴ Din 1777 și până la sfârșitul vieții, îndeplinește și oficiul de cenzor, iar în 1779 este însărcinat ca, în calitate de director general al școlilor de stat (*Inspector primarius Scholarum Nationalium*), cu rang de consilier regal,⁵ să actualizeze învățământul transilvănean în acord cu noul sistem introdus deja în celelalte regiuni ale imperiului. Pentru meritele sale în domeniu, Mártonfi primește în 1786 titlul de *consiliarius* regal și gubernial, iar în 1798 este ales episcop.

Activitatea lui Mártonfi a fost apreciată și de Ágoston Ötvös,⁶ care a subliniat: „Din câte știu, doar două dintre scrierile literare ale episcopului au apărut la tipar: a) elogiul funerar, în limbă germană, pe care l-a pronunțat lângă rămășițele pământești ale reginei Maria Tereza; și b) minunata scurtă compoziție lirică pe care a improvizat-o lângă masa de lucru a lui Ábrahám Barcsai, la Csóra”.⁷ Tot printre

---

¹ Cu sursele dramei Matthias Corvinus, trama ei și rolul pe care îl îndeplinește în dramă personajul Hunyadi Mátyás m-am ocupat într-un studiu anterior: Kinga Papp, „Mátyás király egy 18. századi latin drámában” in *Erdélyi Reneszansza*, Csilla Gábor, Katalin Luffy, Gábor Sipos ed., (Cluj-Napoca: Societatea Muzeului Ardelean, 2009) 185–194.

² Viața și opera acestuia au făcut obiectul cercetărilor lui Lajos György, care a pregătit și o monografie apărută la tipar anul trecut, responsabilul de volum fiind Tamás Fejér. Lajos György: *Fejezetek Mártonfi József erdélyi püspök (1746–1815) életrajzából* (Budapest: METEM. 2009).

³ Lajos György, *Fejezetek Mártonfi József...*, 19–41.

⁴ Lajos György, *Fejezetek Mártonfi József ...*, 43–101.

⁵ Lajos György a fost cel care a apreciat la valoarea lor reală atât rolul îndeplinit de Mártonfi în această calitate cât și activitatea lui de restructurare a învățământului public, v. *Ibid.*, 103–154.

⁶ Ágoston Ötvös, „Mártonfi József erdélyi püspök”, *Kolozsvári Közlöny* 110, (1857): 443 și Ötvös Ágoston, „Mártonfi József erdélyi püspök”, *Kolozsvári Közlöny* 111, (1857): 447.

⁷ Ágoston Ötvös, „Mártonfi erdélyi püspök”, 447. („Írói munkái közül tudtommal, nyomtatásban csak kettő jelent meg: a) azon német gyászbeszéde, melyet Szebenben Mária Terézia királynő hamvai felett tartott és b) ama gyönyörű kis versezete, amelyet Csórán Barcsai Ábrahám író-asztalánál rögtönzött”)

însemnările lui Ágoston Ötvös, în colecția intitulată *Brandenburgi Katalinra vonatkozó s egyéb jegyzetek*,¹ găsim referiri și la orațiile scrise de Mártonfi: „Faimoasă între orațiile lui este aceea în care le recomandă maghiarilor studierea și cunoașterea limbii maghiare – în latină” („Sok oratioi között nevezetes az, melyben a magyar nyelv tanulmányozását és tudását a magyaroknak ajánlja – diák”).² În plus, exegetul enumeră și dramele compuse de Mártonfi: „Dintre dramele lui, se mai păstrează în manuscris următoarele: 1. Buda, latină, 3 acte; 2. Nádasdi, latină, 3 acte; 3. Matthias Corvinus, latină, în șapte scene; 4. Hypocrita, latină, compus din 9 scene; 5. Salamon Magyarország királya, maghiară, în hexametri frumoși, în 4 scene. Dintre versurile sale, dețin Erkölc temploma, Remete și Álom”.³ În nota 18 pe marginea textului, Ötvös adaugă: „Cele 5 piese de teatru și 3 compoziții lirice enumerate mai sus se găsesc în colecția mea, în original, scrise de Mártonfi însuși.”⁴

Colecția lui Ágoston Ötvös a trecut, după moartea acestuia, în patrimoniul Societății Muzeului Ardelean, iar de aici a fost transferată, în mare parte, la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj. Operele scrise de Mártonfi n-au putut fi identificate până în prezent. În mod interesant, colligatul descris aici a scăpat atenției cercetătorilor, chiar și lui Lajos György – între alții – deși Zoltán Ferenczi a comunicat o foarte scurtă descriere a dramelor în numărul pe anul 1900 al *Erdélyi Múzeum*, în secțiunea *Varia* a celui de-al VI-lea caiet.⁵ Ferenczi nu a dezvăluit unde se pot consulta dramele, și nici conținutul mai larg al colligatului sau cota acestuia: el a menționat numai titlurile, personajele și argumentul în latină al dramelor: „Cătorul este informat aici asupra a 4 drame iezuite, până acum necunoscute; fiecare provine din secolul trecut, este scrisă în latină și trei dintre ele au un subiect de istorie maghiară, având specificate sursele din care se inspiră; a patra, (Hypocrita) este o comedie în stilul lui Terentius, cu servitorul șiret și inteligent, care își scapă stăpânii dintr-un mare bucluc. În ceea ce privește restul pieselor, Buda este o tragedie, Nadasdius și Matthias Corvinus sunt piese scurte, ultimele două sunt a[şa]-n[umitele] drame în adevăratul sens, prima este o a[şa]-n[umită] dramă mică, *dramation*, cum o numeau iezuiții. (...) Nici una dintre aceste drame nu este amintită nici de Bayer (istoria dramaturgiei maghiare) nici de Bahlmann (Jesuiten-Dramen), și, judecând după conținutul lor, trebuie să avem în vedere autori iezuiți maghiari, de ex. în *Hypocrita* găsim chiar o

¹ Volumul se păstrează la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, cota Ms 2873. Partea referitoare la Mártonfi se întinde între foile 191—192.

² O orație similară ca temă apare pe paginile 150^f-158^v din colligatul *Iskolai drámák*. Autorul ei nu este trecut, dar nu este exclus să fie vorba despre același discurs.

³ Ágoston Ötvös, „Mártonfi erdélyi püspök”, 447. („Kéziratban színdarabjai közül megvannak: 1ször Buda deák, 3 felv. Nádasdi, deák 3 felv. 3szor Mathias Corvinus, deák, áll 7 jelenetből. 4-szer Hypocrita deák. Áll 9 jelenetből. 5-ször Salamon Magyarország királya, Magyar szép hexameterben, áll 4 jelenetből Versei közül bírom az Erkölc templomat, s Remetét és az Álmot”)

⁴ Ibid., 447. („A fenn elősorolt 5 színdarab és 3 versezet magától Mártonfitól leírva, eredeti példányban meg van gyűjteményemben.”)

⁵ Zoltán Ferenczi, “Négy jezsuita dráma”, *Erdélyi Múzeum* 7 (1900): 347–351.

referință maghiară la Páriz-Pápai, când Paleoptikus (*Inductio tertia*) spune despre un cuvânt că «hoc in Páriz-Pápai me legere non memini»¹

Dramele la care se referă Ferenczi se regăsesc și în colligatul *Iskolai drámák*, latin *versek, oratiók*, deci el vorbește probabil despre același compendiu.²

Prima dintre drame este *Nádasdius*:³ În ea, Tamás Nádasdi se distinge prin vitejie și stăruință exemplare în apărarea cetății Buda împotriva asediului din 1529. Apărătorii cetății se predau împotriva voinței lui Nádasdi, și odată cu cetatea îl predau și pe acesta lui Soliman. Drama are trei acte, fiecare având, pe rând, 5 - 6 - 6 scene. Un element interesant al manuscrisului este faptul că patru din personaje au fost șterse ulterior din text (de către scriitor/autor); deși ele apar de mai multe ori pe parcursul dramei, rolul lor este de tot atâtea ori tăiat.

Urmează scurta dramă *Matthias Corvinus*,⁴ având în total 7 scene și 4 personaje. De pe pagina de titlu aflăm și numele persoanelor care au interpretat rolurile: *Georgius Podiebradius – Ill.[ustrus] S[acrum]. R.[omanum]. I.[mperium] Comes Joannes a Lymburg-Styrum; Mathias Corvinus – Ignatius Bésán; Victorinus, Georgii filius – Ladislaus Beniczky*⁵; *Cunegundis Georgii filia – Georgius Hirsch*. Tânărul Matei, în dramă, este ținut prizonier de György Podiebrad; când însă maghiarii îl aleg în unanimitate rege, el scapă din închisoare și este înscăunat. Drept sursă ne este indicat cel de-al doilea volum din lucrarea istoriografului iezuit Ferenc Palma Károly intitulată *Notitia rerum hungaricarum*. Conform manuscrisului, drama a fost reprezentată la Buda pe data de 30 decembrie 1772: *Exhibitum ad Rhetorica Budensi Anno MDCCLXXII. Mense Decembri die 30.*⁶

---

¹ Ibid., 347–348. („Négy, eddigelé ismeretlen jezsuita-dráma ismertetését veszi itt az olvasó; mindenik a múlt századból való, latin nyelven s közülök három magyar történelmi tárgyú, a források megnevezésével, a honnan merítve vannak, a negyedik (Hypocrita) egy vígjáték Terentius modorában a ravasz s okos szolgával, ki gazdait nagy bajtól menti meg. A többi darabok közül Buda tragoedia, Nadasdius és Mathias Corvinus nézőjátékok, amazok u. n. drámák teljes értelemben, emez u. n. kis dráma, dramation, mint a jezsuiták nevezték. (...) E drámák egyikét sem említi sem Bayer (magy, drámaíró, tört.), sem Bahlmann (Jesuiten-Dramen) s tartamukból mindenesetre magyar jezsuita-szerzőkre kell gondolnunk, pl. a Hypocritában van is egy magyar vonatkozás Páriz-Pápaira, midőn azt mondja Paleoptikus (Inductio tertia) egy szóról, hogy: »hoc in Páriz-pápai me legere non memini«”)

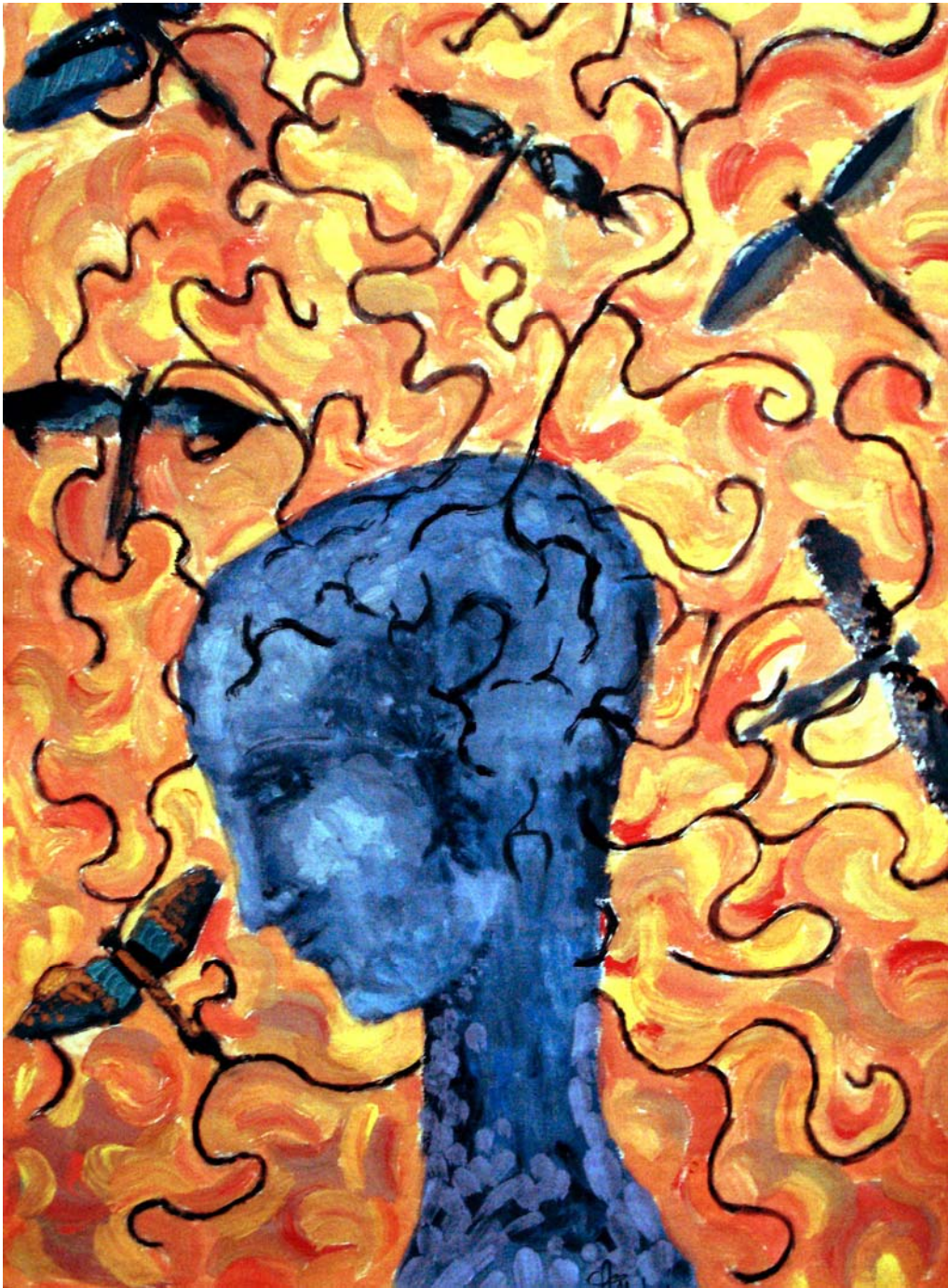
² O dovadă în acest sens o reprezintă nota de pe pagina de început a colligatului: „Recenzată în parte în Erdélyi Múzeum 1899, 1900” („Részben ismertette Erdélyi Múzeum 1899, 1900”).

³ *Iskolai drámák* 111^r–118^r.

⁴ Ibid., 119^r–125^v.

⁵ Pe László Beniczky l-am menționat mai devreme, ca autor al poeziei cu titlul *Szomorú levél mellyel Hunyadi Mátyás a Prágai tömlöczben való állapotjáról az Annyát tudósíttya*, respectiv, tot el a semnat și o odă dedicată Mariei Tereza (*Ode ad Mariam Theresiam Augustam litterarum Patronam, Iskolai drámák* 39^r).

⁶ *Iskolai drámák* 119^r. Precizarea este absentă din descrierea lui Ferenczi, care semnalează data reprezentării doar în cazul dramei *Hypocrita*, precizând și că doar pentru aceasta singură se cunoaște data premierei.

Ana-Maria Călinescu, *Efemeridele / The Ephemeride*, (2004)
Tempera-gouache on paper, 297 × 420 mm.

A treia dramă poartă titlul *Buda*.¹ Personajele nu ne sunt enumerate. Are trei acte, fiecare cu câte 7-8-11 scene. Opera este centrată pe imaginea fraților Buda și Attila: Buzaldus atentează printr-un șiretlic la viața lui Buda, pe care îl denunță în fața lui Attila; acesta dă crezare acuzațiilor și dorește eliminarea fratelui său. Înșelătoria este dezvăluită cu contribuția lui Inarchus, fiul lui Attila; la rândul lui, Attila imploră iertare și denumește orașul Sicambria după muribundul Buda.

Referiri la dramele *Nádasdius* și *Buda* întâlnim și în ante-menționatul volum de studii *Történelem a színpadon*, unde ele figurează ca piese recent descoperite, cu autor necunoscut și care le-au fost semnalate autorilor de către Norbert Schmikli.²

Cea de-a patra și ultima dramă a colligatului este *Hypocrita*,³ o comedie jucată în sălile gimnaziului din Buda, în data de 17 februarie 1773, potrivit informațiilor de pe manuscris: *Actum ad Rhetorica Budensi, Anno MDCCLXXIII, Mense Februario, die 17*. Drama însumează 9 scene. Ni se indică cine ce rol a interpretat: *Palaelophilus senex – Franciscus Cséfalvi; Neophilus, Palaelopili filius – Ignatius Fáy; Vulpillus, neophilo ab obsequiis – Gabriel Rottenstein; Scarabon, eremita – Sebastian Koántz; Praetor urbis – Petrus Török; Tribunus milit. – Ignatius Horváth*. Subiectul este, pe scurt, următorul: după ce Scarabon, un parazit, este primit în casa lui de către Paleophilus, fiul acestuia din urmă, Neophilus, suferă neconținut. Servitorul lor, Vulpillus, născocoște un plan ca să-l îndepărteze de la casă pe Scarabon, plan pe care îl și pune în practică, cu succes.

Salamon Magyarország királya, drama în limba maghiară la care face aluzie Ágoston Ötvös nu a fost adăugată colligatului. Totuși, putem estima că ea nu s-a pierdut, căci Ötvös vorbește despre ea și în volumul II din *Hazánk* (1860), între paginile 177-187. Nu s-a reușit identificarea variantei manuscrise a versurilor care completează catalogul lui Ötvös, dar acesta a publicat poeziile *Erkölcstemploma* și *Alom* în numerele 126, respectiv 140 din *Kolozsvári Közlöny*.

În același timp, în colligat mai apar atât cuprinsul cât și cuvântul - înainte ale operei intitulate *Synopsis systematis generalis scholarum publicarum M. Principatus Transylvaniae, excerpta a Protocollis Deputationis Regionalis Litterariae*,⁴ care discută structura învățământului public. Lajos György o atribuie lui Mártonfi, pe când Zsolt Trócsányi a pus sub semnul întrebării această aserțiune.⁵ Este, poate, relevant a reexamina problematica indentificării autorului acestei opere și în lumina datelor oferite de acest colligat.

Numele lui Mártonfi apare și în orația scrisă în cinstea lui Iosif al II-lea, ca fiind, în momentul compunerii operei, învățător al clasei de retorică a colegiului din Buda.⁶

¹ *Iskolai drámák* 126^r-139^v.

² Varga și Pintér, *Történelem a színpadon*, 59, 138.

³ *Iskolai drámák* 168^r-174^v.

⁴ *Iskolai drámák* 3^r-5^v.

⁵ Cf. Zsolt Trócsányi, *Az 1790-es évek erdélyi rendi reformmozgalmának történetéhez*, (Budapest, 1978.) 65-66, 95; Lajos György, *Fejezetek Mártonfi József ...*, 13-14, 150-154.

⁶ *Iskolai drámák* 169^f, cf. nota 3.

Din conținutul colligatului prezentat și din datele analizate mai sus pe marginea lui, se poate conchide că prezentul compendiu a ajuns la Cluj din fondul colegiului iezuit din Buda. Probabil că cel care a adus această colecție variată din punct de vedere tematic a fost Mártonfi însuși sau vreun alt iezuit întors în Ardeal după desființarea ordinului.

Colligatul nu este semnificativ numai datorită faptului că reprezintă, prin segmentele de tipul manualelor școlare sau materialelor auxiliare, o amprentă a sistemului de învățământ iezuit, ci și pentru că include și aceste patru drame de școală, nepublicate nici până astăzi, pe care le autentificăm drept operele păstrate ale lui József Mártonfi, și a căror existență era cunoscută.¹ S-a lăsat așteptată doar realizarea legăturii dintre texte și autor.

De asemenea, corpus-ul dramelor de școală iezuite care se păstrează se întregește prin aducerea la cunoștință a celor patru drame din colligat.

Identificarea celor care au scris versurile anonime din colligat continuă să reprezinte un aspect problematic. Dat fiind că identitatea posesorilor colligatului sau părților sale constitutive este obscură, procesul de stabilire a autorilor acestor poezii întâmpină obstacole serioase.

Pe lângă toate acestea, colligatul ar merita examinat, poate, și din punctul de vedere al istoriei didacticii, cu scopul de a stabili dacă materialele didactice auxiliare prezente aici întregesc în vreun fel panorama sistemului școlar și didactic iezuit sau lista manualelor și instrumentelor didactice folosite de aceștia.

---

¹ V. Zoltán Ferenczi, *Négy jezsuita dráma* sau Varga și Pintér, *Történelem a színpadon*.

Venceslav Melka în colecția Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca

Gabriela RUS,
Drd. UBB, Facultatea de Istorie și Filosofie,
Roxana BĂLĂUCĂ
BCU „Lucian Blaga”

Cuvinte cheie: Melka, Venceslav - Stampe, grafism, peisaj, academism, arta din Transilvania, BCU „L. Blaga” Cluj - Colecții de stampe

Rezumat: Studiul analizează stampele lui Venceslav Melka (1834-1911) aflate în colecția Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca. După un excurs în universul artistic al pictorului și după o abordare din perspectivă istoriografică a temei, articolul continuă cu analizarea din punct de vedere artistic a desenelor. Artist de origine cehă, Melka s-a stabilit în Transilvania în jurul anului 1870, unde ocupă, pe lângă funcția de profesor de desen la Universitate, și pe cea de pictor oficial al Curții Vieneze, însoțindu-l pe arhiducele Rudolf la partidele de vânatoare. Tematica desenelor sale variază de la peisaje, studii de copaci, scene de gen până la studii de mână și de animale realizate în stilul academist.

E-mail: Gabriela Rus, gaby_23aug@yahoo.com;
Roxana Bălăucă, broxana1985@yahoo.com

*

Secolul al XIX-lea înregistrează în Transilvania, din punct de vedere artistic, o creștere a producției picturale, fenomen atribuit unor artiști străini, atrași aici de pitorescul zonei. Dintre artiștii care s-au stabilit în țara noastră îi amintim pe Niccolo Livaditti (1804-1858), Henrik Trenk (1818-1892) sau Anton Chladek (1794-1882). Pe lângă aceștia un nume important pentru mediul transilvan este cel al lui Venceslav Melka (1834-1911), pictor care face obiectul prezentului studiu. Originar din Boemia, își completează formația artistică cu studii de specialitate la Viena¹ și Dresda.² La Dresda, unde și-a perfecționat talentul și tehnica de pictare, se pare că i-a cunoscut pe nobilii Teleki Sámuel și Jósika Samuel, la invitația cărora ajunge în Transilvania, stabilindu-se la Cluj în 1870.³ Educația artistică și-a făcut-o

---

¹ La Academia de Arte Frumoase din Viena s-a aflat sub îndrumarea maestrului Joseph Adalbert Hellich. Negoită Lăptoiu, *Incursiuni în plastica transilvană*, vol. I, (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981), 23.

² Thieme-Becker, *Künstler-Lexikon*, vol XXIV, (Leipzig Verlag von E.A. Seemann, 1930), 364.

³ Nu se cunoaște cu exactitate motivul pentru care s-a mutat la Cluj, însă având această informație în legătură cu relația dintre Melka și cei doi nobili, putem presupune că aceștia l-au stimulat să vină în Transilvania.

în spiritul artei academice oficiale prin realizarea de copii după vechii maeștrii și prin studii după model. Toate acestea își vor pune amprenta asupra limbajului plastic care va caracteriza stilul lui Melka.

Despre Melka avem informații sumare în istoriografia română și maghiară de la noi. Prima monografie în limba română a fost cea a lui Octavian Beu, *România în arta pictorului Venczeslav Melka*, apărută în anul 1944 și care tratează succint și lacunar viața și opera artistului. Aici sunt amintite și reproduse doar câteva tablouri, însă fără a se menționa proveniența lor. Un studiu mai amplu asupra activității pictorului îl oferă abia în 1981 Negoită Lăptoiu în primul volum din *Incursiuni în plastica Transilvană*. Aici el încearcă o analiză în ansamblu a operei artistului (atât cât se știa la momentul respectiv), amintind de caietele de schițe și tablourile aflate la Muzeul Național de Artă din Cluj, colecția de stampe a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca și numeroasele tablouri aflate în posesia diferiților colecționari clujeni, realizând totodată și descrieri sumare ale acestor lucrări.

În ceea ce privește istoriografia maghiară, există un număr de aproximativ patru studii, o scrisoare¹ și câteva mențiuni răzlețe² cu privire la activitatea artistică a lui Venceslav Melka. Prima mențiune referitoare la Melka datează din anul 1883 și se referă la expoziția din februarie 1883³ organizată la Cluj la care a participat și el cu câteva lucrări.⁴ În 1911, D. Felszeghy face o introducere în biografia artistului în care enumeră câteva tablouri valoroase în opinia lui și analizează succint trei lucrări.

În schimb, articolul din anul 1912, scris de către profesorul și botanistul Richter Aladár, reprezintă mai mult un omagiu adus colegului său de catedră decât o sursă de documentare cu privire la activitatea artistică a pictorului. Mult mai elaborat este studiul făcut în 1995 de către Sas Péter. Acesta aduce informații noi referitoare la activitatea lui Melka și la expozițiile organizate după moartea sa, dar, din păcate, este departe de a avea o viziune complexă asupra a ceea ce a fost artistul Melka.⁵ Parcurgând toate aceste studii se conturează o imagine de ansamblu asupra activității artistului în Transilvania, dar care, bineînțeles, conține o serie de informații incomplete.

Stabilindu-se la Cluj, Melka a lucrat ca profesor la Universitatea „Franz Josef” începând cu 1879. Mai mult decât atât, el ajunge în anturajul arhiducelui Rudolf de Austria pe care îl va însoți la vânătoare în Munții Carpați. Va deveni astfel pictor oficial al Curții Vieneze realizând o serie de desene și schițe despre partidele de vânătoare ale arhiducelui. O parte dintre acestea, la porunca împăratului Franz

---

¹ Este vorba despre scrisoarea adresată în 1930 de către Kelemen Lajos (istoric la Muzeul Ardelean) istoricului de artă Lyka Károly la cererea acestuia din urmă. „Kelemen Lajos levete Lyka Károlyhoz”, *Művelödes*, 4-5 (1995)

² Versényi György, „Jókai emlékezete” *Erdélyi Múzeum*, 8 (1904), 442 Menționează calitățile extraordinare ale artistului Melka Vincze, ce a reușit să redea frumusețile Transilvaniei pe înțelesul tuturor, dar care totodată a trecut neobservat de către ei.

³ A participat alături de Munkácsy Mihály, Hollósy Simon, Vastagh György, Telepy Károly, Spányi Béla, Sárdi István, Kövály Endre

⁴ *Kolozsvári Közlöny*, 1 martie 1883.

⁵ Sas Péter, „Melka Vince festőművészlől”, *Művelödes*, 4-5 (1995).

Josef, ajung la reședința din Laxenburg. O altă parte din desene au fost folosite de către Gusztav Morelli în realizarea litografiilor utilizate pentru ilustrarea lucrării intitulată *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képpen (Monarhia Austro-Ungară în cuvinte și imagini)*, lucrare finanțată de către arhiducele Rudolf.¹ Preocupările artistice ale lui Melka au cuprins o diversitate de tematici. Pe lângă scenele de vânătoare a realizat peisaje cu aspect panoramic, unde putem include și vedute ale Clujului, variate colțuri din natură, portrete ale diferitelor personalități și o serie de scene în care redă viața oamenilor de la țară (un târg de țară, o curte țărănească, sau un interior de casă țărănească). Neputând face o estimare de ansamblu a valorii creației sale încercăm să redăm o imagine din ceea ce s-a scris. Putem afirma că respectă în oarecare limite normele academiste în realizarea desenului, iar coloritul, în special la portrete, este conform principiilor acceptate în epocă, în care trebuiau să predomine nuanțele de brunuri, de griuri și ocruuri. Când realizează peisaje reușește să se desprindă de cromatica sumbră, dar păstrează în continuare un desen minuțios al formelor.

Din bibliografie aflăm în posesia cui se află anumite lucrări ale lui Melka sau, mai precis, unde se aflau în momentul în care au fost scrise articolele. De la Octavian Beu aflăm în 1944, că, pe lângă lucrările ce se află la Castelul din Laxenburg, găsim păstrate o altă parte în colecțiile baronilor Bánffy, Bethlen, Huszár, Jósika, Teleki și Wesselényi. Alte câteva sunt în colecțiile lui Ionel Pop, Ștefan Boeru, Emil Isac și Iacob Iacobovici.² O mare parte din restul operelor au ajuns, în circumstanțe necunoscute de către noi, în posesia unor instituții precum Muzeul Ardelean,³ Universitatea din Cluj sau Muzeul Național din Budapesta.⁴ Astăzi Muzeul Național de Artă Cluj păstrează trei caiete de schițe ale lui Melka și câteva tablouri.⁵ Muzeul Ardelean deține numeroase tablouri și schițe ale lui Melka probabil datorită legăturilor dintre membrii săi și artist.

Un exemplu elocvent îl găsim în scrisoarea adresată de către Kelemen Lajos lui Lyka Károly. De aici aflăm în primul rând că Richter Aladár a intrat în posesia unui număr mare de lucrări, el fiind o vreme foarte apropiat de Melka,⁶ dar fără a ști cu exactitate numărul acestora. Un atu al lui Kelemen Lajos era faptul că el fiind secretar al Societății Muzeului Ardelean avea acces la multe informații legate de achiziționarea lucrărilor lui Melka. El menționează în scrisoare că unul dintre

---

¹ Ibid., 18.

² Octavian Beu, *România în arta pictorului Venczeslav Melka*, (Tipografia „Cartea românească din Cluj”, Sibiu, 1944), 9.

³ O dată cu înființarea Universității „Franz Iosef” în 1872, Societatea Muzeului Ardelean a pus la dispoziția acesteia, în schimbul unei sume de bani, biblioteca sa. Inițial s-a mutat la Universitate, iar în după construirea Bibliotecii, începută în 1906, Biblioteca Muzeului Ardelean fuzionează cu cea a Universității. Ion Mușlea, „Biblioteca Universității din Cluj”, *Boabe de Grâu*, 1 (1930), p. 290-298.

⁴ Lăptoiu, *Incursiuni în plastica transilvană*, 22-34 .

¹³ Ibid.

⁶ Aflăm de aici că de fapt Melka a fost nașul de botez al unui fiu de-a lui Richter, acesta profitând de orice ocazie pentru a mai obține câteva lucrări de la pictor.

membrii Societății care locuia în vecinătatea pictorului i-a achiziționat un număr de aproximativ 25-30 de lucrări.¹

După moartea artistului, în semn de respect, Muzeul Ardelean a organizat o expoziție comemorativă cu lucrările lui. O altă participare în expoziții a lucrărilor lui Melka a fost în 1919 cu ocazia expoziției artiștilor plastici din Cluj.²

V. Melka [*Peisaj cu case*]

Obiectul studiului nostru îl face desenele aflate în colecția de stampe a Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj Napoca.³ În bibliografie găsim menționate aceste desene doar de către Negoită Lăptoiu în lucrarea pe care deja am amintit-o. El face o analiză a câtorva schițe și, prin ele, a întregii colecții. Autorul menționează doar 25 de lucrări, ele fiind de fapt 31 (câteva cartoane au desene pe ambele părți). Lăptoiu mai omite încă un aspect și anume faptul că lucrările au făcut parte din fondul Muzeului Ardelean care a fost donat Universității „Franz Iosif”. Lucrările fac parte din mapa XXV, având cote de la 90 până la 102. Trimiterile pe care le face

¹ „Kelemen Lajos levele Lyka Károlyhoz”, 19-20.

² Sas, „Melka Vince festőművéséről”, 18.

³ Vezi anexa cu catalogul colecției.

Lăptoii la numărul de inventar sunt greșite, el menționând de fapt cota acestor desene. Paisprezece dintre aceste lucrări sunt semnate în cadru, de obicei în partea dreaptă jos, „V. Melka” sau „Melka”, cu creion negru, iar 27 dintre acestea au aplicat ex-libris-ul tampon al Muzeului Ardelean „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Keziratára”. Lucrările sunt de mici dimensiuni, majoritatea fiind schițe. Tehnicile se limitează la creion, tuș, cretă albă și laviu. Din punct de vedere tematic pot fi împărțite în trei categorii: peisaje, scene de gen și studii.

V. Melka [*Arbore: detaliu*]

Desenele după natură din această colecție sunt în număr de 22. Melka aderă la curentul timpului său care pune accent pe reprezentarea naturii, care era idealul fiecărui pictor. Era o natură așa cum putea fi observată în mod realist, cu o naturalitate surprinzătoare în care abstractul nu își poate face loc. Aspectele variate din natură diferă prin gradul de finisare realizat de către artist, unele dintre ele fiind etape premergătoare în dezvoltarea unui tablou, iar altele simple studii de copaci.

Schițele de documentare care redau câte un copac sau câte un tufiș denotă atenția pictorului pentru redarea valorății prin care delimitează zonele de umbră și cele de lumină. Lucrarea de mai sus, deși pare numai un studiu, este de fapt un peisaj cu un sat de munte, care nu a fost definitivat, artistul limitându-se doar la primul plan în care se află câțiva copaci.

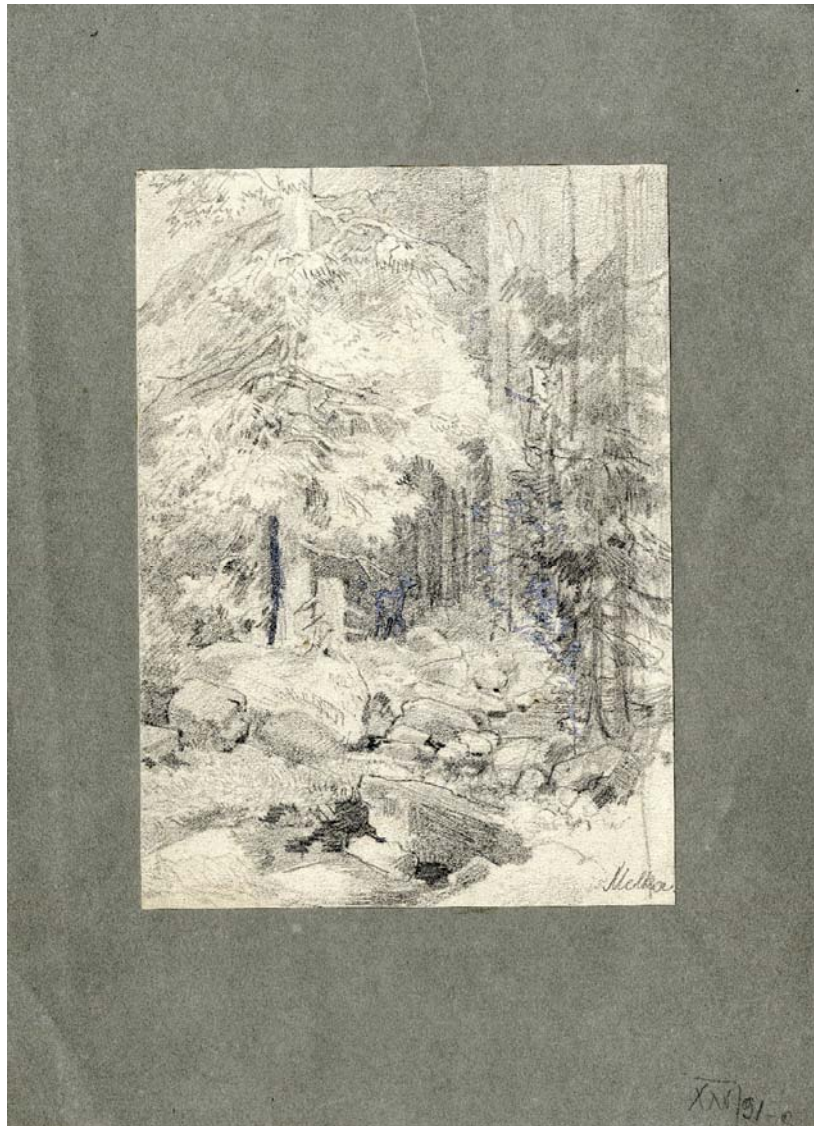

V. Melka, [*Peisaj cu detaliu de copac*]

O tratare diferită a copacilor o putem observa în aceste două studii unde, din simple hașuri de creion, reușește să individualizeze fiecare materialitate, atât cea a scoarței copacului cât și cea a frunzelor. În cazul frunzelor, ele nu sunt descrise în mod minuțios, ci sunt doar sugerate prin linii de diferite dimensiuni sau prin puncte. Se încearcă aici încadrarea acestui copac în mediul său natural. Observăm o sugerare a perspectivei în partea stângă prin linia orizontului foarte vag percepută, iar în dreapta, în adâncime, sunt câțiva copaci redați cu o hașură slabă ca intensitate. Descoperim, dincolo de studiul unui simplu copac, înregistrarea atmosferei unei margini de pădure.

Impresionat de frumusețile naturale ale Transilvaniei a făcut o pasiune din a surprinde peisajele montane ale zonei, lucru indicat de titlul unor tablouri precum

Retezat, Zănoaga, Drumul spre Borsec,¹ Stejar bătrân în pasul Surducului, Vârful muntelui Retezat, Cascadă în Carpații Transilvaniei² etc.

V. Melka, [Interior de pădure]

¹ Lucrările sunt menționate de către Felszeghy Dezső, „Melka Vince”, *Erdélyi Lapok*, 20 (1911), 599-601.

² Restul compozițiilor amintite le găsim reproduse în Beu, *România în arta pictorului Venczeslav Melka.*, 7-13.

În colecția studiată de noi beneficiem de un studiu amplu al unui colț de pădure. Lucrarea este lipită pe un carton care creează efectul unui passpartout și care, în același timp, îi scoate în evidență valorile. Desenul relevă calitățile de bun grafician ale lui Melka, el folosind aici, pe lângă creion, și cretă albă în elaborarea lucrării. Reușește să pună în valoare acel luminiș din pădure care îl interesa, oferind un rol important și părții inferioare de pământ pe care o lucrează foarte bine, lăsând impresia că este privit de undeva de jos. Puiul de căprioară este capătul de perspectivă al schiței în spatele căruia, asemeni unui paravan, este pădurea întunecoasă. Fără să idealizeze natura, artistul surprinde realitatea în mod naturalist, cu toate defectele pe care le vede, cum ar fi acei trunchi de brad tăiați. Mai mult decât atât, avem impresia redării unui instantaneu din natură, mai ales prin atitudinea de spontaneitate surprinsă la căprioară.

V. Melka [*Aspect de pe Cetățuie*]

Același punct de vedere de jos în sus îl regăsim și în studiul asupra *Dealului Cetățuia* din Cluj. Înregistrează cu multă naturalețe aspectele unor locuințe improvizate și a comunității sărmăne care locuiește acolo. Pune accent pe atmosfera lucrării, oamenii fiind foarte vag schițați. Melka nu se rezumă doar la limitarea formelor prin linii, el reușind să confere volumetrie obiectelor cu ajutorul diferențelor de intensitate ale hașurilor. Lucrarea are pe spate o însemnare ce fixează locul reprezentat și anume *Részlet. Felegvároldalból (Kolozsvár)*.

Din bibliografie aflăm că artistul a mai realizat studii ale acestei zone, fiind vorba despre o acuarelă intitulată *Sub Cetățuie*. Și aici predomină un sentiment romantic prin evocarea naturii fără a intra în substratul realității și a căuta alte efecte în afară de pitorescul zonei.¹ Clujul a mai fost immortalizat pe pânză de către Venceslav Melka, însă sub altă formă, și anume cea a unei panorame, a unor ipostaze umane sau ale unor detalii de arhitectură. Prezentând un net caracter documentar, aceste lucrări de inspirație urbană au fost foarte apreciate din punct de vedere artistic, lucru dovedit de copierea lor de către Jolan Felszeghy și de răspândirea lor publicului larg.²

În cazul vedutelor asupra naturii întâlnim aceeași modalitate de tratare precum în studiile de copaci. Studiind la Viena și Dresda, Melka se încadrează în tiparul curentului artistic dominant al epocii. Acest program era asemănător cu cel al altor Academii precum cele de la München sau Budapesta. În aceste institute au studiat majoritatea artiștilor transilvăneni ai perioadei, ceea ce a dus la uniformizarea modului de transpunere a mesajului plastic. Clasicismul era curentul dominant, caracterizat prin precizia conturului formelor și exactitatea redării acestora. Dintre artiștii transilvăneni îi amintim pe Constantin Lecca, Mișu Popp și Octavian Smigelschi. Acesta din urmă fiind student la Academia din Budapesta face o serie de călătorii de studiu în München, Viena, Dresda reușind astfel să-și completeze cunoștințele cu ideologiile promovate de aceste instituții.³ Comparativ cu Melka, Smigelschi va părăsi aceste teme, trecând și la pictură monumentală. Ceea ce este interesant în această comparație e faptul că peisajele din perioada 1886-1890 ale pictorului sibian au un stil de tratare asemănător cu al unor peisaje din colecția Bibliotecii Centrale. Aici amintim un peisaj aflat la Muzeul Brukenthal din Sibiu semnat de către Smigelschi.

Aceeași abordare a peisajului o regăsim în peisajul de mai sus. Lipsa detaliilor, accentul pus pe gruparea maselor, ritmicitatea dintre zone de umbră și zone de lumină duc la existența unor caracteristici comune între cei doi artiști și, implicit, la integrarea stilistică a lui Melka în mediul artistic transilvănean de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Chiar dacă în acest peisaj este redată o parte din natură așa cum se găsea ea, Melka ne dă impresia unui desen echilibrat în care locul maselor este foarte bine calculat.

---

¹ Acuareala amintită se află în colecția Gh. Isac, lucru ce-l aflăm de la Lăptoiu, *Incursiuni în plastica transilvăneană*, 27.

² Lăptoiu, *Incursiuni în plastica transilvăneană*, 32.

³ Virgil Vătășianu, *Octavian Smigelschi*, (Ed. Meridiane, București 1982), 9-10.

V. Melka, [Peisaj]

V. Melka, [Sat de munte]

Pe aceeași linie a compoziției cu elemente bine proporționate se înscrie și lucrarea *Sat de munte*. Este o temă des abordată de către artist, în această colecție aflându-se încă trei astfel de schițe ce par a fi studii ale aceluiași peisaj.

Schița alăturată e mult mai elaborată și redă o imagine panoramică asupra unui sat aflat într-o depresiune muntoasă. Putem identifica după contur biserica și acoperișul câtorva case, toate fiind înconjurate de vegetație și încadrate de înălțimile unor munți. Compoziția se desfășoară pe întreaga suprafață, iar plasarea liniei orizontului foarte sus lasă cerului foarte puțin spațiu. Ceea ce este interesant la această lucrare este adnotația făcută de către Melka în limba cehă. El descrie, printr-un limbaj destul de ambiguu, cum ar trebui să arate lucrarea finită, ce culori ar trebui să folosească și unde anume să le pună.

V. Melka, [*Peisaj cu biserică de lemn*]

O lucrare mai elaborată este însă *Peisaj cu biserică de lemn*. Aici folosește mai multe tehnici precum creionul, creta albă și tușul negru. Creează un efect de picturalitate prin contrastul dintre creta albă și negrul tușului. Melka se află cu această schiță într-un alt stadiu artistic redând parcă freamătul și lirismul peisajului.

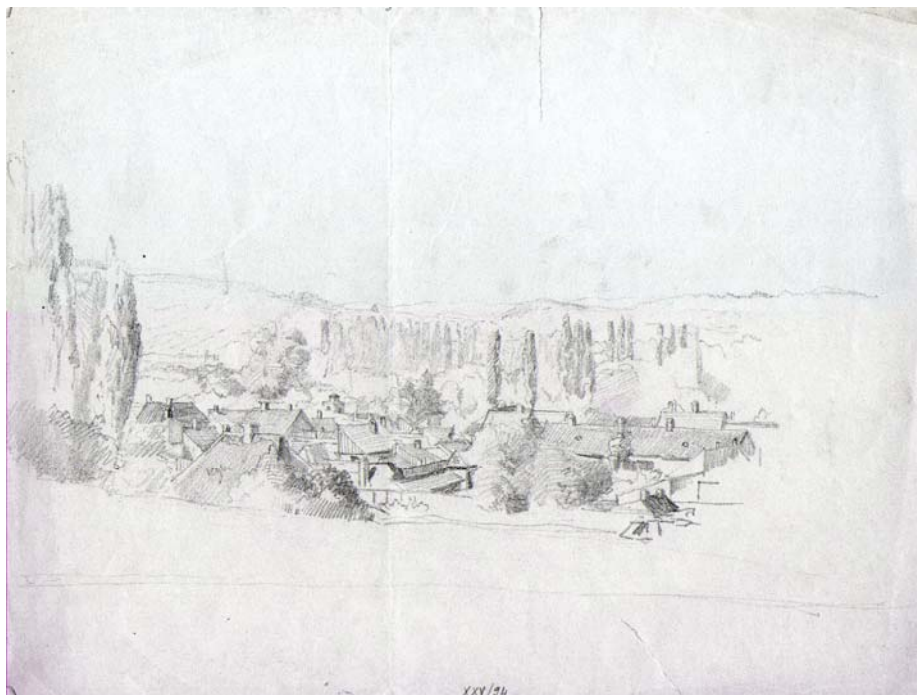
Nu realizează notații exacte ale formelor, ci vine cu tușul și delimitează acolo unde este nevoie câteva porțiuni pe care vrea să le scoată în evidență. Pune un accent deosebit în compoziție pe redarea bisericii de lemn și pe copacul din primul plan. Astfel personajele sunt conturate cu câte o linie fără a fi particularizate. Lucrarea aceasta se apropie prin tehnică și prin abordare mai mult de o acuarelă. Există în această colecție și câteva peisaje care diferă de cele menționate până acum. Peisaje ca *Pressburg*, *Peisaj cu castel*, *Satul* sau *Ruinele unei cetăți* aparțin unei alte etape de studiu caracterizându-se prin înregistrarea minuțioasă și foarte precisă a formelor, fără a fi interesat de crearea unei atmosfere. Putem presupune că au fost realizate în timpul călătoriilor de studiu pe care Melka le-a făcut în străinătate, după ce s-a stabilit în Transilvania¹.

V. . Melka, [*Pressburg*]

Între acestea, singura lucrare în care autorul precizează locația unde a fost realizată este *Pressburg* (Bratislava). Realizată în spiritul academist, cu un duct foarte precis al liniei, lucrarea redă o panoramă asupra castelului și a locuințelor de la baza acestuia văzută dinspre Dunăre. Compoziția este echilibrată, cu o foarte clară perspectivă până în fundalul schiței. Se pune un accent deosebit pe toată partea în care e reprezentat orașul, subliniindu-se astfel punctul de interes al desenului. Primul plan și partea stângă, în care se află copaci, sunt doar sugerate, artistul apelând la o hașură și o linie slabă ca intensitate. Detaliile minuțioase pe care reușește să le redea pe hârtie îi trădează calitățile sale de bun grafician.

¹ Sas Péter ne spune că după ce s-a stabilit în Transilvania, adică după 1870, Melka a mai făcut călătorii de studii în străinătate, dar s-a întors tot în Ardeal. O perioadă mai lungă de timp a stat doar în Egipt, unde l-a însoțit pe baronul Jósika Miklós. Sas, „Melka Vince festőművéséről”, 599-601.

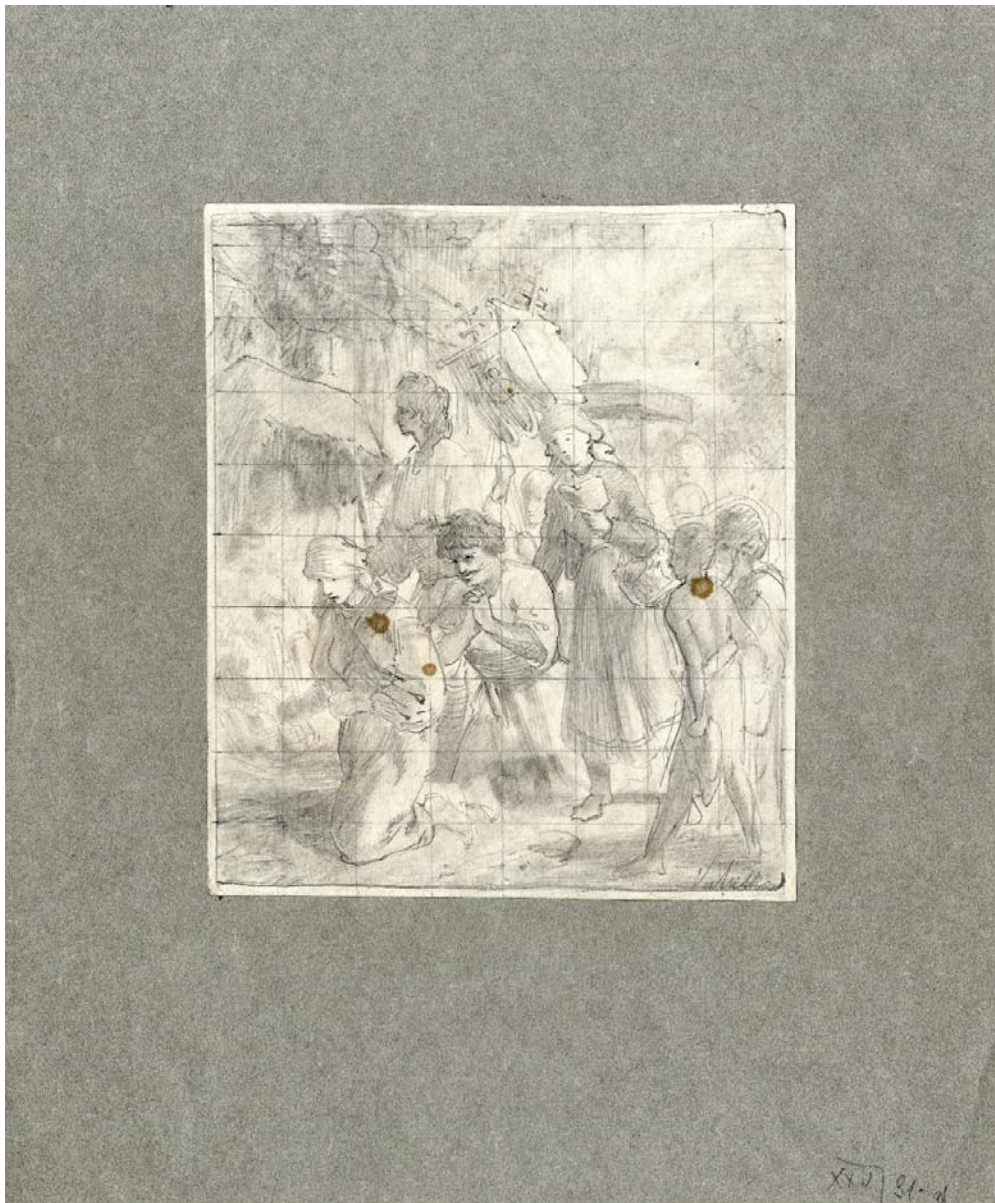
V. Melka, [*Peisaj cu sat*]

O realizare cam în aceeași manieră observăm și la panorama asupra unui sat. Nu cunoaștem unde anume a fost realizată această schiță, însă putem presupune ca este un peisaj din altă țară. Realizat în creion, cu o linie ce delimitează foarte exact volumele, peisajul ilustrează imaginea unui sat înconjurat de vegetație. Compoziția este formată din acoperișurile caselor (ceea ce denotă surprinderea satului de pe o înălțime) și din plopii care dau o ritmicitate desenului. Linia orizontului se află la mijlocul compoziției, conferind spațiu egal dezvoltării maselor cu cel al cerului. Aici nu regăsim reprezentarea bisericii, așa cum ea va deveni un leitmotiv în peisajele cu sate de munte realizate în Transilvania.

Cea de-a doua categorie a colecției o reprezintă scenele de gen, fiind 6 la număr. Din aceste scene descoperim interesul lui Melka pentru tematica socială, îndeosebi cea a mediului românesc. El a immortalizat anumite obiceiuri și caractere ale țăranilor români sau ale altor popoare din regiune, cum ar fi țiganii. În privința tematicilor sociale românești se aseamănă cu Smigelschi care de asemenea nu a ezitat să se aplece asupra unor tradiții precum *Boboteaza*, *Miruitul*, sau *Înmormântare românească*.¹

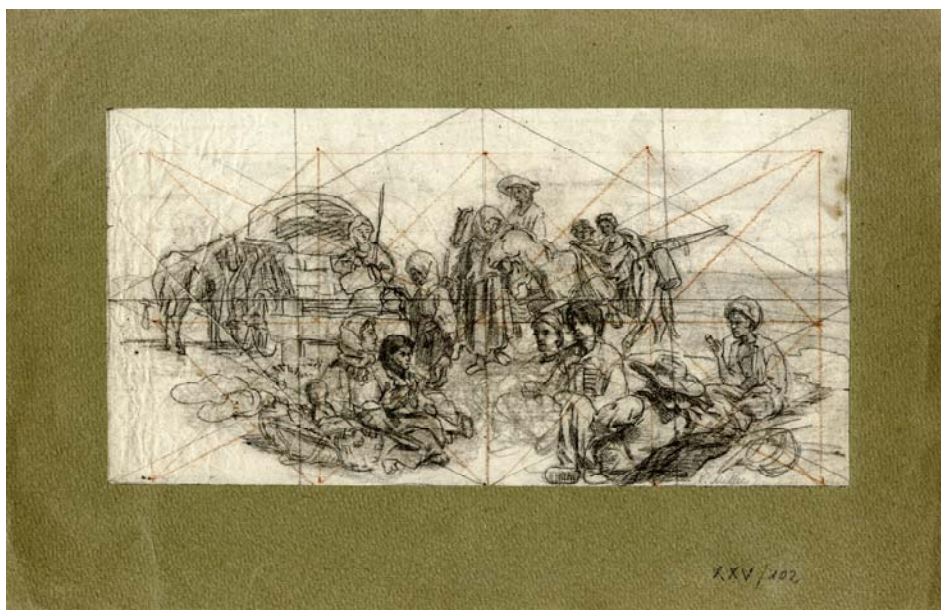
¹ Vătășianu, *Octavian Smigelschi*, 29.

V. Melka, [*Procesiune religioasă*]

La Melka găsim o scenă care reprezintă o procesiune religioasă. Artistul surprinde momentul în care personajele s-au oprit să se roage, două dintre ele fiind în genunchi, adoptând poziția de rugăciune, iar un personaj feminin reprezentat în picioare, citind dintr-o carte. Anumite elemente prezente în compoziție, cum ar fi prapo-rii, ne sugerează că este vorba de o procesiune de înmormântare. Crochiurile persona-

jelor au o linie ce le definesc clar poziția în acel mediu. Melka utilizează hașuri pentru a le reda oamenilor vestimentația specifică. Fără a face studii de portret la figurile umane, pictorul reușește prin simple linii să-i individualizeze și să le transpună pe față trăirile interioare. Este o compoziție piramidală datorită dispunerii personajelor din prim plan, iar vârful ei este reprezentat de crucea dublă. Perspectiva este sugerată cu ajutorul elementelor structurive cum ar fi diferența de tratare a volumelor, cele din fundal fiind abia schițate, dar și prin intensitatea scăzută a liniei de construcție. Nu avem definit clar locul desfășurării acestui ceremonial, pe artist interesându-l scena în sine. Prezența caroiajului de pe suprafața desenului este un demers care îl ajută pe artist în transpunerea exactă pe un plan de mai extins. Schița de mici dimensiuni l-a determinat pe Melka să apeleze la lipirea ei pe un suport mai rezistent. Acest artificiu ajută și la păstrarea mai bună a desenului, făcându-l mai puțin perisabil.

V. Melka, [*Șatra de țigani*]

Cele două scene din viața unor țigani surprind un alt tip de îndeletniciri. În *Șatra de țigani* artistul surprinde o scenă din viața de zi cu zi a unui popor nomad. Scena este complexă, cu personaje care au diverse ocupații. În primele planuri personajele sunt așezate pentru a nu bloca perspectiva înspre planurile mai îndepărtate. Atitudinile lor denotă o studiere aprofundată asupra pozițiilor iar aici putem menționa poziția șezândă cu spatele a bărbatului din dreapta, care are rolul de a închiide compoziția. Și aici Melka individualizează cu mare finețe portretele personajelor. Scheletul de linii este prezent pentru a putea facilita transpunerea. În mod cert, toate schițele care prezintă o astfel de liniatură au corespondent un tablou finit.

V.Melka, [Scenă de dans]

Tot din mediul țiganilor s-a inspirat și în realizarea acestui dans. Schema compozițională este asemănătoare cu cea din lucrarea precedentă, din punctul de vedere al dispunerii personajelor. Diferența constă în caracterul de spontaneitate ce reușește să îl surprindă. Utilizarea laviului îi facilitează, de asemenea, înregistrarea unui instantaneu. Artistul se rezumă la simple linii de grosimi diferite și doar pe alocuri la accentuarea zonelor de umbră. Este o compoziție închisă sub formă elipsoidală. Două personaje din primul plan sunt redată cu spatele pentru a rezuma compoziția doar la acțiunea de acolo. Partea centrală este lăsată liberă în mod intenționat pentru a pune accent pe dansul în sine executat de două femei. Rapiditatea execuției sintetizează formele lăsând să se observe și mai bine preocuparea pictorului pentru organizarea riguroasă a suprafeței dar și relațiile foarte bine calculate dintre personaje. Fără să apeleze la artificii de idealizare, Melka rămâne și în aceste scene de gen un interpret realist. Cu toate acestea printre preferințele sale, rămân scenele de vânătoare, care îl reprezintă în totalitate. Având ocazia să-l însoțească pe arhiducele Rudolf la câteva partide de vânătoare prin Carpații Meridionali, a reușit să cunoască îndeaproape toate ritualurile acestei practici. Printre lucrările cu această temă se numără: *Vânătoare la Lacul Zănoaga*, *Vânătoare la Gurghiu*, *Vânătoare de capre și urși*, *Vânător de urs*, *Vânători de urs*, *Vânători de capre pe Retezat*, *Vânător de cocoș de munte*¹ etc. Majoritatea acestor tablouri au fost expediate la castelul de la Laxenburg, însă artistul a realizat o serie de replici la cererea diferiților comanditari.

¹ Titlurile lucrărilor le găsim enumerate de către Beu, *România în arta pictorului Venczeslav Melka*, 9, 13.

V. Melka, [*Vânătoare de urși*]

O schiță pentru un viitor tablou, aflată în colecția analizată de noi este *Vânătoare de urși*. Melka surprinde momentul în care cortegiul aflat la vânătoare se bucură de reușita doborârii unui urs. Compoziția are formă piramidală, fiind lucrată extrem de minuțios. În centrul ei, vânătorul¹ aflat parcă în glorie, își ridică pălăria în semn de mulțumire pentru reușita sa, iar cu cealaltă mână el arată înspre ursul mort. În partea dreaptă alte două personaje² stau așezate și cu privirile îndreptate spre

¹ Prin analogie cu tabloul *Vânător de urși*, descris de către Felszeghy Dezső, în care un vânător român este descris lângă prada sa, am observat același personaj și în schița noastră, motiv pentru care l-am numit vânător pe acel personaj. Felszeghy, „Melka Vince”, 599-601.

² Putem presupune că unul dintre ei, mai precis cel care arată înspre urs cu degetul este arhiducele Rudolf, iar cel din spatele lui însuși pictorul. Această supoziție este făcută prin

vânător. În desen sesizăm și prezența a doi copii care vorbesc între ei despre reușita partidei de vânătoare deoarece unul dintre ei arată cu degetul înspre urs. Desenul este foarte bine lucrat și complex. Mai mult decât atât, gesturile pe care le fac personajele îi atribuie lucrării un simbolism mai mult extrinsec decât unul de profunzime. Deducem din gesturi bucuria reușitei, care a venit după o partidă destul de grea de vânătoare. Complexitatea hașurilor și precizia liniei care conturează personajele induc în lucrare impresia de atmosferizare. Figurile sunt bine individualizate, trădând alături de studiul mâinilor, educația sa academistă. Fundalul lucrării nu este tratat, artistul punând accent pe acțiunea în sine din primele planuri. Carioajul trasat pe lucrare are același rol de a facilita transpunerea pe un suport mai mare. Lucrarea a fost făcută probabil în 1880, deoarece aflăm din bibliografie că Melka a făcut foarte multe desene în creion, cretă și acuarelă, la vânătoarea din acel an, organizată de către prințul Rudolf.¹ Partidele de vânătoare sunt descrise de către Venceslav Melka într-un manuscris² care se află tot la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca. De aici aflăm că după o partidă de vânătoare reușită, românii din anturajul prințului, fie dansau, fie făceau tot felul de jocuri.³

V. Melka, [*Popas în timpul vânătorii*]

---

analogie cu informațiile întâlnite la Felszeghy Dezső, care în descrierea unui tablou îi amintește printre personaje pe arhiducele Rudolf și pe artist. Felszeghy, „Melka Vince” 599-601.

¹ Sas Péter, „Melka Vince festőművészről”, 18.

² BCU „Lucian Blaga”, Colecții special, Ms. 1841, *Crown prince Rudolph of Austria's hunting parties in Transylvania*, (sic!) [Cluj, 1901-1904], 21 f.

³ „This is customary when the hunt is successful or when the track was difficult. When they had drunk their spirits, they began to dance their national Rumanian dance in which men alone dance... Sometimes the merriment takes another form; a witty fellow mounts a piece of rock uses it as a pulpit and preaches imitating the Popa (priest). Ms. 1841, f. 10- 11.

Din această serie pare a fi lucrarea *Popas în timpul vânătorii*. Este foarte sumar schițată, iar în partea stângă jos este un cadru cu câteva personaje. Compoziția însă diferă de cea mare, ea fiind organizată într-o elipsă. Pare a fi descris un joc, însă este destul de greu de ghicit, datorită lipsei detaliilor. Compoziția se desfășoară pe diagonală, având centrul de interes în mijlocul desenului. Liniile care conturează formele nu mai sunt concise, ceea ce denotă surprinderea unui instantaneu la care artistul nu a mai intervenit ulterior. Formele sunt stilizate și nu există o plasare temporală a acțiunii.

Vedem în toate aceste schițe ce redau scene de gen un artist preocupat pentru eternizarea din punct de vedere realist al diferitelor activități sociale, sau obiceiuri. Vedem în el un foarte fin observator și un bun desenator.

Cea de-a treia categorie o reprezintă cele trei planșe care redau studii. Sunt realizate în stilul clasicist definitiv prin două elemente componente și anume: linia care are rolul doar de contura obiectele și hașuri care trebuie să confere plasticitate.

V.Melka, [*Studiu de animale*]

Acest studiu asupra unor bovine ni-l prezintă pe Melka un bun pictor animalier. Expresivitatea desenului și vitalitatea acestor trupuri de animale, precum și modul de hașurare, sunt realizate în maniera academistă. Aceste ipostaze diferite în care studia animalele îl ajutau pe artist să exerseze problemele ridicate de mișcare sau de volum. Studiile erau folosite mai apoi în compoziții mai mari care cereau și

prezența acestor bovine. Astfel de studii erau obligatorii la orele de curs ale Academiiilor ale aceluși secol. Aici îl putem aminti și pe Smigelschi, care are o serie de astfel de schițe din perioada când studia la Academia din Budapesta¹. Observăm, având un caz concret, faptul că programul clasicizant promovat în majoritatea instituțiilor era uniform aproape peste tot.

V. Melka, [*Studiu de mână*]

Studiile de mâini, trădează de asemenea un spirit academist mai sobru. Putem observa aici precizia cu care sunt conturate formele mâinii, fără a exista retușuri. Zona din umbră a mâinii este hașurată urmărind formele anatomice, iar degetele sunt lăsate în lumină, fiind accentuate pe alocuri cu cretă albă. Trandafirul este și mai sumar reprezentat, însă cu un desen la fel de riguros.

¹ Vătășianu, *Octavian Smigelschi*, 23.

O dată legat de Transilvania, Venceslav Melka și-a însușit particularitățile acestui mediu, atât din punct de vedere tematic cât și stilistic. Nu s-a integrat într-o anumită mișcare artistică, sau într-un grup de pictori, el a realizat atât ceea ce-l atrăgea cât și ceea ce i se cerea. Aruncând o privire asupra desenelor din colecția analizată observăm caracterul eterogen al lor, atât ca realizare cât și ca tematică. Îl găsim uneori un bun grafician, alteori un plastician și cum am văzut în ultimele desene, un academist. Știe să redea de la peisaje panoramice, la detalii de pădure și până la personaje în diferite scene de gen. Cu câteva din aceste schițe el aderă involuntar la mișcarea artistică de la sfârșitul secolului al XIX-lea din Transilvania, asemănându-se cu artiști precum Octavian Smigelschi. Aceasta se referă doar la asemănarea dintre modul de tratare al câtorva schițe realizate de Smigelschi cu unele peisaje ale lui Melka. Este vorba aici nu despre o influență reciprocă, sau despre o integrare într-un anumit curent, ci despre educația artistică primită de cei doi, care era aproape uniformă la Academiiile din Budapesta, München, Viena sau Dresda.

Având ocazia să călătorească prin diferite locuri transilvane, a avut în același timp ocazia să ia contact direct cu acele realități, lucru ce i-a facilitat o înregistrare realistă a naturii. Chiar dacă putea să facă numai schițe, sau acuarele, el le transpunea ulterior într-o altă tehnică și pe o altă suprafață. De aceea schițele din colecția Bibliotecii sunt pline de spontaneitate, ele fiind înregistrarea directă a naturii sau a scenelor din viața cotidiană. Ele redau impresia primară a artistului la impactul cu motivul, uneori cu mici modificări. Scenele sale, deși realiste, pătrund în profunzimea subiectului, dar fără a se pierde în detaliile inutile. Cu ajutorul desenului, în aceste schițe creează o întreagă compoziție, de la conturarea formelor la hașuri și până la senzația de atmosferă conferită de unele scene. Artistul apelează în aceste lucrări de mici dimensiuni la o serie de artificii tehnice cum ar fi creta albă, tușul sau laviul. Creta albă dă vibrație suprafețelor, tușul, în special cel negru, ajută la accentuarea unor zone, iar laviul surprinde cel mai bine senzația de spontaneitate prin ductul sinuos al liniei. Fără a deveni un exuberant, Melka își păstrează și în aceste schițe linia naturalistă, uneori cu mici scăpări lirice.

Concluzionând aici demersul studiului nostru, menționăm că toate argumentele aduse aici în favoarea desenelor lui Melka din cadrul Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” vin să sublinieze valoarea lor în cadrul general al operei sale, dar și să îi particularizeze calitățile de bun desenator.

Anexă

Catalogul lucrărilor lui Venceslav Melka din colecția BCU „Lucian Blaga”

1. **Stampe XXV/93 d**
[*Arbore: detaliu*. S.l., s.a.]
Creion, 200x270 mm.
Inv. 3764/1959.
Note:
Pe verso: [*Peisaj cu case*].
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
2. **Stampe XXV/91**
[*Biserică de lemn*. S.l., s.a.].
Creion, tuș și cretă, 147x181 mm.
Inv. 3781/1954.
Note:
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „Melka”. Cu creion.
3. **Stampe XXV/91 b**
[*Gospodărie*. S.l., s.a.].
Creion, 117x169 mm.
Inv. 3787/1959.
Note:
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în afara cadrului, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.
4. **Stampe XXV/91 a**
[*Interior de pădure*. S.l., s.a.].
Creion și cretă, 181x131 mm.
Inv. 3786/1959.
Note:
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „Melka”. Cu creion.
5. **Stampe XXV/91 c**
[*Negustor ambulant*. S.l., s.a.].
Creion, 140x115 mm.
Inv. 3785/1959.
Note:
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

6. **Stampe XXV/93 a**

[*Peisaj. S.l., s.a.*].
Creion, 200x268 mm.
Inv. 3766/1959.

Note:

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

7. **Stampe XXV/95**

[*Peisaj. S.l., s.a.*].
Creion, 309x240 mm.
Inv. 3834/1959.

8. **Stampe XXV/93 d**

[*Peisaj cu case. S.l., s.a.*]
Creion, 200x270 mm.
Inv. 3764/1959.

Note:

Pe verso: [*Arbore: detaliu*]

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

9. **Stampe XXV/100**

[*Peisaj cu castel. S.l., s.a.*].
Creion, 115x182 mm.
Inv. 3779/1959.

Note:

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „Melka”. Cu creion.

10. **Stampe XXV/93 f**

[*Peisaj cu detaliu de copac. S.l., s.a.*]
Creion, 200x266 mm.
Inv. 3770/1959.

Note:

Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

11. **Stampe XXV/98**

[*Peisaj cu lac. S.l., s.a.*]
Creion, 142x226 mm.
Inv. 3780/1959.

Note:

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

12. **Stampe XXV/92**
[*Peisaj cu ruine*. S.l., s.a.]
Creion, 135x325 mm.
Inv. 3775/1959.
Note:
Pe verso: *Pressburg*.
13. **Stampe XXV/94**
[*Peisaj cu sat*. S.l., s.a.]
Creion, 235x310 mm.
Inv. 3845/1959.
Note:
Semnat pe verso „Melka V.”. Cu creion.
14. **Stampe XXV/96**
[*Peisaj rural*. S.l., s.a.]
Creion, 97x263 mm.
Inv. 3776/1959.
Note:
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în afara cadrului, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.
15. **Stampe XXV/97**
[*Peisaj: vedere panoramică*. S.l., s.a.]
Creion, 102x263 mm.
Inv. 3774/1959.
Note:
Ex-libris tampon. : „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în afara cadrului „V. Melka”. Cu creion.
16. **Stampe XXV/92**
Pressburg. [Bratislava, s.a.]
Creion, 135x325 mm.
Inv. 3775/1959.
Note:
Pe verso: [*Peisaj cu ruine*].
17. **Stampe XXV/91 d**
[*Procesiune religioasă*. S.l., s.a.]
Creion, 149x127mm.
Inv. 3788/1959.
Note:
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

18. **Stampe XXV/93 g**

[*Repaus în timpul vânătorii*. S.l., s.a.].

Creion, 195x275 mm.

Inv. 3767/1959.

Note:

Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

19. **Stampe XXV/93**

[*Részlet. Felegvároldalból (Kolozsvár)*. [Cluj-Napoca, s.a.].

Creion și cretă albă, 267x222 mm.

Inv. 3768/1959.

Note:

Ex-libris etichetă: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

20. **Stampe XXV/93 c**

[*Sat de munte*. S.l., s.a.].

Creion, 200x267 mm.

Inv. 3772/1959.

Note:

Pe verso: [*Studiu de arbori*].

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

21. **Stampe XXV/93 i**

[*Sat de munte*. S.l., s.a.].

Creion, 200x265 mm.

Inv. 3769/1959.

Note:

Semnat în cadru, dreapta jos „Melka”. Cu creion.

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

Însemnări:

„Cotatye / Svetla barevné branavite površek / zlutave skalky hole ve stinu šedive žluty. / v meste studene sedive zelyny stiny mure / prostredni hora zelena vecer svetlo zlute / pozadi stejno barevne / rano stromi stinave se delj vecer žlute / briliantne zeleny.”. Cu creion.

22. **Stampe XXV/93 e**

[*Sat montan*. S.l., s.a.].

Creion și cretă, 200x260 mm.

Inv. 3771/1959.

Note:

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

23. **Stampe XXV/101**
[*Scenă de dans*. S.l., s.a.].
Laviu, 220x398 mm.
Inv. 3777/1959.
Note:
Semnat pe verso „Melka”. Cu creion.
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
24. **Stampe XXV/93 b**
[*Studiu de animale*. S.l., s.a.].
Creion, 200x268 mm.
Inv. 3772/1959.
Note:
Pe verso: [*Studiu de copaci*].
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.
25. **Stampe XXV/93 c**
[*Studiu de arbori*. S.l., s.a.].
Creion, 200x267 mm.
Inv. 3772/1959.
Note:
Pe verso: [*Sat de munte*].
Ex-libris etichetă: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
26. **Stampe XXV/93 h**
[*Studiu de arbori*. S.l., s.a.].
Creion, 200x265 mm.
Inv. 3765/1959.
Note:
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.
27. **Stampe XXV/93 b**
[*Studiu de copaci*. S.l., s.a.].
Creion, 200x268 mm.
Inv. 3772/1959.
Note:
Pe verso: [*Studiu de animale*].
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

28. **Stampe XXV/90 a**

[*Studiu de mână*. S.l., s.a.].
Creion, cretă albă 155x161 mm.
Inv. 3784/1959.

Note:

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în afara cadrului, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

29. **Stampe XXV/90 b**

[*Studiu de mână*. S.l., s.a.].
Creion, 130x173 mm.
Inv. 3783/1959.

Note:

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în afara cadrului, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

30. **Stampe XXV/102**

[*Şatra de Țigani*. S.l., s.a.].
Creion, 153x300 mm.
Inv. 3778/1959.

Note:

Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.
Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.

31. **Stampe XXV/99**

[*Vânătoare de urşi*. S.l., s.a.].
Creion, 194x184 mm.
Inv. 3782/1959.

Note:

Ex-libris tampon: „Az Erdelyi Nemzeti Múzeum Kezirattára”.
Semnat în cadru, dreapta jos „V. Melka”. Cu creion.

Dimensiunea educativă a bibliotecii publice prin servicii de animație pentru copii

*Nicolina HALGAȘ
Bibliotecar responsabil - Biblioteca Municipală
„Teodor Murășanu” Turda*

Cuvinte cheie: biblioteci pentru copii, educație, animație culturală, atragere la lectură, ludotecă, utilizatori-copii, biblioterapie

Rezumat : Structură formativă fundamentală în devenirea generațiilor, biblioteca publică constituie unul din spațiile cele mai adecvate pentru concentrarea forțelor favorizante educației. Bazat pe observațiile din ultimii ani, care dezvăluie cu regret existența la copii, și mai ales la adolescenți, a unei atitudini de indiferență și chiar de respingere față de actul lecturii, prezentul studiu propune metodologii pentru atragerea la lectură a utilizatorilor copii, printr-un program de antrenament creativ în care se interferează numeroase surse: texte, imagini, sunete, păpuși etc., la ludoteca secției pentru copii, organizată ca o zonă de pregătire a viitorului cititor și de apropiere a copilului de valorile spirituale prin carte.

E-mail: nicolina_halgas@yahoo.com

*

Educația este punctul de unde pornesc toate drumurile vieții unei societăți: relațiile dintre oameni, munca desfășurată cu responsabilitate, rigoarea, buna înțelegere a evenimentelor, toleranța și exigențele necesare personalității umane pentru a se putea afirma liber, iar unul din spațiile cele mai adecvate pentru concentrarea forțelor favorizante educației este biblioteca.

Fără a fi o instituție dedicată în exclusivitate copiilor, biblioteca publică este o structură formativă fundamentală în devenirea generațiilor, prin organizarea și funcționarea ei, iar rolul animației este de a le da oamenilor sentimentul apartenenței la o colectivitate dominată de valori și de a-i face să participe la evenimente care au semnificație pentru dezvoltarea umană.

Secția pentru copii este un modul foarte important al bibliotecii publice pentru că aici se formează viitorii cititori, iar ciclul primar este perioada când putem să valorificăm cele mai de preț însușiri ale vârstei fragede: inventivitatea, imaginația proaspătă, curiozitatea neobișnuită care trebuie dirijată și spre lectură, aceasta fiind principalul factor de modelare a personalității.

Observațiile din ultimii ani dezvăluie cu regret existența la copii, și mai ales la adolescenți, a unei atitudini de indiferență și chiar de respingere față de actul lecturii. Deși în cadrul procesului instructiv – educativ și prin activități extracuriculare se urmărește dezvoltarea gustului și a interesului pentru lectură, se pare că nu

este suficient. Puterea stranie a display-ului și a tastaturii a ajuns să încovoie spirite și să deformeze caractere, mai ales atunci când în mrejele ei sunt prinși copiii, la vârste incredibil de fragede. Se uită adesea că educația esențială și profundă se face prin lectură, prin asimilarea și interpretarea cuvântului tipărit.

Biblioteca poate să vină în sprijinul școlilor cu alte mijloace și instrumente prin care copiii să descopere că lectura este, în fond, o călătorie spre propriul suflet, spre cunoaștere, autocunoaștere, spre descoperiri fantastice, iar atracția la lectură se poate exercita aici într-un mediu de diversitate în care se interferează numeroase surse: texte, imagini, sunete, păpuși etc. Ea poate astfel să sprijine școala în procesul de învățământ, nu ca o anexă a acesteia ci ca o completare pe un alt plan și în alt mediu în care personalitatea copilului să se poată afirma, să-l pregătească pentru viața socială și să-i permanentizeze ca cititori pe cei care trec pe o treaptă superioară de vârstă.

Prezentul studiu propune metodologii pentru atragerea la lectură a utilizatorilor copii, prin activități de animație culturală bazate pe dezvoltarea formei tradiționale de inteligență, respectiv cea reflexivă, care își pierde tot mai mult din autoritate din cauza excesului de mesaje audio-vizuale. Aceste mesaje îi îndepărtează pe tineri de carte și de lumea interiorizată a textului fără de care nu poate exista modelare culturală și progres spiritual.

Lectura are un potențial superior de a stimula descoperirea de sine și de a fi un inductor de reflexivitate. Societatea actuală din România ar putea fi evaluată și diferențiată de cea a altor țări și prin prisma trăirii și acoperirii nevoii de lectură și a modului de a citi, existând chiar, după aprecierea profesorului universitar dr. Ion Stoica, o relație între cantitatea și calitatea lecturii la scară socială și calitatea generală a vieții.¹ De aceea, educația pentru lectură ar trebui să devină un imperativ general al educației, o cale înțeleaptă pentru traversarea tuturor tipurilor de crize, pentru că se întemeiază pe însușirile informației, iar informația reprezintă forța cea mai importantă din societate. Cine dorește o societate de oameni liberi și creatori trebuie să încurajeze lectura și să formeze cititori. De asemenea, sociologul american Alvin Toffler, menționat de profesor dr. Dumitru Bălăeț în articolul său *Cultura, bibliotecile și dezvoltarea*, stabilește, în lucrarea sa *Consumatorii de cultură* existența unei relații directe între cultură și dezvoltarea economică, socială, politică și morală. Această dezvoltare trebuie făcută, mai ales în epoca modernă și contemporană (și chiar se face în unele țări), pornind dinspre cultură către celelalte componente ale vieții sociale.²

Aplicarea metodelor propuse s-a făcut la ludoteca filialei Opișani a Bibliotecii Municipale „Teodor Murășanu” din Turda, constituind elementele de diversificare a ofertei de servicii, tipurile de animație oferite aici diferențiindu-se de serviciile de acest tip oferite de biblioteci din aceeași categorie. Deoarece s-a propus ca filiala bibliotecii să pună accentul pe animație ca instrument cultural și pedagogic, a fost conceput un program de antrenament creativ la ludoteca secției pentru copii,

¹ Ion Stoica, *Spectatorul și cititorul*, *Biblioteca* 11, (2005), 338.

² Dumitru Bălăeț, *Cultura, bibliotecile și dezvoltarea (II)-modelul american-*, *Biblioteca* 8/9, (2008), 247.

aceasta fiind organizată ca o zonă de pregătire a viitorului cititor, de apropiere a copilului de valorile spirituale prin carte, ca un spațiu de familiarizare a preșcolarilor și școlarii din ciclul primar cu practicile lecturii. Utilizatorii – copii au propriile lor preferințe, curiozități și nevoi, deseori învățând și jucându-se în condiții neobișnuite pentru adulți. Astfel, un turn, un trenuleț, un șarpe, o omidă, un spațiu decorat cu un covor viu colorat și perne cu personaje din basme sunt elemente importante de design unde copiii preferă să se joace și să citească. Acestea conferă varietate, utilitate și încurajează creativitatea.

Pentru a înțelege mai bine modul de funcționare al unei ludoteci am efectuat mai multe vizite în asemenea instituții din Franța, în orașele Angoulême și Cognac, în perioada 12-20 iunie 2006, cu ocazia unui stagiu de informare la Salonul de Literatură din Cognac.

Câteva observații și concluzii în urma vizitelor sunt prezentate în continuare, modul de funcționare al acestora fiind diferit.

1. Ludoteca Centrului Social și Cultural din cartierul Crouin al orașului Cognac.

Acest centru face legătura între locuitorii cartierului și instituțiile orașului. Obiectivul principal al centrului este să păstreze liniștea în cartier și să-i integreze în societate pe locuitorii acestuia. Populația majoritară este formată din emigranți. Centrul Social și Cultural are o ludotecă unde se organizează jocuri educative, de grup, pentru copii. Această structură primește copiii până la vârsta școlarității, însoțiți de unul dintre părinți. Părinții pot să-și petreacă timpul cu jocuri și diverse activități împreună cu copiii lor sau pot face schimb de experiență cu ceilalți părinți referitor la educația copiilor și, de asemenea, pot să primească consultanță de la persoane competente care lucrează în ludotecă. Copiii învață să evolueze în cadrul unui grup, fiind astfel pregătiți progresiv pentru intrarea la grădiniță.

Această ludotecă nu împrumută jocurile la domiciliu, există educatori și educatoare care intervin în jocuri, introducând puțin câte puțin regulile de comportament în societate. În cadrul acestui centru există Casa Părinți - Copii (Maison Parents Enfants) care organizează numeroase activități sub formă de întâlniri, dezbateri, expoziții, ateliere de literatură, teatru, video.

2. La maison du temps libre Cognac

Face parte din Asociația socioculturală ASERC, are o bibliotecă și o ludotecă. La ludotecă copiii pot să se joace singuri sau în grup, sau pot împrumuta jocurile acasă. Biblioteca asigură împrumutul cărților la domiciliul utilizatorilor și propune școlilor, centrelor de loisir și locuitorilor cartierului animații în jurul poveștilor și ateliere de literatură. Personalul instituției asigură, de asemenea, în parteneriat cu părinții și profesorii, sprijin în pregătirea școlară a copiilor, adaptat pentru fiecare situație, pentru a le favoriza reușita personală.

Prin intermediul ludotecii, al bibliotecii și a tuturor animațiilor organizate, ASERC are rolul de a preveni delincvența în cartierele periferice ale orașului Cognac. Asociația luptă și împotriva analfabetismului și a excluziei sociale a locuitorilor.

3. Ludoteca Saintes

Este un spațiu dedicat în întregime jocului. Există două servicii: jocul în spațiul ludotecii și împrumutul de jocuri. Personalul ludotecii îi ajută pe copii și adulți (există și fond de jocuri pentru adulți) să utilizeze resursele instituției. Utilizatorii au posibilitatea să facă sugestii pentru achiziția de jocuri și au la dispoziție un caiet special pentru a-și exprima dorințele.

Ludoteca participă la animațiile socio-culturale și educative locale și organizează manifestări specifice rolului pe care îl îndeplinește. Părinții și bunicii sunt invitați aici să se joace împreună cu copiii lor, dar, în același timp ludoteca este și un spațiu neutru unde utilizatorii pot veni pur și simplu pentru plăcerea de a se juca.

4. Ludoteca „Rives de Charente” Angoulême

Are o organizare asemănătoare cu cea din Saintes, împrumută jocuri pentru adulți și copii. Organizează foarte multe animații pentru copii preșcolari, inclusiv pentru cei cu diverse dizabilități. Se primesc zilnic clase de copii însoțiți de educatori sau învățători. Am asistat aici la o animație specială realizată de o muziciană, având ca subiect natura. În cadrul unei expoziții despre natură s-au improvisat, sub formă de joc, mici cântece, diferite instrumente muzicale, sunete ale naturii, ploaia, vântul, zgomote făcute de diferite animale.

În cursul vizitelor efectuate am aflat informații referitoare la Carta ludotecilor publice din Franța, fișa de descriere a jocurilor, tipurile de jocuri existente, fișa pentru utilizatori, indicii de clasificare ai jocurilor, resursele financiare ale unei ludoteci publice.

*

Pentru a stabili cu exactitate care este rolul unei ludoteci este necesară și o analiză a funcțiilor cunoscute pe care le are jocul. După Cristian Cheșuț, se pot identifica:¹

a) Funcțiile principale ale jocului:

1) *Organizatorică*: Jocul permite învățarea unei bune gospodării a timpului și a acțiunilor, construirea unei strategii cu ajutorul căreia, prin intermediul regulilor impuse și învățate, să se ajungă la atingerea scopurilor, deci a victoriei.

2) *Motivațională*: Motivația poate fi morală (succes, apartenența la un anumit club sau echipă, distracția etc.) sau materială (premii) și de multe ori este cunoscută de jucători înaintea începerii jocului. Nimic nu este mai eficient decât succesul, acesta fiind factorul care formează, menține și stimulează în cel mai înalt grad motivația, iar jocurile facilitează, fără îndoială, obținerea succesului.

3) *Didactică*: Jocurile fac posibilă dezvoltarea multilaterală a individului care se joacă, formează și dezvoltă anumite deprinderi specifice vârstei, care odată cu trecerea timpului și în condițiile unei educații corecte, intensive și bine canalizate, pot transforma aceste deprinderi în virtuți.

---

¹ Cristian Cheșuț, *Ludeo, Ergo Sum. Păpuși, mingi, teorii* (Cluj-Napoca: Editura Limes, 2005), 24-26.

4) *Cognitivă*: Prin joc se acumulează, se sistematizează și se sintetizează, mai mult sau mai puțin conștient, cunoștințe și experiențe noi despre lumea înconjurătoare. Pe de altă parte, cel care se joacă își demonstrează în joc și prin joc anumite calități și trăsături individuale (capacitatea de a fi conducător de joc, de echipă sau lider de opinie, spiritul de echipă, spiritul de sacrificiu, gândirea, rapiditatea luării unor decizii etc.) care îl fac „superior” în ochii coechipierilor, de temut în ochii adversarului și idol în inima suporterilor.

5) *Educativă*: Jocul duce la formarea unui sistem propriu de valori și a unor norme de comportament față de coechipieri, adversari și publicul spectator. Principiile de comportare cuprinse în regulile de joc îi învață pe participanți cum să se manifeste în diferite împrejurări, atât în timpul jocului cât și în situații similare din viață; îi stimulează să caute soluțiile optime și să le aplice în momentele oportune. Fiind o formă liberă de instruire, jocul generează pe parcursul desfășurării lui interacțiuni diferențiate între toți participanții, care la rândul lor trădează diferite tipuri de comportamente: pozitive (respectarea regulilor de joc, a adversarului, a spectatorului, fair-play-ul, colegialitatea, solidaritatea, loialitatea, generozitatea, acceptarea demnă a înfrângerii etc) sau negative (individualismul, vedetismul, înșelăciunea, jignirea sau ridiculizarea adversarului, lipsa de fair-play, egoismul, fățarnicia etc.)

b) Funcțiile secundare ale jocului:

- 1) Înlătură plictiseala cauzată de lipsa de acțiune fizică sau mentală, introduce elemente pe care mediul nu le oferă, elimină o parte din energiile creative.
- 2) Este o formă de loisir, factor de destindere. Prin eliberarea din constrângerile sociale, implicit ale muncii, eliberează și canalizează noi surse de energii. Cercetând istoria civilizației omenești se observă că jocul și munca formează cele două fețe ale activității umane.
- 3) Jocul este factor de manifestare socială, bază a unor activități de mai târziu: stimularea, promovarea și menținerea tendințelor sociale la copii și adulți prin manifestări specifice: jocuri colective, șezători, carnavaluri, reuniuni etc.
- 4) Oferă satisfacție care nu depinde de un rezultat final, concret. Este o activitate care nu urmărește alt scop decât buna sa desfășurare.
- 5) Jocul este agent de transmitere a ideilor, obiceiurilor, miturilor, ritualurilor, a legendelor, cântecelor și dansurilor tradiționale, a întregului tezaur spiritual al unei etnii sau a unui popor.
- 6) Orice manifestare ludică stă sub semnul ritualului, și invers orice manifestare rituală are un caracter ludic.

Analizând funcțiile jocului, prezentate mai sus, rezultă următoarele roluri ale unei ludoteci:

- Situarea jocului și a jucăriei în centrul oricărui proiect și a oricărei acțiuni întreprinse în ludotecă;
- Promovarea activității de joacă și participarea la plăcerea de a se juca;

- Favorizarea și promovarea jocului liber (alegerea liberă a jocurilor, a partenerilor de joc);
- Ludoteca permite, prin intermediul jocului, într-un spațiu de socializare cu persoane care nu fac parte „din familie”, însușirea codurilor elementare asupra proprietății: „ceea ce este al meu și ceea ce nu-mi aparține”;
- Anticipare și pregătire în vederea depășirii dificultăților pe care le ridică viața;
- Garantarea respectării regulilor jocurilor, garantarea respectării regulilor instituției, educarea pentru respectul între partenerii de joc;
- Însușirea regulilor elementare ale vieții în societate prin intermediul relației particulare care permite jocul cu ceilalți: copii, părinți participanți, alți adulți;
- Dezvoltarea responsabilității, dezvoltare de comportamente sociale favorabile;
- Dezvoltarea prin joc a sensibilității vizuale, auditive, a atenției, gândirii, limbajului fonetic, imaginației, senzațiilor, emoțiilor, percepției și reprezentării, memoriei, deprinderii, capacității de generalizare și abstractizare, puterii de anticipație etc.;
- Încurajarea spontaneității;
- Verigă între trecut și viitor, jocurile păstrând zestrea genetică și culturală a civilizației umane;
- Asigurarea accesului la bunuri materiale și culturale pentru copii și familii cu venituri mici sau lipsiți de venituri, favorizând dezvoltarea normală a copiilor și prevenind riscurile excluderii sociale;
- Educație pentru integrarea în societate și prevenirea delincvenței prin crearea obișnuinței de a respecta reguli și regulamente, de a respecta partenerii de joc;
- Prin intermediul jocului, ludoteca favorizează pentru adulți crearea stării ludice, retrăiri ale unor emoții primare, amintirea experiențelor ludice infantile și fericiri proprii universului lor și prin acestea, destindere și eliberare de tensiuni și energii negative;
- În relațiile dintre adulți jocul contribuie la evacuarea tendințelor incompatibile cu necesitățile sociale;
- Valorificarea patrimoniului ludic prin crearea unei colecții de jocuri din diferite epoci și diferite culturi;
- Dezvoltarea spiritului critic al utilizatorilor prin posibilitatea de a experimenta o multitudine de jocuri;

În concluzie, ludoteca favorizează: Experimentarea; Socializarea; Educația; Integrarea în colectivitate; Însușirea culturii, jocul fiind izvor al tuturor experiențelor culturale; Destindere și eliberarea tensiunii psihice

Se constată că ludoteca reprezintă în primul rând un loc de primire, de plăcere, destindere, de petrecere agreabilă a timpului liber și în același timp de socializare, de comunicare, de prevenire a încălcării regulilor de viață în societate și de integrare în colectivitate.

Activitatea de joacă, deși i se atribuie cel mai adesea un caracter frivol, s-a dovedit însă a fi un instrument formidabil: jocul este indispensabil dezvoltării psiho-

motorii a copiilor, este esențial pentru păstrarea echilibrului psihic în adolescență și chiar la vârsta adultă, favorizând dezvoltarea imaginației, a creativității și eliberarea de tensiune psihică.

Pe baza studiilor efectuate s-a stabilit ca în cadrul filialei bibliotecii din cartierul Opișani ludoteca să fie parte componentă a secției pentru copii și să se experimenteze o îmbinare a ofertei bibliotecilor publice cu jocurile educative, pentru a-i apropia pe copii de carte și a le trezi interesul pentru ea. Aceasta i-ar putea antrena într-o mulțime de activități având rol benefic asupra personalității lor.

Prin urmare, în spațiul ludotecii totul pleacă de la carte și lectură, în jurul cărții dezvoltându-se un complex de activități care contribuie la integrarea socială și la educarea copiilor. Armonizarea între carte și joc duce la crearea unei ambianțe în care copiii învață ceva fără să-și dea seama, cu plăcere și fără efort, iar obișnuindu-se cu asemenea practici vor manifesta curiozitate intelectuală, se vor dezvolta mai repede și mai complet și nu se vor mai simți niciodată intimidați de bibliotecă. Prin practicarea jocurilor, copiii interacționează, preiau și schimbă roluri, acest aspect constituind o activare cognitivă, afectivă și motric-emoțională. În funcție de reacțiile lor în timpul jocurilor se validează sau se sancționează comportamente în vederea formării simțului estetic și civic. De asemenea, activitatea în grup cu copiii reprezintă un mijloc de socializare, formare și dezvoltare a personalității acestora.

Programul cultural a fost propus grădinițelor și școlilor din cartier, vârsta școlarității, ca perioadă a fanteziei, imaginației, visării și jocului, fiind cea mai favorabilă pentru formarea personalității copilului prin literatură. În ultimii ani s-a observat o scădere a interesului față de lectură în orașul nostru, și nu doar aici, interesul copiilor și chiar al adulților pentru a citi o carte fiind „furat” de televizor, jocurile video și calculator. Unii părinți nu mai reprezintă un model pentru copii, din acest punct de vedere, pentru că nici ei nu citesc, în unele familii fiind tot mai rar, sau chiar inexistent, gestul de a citi o carte, de a intra într-o bibliotecă, într-o librărie, sau de a-și constitui o bibliotecă proprie.

Conform studiilor realizate în anii 2005 și 2006 de către Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii și Metromedia Transilvania, cu finanțare din partea Ministerului Culturii și Cultelor, publicate sub forma Barometrului de consum cultural, se constată că literatura, filmele artistice și muzica de calitate nu sunt la mare căutare. Ultimul studiu a fost realizat în perioada noiembrie - decembrie 2006, pe un eșantion de 1.485 de persoane cu vârsta de peste 15 ani, și are o marjă de eroare de +/- 2,9%.¹ Conform acestui studiu consumul cultural este mai intens decât în anii trecuți, dar rămâne plasat într-o zonă superficială, dominată de produse mediocre, de televizor și radio, constatându-se un acces ridicat la o informație TV diversă. Astfel, românii se uită la comedii și telenovele, ascultă muzică populară și manele și citesc cu predilecție literatura de consum (romane de dragoste și de aventuri). Studiul mai arată că 44% dintre români nu urmăresc deloc emisiunile culturale.

Unul dintre punctele surprinzătoare ale sondajului este acela că 15% din români nu știu să numească nici măcar un singur autor român de literatură, iar

---

¹ <http://www.culturamet.ro/>, (20 mai 2009).

54,1% nu cunosc nici un nume de autor străin. 11% nu cheltuiesc deloc bani pe activități culturale, iar suma medie alocată de familii pentru consumul cultural este 45 de lei.

35% dintre români nu citesc deloc literatura, acesta fiind unul dintre domeniile cele mai prost reprezentate în obiceiurile de consum cultural din țara noastră. Dintre cei care citesc, cea mai mare parte preferă cărțile de dragoste (15,6%), apoi cele de aventură (15,4%), polițiste (12,9%), clasicii români (12,2%) și romanele istorice (11,7%). Cărțile clasice internaționale sunt citite doar de 6,7% dintre respondenți, iar cele *science fiction* de 5,5%. Preponderența rămâne, ca și în barometrul din 2005, literatura de consum (romane de dragoste, aventuri sau polițiste), cu un total de 43,9%.

14,5% dintre români nu au nici o carte în casă, 22,3% au între una și 20, 16,3% au între 21 și 50 de volume, 17,2% au între 51 și 100 ; 17,4% au între 101 și 500, iar 6,3% au declarat că au peste 500 de cărți în casă.

Comparativ cu UE achizițiile de cărți și enciclopedii din țara noastră sunt sub nivelul celorlalte țări. Singurul segment comparabil cu țările UE, din punctul de vedere al mărimi bibliotecii, este cel al colecționarilor de cărți.

Activitățile culturale cele mai populare din România diferă substanțial față de cele din Uniunea Europeană. În timp ce cinematograful, bibliotecile și vizitarea muzeelor predomină în UE, în România sărbătorile publice și spectacolele de muzică sunt predominante.

În rândul elevilor de liceu (15-18 ani) situația este îngrijorătoare. Biblioteca nu se numără printre preferințele lor. Din 2300 de elevi chestionați de Centrul de Sociologie Urbană și Regională împreună cu Centrul de Studii Media și Noi Tehnologii de Comunicare din București, 46,6% preferă să își petreacă timpul prin recreație în aer liber, 13 % fac sport, 9,1% se joacă pe calculator și doar 8,6% citesc sau învață; 6,9% își petrec timpul liber la televizor și 4,9% ascultă muzică. Intervievații au menționat ca scriitori români preferați doar autorii canonici studiați la școală; 8,5% nu au putut indica nici un autor român de literatură. În eșantionul de 2300 de elevi chestionați 44,7% nu citesc beletristică, iar ceilalți, în procente minimale (până la 7%) pot aminti doar titluri din bibliografia obligatorie pentru examenul de bacalaureat; în materie de poezie 9,1% refuză lectura textului liric, Mihai Eminescu fiind singurul poet menționat de 34,25 dintre chestionați.

Într-o astfel de situație, sintagme precum „criza lecturii” și „moartea cititorului adolescent” sunt în mare măsură justificate, iar utilizarea PC-ului, în alte scopuri decât didactice, surclasează lectura.

Desigur că lumea virtuală oferă și o serie de avantaje, cum ar fi: dezvoltarea abilităților tehnice de operare pe calculator, dezvoltarea fanteziei și curiozității, a comunicării rapide și a exprimării directe și neînhibate, a nivelului de informare în legătură cu ceea ce se întâmplă în lume. De asemenea, lumea văzută pe ecranul calculatorului este o realitate audio-vizuală fascinantă care trimite mesaje senzoriale spre copil, modelându-i cunoașterea.¹

¹ Horea Frunză, Copilul și călătoria în lumea virtuală, *Biblioteca Bucureștilor*, anul VI, nr.6, (2003), 29.

Cântărind însă și dezavantajele utilizării intense de la o vârstă fragedă, care se referă la: pierderea forme tradiționale de inteligență reflexivă, fapt datorită căruia copilul atașat de ecranul calculatorului nu mai este pasionat de informațiile depozitate în cărți de-a lungul timpului, atrofierea orientării în timp, comunicarea numai pe orizontală în detrimentul comunicării între generații, lipsa dezvoltării atitudinii sentimentale și emoționale, lumea de pe ecranul calculatorului fiind o realitate rece, utilizarea unui vocabular sărac și a expresiilor vulgare, informarea neselectivă, accesul la mesaje agresive, pornografice, rezultă importanța pe care o are educația ce se poate face în bibliotecă prin carte, lectură și joc.

Psihologii vorbesc chiar despre “un fenomen de spălare a creierului” și de atrofierea funcțiilor cerebrale, generația atașată de calculator fiind numită “generația @”.¹

Deoarece 70 % din cunoștințele necesare unui om se asimilează până la vârsta de 7 ani, copiii crescuți în medii familiale și sociale defavorabile au dificultăți școlare greu de depășit și evoluează greu. Insuccesele îi descurajează și îi marginalizează, iar în adolescență, când fondul psihologic este instabil, resentimentele și complexe de inferioritate îi pot împinge spre acte antisociale. De aceea, biblioteca, în calitatea ei de instituție de cultură cu rol important în viața comunității, încearcă să contribuie la corectarea acestei stări de lucruri, trezind interesul copiilor pentru lumea fascinantă a cărții. Ea îi poate atrage și le poate oferi o modalitate de evaziune pozitivă, o formă agreabilă de cunoaștere, educația făcându-se aici cu mai puțin efort din partea copiilor. Este adaptată nivelului lor și îi poate ajuta să obțină satisfacții, poate până atunci necunoscute.²

Programul de animație se desfășoară conform unei planificări a grupelor de grădiniță, respectiv a claselor ciclului primar. Biblioteca a încheiat parteneriate educațional-culturale cu instituțiile de învățământ locale pentru derularea acestor animații, dar și a altor activități propuse de bibliotecă sau de instituțiile de învățământ.

Alegerea temei se face cu consultarea cadrului didactic însoțitor, iar modul de desfășurare depinde de nivelul grupei/clasei și de reacțiile copiilor. Acest program cuprinde:

a. Lecturi și jocuri educative

Sunt animații care combină lectura poveștilor cu jocurile, acestea din urmă organizându-se întotdeauna plecând de la povestea lecturată. Ele au ca scop, pe lângă obișnuirea copiilor cu biblioteca și cu modul de organizare al acesteia, educația intelectuală prin înțelegerea textelor citite, formularea de opinii critice și judecăți personale, îmbunătățirea comunicării orale, formarea obișnuinței de a citi. La toate acestea se adaugă educația civică prin respectarea regulilor jocului și a partenerilor de joc, înțelegerea apartenenței și utilizării comune a jocurilor și cărților bibliotecii, a

---

¹ Ibidem, 29.

² Gheorghe Buluță, Sultana Craia și Victor Petrescu, *Biblioteca azi. Informare și comunicare* (Târgoviște: Editura Bibliotheca, 2002), 58.

respectului față de bunurile comune, înțelegerea și respectarea regulilor bibliotecii (îngrijirea și returnarea la timp a cărților).

Importanța lecturii în aceste animații este dată de o serie de aspecte pe care aceasta le implică:

- aspectul cognitiv, prin lectură îmbogățindu-se cunoștințele despre lume, despre realitate;
- aspectul educativ, lectura contribuind esențial la educarea etică și estetică a copiilor;
- aspectul formativ, lectura având drept consecință formarea și consolidarea deprinderilor de muncă intelectuală, dezvoltarea gândirii, a imaginației, a capacității de exprimare corectă și expresivă.

Alegerea textelor pentru lectură se face cu consultarea cadrelor didactice, în funcție de vârsta participanților, ținând cont de accesibilitatea lor și punând accent pe textul narativ din sfera îndrăgită de copii. Efectul animațiilor de acest tip trebuie să fie cel de transformare a copiilor din ascultători de lectură în cititori conștienți și statornici.

Referitor la joc, acesta a fost inclus în animațiile bibliotecii deoarece, după părerea psihologilor, prin joc, copilul dezvoltă relațiile de comunicare, capacitatea de observație și pune în aplicare o serie de norme sociale și reguli, ceea ce constituie un factor important în socializarea lui. În toate jocurile intervin și se exersează capacitățile psihice, elementele creative, mobilitatea, flexibilitatea, comprehensiunea gândirii, capacitatea de imaginare a unor noi soluții și aplicarea celor care au fost memorate și care și-au dovedit eficiența.

Activitatea ludică constituie un teren fertil prin care se pot evidenția, exersa și dezvolta trăsăturile de personalitate. După modul cum se adaptează și se integrează în joc, după respectarea regulilor de joc și a acțiunii celorlalți participanți, după felul în care cooperează și îndeplinește sarcinile jocului se poate aprecia moderația și condescendența, voința și perseverența, spiritul de observație și de atenție, calmul, capacitatea de organizare. Se poate astfel acționa pentru corectarea unor deprinderi negative de comportament și pentru încurajarea și dezvoltarea normelor de conduită morală și a spiritului de echitate.

Prin urmare, jocul copiilor nu poate fi ignorat, el trebuie orientat în scopuri constructive pentru a modela pozitiv personalitatea lor în formare.

Pentru anul în curs au fost propuse următoarele variante care se pot desfășura oricând, în limitele programului zilnic al filialei, în funcție de preferințele și vârsta participanților.

b. Crearea de jocuri de vocabular plecând de la o poveste

Grup țintă: copii cu vârsta de 7 - 8 ani.

Obiectiv: Îmbogățirea vocabularului

Se lipesc mici imagini decupate, reprezentând aspecte dintr-o poveste citită anterior grupului de copii, în dreptul unor grile de cuvinte încrucișate. Copiii trebuie să scrie cuvintele corespunzătoare imaginilor pe verticală și orizontală și să găsească cuvinte ascunse.

c. Povestea cu puzzle

Grup țintă: copii cu vârsta de 4-7 ani

Obiective: Dezvoltarea spiritului de observație; Dezvoltarea capacității de memorare.

Utilizarea cărților cu puzzle și a cărților tridimensionale din dotarea ludotecii; lectura poveștii și jocul.

d. Să ne jucăm de-a biblioteca

Grup țintă: copii cu vârsta peste 7 ani.

Obiective: Descoperirea varietății cărților; formarea obișnuinței frecventării bibliotecii; Înțelegerea și învățarea modului de utilizare al bibliotecii.

Copiii li se dau explicații asupra modului de organizare a bibliotecii, modul de aranjare a cărților, cum se caută o carte în raft, cum se caută o carte în catalog, unde se scrie autorul, ce este editorul, ilustratorul, colecția, cum ajunge cartea de la librărie la bibliotecă, care este diferența dintre librărie și bibliotecă, ce cărți ar dori să existe în bibliotecă. Copiii sunt invitați apoi să identifice singuri, pe cărți, cele discutate (autor, ilustrator, etc), să caute o carte în raft, să caute o carte la catalog.

e. Ora de povești

Grup țintă: copii cu vârste între 4-9 ani.

Obiective: Crearea unei atmosfere care stimulează dorința de a citi; Descoperirea varietății modurilor în care povestea este înțeleasă.

Se citesc lecturi educative dar atractive, amuzante, care apoi se discută cu copiii - personajul preferat, atitudini, comportamente ale personajelor, concluzii). Nu se pun întrebări didactice la care copiii trebuie să răspundă printr-o formulare standard. Acest stil este plictisitor pentru copii, îi închistează și nu le mobilizează sentimentele. Se pun întrebări scurte, fără notă forțată, care îi mobilizează, făcându-i să gândească asupra cărții citite, și care îi ajută să găsească răspunsurile în mod independent. Se pot crea apoi jocuri plecând de la o frază cheie a poveștii. Aceasta se poate citi în diferite moduri, pe rând, de către copii: pe un ton hilar, furios, plângăreț, înfricoșat; cântând; în ritm lent, rapid etc.

f. Ziua jocului de construcție

Grup țintă: copii cu vârste între 4-9 ani

Obiective: Dezvoltarea gândirii prin rezolvarea unor probleme de joc; Creșterea capacității de concentrare a atenției, educarea persistenței și a voinței; Formarea de deprinderi și priceperi.

Se combină cu lectura unei povești adaptate. (Ex: dacă se construiesc animale se citește o poveste despre unul din animalele construite).

g. Ziua jocului didactic

Grup țintă : copii cu vârste între 7-10 ani

Obiective : Facilitarea procesului de asimilare, fixare și consolidare a cunoștințelor; Dezvoltarea memoriei, atenției, spiritului de observație, cultivarea obișnuinței cu munca intelectuală; Echilibrarea procesului de învățare și a activității de joc.

În funcție de tipurile de jocuri din colecția ludotecii, se aleg variante care se pot combina cu lectura unei povești.

h. Ziua jocului de logică și perspicacitate

Grup țintă: copiii cu vârste între 8-10 ani

Obiective: Dezvoltarea gândirii flexibile; Dezvoltarea capacității de analiză și autoapreciere, a capacității de imaginare a soluțiilor. Educarea onestității și a corectitudinii în comportare. Aceste jocuri se combină cu dezlegarea de ghicitori.

i. Joc text-imagie

Grup țintă: 5-9 ani

Obiective: Dezvoltarea imaginației și a gândirii logice; Înțelegerea relației dintre text și imagine.

Se alege o carte cu ilustrații, după lectura acesteia se discută cu copiii fiecare imagine pentru a vedea dacă imaginea și textul spun același lucru.

Se maschează textul unei cărți ilustrate, li se arată pe rând imaginile copiilor, iar ei trebuie să își imagineze un text pentru fiecare dintre acestea, în funcție de ceea ce le sugerează. La sfârșit se citește textul original și se explică copiilor aportul textului față de imagine.

Se fotocopiază textul și imaginile unei cărți. Se separă și se distribuie copiilor, unii primesc text, alții imagini. Trebuie să găsească fiecare textul corespunzător imaginii, iar în final povestea trebuie așezată în ordinea normală a paginilor și ilustrațiilor.

Nu au fost selectate de către participanți variantele 7 și 8, acestea fiind considerate mai grele, iar timpul petrecut la bibliotecă (în general 1 oră) prea scurt pentru desfășurarea lor. Cele mai îndrăgite activități au fost “Ora de povești” și “Povestea cu puzzle”. S-a propus chiar achiziția pentru ludotecă a puzzleuri-lor de dimensiuni mari și a celor cu mai multe piese. Pentru anul școlar următor, un cadru didactic colaborator a propus organizarea unui campionat de Scrabble și a unui de Puzzle.

Efecte observate asupra copiilor participanți :

- Copii care nu au obișnuința comunicării și exprimării libere au fost capabili să povestească singuri ceva din ceea ce s-a citit;
- Au regăsit cu bucurie în ilustrații reprezentări ale unor lucruri cunoscute anterior și au pus întrebări pentru a cunoaște mai în profunzime și pentru a-și satisface curiozitatea; Menținerea interesului îi va impulsiona să dorească să citească singuri cărțile care le dau răspuns la întrebările pe care și le pun;
- Unii copii au răspuns precis la întrebările puse și au gândit singuri răspunsul la unele întrebări, prin urmare lectura îi învață să-și exprime gândurile în mod logic, în propoziții încheiate, fiind un stimulent puternic pentru dezvoltarea gândirii și a vorbirii;
- Lecturile care i-au captivat și curiozitatea de a ști mai mult au contribuit la exersarea, orientarea și concentrarea atenției asupra subiectului cărții. În acest fel, se deprind să asculte cu atenție, să analizeze lucrurile la nivelul posibilităților lor și să-și formuleze anumite răspunsuri;
- Copiilor din clasa I și a II-a le plac foarte mult ghicitorile, realizând adevărate întreceri în ghicirea răspunsurilor; Sunt la fel de încântați de

poveștile despre viața animalelor sau de cele hazlii, care redau mici întâmplări din viața de școlar;

- În discuțiile despre personaje au fost capabili să sesizeze corect aspectele pozitive și negative din trăsăturile acestora, recunoscându-și chiar unele din obiceiurile lor negative; înțelegerea necesității corectării acestor trăsături prin discuții purtate în jurul lecturii poate contribui la prevenirea sau înlăturarea lor;
- În jocul de-a biblioteca au fost încântați să execute micile sarcini încredințate, repetarea activității va duce la formarea deprinderilor de căutare la raft și la catalog;
- Copiilor le plac jocurile de construcție după model. Ei se străduiesc să câștige aprecierea adultului care îi îndrumă și căruia îi cer părerea pe tot parcursul jocului; Se bucură foarte mult când sunt încurajați și laudați. Astfel crește rolul instructiv al jocului și pot să apară momente importante de creație în activitatea ludică;

Atelier de creație

Scopul acestei animații este atât dezvoltarea gustului pentru lectură și a deprinderilor de mănuire corectă a cărților, cât și stimularea, dezvoltarea și manifestarea potențialului creativ al participanților, cultivarea motivației pentru creație, încurajarea inventivității și exprimării libere a copiilor. Se desfășoară pe toată durata anului școlar, începând cu luna octombrie, iar pentru fiecare lună au fost propuse câte două variante, la alegere.

1. Să inventăm o poveste.

Perioada de desfășurare: octombrie-noiembrie

Grup țintă: copii cu vârsta peste 6 ani

Obiective: Jalonarea inventării unei povești; Dezvoltarea imaginației; Transformarea unei povești foarte cunoscute de toți copiii participanți.

Se recitește mai întâi povestea. Se propune copiilor inventarea unei noi versiuni a poveștii. Exemple: schimbarea locului/spațiului de desfășurare; transformarea personajelor bune în rele; înlocuirea personajelor (ex. Personajele animale se pot înlocui cu personaje obiecte); se poate imagina o continuare a poveștii; se pot amesteca două sau mai multe povești.

2. Să confecționăm o carte deosebită, de formă neobișnuită

Perioada de desfășurare: octombrie-noiembrie

Grup țintă: copii cu vârsta peste 6 ani

Obiectiv: Descoperirea altor forme de cărți existente în alte culturi și în alte perioade ale istoriei

Se confecționează din hârtie colorată o „carte” în formă de evantai, acordeon, rulou, fâșii lipite într-un mănunchi etc. Înainte de îndoire sau tăiere se scrie și se ilustrează după imaginația fiecăruia, prin desen sau colaje. Se explică unde se întâlneau aceste forme ale cărților (ex: cartea acordeon exista în Asia, iar textul se citea de jos în sus).

3. Expoziție tematică de cărți

Perioada de desfășurare: decembrie

Grup țintă: copii cu vârsta peste 7 ani

Obiective: Dezvoltarea dorinței de a citi; Stimularea căutării și alegerii “orientate” a cărților; Dezvoltarea imaginației și creativității.

Copiii aleg tema expoziției și aduc la bibliotecă cărțile. Tematica se poate alege după mai multe criterii: conținutul cărții, aspectul cărților (foarte mari, mici, tridimensionale), după autor etc. Se pot combina cărți din bibliotecă cu cărțile proprii. Se pot face și desene pentru completarea expoziției. Se desenează cărți (coperta) cu aceeași temă aleasă pentru expoziție, cunoscute sau inventate, li se dă un titlu și un autor (eventual numele celui care desenează).

4. Colecția de cuvinte

Perioada de desfășurare: februarie

Grup țintă: copii cu vârsta peste 7 ani

Obiective: Îmbogățirea vocabularului; Stimularea creativității verbale.

Într-un coș sau borcan cu capac se adună cuvinte preferate de copii în cursul mai multor lecturi. Cuvintele se pot folosi apoi pentru a crea o poveste amuzantă sau un personaj amuzant. Povestea, sau personajul, se poate desena.

5. Impresii desenate

Perioada de desfășurare: februarie

Grup țintă: copii cu vârsta peste 7 ani

Obiectiv: Exprimarea sentimentelor evocate de o lectură

În urma unei lecturi cu tentă emoțională, care impresionează, copiii desenează după imaginație ceva legat de tema poveștii, ceva ce le sugerează povestea. Se poate desena un moment al narațiunii în care personajul este foarte trist, speriat, furios sau fericit. Sentimentele se redau prin culori, linii.

6. Eroul meu preferat

Perioada de desfășurare: martie

Grup țintă: copii cu vârsta peste 7 ani

Obiective: Învățarea însușirilor unui personaj; Învățarea modului de identificare a însușirilor și prezentarea lor în fața altora.

Copiii creează fișa de identitate a eroului preferat: prenumele, numele, vârsta, adresa, prieteni, lucruri preferate, câteva trăsături (bun, rău, deștept etc.). Se schițează portretul acestuia și locul acțiunii (oraș, pădure, casă, castel, corabie etc.).

7. Confecționarea unei cărți din materiale diferite

Perioada de desfășurare: martie

Grup țintă: copii cu vârsta peste 7 ani

Obiectiv: crearea unei cărți ca obiect senzorial personalizat

Fiecare elev din clasă aduce un material diferit pentru confecționarea uneia sau mai multor cărți: material textil (mătase, catifea, bumbac, bucată de covor), hârtie colorată, hârtie de ambalaj, șervețel, hârtie deosebită. Se lucrează în grupuri de câte 3, se taie foile la aceeași dimensiune, se lipesc în forma unei cărți. Se descriu senzațiile la atingerea fiecărui material. Cartea se împodobeste cu imagini decupate, i se dă un titlu, se lucrează după imaginația copiilor.

8. Să învățăm să respectăm cărțile

Perioada de desfășurare: mai

Grup țintă: copii cu vârsta peste 7 ani

Obiectiv: Învățarea modului de păstrare și mânuire a cărților

Se confecționează semne de carte din hârtie colorată pe care se scriu câteva propoziții referitoare la grija față de carte. Ex: Cartea mea frumoasă, am mereu grijă de tine; Înainte să te citesc mă spăl pe mâini; Te răsfoiesc fără să îți rup paginile; Nu mănânc în timp ce citesc; Te scot cu grijă din raft etc. Copiii pot fi lăsați să scrie și singuri îndemnuri pentru respectul față de carte, în special carte din biblioteca publică care trebuie împrumutată de cât mai mulți copii. Semnele pot fi împodobite și cu desene. Se expun în bibliotecă.

9. Album cu tema „Jocul în zeci de ipostaze”

Perioada de desfășurare: mai

Grup țintă: copii cu vârsta de 9-10 ani

Obiective: Marcarea zilei mondiale a Jocului; Sublinierea importanței jocului în dezvoltarea individului.

Din ziare, reviste, pliante, broșuri, afișe, reproduceri după opere de artă, fotografii, se decupează și se adună materiale diverse cu tema jocul. Se adună, de asemenea, maxime, cuvinte celebre, versuri din poeziile pentru copii, ghicitori, pe aceeași temă. Materialele se lipesc într-un album care se expune la bibliotecă cu ocazia „Zilei Mondiale a Jocului”. Se specifică în album, pe prima pagină, numele copiilor care au contribuit la realizarea lui. Pe fiecare pagină a albumului se trece câte o maximă despre joc. Ex: „Copilul râde: Înțelepciunea și iubirea mea e jocul” (Lucian Blaga); „Cade și îndată sare,/Parcă ar avea picioare./Se lovește și nu plânge./Ce să fie oare?” (Mingea).

10. Atelier de creație-origami

Perioada de desfășurare : la cererea grădinițelor

Grup țintă: copii cu vârsta între 4-7 ani

Obiectiv: Formarea abilităților de creație după modele.

Lecturi animate cu marionete

Acest tip de animație este cel mai îndrăgit de copii. A fost creat în anul 2006 la secția pentru copii din zona centrală a orașului, dar se utilizează în prezent și la filiala Oprișani, la solicitarea școlilor și a grădinițelor, deoarece deplasarea cu copiii în zona centrală necesită utilizarea mijloacelor de transport. Este o activitate care atrage și participarea adulților, adesea copiii fiind însoțiți, pe lângă cadrele didactice, și de părinți sau bunici.

Inițial, prin acest proiect de animație s-a urmărit atragerea către bibliotecă a copiilor preșcolari, în vederea formării lor ca utilizatori, aceștia reprezentând o categorie de vârstă căreia instituția nu-i acordase o atenție specială până la momentul respectiv, iar ulterior s-a extins și pentru ciclul primar. Programul reprezintă o nouă modalitate de a împărtăși cu copiii plăcerea cărții, de a-i încuraja să vorbească despre lucrurile citite, despre lucrurile pe care ei înșiși le scriu. Obiectivele stabilite

se referă la formarea deprinderilor de lectură de la cea mai fragedă vârstă, familiarizarea copiilor cu biblioteca, crearea obișnuinței de a frecventa biblioteca publică, dezvoltarea parteneriatelor cu instituțiile de educație, creșterea numărului de utilizatori și a frecvenței zilnice, diversificarea ofertei culturale a bibliotecii, dezvoltarea imaginației și creativității copiilor, dezvoltarea intelectuală, afectivă și socio-relațională, iar ulterior, selectând lecturile ce urmau să le fie prezentate copiilor s-a adăugat acestor obiective și educația morală.

Poveștile sunt selectate cu grijă, sunt povești «cu tâlc» ce prezintă exemple pozitive care se recomandă să fie urmate, sau dimpotrivă, exemple negative care trebuie evitate. Acestea se discută cu copiii după prezentarea poveștii, iar ei învață să se deprindă cu respectul față de ceilalți, condamnând răutatea, agresivitatea, violența, furtul, intoleranța. Se intenționează astfel, educarea copiilor în spiritul cinstei, al curajului de opinie, al responsabilității și al muncii, încurajând totodată capacitatea acestora de a-și autoevalua atât părțile bune cât și cele rele.

Animația necesită o etapă destul de îndelungată de pregătire, aproximativ 2 luni (perioada vacanței de vară, dar și în cursul anului școlar), și cuprinde: achiziții speciale de carte pentru copii, blocuri pentru desen, creioane colorate, carton și hârtie colorată, alegerea poveștii educative pentru lectură, adaptarea textului, înregistrarea acestuia pe un CD, cu fond muzical și diferite efecte sonore necesare, aceasta realizându-se cu colaborarea postului de radio local (Radio Transilvania).

În alegerea cărților pentru lectură se ține cont de faptul că, pe lângă cultivarea plăcerii pentru aceasta, biblioteca trebuie să le dezvolte copiilor gustul pentru categoriile estetice fundamentale, respectul pentru valorile universale: adevăr, bine, frumos, dreptate, dragoste și umanism, respectul și grija față de tot ce ne înconjoară. Din punct de vedere comportamental, efectele lecturii nu întârzie să apară, mai ales că cei mici au tendința de a imita personajele întâlnite. Prin urmare, se acordă o atenție deosebită alegerii de povești educative din literatura pentru copii, care să promoveze principiile morale și etice de conviețuire în societate. Se alege, de asemenea, cărți cu ilustrații deosebite deoarece o carte bine prezentată și ilustrată devine pentru viitorul cititor un obiect al bucuriei estetice și un prilej de amplificare a relațiilor cu lumea. Prin imagini, dacă sunt armonizate într-un cadru adecvat, prin valori de mărime, colorit, mișcare, expresie, copilul intuiește, descifrează, înțelege și simte, judecă și se exprimă verbal, apoi acționează și se comportă.

După alegerea poveștii și analiza atentă a acesteia se face adaptarea textului la posibilitățile de animare pe care le poate realiza biblioteca.

Componenta internă a limbajului animației cu marionete este alcătuită din trei elemente: textul, personajele și situațiile. Ele alcătuiesc un scenariu, o schemă, pe baza căreia se creează toate celelalte elemente. Cea mai îndelungată etapă este cea de confecționare a componentei externe, respectiv a decorurilor, pe carton sau pânză pictată cu vopsea de ulei, a marionetelor, din materiale textile și polistiren și a costumelor acestora.

Marioneta este elementul principal al lecturii animate, în funcție de care se stabilesc particularitățile tuturor celorlalte elemente de limbaj din care se crează

micul spectacol. Ea reprezintă un instrument prin care se comunică, ajutând la materializarea personajelor și situațiilor poveștii, care devine, în acest fel, mult mai atractivă pentru copiii participanți la animații.

Prin prezentarea poveștilor în acest fel se creează personaje cu mai mare putere de generalizare, esențializare și de abstractizare, se transmit mesajele prin sugerarea faptelor, iar textul intervine pentru a sublinia gestul, atitudinea personajului marionetă.

Repertoriul bibliotecii cuprinde, până la momentul actual, 6 lecturi animate cu marionete. În ordinea creării lor, acestea sunt : Olguța omiduța (după un text de Steven Caldwell), Jucăria care spunea minciuni, de Adriana Popescu (din volumul „Doar un zbor în jurul lumii”), Andreea în țara poveștilor de Gilbert Delahaye și Marcel Marlier, Legenda lui Moș Crăciun, Bucătăreasa Zânelor, de Shirey Barber și Povestea ghiocelului, de Mircea Dem Rădulescu. În prezent, se intenționează extinderea lecturilor animate și la ciclul gimnazial (clasa a V-a), fiind în pregătire „Maimuța năzdrăvană”- teatru de umbre după model indian.

Animația constă în parcurgerea următoarelor etape: prezentarea pe scurt, în câteva cuvinte, a poveștii pregătite, ascultarea/vizionarea lecturii cu marionete, urmată de discutarea și explicarea aspectelor relevante, pozitive și negative, atitudinile personajelor, personajele preferate, impresii. În cazul grupelor de copii care vin pentru prima dată la bibliotecă se face mai întâi o prezentare a instituției și a modului ei de utilizare. În continuare li se prezintă cartea după care a fost adaptată lectura animată, se precizează autorul, li se arată ilustrațiile și apoi sunt invitați să o răsfoiască. Urmează o altă lectură, neanimată, care abordează aceeași temă sau una asemănătoare, având rolul de a fixa și clarifica cunoștințele. Activitatea se încheie cu desenarea unuia din personajele poveștii animate, la alegerea copiilor, în scopul formării deprinderilor de prezentare prin limbaj plastic a propriilor observații, idei și impresii din lectura prezentată. Cei mai mari sunt lăsați să se exprime singuri după ce li se dau câteva indicații generale și ajutor la nevoie, iar cei mici învață să deseneze personajul după un model simplu, prezentat linie cu linie, pe o tăbliță așezată în fața lor, de către bibliotecara care se ocupă de animație. În acest fel, asimilarea încă de la cele mai fragede vârste a limbajului plastic și încurajarea exprimării libere, fac posibil accesul copiilor la procesele creative din oricare domeniu de activitate umană la vârstele maturității și favorizează încrederea în forțele proprii.

La sfârșit, rezultatul muncii fiecăruia este apreciat, se fac fotografii, se admiră marionetele și se planifică data următoarei vizite la bibliotecă.

Ambianța plăcută și atractivă, frumusețea poveștilor, a marionetelor și decorurilor îi determină pe mulți dintre copii să revină în zilele următoare cu unul dintre părinți sau bunici pentru a împrumuta cărți.

Efecte observate asupra copiilor participanți:

- Copiii s-au manifestat spontan prin exclamații, prin strălucirea deosebită a privirii, gesturi de admirație, la schimbarea decorurilor, la apariția fiecărui nou personaj și la prezentarea cărților după care au fost adaptate lecturile

animate; Sunt sensibili la aspectele estetice și le recepționează cu aviditate; Lectura animată cu marionete le dezvoltă capacitatea de a percepe și de a simți frumusețea imaginii artistice; această influență se va extinde ulterior și la perceperea frumosului din alte aspecte ale vieții;

- Le plac poveștile amuzante, în care lucrurile sunt pe dos și specifică clar logica lucrurilor, chiar fără a fi provocați;
- În cazul lecturilor de completare, care au rolul de a fixa noțiunile transmise prin lectura animată cu marionete, copiii preferă texte scurte (nu mai mult de 10 minute) cu ilustrații bogate, care au o notă de veselie și-i distrează, creând o atmosferă de optimism;
- Și-au manifestat simpatia sau antipatia față de anumite personaje, aprobând sau dezaproband unele fapte; Efectul moral educativ al lecturilor apare după deplina înțelegere a textului și discutarea acestuia;
- Ilustrațiile cărților îi stimulează foarte mult, îi ajută să-și completeze și să-și clarifice cunoștințele, să-și sistematizeze ideile, să înțeleagă mai bine conținutul; ilustrația poate contribui foarte mult la dezvoltarea dragostei pentru carte;
- Desenarea personajelor din poveștile prezentate este o parte foarte îndrăgită a fiecărei lecturi animate cu marionete, le place să aleagă personajul pe care vor să îl deseneze, iar cei mai mari (cls. a IV-a) se întrec în reprezentări cât mai originale ale personajului. În acest fel se realizează educația inițiativă, a capacității de imaginare și a creativității spontane, expresive;
- Animația cu ajutorul marionetelor a avut efecte favorabile, în special asupra copiilor defavorizați, elevi la Școala Waldorf (unde există chiar și copii fără o locuință stabilă) și la Grădinița Socială din cadrul Centrului de Îngrijire „Acoperământul Maicii Domnului”. Majoritatea acestor copii provin din familii foarte sărace, au probleme de dezvoltare intelectuală sau de comunicare și integrare în colectiv. Unii dintre acești copii au reușit să se exprime la bibliotecă, prin desenarea personajului din povestea ascultată, în timp ce la școală nu reușiseră niciodată să realizeze un desen coerent;

Prin toate cele trei tipuri de activități prezentate are loc o intensă socializare, se stabilesc relații de cooperare între copii, pe baza criteriilor de simpatie și participarea activă a acestora în activitatea ludică, de creație și lectură. Se educă atenția, gândirea, imaginația, voința, copiii învățând să conlucreze cu partenerii pentru a ajunge la un scop final.

Ca urmare a aplicării programelor de animație exemplificate biblioteca a realizat:

- Diversificarea serviciilor proprii prin animații culturale prin lectură și jocuri ;
- Activitățile exemplificate au determinat, într-o perioadă de referință de doar 6 luni, participarea a 1.782 de copii ceea ce demonstrează gradul de atractivitate și eficiența acestor activități.

- Extinderea proiectului, din data de 1 iunie 2009, la copiii cu dizabilități locomotorii și neuromotorii din orașul vecin. (Centrul de recuperare „Carine” Câmpia Turzii).
- Contribuții la procesul instructiv-educativ și formativ care se desfășoară în școli, prin animațiile cu rol educativ;
- Cultivarea unor pasiuni de ordin cultural, spiritual, în ceea ce privește lectura, de la cele mai mici vârste, prin animațiile efectuate în acest scop.
- Transformarea filialei bibliotecii într-un mic centru cultural și un spațiu comunicațional al cartierului prin desfășurarea programului de animație culturală.

O posibilă extindere a proiectului

Rezultatele favorabile și o muncă diferențiată cu acești copii ar putea duce la extinderea animației la o formă de educație și terapie prin lectură, jocuri și ateliere de creație, special pentru copii din categorii defavorizate.

Astfel, Biblioteca Municipală „Teodor Murășanu” are în vedere, în scopul dezvoltării serviciilor sale în cartierul Oprișani, conceperea și implementarea în viitorul apropiat, a unui program de biblioterapie destinat copiilor cu vârste între 5-11 ani care să se desfășoare în spațiul secției pentru copii. Acest program presupune în primul rând o cooperare foarte bună între bibliotecă, școală, grupurile de părinți și psiho-terapeut. El va fi destinat copiilor cu tulburări emoționale și de comportament, respectiv copii timizi, hiperactivi, egocentri, agresivi, impulsivi, cu schimbări frecvente de atitudine, și este ajutor pentru munca psihologilor din școli. Se va urmări în special modificarea comunicării cu ceilalți, exprimarea normală a sentimentelor pozitive și negative, îmbunătățirea respectului de sine, găsirea de alternative pentru soluționarea problemelor.

Obiectivul acestei biblioterapii este de a realiza o muncă educativă cu copii care nu beneficiază de o dezvoltare psiho-socială normală prin intermediul tuturor serviciilor pe care le oferă biblioteca, pentru a le trezi dorința de lectură, de artă, de cultură. Biblioteca are destul de multe instrumente și resurse pentru a putea veni în sprijinul părinților, psihologilor și cadrelor didactice, dar bibliotecarul care va realiza acest lucru va trebui să cunoască foarte bine particularitățile psihologice și de dezvoltare ale copiilor între 5 și 11 ani, cărțile ce pot fi recomandate părinților, cărțile ce pot fi citite copiilor la fiecare din aceste vârste, diversele jocuri și activități interactive, activități de modelare, de artă.

Identificarea și formarea grupurilor de lucru se va face cu ajutorul cadrelor didactice și al psihologilor și se vor avea în vedere copii care provin din medii cu părinți alcoolici, părinți agresivi, supraprotectori, anxioși, ipohondrii, al căror comportament accentuează la rândul său comportamentul copiilor. Acțiunea trebuie să fie integrală, adică se lucrează în același timp și cu părinții și se ține cont de comportamentul familial.

Activitatea de biblioterapie va fi concepută ca un proiect pilot, în colaborare cu o școală, și se va derula pe parcursul unui întreg an școlar.

Există câteva tipuri de activități preconizate a fi utilizate, care au o serie de urmări psihologice favorabile. Baza este povestirea terapeutică sau alte lecturi efectuate de bibliotecar. Stimularea creierului și, implicit a intelectului se face prin diverse metode: citirea textului, audierea muzicii, vizionarea imaginii, practicarea jocului, desfășurarea unui proces de muncă.

Din punct de vedere al interpretării psihologice poveștile pot avea o serie de funcții:¹

1. *Funcția de oglindire.* Asociindu-se cu o poveste pacientul este încurajat să vorbească despre conflictele și dorințele sale, el poate lua o relație distanțată față de acestea, iar povestea devine o oglindă care reflectă și poate fi reflectată.
2. *Funcția de model.* Poveștile promovează învățarea prin intermediul unui model, ele reproduc situații de conflict și dezvăluie soluții posibile.
3. *Funcția de mediator.* Povestea este intermediarul între terapeut și pacient, ea preia rolul de filtru, subiectul conversației este eroul poveștii și nu pacientul. Datorită calității de model a poveștii pacientul se poate exprima pe sine într-o formă de comunicare pe care în mod normal nu o are la dispoziție.
4. *Funcția de depozitare.* Poveștile pot fi reținute cu ușurință și puse în practică în alte situații.
5. *Funcția de transmițător al tradiției.* Poveștile transmit orice formă de tradiție (culturală, a societății, individuală etc.). În ele se găsesc modele de comportament care formează fundamentul unei tradiții unice a comportamentului nevrotic și a susceptibilității conflictuale.
6. *Funcția de transmițător transcultural.* Poveștile reflectă regulile, conceptele și normele de comportament acceptate într-o cultură. Conținuturile sugerează soluții acceptate în cadrul unei culturi.
7. *Funcția de contra-concept.* Poveștile sunt un caz excepțional de comunicare umană, în care se face și schimb de concepte. Prin prezentarea poveștilor, terapeutul nu expune o teorie statornicită, el oferă pacientului un contra-concept, pe care acesta îl poate accepta sau respinge. Contra-conceptele sunt oferite ca prescripții. Pacientul trebuie să citească o poveste, să se gândească la ea, să vorbească despre ea sau să scrie ce a înțeles.
8. *Funcția de schimbare a perspectivei.* Poveștile merg dincolo de simpla descriere și conțin o experiență contrarie, ca cea din iluziile optice, ascultătorul dobândește o schimbare de perspectivă.

Activitățile vor fi structurate în:

1. Comentariul cărții citite la secția pentru copii, nararea poveștii terapeutice, punerea în scenă a unei povești educative, cântece pentru copii. Poveștile terapeutice sunt selectate în prealabil de către psihologul terapeut.

---

¹ Nossrat Peseschkian, *Povești orientale ca instrumente de psihoterapie* (București: Editura Trei, 2005), 56-63.

2. Comentariul unei cărți împrumutate de la bibliotecă și citite acasă, povestire terapeutică, punerea în scenă a povestirii terapeutice cu ajutorul marionetelor și comentarii.
3. Comentariul unei cărți citite la secția pentru copii, ghicitori, povești terapeutice, povești și jocuri recreative, desen în legătură cu subiectul poveștii terapeutice sau recreative. Poveștile vor fi scurte, cu final fericit și cu personaje cunoscute.

Având în vedere faptul că există deja o experiență de 3 ani în organizarea poveștilor animate cu marionete, punerile în scenă ale poveștilor recreative sau terapeutice și organizarea jocurilor nu vor fi greu de realizat. Punerea în scenă cu marionete permite, prin acțiunea simbolică, exprimarea și comunicarea asupra conflictelor din mediul familial și școlar. Această acțiune, cu implicarea copiilor, s-ar realiza ca și etapă finală a consolidării terapiei. Rolurile se distribuie în funcție de aptitudinile și caracteristicile fiecărui copil, ceea ce le va permite să aibă încredere în ei în cadrul unei lucrări artistice colective.

Utilizarea jocurilor va fi utilă pentru descărcarea de tensiune și disciplină, pentru dezvoltarea de comportamente sociale favorabile și în același timp și pentru identificarea de comportamente negative (individualismul, vedetismul, înșelăciunea, jignirea sau ridiculizarea adversarului, egoismul, fățarnicia etc.) care trebuie îndreptate. Pentru combaterea egocentrismului se pot iniția jocuri în care câștigătorul să fie obligat să facă un mic serviciu celor învinși și nu invers. De cele mai multe ori dorința copilului de a fi primul în joc își are sursa într-o situație nedorită din familie, poate fi un semnal al nemulțumirilor sale din familie, care trebuie înlăturate atunci când îl nedreptățesc (familie prea închisă, prea autoritară, rivalități între frați, de sentimentul de a fi supus unor dispoziții neîncetate, contradictorii).

Partea cea mai dificilă a proiectului va consta în convingerea unor categorii de părinți (în special alcoolici, agresivi, cu proastă organizare a mediului familial) să participe, concomitent cu activitățile realizate cu copiii, la "o școală a părinților" și să înțeleagă ce înseamnă această activitate și ce rol are. Școala părinților se va realiza tot în spațiul bibliotecii și trebuie să cuprindă întâlniri, cel puțin bilunare, în care se aplică tehnici participative, audiții muzicale. Ea va fi realizată de psihologul școlii în colaborare cu bibliotecarul. Temele alese vor fi cele care au cel mai puternic impact asupra situației pe care o prezintă fiecare copil. Un program complex, dedicat părinților, ar include:

- Întâlniri, ședințe interactive cu părinții și întâlniri la care participă atât părinții cât și copiii acestora;
- Bibliografii de recomandare cu surse dedicate părinților;
- Bibliografii cu titluri pentru copii, pe categorii de vârstă și teme.

Fiecare întâlnire cu părinții și copiii trebuie să conțină un moment de lectură. Părinții vor învăța cum se citește corect o carte, cum se pun accentele, ce intonații se folosesc, cum să comenteze ilustrațiile, cum să pună întrebări copiilor pentru a le facilita înțelegerea textului sau a imaginii.

Psihologul trebuie să realizeze o analiză exhaustivă a familiilor și a metodelor lor educative, iar rolul activităților realizate este de a favoriza relațiile de

comunicare între copil, familie și terapeut. Prin intermediul lor părinții vor cunoaște alternative de viață și metode educative pentru creșterea copiilor lor. Bibliotecarul îi va informa pe părinți, la aceste întâlniri, despre comportamentul și evoluția copiilor.

Pe lângă ameliorarea clinică ce va fi adusă de biblioterapie, copiii se vor înscrie la bibliotecă și vor fi stimulați către lectură, ceea ce le va favoriza dezvoltarea intelectuală, iar părinții vor putea, la rândul lor, să fie atrași în rândul utilizatorilor bibliotecii. Prezența părinților la bibliotecă trebuie trăită de aceștia ca o alternativă didactică și recreativă.

Pe lângă îmbogățirea continuă a cunoștințelor despre lume, conform intereselor fiecărei personalități umane, educația prin biblioteci promovează și comportamentul necesar pentru exactitatea informației intelectuale. Aceasta are ca efect rigoarea în comportamentul general al oamenilor, capacitatea lor de a-și sincroniza activitățile, esențiale în cadrul vieții sociale și economice moderne. Contactul cu cartea ajută la dezvoltarea spiritului pragmatic, contribuie la dezvoltarea spiritului critic și a libertății de gândire, respectiv a capacității de a alege din multiple soluții pe cea mai bună. Cartea îți oferă puterea de a te corecta în demersurile vieții, liniștea interioară și înălțarea spiritului.

A înceta contactul cu cartea înseamnă dezalfabetizare treptată și iremediabilă, chiar în condițiile existenței multiplelor mijloace de informare electronică.¹

---

¹ Dumitru Bălăeț, Educația prin biblioteci - o prioritate națională (III), *Biblioteca*, 10, (2008), 288.

Biblioteca Filială de Științe Economice – Tradițional *versus* modern –

*Tünde JANKÓ, Alina NEALCOȘ, Maria CRIȘAN
Mariana GROS și Carmen GOGA
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca
Filiala Economice*

“The only true equalisers in the world are books; the only treasure-house open to all comers is a library; the only wealth which will not decay is knowledge; the only jewel which you can carry beyond the grave is wisdom.”

(J. A. Langford)

„Bibliotecile nu se fac, ele cresc.”

(Augustine Birrell)

Cuvinte cheie: biblioteconomie, bibliotecă specializată, bibliotecă modernă, organizarea la raft liber, Biblioteca de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor Cluj-Napoca

Rezumat: Lucrarea prezintă Biblioteca Facultății de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor din Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, mai precis evoluția ei de la o bibliotecă tradițională la una modernă. Se descriu istoricul bibliotecii, activitățile desfășurate în cadrul bibliotecii, reorganizarea fondului la raft liber pentru sălile de lectură și împrumut la domiciliu și fondurile „distincte” existente în bibliotecă. Diferitele statistici prezentate în lucrare prin reprezentări grafice scot în evidență avantajele reorganizării la raft liber.

E-mail: Tünde JANKÓ, j_tunde2000@yahoo.com, Alina NEALCOȘ, alinutza_wd@yahoo.com, Maria CRIȘAN, mariacrsn@yahoo.com, Mariana GROSU, nanagrosu@yahoo.fr, Carmen GOGA, carmen_gabr@yahoo.com

*

Într-o societate bazată pe informație și cunoaștere, bibliotecile trebuie să se conformeze evoluției actuale a societății.

Rațiunea de a fi a oricărei biblioteci o constituie cititorul și nevoile sale informaționale.¹ Colecțiile de publicații sau, cum se mai spune, de documente ale bibliotecii, au fost văzute drept „corpul bibliotecii” – punct de vedere care va

---

¹ Nicolae Drăgulănescu, *Știința și tehnologia informației* (București: Agir, 2004), 24

supraviețui, fără îndoială și în viitor. Extinderea colecțiilor a presupus mereu și servicii mai perfecționate, relații noi între utilizatori și bibliotecă.

În cadrul bibliotecilor universitare, achiziția de documente este selectivă și supusă unei rigori științifice. Selecția de documente conduce desigur și la o selecție informațională.¹ Bibliotecile universitare trăiesc în ritm dinamic: prin achiziționarea de documente de ultimă oră și expunerea lor în săli cu acces direct; prin elaborarea de sinteze științifice; prin accesul online la sisteme de cataloage naționale și internaționale și la baze de date internaționale.² Așa s-a întâmplat și cu Biblioteca Filială de Științe Economice atunci când s-a luat decizia de a se transforma dintr-o bibliotecă tradițională într-una modernă.

În lucrarea de față încercăm să prezentăm biblioteca noastră cu trecutul, prezentul și – în viziunea noastră – cu viitorul ei. Biblioteca Filială de la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor, este o bibliotecă universitară specializată pe domeniul economic, subordonată Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.

Implicarea informației în economia unei țări este în afara oricărui dubiu sau comentariu. Informația devine, în consecință, un element esențial al progresului.³ Trecerea de la o bibliotecă tradițională la una modernă se face încercând să ținem pasul cu evoluția societății și cu cerințele ei mereu schimbătoare.

Scurt istoric

Biblioteca Filială de la de la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor s-a înființat în 1961, având la bază fondul de publicații al Institutului Pedagogic de 3 ani din Cluj-Napoca.

De la înființare și până în prezent biblioteca a avut 4 locații. În fiecare, fondul de publicații al bibliotecii a fost organizat diferit în funcție de spațiul avut la dispoziție.

Astfel, între anii 1961-1995 biblioteca a funcționat în Clădirea de pe lângă Tribunalul Cluj-Napoca (Piața Ștefan cel Mare, nr. 1), având:

- un compartiment numit „birou de prelucrare” care cuprindea biroul de prelucrare a publicațiilor și sala de lectură pentru periodice, folosită ca sală de lectură pentru cadrele didactice;

- un alt compartiment numit „sală de lectură”, care cuprindea: biroul pentru bibliotecari, de unde se serveau cele mai valoroase publicații, sau unicatele, precum și sala de lectură propriu-zisă unde se aflau la raft liber cursurile și manualele existente în număr mare;

- al treilea compartiment era format dintr-o sală cu ghișeu, unde se predau permisele la intrarea în bibliotecă și de unde se făcea și împrumutul publicațiilor la domiciliu;

- 2 depozite de publicații.

---

¹ Idem

² Ibidem

³ Ibidem

În această locație biblioteca a fost deservită de 8 bibliotecari.

În perioada ianuarie 1996 - septembrie 2002, biblioteca a funcționat într-o clădire a Liceului „Anghel Saligny” din Cluj-Napoca (B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 128-130), într-un spațiu inadecvat, având:

- 2 săli de lectură (cu 40 de locuri) pentru cărți și periodice, în care erau și cărți străine aranjate pe formate și cote în dulapuri închise;

- o sală cu publicații destinate sălii de lectură, din care publicațiile erau servite la ghișeu de către bibliotecari. În această sală erau cărțile (aranjate pe formate și cote) și periodicele (aranjate pe colecții) cele mai solicitate;

- o sală cu publicații pentru împrumut la domiciliu, unde cărțile erau aranjate pe formate și cote. Publicațiile din această sală erau servite la ghișeu, de către bibliotecari;

- Trei depozite: un depozit pentru periodice și două depozite cu fondurile de cărți destinate sălii de lectură și împrumutului la domiciliu.

În această locație biblioteca a fost deservită de 4-5 bibliotecari titulari și câte un bibliotecar suplinitor pe anumite perioade.

În perioada octombrie 2002-octombrie 2007, biblioteca a funcționat de asemenea într-un spațiu inadecvat, situat la subsolul actual al clădirii Facultății de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor (str. T. Mihali, nr. 58-60), având:

- o sală de lectură pentru cărți și periodice, cu 28 de locuri;

- un birou pentru bibliotecari, cu ghișeu pentru servirea publicațiilor (cărți și periodice) atât pentru sala de lectură cât și cărțile pentru împrumut la domiciliu. În acest birou se țineau și cele mai căutate cărți (aranjate pe formate și cote) și periodice (aranjate pe colecții);

- 2 depozite cu cărți (atât pentru sala de lectură cât și pentru împrumut la domiciliu, aranjate pe formate și cote) și periodice (aranjate pe colecții, în ordinea alfabetică a titlurilor).

Cu ocazia acestei mutări, jumătate din fondul de publicații (cca. 29000 volume) a fost dus la Biblioteca Centrală, din lipsă de spațiu. Acest fond a fost apoi triat și conținea: cărți și periodice apărute înainte de 1990 și cărți din fondul de împrumut la domiciliu aflate în mai multe exemplare (în peste 30 de exemplare) sau cu circulație lentă.

Între anii 1961-2003 biblioteca a mai avut un depozit de carte la subsolul clădirii „Casa Corpului Didactic” din Cluj-Napoca, fond care a fost lichidat în anul 2003 deoarece a trebuit eliberat spațiul respectiv. Publicațiile au fost casate fiind-că o parte erau uzate fizic; altă parte erau depășite din punct de vedere al conținutului iar alte publicații erau în prea multe exemplare.

În 2006 s-a inaugurat noua și actuala locație a bibliotecii, după care s-a început mutarea publicațiilor și organizarea pe săli.

Mai întâi publicațiile (cărți și periodice) destinate sălilor de lectură au fost – încă din locația precedentă a bibliotecii – triate pe domenii. Din fondul de publicații pentru împrumut la domiciliu s-au triat de asemenea publicațiile cele mai căutate și s-a constituit un fond de împrumut la care cititorii să aibă de asemenea acces direct. Restul publicațiilor au fost duse în depozite.

În această locație, înainte de a se ajunge la săli de lectură cu acces direct la raft, a existat o fază intermediară de servire a publicațiilor. Toate publicațiile destinate sălilor de lectură, aranjate pe domenii, precum și publicațiile pentru împrumut la domiciliu și periodicele erau într-o singură sală de lectură, din care erau servite de bibliotecari, pe baza buletinelor de cerere și a fișelor de împrumut. Pentru studiu erau 2 săli de lectură.

Acest mod de servire a fost adoptat pentru ca biblioteca să funcționeze până la instalarea sistemului antifurt (poartă magnetică, aparate de magnetizat și demagnetizat) și a aplicării firelor magnetice și a autocolantelor pe publicații.

Din 2007 până în prezent, biblioteca funcționează însă cu 3 săli de lectură având în total 200 de locuri, fiind deservită de 5 bibliotecari iar din 2009 de 6 bibliotecari.

Mutarea din 2006-2007, oglindită prin fotografii

Etapele reorganizării

- Stabilirea domeniilor specifice de interes, împărțirea pe domenii a publicațiilor destinate raftului liber – cca. 5400 volume – precum trierea publicațiilor pentru depozitele de la subsol – cca. 31000 vol.

Domeniile au fost stabilite de bibliotecari, în funcție de:

- catedrele și secțiile Facultății, între acestea existând o legătură, în sensul că pe lângă fiecare catedră există o specialitate specifică. În acest mod am stabilit domeniile: contabilitate, economie, finanțe, management, marketing și informatică;
- domenii cum sunt: limbile străine, matematica, analiză și prognoză, statistică etc. le-am stabilit ținând cont de disciplinele studiate în facultate;
- au mai fost incluse domenii cum sunt agricultura, turismul, dreptul și tehnologia deoarece aceste discipline sunt studiate în facultate din punct de vedere economic;
- avem un domeniu separat „afaceri” la care se găsesc publicații care tratează subiecte generale despre afaceri;

- un domeniu cu „diverse”, care conține publicații de geografie, politică, istorie, filosofie, sociologie, pedagogie și comunicare. Acest domeniu l-am stabilit ținând cont de disciplinele opționale studiate în facultate;

- în cadrul domeniului „economie” am alcătuit și un subdomeniu „Uniunea Europeană” având în vedere faptul că acest subdomeniu este de mare interes pentru economiști;

- la sugestia d-lui director al Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, Prof. univ. dr. Doru Radosav și a d-lui Prof. univ. dr. Ioan Lumperdean, am început să constituim și un domeniu „Istorie economică”, cu publicațiile existente în bibliotecă legate de acest subiect. Domeniul v-a fi definitivat în cel mai scurt timp, având în vedere faptul că în anul 2010 Facultatea aniversează „90 de ani de la înființarea învățământului superior economic în Cluj-Napoca”.

● Transportarea cu cărucioare, în depozitele de la subsol.

Cărțile au fost transportate pe formate și în ordinea cotelor, eliminând astfel o nouă aranjare a cărților în depozite. Transportarea s-a făcut de către bibliotecarii de la Biblioteca FSEGA fiind ajutați și de bibliotecarii de la Filiala de Filosofie și Zoologie.

Avem 5 depozite, care sunt organizate astfel:

- un depozit cu cărți pentru împrumut la domiciliu, aranjate pe formate și în ordinea cotelor

- un depozit cu cărți pentru sălile de lectură, aranjate pe formate și în ordinea cotelor

- un depozit cu periodice, aranjate pe colecții și în ordinea alfabetică a titlurilor

- 2 depozite cu cărți aduse de la BCU (cărți din fondul Bibliotecii FSEGA, depozitate la BCU din lipsă de spațiu). În aceste două depozite s-a reușit până în prezent doar o aranjare parțială, pe formate și cote a cărților, urmând să fie definitivată în cel mai scurt timp.

● Transportarea la parter, cu liftul și cu cărucioare, a publicațiilor destinate sălilor de lectură.

● Aranjarea pe domenii, pe formate și cote, a publicațiilor într-o singură sală de lectură.

● Asocierea unei culori (de autocolant) pentru fiecare domeniu. Stabilirea prescurtărilor pentru domenii, lucru necesar deoarece aceste prescurtări trebuiau să apară în fața cotei (pe publicații) și de asemenea și în sistemul intergat de biblioteca Aleph în modulul de ITEMS – la publicațiile aranjate pe domenii.

● Aplicarea pe publicații a autocolantelor completate cu cotele. Cota pentru „raft liber” este compusă din 3 părți: domeniu, format și numărul atribuit în cadrul formatului. Exemplu: ECON.II.8900 (este cota unei publicații de la domeniul „economie”, care se găsește la formatul II, iar numărul în cadrul formatului este 8900.

● Aranjarea mobilierului în săli (mese, scaune, rafturi pentru publicații) și pe hol (mobilier pentru garderobă și dulapuri pentru bagaje). Pregătirea dulapurilor cu chei, pentru bagaje.

● La 4 februarie 2007 s-a realizat trecerea la raft liber și în trei săli de lectură cu publicații aranjate pe domenii. În cadrul fiecărui domeniu, cărțile sunt aranjate pe formate și în ordinea cotelor. Excepție de la această regulă adoptată de aranjare, fac

cărțile din fondurile distincte de donații, existente în bibliotecă (localizate în Sala 2). Acestea sunt:

- Fondul „Banca Mondială”, în cadrul căruia cărțile sunt aranjate sistematic-alfabetic;
- Fondul „Aula”, în cadrul căruia cărțile sunt aranjate după cotă;
- Fondul „Robert Bosch”, în cadrul căruia, aranjarea s-a făcut în funcție de cerințele impuse de cadrele didactice din Germania, care predau la linia germană a Facultății și care au intermediat obținerea publicațiilor din acest fond. Aici cărțile au fost aranjate pe domenii, în ordinea indicilor principali CZU, iar în cadrul fiecărui domeniu cărțile sunt aranjate în ordinea cotelor.

- Completarea domeniilor cu publicații din depozite. Deoarece am mai avut spațiu de creștere la domenii, am completat aceste domenii cu publicații de interes, aduse din depozite.

- Stabilirea planului de acțiune pentru oglindirea schimbărilor în Aleph, pentru publicațiile din sălile de lectură:

1. Întocmirea unor liste cu publicații la fiecare domeniu. Aceste liste le-am întocmit odată cu trierea publicațiilor pe domenii. Listele respective ne-au ajutat în faza intermediară atât la servirea publicațiilor de către bibliotecari, pentru utilizatori bibliotecii, cât și la operarea modificărilor în Aleph (la ITEMS);

2. Căutarea inventarelor aferente publicațiilor din sălile de lectură în Registrul inventar, pentru realizarea modificărilor necesare în ITEMS-uri;

3. Catalogarea publicațiilor care nu erau introduse în Aleph;

4. Modificări în ITEMS-uri .

- După instalarea sistemul antifurt în bibliotecă (poartă magnetică, aparat de magnetizat, aparat de demagnetizat, fire magnetice), am trecut la aplicarea pe publicații, a senzorilor de protecție antifurt.

- Pentru diferențierea publicațiilor catalogate și a celor care au fire magnetice, am aplicat câte un simbol pe fiecare publicație (A – publicația este catalogată în Aleph; B – publicația are fir magnetic).

- Cărțile cele mai căutate, destinate împrumutului la domiciliu, s-au constituit într-un fond separat care se găsește în Sala de lectură 1. Acest fond este cu acces direct la raft, iar publicațiile sunt aranjate pe formate, în ordinea cotelor.

- Pentru o orientare mai bună a utilizatorilor, toate informațiile privind amplasarea și organizarea publicațiilor pe domenii, sunt vizibilizate la intrarea în bibliotecă și în fiecare sală de lectură.

- În cadrul fiecărui domeniu se găsesc: cărți, periodice și publicații de referință.

- Organizarea publicațiilor în sălile de lectură cu acces direct la raft este continuă. Fiecare domeniu se completează cu publicații noi, dar și cu publicații de interes, aduse din depozite. De asemenea, periodic, se scot publicațiile care sunt căutate mai rar, acestea fiind duse în depozite. Pentru aceste publicații se fac și modificările necesare în Aleph (la ITEMS-uri), în sensul că la ITEMS-urile publicațiilor duse în depozite, se șterge domeniul de la cotă. Dacă există publicații la domenii, în mai mult de 2

exemplare și nu sunt foarte căutate, aceste publicații trec la fondul de împrumut pentru domiciliu și se fac, de asemenea, modificările necesare în ITEMS-uri.

- O altă provocare a reprezentat aranjarea calculatoarelor pentru public. În prezent avem 12 calculatoare pentru public fiind specificat la fiecare calculator pentru ce anume se poate utiliza (pentru căutări în catalogul online, pentru căutări în bazele de date abonate: Ebsco, Emerald, Springer, Proquest, etc., pentru consultarea CD-urilor, pentru tehnoredactare).
- În timp, a apărut necesitatea organizării locurilor speciale pentru laptop-uri. În prezent dispunem de 10 locuri speciale pentru laptop-uri, care sunt însă insuficiente.
- Din octombrie 2008, am introdus împrumutul automatizat pentru publicațiile destinate împrumutului la domiciliu și pentru publicațiile împrumutate pentru xerox, renunțând aproape total la fișele de împrumut și buletinele de cerere. Astfel avem un control mai bun asupra acestor publicații.

Activitățile desfășurate în bibliotecă

- Achiziția de publicații se face prin BCU. Bibliotecarul responsabil cu această activitate din partea bibliotecii noastre face propuneri pentru achiziționarea unor publicații de interes pentru învățământul superior economic. Aceste propuneri se fac în funcție de propunerile primite de la cadre didactice și de la utilizatorii bibliotecii, în funcție de bibliografia din programele analitice ale studenților, în funcție de publicațiile din domeniul economic tipărite de editurile din țară și în funcție de publicațiile din domeniul economic ce se pot achiziționa prin schimb intern și internațional.
- Organizarea colecțiilor.
- Aranjarea pe domenii a publicațiilor noi intrate și a celor consultate.
- Împrumutul automatizat la domiciliu și la xerox.
- Formarea utilizatorilor.
- Efectuarea lichidărilor pentru studenții din anii terminali și pentru cei care se retrag din facultate. În facultate există în fiecare an aprox. 2500 de absolvenți.
- Facilitarea accesului la baze de date online abonate; verificarea periodică a funcționării calculatoarelor; remedierea problemelor apărute la conexiunea de Internet, etc.
- Întocmirea periodică a rapoartelor cu activitatea personală și pe bibliotecă.
- Crearea bazei de date „Activitatea științifică a cadrelor didactice” în Programul Procite. Această activitate ne ia foarte mult timp având în vedere ca la facultatea pe care o deservim există în prezent 242 cadre didactice. De comun acord cu cadrele didactice am luat decizia ca datele bibliografice necesare la crearea acestei baze de date să le luăm din baza de date „Managementul cercetării”, creată de către Facultate. Dar pentru a avea o bază de date completă, fiecare înregistrare trebuie verificată, completată și uneori corectată. Pentru aceasta ne folosim de motoarele de căutare existente și de site-urile diferitelor instituții. Stabilirea cuvintelor cheie pentru fiecare carte sau articol o facem după lista de autorități a subiectelor din Aleph existentă în Modulul „Cataloging” și după Tezaurul Rameau.

- Cunoașterea și utilizarea sistemului integrat de bibliotecă Aleph, cu modulele: catalogare, circulație, achiziții, Items. La utilizarea acestor module am fost ajutați de colegii de la BCU Cluj-Napoca, specializați pentru fiecare modul.
- Definitivarea aranjării publicațiilor în depozite (aranjarea fondului adus de la BCU).
- Activități administrative cum sunt: verificarea calculatoarelor, geamurilor, luminii; atenționări pentru cititori referitoare la statistica cititorilor și a volumelor consultate; urmărirea cititorilor; verificarea chitanțierelor și a siguranței banilor.
- Menținerea unei bune relații cu Facultatea. Am încercat să păstrăm o legătură strânsă și o colaborare bună cu conducerea și cadrele didactice ale facultății pentru rezolvarea problemelor legate de bibliotecă, ajutând la rândul nostru, cu datele cerute despre bibliotecă pentru acreditarea și evaluarea unor secții ale Facultății. Din iunie 2009 Facultatea suportă o parte din cheltuielile de achiziție a publicațiilor primite de la Banca Mondială. De asemenea din anul 2008, abonamentul anual la Baza de date „Ebsco” este plătit de facultate. Un aport important la completarea și înnoirea fondului de publicații al bibliotecii noastre îl au cadrele didactice care fac donații bibliotecii. La rândul nostru informăm lunar cadrele didactice, cu privire la cărțile noi intrate în bibliotecă în vederea includerii acestor publicații în programele analitice ale studenților.
- Studiu individual profesional.
- Participare la cursuri de formare profesională, training-uri, conferințe, Ateliere Hermeneutica Bibliothecaria și alte manifestări de interes pentru bibliotecari.

ANEXE

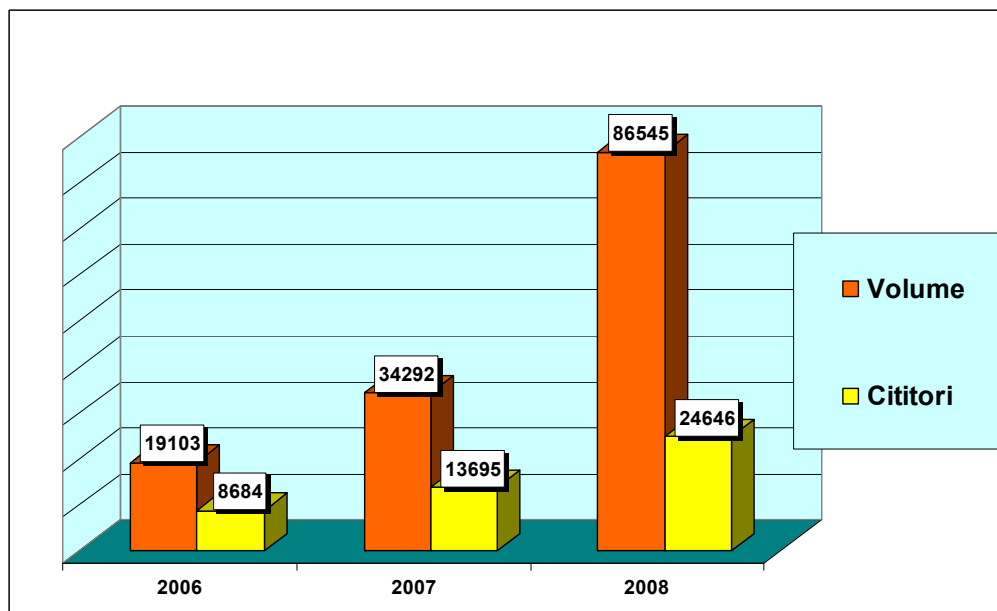
Date statistice

- Reprezentările grafice cu date statistice scot în evidență faptul că odată cu trecerea la raft liber a crescut simțitor, volumul activităților desfășurate de bibliotecari și numărul cititorilor și volumelor consultate.

Pentru reprezentările grafice ne-am folosit de datele statistice de la sfârșitul ultimilor 3 ani:

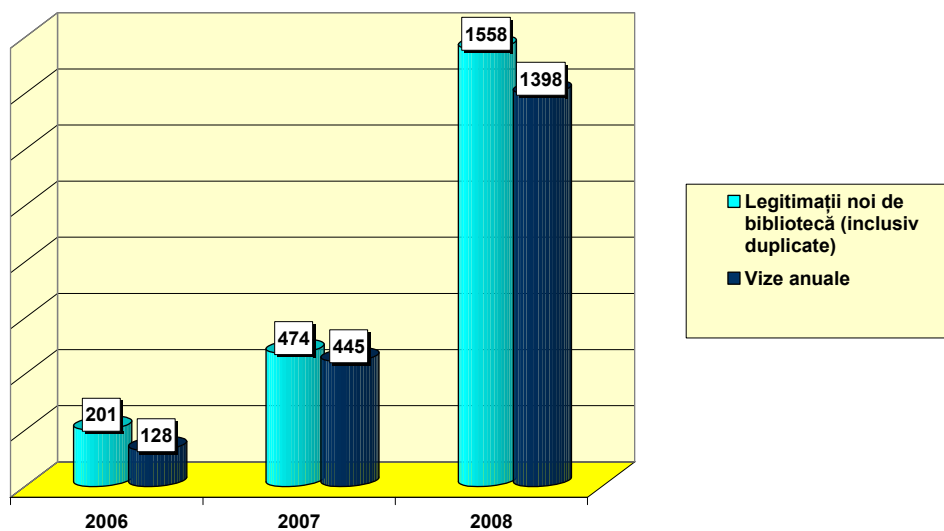
- anul 2006 – când biblioteca funcționa în locația de la subsolul actualei clădiri a facultății;
- anul 2007 – fiind primul an după mutarea în actuala locație și totodată, primul an după organizarea publicațiilor în sălile de lectură cu acces direct la raft;
- anul 2008 – ultimul an pentru care avem date statistice complete.

Statistica cititorilor și circulația publicațiilor pe total (sala de lectură și împrumut), între anii 2006-2008

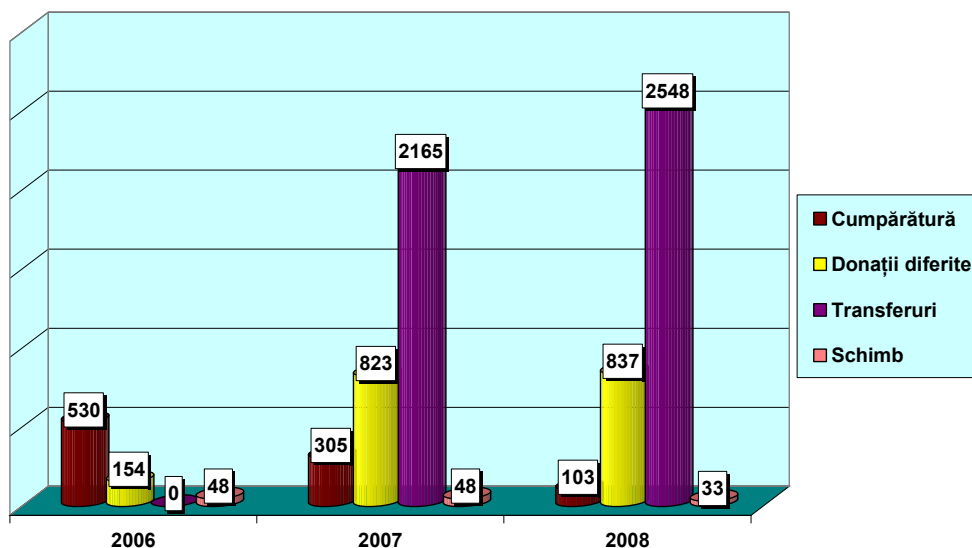
Din această statistică se observă că prin organizarea publicațiilor „la raft liber” în sălile de lectură, a crescut numărul cititorilor și a volumelor consultate.

Statistica legitimațiilor noi de bibliotecă și a vizelor anuale întocmite, între anii 2006-2008

Din această statistică se observă că organizarea la „raft liber” a publicațiilor în sălile de lectură, a dus la creșterea numărului de cititori înscriși la bibliotecă. De asemenea această statistică arată că volumul de muncă al bibliotecarilor în Modulul Circulație, pentru întocmirea legitimațiilor și a vizelor, a crescut simțitor.

Statistica publicațiilor noi intrate în bibliotecă - după proveniență (volume), între anii 2006-2008

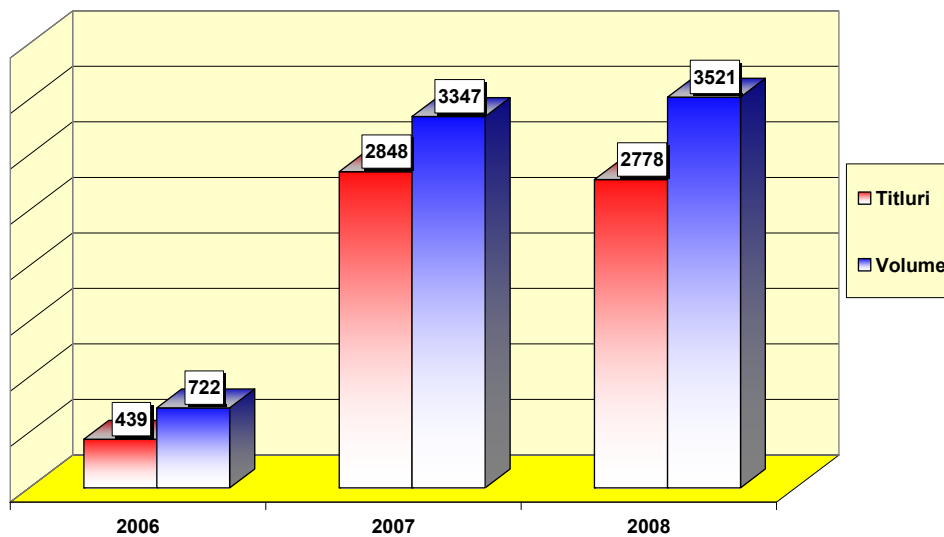

Din această statistică reiese că între anii 2007-2008, fondul de publicații al bibliotecii a crescut mai mult, prin :

- transferarea fondului „Banca Mondială” și „Aula” de la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca la Biblioteca Filială de la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor ;
- donațiile directe primite de la cadrele didactice de la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor ;

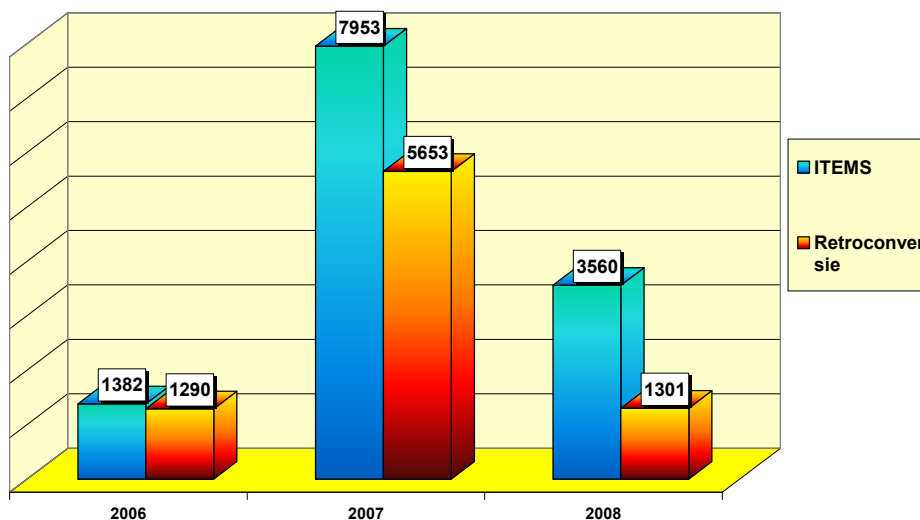
De asemenea reiese de aici că volumul de muncă al bibliotecarilor în Programul Aleph a crescut prin primirea acestor fonduri, fiind necesare efectuarea tuturor operațiilor de prelucrare a acestor fonduri distincte precum și organizarea lor în sala de lectură.

Statistica publicațiilor noi intrate în bibliotecă (total – pentru sălile de lectură și pentru împrumut), între anii 2006-2008

Diferența redusă existentă între numărul de volume (exemplare) și numărul de titluri, reiese din faptul că între anii 2006-2008, marea majoritate a publicațiilor primite în bibliotecă au intrat în fondul de publicații destinat sălilor de lectură. În această perioadă creșterea fondului de publicații pentru împrumut la domiciliu fiind foarte mică.

Statistica publicațiilor introduse în Aleph, între anii 2006-2008

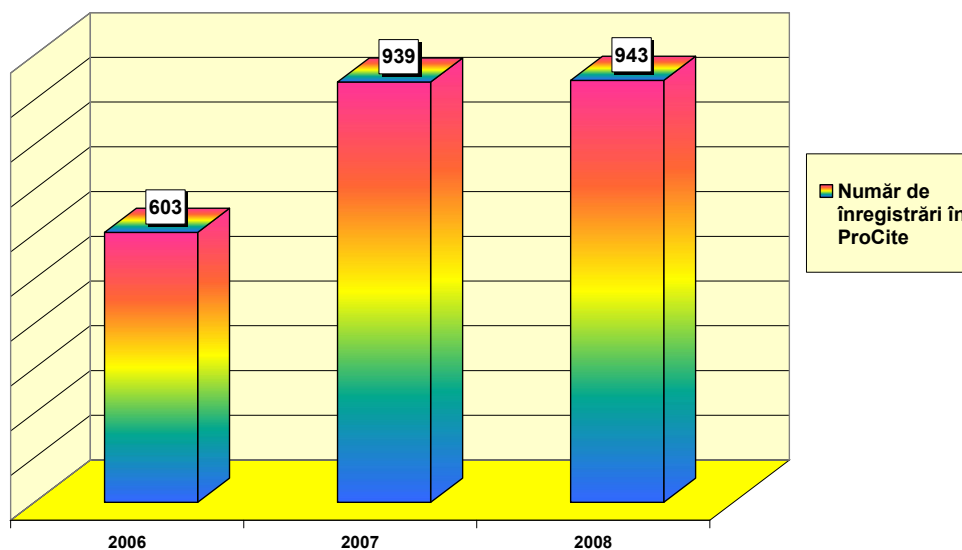

Din această statistică reiese că bibliotecarii au lucrat mai mult la activitățile: completare ITEMS-uri și retroconversie, în actuala locație a bibliotecii. Aceasta deoarece odată cu trecerea la „raft liber” au trebuit făcute modificări în ITEMS-uri și de asemenea am făcut mult mai multe catalogări în cadrul activității de retroconversie.

Am reușit să introducem în Aleph toate publicațiile intrate în bibliotecă începând cu anul 1991 și de asemenea toate publicațiile mai vechi care sunt mai des căutate. Considerăm aproape încheiată această activitate de retroconversie deoarece restul publicațiilor au o circulație mai rară având conținutul depășit. Urmând să mai facem retroconversie doar pentru publicațiile mai căutate, care vor fi aduse în sălile de lectură din depozite.

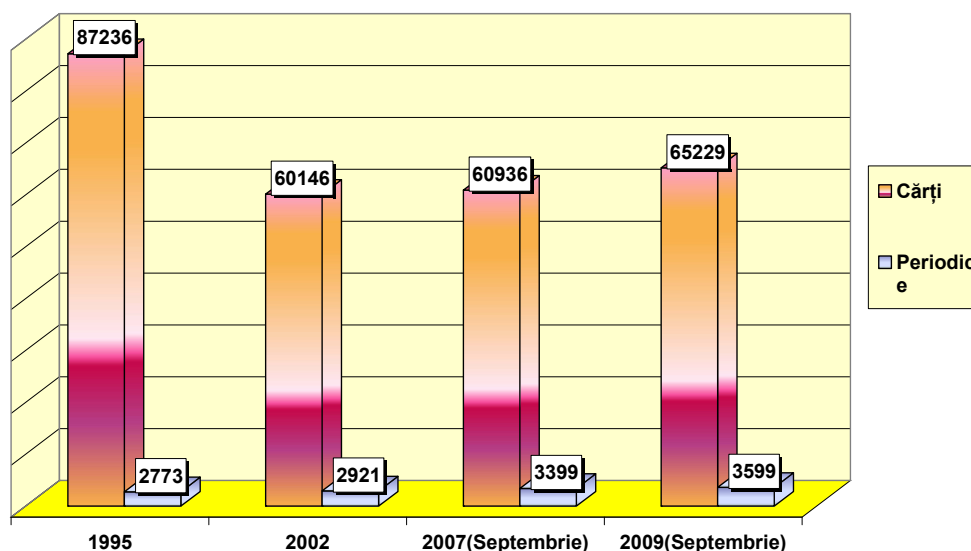
Acum ne axăm pe descrierile analitice, în Modulul Catalogare din Aleph, a articolelor din periodicele foarte căutate de utilizatorii bibliotecii pentru punerea în valoare a fondului de publicații periodice pe care îl avem în bibliotecă.

Statistică cu numărul de înregistrări făcute în baza de date „Activitatea științifică a cadrelor didactice”, între anii 2006-2008

Numărul de înregistrări în Procite pentru această bază de date a crescut de la un an la altul. Creșterea mică a numărului de înregistrări în anul 2008 față de anul 2007 se explică prin faptul că modul de introducere al înregistrărilor pentru anul 2008 s-a schimbat, în sensul că, un titlu nu mai apare multiplicat la fiecare autor pe care-l are, ci apare o singură dată.

Evoluția fondului de publicații al bibliotecii, pe categorii (cărți și periodice), în cele 4 locații ale bibliotecii, în perioada 1995 - septembrie 2009

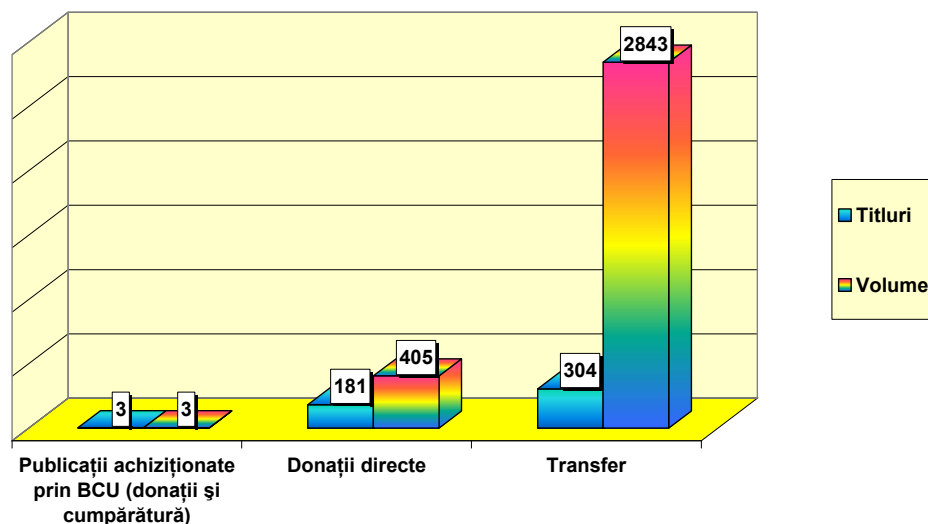

Am luat în calcul perioada 1995 - septembrie 2009, pentru a arăta mărimea fondului de publicații al bibliotecii în cele 4 locații pe care le-a avut biblioteca:

- anul 1995 (sfârșitul anului) este anul mutării din locația de lângă Tribunalul Cluj-Napoca;
- anul 2002 (sfârșitul anului) este anul mutării din locația de la Liceul „Anghel Saligny”;
- octombrie 2007 este data mutării din locația de la subsolul facultății în locația actuală a bibliotecii;
- septembrie 2009 reprezintă data până la care știm mărimea fondului de publicații al bibliotecii.

Din această statistică rezultă deci că fondul de publicații, la cărți, a scăzut datorită casărilor făcute odată cu lichidarea depozitului Institutului Pedagogic și a casării cursurilor aflate în sute de exemplare (care nu mai reprezentau interes pentru utilizatorii bibliotecii) și care s-a renunțat odată cu mutarea bibliotecii în cele 3 locații.

De asemenea rezultă că bibliotecarii au lucrat foarte mult la activitățile de triere și casare a publicațiilor, de operare a acestor casări în Registrele inventar și topografic.

Am realizat această statistică pentru a se vedea cum reușim să facem față cerințelor utilizatorilor bibliotecii în aceste vremuri de criză, cu ajutorul cadrelor didactice de la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor din Cluj-Napoca-Napoca.

Din această statistică se observă că fondul bibliotecii, la cărți, a crescut datorită donațiilor directe primite de la cadrele didactice și transferului de cărți de la Catedra de Management a facultății. Donațiile directe au fost primite de la:

- cadrele didactice ale facultății;
- cadrele didactice de la alte universități din țară (cele mai multe de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași). Aceste donații au fost primite prin intermediul cadrelor didactice de la FSEGA;
- cadrele didactice de la universități din străinătate care au fost primite tot prin intermediul cadrelor didactice de la FSEGA.

Transferul cărților de la Catedra de Management a Facultății de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor din Cluj-Napoca (2843 volume, respectiv 304 titluri) ne-a ajutat la completarea și înnoirea fondurilor de publicații destinate sălilor de lectură și împrumutului la domiciliu.

Volumul de muncă al bibliotecarilor pentru prelucrarea acestor publicații a fost foarte mare, având în vedere că publicațiile primite prin transfer au fost prelucrate în întregime la biblioteca noastră. De asemenea în perioada ianuarie-septem-

brie 2009 am prelucrat 3500 volume (cărți), de cca. 2,5 ori mai multe decât în anii trecuți (când ne intrau, pe an, aprox. 1000 volume (cărți.)

Fondul bibliotecii

- Este compus din: 65229 vol. cărți și 3599 vol. Periodice.
- La raft liber avem:
  - cca. 8400 vol. cărți pentru sălile de lectură și xerox;
  - cca. 1250 vol. pentru împrumut la domiciliu;
  - cca. 185 titluri periodice, din anii 2006-2009;
- Publicațiile din fondul bibliotecii provin din: achiziții prin BCU (cumpărătură, schimb, donații), donații directe și transfer.
- Fondurile distincte existente în bibliotecă sunt: Fondul „Banca Mondială”, Fondul „Aula”, Fondul „Robert Bosch”. Aceste fonduri de publicații beneficiază de o sală de lectură separată, cu acces direct la raft.

Fondul „Banca Mondială” cuprinde publicații (cărți și periodice, majoritatea în limba engleză) din toate domeniile cunoașterii, donate de Banca Mondială. Din anul 2009 biblioteca noastră este singura bibliotecă din România care mai primește publicațiile tipărite ale Băncii Mondiale, aceasta datorită faptului că conducerea facultății a acceptat să suporte o parte din cheltuielile de achiziție a acestor publicații tipărite.

Fondul „Aula” cuprinde cărți (în limba maghiară) donate de Editura „Aula” din Ungaria.

Fondul „Robert Bosch”, cuprinde publicații (cărți și periodice în limba germană) donate de cadrele didactice din Germania care predau la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor din Cluj-Napoca-Napoca.

Avantajele organizării la „raft liber”

- Creșterea numărului de utilizatori
- Creșterea numărului volumelor consultate
- Dispariția totală a timpului de așteptare pentru a consulta o publicație
- Scurtarea timpului necesar regăsirii informației
- Contactul direct cu studenții.

Dezavantajele organizării la „raft liber”

- Uzarea publicațiilor consultate
- Creșterea volumul de muncă necesar ordonării/ verificării/ punerii la loc a publicațiilor consultate
- Probleme cu garderoba obligatorie

Concluzii - Proiecte de viitor

Trecutul a fost reprezentat de organizarea și servirea publicațiilor din depozite. Prezentul este desigur organizarea „la raft liber”. Dar viitorul? Proiectele

de viitor sunt cu siguranță legate de faptul că trebuie să ținem pasul cu evoluția societății informaționale. Iar această tendință și necesitate ne îndrumă către:

- folosirea tot mai frecventă a Internetului și a motoarelor de căutare; achiziționarea și utilizarea bazelor de date online care conțin informații de valoare științifică din domeniul economic;
- achiziționarea de publicații electronice (cărți și reviste full text) de valoare științifică pentru domeniul economic;
- suplimentarea locurilor destinate folosirii laptop-urilor;
- scanarea unor publicații de interes pentru învățământul economic superior;
- alte măsuri ce vor trebui adoptate în funcție de necesitățile de studiu ale cadrelor didactice, cercetătorilor și studenților din învățământul superior economic;
- odată cu creșterea numărului de publicații destinate raftului liber, se va impune și rearanjarea publicațiilor în sălile de lectură;
- pentru a satisface cerința utilizatorilor privind studiul la domiciliu, trebuie să crească fondul de publicații destinat împrumutului la domiciliu prin achiziționarea mai multor publicații pentru acest fond, având în vedere că în facultate există în prezent aprox. 12600 de studenți;
- achiziționarea tuturor publicațiilor scoase de cadrele didactice de la FSEGA, având în vedere că sunt cele mai căutate publicații și din păcate nu avem toate publicațiile; din această cauză avem probleme mai ales cu studenții, care nu concep să nu găsească la biblioteca facultății publicațiile, la care autori sunt cadrele didactice din facultate;
- pentru a rămâne o bibliotecă familiară, deschisă spre noutate și spre public, putem să ne propunem introducerea unor stații radio/audio care să permită să se asculte muzică clasică, cu ajutorul căștilor; menținerea acestei atmosfere plăcute să se facă prin amplasarea unor fotolii lângă geamuri;
- schimburi de experiență, conferințe, între bibliotecarii facultății și bibliotecarii de la alte biblioteci de același profil din țară și străinătate pentru a vedea tendințele pe plan național și internațional în ceea ce privește cerințele și viitorul bibliotecilor specializate din învățământul superior economic;
- întâlniri periodice cu cadrele didactice și cercetătorii de la facultatea pe care o deservim, pentru a vedea problemele cu care se confruntă în munca cu studenții și în munca de cercetare; aceasta pentru a ști ce politică să adoptăm în ceea ce privește: achiziția de publicații și baze de date, includerea publicațiilor existente în bibliotecă în programele analitice ale studenților; crearea climatului necesar studiului în bibliotecă.

Colaborarea Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca cu Banca Mondială

Adriana MAN SZEKELY¹

Emil SALAMON²

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”,
Cluj-Napoca

Cuvinte cheie: Banca Mondială – publicații, colecții de publicații economice, baze de date

Rezumat: *Fondul Banca Mondiala* din colecțiile B.C.U. Cluj-Napoca s-a constituit din colaborarea timp de peste zece ani a bibliotecii universitare cu instituția bancară mondială. B.C.U. Cluj-Napoca este prima bibliotecă universitară din România care deține publicațiile editate de Banca Mondială. Acest fond este organizat în acces direct și este promovat constant în rândul celor interesați de domeniul economic, financiar-bancar, sociologic, statistic etc.

E-mail: Adriana Man Székely: adriana@bcucluj.ro;
Emil Salamon: salamonemil@yahoo.com

*

1. Banca Mondială în România

Înainte de a prezenta câteva repere ale activității Băncii Mondiale în România vom încerca să răspundem câtorva întrebări firești în acest context:

1.1 Ce este Banca Mondială?

1.2. Ce face efectiv Banca Mondială pentru comunitatea internațională?

1.3. Cine sunt partenerii Băncii?

Răspunsurile la aceste întrebări sunt formulate punctual, astfel:

1.1 Fondată în 1944, Banca este cea mai importantă sursă de asistență pentru dezvoltare din lume. Are ca acționari peste 180 de țări membre, birouri în peste 100 de țări și personal format din aproximativ 10.000 de indivizi.

1.2 Banca Mondială sprijină țările lumii să aplice pentru programe de creștere a calității vieții oamenilor. Grupul Băncii Mondiale lucrează pe bază de parteneriat pentru elaborarea strategiilor de asistență adaptate nevoilor fiecărei țări. Oferă efectiv bani și cunoștințe pentru implementarea acestor strategii. Practic, cunoștințele sunt piatra de temelie a asistenței Băncii, cercetarea stând la baza proiectelor Băncii. In

---

¹ Responsabila relației B.C.U. „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca cu Banca Mondială în perioada 1996-2006;

² Gestionarul actual al Fondului *Banca Mondială* de la Biblioteca Facultății de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor (F.S.E.G.A) din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca- Napoca

mod concret, analiza și consultanța acordată clienților contribuie la o îmbunătățire de durată a politicilor din statele care beneficiază de această consultanță.

1.3 Partenerii Băncii Mondiale sunt sau pot fi, în principal: guvernele țărilor client; reprezentanții societății civile; sectorul privat; bănci de dezvoltare multilaterale, donatori bilaterali, agențiile Națiunilor Unite, Uniunea Europeană.

Misiunea Băncii Mondiale este de a reduce sărăcia, de a încuraja creșterea economică, de a colabora cu autoritățile statale, guverne, societăți private pentru introducerea de măsuri pentru creșterea calității vieții, în ajutorul acordat populației pentru protejarea mediului, în descoperirea resurselor în vederea exploatarea și beneficiul lor. Concret, este o excepțională instituție care dispune de un *Know-how* imens, oricând la dispoziția statelor lumii într-o luptă continuă pentru reducerea sărăciei.

După ce am conturat o imagine asupra a ceea ce reprezintă Banca Mondială în lume, ne îndreptăm spre a găsi răspunsul la o nouă întrebare: în ce constă asistența Băncii Mondiale în România și în ce domenii a avut impact această asistență?

Asistența Băncii Mondiale în România s-a concretizat prin promovarea creșterii prin dezvoltarea sectorului privat, prin întărirea instituțiilor sectorului public și îmbunătățirea administrației publice precum și prin dezvoltarea capitalului uman și îmbunătățirea protecției sociale. În general, proiectele active din portofoliul Băncii, în valoare de miliarde de dolari au vizat reforma în justiție și sistemul administrației publice, agricultura și mediul, dezvoltarea rurală, învățământul și sănătatea, energia și mineritul, transporturile, economia bazată pe cunoaștere, protecția socială etc.

Impactul asistenței Băncii Mondiale în domeniul învățământului în general, al celui superior, în special, s-a materializat și prin constituirea unor fonduri de publicații de specialitate, în limba engleză majoritatea, în cadrul unor instituții susținătoare ale domeniului, cum sunt bibliotecile. Prima de acest gen din România, colaboratoare a Băncii Mondiale a fost și este **Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.**

2. Scurt istoric al colaborării

În anul 1996, Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga din Cluj-Napoca (B.C.U), încheind *Memorandul de Acord* cu Banca Mondială a primit statutul **The World Bank Depository Library** (Bibliotecă depozitară a Băncii Mondiale) în România. Până la acea dată doar *Biblioteca Institutului de Economie Mondială din București* mai avea acest statut, din anul 1985. Astfel, în data de 6 martie 1996, B.C.U. Cluj-Napoca devenea prima bibliotecă universitară din România care deținea publicațiile Băncii Mondiale.

În anul 2000, Banca Mondială transmite primul chestionar de evaluare a bibliotecilor care dețin publicațiile sale. BCU Cluj-Napoca, completează și transmite la Washington acest prim chestionar, pe data de 5 iulie 2000.

Pe data de 16 aprilie 2003, B.C.U. Cluj-Napoca transmite cel de-al doilea chestionar de evaluare, în care se solicită opinia despre formatele electronice, dar și informații despre gradul de solicitare al publicațiilor, despre categoriile de utilizatori, despre starea în care sosesc pachetele cu publicații la destinatar etc. La scurt timp, reprezentanții Băncii Mondiale reînnoiesc condițiile colaborării cu B.C.U., iar pe

data de 7 mai 2003 se semnează un *nou acord* potrivit căruia biblioteca va întreține relații de colaborare și cu distribuitorii publicațiilor Băncii Mondiale din România (**Books Unlimited**) precum și cu alte biblioteci regionale și depozitare în scopul diseminării informației despre activitatea Băncii Mondiale.

În anul 2004, bibliotecii i s-a făcut oferta de a deveni biblioteca regională, dar B.C.U. Cluj-Napoca a decis să rămână bibliotecă depozitară a publicațiilor Băncii, ca urmare a asigurării continuității donației și a creșterii fondului special constituit, cu un număr de aproximativ 300 de titluri noi, anual. Deosebirea dintre cele două statute – bibliotecă regională și bibliotecă depozitară – constă în principal, în numărul de titluri donate de către Bancă, anual. Este vorba despre 30-50 de titluri noi trimise unei biblioteci regionale, față de cele 300 de titluri expediate unei biblioteci depozitare.

Tot din acel an, B.C.U. Cluj-Napoca are acces gratuit la resursele on-line oferite de Banca Mondială: World Bank e-Library (<http://www.worldbank.org/elibrary>) World Development Indicators (<http://publications.worldbank.org/WDI/>) Global Development Finance (<http://publications.worldbank.org/GDF>). **Pe 30 septembrie 2005** - B.C.U. Cluj-Napoca transmite Băncii cel de-al treilea chestionar de evaluare, ca depozitară a publicațiilor Băncii Mondiale. Este **prima dată** când chestionarul este transmis **responsabilului Centrului de Informare Publică al Băncii Mondiale (C.I.P.) în România.**

3. Vizitele reprezentanților Băncii Mondiale la B.C.U. Cluj-Napoca

În aprilie 2006, la invitația B.C.U. Cluj-Napoca răspund reprezentanta C.I.P., *d-ra Ilinca Macri și d-na Alexandra Caracoti*, ofițerul cu afaceri externe pentru Europa și Asia Centrală care prezintă bazele de date on-line și proiectele Băncii Mondiale în România.

Din prezentarea **Centrului de Informare Publică al Băncii Mondiale din România** de către prima reprezentantă a C.I.P. în România, *d-ra Ilinca Macri*, cu ocazia vizitei la B.C. U. Cluj-Napoca s-au reliefat următoarele idei:

- centrul a fost inaugurat în luna februarie 2005 la BCU București,
- obiectivul principal al centrului este de a oferi informații credibile și de substanță despre Banca Mondială,
- grupurile țintă ale centrului sunt studenți, cercetători, comunitatea oamenilor de afaceri, organizații neguvernamentale, reprezentanți ai administrației publice,
- centrul pune la dispoziția celor interesați publicațiile (rapoarte, studii, cărți) Băncii despre România precum și despre alte state; acces la baze de date online pe stații de lucru ale utilizatorilor centrului, dar și ai B.C.U. București.

În data de 6 septembrie 2009 reprezentanta Băncii Mondiale, *d-na Dorota Kowalska* (Washington) și *d-na Iolanda Stăniloiu*, noua reprezentantă a Băncii Mondiale în România au făcut o vizită la Biblioteca Facultății de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor (F.S.E.G.A.). La fel, este pentru prima dată când un reprezentant al Băncii de la Washington vizitează B.C.U. Cluj-Napoca, respectiv, biblioteca sa filială, Biblioteca Facultății de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor (F.S.E.G.A.).

Vizita reprezentantelor Băncii a avut un caracter informativ. Problemele discutate s-au concentrat pe următoarele teme:

- Continuarea colaborării cu Banca Mondială în noile condiții impuse de schimbarea politicii instituției internaționale față de bibliotecile de depozitare ale publicațiilor Băncii,
- Problema achiziției și transportului publicațiilor către biblioteca de depozitare, în contextul noii politici a Băncii. S-a subliniat sprijinul acordat de către Decanatul F.S.E.G.A., respectiv a d-lui decan, Prof. dr. Măștiș Dumitru în achiziționarea publicațiilor precum și a conducerii B.C.U. Cluj-Napoca, respectiv a d-lui Prof. dr. Doru Radosav, pentru alocarea sumelor necesare transportului formatelor print ale publicațiilor Băncii, în vederea asigurării continuității fondului special constituit,
- Accesul gratuit la bazele de date online ale Băncii Mondiale.
- Frecvența utilizării fondului și a utilizatorilor (anexa).

4. Organizarea, utilizarea și promovarea Fondului Banca Mondială din colecțiile B.C.U. Cluj-Napoca

De la începutul colaborării, B.C.U. Cluj-Napoca organizează, cu prioritate, colecția de publicații a Băncii Mondiale și asigură accesul direct al tuturor categoriilor de utilizatori la documente. Timp de 10 ani donațiile Băncii au fost gestionate de către bibliotecarii de la *Sala de științe sociale* din sediul central al B.C.U.

Publicațiile din *donăția* Băncii Mondiale au parcurs următorul **traseu**:

- **Serviciul Achiziții** (inventariere, barcodare, îmborderare);
- **Serviciul Catalogare-Clasificare** (prelucrare cu prioritate) descriere bibliografică, clasificare/indexare;
- **Sala de științe sociale „Lucian Blaga”** (sediul central al B.C.U, et. II) organizare în acces direct (cotare sistematico-alfabetica: ex. 336.71/V24 - *Management bancar. Risc bancar*).

În 28 martie 2007, fondul Băncii Mondiale este transferat de la Biblioteca Centrală Universitară “Lucian Blaga” în clădirea Bibliotecii Facultății de Științe Economice din Cluj-Napoca (F.S.E.G.A.), str. Teodor Mihali nr. 58-60, într-o sală de lectură distinctă, tot cu acces liber la raft (acces direct). Fondul de publicații donate de Banca Mondială cuprindea la sfârșitul anului 2008: 2646 cărți, 315 periodice și 101 CD-ROM-uri, conform tabelului următor:

Situația intrărilor de documente în Fondul Banca Mondială (1996 - 2008)

ANUL	CARTI	PERIODICE	CD-uri
Total:	2646	315	101
Din care : 1996	127		
1997	152		
1998	241		
1999	165		

2000	209
2001	187
2002	228
2003	95
2004	117
2005	309
2006	321
2007	435
2008	60

Tipurile de documente existente în *Fondul Banca Mondială* sunt cărți, periodice, CD-ROM-uri, baze de date online.

Din anul 2009, publicațiile Băncii din fondul special al B.C.U. Cluj-Napoca sunt prelucrate în totalitate la biblioteca F.S.E.G.A. Activitățile aferente procesului de prelucrare vizează:

- catalogare, clasificare, indexare,
- punerea barcodurilor pe publicații,
- inventariere,
- ștampilare și aplicarea senzorilor de protecție antifurt,
- intercalarea publicațiilor la raft.

Fondul este organizat în sistemul accesului direct pentru a facilita regăsirea rapidă a informațiilor de specialitate din variate domenii de interes ale utilizatorilor, ca de exemplu: **Economia politică și socială, Economia mondială, Finanțe internaționale, Administrația publică, Asistența socială, Statistica, Politicile sociale, Protecția mediului etc.**

Acest tip de organizare facilitează accesul studenților, masteranzilor, a celor care studiază în școlile doctorale, cercetătorilor și profesorilor, la publicațiile de specialitate editate de *Banca Mondială*. Am căutat și am reușit să transformăm această sală, într-un atelier important al activității științifice și de cercetare din Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor, dar și pentru cei de la alte unități ale centrului academic din Cluj-Napoca, care sunt interesați de studierea problemelor și fenomenelor economice și sociale ale datelor și informațiilor furnizate de acest fond.

Menționăm în acest context că, multe titluri din publicațiile Băncii Mondiale se regăsesc în bibliografiile lucrărilor de licență, disertațiilor și chiar tezelor de doctorat realizate în cadrul universității. Creșterea frecvenței numărului titlurilor consultate este reprezentată în graficele anexate.

Modalitățile de promovare a fondului Banca Mondială:

- acces direct (acces liber la raft);
- catalog tradițional (alfabetic; topografic) și catalogul online (OPAC);
- stand cu noutăți
- expoziții lunare;
- afișe, pliante,
- pagina web a bibliotecii
- programul de formare a utilizatorilor.

Cele mai consultate titluri din Fond, atât în sediul central al BCU, cât și la biblioteca FSEGA:

- **FOREIGN DIRECT INVESTMENT**
- **EVALUATING SOCIAL FUNDS**
- **INTERNATIONAL FINANCIAL STATISTICS**
- **ANALYZING BANKING RISK**
- **THE WORLD BANK ANNUAL REPORT**
- **GLOBAL DEVELOPMENT FINANCE**
- **WORLD DEVELOPMENT INDICATORS**
- **INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS**
- **WORLD ECONOMIC OUTLOOK**
- **CHINA (ECONOMICAL, FINANCIAL PROBLEMS)**
- **AFRICA (POWERTY, HEALTH PROBLEMS)**

Categoriile de utilizatori interesate de fond și gradul de utilizare:

- studenți, cadre didactice, doctoranzi, cercetători, economiști, consultanți financiari;
- 5 - 10 utilizatori/zi (până în anul 2005) și 30-40 utilizatori/zi (din 2007 – în prezent);
- aprox.250 utilizatori/lună, respectiv 600 utilizatori/lună (în prezent).

5. Influența modificării politicii Băncii Mondiale asupra colaborării dintre cele două instituții. Planurile de viitor.

Criza financiară mondială a impus modificarea esențială a politicii Băncii Mondiale față de bibliotecile de toate categoriile care se află în raza sa de activitate.

În luna august 2008, Banca Mondială transmite prin **Decizia FY 09** - noile condiții ale politicii față de bibliotecile depozitare/ regionale:

- furnizarea în continuare a publicațiilor ca donație, în schimbul contravalorii transportului;
- posibilitatea alegerii livrării publicațiilor în formă electronică;
- gratuitatea accesului online la resursele Băncii Mondiale.

Practic, a intervenit o schimbare de politică de asistență acordată de Banca Mondială sub aspectul distribuției publicațiilor. Conform formularului transmis FY 09 biblioteca a fost informată că trebuie să aleagă una dintre cele trei variante propuse de instituția tutelară.

Prima variantă, preconizează posibilitatea bibliotecilor de a opta pentru un anumit statut, a putea fi o bibliotecă depozitară, respectiv pentru a avea statutul de bibliotecă regională. Ambele variante prezintă atât avantaje cât și dezavantaje pentru instituțiile colaboratoare. În cazul primei categorii, a bibliotecilor depozitare, se beneficiază în cadrul colaborării, de trimiterea a 300 titluri noi pe an, iar cele regionale de doar 30-50 titluri noi pe an. În vederea reducerii costurilor de transport, Banca Mondială sugerează necesitatea realizării unor asocieri atât în cazul bibliotecilor depozitare cât și a celor regionale. B.C.U. Cluj-Napoca a decis să rămână în continuare instituția care dorește să aibă în patrimoniu publicațiile Băncii Mondiale în formă tipărită, devenind astfel singura bibliotecă depozitară de acest fel din țară, care își sporește fondul de acest gen cu 300 volume pe an.

A doua variantă propusă de Banca Mondială, presupune plata integrală a cheltuielilor de transport ale publicațiilor din SUA. Adoptarea variantei a doua, înseamnă o activitate independentă a unei biblioteci de depozitare sau regionale, fără existența vreunei asocieri dintre ele, ceea ce implică, obligația plății integrale a cheltuielilor de transport ale publicațiilor de către o astfel de instituție.

Cea de a treia variantă propusă de Banca Mondială, care poate fi considerată și cea mai avantajoasă din punct de vedere economic, presupune renunțarea la formele tipărite ale publicațiilor și livrarea acestora pe suport electronic (respectiv CD-DVD). Acesta constituie o donație care nu implică nici un fel de costuri din partea beneficiarilor.

Majoritatea bibliotecilor de depozitare au optat pentru publicațiile pe suport electronic. B.C.U. Cluj-Napoca a optat pentru varianta formei tipărite din motivul amintit anterior, al asigurării continuității colecției.

În luna mai 2009, Banca Mondială își modifică din nou politica față de biblioteci comunicând **Circulara FY 10**. Potrivit acestei noi orientări, România, intrând în Uniunea Europeană, a ocupat un loc într-o comunitate a țărilor puternic dezvoltate din punct de vedere economic și potrivit indicatorilor WDI (World Development Indicators) face parte din categoria acelor țări care au o putere economică semnificativă. Din aceasta cauză ea nu mai beneficiază de discount la publicațiile Băncii Mondiale. Demn de menționat este că, deși Bulgaria este țară membră a Uniunii Europene, având același statut, beneficiază de o reducere de 50 procente la prețul publicațiilor de la Banca Mondială, datorită faptului că nu a avut o creștere economică atât de puternică în anul 2008, precum România. Totuși, reliefăm că prin **Circulara FY10**, Banca Mondială confirmă că accesul la bazele de date rămâne în continuare gratuit, pe termen nedeterminat.

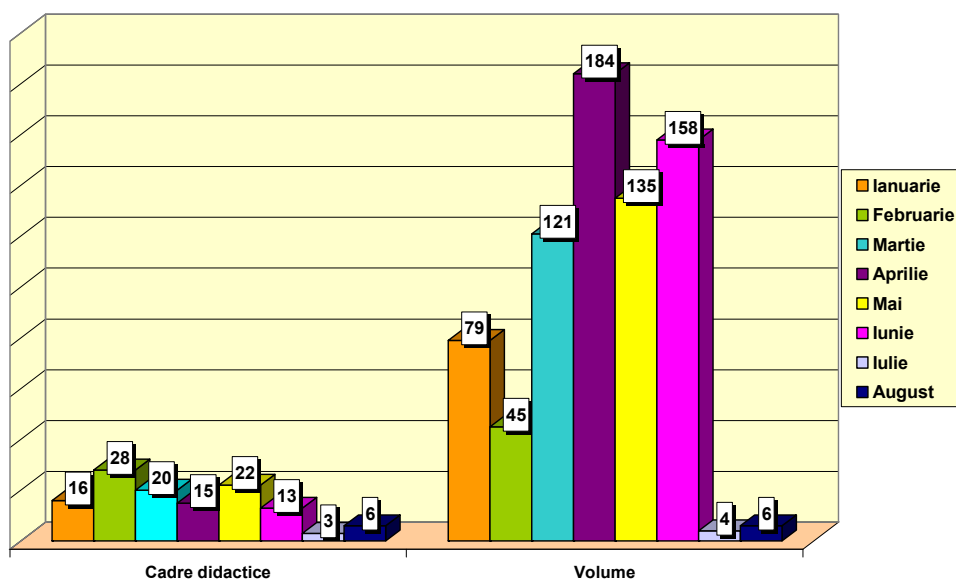
Mai precis, conform acestei noi politici, Banca Mondială solicită achitarea de către B.C.U. Cluj-Napoca a contravalorii publicațiilor furnizate (4000 USD), la care se adaugă contravaloarea transportului (1160 USD). Relațiile B.C.U. Cluj-Napoca cu Banca Mondială au avut un trend descendent din anul 2007 până în vara anului 2009, mai ales datorită schimbărilor frecvente de personal din cadrul C.I.P. România. Propunerile menționate în **chestionarele de evaluare ale Băncii Mondiale** au vizat cu precădere **îmbunătățirea serviciilor oferite utilizatorilor**: accesul gratuit la bazele de date online, dotarea B.C.U. Cluj-Napoca cu stații de lucru pentru utilizatorii bazelor de date ale Băncii Mondiale, împrumutul interbibliotecar între bibliotecile de depozitare ale publicațiilor Băncii Mondiale, ș.a.

De asemenea, planurile de viitor se vor axa pe următoarele **propuneri**: continuarea și întărirea colaborării cu Banca Mondială; invitarea reprezentanților Băncii la conferințele organizate de B.C.U. Cluj-Napoca, dar și de F.S.E.G.A.; evaluarea periodică a gradului de satisfacție a utilizatorilor față de serviciile (accesul la bazele de date și la publicațiile Băncii); asigurarea mai multor calculatoare pentru consultarea publicațiilor în format electronic; continuarea finanțării pentru a asigura publicațiile tipărite pe următorii ani etc.

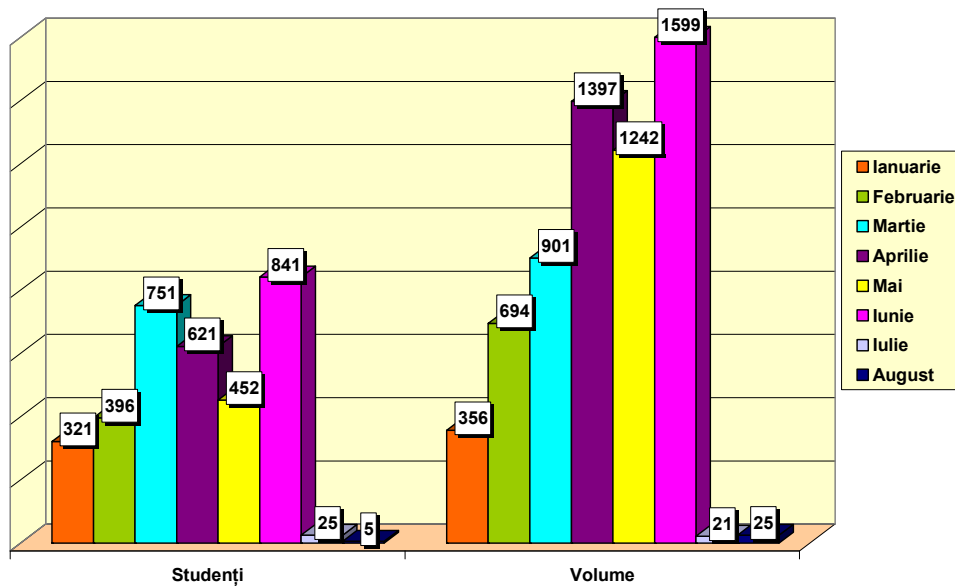
Detalii despre Fondul *Banca Mondială* din colecțiile B.C.U. Cluj-Napoca pot fi obținute accesând adresa <http://www.bcucuj.ro/banca-mond.html>.

ANEXE

Statistica cadrelor didactice și a volumelor consultate
ianuarie-August 2009

Statistica studenților și a volumelor consultate
ianuarie - August 2009

ORIZONTURI

Mass-media și filosofia

Filosoful ca jurnalist, sau: sinteza unei ideologii ostensive

Aurel Teodor CODOBAN
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj,
Departamentul de Filosofie

Cuvinte cheie: Filosofie, mass media, filosof, jurnalist, ostensiv, imagine

Rezumat: Astăzi, când* amploarea mass-media a depășit-o evident pe cea a filosofiei devenind coextensivă cu însăși cultura, problema este cum și cât are de împărțit filosoful „înțelepciunea”, „adevărul” sau „cunoașterea” cu reprezentantul prin excelență al acestei mass-medii, cu jurnalistul. Filosofia nu se poate confrunta cu mediile decât dacă devine o practică efectivă a comunicării, înțelegînd prin aceasta că ne schimbă felul în care comunicăm cu noi înșine și comunicăm prin propria noastră existență cu ceilalți. Grație însăși instalării ostentivității în cultură prin intermediul mass-mediei electronice, filosoful are șansa de a redeveni, e adevărat, numai în comunicare, vechiul actor existențial care a fost și care încorporează în propria existență textul prealabil, al propriei gândiri sau al tradiției.

E-mail: aurelteodor@yahoo.com

*

„Mă consider un fel de jurnalist, în măsura în care ceea ce mă interesează este actualitatea, ce se petrece în jurul nostru, ce sîntem, ce se întîmplă în lume. Filosofia, pînă la Nietzsche, avea ca rațiune de a fi eternitatea. Primul filosof-jurnalist a fost Nietzsche. L-a introdus pe „azi” în cîmpul filosofiei. ... Iată de ce filosofia pentru mine e un fel de jurnalism radical.”

(Michel Foucault)

Încă din momentul auroral al apariției filosofiei, filosoful s-a văzut nevoit, din modestie sau din obligație, să împartă înțelepciunea cu alții. După formula tîrzie și explicită a lui Platon, nimeni nu deține (întreg) adevărul, ci numai participă la el. Și într-adevăr, în Grecia mai întîi, ceea ce noi am numi astăzi „literați” au făcut figură de înțelepți, cel puțin tot pe atît cît și înțelepții precursori ai lui Socrate. Mai tîrziu, la începuturile modernității, tot o figură de înțelepți au făcut-o savanții, oamenii de știință, cu atît mai mult cu cît, în cazul unor filosofi ca Galilei, Descartes, Leibniz, cele două laturi, filosofia și știința, emanau de la aceeași personalitate. Problema este dacă astăzi, când amploarea mass-mediei a depășit-o evident pe cea a

---

* Editorii respectă opțiunea autorului cu privire la ortografia legată de folosirea literei „i”.

filosofiei devenind coextensivă cu însăși cultura, cum și cât are de împărțit filosoful „înțelepciunea”, „adevărul” sau „cunoașterea” cu reprezentantul prin excelență al acestei mass-medii, cu jurnalistul¹. Pentru că, întrebându-ne cât participă filosoful și cât participă jurnalistul la „înțelepciune” și „adevăr” ne întrebăm de fapt cât participă filosofia și cât participă mas-mediile, ca forme prin excelență vizibile ale globalizării comunicării, la „înțelepciune” și „adevăr” ?

Formulată atât de abrupt, problema relațiilor dintre filosofie și mass-media poate suna superficial și neconvingător. Dar comparația directă a jurnalistului de astăzi cu Socrate – cel care ar trebui să fie figura emblematică a filosofiei occidentale, așa cum Iisus este a religiei occidentale – o poate face mai convingătoare și îi poate da consistență. Pentru că la Socrate, cel care își purta dialogurile sale în piețele Atenei și care își formula întrebările în cadrul unor întâlniri prietenești, este foarte evidentă calitatea filosofiei de a chestiona valorile, convingerile și ideile unei comunități. Dar astăzi, filosofica artă a maieuticii, arta de a pune întrebări cu privire la chestiuni de relevanță măcar transindividuală, dacă nu direct publică, de a dialoga pentru a naște în mintea participanților și spectatorilor idei, convingeri și atitudini întemeiate pe valori unanim recunoscute, pare să aparțină jurnalistului. Căci, după ce, cu decenii în urmă, oamenii de știință, mai ales, și unii filosofi – adesea motivați ideologic –, declanșau autochestionarea morală și ideatică a comunității față de evenimentele sociale ori politice și față de descoperirile științifice, astăzi numai jurnaliștii se mai află într-o astfel de poziție. În timp ce relația firească a filosofului cu temele existențiale ale omului și comunității actuale, aproape că a dispărut în spatele unui discurs de o abstracție și o elaborare atât de rafinată și sofisticată încât a pierdut orice audiență în afara celei extrem de restrânse a unor grupuri de erudiți universitari. Și chiar dacă ar dori să se adreseze unui public larg, filosoful nu o mai poate face decât prin intermediul mas-mediei și cu mijloacele ei discursive.

Din perspectiva unei istorii a filosofiei occidentale ca istorie a discursului filosofic, deci a filosofiei ca și comunicare, favorabilă mai degrabă comparației celor două decât emfazării specificului și importanței filosofiei, atât situația relației dintre mas-medii și filosofie cât și chestiunile pe care le ridică, devin mai inteligibile și mai clare. Pentru că momentul de origine al filosofiei, ca și unele din momentele ei ulterioare nu sunt lipsite de similarități cu situația de acum. Primii gânditori greci, cei care s-au numit „înțelepți” (sofoi) împărtășeau, în pofida numelui, înțelepciunea împreună cu literații, cu marii poeți, cum au fost Homer și Hesiod. Pe atunci chiar și forma discursului era similară cu cea a literaturii: aforisme, sentințe, poeme. În discursul în proză, adesea, să o recunoaștem, dificil de urmărit, filosofia s-a instalat destul de târziu, odată cu acceptarea numelui de filosofie. Atunci, printr-o dublă

---

¹ Desigur, aici trebuie să luăm jurnalistul într-o accepțiune emblematică foarte largă în absența unui termen mai potrivit pentru a desemna pe omul de medii – sintagmă prin paralelism cu cea de „om de știință” -, pe „comunicaționist”, pe profesionistul comunicării interpersonale și publice, pe terapeutul comunicării interindividuale și pe criticul relațiilor publice, pe gazda de talk-show și pe producătorul în comunicare de evenimente politice, culturale, mondene sau chiar individual-personale, care sunt toate figuri susținute de noile științe ale comunicării sprijinite pe tehnologiile electronice.

mişcare, s-a rezolvat și vechea dispută ce domnea între gânditori și poeți în ceea ce privește înțelepciunea: pe de o parte filosofii s-au autodeclarat, modești, doar iubitori de înțelepciune, iar pe de alta au contestat înțelepciunea poezilor. Platon a fost cel care a observat că poezii, artiștii în general, sunt capabili să descrie lucruri pe care nu le cunosc și nu le pot produce. Cum este posibil acest lucru? Desigur, dacă ei nu cunosc direct despre ceea ce vorbesc, o pot face numai inspirați de zei; în incapacitatea lor de a cunoaște ceea ce fac, poezii, ca și oracolul, sunt cuprinși, de fapt, de un fel de nebunie divină.

Înțelepciunii poezilor sau profeților oraculari, care este o simplă asertare inspirată de zei, i se opune iubirea de înțelepciune a gânditorului: filosoful știe ce spune pentru că își poate argumenta logic afirmațiile, adică le cunoaște din interiorul gândirii. O astfel de diferențiere nu a părut suficientă unui filosof ca Platon, care a împins animozitatea pînă într-acolo încît i-a alungat, după cum se știe, pe poeți din cetatea rațională a filosofiei. Marele său discipol, Aristotel, i-a reprimat, considerînd arta un fel de cunoaștere, pusă sub ascultarea poeziei. Poeticile și esteticile au fost cele care au ținut sub ascultare, teoretică și normativă, arta în lungul istoriei filosofiei occidentale. Ele au fost cîinii de pază discursivi, pe care filosofia i-a folosit împotriva pretențiilor la deținerea înțelepciunii care ar fi putut veni din partea artei. Destinul istoric al occidentului a făcut apoi ca filosofia să redevină religie și să fie pusă sub ascultarea teologilor aproape un mileniu după aceea. Destin cu un dublu tăiș însă, să nu uităm, deoarece filosoful roman, a cărui operă era necunoscută în afara elitei marilor orașe, este făcut cunoscut straturilor mijlocii din antichitatea clasică datorită predicării și speculațiilor creștine¹ iar paradigma monastică include aspecte ale stilului de viață asocial, al cinicilor...

Cînd, în epoca modernă, filosofia a revenit triumfătoare, ca și discurs al cunoașterii, situația s-a repetat, întrucît a avut de confruntat o altă pretendentă la înțelepciunea cunoașterii, știința. La fel ca altădată filosofia greacă față de literatură, marea filozofie germană a încercat să țină cunoașterea științifică sub ascultare teoretică și normativă, construind o teorie generală a cunoașterii. Pe acest teren, ea și-a supraevaluat propria cunoaștere, considerînd-o totală, în ceea ce privește întinderea, și absolută, în ceea ce privește pătrunderea. Ultimul mare filosof sistematic, Hegel, definește filosofia drept „știința absolută a Absolutului”. Plină de modestie și dedicată utilului, știința modernă a acceptat să i se distribuie o cunoaștere parcelară și testabilă experimental, dar și-a apărut-o apoi constituindu-și propriile teorii ale cunoașterii științifice particulare ca epistemologii de ramură (ale matematicii, fizicii, biologiei etc.) și propunînd dinspre matematică, chiar o logică nouă, diferită de cea clasic filosofică, cea aristotelică. Mai apoi, științele din a doua generație, ale omului și societății, teoriile sociologice, psihologice, economice și lingvistice, și-au construit mai mult decît propriile epistemologii care să le protejeze demersul și discursul față de filosofie. Ele au construit propriile teorii asupra cunoașterii filosofice însăși, metafilosofiile științifice, care au criticat, uneori pînă la desființare, discursul și demersul filosofiei.

---

¹ Pentru Nietzsche creștinismul este filosofie pentru mase, platonism vulgarizat.

Noi suntem astăzi moștenitorii consecințelor acestor confruntări și instalați deja în tematizarea comunicării. În consecință devenim martorii unei noi confruntări: cea dintre filozofie și mass-media, cea dintre jurnalist și filosof sau mai general și mai precis între gânditor și specialistul în comunicare, adică specialistul în științele și practicile comunicării. Prima confruntare, cea dintre filosof și poet, s-a petrecut atunci când filosofia tematiza „ceea ce este”. Această rundă, filosofia a câștigat-o, invocând calitățile de descriere categorială și argumentare logică ale propriului discurs, față de metaforele și figurile poetice ale discursului de gen literar și foarte adesea concordanța între discursul filosofic și propria viață. O a doua tematizare, cea a epocii moderne, a fost cea a cunoașterii. Marea filosofie germană a susținut că „ceea ce este” e relativ la ceea ce cunoaștem: pentru ea, a fi înseamnă a fi cunoscut. Confruntată cu cunoașterea științifică modernă, cunoașterea filosofică a încercat să facă scor egal, contrabalansând experimentul și limbajul matematic printr-o cunoaștere totalizatoare și printr-o raționalitate axiologică. Adică, dacă scorul n-a mai fost favorabil filosofiei, nici nu i-a fost defavorabil, căci filosofia și-a afirmat capacitatea de a supune unei critici a scopurilor ceea ce știința oferea ca mijloace. Cea de a treia tematizare, tematizarea filosofiei actuale este cea a comunicării. Această tematizare a comunicării este evidentă în importanța acordată limbii și semnului, atât la Heidegger, cât și la structuraliști și post-structuraliști, ori în filosofiele analitice sau în pragmatism. Însă în practicarea comunicării care s-a globalizat, filosofia se confruntă acum cu mijloacele de comunicare de masă.

Desigur, de pe pozițiile unei gândiri care a tematizat cât se poate de subtil și autentic comunicarea, Heidegger ne-a reamintit că filosofia occidentală a uitat Ființa. Dar ființa a fost mai degrabă o soluție decât o problemă în filosofia occidentală! Ființa a fost o soluție la problema existenței răului întrucât ea a făcut ca lumea să poată fi reprezentată ca asimetrică, orientată spre bine, adevăr și frumos. Grație ei, răul a putut fi definit drept carență de ființă, iar filosofia a putut spune că (*per total*) “totul e bine”. Tot astfel, succesivele tematizări pot fi considerate soluții similare: răul este carență de cunoaștere, sau răul este carență de comunicare. Realul este astfel prezența care ni se împotrivesc, a ceea ce ca obiect, ni se contrapune. Paradisul este o conformitate cu dorința; rea-litatea ne arată că lumea e rea (ca să ne jucăm cu etimologii improvizate!) întrucât obiectează dorinței noastre.

Prin urmare, pentru filosofie, lumea cu consistența ei reală este problema. Or, în a treia tematizare, lumea este lumea comunicării, adică a limbajului. Dacă spunem că omul trăiește în lume, nu în mediu, asta înseamnă că trăiește într-o realitate construită de semnificații și sensuri.¹ (Nu ne plimbăm prin pădure, ne

---

¹ Omul are nevoie de semnificații pe care povestirile le organizează într-un sens pentru că este o ființă născută prematur. Absența sensului este insuportabilă pentru om, este un dezastru, este răul. Omul nu poate însă trăi deplin semnificațiile și sensurile pe care le inventează. Viața, mai precis adaptarea la ceea ce este mereu prealabil dat, nu permite transformarea cuvântului în gest. De aceea omul este animalul unei veșnice nostalgii, căci nu se poate întoarce acolo de unde nu a fost niciodată alungat, pentru că nu a trăit niciodată în semnificațiile "pure" și este mereu sedus să o facă.

plimbăm prin cuvîntul pădure!). Pentru că limba mai întîi semnifică și apoi desemnează, descrierile sau lumile sînt în principiu și inițial ficționale, fără valorile de adevăr referențial sau intersubiectiv, valori pe care le primesc ulterior, numai în anumite condiții. Pluralitatea și paralelismul lumilor dizolvă vechiul monism și instituie pluralitatea și, pe această cale, virtualul. Totul e imanent, dar oameni alăturați, trăind în același spațiu trăiesc totuși în lumi diferite. Se ajunge ca pluralitatea lumilor să înlocuiască și transcendența și transcendentalul, prin simpla transcendență: aici și acum, în imanență, dar în pluralitatea lumilor paralele. E consecința disoluției structurilor piramidale ale asimetriei lumii pe care filosofii o cred orientată spre bine – și ale asimetriei autorității – și înlocuirii lor cu structurile de rețea ale comunicării. Totodată, e un alt fel de a spune că nu există rău – există numai lumi alternative, paralele. Adică perspective diferite: ceea ce pare bine undeva, altundeva poate părea rău, dar un rău absolut nu se găsește nicăieri. E noul fel de a spune, conform tradiționalei mistici filosofice: (*per total*) totul e bine!

Comunicarea între aceste lumi virtuale paralele face trecerea de la textul clasic la hipertextul noilor medii electronice. Această realitate de comunicare aduce cu sine o indistinție afară – înăuntru care face să dispară realitatea din „afară”. Odată cu ea apare un gen de realitate virtuală care nu mai este sinonimă cu conceptul de realitate potențială al vechilor filosofii. Se instalează indistinția între reprezentat și reprezentant, între imaginea primă și copie (imitație). Realitatea reprezentată este luată ca realitate efectivă; realitatea devine similară cu construcția ei în comunicare. Generalizarea comunicării permite o simulare generalizată. Suveranitatea simulacrului, despre care ne vorbește Baudrillard, este o consecință a dispariției, fără speranță de revenire, a altor moduri de a crede în prezența reală, cu excepția comunicării. Noile, în raport cu modernitatea, medii încarnează această formă a realității: televiziunea a fost mai întîi lume reală a postmodernismului. Acum cyber-space-ul duce și mai departe această realitate, care devine, cum spuneam, încă mai virtuală. Net-ul poate susține spectacolul deschis, interactiv – ceea ce vechea televiziune de tipul filmului, care este o operă închisă, nu era – iar șansele lui, – ca proprietate a tuturor, descentralizat și indestructibil – sînt încă mai mari decît ale celorlalte medii, devenind mijlocul comunicării de masă prin excelență. Așteptînd promisa deplină integrare – „simbioza comprehensivă” – între minte și mașina electronică, simulatoarele militare de antrenament devin o formă de educație care încurajează acceptarea acestui real. În buna și marea tradiție a tematizării cunoașterii, modernismul a considerat mass-media drept o descriere a realității, pe cînd pentru comunicarea postmodernă, în evoluție spre globalizare, realul este numai ca sistem de semne organizat în discurs despre lume. Astăzi știm că presuposițiile bunului simț despre real depind de modul în care acesta este reprezentat, descris, introdus în discurs și interpretat. Nu există nimic natural în real, totul a fost de la început și întotdeauna cultural, adică mijlocit de reprezentări. De aceea, mass-media este un simulacru de real, lipsit de semnificație și fără legătură cu realitatea așa cum filosofia a gîndit-o în primele două tematizări ale sale.

Toate aceste schimbări fac foarte problematic rezultatul confruntării actuale dintre filosofie și mass-media. Care sînt prin urmare, în aceste condiții, șansele

tradiției gândirii filosofice dacă nu de a câștiga, măcar de a supraviețui acestei noi și mai dure confruntări pe care o poartă cu mas mediile? Desigur, indiferent de constatarea realității, filosofia occidentală a pretins că deține adevărul și cunoașterea. Să observăm atunci, urmînd etapele istorice ale constituirii discursului filosofic, o primă diferență față de situația actuală: dacă în raport cu literatura mitologică filosofia putea pretinde că participă mai mult la adevăr, acum i-a devenit imposibil. Odată cu marile tematizări filosofice și concepția asupra adevărului s-a schimbat. Prima dintre teoriile filosofice ale adevărului se leagă de prima tematizare – sau epistemă, cum ar fi spus Foucault. E momentul auroral al filosofiei grecești care se întrebă asupra a „ceea ce este”, căutînd în materie sau formă principiul, temeiul acestei lumi. Ordinea existenței, a gândirii și a rostirii fac una, nu sunt despărțite. Cunoașterea este și rostire adevărată pentru că spune „ceea ce este”. Aristotel va exprima cît se poate de clar formula primă a adevărului în teoria adevărului corespondență. Afirmația sau negația este adevărată dacă ea corespunde la „ceea ce este”. În această teorie a adevărului proprietatea de adevăr aparține relației, raportului dintre enunț și starea de fapt. Acest tip de adevăr este cel pe care îl întîlnim în științele bazate pe observație și experimentare directă. Odată cu a doua tematizare, a cunoașterii, ceea ce este devine relativ la ceea ce cunoaștem. Adică ceea ce nu cunoaștem nu există în mod real pentru noi. Există aici deja două ordini distincte: ordinea a „ceea ce este” pe de o parte, și ordinea gândirii și rostirii, pe de alta. Ordinea a „ceea ce este” nu mai poate fi direct accesată, dacă nu cumva, așa cum crede Kant, nu poate fi deloc accesată, fiind „lucrul în sine”. Tot în conformitate cu Kant, teoria adevărului devine teoria adevărului coerentă. Adică dacă punctul de plecare este axiomatic corect și dacă pașii pe care îi facem sunt corecți rezultatul raționamentului nostru e corect.

Pentru cea de-a treia tematizare, cea a comunicării, „ceea ce este” și ceea ce cunoaștem ca realitate este relativ la comunicare: ceea ce nu comunicăm, nu există pentru noi! Cea de-a treia teorie a adevărului nu este încă la fel de clar formulabilă ca și primele două. Totuși, am putea-o descoperi schițată la Heidegger. Este teoria adevărului-semnificație despre care filosoful român, Constantin Noica vorbește implicit, comparîndu-l cu adevărul exactitate. Adevărul este cu atît mai adevărat cu cît semnificația lui este mai universal acceptabilă. Acest tip de adevăr este, la urma urmei, adevărul democratic al valorilor. O valoare este cu atît mai adevărată cu cît are o sferă de cuprindere sau o amplitudine mai largă în raport cu grupurile umane. Acest tip de adevăr – semnificație, sau mai degrabă adevăr sens –, stabilit intersubiectiv și democratic, este adevărul de acum al discursurilor artei, culturii în general și politicului. Or el constituie, după cum se va vedea, totodată unul din principiile producției mass-media, cel care le conferă caracterul de comunicare de masă. Iar dacă măsurăm forța noului adevăr prin amploarea cuprinderii semnificației sale – în definitiv, aceasta este cea mai operațională măsură a democrației dezirabile! –, ce filosof, oricît de socratic ar fi el, se poate măsura cu audiența și aprobarea – „consensul”! – cu care sunt întîmpinați jurnaliștii de talkshow? Ce sistem filosofic sau ce roman ori poem, mai au forța modelatoare a clipurilor publicitare ori muzicale, care modelează astăzi stilul de viață, pasiunile și sexualitatea tinerei

generații? În transmiterea adevărului, în învățarea socială de astăzi nu vechea tradiție și nici cunoașterea modernă modelează individul, ci mass-media.

Schimbarea este încă mai radicală la întâlnirea dintre cunoaștere, pe care filosofia și-o aroga altădată, și comunicare. Am văzut ce s-a întâmplat cu vechea gândire ontologică, de îndată ce, odată cu criticismul kantian, a fost reluată în cheia cunoașterii. Rămîne să vedem ce se întâmplă cu cunoașterea de îndată ce este reluată în tematizarea comunicării. În cunoscutul său raport asupra cunoașterii Lyotard ne spune: cunoașterea încetează să mai fie un scop în sine, pierzîndu-și valoarea de întrebuintare și devenind doar valoare de schimb. Dobîndirea cunoașterii nu mai înseamnă o perfecționare de sine sau un antrenament al minții ca în *Jocul cu mărgelele de sticlă...* Cunoașterea devine, similar bunurilor materiale, un produs destinat vânzării și valorificării printr-o nouă producție. Aici trebuie să constatăm că una din profețiile neo-marxiștilor s-a îndeplinit: știința devine „forță nemijlocită de producție” și încetează de a mai fi preocuparea gratuită a “sufletului frumos”. Și într-adevăr, noile descoperiri științifice costă tot mai mulți bani, și angajează tot mai mulți cercetători, care au randament tot mai mic al muncii. Poate că unele discipline științifice, fiind mai descriptive, ca anatomia ori geografia, sînt, mai ales, de aceea, practic încheiate. Dar stagnarea privește însăși calitatea de teorie a științei. Teoriile noi coexistă cu cele vechi (teoria newtoniană cu cea a relativității), iar faptul că nu se exclud arată că adevărul lor este relativ. Teoriile științei se dovedesc a fi similare cu cele ale filosofiei: și-au pierdut universalitatea și nu mai pot demult pretinde un acord general și care să facă false variantele. Acum ambele nu mai au curs: teoriile științei contează numai ca descrieri posibile ale lumii, identificîndu-se astfel teoriilor filosofice metafizice.

Marile teorii, științifice sau metafizice, aparțin în egală măsură destinului postmodern al marilor narațiuni. De acum înainte tehnicile sînt cele care vor progresa și este mai corect să vorbim despre tehnosciență, decît despre știință. Cu atît mai mult cu cît cunoașterea teoretică este deductivă, separă și ierarhizează de sus în jos, după formula piramidei, și, prin aceasta, blochează comunicarea, care este în ton cu stilul inductiv și experimentalist al cunoașterii – a învăța așa cum descoperi, a învăța prin încercări. În comunicare totul e empiric, contează numai experiența efectivă imediată (performanța) și nu speculația teoretică detașată și distanțată (competența), muzica pe care o poți cînta, nu cea pe care o poți asculta! Pentru cunoaștere ceva este stabilit definitiv, odată pentru totdeauna, pe cînd comunicarea presupune reveniri, adăugiri, schimbări: o re-licitare continuă, așa cum este însăși viața. Cunoașterea modernă conduce la argumentație și monolog, comunicarea presupune discursul și dialogul. Pentru cunoaștere, comunicarea este doar expresie. Comunicarea postmodernă însă poate elimina cunoașterea ca și conținut, întrucît comunicarea își poate fi, și în bine și în rău, propriul conținut.¹ Cunoașterea are mai

---

¹ Inversarea raportului între cunoaștere și comunicare odată cu trecerea de la universalismul modernității la globalizarea postmodernă este paralelă și analogă cu inversarea raportului între producție și consum. Modernitatea era interesată de cunoaștere așa cum era interesată și de producere; postmodernitatea este interesată de comunicare așa cum este interesată și de consum.

multă nevoie de comunicare, de expresie, decât comunicarea de cunoaștere, de conținut. În acest sens, diferit de conceptul tradițional al comunicării, apropiat de cunoaștere, care miza pe conținut, conceptul postmodern al cunoașterii accentuează pe latura ei de relație.

Desigur, departe de a admite, ca modernii, că singurul discurs cognitiv autentic ar fi cel științific, postmodernismul nu privilegiază nici un discurs cultural și nu le ierarhizează. Viziunea postmodernă a lumii este aceea a unui mare număr de modele ale ordinii, fiecare dintre acestea generând un set de practici autonome. Modernii selectează o ordine, care astfel devine corectă și reprezintă realitatea. Postmodernii sunt mai degrabă interpreți, traducători ai ideilor aparținând unei tradiții, pentru a putea fi înțelese în sistemul de cunoaștere bazat pe altă tradiție. Importantă, din această perspectivă, este facilitarea comunicării între parteneri autonomi și prevenirea distorsiunilor sensului în procesul comunicării. Cunoașterea, îndeosebi cea modernă, științifică, a mizat pe referință și a cerut obiectivare impersonală. Comunicarea postmodernă mizează pe reprezentare, pe semnificare, și propune subiectivismul inter- și intrapersonal, e adevărat însă, codat cultural după formula alterității, a celui alt care este un alt eu însumi, diferit pentru că este diferit programat cultural.

Filosofia s-a folosit din plin de statutul ei de teorie, respectiv de metodologie și etică a comunicării, semnificării și interpretării. De pe astfel de poziții au fost produse majoritatea criticilor comunicării de masă. Creșterea audienței și impunerea figurii jurnalistului n-au fost însă afectate; acesta poate tot mai mult trece drept figura înțeleptului acestui timp. De ce? Pentru că filosofia clasică era o ideologie a raționalității care nu mai are curs și „trecere”. Ea aparține unei culturi de erudiție, unei culturi elitare a contemplației și speculației teoretice. Or, cultura noastră încetează să mai fie o cultură de erudiție. Ea se transferă în întregime într-o comunicare înțeleasă ca relație intersubiectivă mai degrabă decât transmitere de informații, cum era în cazul tematizării cunoașterii. Ieșim dintr-o cultură de erudiție tot așa cum în modernitate, odată cu Renașterea, Reforma și Contra-reforma, ieșeam prin cultura de erudiție din spiritualitatea religioasă a Evului de mijloc, pentru a ne instala acum într-o cultură a semnificării cotidianului.

Pe de altă parte, pe plan filosofic intern, programul wittgensteinian s-a generalizat într-o formă sau alta: sarcina primordială și unica justificare a filosofiei a devenit clarificarea semnificațiilor limbajului. Din mijloc de a privi spre lucruri, limbajul a devenit ținta privirii filosofice. Prin urmare, pentru a fi eficientă, o critică filosofică a comunicării trebuie să urmeze deplasarea generală a fundalului teoretic de la cotitura lingvistică („linguistic turn”) la cotitura pragmatică („pragmatic turn”). Astăzi, „pragmatic turn” înseamnă luarea în considerare a background-ului cultural istoric: categoriile cunoașterii nu pot scăpa de istorie; nu există esențe fixe în mintea oamenilor care să oglindească realitatea (Richard Rorty). Dar mediile nu sunt atât o teorie a comunicării cât o practică a comunicării. Prin urmare mediile au un drept de preempțiune: ele sînt o practică a ceea ce filosofia abia teoretizează. Filosofia nu se poate, deci, confrunța cu mediile decât dacă devine o practică efectivă a comunicării, o modalitate a procesului de comunicare. Astăzi mass-media este cea care aduce cu ea promisiunea unei noi sinteze culturale: după cea a filosofului și literatului, ori a

filosofului și omului de știință, pe aceea a filosofului și jurnalistului, a filosofului și omului de comunicare, a „comunicaționistului”¹.

Această figură aparține noii culturi a spiritualității imanentei și cotidianului și este figura ideologului unei ideologii ostensive, care mai degrabă arată semnificații prezumtivi, decât să impună semnificații și sensuri. Începe o nouă eră în care masele de divertisment, alcătuite din indivizi izolați care stau în fața televizorului, sunt manipulate și seduse prin imagine. Imaginea este doar asertivă: ea poate acționa manipulativ, dar ca atare ea acționează, mai ales, seducător. E nevoie de o nouă gândire, critică sau radicală - capabilă să se confrunte cu imaginile, cu manipularea și seducția, de o nouă gândire care să lupte împotriva vrăjirii conștiinței noastre de către mijloacele tot mai puternice ale comunicării noastre. Pentru că nu ne putem aștepta cu luciditate la o reîntoarcere a persoanei creștine sau măcar a subiectului kantian. Dacă există, pe diferite căi, o reîntoarcere posibilă a subiectului, pe care unii gânditori se grăbesc să ne-o anunțe, această reîntoarcere este a subiectului comunicării, nu a subiectului cunoașterii, pe care occidentul modernității târzii îl mai aștepta încă și care a sucombat definitiv sub criticile aduse de diferitele teorii ale comunicării, nelăsând în urmă decât reziduul masei de divertisment.²

---

¹ Actorul scenei culturale de astăzi nu mai este autorul (scriitorul) și nici măcar atât de mult gazetarul ori actorul, ci un soi de animator sau curator comunicațional. E evoluția spre manager a autorului. Spre un management al comunicării. În tematizarea comunicării managerul este eroul pentru că el pune în contact, deschide canalul comunicării între parteneri diferiți, fără să consume resurse. E omul funcției fatice, cea care se vedește a fi rolul tuturor telefoanelor mobile, sms-urilor sau e-mail-urilor. În plan cultural e ceva în genul povestitorului oral și animatorului și regizorului, cel care captează și menține atenția, cel care produce (pseudo-)evenimente, nu numai narative, dar și imaginative (adică în direcția imaginii).

² Adică, de fapt, o impunere a alterității care este una din metamorfozele ideii de subiect care, la rîndul său, decurge din eșecul ideii creștine de persoană. Antichitatea a produs un model ontologic spațial, care avea în vedere lucrurile ca pe niște entități, modernitatea creștină a produs un model ontologic în timp, care privea lucrurile ca niște entități aflate într-o relație, acum modelul ontologic este al alterității, al diferențelor în spațiu și timp, al relației care constituie entitățile. Metafizica tradițională și clasică a încercat mereu să ne demonstreze că lucrurile care au aparența că diferă sunt în fapt identice și provin dintr-un principiu unic, în timp ce gândirea actuală încearcă, dimpotrivă, să demonstreze că lucrurile care par identice sunt în fapt diferite și apar astfel ca o consecință a unei relații prealabile. Există astfel o diferență semnificativă între alteritate, care la prima ei apariție clară în dialectica hegeliană este legată încă de tematizarea cunoașterii și reprezintă la urma urmei intersubiectivitatea a doi subiecți cvasi kantieni, și alteritatea de comunicare în care subiecții sînt constituiți prin relația de comunicare. Alteritatea de comunicare este un chiasm (Merleau-Ponty): ceea ce este propriu și ceea ce este străin survin simultan, între ele există o împletire și sînt originare în aceeași măsură. Alteritatea ireductibilă, care apare astfel ca o garanție a comunicării autentice, reprezintă singura ieșire din solipsismul în care ne-a introdus tematizarea cunoașterii.

Ana-Maria Călinescu, *Fiiica Mirării* 210 × 297 mm.

Aici însă faptul că privim filosofia ca discurs și că ea poate apărea ca fiind de gen literar ne oferă un prim punct de plecare promițător pentru că implică o analogie cu destinul contemporan al artei. Căci, mai degrabă, decât urmînd cunoaște-rea științifică, urmînd arta își poate găsi filosofia un loc în raport cu mass-media în cultura contemporană. Într-adevăr, arta a urmat, oarecum, tematizările: dacă prima formă a artei s-a mulțumit cu dublarea și elogierea simbolică a ceea ce este, a doua formă a artei, odată cu proiectarea în spațiul euclidian și trompe-l'œil, a fost o formă de reprezentare după anumite metode, de felul cunoașterii. A treia formă a artei este inevitabil legată de comunicare, este, la drept vorbind, o artă a comunicării: devine de fapt modalitatea de prezentare a artei în comunicare. Artiștii numai deschid spațiul unei comunicări, dau proporții unor aspecte, reliefează, fac pertinente anumite mesaje. Artiștii au devenit comunicatori, iar arta s-a retras într-o anumită manieră de a comunica. Oricum, implicit sau explicit, arta aparține într-o mare măsură acum practicii efective a comunicării.

Dacă ar urma direcția acestei deplasări culturale a artei, filosofia ar avea șansa să regăsească unul din sensurile ei oarecum mistice, sau mai degrabă șamanice, pentru că sînt originare. Nu în sensul de a face din filosofie modalitatea de a spune că „totul e bine”, ci în acela de a face din filosofia occidentală o activitate în loc de o teorie. Într-adevăr, atîta vreme cît filosofia a fost o ideologie a raționalității – cam pînă la Schopenhauer – ea a fost în principal activitate de instalare a unui cod normativ și interpretativ de inspirație tradițională textuală. Gîndirea filosofică îți îngăduie acum însă să-ți identifice codurile propriei programări, este deci o filosofie critică a culturii înțeleasă ca ontologie a socialului. Dar însăși filosofia occidentală este un cod cultural, o programare a individului conform ideologiei raționalității. Sensul codificării este foarte plastic formulat de Wittgenstein atunci cînd spune: "ideea stă pe nasul nostru aidoma unor ochelari". Prin urmare noul rost al filosofiei poate fi formulat prin parafrazarea lui Heidegger: trebuie să eliberăm rostirea de literatură și gîndirea de filosofie. Filosofia nu mai este atît o teorie, cît o artă, tehnică, practică, și în acest sens o gîndire. Dacă, mai mult decît a fost cazul în cunoaștere, realitatea și adevărul și în ultimă instanță atunci și înțelepciunea, se află de partea comunicării, filosofia trebuie să devină o practică înțeleaptă a comunicării.¹

Se spune adesea că ceea ce aduce pericolul aduce și salvarea, că în problemă se găsește soluția. Grație însăși instalării ostentivității în cultură prin intermediul mass-mediei electronice, filosoful are șansa de a redeveni, e adevărat, numai în comunicare, vechiul actor existențial care a fost. El încorporează în propria existență un anumit text prealabil, al propriei gîndiri sau al tradiției. Odată cu moderna impunere a devenirii dialectice, a procesului, codificarea prealabilă s-a pierdut în favoarea unei

---

¹ Sarcină, s-o recunoaștem, foarte dificilă de vreme ce în practicarea comunicării circula următoarea definiție: „omul obișnuit spune ce știe, expertul știe ce spune”. Mulți dintre oamenii de medii care trec drept gînditori semnificativi fac astăzi de fapt mai degrabă figură de experți în comunicare: știu ce trebuie să spună masei de divertisment. O practică înțeleaptă a comunicării ar însemna să putem spune indivizilor masei de divertisment ceea ce știm că trebuie spus cu efectele pe care le obține cel care știe ce spune.

metode oferită de cunoaștere. Acum, în comunicare, unde totul este proces, adică interacțiune, filosoful devine un actor din *commedia del arte* care nu poate controla decât stilul său de a comunica cu sine și cu ceilalți. Pentru că în raport cu comunicarea, filosofia ca formă a culturii occidentale nu mai poate decât să ne procure un stil existențial comunicațional¹ sau, dacă avem unul inadecvat, să ne schimbe stilul existențial comunicațional, înțelegând prin aceasta că ne schimbă felul în care comunicăm cu noi înșine și comunicăm prin propria noastră existență cu ceilalți.

Dar filosofia este confruntată de către mass-media nu numai ca discurs al cunoașterii, ca ideologie a raționalității – sau, pentru a fi mai expliciti, ca religie pentru elitele raționaliste ale Occidentului, cum ar spune Derrida sau Eliade – ci și direct, în calitatea ei discursivă. După cum spuneam, filosofia este un discurs de gen literar, atașată „limbii naturale” și literei textului. Mass-media însă, împreună cu calculatoarele și noile instrumente de comunicare aparțin, dacă nu direct atotputernicei imagini, măcar sunetului (vocii). Desigur, astăzi ne este limpede că sub această ceartă între filosofie pe de o parte și literatură sau artă pe de alta, se află o dispută la fel de veche cum este cea dintre vorbire și scriere, și anume cea dintre imagine și text și mai general, „o luptă care este vizibilă în angajamentul profetilor evrei și al filosofilor greci (în special Platon) împotriva imaginii” (Vilém Flusser), o dispută a cărei miză religioasă ultimă se îndreaptă împotriva idolatriei. Să recunoaștem că mai apoi, în evoluția ei, adesea filosofia a câștigat împotriva cunoașterii științifice riguroase prin calitățile imaginii literare. Dar forța imaginii din media actuale este incomparabilă. Rorty a putut gândi filosofic împreună cu literatura (și totodată împotriva ei); cum este însă de gândit actualmente cu filmul, și încă mai mult cu imaginea din mediile electronice (?) în general (și totodată împotriva ei)?

Ideologia ostensivă și noua relație text-imagine pe care o aduce cu sine este prin urmare marea provocare pentru filosofie. Să observăm că din perspectiva tematizării comunicării, cele două criticisme filosofice succesive, ale cunoașterii și comunicării, pun în discuție de fapt, prima, partea de conținut a comunicării, cea de a doua, partea de relație a comunicării. Ele pot fi puse în paralel cu digitalul și analogic: conținutul comunicării verbale este de partea digitalului, relația este de partea analogicului. Ostensivitatea, prin caracterul ei analogic, funcționează îndeosebi în planul relaționar al comunicării. Într-adevăr și împotriva tuturor pretențiilor contrare, azi, pentru noi, cetățenii unei lumi globalizate, comunicarea este mai degrabă relație decât transmitere de informație. Odată cu aceasta discursul digital despre realitate este din nou confruntat în istoria culturală a occidentului care devine istorie globală, cu unul analogic. Acum se vede cu claritate că disputa dintre conceptele filosofice și imaginile literare a fost secundară sau laterală. Confruntarea frontală este cea dintre gândirea pur calculatoare și imagine, dintre digital și analogic.

Digitalul – semnele imotivate, de felul limbii – și analogicul – semne motivate sunt două laturi posibile ale comunicării umane care tind să se echilibreze în mișcarea istorică a comunicării. Cel puțin după Reformă și Contra-Reformă,

---

¹ În loc de „cunoaște-te pe tine însuși”, „comunică bine cu tine însuși”, și în loc de „iubește-ți aproapele ca pe tine însuși”, „respectă în comunicare alteritatea aproapelui tău”

latura digitală a comunicării s-a impus împotriva imaginilor și imaginărilor Renașterii, la fel cum altădată profeții evrei sau Platon împotriva adorării imaginilor. Filosofia a fost de la început partizana digitalului cu multiple consecințe (de la fonocentrism, la logocentrism) pe care Derrida, după Heidegger și Nietzsche le-a pus în evidență cu suficientă insistență. Filosofia nu poate decât să rămână de partea digitalului, împotriva analogicului pentru că numai digitalul poate susține critica imaginilor seducătoare și manipulative. „Aici și acum” al imanenței se opune lui “acolo și altundeva” al transcendenței așa cum analogicul se opune digitalului. Gîndirea poate transcende imaginile, chiar dacă sufletul nu transcende corpul și principiul nu transcende lumea. E o transcendere fără transcendență, care se poate mărgini la a pune în evidență seducția imaginilor, manipularea prin imagini sau persuadarea prin imagini. Filosofia ar trebui să rămână de partea digitalului ca de partea unei practici a comunicării care doar transcende fără să invoce nici o transcendență: o negare a lui aici și acum care nu are de propus nici o transcendență sau transcendențial. Acest fel de filozofie seamănă foarte mult cu budismul Zen. Numai că aici simpla transcendere apare ca proces al comunicării în care aveam de-a face continuu, în funcționarea înțelegerii, cu transcenderi reciproce.

În acest sens, față cu triumful actual al imaginii, filosofia, în buna ei tradiție, a răsturnării raportului de forțe, ar trebui să se păstreze de partea slabă astăzi, a digitalului. Așa cum spuneam, arta poate indica astăzi filosofiei direcția mișcării critice. Ea folosește imaginea împotriva manipulării și seducției exercitate prin intermediul ideologiei ostensive. Imaginile pot fi folosite și într-o deconstrucție a hermeneuticii instaurative a imaginilor, cum face astăzi arta. Desituarea, diferirea, spațierea pot veni de la situarea de partea unei transcenderi fără transcendență a dublei articulării a sistemelor de semne digitale. Dar chiar și ca gen literar, discursul filosofic a fost de partea unui digital care și-a construit imaginile pornind de la el așa cum se întîmplă de altfel și cu construcția imaginilor pe calculator, pornind de la anumite programe și anumite informații care folosesc exclusiv un limbaj digital. Grație ostensivității, filosoful poate din nou folosi propria viață pentru a comunica. Forța de analogie a vieții este mai mare decât a oricărei imagini. Toată complicația este aceea că și dacă vrea să folosească tăcerea, el trebuie să folosească o tăcere comunicativă. Tot așa cum imaginile se instituie prin intermediul digitalului, partea digitală pe care filosofia are a o păstra trebuie să poată produce o imagine comunicativă a vieții. Filosoful va trebui să facă, mai mult decât artistul care recurge la propriul corp, din propria viață un performace iar din evenimentele vieții sale un happening.

Școala de ziaristică de la București
(1951-1989)
– Istorie recente –

Marian PETCU,
Universitatea din București,
Facultatea de Jurnalism

Cuvinte cheie: jurnalism, Academia „Ștefan Gheorghiu”- București, ideologie, comunism-România

Rezumat: Studiul de față conține informații inedite, de arhivă, despre istoria învățământului jurnalistic în România. Sunt prezentate încercările de instituționalizare a unor forme de pregătire, apoi apariția școlii de jurnalism de la București, inițial în cadrul învățământului academic public, ulterior în instituția de formare a cadrelor Partidului Comunist Român, Academia „Ștefan Gheorghiu”. Studiul prezintă cifre de școlarizare, modalitățile de admitere, oferta educațională (curricula) în diverse etape ale evoluției școlii.A

E-mail: marian_petcu2003@yahoo.com

*

O întâmplare recentă a făcut să am acces la arhiva fostei Facultăți de Ziaristică, ce a funcționat în cadrul Academiei de Studii Social-politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român (cunoscută, mai ales, după vechea sa denumire – „Ștefan Gheorghiu”). În acest moment arhiva se află în proprietatea Universității Politehnice din București, într-o stare care o face greu de utilizat (nu este accesibilă cercetătorilor).

Documentele găsite acolo, dar și alte informații de context m-au făcut să susțin că învățământul jurnalistic românesc este o creație comunistă. Voi demonstra de ce. Pe de altă parte, formula de educare-formare din această instituție și-a pus amprenta asupra întregii creații intelectuale din România, asupra culturii scrise și nu numai, ceea ce face cu atât mai importante documentele identificate.

Trecerea în revistă a problemei la București

Dezbaterile despre necesitatea constituirii unor forme instituționalizate de pregătire a jurnaliștilor apar înainte de anul 1900, în varii contexte. Nimeni nu avansa însă o propunere fermă, ci existau mai degrabă raportări la ceea ce se întâmpla în alte țări. Firește că toate aceste comparații erau în detrimentul nostru.¹

---

¹ Iordan (Iorgu) Radu a fost primul profesor de jurnalism din România. În toamna anului 1919, la Universitatea Daciei Superioare din Cluj el începe să predea, după modelul

La discuțiile din cadrul Congresului presei, din 1922 (București, 5 decembrie), se discută despre înființarea unor catedre universitare de specialitate, iar Pantelimon Halippa prezintă propunerea studenților Universității din București de a se crea o facultate de jurnalism, similară celor din străinătate. Inițiativa nu s-a materializat în nici-un mod.

În anul 1927, Pamfil Șeicaru va promova ideea unei școli de ziaristică, dar nici inițiativa sa nu s-a bucurat de atenția comunității profesionale. Totuși, ceva se întâmpla – sunt tot mai frecvente polemicele din presă, legate de formarea jurnaliștilor, iar în 17 ianuarie 1929, la Școala de documentare și științe administrative, Nichifor Crainic susține primul curs de ziaristică din Capitală. În 1932, secretarul se stat Ion Pangal îi cere prof. Nae Ionescu să proiecteze Academia liberă de studii de presă și diplomație, iar în 1936, la Facultatea de Drept din București se promovează ideea unei programe de pregătire în jurnalism, sub forma cursurilor opționale. Nici aceste gesturi nu vor găsi ecoul meritat. Abia în toamna anul 1940 se inaugurează ceea ce s-a numit „Universitatea liberă de ziaristică”, o extensie a Facultății de Litere, la care puteau veni persoane cu cele mai variate preocupări. Cursurile nu au durat mult (se pare că nici nu prea avea cine să predea...), astfel încât în 1943, ministrul Mihai Antonescu îl roagă pe Pamfil Șeicaru să proiecteze o școală de ziaristică pe lângă Facultatea de Drept. Șeicaru ia în serios lucrurile și alcătuiește un plan de învățământ, pentru cursuri de jurnalism cu durata de trei ani, nivel post-universitar (se adresa îndeosebi licențiaților în drept, în litere și filosofie). Dar războiul zădărnicește și acest proiect.¹

După 23 august 1944 numeroși jurnaliști au fost eliminați din presă, sub motivul aplicării prevederilor Convenției de armistițiu, ce prevedea defascizarea presei, culturii etc. Este motivul pentru care, în redacțiile marilor cotidiene sunt inițiate forme de pregătire a noilor ziariști, mulți dintre ei fiind muncitori, persoane fără pregătire liceală cel mai adesea. Așa se face că se improvizează o școală de ziaristică, sub forma unei tabere cu barăci la Băneasa, școală în cadrul căreia predau gazetari cu experiență. Pe măsură ce se constituiau școli superioare de partid, acestea au dezvoltat și „secții de jurnalistică”, adică prelegeri de specialitate (cursurile de acest tip au fost menținute până în anul 1989).

În anul 1951, la Facultatea de Filosofie a Universității „C. I. Parhon” din București se înființează o secție de ziaristică, ce se va transforma în 1953, în Facultatea de Ziaristică (durata studiilor era de cinci ani). Modelul fondatorilor a fost facultatea similară de la Universitatea Lomonosov, din Moscova. Iată ce se studia în cadrul acestei instituții – „Pregătirea ideologică a studenților este asigurată de disciplinele: Bazele marxism-leninismului, Economie politică, Materialism dialectic și istoric. Asemenea discipline ca: Geografia economică și politică, Istoria generală, Istoria R.P.R., Istoria relațiilor internaționale, Istoria literaturii universale, Istoria

---

universităților din Germania, cursuri de gazetărie. Era originar din Bacău și obținuse titlul de doctor în Drept.

¹ Marian Petcu, *Jurnalist în România – Istoria unei profesii*, Comunicare.ro, București, 2005, p. 106.

artelor, Bazele esteticii marxist-leniniste și altele dau posibilitatea ziaristului să-și ridice nivelul cunoștințelor generale. Formarea stilului literar este ajustată de studiul în facultate al limbii și literaturii române, al stilisticii. Facultatea acordă, de asemenea, o atenție deosebită însușirii de către studenți a limbii ruse și a altor limbi străine (franceză, engleză, germană). Însușirea de către studenți a cunoștințelor de specialitate ale profesiei de gazetar este asigurată prin disciplinele de specialitate: Teoria și practica presei, Istoria presei din România, Istoria presei comuniste și muncitorești de peste hotare, Bazele organizării industriei și agriculturii în R.P.R., Tehnologia producției poligrafice, precum și alte discipline de specialitate. Cursul de teoria și practica presei înarmează pe studenți cu principiile marxist-leniniste ale presei de partid, cu *teoria științifică a presei de partid* (...) Un accent deosebit se pune pe formele și metodele de muncă folosite în redacțiile centrale și locale. Studierea și însușirea principalelor genuri publicistice: articolul, reportajul, schița, foiletonul, recenzia, revista presei, corespondența, informația etc., ocupă un loc important în cadrul pregătirii de specialitate a studenților...”¹

Voi reveni la chestiunea curriculară, mai precis asupra evoluției acesteia. Important de reținut că este vorba de o formă de pregătire universitară „de partid”, adică paralelă cu sistemul public de educare-formare la nivel universitar. Dar această formulă bipolară are și ea o istorie – pe fondul pierderii de vieți omenești în al doilea război mondial, al epurărilor de după război, deținătorii puterii politice înființează forme de pregătire „de partid” – este vorba despre de Școala de Partid „Ștefan Gheorghiu” și Școala Superioară de Științe Sociale „A. A. Jdanov” (ale cărei cursuri durau doi ani). Selecția cursanților și repartizarea acestora în funcții, după absolvire se făceau funcție de rezultatele obținute și de conduită (a se înțelege conformismul, prin raport cu ideologia oficială).

Dar iată că la 20 decembrie 1954, în ziarul Partidului Comunist *Scânteia* apare un anunț potrivit căruia absolvenții celor două școli amintite mai sus puteau solicita să susțină examene de diferență și examen de stat, în vederea „asimilării lor cu absolvenții învățământului superior de stat”.²

În anul 1966, printr-o decizie politică se înființa Academia de studii social-politice „Ștefan Gheorghiu” în locul fostei Școli superioare de partid „Ștefan Gheorghiu”. Transformarea nu a constat doar în schimbarea titlului, ci și în organizarea sa (apar trei facultăți, crește durata studiilor etc.) și poate mai important, funcționează atât sub tutela Comitetului Central al Partidului Comunist Român, cât și sub cea a Ministerului Învățământului (diplomele eliberate încep să aibă valoare juridică). Aici va funcționa, începând cu anul universitar 1969-1970, Facultatea de Ziaristică, înființată printr-o Hotărâre a Consiliului de Miniștri (semnată de primul ministru Ion Gheorghe Maurer), pe care în anul 1986, rectorul Academiei, Dumitru Popescu o va transforma în secție a Institutului de Pregătire a Cadrelor de Conducere (instituția dispare în decembrie 1989).

¹ Const. Antip, „Învățământul ziaristic în R.P.R.”, în *Presa noastră*, nr. 1, 1956, București, p. 21

² *Scânteia*, 20 decembrie 1954, apud *Istoria Universității din București. Documente (1864-1972)*, de Adina Berciu Drăghicescu, Editura Universității din București, București, 2008, p. 448

De reținut că în anul 1969 fostul ziarist Nestor Ignat, redactor la revista *Era Socialistă*, primise sarcina de a organiza Facultatea de Ziaristică la Academia „Ștefan Gheorghiu”, pe care o va conduce până în anul 1981.¹ Nestor Ignat nu credea în această formulă, după propriile mărturisiri. Se afla în tabăra celor ce considerau că jurnalistul poate avea orice origine științifică și ceva vocație.

Începând cu anul 1960 s-au introdus cursuri de ziaristică și la Facultatea de Filologie a Universității din București, ulterior, cu titlu opțional, ziaristica apărând și în programele de învățământ ale facultăților de limbi și literaturi străine. Primele cursuri de la Filologie au fost predate de Angela Ion, iar din anul 1961, de Octavian Butoi. Acestea durau doi ani (în anii trei și patru de studiu) și includeau perioade de practică în redacții (câte o lună, vara). Absolvenții obțineau o specializare în ziaristică, menționată și pe diploma de licență, ceea ce le oferea posibilitatea să lucreze în redacții (beneficiau de repartiții „guvernamentale”, cum se numeau atunci). Prin această măsură, pe lângă învățământul ziaristic de partid aveam și câteva facultăți de stat în care se puteau obține calificări în ziaristică - la Filozofie, Filologie, Limbi Străine. Cursuri de „Teoria și practica presei” vor fi predate, după modelul de la București, la universitățile din Cluj (Tudor Cățineanu era titular) și Iași. Un colectiv de ziaristică a existat la Universitatea din București, Facultatea de Filozofie, până în anul 1989.

Incidențe în admiterea la Ziaristică.

1971. Concursul de admitere a avut loc în perioada 1- 4 decembrie 1971, pe baza unei bibliografii, probele fiind *Literatura română* și *Presă*. S-au prezentat la concurs 147 candidați propuși de comitetele județene de partid, de conduceri ale ziarelor centrale, de Ministerul Forțelor Armate, Consiliul Securității Statului și Ministerul Afacerilor Interne (toate propunerile fuseseră avizate de Secția de Presă și Secția Cadre ale C.C. al P.C.R.). Cei care au obținut medii între 7 și 10 au fost admiși, încât anul I de studiu avea 70 studenți: 62 bărbați și 8 femei; 61 români, 7 maghiari, 2 germani. Între 21-25 de ani erau 27, între 26 -30 ani erau 39, peste 30 ani erau 2; 24 erau muncitori, 23 maiștri și tehnicieni, 14 lucrători din presă, 2 învățători, 7 ofițeri. Se păstra cu o rigoare exagerată structura Partidului Comunist și în privința admiterii, în sensul că se respectau proporțiile etnice, socio-profesionale etc. Câteva precizări – cei numiți „lucrători din presă” erau jurnaliști fără studii superioare, iar ofițerii nu reprezentau obligatoriu presa militară, ci diverse structuri de siguranță națională (Departamentul Securității Statului, Ministerul Apărării – Ministerul de Interne). Toți erau membri ai P.C.R., 58 proveneau din județe, 12 din București. La data de 30 decembrie 1971, prin Decizia nr. 185, în baza aprobării Secretariatului C.C. al P.C.R. nr. 4402/ 4195 din 28.XII. 1971, rectorul Academiei „Ștefan Gheorghiu” dispunea înmatricularea celor 70 admiși la cursurile de zi, a

---

¹ Blamatul Ștefan Gheorghiu nu a fost comunist – el moare în 19 martie 1914, la București. Adică, cu mult înainte de afirmarea Partidului Muncitoresc (Comunist) Român.

altor 103 persoane la cursul cu frecvență (cu durata de un an, pentru cei ce aveau studii superioare).¹

Planul de învățământ includea următoarele discipline: Anul I – Materialism dialectic, Economie politică a capitalismului și socialismului, Mișcarea muncitorească și comunistă internațională în etapa actuală, Geografia economică și politică, Sistemul dreptului și legislației în R. S. România. Anul II – Materialism istoric, Limba și stilul presei, Literatura română, Istoria patriei, a mișcării muncitorești din România și a Partidului Comunist Român, Politica economică a P.C.R., Sociologia propagandei, Relații internaționale, Construcție de partid, Socialism științific, Stenografie, Etică, Practica presei. Anul III – Politica partidului în cultură și artă, Funcțiile în presă, Modalități de tratare în presă a actualităților interne și internaționale, Organizarea și conducerea economiei și a industriei, Limba străină².

1972. Câteva cuvinte despre cursurile post-universitare de ziaristică se cuvine să spunem, fie și din simplul motiv că au fost frecventate de majoritatea ziaristilor din radio și televiziune, din presa locală și cea centrală, termeni cu care se opera la acea dată.

Spre exemplu, primele cursuri au fost organizate în perioada ianuarie 1972 - iulie 1973, participând peste o sută de zariști tineri, cu o vechime în profesie de trei - patru ani, și cu șanse de a ocupa poziții importante în structurile de conducere ale diferitelor redacții. Ulterior aceste cursuri au devenit obligatorii pentru cei ce nu aveau studii de specialitate, durata fiind de un an universitar. Oficial, primul curs postuniversitar de zariști s-a încheiat la 22 septembrie 1972, când s-a și organizat o adunare festivă a primei promoții. În același an, al doilea concurs de admitere la Facultatea de Ziaristică, la care au participat 63 de candidați (în anul doi se aflau 71 studenți). Facultatea avea și o secție de studii fără frecvență la care erau înscriși, în anii I și II, 150 de studenți, ulterior constituindu-se și secția internațională, frecventată de studenți din diferite țări conduse de partide de stânga.

1973. În anul 1973 au fost introduse suplimentar cursurile Tehnica fotografiei de presă și a filmului, Conducere auto, Funcțiile presei în societatea socialistă. Practica în redacții s-a derulat în perioada 1 aprilie – 11 mai. La finalul studiilor (după examenul de diplomă) Facultatea a recomandat pentru a lucra în presă doar 38 de absolvenți, 24 urmând să fie repartizați în alte instituții – „aparatură de partid, U.T.C., și sindicat, ca activiști culturali, la difuzarea presei”; în această promoție cinci erau ofițeri ai M.Ap.N., iar doi ai Ministerului de Interne (trupe de securitate). De remarcat numărul mare de zile de activități practice, în redacții și pe teren – circa 300 de ore – ceea ce oferea garanția că noțiunile teoretice își găsesc aplicabilitate în munca de jurnalist.

---

¹ Dosar Facultatea de Ziaristică, Cursul cu frecvență, trei ani. Opis. Seria 1971-1974, file nenumerate.

² Registrul matricol, seria 1971/1974, passim. Începând cu 1970 s-a trecut la învățământul de patru ani.

În ceea ce privește cursurile fără frecvență (1973-1977), remarcăm că printre candidații propuși apar și 11 redactori, traducători, operatori și corespondenți ai Radioteleviziunii, printre care Munteanu C. Neculai (reporter la Redacția emisiunilor cultural-artistice), Sebastian Domozină (corespondent), Florin Brătescu (redactor prezentator) și alții. Concursul a constat în probele Literatură română (scris), unde au fost propuse subiectele: „G. Călinescu, publicist”; „Poemul *Cântare omului* și locul lui în creația lui T. Arghezi”; „Portretul și semnificația eroinei principale a romanului *Baltagul* de Mihail Sadoveanu” (un subiect la alegere). La proba Presă, candidaților li s-a cerut să redacteze un articol-comentariu despre Plenara din iunie 1973 a C.C. al P.C.R. sau despre Conferința de la Helsinki. Au fost admiși 65 studenți în anul I, din care au rămas 58 în anul II, au finalizat 54.

1974. Are loc admiterea pentru prima serie de studii cu durata de patru ani, în noua formulă. Examenul, organizat în 19-20 iulie a fost proba de verificare a aptitudinilor ziaristice, probă eliminatorie. La 21 iulie s-au afișat rezultatele, la 22 iulie are loc proba de Literatură română scris; 24 iulie – examenul oral la disciplina „Socialism științific” și afișarea rezultatelor. Candidații au avut ca subiecte la proba de „Literatură română” următoarele subiecte: „Caracterul național și popular al operei lui Ion Creangă” și 2. „Satul și oamenii lui în *Moromeții* de Marin Preda și (în) *Setea* de Titus Popovici”. De menționat că cei selecționați pentru a intra în examenul de admitere erau supuși și unui „Test psihologic de aptitudini intelectuale”, cei care obțineau note între 1 și 5 la test fiind eliminați din concurs. S-au prezentat 72 de candidați, după primele probe au rămas 60. Pentru că erau doar 40 locuri, au fost admiși cei care au obținut medii de la 6 în sus. Din cei 40, 14 erau muncitori și tehnicieni, 4 învățători și educatori, 13 lucrători în presă, doi activiști culturali, 3 ofițeri (dintre care unul, ziarist), 3 funcționari, un activist UTC.¹

Erau 2 maghiari, 2 germani, ceilalți români. 15 femei, 25 bărbați; 22 membri de partid, 18 membri UTC. La finalul anului universitar, o comisie a analizat evoluția studenților, pe baza activității de la cursuri, seminarii, laboratoare, practică și au decis că trei persoane „nu au aptitudini pentru munca în presă”, propunând să nu fie înmatriculate în anul II, ci trimise la vechiul loc de muncă.

De reținut că instituția se numea „Academia <Ștefan Gheorghiu> pentru pregătirea cadrelor de conducere a activității de partid, social-politice, economice și administrației de stat”. Prima serie de patru ani a fost absolvită de doar 37 studenți, dintre care 14 muncitori, maiștri și tehnicieni, 11 ziarști, 4 învățători, 3 ofițeri, 5 funcționari. Autoritățile politice au propus să fie repartizați astfel: 13 în presa centrală, 19 în cea locală, 3 la publicații ale M.Ap.N., unul la Comitetul Județean Iași

---

¹ „Activiștii” erau numiți oficial „lucrători cu munca politică”, în fapt militanți ai structurii politice respective, salariați de aceasta. „Activiștii culturali” puteau fi bibliotecari, directori de case de cultură, angajați ai diverselor instituții culturale, salariați de acestea. UTC este acronimul Uniunii Tineretului Comunist.

pentru Cultură și Educație Socialistă, unul la Întreprinderea Județeană Cinematografică Cluj.

Cursurile fără frecvență, seria 1974-1979 au fost organizate numai pentru cei care lucrau deja în mass media. Pentru candidații din această categorie, examenele au fost identice cu cele de la cursul de zi, dar s-au derulat între 26 și 30 iulie. Au fost admiși 59 studenți (la FF), conform Hotărârii Secretariatului C.C. al P.C.R., nr. 7419, din 10 IX 1974. Pentru concurs, Radioteleviziunea Română a propus 18 persoane, angajați în diverse funcții, dar care nu aveau studii superioare (de exemplu, un absolvent de liceu sau de școală medie metalurgică, de liceu comercial etc. putea fi ziarist, corespondent local etc.). La concurs s-au înscris 59 de candidați, însă Secretariatul C. C. al P. C. R. aprobă „30-40” locuri. Deoarece mulți lucrau deja în presă, Facultatea solicita ca toți să fie admiși la cursuri. Dintre cei 59, 10 erau muncitori, maiștri și tehnicieni; 11 învățători și profesori, 30 ziariști, 4 funcționari și 4 ofițeri. 46 erau români, 11 maghiari, 1 german și 1 sârb; 6 erau femei, 53 bărbați. Precizăm că la finalul studiilor, instituția de învățământ avea denumirea modificată în „Academia <Ștefan Gheorghiu> pentru pregătirea și perfecționarea cadrelor de conducere, de pe lângă C.C. al P.C.R.”

Tot în anul 1974 începe și *Cursul postuniversitar*, cu durata de un an. Pentru acesta, din presa locală au fost propuși 22 ziariști; din Radioteleviziunea română (RTV) și din presa centrală, 21 (dintre care, 2 lectori de la D.G.P.T.), de la edituri 7. Din sinteza elaborată după admitere rezultă că au fost la concurs 46 de candidați, dintre care 35 bărbați și 11 femei, 41 români, 4 maghiari și 2 germani. 15 lucrau în presa locală, 6 în RTV, 7 în edituri. După profesia de bază, 6 erau ingineri, 1 medic, 1 economist, 12 ziariști și 26 profesori. După apartenența socială, 39 erau fii de muncitori și țărani (19 de muncitori, 19 de țărani), iar 8 fii de funcționari. C.C. al P.C.R. aprobă 50-60 locuri, dar cum nu s-au ocupat toate locurile în septembrie, s-a mai organizat o sesiune de admitere în 4-5 octombrie. În final au fost 55 admiși.¹

Se pare că în anul 1974 autoritățile politice au manifestat un interes special pentru formarea profesională a jurnaliștilor. Acesta pare să fi fost și rostul noii legi a presei. În arhivă am găsit documentul „Propuneri privind organizarea unitară a învățământului politico-profesional al ziariștilor”, din care rezultă că în medie, cursurile de zi și fără frecvență erau absolvite, de 100-120 studenți, iar cursul postuniversitar de 50-60 jurnaliști („lucrători din presă”). „Programele de reciclare” arătau autorii documentului “ vor cuprinde până la finele anului 1975 pe toți ziariștii (excepție făcând cei ce urmează diferite forme de învățământ superior de stat, doctoranzii sau cei aflați în pragul pensionării). Până în 1978, toți lucrătorii din presă urmau să învețe o limbă străină și tehnicile moderne prevăzute în Legea presei, pentru atestare. Pentru optimizarea procesului de perfecționare a jurnaliștilor se apela și la Uniunea Ziariștilor, care avea filiale în Cluj, Timișoara, Iași, Brașov, Târgu Mureș, filiale ce urmau să organizeze propriile cursuri, precum și în București.

---

¹ Lectorii erau cenzori de la Direcția Generală pentru Tipărituri (D.G.P.T.), denumirea oficială a Cenzurii

Ana-Maria Călinescu, *Anticamera somnului / Waiting room for falling asleep*, (2008)
Tempera n paper, 420 × 297 mm

De remarcat că potrivit unei hotărâri a Secretariatului C. C. al P.C.R., Facultatea de Ziaristică urma să funcționeze ca Centru metodic pentru învățământul de presă organizat în redacții, funcția esențială a centrului fiind contribuția la „definirea și realizarea unei concepții unitare a procesului de perfecționare profesională din interiorul redacțiilor, de continuă ridicare a nivelului ideologic, științific al acestei activități”¹.

În fine, Facultatea urma să ateste anual 100-120 ziașiști, se angaja să organizeze și cursuri serale de stenografie, fotoreportaj, înregistrări, dactilografie.

1975. De astă dată, admiterea s-a făcut pe baza precizărilor din broșura „Admiterea în învățământul superior”, ce conținea indicații despre tematica de concurs (disciplinele Literatură română și Socialism științific). Examenele au loc în perioada 16-20 iulie, pentru cursuri de zi, 22-25 iulie pentru cursuri fără frecvență. Probele de mai sus au fost precedate de un examen scris eliminatoriu numit „verificarea aptitudinilor gazetărești”. S-au prezentat 52 candidați, recomandați de organele centrale și locale de presă. Doar 28 au obținut media minima 6, iar după probele de literatură și de socialism științific, doar 22 au luat medii peste 6. Dintre admiși, 11 erau muncitori și tehnicieni, 2 ziașiști, un activist UTC (fost muncitor), un învățător, un activist cultural (bibliotecar), un funcționar și 5 ofițeri ai M.Ap.N.; 19 erau membri ai PCR, 3 ai UTC; 17 bărbați, 5 femei. Deși Secretariatul C.C. al PCR aprobase o cifră de școlarizare de 30-40 locuri, doar 22 s-au ocupat. De aceea, între 5 și 10 septembrie a fost organizată o altă admitere. În toamna, după concurs rezultă că au fost admiși 37 de studenți, dintre care 22 muncitori și tehnicieni, 5 lucrători din presă, doi activiști UTC, un învățător, un bibliotecar, un funcționar și cinci ofițeri MAN. 31 erau membri ai PCR, șase ai UTC; 30 bărbați și 7 femei. Cinci erau maghiari, doi germani.

Din TVR au intrat trei la cursuri cu frecvență, șase la fără frecvență și cinci la cursul postuniversitar. Admiterea la cursul postuniversitar consta în completarea unui chestionar și un interviu.

Iată și o parte dintre profesorii ce au participat la evaluări, majoritatea titulari ai Facultății de Ziaristică, la proba de aptitudini ziaristice: George Ionescu, Mircea Manea, Ion Șinca, József Illyés, E. Ionescu, Victor Frunză, D. Popa, Dezideriu Szilágyi. La proba de literatură: Victor Vișinescu, I. Țârlea, Ion Haineș, Elena Zarăscu. La proba de Socialism științific (orală): George Ionescu, Ion Oros, Ion Gălețeanu, Mircea Maniea, Magraon Vasilica, Szilagy Dezideriu, Ion Șinca, Carmen Diaconescu, Iosif Illyés.

La cursul postuniversitar, admiterea a fost asigurată de Nestor Ignat (președinte de comisie), de C. Niri, V. Vișinescu, M. Măciu, M. Băbuț, Mircea Ichim, T. Negulescu, M. Manea.

Pentru cursurile fără frecvență (durau patru ani, față de trei, cele cu frecvență) au fost aprobate 40-50 locuri, dar doar 35 au obținut medii peste cinci. Dintre aceștia, 11 erau muncitori și tehnicieni, 10 lucrători în presă, 7 profesori și 7

---

¹ Dosarul „Documentele cursanților postuniversitar. Seria 1974-1975” p. 24.

funcționari, 5 erau maghiari. Doar trei femei. Dintre aceștia, 17 lucrau în presa locală, 10 în redacții de ziare și reviste centrale, 6 la RTV și doi la Agerpres.

Rector al Academiei era Leonte Răutu. Dintre profesorii de la Ziaristică: Ion Ianoși (Estetică), Ghe. Bulgăr (Limba și stilul presei), Simona Popescu și E. Barbu (limbi străine), Ioan Oros și Ioniță Ștefan (Socialism științific), Ion Mărginean și R. Boda (Sociologie), Alexandru Oprea, Iuliu Țirlea și Ion Haineș (Literatura română); Theodor Hristea și Victor Vișinescu (Limbă și stil), Virgil Măgureanu (Doctrină politică și sisteme politice), M. Tudose (Practica pedagogică), Nestor Ignat și Mihai Cernat (Creație ziaristică – secția social politică). Rodica Șerbănescu și Constantin Amariței predau Presa mondială contemporană; C. Amariței și M. Manea, Creație ziaristică (secția economică); George Ionescu și Victoria Iliescu Creație ziaristică (secția externă); Ileana Ionescu, Viorica Bucur și Alexandru Starck, Publicistică RTV; Ioan Petrescu și Rodica Șerbănescu, Dactilografie; Maria Apostol și Georgiu Grigore, Istoria gândirii filozofice și social politice din România.

Din lista coordonatorilor științifici rezultă că au mai predat Ion Cîrje, Ion Bucheru, Ion Spălățelu, Dorel Dorian, Florin Rădulescu-Botică, Constantin Antip, A. Militz, Alexandru Brad, Ion Găleteanu, George Ionescu, Marin Stoian, Radu Olaru, Ecaterina Oproiu, Ernst Breitenstein, Octavian Paler, Neagu Udroui, I. Dodea și alții.¹

1976. Acțiunea de promovare a Facultății de Ziaristică, precum și de identificare a potențialilor candidați începe la 19 februarie. Au loc preselecții ce constau în testări scrise și orale, realizate de jurnaliști cu experiență, în diverse redacții. La finalul campaniei fuseseră testați circa 1.200 de tineri din București, dintre care au fost selectați doar 110 (redacțiile ziarelor centrale recrutaseră 49 de tineri, RTV 20 etc.).²

În iulie, candidații sunt supuși unui examen eliminatoriu de „aptitudini publicistice”, apoi probele de literatură și de socialism. Au primit aprobarea necesară de a intra în concurs 92 candidați, au intrat efectiv 89, dintre care au fost admiși 41 (34 erau muncitori și tehnicieni, doi activiști UTC, doi ofițeri MApN, doi funcționari și un lucrător din comerț; 33 erau membri ai PCR, opt ai UTC; 30 bărbați și 11 femei; 3 unguri, 3 germani).

A doua sesiune de admitere a avut loc în perioada 1-3 octombrie 1976, pentru cursul de zi. Rezultatele s-au publicat în 4 octombrie, iar din 11 octombrie au început cursurile (au intrat în concurs 34 candidați, din care au fost aleși 21).

Din documentul recapitulativ (pag. 53) reiese că la cursurile fără frecvență au fost propuși 39, au intrat în concurs 33, au fost admiși 27 (12 erau muncitori și tehnicieni, 8 lucrători în presă, patru profesori, doi funcționari, un ofițer MApN; doi erau maghiari și unul german. 11 lucrau în RTV, 10 la redacții centrale, cinci în redacții locale și unul în presa militară)³.

¹ Dosarul Documente studenți 1975/1979.

² Dosar studenți, anul 1976, p. 2 - Notă cu privire la desfășurarea preselecției candidaților din București pentru concursul de admitere al Facultatea de ziaristică a Academiei „Ștefan Gheorghiu” – sesiunea iulie, 1976.

³ Dosar Facultatea de Ziaristică. Documente studenți. 1976-1980.

Pentru cursul postuniversitar din 1976, admiterea se face pe baza unui colocviu (probă orală „privind probleme de pregătire politică, profesională și de cultură generală”). S-au prezentat la admitere 41, dintre care 39 români și 4 maghiari, 30 bărbați și 13 femei, patru muncitori, un jurist, doi ingineri, 28 profesori și opt ziarști, cu vârste cuprinse între 25 și 50 de ani. Dintre aceștia, 33 erau deja redactori, nouă erau lectori de editură și un șef de secție ziar; 16 erau din presa locală, șase din cea centrală, șase din RTV, cinci de la Comitetul pentru presă și tipărituri și 10 din Centrala Editorială. Toți erau membri ai PCR, toți cei 41 au fost declarați admiși¹.

La 1 octombrie 1976, când s-a inaugurat noul sediu al Academiei „Ștefan Gheorghiu”, din București (actualul „Complex Studențesc Leu”), Nicolae Ceaușescu a susținut o cuvântare din care rezulta că cei ce frecventau cursurile acestei instituții ar fi trebuit să „reprezinte un detașament de militanți comuniști animați de pasiune revoluționară, de luptători pentru nou, pentru înfăptuirea politicii partidului și statului”, iar „cadrele de la Facultatea de ziaristică să participe efectiv la activitatea de editare a unor reviste, a gazetelor județene, contribuind ca acestea să devină exemple pentru presa comunistă”, altfel spus, profesorii de jurnalism să lucreze efectiv în presă „până la 40 la sută”, activitate ce ar fi reprezentat „partea practică”, față de 30 la sută, pentru studenți.² Începând cu acest an, Facultatea începe editarea unor reviste-școală numite *Reporter*, *Șantier*, *Meridiane* și altele.

În anii care au urmat nu s-au produs mari reforme curriculare, formula de pregătire rămânând, în linii generale, aceeași. Modificări au apărut în special în ceea ce privește admiterea.

Arătam mai sus că din anul 1986, Facultatea de Ziaristică a fost transformată în secție a *Institutului pentru pregătirea cadrelor în problemele conducerii social-politice*, din componența Academiei de Studii Social - Politice (fostă Ștefan Gheorghiu), decizie ilegală deoarece încălca prevederile hotărârii de guvern prin care fusese înființată. Institutul era condus la acea dată de profesorii: economist Florin Balaure, decan, de filozoful Petru Pânzaru, prodecan, cel care coordona activitatea Secției de ziaristică, și de economistul Constantin Amariței, șeful Catedrei de Presă. Începând cu anul 1987 Secția va fi condusă de Dumitru Titus Popa, licențiat în drept, fost ziarist la cotidianul *Scânteia*.

În anul **1986** admiterea a constat în patru examene – trei scrise: Economie politică, Socialism științific, Teoria și practica vieții de partid, plus unul oral numit tot Teoria și practica vieții de partid. Concursul are loc în perioada 16-23 aprilie.³

În ceea ce privește planul de învățământ, iată varianta din septembrie 1986: **Anul I** – Teoria și practica vieții P.C.R., Materialism dialectic și istoric, Istoria României, Economie politică (socialismul), Teoria și practica presei, Istoria gândirii filosofice și social politice din România, Momente din istoria culturii universale, Logică (adaptată la presă), Limba și literatura română (adaptată la presă), Geografia economică și politică a lumii, Limba străină, Activitatea practică. **Anul II** - Teoria și

¹ Dosar cursul postuniversitar, 1976-1977.

² Scânteia, nr. 10.612, 2 octombrie 1976, pp.1-2.

³ Registrul Matricol. Secția Ziaristică. Cursul cu frecvență. Seria 1984-1988

practica vieții de partid, Materialism dialectic și istoric, Economie politică (capitalism, economie mondială, doctrine); Mișcarea comunistă, muncitorească și democratică internațională, Sociologie; Economie, organizarea și conducerea unităților din industrie, agricultură; Construcții, comerț interior și exterior, servicii și turism; Planificare și prognoză economică. Statistică, finanțe, credit și circulația bănească; Limba străină; Teoria și practica presei; Limba și literatura română; Activitatea practică. **Anul III** – Teoria și practica vieții de partid; Socialism științific. Doctrină politică contemporană; Materialism dialectic și istoric. Confruntări de idei în gândirea filosofică contemporană; Știința conducerii; Ideologie și măiestrie publicistică; Estetică; Sociologia mass media; Limba străină; Mecanismul economico-financiar: Comerț exterior și cooperarea economică internațională; Practica în redacții. **Anul IV** – Ideologie și măiestrie publicistică; Practică de cotidian; Relații internaționale contemporane. Politica externă a R. S. România; Drept și administrație de stat. Elemente de legislație a presei; Democrația socialistă și autoconducerea muncitorească; Analiză economică; Limba străină.

De reținut că în fiecare an erau alocate practicii în redacții un număr important de ore.

În anii '80, examenul de admitere era organizat în luna mai a fiecărui an, după ce candidații erau selectați de organizațiile județene ale Partidului Comunist Român, la propunerea organizațiilor Uniunii Tineretului Comunist (comunale, orașenești, municipale și județene), a sindicatelor, redacțiilor de ziare. Cu circa o lună înainte de examenul propriu-zis, în fiecare județ se deplasau câte doi profesori de la Academia de Studii Social-Politice, care examinau dosarul candidatului și purtau o discuție cu acesta. Dacă făcea o bună impresie, în sensul că proba cunoașterea problematicii presei, primea un aviz de înscriere la concurs. Probele de concurs nu aveau, în ultimii ani de existență a instituției, nici o legătură cu profilul facultății, în sensul că erau examinați pe baza unei bibliografii care doar parțial fusese studiată în licee: *Teoria și practica vieții de partid*, examen scris (se cereau cunoștințe despre documentele importante ale partidului, despre structura, organizarea și funcționarea acestuia, procedurile de alegeri etc.). Urma o probă orală la aceeași disciplină, apoi un examen de *Economie politică. Politică economică* (scris), și unul de *Socialism științific*. În funcție de media obținută, candidatul era admis pe unul dintre cele 20 de locuri alocate cursurilor cu frecvență (alte 20 erau rezervate studiilor fără frecvență).

Candidații erau selectați din rândurile activiștilor Uniunii Tineretului Comunist – în anul 1987, de exemplu fuseseră admiși câte un translator, lăcătuș, frezor, legător, electrician, muncitor forestier și 14 activiști (secretari pentru problemele de propagandă și cultură, instructori județeni, directori de case de cultură etc.). O structură asemănătoare am întâlnit și în urma ultimului examen, organizat în mai 1989. Nu este mai puțin adevărat că uneori deveneau studenți „Secției de Ziaristică” poeți, prozatori, ziariști cu studii medii, ofițeri, subofițeri, persoane care frecventau cenacluri, colaboratori ai ziarelor ori ai revistelor culturale. Aici au obținut licența Dinu Săraru, Mircea Dinescu și foarte multe alte personalități care s-au afirmat în varii domenii. Aici au studiat, pentru perioade variabile (uneori două luni, la

cursurile de „reciclare”) aproape toți jurnaliștii. Liste ale lor, cu notele obținute, titlurile lucrărilor de licență, recomandările din partea organizațiilor de partid ori UTC etc. se află în dosarele consultate, precum și în registrele matricole.

Ultimul clopoțel...

Iată un fragment din ultima programa de învățământ a seriei 1989-1990 (seria 1989-1993) a Secției de Ziaristică, **anul I** de studiu – Institutul pentru pregătirea cadrelor în problemele conducerii social-politice, Academia de studii social-politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român.

I. Limba străină – 153 ore

Istoria României – 153 ore

II. Istoria civilizațiilor – 136 ore

Mișcarea comunistă, muncitorească și democratică internațională – 136 ore

Economia politică a socialismului – 136 ore.

III. Tehnica scrisului – 119 ore

IV. Economia ramurilor (industrie, construcții, transport, comerț, turism) – 85 ore

Teoria și practica vieții Partidului Comunist Român – 85 ore.

V. Logică – 51 ore

Tehnici de presă (dactilografie) – 51 ore

Materialism dialectic și istoric – 51 ore

VI. Practica – 30 zile vara plus 6 zile în timpul anului universitar, în redacțiile presei centrale. 6 zile de practică, în timpul anului universitar corespund cursului Teoria și practica vieții Partidului Comunist Român.

Se poate observa că deprinderii tehnicilor de redactare li se acorda o atenție sporită, zilele de practică ridicând orele alocate acestei specialități la 167.

Circa 80 la sută dintre lucrările recomandate în diversele bibliografii era deținut de cuvântările, rapoartele etc. lui Nicolae Ceaușescu. Bibliografia de Tehnica scrisului nu includea nici o monografie de strictă specialitate, cel mai adesea studenții fiind orientați spre lucrări de stilistică (Gh. Bulgăr), de lingvistică (Al. Graur), de vocabular (V. Șerban și I. Evseev), de argumentare (E. Năstășel și I. Ursu), exerciții lexicale (Mihai Andrei și Iulian Ghiță), dar și spre alte cărți semnate de Ion Biberi, V. Iancu, Pierre Fontanier, Andre Leroi-Courhan, Jaques Claret, Karel Capek, W. Empson și alții. Nici unul dintre profesorii care predau această disciplină nu apare în bibliografia cursului.

În **anul II** de studiu, distribuția disciplinelor are următoarea configurație:

I. Limbă străină – 153 ore

Materialism și istoric. Concepția revoluționară a Partidului Comunist Român despre lume și viață – 153 ore

Economie politică (capitalism, economie mondială, doctrine economice contemporane)- 153 ore.

II. Tehnica scrisului – 136 ore

III. Teoria și practica vieții Partidului Comunist Român – 136 ore

- IV. Economia ramurilor (industrie, construcții, transporturi, comerț, servicii, turism) – 102 ore
- V. Istoria civilizațiilor – 68 ore
- VI. Istoria gândirii filosofice și social-politice din România – 68 ore
- VII. Tehnici de presă (stenografie) – 34 ore
- VIII. Activitatea practică în redacții – 30 zile.

Bibliografia cuprinde, circa 80%, discursuri ale lui Nicolae Ceaușescu, dar și fragmente din operele lui K. Marx, Fr. Engels, V. I. Lenin. Mai rare, referirile la texte de A. Gramsci, C. Borgeanu, G. Lukács, D. Ghișe, Al. Tănase, Mircea Eliade, G. Călinescu, A. Oțetea și alții. La Tehnica scrisului, aceleași referințe bibliografice ca și în primul an.

Cel mai important curs, cel de tehnica redactării are lecții aplicative și lecții explicative, catedra de specialitate editând și un caiet pentru seminare.

Instituția a fost inegală – după perioada inițială, de comunism radical urmează o altă, în care curricula universitară este mai adecvată profilului Facultății, pentru ca în ultimii ani să se revină la o formulă mult prea ideologizată a planurilor de învățământ. Oferta educațională a Facultății de Ziaristică trebuie judecată în context – nici curriculele de la alte facultăți nu se simțeau... mai bine, în sensul că totul avea amprenta ideologiei oficiale.

Ilustrez nivelul științific al prelegerilor cu fragmente din **Ideologie și măiestrie publicistică**. Curs a fost tipărit pentru studenți anii III-V, curs de zi și f.f., Academia de studii social-politice, Institutul pentru pregătirea cadrelor în problemele conducerii social-politice, Secția Ziaristică, București, 1988. Nu are un autor (este nesemnat) și conține un crescendo argumentativ de așa manieră dozat încât să producă un acord al studentului față de punctul de vedere expus.

Iată, selectiv, câteva enunțuri, în ordinea apariției în text: „Ziaristul trebuie să fie un om calificat politic, ideologic și profesional, în măsură să perceapă, să selecteze, să interpreteze și să comunice tumultul viu al realității, să sesizeze elementele noi ale vieții politice și sociale, ale gândirii și atitudinii umane, tendințele imediate și de perspectivă, cauzele și efectele de ordin politic, social și spiritual, sensul lor real, profund, pentru om și pentru societate...” (p. 1). Cursul abundă în evaluări de tipul „ziaristul este un adevărat mijlocitor între faptele realității și interesul uman” sau „ziaristul poate fi considerat un real dezlegător de cifruri, în ansamblul comunicării sociale, un om capabil să descopere și să afirme adevărul faptelor, evenimentelor chiar în momentul producerii acestora” (p. 4). Prin procesul de pregătire se are în vedere „decelarea și înlăturarea simplismului publicistic”, simplismul manifestându-se din cauza 1. opacității, a „incapacității de a vedea și reda realul, de a nu-i înțelege valoarea politică, ideologică, literară” și 2. „penuria ideatică”, consecință a „unei gândiri sărace, a lipsei aptitudinii elementare de a accede la idee, de a releva însemnătatea, sensul complex al faptului de viață” (p. 4). Multe dintre afirmațiile autorului anonim sunt sfidări ale logicii - „militantismul impune cu necesitate deplina obiectivitate a ziaristului (...) militantismul cu tendință

trebuie deosebit și ferit de tendențiozitate (...) militantismul cu tendință este sinonim cu o atitudine umană înaintată, constructivă”.

Au fost multiplicare și cursuri cu autori – bunăoară, „Concepția PCR despre caracterul și funcțiile presei. Sarcinile presei noastre în etapa actuală”, de Nicolae Dragoș, Dumitru Târcob și Alexandru Brad. Autorii îi citează, la bibliografie, pe Nicolae Ceaușescu de patru ori, pe K. Marx și F. Engels o dată, pe V. I. Lenin o dată, pe Dumitru Popescu de trei ori, apoi pe Constantin Antip, Octavian Butoi, Ion Cumpănașu, H. Dona, Eugen Florescu, Nestor Ignat, Petru Pânzaru, Neagu Udriou, M. Mc. Luhan, precum și alte patru documente oficiale emise de PCR. Cursul este tipărit în anul 1983.

Sfârșitul regimului, o nouă etapă în învățământul jurnalistic

În decembrie 1989, chiar până în momentul arestării soților Ceaușescu, Facultatea (Secția) a fost părăsită de studenți. Câțiva dintre ei - George Cojocariu, Mihai Chira, Ovidiu Iordache și alții vor iniția demersuri pentru continuarea studiilor de ziaristică, evident, într-o nouă structură instituțională. Primul gest - transmiterea unui comunicat în acest sens, la Televiziunea Română. Au urmat discuții cu Paul Cornea, secretar de stat la Ministerul Învățământului și cu Gheorghe Manole, cel care coordona învățământul superior, din partea Frontului Salvării Naționale. S-au alăturat acestui grup profesorii Dumitru Popa, Ion Haineș, Dan Huliera. În cele din urmă s-a convenit să se redacteze actele necesare reînființării Facultății de Ziaristică. La 19 ianuarie 1990, prin Hotărârea nr. 220 a Guvernului României se decidea desființarea Academiei de Studii Social-Politice (denumirea fostei Academii „Ștefan Gheorghiu”), și înființarea, la Universitatea din București, a „Facultății de Jurnalistică – durata de 4 ani – pentru crearea cadrelor necesare formării sociale prin mijloace de comunicare în masă, precum și a personalului ce va lucra în presă, televiziune, radio și care va prelua întreaga bază materială a fostei facultăți de ziaristică” (art. 3). Hotărârea prevedea că „Actualii studenți vor susține, în perioada 20 - 31 ianuarie 1990, un examen de verificare în fața unei comisii formată din reprezentanți ai presei, culturii și Ministerului Învățământului. Studenții care promovează această verificare a cunoștințelor, vor susține examenele din sesiunea de iarnă în perioada 1 - 28 februarie 1990, potrivit anului de studiu în care se află. Studenții care nu vor dovedi un minim de cunoștințe necesare unui student în ziaristică, urmează să fie încadrați în producție”.

Cu rare excepții, studenții declarați admiși au fost înmatriculați la noua Facultate de Jurnalistică.

ANEXA I

Teme orientative pentru lucrările de absolvire (diplome)

ale studenților cursurilor cu frecvență (seria 1985-1989) și fără frecvență (seria 1984-1989), Academia de studii social-politice, Institutul pentru pregătirea cadrelor în problemele conducerii social-politice, februarie 1988.

Teme propuse de Catedra „Teoria și practica presei”:

Inițiative, experiențe și acțiuni publicistice privind afirmarea partidului ca forță politică conducătoare, centrul vital al întregii noastre societăți.

Conștientizarea prin presă a triplei calități a oamenilor muncii – de proprietari, producători și beneficiari.

Cerințe și exigențe noi în tratarea fenomenului cultural-artistic, în spiritul sarcinilor Conferinței naționale a partidului.

Presa - promotoare a principiilor, normelor și valorilor modului și stilului de viață comunist.

Combativitatea presei față de ideile și concepțiile retrograde, mistice, manifestările naționaliste, șovine, rasiste.

Presa ca tribună a democrației muncitorești-revoluționare.

Mesajul ideologic al presei socialiste. Genuri și modalități publicistice de transmitere a mesajului.

Noi modalități de tratare publicistică a problematicii vieții interne de partid.

Cerințe și criterii de evaluare a eficienței mesajului politic, publicistic.

Originalitate și creativitate în activitatea de presă. Forme noi în dezbateră problematicii actuale a conștiinței socialiste revoluționare.

Promovarea dezbaterii, a dialogului de idei în rubricile ideologice din presa noastră – modalitate specifică de conștientizare politică.

Problematica social-cetățenească în presa scrisă și audiovizuală: pondere, orientări tematice, modalități eficiente de abordare ziaristică.

Creșterea forței de comunicare a textului ziaristic.

Evoluția ideii de democrație în presa democratică, comunistă și muncitorească din România.

Rolul presei în afirmarea aspirațiilor de unitate și libertate națională și socială (perioada 1900-1944).

Noua ordine internațională între urgențe și posibilități. Propuneri și inițiative ale României, ale președintelui Nicolae Ceaușescu privind o nouă ordine în domeniul informațiilor.

Rolul și sarcinile presei noastre consacrate inițiativelor și acțiunilor României, ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, privind dezarmarea și pacea, instaurarea unei noi ordini internaționale.

ANEXA II

Teme pentru reportaje, note, anchete, articole, interviuri și alte materiale publicistice pe tematica Cursului de Comerț Exterior (1989).

Precizare: Vor fi repartizate câte 3 teme pentru fiecare student, spre a fi realizate și dezbătute în timpul semestrului când se predă cursul de comerț exterior, anul III, ziaristică.

1. Direcții prioritare ale dezvoltării relațiilor economice externe ale țării, în anii cincinalului 1986-1990 stabilite în documentele Congresului al XIII-lea la P.C.R.
2. Problemele colaborării cu țările socialiste membre CAER în lumina recentelor documente ale partidului (pe exemple de unități cu pondere mare a exportului pe relația CTS).
3. Derularea relațiilor economice cu țările în curs de dezvoltare. Probleme și perspective (Pe exemplul cooperării sau exporturilor anumitor produse pe piețe ale acestor țări, cu documentare la Romagimex și alte unități productive cu export către t.c.d.).
4. Incidența reglementărilor comerciale ale Pieței comune asupra exporturilor românești pe piețele țărilor membre CEE și măsuri de contracarare a efectelor (documentare la nivel de producător și exportator FCTB și CONFEX).
5. Sarcini actuale și căi de realizare a restructurării producției pentru export, în concordanță cu obiectivele stabilite de Congresul al XIII-lea al PCR (pe exemple de unități economice cu sarcini la export).
6. Modernizarea produselor românești destinate exportului-condiție a creșterii competitivității pe piața externă.
7. Dimensionarea rațională a importurilor, căi de substituie a acestora cu produse proprii, sarcini actuale în vederea diminuării efortului valutar al țării.
8. Asimilarea de produse noi care să substituie importul –preocupare principală a producătorilor pentru export.
9. Importul în contrapartidă-cale de diminuare a efortului valutar și de asigurare a economiei naționale cu resursele necesare ...”.

ANEXA III.

Broșura de promovare a Facultății de Ziaristică (1984)

„Facultatea pregătește cadre cu studii superioare necesare presei, radioteleviziunii, editurilor. Durata studiilor: 4 ani la cursurile cu frecvență și 5 ani la cursurile fără frecvență. Sînt admiși, pe bază de concurs, tineri cu aptitudini pentru munca de presă, cu o activitate anterioară de cel puțin doi ani în întreprinderi industriale, organizații de masă, obștești, învățământ. Cursurile fără frecvență sînt destinate exclusiv lucrătorilor fără studii superioare din presă, edituri, radioteleviziune.

Planurile de învățământ asigură o îmbinare organică între *pregătirea în domeniul științelor sociale* prin disciplinele: materialism dialectic și istoric, economie politică, socialism științific, știința conducerii societății socialiste, sociologie, etică etc.; *pregătirea generală* prin disciplinele: literatura română, literatura universală, istoria culturii și a civilizației, estetică, limbi străine; și *cea de specialitate* prin disciplinele: teoria genurilor publicistice, elaborarea ziarului și a emisiunilor de radio și televiziune, istoria presei românești, presa internațională contemporană, elemente de teoria presei, tehnologie poligrafică, tehnologia radioului și televiziunii, stenografie etc. O atenție specială se acordă aplicațiilor practice ale studenților care însumează circa 50 la sută din volumul total de ore.

Structura programului de învățământ creează, de asemenea, posibilitatea unui început de specializare potrivit aptitudinilor și opțiunilor studenților și necesităților redacțiilor beneficiare:

- a. *pe tipuri de presă*: scrisă, radio și televiziune, agenție;
- b. *pe principalele compartimente redacționale*: secția economică, secția politico-socială, secția de politică externă;
- c. *pe activități specifice muncii de presă*: secretariat de redacție, fotoreportaj, operatorie de film.

Absolvenții facultății primesc diplomă de licență în ziaristică.

În cadrul facultății funcționează:

1. *Secția pentru pregătirea zariștilor din țările în curs de dezvoltare*. Durata studiilor este de 3 ani. Studenții, care beneficiază de burse oferite de Republica Socialistă România, se pot specializa fie în domeniul presei scrise, fie în cel al radioului și al televiziunii sau al agenției de presă. Cursurile se desfășoară, la alegere, în limbile: română, franceză, engleză.
2. *Cursul postuniversitar*, cu durata de 1 an, care este destinat perfecționării cadrelor cu studii superioare din presă, radioteleviziune, Agerpres și edituri.
3. *Cursul de pregătire și perfecționare a translatorilor-interpreți*. Are o durată de 8 luni, învățământ de zi, cu scoatere din producție și 4 - 6 luni, fără scoatere din producție (pentru translatorii cu cunoștințe mai avansate în domeniul limbilor străine).
4. *Centrul metodic de perfecționare a pregătirii politico - profesionale a zariștilor*, care are ca principale sarcini:
  - perfecționare (reciclarea) cadrelor de conducere din presă, radioteleviziune și edituri;
  - acordarea de asistență metodică și didactică, sub formă de planuri și programe pentru învățământul organizat în redacții, sau pentru studiul individual al gazetarilor.”

Timpul matematic în mecanica clasică

- o perspectivă epistemologică -

Marcel BODEA S.
Facultatea de Istorie și Filosofie,
Departamentul de Filosofie,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj

Cuvinte cheie: timp, axa reală a timpului, clasă de echivalență, mulțime cât, structură formală, secțiunea unei relații, proiecție temporală, durată

Rezumat: Scopul acestei încercări este să analizeze semnificațiile definiției matematice ale timpului din cadrul metodelor matematice ale mecanicii clasice. Pornind de la nevoile mecanicii clasice, definiția strict matematică a timpului a ajuns la un nivel de abstractizare al cărui formalism specific, împreună cu sensul fizic intuitiv al timpului din aceeași mecanică, îi conferă un prospect și o semnificație de timp științific, conturat în acest dublu context. Căci timpul matematic al mecanicii clasice este un concept fundamental al fizicii. Pornind de la descrierea complexității acestuia, inclusă în definiția lui fizico-matematică, au fost introduse câteva explicații clarificatoare, urmate de o abordare analitică pe baze algebrice. Pentru acest studiu „viziunea algebrică” a timpului reprezintă un punct de referință și pentru perspectivele filozofice asupra timpului. Abordarea algebrică a timpului dovedește complexitatea problemicii și atrage atenția asupra unor aspecte noi și în același timp dificil de descoperit din alte perspective. Dar, odată cunoscute, ele ajung să constituie teme noi și pentru reflexia filozofică. Nu este vorba deci despre o disjuncție între punctul de vedere filozofic și cel abstract-formal în ceea ce privește timpul, ci doar despre specificarea și scoaterea în evidență a unor diferențe reale între cele două abordări.

E-mail: bodeamarcel@hotmail.com

*

Introducere

Timpul în acest articol nu reprezintă nici o intuiție pură a sensibilității subiectului epistemic, nici un eventual atribut al subiectului ontic și nici măcar o categorie filosofică. Ceea ce își propune lucrarea este o analiză epistemologică, pe baze formal-algebrice, a semnificației definiției matematice a timpului în mecanica clasică și urmărește o consecință a acestei definiții. Asociat descrierii matematice sunt prezentate intuiții curente, presupozii ontologice și consecințe epistemologice. Fiind date anumite conținuturi fizice, anumite semnificații mecanice ale simbolurilor în cadrul formalismului matematic, dezvoltând pur matematic acest formalism și obținând rezultate formale, interpretarea calitativă (mecanică) a acestor rezultate nu

trebuie să intre în conflict cu aspectele matematice și presupuzițiile fizice inițiale sau cu presupuziții sau reprezentări fizice general acceptate. În caz contrar trebuie recunoscută lipsa de semnificație sau de relevanță fizică (poate doar momentană) a respectivelor rezultate matematice. Uneori, încercând cu semnificații fizice inițiale un anumit formalism matematic și dezvoltându-l matematic, se ajunge la consecințe matematice a căror semnificație fizică este neașteptată. În acest caz este legitimă căutarea unor semnificații epistemologice care pot fi de altă natură decât cele strict fizico-matematice.

Simetria permite elaborarea de tipare care ne ajută să organizăm conceptual lumea. În matematică ideea de simetrie dă o direcție precisă de abordare a timpului. Uniformitatea timpului, de exemplu, este o simetrie. Există în mecanica clasică o teoremă formulată de Emmy Noether care permite una dintre cele mai generale *asocieri* între simetriile spațio-temporale (uniformitatea timpului, omogenitatea și izotropia spațiului), și cele mai importante legi din fizica clasică, legile de conservare (conservarea energiei, a impulsului și a momentului cinetic). Epistemologic optăm mai mult pentru termenul de *asociere* decât pentru termenul de *corespondență* dintr-un motiv important: evitarea unui posibil angajament atât filosofic cât și științific „tare” de felul: „uniformitatea timpului determină (cauzal) conservarea energiei”. Interesul epistemologic al teoremei lui Noether este dat de relația dintre trei „factori” foarte generali și foarte distincți sub aspectul conținutului lor: 1.) *o presupuziție ontologică*; 2.) *o transformare matematică de simetrie*; 3.) *o lege fizică de conservare*. Ceea ce efectiv este accesibil experimental, nu este nici *presupuziția ontologică* [aspectul filosofic], nici *operația de simetrie* [aspectul matematic], ci *legea de conservare* [aspectul fizic] a unei anumite mărimi fizice. Analiza din acest articol nu este în mod direct cea a uniformității timpului dar va urmări aceleași relații dintre factorii de mai sus, în variantele: presupuziții ontologice și epistemologice, formalism matematic, operație de măsurare (localizare numerică univocă).

Se pornește de la întrebarea: „Ce este timpul?”. „*De fapt, ce este timpul? Cine ar putea să explice lucrul acesta simplu și pe scurt? [...] în orice caz, înțelegem acest lucru, când vorbim despre el; îl înțelegem chiar și atunci când auzim acest cuvânt la un altul care vorbește. Așadar, ce este timpul? Dacă nimeni nu încearcă să afle asta de la mine, știu; dacă însă eu aș vrea să explic noțiunea cuiva care mă întreabă, nu știu.*”¹ Acest pasaj din „Confesiunile” lui Augustin sugerează credem raportul dintre intuiție și clarificare analitică conceptuală. Perspectivele filosofice multiple asupra timpului – felurile de a întreba și modalitățile de a răspunde filosofic – sunt, trebuie recunoscut, în cea mai mare parte departe de abordările științifice ale timpului. Aici va fi avută în vedere, perspectiva fizico-matematică din mecanica clasică. Abordarea științifică a **timpului**, chiar limitată fiind, dovedește complexitatea problemelor. Ea ajunge, după ce devine relativ familiară – prin clarificare conceptuală și analiză epistemologică – să ofere noi teme de reflecție filosofică. Nu este vorba de afirmarea neapărată a unei disjunctii între perspectivele filosofice și

¹ Sfântul Augustin, „Cartea a unsprezecea, cap. XIV. Ce este timpul?” în *Confesiuni*, Trad. Gh. I. Șerban, (București : Humanitas, 1998), 405.

cele științifice în chestiuni legate de *timp*, ci doar de precizarea existenței unor distincții reale între cele două abordări.

Definiția matematică a timpului în mecanica clasică

În această analiză noțiunea algebrică de funcție este o noțiune centrală. Deoarece construcția analizei este axată pe această noțiune îi vom da definiția într-un context algebric mai larg care permite clarificări epistemologice mai precise.¹

Se numește relație binară între elementele mulțimilor (A_i, A_j) un sistem ordonat $r = (A_i, A_j, R)$, unde R este o submulțime a produsului cartezian $A_i \times A_j$. Pentru $(x_i, x_j) \in R$ se folosește sugestiv notația: $x_i r x_j$. În acest fel „relația” este extrem de general definită. Cu toată generalitatea matematică a definiției se impun două observații interpretative. Prima: pentru ca două elemente să poată fi în relație, mulțimile cărora se consideră că le aparțin trebuie să fie „legate” împreună prin produsul cartezian. A doua: pentru ca două elemente să fie în relație trebuie ca legătura dintre mulțimi să fie particularizată (specificată) printr-o submulțime a produsului cartezian. Presupunem în continuare că relația r este dată și că, din perspectiva ei, ne preocupă mulțimile A_i și A_j . Fie submulțimea $X \subseteq A_i$. În acest context, prezintă interes submulțimea $Y \subseteq A_j$ formată din elementele cu care sunt în relație elementele submulțimii X . Aceasta va fi astfel definită:

$$Y = r(X) = \{y \in A_j \mid \exists x \in A_i, x r y\}$$

și se numește *secțiunea relației r în A_j după submulțimea X* . În continuare, un interes suplimentar îl prezintă situațiile în care submulțimea X e formată dintr-un singur element $X = \{x\}$. În acest caz se folosește notația: $r(\{x\}) = r\langle x \rangle$ și se numește *secțiunea relației r în A_j după elementul x* . În cazul unei relații $r = (A_i, A_j, R)$, secțiunea $r\langle x \rangle$ cu $x \in A_i$ poate să fie: vidă, formată din mai multe elemente sau formată numai dintr-un singur element. Relațiile funcționale sunt cele în care $|r\langle x \rangle| = 1$ secțiunea e formată numai dintr-un singur element. Mai precis: O relație $f = (A, B, F)$ se numește **funcție** sau **aplicație** sau **relație funcțională** a lui A în B dacă pentru $\forall x \in A$ secțiunea $f\langle x \rangle$ este formată dintr-un singur element notat $f(x)$. *Aplicațiile, relațiile funcționale și funcțiile* sunt noțiuni strâns legate între ele. Terminologic: A – domeniul de definiție al funcției; B – codomeniul funcției; $f(x)$ – imaginea lui x prin f (sau valoarea lui f în x). Ceea ce este esențial în definiția de mai sus este faptul că funcția este o relație specială în care unui element dat îi corespunde un element și numai unul. În limbaj obișnuit se poate spune că, în acest

¹ Ioan Purdea și Ioana Pop, „Cap. I. Relații” în *Algebră*, (Zalău: GIL, 2003), 8, 13, 14.

fel: există distincție și claritate; este eliminată ambiguitatea; este eliminată, într-un anume sens, relativitatea și interpretarea. Sugestiv este diferența între „unica posibilitate (x_1, y_1) ” și, respectiv, între „mai multe posibilități $(x_1, y_1), (x_1, y_2)$ ”. În timp ce toate funcțiile sunt relații, nu și toate relațiile sunt funcții. Funcțiile sunt o subclasă specială a relațiilor. A spune că o funcție este o relație „bine-definită” înseamnă a spune că fiind dat un x știm precis că îi corespunde un y și numai unul. Din astfel de motive „natural-cognitive” funcțiile sunt importante pentru limbajul formal al științelor, pentru descrierea științifică. Ne rezumăm aici doar la aceste observații. În continuare vor fi făcute precizări în fiecare situație particulară. Pentru a sublinia o dată în plus cerința restrictivă „tare” din definiția funcției să menționăm în treacăt că în general relația funcțională permite de exemplu (x_1, y_1) și (x_2, y_1) .

Ce este timpul? Am ales următoarea definiție matematică a timpului în mecanica clasică: „Se notează cu $\mathbf{R}$ mulțimea numerelor reale și cu $\mathbf{R}^n$ spațiul liniar real n -dimensional. **Spațiul afin n -dimensional A^n diferă de $\mathbf{R}^n$ prin faptul că în el „nu este fixată originea coordonatelor”.** Grupul $\mathbf{R}^n$ acționează în A^n ca un grup de **transporturi prin paralelism (translații)**.

$$a \rightarrow a + \mathbf{b} \quad (a \in A^n, \mathbf{b} \in \mathbf{R}^n, a + \mathbf{b} \in A^n)$$

1.) **UNIVERSUL** - spațiul afin de dimensiune patru A^4 . Punctele spațiului afin A^4 se numesc **puncte de univers sau evenimente**.

2.) **TIMPUL** - o aplicație liniară $t : \mathbf{R}^4 \rightarrow \mathbf{R}$ a spațiului transporturilor prin paralelism pe „axa reală a timpului”.

Mulțimea evenimentelor simultane între ele este un subspațiu afin tridimensional al lui A^4 și se numește **spațiul A^3 al evenimentelor simultane**.

Nucleul aplicației t este format din transporturile prin paralelism ale lui A^4 care transformă un eveniment oarecare (și atunci, oricare eveniment) într-un eveniment simultan cu el. Acest nucleu este un subspațiu liniar tridimensional $\mathbf{R}^3$ al spațiului liniar $\mathbf{R}^4$.¹

Toate considerațiile epistemologice care urmează se bazează pe analiza acestui text matematic.

$\mathbf{R}$ este mulțimea numerelor reale care este o mulțime ordonată. Să precizăm că mulțimea $\mathbf{R}^n$ cu $n \geq 2$ nu este o mulțime ordonată: planul, de exemplu, nu este o mulțime ordonată.² Sugestiv, fie următoarea metaforă temporală intuitivă (timpul nu a fost încă definit) pentru $\mathbf{R}^n$: este o lume cu „prezent”, „trecut” și „viitor” și, respectiv, următoarea metaforă spațială intuitivă [spațiul nu a fost încă definit] pentru $\mathbf{R}^n$: este o lume cu „aici” și „acolo”. Comparativ, sugerăm o metaforă pentru A^n : este o lume numai cu temporalul „cândva” și spațialul „undeva”. Metaforic

¹ Această scurtă expunere matematică a fost făcută după: V. I. Arnold, „§2. Grupul galileian și ecuațiile lui Newton” în *Metodele matematice ale mecanicii clasice*, (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980), 14-16.

² Se poate introduce o relație algebrică de ordine dar această chestiune nu interesează aici.

vorbind, am folosit cuvinte din limbajul cotidian: prezent, trecut, viitor, aici, acolo, undeva, cândva, cuvinte care încarcă inevitabil formalismul matematic cu anumite sensuri, sensuri care prin natura însăși a „formalului” sunt arbitrare. Altfel spus, formalismul matematic este neutru la orice interpretare ne-matematică a sensului sau semnificației sale: științifică factuală, cotidiană, filosofică, teologică etc. Cumva însă trebuie să începem să vorbim.

În continuare se va încerca prezentarea semnificației pur matematice a formalismului, pe urmă o interpretare fizică (mecanică) a acestuia și, în final, se va propune o interpretare epistemologică tocmai a acestui demers de semnificare fizico-matematică. Facem următoarea afirmație pe care însă nu o dezvoltăm aici: dacă nu există un sistem de referință, o „origine a coordonatelor”, atunci nu este posibilă „operația de măsurare”. S-a precizat mai sus că A^n diferă de $\mathbf{R}^n$ prin faptul că în el nu este fixată originea coordonatelor deci în A^n nu se pot face măsurători. Într-o primă exprimare translația $a \rightarrow a + \mathbf{b}$ cu $a \in A^n$, $\mathbf{b} \in \mathbf{R}^n$ și $a + \mathbf{b} \in A^n$ înseamnă doar că un punct „a fost mutat” „de undeva” „altundeva”. Pornind de aici se poate introduce, pe această linie de definiție, noțiunea de *omogenitate*: „Omogenitatea înseamnă conservarea a „ceva” prin alegerea arbitrară a unor puncte de referință.” Alegerea (privilegierea) unui anumit punct numit „origine” devine în acest fel pur convențională și ea nu ține de vreo specificitate de natură calitativă a punctului respectiv. Cu noua noțiune scrierea formală de mai sus o reconfigurăm și o recitim astfel: $a \rightarrow a \oplus \mathbf{b}$ ($a \in A$, $\mathbf{b} \in \mathbf{R}$, $a \oplus \mathbf{b} \in A$), înseamnă matematic omogenitatea sau uniformitatea timpului; adică $\mathbf{R}$ acționează ca un grup de transformări care lasă invariant punctul-eveniment a în spațiul A în urma transformării (de simetrie) $\oplus$. Altfel spus, punctele-eveniment a și $a \oplus \mathbf{b}$ sunt echivalente în sensul în care $a \in A$ și $a \oplus \mathbf{b} \in A$ în urma transformării $\oplus$. Observație: omogenitatea introdusă mai sus are un sens operațional, adică este consecința interpretării unei operații algebrice.

Vom evita în continuare, pe cât posibil, să asociem omogenitatea timpului cu vreun conținut metafizic. Pot fi însă ocolite pe de-a-ntregul presupuziții sau angajamente ontologice tacit asumate? Fie o „operație complexă”: un experiment fizic în care se înregistrează niște rezultate ale unor măsurători. Dacă experimentul se repetă în condiții identice după un interval de timp (translație temporală) rezultatele măsurătorilor sunt aceleași. Spunem în mod obișnuit că simpla trecere a timpului nu influențează rezultatele unui experiment fizic. Există astfel o „identitate” exterioară citirii propriu-zise a ceasului, o „conservare” care transcende lectura unui instrument de măsură, altfel spus translația nu afectează experimentul fizic. În spiritul celor spuse mai sus, în limbaj natural noțiunea de *simetrie* strâns legată de noțiunea de *operație* poate fi exprimată astfel: spunem că „ceva” este simetric în raport cu o operație dacă acel „ceva” supus operației rămâne identic. În paragrafele care urmează, o anumită „identitate ontică” este presupusă în fiecare din construcțiile formale și interpretările lor. Explicarea ei va fi făcută după caz.

În contextul matematic și mecanic în care discutăm, există doar două posibilități distincte, independente, de „mutare” pentru un punct.¹ Intuitiv, în limbaj cotidian simplu: a translața un obiect înseamnă a-l mișca fără a-l roti iar a roti un obiect înseamnă a-l mișca de jur-împrejurul a ceva. Orice „mutare” (deplasare) se descompune în translații și rotații. Reducem discuția matematică aici doar la $\mathbf{R}$, $\mathbf{R}^2$ și $\mathbf{R}^3$. Afirmăm fără să explicităm, afirmațiile sunt suficient de evidente intuitiv, următoarele: în $\mathbf{R}$ există translație dar nu există rotație (doar eventual ca un caz limită); în $\mathbf{R}^2$ și $\mathbf{R}^3$ există atât translație cât și rotație. Translația unui punct este întotdeauna reprezentabilă unidimensional iar rotația bidimensional. Altfel spus, „spațiul de reprezentare” pentru translație este un spațiu unidimensional $\mathbf{R}$ iar pentru rotație un spațiu bidimensional $\mathbf{R}^2$ chiar dacă „spațiul de descriere” este de dimensiune superioară.

Vom conveni, pentru început, ca dacă punctelor din spațiul (UNIVERSUL) A^4 le spunem „evenimente”, punctelor din spațiul $\mathbf{R}^4$ să le spunem „evenimente cu originea fixată”. Vom conveni să numim punctele sau „evenimentele cu origine fixată” din $\mathbf{R}^4$ „evenimente spațio-temporale” sau „evenimente fizice”. Un eveniment spațio-temporal este astfel un punct al unui spațiu liniar cvadridimensional. Scriind $\mathbf{R}^4 = \mathbf{R}^3 \times \mathbf{R}$ se poate spune că $\mathbf{R}^4$ este, descriptiv-formal, produsul cartezian al spațiului liniar tridimensional $\mathbf{R}^3$ cu spațiul liniar unidimensional $\mathbf{R}$. $\mathbf{R}^3$ și $\mathbf{R}$ sunt matematic subspații ale lui $\mathbf{R}^4$. Astfel, avem descriere matematică precisă pentru un punct matematic din $\mathbf{R}^4$ dar nu avem nici un fel de reprezentare intuitivă pentru el. Avem însă, o interpretare fizică intuitivă a punctului matematic ca eveniment fizic! Acest „salt intuitiv-interpretativ” este de interes filosofic dar aici va fi acceptat ca atare.² Construim matematic două aplicații: $s : \mathbf{R}^4 \rightarrow \mathbf{R}^3$ și, respectiv, $t : \mathbf{R}^4 \rightarrow \mathbf{R}$. Codomeniile $\mathbf{R}^3$ și $\mathbf{R}$ au ceva familiar, permit reprezentări intuitive. Într-o primă „aproximație intuitivă” sunt asociabile cu spațiul și timpul fizic din mecanica clasică. Vom conveni să spunem că prin scrierea $\mathbf{R}^4 = \mathbf{R}^3 \times \mathbf{R}$ spațiul $\mathbf{R}^4$ este „separabil intuitiv”.³ Cu alte cuvinte, cu referire la „dimensiuni”, *spațiul matematic* cvadridimensional $\mathbf{R}^4$ poate fi reprezentat prin trei dimensiuni asociate intuitiv-calitativ spațiului fizic (lungime, lățime, înălțime) și printr-o dimensiune asociată intuitiv-calitativ timpului fizic. Se observă că prin definițiile anterioare se poate gândi timpul independent de spațiu, în mod absolut (mecanica newtoniană clasică), dar asociat cu spațiul în vederea reprezentării unui eveniment spațio-temporal.

Definiția de mai sus a timpului acoperă o parte din intuițiile comune dar ea este departe de a fi familiară în acest sens. Ea este o definiție „de lucru” satisfăcătoare pentru „necesitățile” mecanicii clasice. Nu ne putem reprezenta intuitiv un

¹ De fapt, există în plan și alte tipuri de simetrie cum este, de exemplu, *reflexia*: a reflecta un obiect înseamnă, simplu, a produce imaginea sa în oglindă.

² Scopul acestei analize este unul epistemologic limitat așa încât deși semnalăm existența unor dificultăți filosofice le acceptăm ca atare și trecem peste ele.

³ O direcție metafizică posibilă de interpretare a acestei „separabilități intuitive” este, de exemplu, cea a spațiului și a timpului ca forme ale intuiției pure a sensibilității din filosofia transcendentală kantiană. Nu așa ceva își propune analiza de față.

spațiu fizic euclidian cvadridimensional, cu toate patru dimensiunile de aceeași „natură calitativă”, în sensul dimensiunilor euclidiene din spațiul fizic tridimensional. Considerațiile de mai sus asociază timpul cu o dimensiune formală în sensul în care și lungimea, lățimea și înălțimea sunt dimensiuni. Asocierea calitativă a dimensiunii temporale cu cele spațiale însă, nu e posibilă în intuiția noastră. Ipoteza sau presupuziția „tare” de aici, la nivelul fizic al conținuturilor intuitive sau fizic-calitative, este aceasta: timpul nu este spațiul. Acest aspect pare a fi deosebit de important.

Semnificația aplicației $t : \mathbf{R}^4 \rightarrow \mathbf{R}$ va fi, în continuare, extrem de utilă analizei.

În acest context să facem o primă abordare, la limită, a omogenității spațiului și timpului. În construcția de mai sus a definiției timpului sunt folosite două spații matematice liniare cvadridimensionale A^4 și $\mathbf{R}^4$. Deosebirea între aceste două spații este una esențială: în spațiul $\mathbf{R}^4$ avem o origine (a coordonatelor) pe când în spațiul A^4 nu avem. Acest ultim spațiu este numit UNIVERS. Absența privilegierii chiar convenționale a unor puncte este limita maximă a omogenității (uniformității) punctelor respective. Spațiul $\mathbf{R}^4$ a fost „separat” în subspațiul $\mathbf{R}^3$ (subspațiul spațiului euclidian tridimensional) și subspațiul $\mathbf{R}$ (subspațiul axei reale a timpului). În ambele subspații este fixată o origine a coordonatelor. Fixarea unei origini privilegiază *convențional* un punct. Se pune o întrebare importantă: Prin introducerea arbitrarității punctului de referință se restabilește omogenitate punctelor? Un prim raport între „arbitraritatea punctului de referință” și „omogenitatea punctelor” a fost sugerat mai sus. Interesul acestui studiu este axat însă pe ceva aflat în spatele proprietății de omogenitate (uniformitate) a timpului, pe o posibilă structură formală a timpului, mai precis, pe un aspect particular: structura formală a duratei.¹

Translația ca relație²

Fie un ceas. Ceasul este o componentă intrinsecă a timpului; ceasul dă măsură timpului. Altfel spus, ceea ce contează aici este că măsurăm timpul. Timpul t este astfel asocierea unui eveniment (spațio-temporal) oarecare „e” cu un număr reprezentând indicația unui aparat de măsură (ceas). În prelungirea acestor afirmații, următoarea exprimare pare banală: ceasul măsoară durate. Această analiză încearcă să sugereze că lucrurile nu stau deloc așa. De la localizarea temporală a unui eveniment la durata sa, de la „Cât e ceasul?” la „Cât timp a trecut?” etc. există un salt de „semnificație”. Aceste aspecte sunt mai mult de interes epistemologic decât fizic. Algebra oferă un instrument formal de analiză epistemologică. Mecanica oferă cadrul unui conținut de sens formalismului și o imagine a relevanței științifice a semnificațiilor epistemologice.

---

¹ Există o proprietate importantă a timpului, fără de care, „durata” de exemplu, nu poate fi definită în mecanica clasică: *continuitatea* („Timpul este continuu.”). Ea nu va fi abordată însă și nici nu va fi folosită efectiv în analiza de față dar va fi presupusă și acceptată pentru a nu lăsa anumite noțiuni familiare prea abstracte, golite complet de conținuturi intuitive.

² Vom presupune cunoscute implicit toate proprietățile mulțimi numerelor reale, inclusiv operații cu numere reale, care fac posibilă abordarea translației ca *relație* și ca *operație*.

Analiza epistemologică nu începe în acest punct cu o raportare la natura metafizică a timpului, ci cu o chestiune de limbaj.¹ „În urmă cu un an...” sau „Acum după un an...” sunt expresii sinonime în limbajul natural și în cel științific. Ele dau semnificația natural-științifică a arbitrarității originii scării temporale. Simplu scris: $t_1 = t_2 - \Delta$ sau $t_2 = t_1 + \Delta$ sau $t_2 - t_1 = \Delta$ (mai concis, cu trecut/prezent/viitor, $t_2 = t_1 \pm \Delta, \Delta \geq 0$). Vom opta astfel, în mod natural, pentru *ceasul* $\mathbf{R}$ și pentru operația de adunare corespunzătoare citirii ceasului.² Vom numi în acest paragraf, nu $\square$ în următorul, *citirea unui ceas: translație*. Foarte simplu și sugestiv spus, două momente t_1 și t_2 sunt în relație dacă este considerat intervalul de timp dintre ele.

Fie $x_i, x_j, \alpha \in \mathbf{R}$. Vom defini translația T în $\mathbf{R}$ ca o relație algebrică astfel:

$$x_i T x_j \Leftrightarrow \exists \alpha, x_j = \alpha + x_i$$

Relația astfel definită este:

a.) relație reflexivă: $x_i T x_i \Leftrightarrow \exists 0, x_i = 0 + x_i$.

b.) relație tranzitivă:

$$x_i T x_j \wedge x_j T x_k \Leftrightarrow \exists \alpha, \beta \ x_j = \alpha x_i \wedge x_k = \beta x_j \Rightarrow$$

$$\Rightarrow x_k = \beta \alpha x_i \Rightarrow x_i T x_k$$

c.) relație simetrică:

$$x_i T x_j \Leftrightarrow x_j = \alpha + x_i \Leftrightarrow x_i = -\alpha + x_j \Rightarrow x_j T x_i.$$

Translația astfel definită este o relație algebrică de echivalență. Datorită proprietăților mulțimii $\mathbf{R}$ înzestrată cu operația de adunare „+”: $x_i T x_j, \forall x_i, x_j \in \mathbf{R}$.

Consecința algebrică este imediată: $\mathbf{R} / \mathbf{T} = \{\{\mathbf{R}\}\}$, adică mulțimea cât este formată dintr-o singură clasă de echivalență $\{\mathbf{R}\}$. Acest rezultat, „faptul matematic” că toate elementele sunt în aceeași relație algebrică de echivalență-translație între ele îl interpretăm ca *omogenitate*. Interpretând relația algebrică de translație ca o relație de citire a ceasului pentru două momente de timp (explicit sau implicit considerate; de exemplu: o măsurătoare fizică necesită două momente explicite de timp; ora zero e.n. (era noastră) este un moment implicit pentru orice datare istorică), toate momentele sunt echivalente, vorbim în acest sens de omogenitatea sau uniformitatea timpului citit („înregistrat”) pe un ceas. Omogenitatea (uniformitatea) timpului astfel prezentată este, epistemologic vorbind, o interpretare descriptivă fizico-matematică la nivelul unei lecturi temporale a fenomenelor (a experienței). Reamintim că timpul

¹: „Să vedem întâi ce înțelegem prin **timp**. Ce **este** timpul? Ar fi bine dacă am putea găsi o bună definiție a timpului [...] Poate că ar trebui să spunem: „Timpul este ceea ce se petrece când nimic altceva nu se petrece.” și de asemenea nu mergem prea departe. Poate că-i mai bine să constatăm faptul că timpul este una dintre noțiunile pe care, probabil, nu le putem defini (în sensul dicționarului) [...]. Ce contează într-adevăr este cum **masurăm** timpul și nu cum îl **definim**.” Richard P. Feynman, „Ch. Time și Distance, § 5-2 Time” în Commemorative issue *The Feynman Lectures on Physics*, Feynman-Leighton-Sșis, vol. I., (Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, Reading, 1989), 5-1.

² Opțiunea pentru o anumită operație este arbitrară algebric.

a fost definit ca o aplicație liniară $t : \mathbf{R}^4 \rightarrow \mathbf{R}$ a spațiului transporturilor prin paralelism pe „axa reală a timpului” (sugestiv $t : \mathbf{R}^4 \rightarrow \odot$).

Două observații se impun. În construcția translației ca relație: $x_i T x_j \Leftrightarrow \exists \alpha, x_j = \alpha + x_i$, s-a păstrat sensul operațional prin prezența simbolului „+” cu semnificația de adunare a numerelor reale. Atât construcția formală din acest paragraf cât și interpretarea ei, deși noțiunile matematice principale au conținut algebric, sunt în spiritul tradițional al mecanicii clasice, mai apropiat de analiza matematică decât de algebră, și acoperă intuițiile noastre familiare legate de mecanică. Comparativ, paragraful următor se distanțează prin formalismul său accentuat algebric, relațional și neoperațional, și prin interpretarea acestuia, de abordările clasice ale mecanicii. În acest context limitat algebric am evitat în finalul analizei chiar și o posibilă definire a duratei ca măsură a unei mulțimi (a proiecției temporale).

Structura formală a duratei ca secțiune a unei relații

Să reluăm și să comentăm într-o perspectivă strict algebrică, definiția timpului. În acest paragraf, citirea unui ceas este doar o simplă lectură „f(x)” a unei valori (mai general a unui element) din codomeniul unei funcții. Spre deosebire de paragraful anterior, citirea unui ceas nu are aici nici măcar acoperirea intuitivă a translației (limbile unui ceas se mișcă¹). Paragraful anterior are rolul unui prim termen „abstract-intuitiv”, dacă putem nuanța așa, al unei comparații care ajută la o mai bună înțelegere a celui de-al doilea termen „abstract-neintuitiv” al comparației, termen care în principal este avut în vedere în analiza de față. În definiție se face o distincție precisă între timpul t și axa reală a timpului R . Să explicităm această distincție. Distincția între *timp* și *axa reală a timpului* apare foarte clar: *timpul* este o aplicație (funcție) liniară care asociază, pune în corespondență, un eveniment spațio-temporal cu un punct de pe axa reală R numită în acest caz axa reală a timpului. Convenim să numim punctele axei reale a timpului „momente”. Se înțelege că *timpul* nu se confundă cu momentele sale. Întrucât momentele sunt numere reale proprietăți ale numerelor reale sunt asociate cu *timpul*.

În continuare, structura topologică a mulțimii numerelor reale nu interesează. Evident că timpul nu se confundă cu evenimentele cărora le asociază momente. Timpul cu alte cuvinte este asocierea unui eveniment cu „ceva măsurabil”, cu „o cantitate”, matematic cu un număr (reprezentând, mecanic vorbind, indicația unui aparat de măsură: ceasul). Altfel spus, în definiția timpului este inclusă prezența unui ceas (codomeniul R). Să dezvoltăm puțin din punct de vedere mecanic aceste considerații. Corespondența funcțională permite ca un eveniment fizic să aibă asociată o proprietate măsurabilă în mod univoc, adică prin intermediul unui instrument de măsură. Subliniem încă o dată că „ceasul” în mecanică este mai mult decât mulțimea matematică R . Localizarea temporală mecanică este un număr real însoțit de o unitate fizică de măsură. Timpul este astfel o mărime fizică. Pentru importanța

¹ În trecut fie spus, chiar dacă un ceas are în general o formă fizică rotundă iar limbile ca obiecte fizice descriu o mișcare de rotație, ceea ce se citește pe ceas este o translație; în acest sens clepsidrele acordă mai bine „imaginea” fizică cu „semnificația” fizică.

directă a subiectului acestei analize dăm următoarea caracterizare după A. Einstein: „Prin timpul unui fenomen se va înțelege indicația de timp (poziția limbii aceluia ceasornic care se află în imediata apropiere în spațiu) a fenomenului. În felul acesta oricărui eveniment i se va pune în corespondență o valoare temporală, care poate fi în principiu observată.”¹ Pentru a putea vorbi însă de timpul unui fenomen trebuie definită o unitate de măsură, implicit o „durată”.

De dragul rigurozității epistemologice facem în acest punct al analizei o distincție. Spunem că **R** este un ceas matematic și nu un ceas fizic. De dragul clarității epistemologice lăsăm această distincție neexplicată pe aproape tot parcursul expunerii. Căci, scopul particular al acestei analize, dincolo de relația limbajelor matematic/filosofic (ontologic-epistemologic)/mecanic (științific) este de a defini „structura formală” (aici în sens algebric) a duratei. Se va observa că în definirea propriu-zisă a duratei sunt necesare presupuziții complementare structurii formale.

Reluăm analiza formalismului matematic. Întrucât timpul este o funcție, citirea ceasului asociază unui eveniment un *moment* și numai unul. În acest fel un eveniment nu are „durată” în sensul obișnuit al termenului! Să analizăm în continuare absența ceasului. În interpretarea mecanică a formalismului matematic introdus mai sus, **în absența ceasului nu avem timp!**

Introducem acum și discutăm conceptul de *simultaneitate*.² Pentru claritatea epistemologică a analizei prezentăm câteva componente necesare de algebră. Pentru simplitate, definim nucleul unei aplicații (funcții) de o variabilă.

Fie $f : A \rightarrow B$ o funcție. Relația între elementele lui A , care are graficul notat cu $\ker f$ și definit prin $\ker f = \{(x_1, x_2) \in A \times A \mid f(x_1) = f(x_2)\}$ se numește *nucleul lui f*.³

Pornind de la această definiție algebrică construim noțiunea de simultaneitate-algebrică în cazul de față. Rescriem pentru mai multă sugestivitate $f : E \rightarrow R$ unde elementele $e \in E$ convenim să le numim evenimente-algebrice iar codomeniul R ceas-algebric. Atunci, pentru două evenimente, nucleul funcției f este definiția simultaneității algebrice a acestora.⁴ Simultaneitatea algebrică ca referință

¹ Albert Einstein, „§ 8. Noțiunea de timp în fizică” în *Teoria relativității pe înțelesul tuturor*, Trad. Ilie Pârvu (București: Humanitas, 1996), 309.

² Definiția algebrică a simultaneității este abstractă. Simultaneitatea în fizică cere alte exigențe: „[...] toate enunțurile fizice în care conceptul de **simultan** joacă vreun rol. Conceptul există pentru fizician numai atunci când se dă posibilitatea de a determina în cazurile concrete dacă el corespunde sau nu. Este așadar nevoie de o asemenea definiție a simultaneității care să ne ofere metoda de a decide experimental dacă [...] (două evenimente n.n.) au fost simultane sau nu. Atâta vreme cât o asemenea exigență nu este îndeplinită, ca fizician (lucrul e valabil și pentru un nefizician) mă înșel atunci când cred că voi putea da vreun sens simultaneității.” – Ibid., p.308.

³ Purdea și Pop, „Cap. I. Relații” în *Algebră*, 22.

⁴ Sugestiv, pentru n evenimente simultane :

$$\ker f = \left\{ (e_1, e_2, \dots, e_n) \in \underbrace{E \times E \times \dots \times E}_{\text{de } n\text{-ori}} \mid f(e_1) = f(e_2) = \dots = f(e_n) \right\}.$$

formală pentru analiza simultaneității temporale este o discuție în sine, cu atât mai mult cu cât simultaneitatea algebrică definește o relație de echivalență și implicit clase de echivalență și o mulțime cât, dar nu va fi abordată aici decât în măsura în care este strict utilă analizei de față.¹ Pentru evenimentele simultane se poate defini un „spațiu al evenimentelor simultane” care poate fi considerat un spațiu autonom. Este, de fapt, ceea ce în mod obișnuit în mecanică se înțelege prin „spațiu independent de timp”.

S-a afirmat mai sus că în interpretarea mecanică a formalismului matematic în absența ceasului nu avem timp. Prelungim această afirmație cu câteva observații importante. Fizica în general, mecanica în particular, descrie fenomenele fizice folosindu-se de mărimi fizice. O mărime fizică are asociată o unitate de măsură care presupune implicit o operație de măsurare. În acest fel au sens fizic (mecanic) doar aplicațiile între mulțimi $\mathbf{R}^n$ ($n = \overline{1,4}$). În continuare vom discuta posibile interpretări epistemologice și posibile angajamente ontologice ale câtorva aplicații în care nu peste tot sunt mulțimi $\mathbf{R}^n$.

Să considerăm următoarea aplicație:

$$l_t : A^4 \rightarrow \mathbf{R}$$

Ce semnificație ar putea avea această funcție? Așa scrisă, nici una. Orice interpretare ar fi speculație pur metafizică, ceva extrem de general de felul: „Există timp.” etc. Vom construi în prealabil aplicația:

$$r_f : A^4 \rightarrow \mathbf{R}^4$$

care înseamnă „reprezentarea unui punct de univers ca eveniment fizic (reprezentare fizică)”. Vom folosi acum definiția timpului $t : \mathbf{R}^4 \rightarrow \mathbf{R}$ și de abia acum definim aplicația l_t :

$$l_t : A^4 \rightarrow \mathbf{R}, \quad l_t = t(r_f).$$

Astfel l_t ajunge să aibă semnificație: reprezintă **localizarea temporală** a unui eveniment din universul A^4 . Subliniem că: un eveniment are o localizare temporală „instantanee” (un moment asociat) și numai una.

¹ Pentru o definiție formală, fie X și Y mulțimi și fie f o funcție de la X la Y . Elementele x_1 și x_2 din X sunt *echivalente* dacă $f(x_1)$ și $f(x_2)$ sunt egale, altfel spus dacă sunt unul și același element din Y . Nucleul lui f poate defini astfel o relație de echivalență. Nucleul, în sens de relație de echivalență, îl notăm simbolic: " $=_f$ " și îl definim algebric: $(x =_f y) \Leftrightarrow (f(x) = f(y))$. Ca orice relație de echivalență, determină clase de echivalență

și o mulțime cât: $\left\{ \left\{ \tilde{x} \in X : f(x) = f(\tilde{x}) \right\} : \tilde{x} \in X \right\}$. Mulțimea cât $X/_f$ se numește

coimagea funcției f , notată "*coim f*". Coimagea este izomorfă (în sensul bijecției din teoria mulțimilor) cu $\text{im } f$; mai precis, clasa de echivalență a lui x în X (care este un element al mulțimii cât $\text{coim } f$) corespunde la $f(x)$ în Y (care este un element al mulțimii $\text{im } f$). Ca orice relație binară, nucleul unei funcții poate fi considerat ca o submulțime a produsului cartezian $X \times X$. În acest fel, nucleul poate fi scris „*ker f*” și poate fi definit simbolic astfel: $\text{ker } f = \{(x, x') | f(x) = f(x')\}$.

La fel construită

$$l_s : A^4 \rightarrow \mathbf{R}^3$$

aplicația l_s reprezintă **localizarea spațială** a unui eveniment din universul A^4 . Să precizăm și pentru localizarea spațială ce am menționat pentru localizarea temporală: fiind vorba de o funcție, un eveniment nu are „întindere”! Să observăm că localizările temporale și spațiale ale evenimentelor de univers necesită „puncte origine” doar în codomeniul funcțiilor, pe care convenim să le numim „spații de localizare”. Am convenit să spunem că prin scrierea $\mathbf{R}^4 = \mathbf{R}^3 \times \mathbf{R}$ spațiul $\mathbf{R}^4$ este „separabil intuitiv”. Vom face, în acest punct, o convenție suplimentară.

Din definițiile localizărilor spațiale și temporale și din scrierea $\mathbf{R}^4 = \mathbf{R}^3 \times \mathbf{R}$ vom conveni să considerăm un eveniment (în particular un eveniment fizic) complet localizat spațio-temporal. Considerăm că orice eveniment din Universul A^4 este localizat doar spațial și temporal, dar este *localizat și spațial și temporal!* Necesitatea unei duble localizări este esențială!¹ În plus există presupuziția că localizările temporale și spațiale sunt reciproc independente (dar asociabile în localizarea spațio-temporală a unui eveniment).

Totodată să observăm că despre evenimentele de univers nu putem vorbi „nemijlocit”, ci doar „mediat”, prin intermediul evenimentelor fizice. Astfel, un element de univers $e \in A^4$ este localizat la momentul t_1 etc. numai dacă îi poate fi asociat un eveniment fizic: $e \rightarrow f(e) \in \mathbf{R}^4$. Să interpretăm în continuare formalismul matematic așa cum este dat: $r_f : A^4 \rightarrow \mathbf{R}^4$ este matematic o funcție ceea ce înseamnă că unui eveniment îi corespunde un eveniment fizic și numai unul. Această cerință matematică este foarte importantă pentru știință și ea conduce la interpretări epistemologice consistente. În studiul de față ne limităm doar la analiza legată de timp. În continuare va fi introdusă algebric „proiecția temporală” sau „structura formală a duratei”.

Funcția $l_t : A^4 \rightarrow \mathbf{R}$ înseamnă că pentru un eveniment avem o localizare temporală și numai una (evident că și pentru un eveniment fizic: $t : \mathbf{R}^4 \rightarrow \mathbf{R}$). Acest lucru este ceva familiar și îl precizăm mai sugestiv în raport cu spațiul.² În mecanica clasică un corp ocupă, la un moment dat, un loc în spațiu și nu este în două locuri diferite: și aici și mai încolo.³ Așa cum s-a văzut, două evenimente diferite pot fi însă

¹ Nu argumentăm în acest articol, deși este foarte interesant și important, că reducerea la o singură localizare face imposibilă *mecanica clasică* așa cum este construită. (Avem un set de argumente în acest sens, dar faptul că nu le prezentăm aici reduce această notă de subsol doar la o simplă afirmație.)

² Am folosit cuvântul *corp* care, intuitiv (sau kantian metafizic) are întindere de care facem abstracție aici, localizările temporale și spațiale ale evenimentelor sunt punctuale; „durata” și „întinderea” trebuie construite.

³ Vrem să subliniem că analiza epistemologică cu referire la mecanica clasică nu trimite în nici un fel la o analiză explicită a unor chestiuni similare din mecanica cuantică. Menționăm doar că, principial, din majoritatea punctelor de vedere lucrurile stau la fel în mecanica cuantică atâta vreme cât operăm matematic cu funcții.

simultane. Urmează acum un aspect oarecum mai dificil de prezentat și interpretat. Apelând însă la rezultate matematice (pe care nu le analizăm în detaliile lor matematice) și la un suport intuitiv care își are acoperire în experiența noastră cotidiană și în cea științifică vom aduce, sperăm, suficientă claritate problemei.

Fie un eveniment e care are asociată localizarea temporală $l_t(e) = t_1$. Matematic această reprezentare rămâne imuabilă: „ e rămâne e ” la „același t_1 care rămâne t_1 ”. *Experiența noastră fizică* însă ne face să spunem uneori că localizăm un eveniment e la momentul t_1 și același eveniment e la momentul t_2 , $t_1 \neq t_2$. Rămânând consecvenți cu semnificația matematică a funcției și acceptând că mulțimea $\mathbf{R}$ este matematic continuă vom da un schelet formal, o *structură*, „duratei” (de timp).¹ Fie deci: $l_t(e) = t_1, l_t(e) = t_2, \dots, l_t(e) = t_n$. Desigur, „scrierea globală”: „funcția $l_t: A^4 \rightarrow \mathbf{R}$ și $l_t(e) = t_1, l_t(e) = t_2, \dots, l_t(e) = t_n$ ” reprezintă în acest fel o inconsecvență matematică! Să precizăm un aspect important. Dacă, în particular, localizarea numai temporală $l_t(e) = t_1$ sau numai spațială $l_s(e) = s_1$ pot conduce, în sensul de mai sus, la inconsecvențe matematice, dubla localizare $l_{st}(e) = (s_1, t_1)$ **permite** distincții formale (și implicit ontologice și epistemologice) relevante prin consecințele lor. În primul rând, aspect formal-matematic semnificativ, dispar inconsecvențele semnalate mai sus. În continuare nu vom mai explicita toate detaliile de tip eveniment $\rightarrow$ eveniment fizic etc., ci vom scrie doar simbolurile și interpretările lor strict necesare pentru analiză.

Fie deci: $l_{st}: A^4 \rightarrow \mathbf{R}^3 \times \mathbf{R}$, $l_{st}(e) = (s_i, t_i)$, cu interpretarea: „Un eveniment de Univers este localizat dacă și numai dacă este localizat spațio-temporal.” S-a văzut că despre localizarea unui eveniment nu vorbim decât prin medierea unui eveniment fizic. Similar, despre localizările particulare temporale sau spațiale, dincolo de stricta definiție a lor, nu vom vorbi decât prin medierea dublei localizări spațio-temporale. Numai aceasta face posibilă știința (aici mecanica clasică).

Analiza care urmează poate fi particularizată desigur pe evenimente fizice dar, fără a pierde din rigurozitate este, la nivelul abstract la care va fi prezentată, mai sugestivă cu referire la evenimente. Avem toate definițiile și construcțiile de mai sus. În acest context, ceea ce vrem să facem este să „salvăm descrierea matematică în limbaj de funcții (să nu renunțăm la funcții, altfel spus)”. Direcția de soluționare pe care o propunem este în sens algebric (sugerată de algebră). Se presupun familiare noțiunile algebrice: *relație de echivalență, clasă de echivalență, mulțime cât (factor), reprezentant al unei clase de echivalență, proiecție canonică p* astfel încât nu se insistă asupra lor. Afirmațiile pe care le vom face pot fi formalizate și susținute algebric. Ele sunt însă suficient de evidente astfel încât renunțăm la încărcarea analizei cu o susținere formală complementară.² Pentru sugestivitate și claritate vom face o analogie intuitivă.³

¹ Continuitatea matematică nu joacă nici un rol în considerațiile care urmează, ea este doar expresia formală a unui conținut intuitiv presupus.

² În tratarea translației ca relație a fost dat un exemplu simplu de formalizare algebrică.

³ „Analogia intuitivă” nu se substituie desigur descrierii matematice.

Fie, în acest sens, foarte succint prezentată, referința formal-algebrică a analogiei: mulțimea numerelor raționale Q și, respectiv, mulțimea fracțiilor $\frac{m}{n}$, $m, n \in \mathbf{Z}$. Algebric, o relație de echivalență este o relație între elementele unei mulțimi și determină clase de echivalență. O anumită relație de echivalență determină anumite clase de echivalență.¹ Relația de egalitate este o „relație algebrică” de echivalență.² În raport cu această relație de echivalență, de exemplu, $\frac{2}{3}$ și $\frac{10}{15}$, respectiv $\frac{3}{5}$ și $\frac{9}{15}$ fac parte din aceleași clase de echivalență

$$C_{\frac{2}{3}} = \left\{ \frac{2}{3}, \frac{4}{6}, \frac{6}{9}, \frac{8}{12}, \dots \right\} \text{ respectiv } C_{\frac{3}{5}} = \left\{ \frac{3}{5}, \frac{6}{10}, \frac{9}{15}, \dots \right\}^3$$

Construim acum analogia epistemologică, dezvoltând, pe de o parte, aspectele matematice, pe de altă parte, o interpretare a acestora. Reluăm scrierea anterioară „funcția $l_i : A^4 \rightarrow \mathbf{R}$ și $l_i(e) = t_1, l_i(e) = t_2, \dots, l_i(e) = t_n$ ” care, așa cum s-a observat, a condus la o inconsecvență matematică. Facem următoarea convenție de scriere (de limbaj): evenimentul $e \in A_4$ pe care îl localizăm la momentul $t_i \in \mathbf{R}$ îl vom nota $e(t_i)$. Subliniem că aceasta este doar o rescriere care nu rezolvă nimic din dificultățile problemei. „Funcția” nu este salvată.

Fie mulțimea evenimentelor A^4 . Există o bază intuitiv-empirică pentru următoarea afirmație, care formal poate fi făcută și fără o legitimare empirică: un eveniment e poate fi localizat temporal diferit. Astfel $e(t_1) \in A^4$ și $e(t_2) \in A^4$ pot reprezenta unul și același eveniment localizat temporal în două momente diferite. Pentru ceea ce ne-am propus e nevoie de mai mult decât o localizare. S-a considerat mai sus că un eveniment (un eveniment fizic) este complet localizat spațio-temporal. Vom scrie aceasta simplu: $e(s_i, t_i)$ ($e(s_i, t_i) \in A^4$).

Înainte de a continua, să trecem în revistă câteva aspecte filosofice legate de anumite *presupoziții ontologice* și consecințele lor epistemologice. Prima presupoziție: există evenimente de univers care sunt localizabile spațio-temporal (chiar dacă nu se explicitează localizările spațiale și temporale ale evenimentului). Aceasta permite formalizarea prin funcții de localizare spațio-temporală a evenimentelor. Pentru ca să nu încărcăm formal expunerea (cu restricții de funcții etc.), vom presupune în plus, că toate evenimentele din universul A^4 sunt localizabile temporal

¹ Un exemplu intuitiv: „asemănarea triunghiurilor”, ca relație de echivalență, determină anumite clase de echivalență în mulțimea triunghiurilor în timp ce „egalitatea ariilor”, ca relație de echivalență, determină alte clase de echivalență în aceeași mulțime. „Structurarea” mulțimii triunghiurilor în raport cu asemănarea sau cu egalitatea ariilor este diferită.

² O prezentare algebrică a relațiilor și claselor de echivalență se găsește în: Purdea și Pop, „Cap. I, §1.8. Relații de echivalență și partiții” în *Algebră*, 43-48.

³ Pentru simplitatea expunerii și pentru economie de scriere am redus $m, n \in \mathbf{Z}$ la $m, n \in \mathbf{Z}_+^*$.

(evident și spațial). Desigur, filosofic vorbind, mai ales metafizic, este o presupuziție extrem de restrictivă. Dar, ținând cont că analiza vizează timpul în mecanica clasică, presupuziția este acceptabilă. A doua presupuziție: toate evenimentele localizabile spațio-temporal sunt în universul A^4 . A treia presupuziție: orice localizare spațio-temporală este posibilă. Altfel spus pentru cea de-a treia presupuziție: oricărei localizări spațiale îi poate fi asociată orice localizare temporală și reciproc. Vom exprima formal ultimele două presupuziții astfel: fie I o mulțime de indici și $\forall i, j \in I, e(s_i, t_j) \in A^4$.¹

Menționăm că analiza de față este diferită de analiza bazată pe *presupuziția ontologică* că în orice moment, la orice citire de ceas există, cel puțin în principiu, un eveniment de univers care să poată fi asociat ceasului (instrumentului de măsură). O formulăm astfel: ori de câte ori ne uităm la un ceas, t_i , **există** un eveniment, e_i , în univers care poate fi localizat $l_t(e_i) = t_i$. Această presupuziție legitimează construcția (definiția) unei astfel de funcții: $c_e: \mathbf{R} \rightarrow A^4$, $c_e(t_i) = e_i$ pe care convenim să o numim „funcția ceas-eveniment”; această funcție este expresia matematică a presupuziției ontologice. „Funcția ceas-eveniment” nu este inversa funcției l_t . O astfel de presupuziție este în satele familiare dependente temporale sugestiv formulate prin dependența de parametrul t : $e(t)$. Chiar și în această abordare, *dependența* de timp a unor evenimente nu înseamnă mai mult decât o dependență descriptivă adică o simplă asociere cu numerele unui ceas (o localizare temporală). Explicând la nivel de limbaj curent, „curgerea timpului” (care în abordarea propusă va fi înțeleasă ca „durată”), nu afectează cu nimic evenimentul fizic. Științific vorbind, caracterizarea fizică a unui eveniment la un moment dat se datorează unor factori diferiți de ceea ce, într-un fel sau altul, numim *timp*.

Analiza propusă aici este o altfel de abordare. Continuăm cu această abordare și cu consecințe ale presupuziției că toate evenimentele sunt localizabile spațio-temporal. Această presupuziție ontologică și cerința localizării spațio-temporale ca relație descriptivă funcțională $e(s_i, t_i)$ conduce la o cerință formală pe care am interpreta-o ca și *consecință epistemologică*. Pentru simplitate comentăm un exemplu particular: evenimentele $e(s_1, t_1)$, $e(s_1, t_2)$, $e(s_2, t_1)$ sunt toate diferite între ele. Consecința epistemologică este următoarea: operația de măsurare (măsurătorile fizice, de exemplu) diferențiază evenimentele între ele! Există însă o „tensiune filosofică” aici. Din experiența cotidiană și din cea științifică afirmăm în mod natural, fără să fim exagerat de heraclitieni, că anumite evenimente nu se schimbă totuși în timp, cel puțin pentru un timp. Există astfel acceptarea tacită, la nivel ontic, a unei poziții parmenidiene parțiale. Poate fi „salvată” ontic o astfel de poziție? Analiza algebrică care urmează și interpretarea rezultatelor ei permit o salvare concomitentă atât a cerinței ontice menționate cât și a descrierii formale prin funcții. Ceea ce interesează însă sunt consecințele interpretative asupra timpului.

¹ Nu discutăm natura mulțimii de indici I . Nu se pierde prin aceasta din rigurozitatea analizei.

Fie localizarea spațio-temporală l_{st} .¹ Asociat acestei localizări, construim următoarea relație „ $\sim$ ” între evenimente localizate (doar) temporal:

$$e(t_i) \sim e(t_j) \Leftrightarrow (s_i, t_i) \wedge (s_i, t_j)$$

unde $(s_i, t_i) \wedge (s_i, t_j)$ înseamnă: evenimentele distincte localizate spațio-temporal $e(s_i, t_i)$ și $e(s_i, t_j)$ considerate împreună. Cu câte două evenimente astfel localizate se construiește prin definiție relația de mai sus „ $\sim$ ”. Semnul „ $\wedge$ (și)” este simbolul unei relații speciale de „considerare împreună”.² Observație: O posibilă bază de construcție $(s_i, t_i) = (s_i, t_j)$ considerată strict algebric ca și egalitate între două perechi ordonate ale produsului cartezian menționat, conduce în mod direct la: $(s_i, t_i) = (s_i, t_j) \Rightarrow t_i = t_j$, rezultat care nu prezintă interes epistemologic aici. Înainte de a continua analiza algebrică să explicităm sensul relației $e(t_i) \sim e(t_j)$. Orice eveniment localizat temporal este, conform presupuziției ontologice, localizat și spațial. În consecință, $e(t_i)$ este localizat spațial și, pentru simplitate, notăm $e(s_i, t_i)$ dubla localizare. Conform celei de a doua și a treia presupuziții, există în A^4 evenimentul $e(s_i, t_j)$.

Dăm în continuare următoarea analogie care este pur sugestivă și permite o exprimare în limbaj natural, cu un oarecare suport intuitiv: $\frac{3}{5} = \frac{6}{10} \Leftrightarrow \frac{3}{5} = \frac{3 \cdot 2}{5 \cdot 2}$, altfel

spus $\frac{3}{5}$ și $\frac{6}{10}$ sunt într-o relație „ $\sim$ ” (aici de egalitate-echivalență a fracțiilor) pentru

că este posibilă o simplificare.³ S-a văzut că $\frac{3}{5}$ și $\frac{6}{10}$ fac parte din aceeași clasă de

echivalență: $C_{\frac{3}{5}} = \left\{ \frac{3}{5}, \frac{6}{10}, \frac{9}{15}, \dots \right\}$. Dar, o clasă de echivalență este considerată o

mulțime formată din mai multe *elemente*. Atunci, elementele sale sunt distincte între

ele, sunt *diferite*, astfel că și elementele $\frac{3}{5}$ și $\frac{6}{10}$ sunt, *ca elemente*, diferite în $C_{\frac{3}{5}}$.

¹ Nu mai explicităm scrierile formale asociate, ci ne concentrăm pe aspectele principale urmărite în analiză.

² Această relație specială de „a fi împreună ($\wedge$)” poate fi supra-formalizată astfel: 1. $a \wedge b \Leftrightarrow a, b \in X$; 2. $a \wedge b \wedge c \Leftrightarrow a, b, c \in X$. Nu mai dezvoltăm formal aceste chestiuni. Sensul relației „ $\wedge$ ” este dat de 1. și 2. El are și suport intuitiv.

³ Pentru o tratare strict algebrică generală a fracțiilor trimitem la: Purdea și Pop, „Cap. IV. Semigrupuri și inele de fracții” în *Algebră*, 169-180. În analogia de față am redus generalitatea algebrică fără să „reducem” însă corectitudinea matematică. De asemenea, interpretarea formalismului matematic este orientată epistemologic fără însă ca interpretarea dată să intre în „conflict” cu o interpretare algebrică.

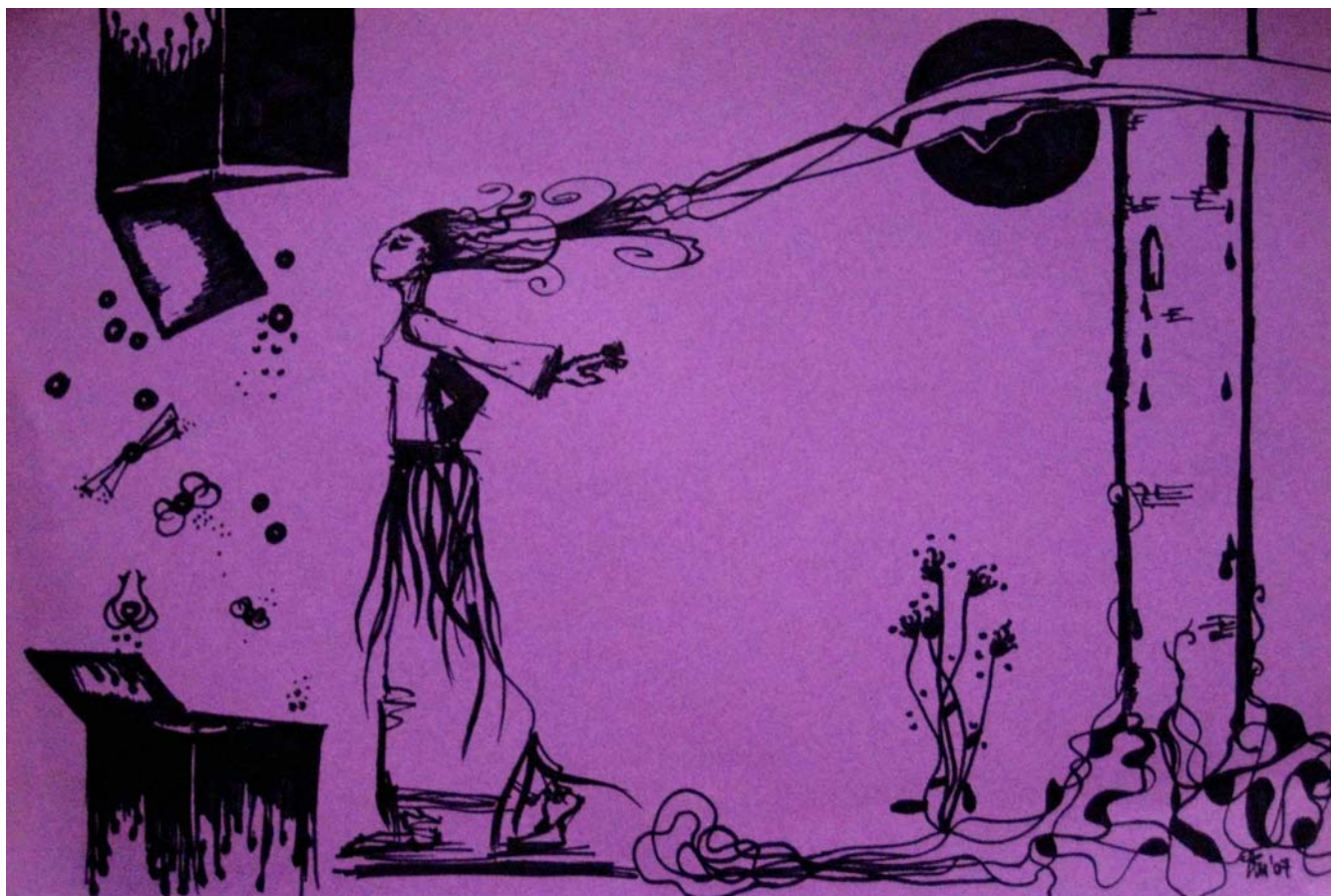
Ce înseamnă atunci scrierea $\frac{3}{5} = \frac{6}{10}$? Semnul „=” nu este o egalitate propriu-zisă în sensul de „identitate”. El trimite la altceva aici: la toate elementele unei clase de echivalență care au aceeași *valoare numerică* de număr „rațional”. În acest sens aspectul „rațional”-*cantitativ* se păstrează și lectura devine unică în reprezentarea zecimală: „numărul rațional 0,6” pentru oricare din reprezentanții clasei de echivalență $C_{\frac{3}{5}}$, de exemplu.

Să continuăm cu observația că toate fracțiile unei clase de echivalență reprezintă unul și același „obiect matematic”: un anumit număr rațional q (pentru care putem da o reprezentare unică sub formă zecimală). În cazul de față, mai mult, oricare obiect-număr rațional are o clasă de fracții care îl reprezintă. În această accepțiune, se poate scrie deci: $\frac{3}{5} = \frac{6}{10} \Leftrightarrow \frac{3}{5} \sim \frac{6}{10}$.

-Să reluăm, **sugestiv**, analogia. S-a văzut că semnul „ $\wedge$ (și)” este simbolul unei relații generale de „considerare împreună” a două evenimente cu anumite similarități în localizarea spațio-temporală. Aceasta va trimite la elementele unei clase de echivalență care au aceeași *valoare ontică* de „eveniment ontic determinat”. În acest sens aspectul „ontic”-*referențial* se păstrează și lectura devine unică în reprezentarea ontică: „evenimentul ontic determinat e ” care este același pentru oricare din reprezentanții unei clase de echivalență care va fi introdusă în continuare. Pentru mai multă claritate ideea este următoarea. Localizarea spațio-temporală (operația de măsurare) introduce diferența epistemică între evenimente: două evenimente sunt considerate diferite dacă cel puțin una dintre localizări este diferită. Rezumăm discuția numai la localizarea temporală (cu referire numai la localizarea spațială). Introducem două definiții. Prima: „Un eveniment este *ontic determinat* spațial dacă i se asociază o localizare spațială.” A doua: „Spunem despre două evenimente care au aceeași localizare spațială că au aceeași *valoare ontică* de eveniment ontic determinat spațial”. Cu aceste definiții semnul „ $\wedge$ ” din $(s_i, t_i) \wedge (s_j, t_j)$ are semnificația bine precizată.

Prin *analogie* cu $\frac{3}{5} = \frac{6}{10} \Leftrightarrow \frac{3}{5} \sim \frac{6}{10}$ introducem: $e(t_i) \sim e(t_j) \Leftrightarrow (s_i, t_i) \wedge (s_j, t_j)$. Tot prin analogie, spunem că $e(t_i)$ și $e(t_j)$ sunt într-o relație „ $\sim$ ” pentru că putem „simplifica” spațiul în dubla localizare, „simplifica” în sensul că fiind aceeași localizare spațială putem face abstracție de ea și să ne „limităm” doar la localizarea temporală. Pentru a da mai multă claritate limbajului și un plus de suport analogiei în felul în care vorbim, dezvoltăm cele spuse prin introducerea unei distincții suplimentare.

Spunem despre două evenimente că sunt complet distincte epistemologic și ontic dacă diferă atât localizările lor spațiale cât și cele temporale. Dacă localizările spațiale sunt aceleași și ceea ce interesează în mod direct și prin consecințe sunt localizările temporale, facem o simplificare de localizare în sensul în care renunțăm la localizarea spațială (aceleași pentru toate evenimentele considerate) pe care o presupunem doar implicit, și vorbim doar de evenimente localizate temporal $e(t_i)$. Analogia a fost doar atât: un mod sugestiv de a vorbi despre o abstracție.

Ana-Maria Călinescu, *MOV-ing*, (2007). Black marker on paper, 460 × 305 mm

Relația „ $\sim$ ” definită mai sus este:

- a) relație reflexivă: $(s_i, t_i) \wedge (s_i, t_i) \Leftrightarrow e(t_i) \sim e(t_i)$.
- b) relație tranzitivă: $(s_i, t_i) \wedge (s_i, t_j)$ și $(s_i, t_j) \wedge (s_i, s_k) \Rightarrow (s_i, t_i) \wedge (s_i, t_k)$, ceea ce, conform definiției relației, revine la a scrie: $e(t_i) \sim e(t_j)$ și $e(t_j) \sim e(t_k) \Rightarrow e(t_i) \sim e(t_k)$.
- c) relație simetrică: $(s_i, t_i) = (s_i, t_j) \Rightarrow (s_i, t_j) = (s_i, t_i)$, adică $e(t_i) \sim e(t_j) \Rightarrow e(t_j) \sim e(t_i)$.¹

S-a arătat astfel că relația este o relație algebrică de echivalență. Fie, prin analogie, mulțimea evenimentelor A^4 și, respectiv, mulțimea evenimentelor localizate doar temporal. Algebric, o relație de echivalență este o relație între elementele unei mulțimi și determină clase de echivalență. Relația „ $\sim$ ” introdusă este o „relație algebrică” de echivalență între evenimente localizate temporal în mulțimea univers A^4 . În raport cu această relație de echivalență $e(t_i) \sim e(t_j) \Leftrightarrow (s_i, t_i) \wedge (s_i, t_j)$, $e(t_i)$ și $e(t_j)$ fac parte din aceeași clasă de echivalență respectiv $C_{e(t_i)} = \{e(t_i), e(t_j), \dots\}$.

Ele sunt evenimente epistemic diferite ca localizare temporală dar cu aceeași *valoare ontică* de „eveniment ontic determinat spațial”.

Să precizăm că oricare element al unei clase de echivalență poate fi introdus convențional ca reprezentant al clasei respective de echivalență. Astfel, în notația de mai sus: $C_{e(t_i)} = C_{e(t_j)}$. Într-o astfel de clasă de echivalență oricare eveniment

localizat temporal poate înlocui oricare alt eveniment al clasei de echivalență căreia îi aparține (poate fi un reprezentant al clasei de echivalență). Putem vorbi de o „similaritate (identitate) ontică spațială” în acest caz: de exemplu $e(t_i)$ și $e(t_j)$ sunt evenimente identice ontic-spațial.

Din punct de vedere ontologic evenimentele unei clase de echivalență pot fi considerate o formă de echivalență ontică parțială pentru a exprima existența unei anumite identități ontologice (ontice). Evenimentele unei clase de echivalență pot fi substituite unele prin altele, pot alterna într-un context epistemologic fără ca identitatea ontică de referință să fie afectată. A introduce o astfel de interpretare formalismului algebric nu este cătuși de puțin de interes strict matematic. Necesitatea ei poate apărea însă din perspectiva unor investigații filosofice ale conceptelor, ale relațiilor dintre ele, ale relațiilor limbajelor formale cu concepte științifice fundamentale, în particular ale relațiilor unui limbaj cu obiectele altui limbaj. Astfel, întrebări de felul: Ce fel de propoziții sunt ecuațiile fizicii-matematice? sau Cum descrie matematica lumea faptelor? sunt probleme filosofice.

¹ Semnificația formală pentru „ $\wedge$ ” este cea dată într-o notă de subsol anterioară.

În această construcție, fiind dată mulțimea-Univers A^4 și relația de echivalență $\sim$ pe A^4 , clasa de echivalență a unui eveniment $e(t_i)$ din A^4 este submulțimea tuturor evenimentelor din A^4 care sunt echivalente cu $e(t_i)$: $\{e(t_j) \in A^4 \mid e(t_j) \sim e(t_i)\}$. Noțiunea de „clasă de echivalență” a fost utilă aici pentru a introduce noi mulțimi de evenimente, cu un anumit specific, selectate din mulțimea generală a evenimentelor Universului A^4 . Acest procedeu poate fi interpretat ca un act de „selecție-temporală”, prin relația de echivalență, a evenimentelor din mulțimea-Univers A^4 .

Se va introduce în continuare noțiunea de „proiecție temporală” pe care convenim să o numim și „structură formală a duratei” în sensul algebric-epistemologic al analizei anterioare. Se va vedea din definiția ei că *proiecția temporală* elimină intuiția curgerii timpului.

Fie mulțimea cât $A^4/\sim$ a claselor de echivalență induse de relația de echivalență definită mai sus. O clasă de echivalență este reprezentată atunci, fără a mai introduce notații suplimentare, astfel:

$$\sim \langle e(t_i) \rangle = \{e(t_j) \in A^4 \mid e(t_i) \sim e(t_j)\}.$$

Notația $\sim \langle e(t_i) \rangle$ este folosită pentru a desemna că înțelegem clasa de echivalență a evenimentului $e(t_i)$ cu referire directă la relația de echivalență $\sim$. Altfel spus: $\sim$ clasă de echivalență a evenimentului $e(t_i)$.

Cu aceste notații, mulțimea cât $A^4/\sim$ se reprezintă:

$$A^4/\sim = \{\sim \langle e(t_i) \rangle \mid e(t_i) \in A^4\}.$$

Pentru orice relație de echivalență se construiește o *funcție-proiecție canonică* p de la mulțimea X la mulțimea cât $X/\sim$, în felul următor: $p(x) = \langle x \rangle$. Această funcție este întotdeauna surjectivă. Fie proiecția canonică: $p: A^4 \rightarrow A^4/\sim$, $p(e(t_i)) = \sim \langle e(t_i) \rangle$. Scris sub formă de relație avem: $(A^4, A^4/\sim, p)$. În acest fel, o clasă de echivalență a evenimentului localizat temporal $e(t_i)$ este secțiunea relației p în $A^4/\sim$ după evenimentul $e(t_i) \in A^4$.

Fie acum relația

$$p_{r,t} = (A^4/\sim, \mathbf{R}, P_r, t), \text{ cu } P_r \subseteq A^4/\sim \times \mathbf{R}.$$

Pentru a nu încărca analiza cu dezvoltări formale relația va fi, oricum riguros, *explicitată* în cuvinte: se asociază fiecare clasă de echivalență cu fiecare din localizările temporale ale evenimentelor care îi aparțin. De exemplu, $(e(t_i), t_i) \in A^4/\sim \times \mathbf{R}$, $(e(t_j), t_j) \in A^4/\sim \times \mathbf{R}$ etc.

Suntem în măsură să definim acum „proiecția temporală”. „**Proiecția temporală** este secțiunea relației $p_{r,t}$ după o clasă de echivalență.” Proiecția

temporală este o definiție matematică a „ceva” legat de timp în mecanica clasică. Dincolo de aspectul algebric, în interpretare epistemologică este vorba de „proiecția temporală a unui eveniment ontic determinat” sau „structura formală a duratei unui eveniment ontic determinat”. Să subliniem că ea este asociată explicit cu niște măsurători (localizări) și doar implicit cu un „eveniment ontic determinat” (spațial doar, în acest context mecanic redus la limită în analiza de față).

Proiecția temporală astfel definită este strict legată de un ceas și atât! Este o mulțime de momente înregistrate, matematic este o submulțime a lui $\mathbf{R}$. Durata însă nu este doar o submulțime matematică a lui $\mathbf{R}$. Durata înseamnă că ne uităm la ceas. Putem pur și simplu să ne uităm la ceas și atât! Dar, între două citiri consecutive ale ceasului, oricât de precise ar fi aceasta, sunt momente de timp necitite despre care nu putem spune nimic. O primă presupunere este aceea că există evenimente cărora momentele le sunt asociabile. *Durata unui eveniment* este o presupunere „mai tare” în acest sens: că între două momente consecutive citite ale unui eveniment ontic determinat toate momentele sunt asociabile evenimentului respectiv. Este o presupunere!

Să observăm că interesul acestei analize a lăsat de o parte aspectul matematic că orice submulțime cu cardinalul diferit de 1 a lui $\mathbf{R}$ este un interval și toate consecințele (importante și interesante dar neglijate aici) care decurg din el. În construcția formal-algebrică care a fost propusă nu este deloc necesar ca proiecția temporală a unui eveniment ontic determinat dacă nu este un număr să fie un interval al lui $\mathbf{R}$. Pentru ca să se vorbească de durată în sensul mecanicii clasice trebuie, alături de presupuziția tare de mai sus, să se introducă o măsură a proiecției temporale sau, cu alte cuvinte, lungimea unui interval (de timp) dintre două localizări temporale (citiri de ceas) adică o origine a coordonatelor, un punct de referință privilegiat. Mai mult, o analiză consistentă epistemologică a uniformității timpului poate fi inițiată de-abia cu noțiunea mecanică de *durată* complet caracterizată.

Noțiunea de funcție a fost păstrată ori de câte ori a fost necesar dar a fost introdusă în analiză o noțiune „nouă”, secțiunea unei relații după o submulțime, care a evitat unele inconsecvențe matematice și a permis descrierea riguroasă algebric, și implicit corectă epistemologic, a unei anumite clase de evenimente. Respectivei clase de evenimente i se poate asocia o interpretare: durata unui eveniment. Analiza de față a fost expunerea bazei algebric-epistemologice pentru posibilă trecerea la o astfel de interpretare.

Încheiere

Această analiză epistemologică bazată pe rigoarea și abstracția din algebră a arătat, printre altele, câte presupuziții neexplicite, de naturi diferite, sunt introduse, dacă putem sugestiv să ne exprimăm astfel, printr-o „presiune intuitivă subconștientă”. Mai simplu spus, intuiția noastră umple automat golurile lăsate de o analiză teoretică parțială.

În acest final putem spune ceva mai mult decât la începutul discuției: ceasul este o componentă intrinsecă a timpului; ceasul dă măsură timpului; ceasul înregis-

trează proiecții temporale. Acum se înțelege ceva mai precis o parte din semnificația afirmației: ceasul măsoară timpul. Evenimentele nu depind de timp, ci doar se *desfășoară* în timp. Prin „desfășurarea în timp” nu înțelegem nimic altceva decât că, într-o primă analiză, evenimentele au o proiecție temporală determinată prin citirea (localizarea) pe un ceas.

Epistemologic: Secțiunea unei relații după o clasă de echivalență este structura formală în sens algebric a duratei. Metaforic: Secțiunea unei relații după o clasă de echivalență este o metaforă a metaforei: este „albia” „curgerii timpului”.

Fenomenul science fiction și fețele timpului

Florina ILIS
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj

Cuvinte cheie: science fiction, cyberpunk, realitate virtuală,

Rezumat: Într-o perspectivă foarte largă, dimensiunea temporală reprezintă unul dintre elementele esențiale în definirea genului science fiction și în diferențierea acestuia de celelalte forme de literatură, în general. Pe parcursul acestui articol am urmărit felul în care, încă de la cele mai însemnate opere ale începutului său, genul science fiction urmărește evoluția celor mai avansate teorii ale științelor și, cu ajutorul imaginației sau fanteziei speculează ficțional sugestiile și ipotezele propuse de către fizica teoretică, de către matematică sau de către cele mai noi științe, cum ar fi, nanotehnologia, de pildă. Felul în care viziunea asupra timpului a evoluat de la perioada clasică, newtoniană până în epoca contemporană, prin dezvoltarea unei noi percepții asupra timpului, va reflecta evoluția genului science fiction, de la perioada sa de început și până la constituirea unei noi direcții în science fiction și, anume, cyberpunk-ul.

E-mail: ilis@bcucluj.ro

*

Într-un fel sau altul, orice literatură, care ia realitatea drept pretext narativ pentru a elabora pe marginea setului ei de determinări ontologice sau metafizice strategii ficționale care să le anihileze, trădează în acest fel o caracteristică intrinsecă naturii umane, cea a nevoii de cunoaștere și a limitărilor ce decurg din aceasta. Situată între feerie și narațiunea fantastică, pe de altă parte, literatura science fiction se diferențiază de acestea tocmai prin gradul la care se situează nevoia de explicație în raport cu această transcendere a limitărilor condiției umane. Dacă miraculosul feeric nu are nevoie de explicații, faptele miraculoase fiind luate drept ceea ce sunt, ca făcând parte dintr-o lume ce nu necesită o înțelegere rațională, condiția sine qua non a fantasticului o reprezintă păstrarea cititorului în starea de „ezitare”,¹ fără să i se acorde prilejul de a opta pentru o explicație, de orice natură ar fi aceasta. Când această condiție dispare, dispare și fantasticul.

Sarcina literaturii science fiction este mult mai dificilă. Chiar dacă acest tip de literatură se plămăiește pe coordonata temporală a viitorului, fiind una dintre caracteristicile de bază ale genului, atât autorii de science fiction cât și consumatorii acestei

---

¹ Tzvetan Todorov, *Introducere în literatura fantastică* (București: Editura Univers, 1973), 49.

literaturi nu pot face abstracție de faptul că aparțin unui timp fizic, istoric, și, într-o măsură determinantă, se raportează cognitiv la o anumită paradigmă a cunoașterii ce marchează timpul lor. Această provocare a imaginației contribuie atât la scăderile cât și la măreția genului. Autorul de science fiction nu va putea niciodată să epuizeze și să expliciteze toate proprietățile lumii reale ca fiind diferite față de ale lumii imaginare pe care o construiește, dar va trebui, în permanență, să se raporteze la ele. Dincolo însă de instituirea unui metalimbaj al științei, practicat de science fiction, nu se poate face abstracție de faptul că acest gen face parte și din zona ficționalului, chiar dacă o vreme a fost ținut la frontierele normelor academice ale acestuia. Funcționând în instanțe narrative mai mult sau mai puțin flexibile, literatura science fiction își păstrează un punct de vedere privilegiat asupra viitorului omenirii, determinând, într-o oarecare măsură, și viziunea despre univers a omului, prin impunerea unor concepte avansate din domeniul științific, prelucrate apoi în coduri narrative. Care ar fi oare răspunsul la întrebarea, în cheie psihologizantă, având în vedere și numele genului, *science fiction*, din ce direcție, dinspre știință sau dinspre literatură, s-a impus ca o necesitate apariția acestui gen?

Thomas S. Kuhn, într-o lucrare de gnoseologie devenită clasică, *Structura revoluțiilor științifice*, afirmă că, în perioadele ei de criză, știința construiește teorii speculative care, dacă se validează ulterior de experiență, devin noile paradigme, înlocuindu-le pe cele vechi, în caz contrar, fiind abandonate.¹ Împrumută știința și discursul science fiction din aceleași motive de criză, așa cum procedează cu analiza filosofică, sau mai degrabă, putem avansa ipoteza unor perioade succesive de criză în zona literaturii, care, în timp, au făcut să apară, tocmai pe fondul acestor crize, genuri marginale, ca miraculosul, fantasticul, și în secolul trecut science fiction-ul?

Rezultat al unor crize repetate, declanșate în lanț de la începutul secolului al XIX-lea, ca o criză a rațiunii triumfătoare, dar și a literaturii în încercarea ei de a depăși limitele impuse de cunoaștere și de irațional, apoi, pe parcursul perioadei moderne, manifestată ca o criză a științei de a propune un model de reprezentare a lumii, criză întâlnită și în planul creației literare și, în fine, în perioada postmodernă ca o criză a tehnologiei de a proba experimental speculațiile științifice, dincolo de simulările pe computer, criză prelungită în domeniul literar prin procesele de disoluție la care sunt supuse conceptele moderne despre artă, fenomenul science fiction se inserează tocmai în breșa produsă de aceste crize, trăgându-și din ele seva.

În teoria generală a relativității, elementele fizice – spațiul, timpul, materia, energia, gravitația, energia – nu mai sunt concepute separat sau izolat, așa cum le percepea mecanica newtoniană, ci într-o interdependență continuă, afectându-se reciproc. Această viziune asupra lumii, conturată, în primele decenii ale secolului al XX-lea, de mai multe discipline ale fizicii (mecanica cuantică, astronomia, cosmologia), va avea o influență firească și asupra felului în care gândirea umanistă își va reconfigura, în funcție de această nouă ordine a cunoașterii, concepția despre lume.

---

¹ Thomas S. Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice* (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976), 133.

La nivelul psihologiei se reflectă, de pildă, pornind de la cercetările lui Lacan, o modificare a felului de percepție a cauzelor care duc la rupturile de natură psihică, și care nu vor mai fi puse pe seama unor implicații izolate, ci vor fi confirmate de un proces complex și permanent al dinamicii eului. De asemenea, în filosofie, noțiunile absolute care făceau obiectul fizicii clasice își vor pierde caracterul absolutist transformându-se în noțiuni ale formelor reprezentării și discursului (Michel Foucault).

În practica și teoria literară, confruntarea dintre o viziune poetică de tip mimetic și una non-referențială asupra lumii, face ca acest gen de modificări la nivel conceptual să aibă loc mult mai târziu decât în cazul altor discipline, și se petrec abia atunci când se poate vorbi de trecerea, așa cum constată Ihab Hassan, de la paradigma modernă la cea postmodernă. Modificările de percepție a lumii au loc atât în modul de concepere a textului literar, văzut în *vârsta* postmodernă, ca un produs al unei culturii a *indeterminării* și a *imanenței*,¹ cât și la nivelul teoriei literare, care va declanșa interpretarea textului literar nu prin prisma unor adevăruri fundamentale, ci deconstruindu-l (vezi teoriile post-structuraliste).

Dacă pentru practica ficțională, în genere, modul de concepere a lumii, corespunzând unei paradigme științifice comune, care se manifestă într-o anumită perioadă de timp, se reflectă, mai ales, în planul conceptual de elaborare a narațiunii, fără a avea însă consecințe importante în mecanismul evenimentelor, cu totul altfel vor sta lucrurile cu literatura science fiction. Având în vedere tocmai replica ficțională pe care acest gen marginal, situat la confluența dintre imaginarul științific și imaginarul literar, o presupune în permanență la impunerea noilor teorii științifice și la experimentarea inovațiilor de natură tehnică, se poate urmări, de-a lungul timpului, interesul nemărginit din partea autorilor de science fiction pentru depășirea oricăror bariere impuse de cunoaștere. La această încercare de transcendere a acestor bariere se poate raporta critic și evoluția genului.

Urmărind modul în care spațiul și timpul au fost percepute de literatura science fiction, ca fiind esențiale în elaborarea unor universuri posibile, și, raportate la anumite aplicații practice ce decurg de aici (călătoria în timp și spațiu), se pot constata trei stadii de evoluție, ce se sincronizează cu paradigma teoriilor științifice de la care s-au inspirat:

1. *etapa mecanică*: spațiul și timpul, ca puncte de referință absolute, mărimi fixe, existența unui observator absolut;
2. *etapa cuantică*: spațiul și timpul sunt mărimi relative, dinamice, fiecare observator are propria măsură asupra timpului;
3. *etapa bio-electronică*: spațiul și timpul sunt mărimi virtuale, extensibile, cyborg.

Etapa mecanică coincide pentru literatura science fiction cu perioada de început a genului, perioadă în care speculațiile științifice pe tema spațiului și

---

¹ Ihab Hassan, *The Postmodern Turn. Essays in Postmodern Theory and Culture* (Columbus: Ohio State University Press, 1987), 55-63.

timpului se conturau în jurul temei călătoriei în timp și spațiu. Acest gen de călătorie presupune întotdeauna pe cineva care prin anumite artificii de inginerie temporală sau de inginerie biologică reușește să sară peste barierele impuse condiției umane de limitele spațio-temporale. Ceea ce este de remarcat, în aceste cazuri, este faptul că sensul timpului rămâne întotdeauna neschimbat, viziunea asupra spațiului și timpului este tot cea a mecanicii newtoniene, adică aceea a unei ireversibilități a timpului care curge invariabil dinspre trecut spre viitor. Astfel călătoria în timp se va face, fie spre un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat al omenirii, fie înspre trecut, în scopul reevaluării anumitor evenimente istorice. Opera care ilustrează cel mai bine, în maniera literaturii science fiction, acest model mecanicist asupra lumii, este cea a lui H.G. Wells.

Apărut în 1895, romanul lui H.G. Wells, *The Time Machine*, nu este, așa cum demonstrează cu o suită de argumente solide și Ion Hobana,¹ deloc străin de efervescența ideilor științifice din domeniul fizicii care circulau în epocă și care prefigurau revoluția teoriei relativității. Ion Hobana consideră că Wells anticipa² prin acest roman al său chiar conceptul de relativitate. Într-adevăr, chiar la începutul romanului, Exploratorul timpului (Time Traveller), încercând să explice oaspeților săi principiul conform căruia este posibilă o călătorie în timp, introduce o a patra dimensiune, care se alătură celor trei, acceptate, ale spațiului, dimensiunea timpului: „Există, în realitate, patru dimensiuni: trei pe care le numim cele trei planuri ale Spațiului, și o a patra – Timpul. Există, totuși, și tendința de a stabili o distincție artificială între primele trei dimensiuni și ultima, deoarece, din întâmplare, conștiința noastră se mișcă cu intermitență de-a lungul ultimei dimensiuni într-o singură direcție, de la începutul până la sfârșitul vieții.”³

În regim speculativ se poate într-adevăr afirma că H.G. Wells are viziunea relativității înainte ca aceasta să fi fost teoretizată științific de către Einstein și prezentată în fața Academiei din Berlin, în 8 februarie 1917, într-o conferință cu titlul, *Kosmologische Betrachtungen zur allgemeine Relativitätstheorie*, lucru, de altfel, deloc surprinzător având în vedere faptul că exista deja în literatura fantastică de sorginte romantică o adevărată tradiție a deplasărilor în timp și spațiu, conform principiului relativizării acestora (un exemplu elocvent în prezintă și viziunea eminesciană a spațiului și a timpului în *Sărmanul Dionis*).

Și totuși, acestei idei revoluționare a relativității din plan speculativ, H.G. Wells îi caută confirmări experimentale care să se sprijine, în cele din urmă, tot pe autoritatea mecanicii cerești, fapt care îl situează pe scriitorul britanic încă în perimetrul gândirii newtoniene. Mașina de călătorit prin timp, construită de către Explorator, funcționează după un mecanism simplu și presupune doar o manetă care dă direcția timpului, apăsată înainte merge înspre viitor, iar înapoi ar *aluneca* înspre

¹ Ion Hobana, *Un englez neliniștit. H.G. Wells și universul SF* (București: Ed. Fahrenheit, 1996), 44-8.

² Ibid., 47.

³ H.G. Wells, *Mașina Timpului. Războiul lumilor*, trad. de Mihaela Dragomir și C. Vonghizaș, București – Chișinău: Ed. David - Litera, 1997, p. 9.

trecut. Alte detalii tehnice de funcționare a acestei manete nu există, doar amănuntul conform căruia, pe direcția timpului aleasă, există o scală de mărime pe care cadranele înregistrează zilele, miile de zile, milioanele de zile și miile de milioane.¹ Aceasta este o dovadă în plus a faptului că timpul are o direcție unică, evolutivă; în acest roman al lui Wells direcția aleasă de Explorator este viitorul. După un scurt popas într-un viitor îndepărtat al omenirii, în care trăsăturile rasei umane sunt mult estompate, călătoria se va continua până aproape de stingerea oricărei urme de viață pe Pământ, soarele pierzându-și din energia și puterea sa. Acest moment descris de Wells este încărcat de poeticitate, viziunea eschatologică asupra sfârșitului lumii, surprins în timpul unei eclipse, este exprimată într-o suită de imagini desprinse parcă din poezia romantică: „Întunericul creștea văzând cu ochii, un vânt rece a început să bată în rafale, dinspre răsărit, și vârtejul de fulgi albi din aer s-a întezit. Din largul mării se auzeau clipociri și clopote. În afară de aceste sunete lipsite de viață, lumea era tăcută. [...] Pe măsură ce întunericul devenea mai dens, fulgii involburati erau tot mai abundenți, dansându-mi prin fața ochilor: frigul din aer era tot mai intens. În cele din urmă, unul câte unul, repede, unul după altul, vârfurile albe ale dealurilor îndepărtate au dispărut în beznă. Briza s-a transformat într-un vânt ce vuia cu putere. Am văzut cum umbra neagră din centrul eclipsei înainta repede înspre mine. În clipa următoare nu se mai vedeau decât stelele palide. Restul nu era decât un întuneric de nepătruns. Cerul era absolut negru.”²

Cuprins de groaza și răul de moarte Exploratorul coboară din mașină pentru a-și trage suflul și a putea rezista călătoriei de întoarcere, dar, înspăimântat pentru o clipă de ceea ce vede că se deplasa prin mare, își revine grabnic și trage maneta în sens invers, înspre trecut. Ca într-un film, derulat cu viteză mare înapoi, Exploratorului îi trec pe dinainte toate evenimentele fizice înregistrate la scară planetară, succesiunea zilelor și nopților, fluctuația fluxului și refluxului, toate desfășurate în sens invers, până la momentul zero, considerat, în valoare absolută, timpul de plecare. Intervalul absenței Exploratorului din lumea sa este măsurat de ceasornicul din laboratorul său, pe tot parcursul călătoriei sale singurul timp la care se raportează acesta este propriul său timp, timpul biologic, având ca și cadru de referință existența sa proprie.

Modificările de natură spațială nu sunt nici ele spectaculoase, și se înscriu firesc în viziunea construită de Wells asupra evoluției lumii vii; Exploratorul și mașina sa nu părăsesc nici o clipă globul terestru. Personajul lui Wells nu se îndepărtează așadar de limitele spațiului cunoscut, formele de relief și caracteristicile suprafeței terestre sunt păstrate chiar și în descrierea imaginii eschatologice a pământului. La un moment dat bogăția exuberantă a naturii este comparată cu valea Tamisei, familiară scriitorului.

Dincolo însă de viziunea anticipativă asupra teoriei relativității, speculație care îndeplinește în ficțiune rolul unui argument de natură secundară și care face posibilă călătoria în viitor și revenirea în timpul dat pentru a mărturisi despre soarta

---

¹ Ibid, p. 94.

² Ibid., 98.

omenirii, romanul lui H.G. Wells a fost văzut de către contemporani, dar și de către istoricii literari ai genului, ca având un pronunțat caracter polemic, critic și anti-utopic, fiind o expresie a propriei sale concepții sociale asupra umanității. Călătorind mult în viitor, Exploratorul timpului se confruntă cu imaginea rasei umane divizate în două specii, *Eloii* și *Morlocii*: cei dintâi, trăind la suprafață, sunt văzuți sub trăsăturile lipsite de vigoare ale omului, de statura unor copii firavi și vorbind o limbă cu o sintaxă extrem de rudimentară; cei din urmă, ființe ale subteranei, adaptați la întuneric, nu ies la suprafață decât noaptea, pentru a vâna. Neavând pe nimeni în preajmă care să-i explice modul în care sunt organizate cele două societăți ale urmașilor din viitor ai omului, a ființelor pământene și a celor sub-pământene, Exploratorul timpului trage concluzii pripite, elaborând o teorie socială bazată pe raportul relațiilor de producție capitaliste din vremea sa, adică pe diferența socială și economică dintre cei ce dețin controlul capitalului și cei care muncesc în folosul celor dintâi: „La început, pornind de la problemele propriei noastre epoci, mi s-a părut limpede ca lumina zilei că adâncimea treptată a diferenței dintre Capitalist și Muncitor, actualmente doar temporară și socială, era cheia întregii situații”.¹ În mod logic, în viziunea Exploratorului, *Eloii* erau specia privilegiată, în timp ce *morlocii* erau cei care le asigurau, prin munca lor subterană, traiul pe care-l duceau. Această viziune se va dovedi însă, în mod ironic, falsă, și face, în același timp, demonstrația maturității creatoare a unui scriitor capabil să desființeze anumite idei preconcepțute ale scrierilor utopice.

Cele două specii din viitorul îndepărtat al omenirii, *Eloii* și *Morlocii*, nu sunt nicidecum rezultatul ciclului evolutiv al relațiilor capitaliste de producție, ci dimpotrivă, arată încă o dată maniera în care natura se reglează în evoluția sa, după funcționarea unui raport biologic de echilibru între indivizii grupați în specii diferite. Și H.G. Wells cunoștea foarte bine acest principiu elementar al evoluției vieții pe pământ, astfel că, spre sfârșitul călătoriei sale, în anul 802701, Exploratorul timpului înțelege adevărata semnificație a relației dintre cele două specii semi-umane, lumea de la suprafață fiind de fapt o victimă a lumii sub-pământene, *Eloii* fiind vânați de către *Morlocii* în cantitățile suficiente pentru hrană.

Succesul dovedit de romanul lui H.G. Wells la vremea sa, dar și rezistența probată în fața timpului, fac din *Mașina Timpului* o piesă de certă valoare în panoplia genului, reprezentând totodată și punctul de pornire la care se raportează orice ficțiune speculativă având ca temă centrală călătoria în timp. Deși prefigurează viziunea relativistă asupra universului, romanul lui Wells rămâne încă tributار în practică unei concepții de bază mecanice, care se raportează la un spațiu și un timp absolut, în funcție de un observator unic și de cadrul său de referință.

Dacă în *Mașina Timpului*, Wells rezolvă problema călătoriei în timp cu ajutorul unei mașinării ale cărei explicații de funcționare sunt trecute sub tăcere, în *When the Sleeper wakes* (1899), o mai veche temă a călătoriei în timp, somnul, este folosită ca artificiu de salt temporal. Prin suspendarea temporară a existenței concrete și a funcțiunilor biologice ale organismului, Graham, eroul lui Wells se

---

¹ Ibid., 59.

trezește tot în Londra, orașul său, dar peste două sute trei ani în viitor. Având trei precursori ai temei călătoriei în timp prin somnul cataleptic, pomeniți de Wells în romanul său, este vorba de Washington Irving (*Rip van Winkle*, 1819), Edward Bellamy (*Privind înapoi*, 1888) și William Morris (*Vești din Nicăieri*, 1891),¹ *When the Sleeper wakes* se detașează de viziunea utopică a acestora, prefigurând un viitor hiper-industrializat, sumbru. Aici, accentul nu mai cade pe ideea călătoriei în timp, cât mai ales pe căutarea unor soluții care ar putea smulge lumea de sub stăpânirea unei dictaturi monopoliste și, apoi, după răsturnarea acesteia, de sub puterea unor forțe de tip fascist. Călătoria în timp e aici doar un pretext pentru Wells de a elabora, pornind de la concepțiile sale social-democrate și umaniste, precum și de la informațiile pe care le are la dispoziție despre timpul său, o viziune ce anticipează viitorul industrializat al Angliei, în speță, al lumii occidentale. Privit astăzi, din perspectiva unui secol care a trecut deja de la apariția sa, romanul lui Wells, antcipa cel puțin două din fenomenele lumii moderne, chiar postmoderne: fascismul, prin dictatura lui Ostrog, și puterea financiară a corporațiilor, prin Consiliul ce administrează, cu capitalul său uriaș, Pământul.

Nici în *When the Sleeper wakes*, Wells nu se îndepărtează de aceeași viziune de tip mecanicist asupra timpului și spațiului, traiectoria timpului își are un sens bine determinat, dinspre trecut spre viitor, ceasornicul călătorului în timp, Graham, este de natură biologică și funcționează independent de trecerea timpului. Saltul temporal nu afectează evoluția sa biologică interioară. La rândul său, nici natura spațiului nu suferă modificări, ceea ce se schimbă firesc este arhitectura acestuia, fenomen datorat evoluției formelor și structurii clădirilor care vor forma, în viziunea lui Wells, conglomeratul urban al Londrei viitorului.

Inspirat din scrierile lui H.G. Wells, având ca temă călătoria în timp, Ray Cummings avea privilegiul rar de a fi publicat în volum, în 1922, la Londra și, un an mai târziu, la New York, datorită succesului înregistrat de scrierea sa, *The Girl in the Golden Atom*, apărută mai întâi în foileton, în 1919, succes care avea să-l consacre ca unul dintre cei mai importanți autori de science fiction, la vremea aceea, alături de Edgar Rice Burroughs. Din perspectiva temei călătoriei în timp, această scriere este interesantă mai ales pentru ținta propusă, și anume universul sub-atomic, ultramicroscopic. Schema și structura narativă sunt oarecum identice cu *Mașina timpului* a lui Wells, scrierea lui Ray Cummings debutând cu o discuție între prieteni, căroro Chimistul (este păstrată și maniera scriitorului britanic de a da nume personajelor după îndeletnicirile lor, Omul Foarte Tânăr, Bancherul, Marele Om de Afaceri și Doctorul) le explică posibilitatea unei călătorii în timp, cu ajutorul unei licori descoperite de el, chiar în interiorul unui atom din aurul inelului său. În acel univers microscopic, Chimistul descoperise o fată frumoasă, Lylda, pe care reușise s-o viziteze și căreia intenționa să-i mai facă o vizită, pe durata unei săptămâni terestre. Spre dezamăgirea prietenilor săi, la sfârșitul acelei săptămâni prevăzute, Chimistul nu se mai întoarce.

---

¹ Ion Hobana, *Un englez neliniștit. H.G. Wells și universul SF*, 124.

Un asemenea final al acțiunii pretindea firește o continuare, continuare ce nu va întârzia să apară, astfel că, la începutul lui 1920, Ray Cummings publica tot în foileton, *People of the Golden Atom*. Sunt prezentate aici peripețiile pe care cei trei prieteni ai Chimistului, în afara Bancherului rămas să vegheze inelul, le vor trăi în călătoria lor spre lumea microscopică. Ajunși aici, vor fi informați de către Chimist că lumea aceasta, devenită și a lui prin căsătoria sa cu Lylda, este amenințată de o putere străină, barbară, pe care cei veniți din lumea macroscopică sunt solicitați să o apere. Finalul nu poate fi decât previzibil, lumea utopică în care se naturalizase Chimistul va fi salvată cu ajutorul prietenilor săi.

Interesant în aceste două scrieri ale lui Ray Cummings, dincolo de schema narativă comparabilă cu *Mașina timpului* a lui H.G. Wells, este, mai ales, saltul într-o nouă dimensiune spațială, presupusă, dincolo de experiență, la nivelul atomului. În plan științific, debutul anilor '20 era și perioada în care atenția unei părți importante a lumii științifice se îndreptase înspre universul cuantic, în încercările de a se verifica în ce măsură ipotezele teoriei relativității lui Einstein sunt compatibile cu rezultatele mecanicii cuantice. Scrierea lui Cummings era însă departe de ceea ce, în plan științific, avea să se descopere, șase ani mai târziu, ca reprezentând o adevărată revoluție în mecanica cuantică, și anume principiul de incertitudine, formulat de Werner Heisenberg. Principiul incertitudinii presupune că la nivel cuantic, precizarea poziției și vitezei viitoare ale unei particule se poate face doar dacă se măsoară cu exactitate poziția și viteza sa actuală. Descoperirea făcută de Heisenberg pune, astfel, capăt carierei doctrinei determinismului științific, formulată de Laplace, și presupunea profunde implicații în plan conceptual, precum și influențe majore în modul de a percepe lumea. Cele două scrieri ale lui Ray Cummings erau departe de ipotezele avansate ale vremii, fiind, în afara ipotezei relativiste asupra timpului și spațiului, pe care o presupune în explicația saltului în universul microscopic, încă tributare unui mod mecanicist de a percepe lumea. Lumea de la scara microscopică este, în plan fizic, o copie a lumii mari, funcționând în virtutea aceleiași cauzalități spațiu-timp, doar că, în plan social, îi oferă lui Ray Cummings prilejul de a construi imaginea utopică a unei lumi mai bune.

Și totuși, literatura science fiction nu rămâne în afara climatului științific intelectual al vremii, iar concepțiile care determinau în plan teoretic viziunea despre lume, construită după modelul teoriei relativității, vor avea un impact major și în scrierile science fiction. Autorul care ilustrează poate cel mai pregnant ipotezele teoriei relativității și care face parte dintr-o generație de creatori science fiction, educați în spiritul noilor concepții despre univers, este A.E. van Vogt. Cea mai celebră și cea mai controversată operă din toată istoria science fiction-ului,¹ *World of A*, apare în foileton, începând cu numărul din august 1945, al revistei *Astounding Science-Fiction*. Trilogia *Lumii non-A* (*The World of Null-A*), reprezintă exemplul cel mai elocvent pentru maniera în care pot fi aplicate, în plan narativ, ipotezele unor teorii științifice și chiar speculații cărora experiența nu le demonstrase încă

---

¹ Jacques Sadoul, *Histoire de la science-fiction moderne. (1911-1984)* (Paris: Ed. Robert Laffont, 1984), 153.

veridicitatea. *Lumea non-A* este lumea non-aristotelică, în care spațiul și timpul sunt relative și în care funcționează un fel de *Semantică Generală*, având ca model teoria lui Alfred Korzybski, despre sensul semnificațiilor, și care îi educă pe discipoli în spiritul principiului de bază ne-aristotelian, conform căruia *a fi înseamnă a fi relativ*. În universul construit de van Vogt, în *lumea non-A*, jocurile de configurație ale puterii cosmice sunt făcute de așa-zisa *Mașină a Jocurilor*, care domină întregul sistem galactic al rasei umane. Filosofia pe care o stăpânește Gosseyne, singurul adversar de temut al *Mașinii Jocurilor*, și cu ajutorul căreia va învinge, este, în fond, o concepție despre lume opusă viziunii aristotelice și elaborată cu ajutorul unor practici și tehnici de educație mentală. Noua teorie non-aristotelică presupune și o logică non-aristotelică, de asemenea o *Semantică Generală*, bazată pe non-axiome, precum și un antrenament ce presupune tehnici speciale, bazate pe suplețea demersurilor mentale, de dincoace de planul verbal. Ideea de bază a *Semanticii Generale*, inspirată din teoria lui Alfred Korzybski, pornește de la ipoteza conform căreia sistemul nervos, constrâns să funcționeze în anumite limite date, îngustează orizontul de cunoaștere al omului, acesta nefiind capabil să perceapă decât o parte a adevărului și niciodată totalitatea sa. Câteva dintre principiile *Semanticii Generale* sunt formulate în primele două capitole ale cărții. Antrenamentul gândirii non-aristotelice pentru care cuvântul nu este lucrul pe care-l reprezintă oferă, după cum explică eroul, „Logica bivalentă după care judecă acești oameni a primit prin urmare numele de aristoteliană – simbol A- iar logica polivalentă a științei moderne a primit numele de non-aristoteliană – prescurtate: non-A, simbol $\bar{A}$!”¹ Principiile semanticii generale, funcționând în lumea non-A, servesc în trilogia lui van Vogt explicațiilor deplasării în timp, la distanțe, de ordinul milioanelor de ani-lumină, care depășeau imaginația science fiction de la vremea aceea. Van Vogt abandonează ideea deplasării mecanice în spațiu, o obsesie mai veche a epocii pozitivist-tehnice, conștient că nici un mecanism construit de mâna omului nu putea fi adaptat cerințelor descrierilor teoretice pentru deplasările în spațiu pe distanțe mari, și își îndreaptă atenția, influențat probabil și de vechile mitologii, înspre anumite capacități ascunse, supra-senzoriale ale omului. Va face, astfel, „descoperirea” că, prin efectul de *similarizare*, adică prin descompunerea în particulele elementare ale corpului uman și re-compunerea sa instantanee într-un alt timp și spațiu al universului, se poate călători fără ajutorul tehnologiei. Acest mijloc de deplasare în timp și spațiu prin procesul de *similarizare* a rămas doar o speculație a fanteziei science fiction, principiul de incertitudine care se manifestă la nivel cuantic neputând garanta nici un control asupra particulelor dezintegrate în urma unui asemenea proces. Dimpotrivă, experiențe mai recente, cum ar fi cele ale cercetătorilor de la Universitatea din Geneva, au arătat că la nivel cuantic nu numai că nu se poate prevedea poziția și viteza unei particule în raport cu un moment dat, dar că până și timpul își pierde unitatea de măsură, iar cauzalitatea spațio-temporală dispare.

---

¹ A.E. van Vogt, *Jucătorii non-A*, în rom. de Mihaela și Cristian Ionescu, Craiova: Ed. Cristian, [fără an], p. 84

Literatura science fiction din cea de-a doua jumătate a secolului trecut își făcea un titlu de glorie din faptul că reușea să țină pasul cu noile descoperiri din domeniul științific și tehnologic și construia în plan ficțional soluții la întrebări avansate de știință și care încă nu-și găsiseră fundamentul teoretic în plan experimental. Una dintre acestea, o provocare atât pentru știința cât și pentru tehnica vremii, antrenate de miza ieșirii în spațiu, era aceea a mijloacelor de deplasare în sistemul solar și, mai departe, spre alte galaxii. Este și epoca de aur a literaturii science fiction și, ca rezultat al consacării genului se poate urmări interesul tot mai mare al editorilor pentru publicarea în volum a textelor de succes la public. Pentru că barierele cunoașterii începeau să cadă, una câte una, în fața imaginației creatoare a autorilor de science fiction, temele și motivele utilizate de aceștia se diversifică și dobândesc, prin substratul științific invocat, legitimitate în poetica genului.

Călătoria în spațiu și timp nu mai constituia astfel o problemă de natură să înfrâneze drumul spre alte galaxii. Isaac Asimov construiește, în ciclul *Fundației*¹ viziunea unui imperiu galactic în interiorul căruia deplasarea este posibilă cu ajutorul saltului în *hiperspațiu*. Imposibilitatea, demonstrată prin teoria relativității, de a călători mai repede decât viteza luminii, prohibiție greu de acceptat pentru creatorii genului, a fost îndepărtată în plan speculativ de viziunea unui univers „șifonat”, un univers în pliuri, în care puncte aparent îndepărtate în spațiu puteau fi situate unul în vecinătatea celuilalt. Efectul acestui model de univers este *hiperspațiul*. Termenul de *hiperspațiu*, inventat probabil de John W. Campbell Jr., în *Islands of Space*, povestire publicată în *Amazing Stories Quarterly*, a făcut în timp o adevărată carieră în literatura science fiction, fiind una dintre cele mai fecunde idei în plan speculativ, care legitimează călătoria pe distanțe de milioane de ani-lumină. Consacrarea definitivă a ideii de *hiperspațiu* se va face din direcția producțiilor de televiziune science fiction, în primul rând prin seriile *Star Trek*, create de Gene Roddenberry, având la bază scenariu adaptate după textele unor autori ca Norman Spinrad, Theodore Sturgeon, Greg Bear, Joe Haldeman sau Vonda N. McIntyre și mulți alții. Prima serie, produsă de *Paramount Television/NBC*, a debutat în 1966 și, datorită succesului de public, a devenit una dintre cele mai lungi serii de producții de televiziune din istoria genului, cu peste 25 de ani de difuzare. Ideea saltului în *hiperspațiu*, ca mijloc de călătorie cu ajutorul navelor, pe distanțe mari, precum și procedeul de *similarizare* sau *teleportare* a corpului uman, dintr-un loc, mai mult sau mai apropiat, într-altul, vor înlocui treptat, în imaginarul genului, vechile modalități de călătorie, cu ajutorul navelor mecanice sau prin necesitatea prelungirii artificiale a existenței călătorilor (prin somnul criogenic, de pildă).

---

¹ Primul număr din trilogia *Fundației* a fost publicat în mai 1942, în *Astounding Science-Fiction*, continuându-se publicarea sa până în 1949. În volum a apărut pentru prima dată la editura *Gnome Press*, în trei volume: *Foundation* (1951), *Foundation and Empire* (1952) și *Second Foundation* (1953). La presiunea fanilor Isaac Asimov a continuat seria *Fundației* în anii '80, publicând încă trei volume: *Foundation's Edge* (1982), *Foundation and Earth* (1986) și *Forward the Foundation* (1993). În limba română a apărut în 6 vol., la editura Nemira, între 1993-1995, în trad. lui Emilian Bazac.

Un artificiu interesant, ca mijloc al călătoriilor intergalactice, utilizează și Frank Herbert în ciclul *Dune*¹ un ciclu comparabil ca dimensiune și valoare, în universul science fiction, cu ciclul *Fundației* lui Isaac Asimov. Responsabilii cu călătoriile în spațiul cosmic, grupați într-o congregație, *Ghilda spațială*, independentă din punct de vedere politic și economic de puterea imperială, utilizează în zborul cosmic, un drog unic, numit *mirodenie*, care se găsește în cantități apreciabile doar pe planeta *Dune*, constituind și cea mai râvnită monedă de schimb între centrele de putere din Imperiu. Cu ajutorul *mirodeniei* navigatorii *Ghildei*, schimbându-și în timp înfățișarea umană, ghidează navele în imensitatea spațiului sau în *hiperspațiu* prin câmpul minat al obstacolelor gravitaționale, guiding space-faring ships (spacefolders) through the mine-field of gravitational obstacles, după o știință doar de ei cunoscută, apelând la structuri subconștiente inaccesibile oamenilor obișnuiți. Apelând la un fel de *pre-știință*, o viziune indusă cu ajutorul *mirodeniei*, navigatorii *Ghildei* par a fi, mai degrabă, posesorii unor puteri mentale excepționale: *psi powers*² pe care le utilizează în scopul călătoriei la distanță și nicidecum tehnicieni sau piloți de nave familiarizați cu tehnologia computerelor. De altfel, Frank Herbert pune un accent deosebit, în întreaga serie *Dune*, pe factorul mental-psihic, construind o adevărată viziune a unui univers dominat nu de puterea forței brute, fie aceea a armelor sau a capitalului financiar, ci de o putere mai greu de controlat, dar mai eficientă, și anume, puterea capacităților mentale și psihice. Pentru întâia oară în istoria genului, incursiunile în zonele îndepărtate ale universului sunt trecute pe un plan secund, ceea ce primează în ciclul *Dune* este explorarea dimensiunilor conștiinței și a psihicului uman. În afara navigatorilor *Ghildei* care asigură traficul în imperiul galactic, călătoria își împlinește cu adevărat rostul mistic, inițiativ, în saltul pe care indivizii dotați, ca Paul Atreides (în *Dune* și *Dune Messiah*) și, mai târziu, fiul său Leto, devenit zeu (în *God Emperor of Dune* și *Heretics of Dune*), le fac în dimensiunile nelimitate ale conștiinței. Dobândind, cu ajutorul *mirodeniei* și datorită capacităților sale de mentat, facultatea de a transcende timpul și spațiul, Paul Atreides sau *Muad'Dib, Mântuitorul*, cum îl numesc locuitorii planetei deșertice *Dune*, face, la nivel mental, saltul în trecutul umanității, în căutarea răspunsului la întrebarea care îl frământă, „ce înseamnă a fi om?”, cunoașterea trecutului ajutându-l să determine, dintre toate posibilitățile viitorului, pe cea mai puțin dezastruoasă pentru umanitate.

Eroul lui Frank Herbert reușește această călătorie în timp, atât pe direcția trecutului cât și pe direcția viitorului, fără să se deplaseze efectiv și în spațiu, saltul producându-se doar la nivelul sub-conștientului, în stare de transă, de aceea va

---

¹ *Dune World*, primul volum din seria *Dune* a fost publicat în foileton, în *Astounding Science-Fiction*, între 1963 și 1964. Al doilea volum, *The Prophet of Dune*, sau *Dune Messiah*, a fost publicat în 1965. Cel de-al treilea volum, *The Children of Dune*, apărea în 1976. I-au urmat apoi *God Emperor of Dune* (1981), *Heretics of Dune* (1984) și *Chapter House Dune*, ultimul volum din serie apărut în 1985. Pentru prima dată în limba română a apărut la editura Nemira, în șase volume, între 1992-1996, în traducerea lui Ion Doru Brana.

² *Encyclopedia of Science Fiction*, 1971.

îndeplini doar un rol pasiv, de spectator al timpului, prezența sa în afara timpului său neafectând fluxul temporal al evenimentelor.

Tema călătoriei în timp și spațiu, asociată cu cea a lumilor alternative, este dusă ceva mai departe de Poul Anderson, în unele dintre scrierile sale, având ca pretext narativ rolul *patrului temporal* în păstrarea integrității evenimentelor istorice ale umanității. În *The Corridors of Time*, volum apărut în 1965, Poul Anderson construiește imaginea unui timp labirintic, străbătut de coridoare care permit deplasările dintr-o regiune în alta a timpului și a epocilor istorice. Două forțe venite din viitor, *Jandarmii* și *Străjerii*, se confruntă pe *coridoarele* timpului în încercarea de a dobândi controlul asupra evenimentelor, aliindu-se, de-a lungul istoriei, tendințelor războinice ale umanității, pe care le sprijină, folosindu-le în favoarea lor și stabilindu-și cartiere generale și avant-posturi în epocile controlate de forțele lor. O zonă restrânsă, situată pe teritoriul de astăzi al Danemarcei, cu 18 secole înainte de Cristos, când nordul Europei se afla încă în Neolitic, devine locul de confruntare a celor două puteri venite dintr-un viitor situat undeva cu două mii de ani înainte față de secolul XX, în prezența unor localnici viețuind încă în orizontul magic al credințelor pământului. Locurile de acces înspre *coridoarele* timpului sunt cunoscute doar de cei care le utilizează, controlul acestora dobândind desigur o mare miză în confruntarea forțelor aflate în conflict. Modul de funcționare a tunelului, suntem avertizați, nu are de-a face cu principiile fizicii și trebuie imaginat ca un soi de tub de energie, a cărui lungime a fost înfășurată pe axa timpului. Din punctul de vedere al persoanei aflate dinăuntru, timpul cosmic sau timpul exterior, este înghețat. Se poate opta pentru orice eră istorică prin alegerea potrivită a căii de acces. Cursul evenimentelor păstrate de memoria istorică, în documente și anale, nu mai poate fi modificat totuși, rolul confruntărilor din trecut este acela de a determina progresiv fluxul ascendent, evolutiv, al umanității, înspre un viitor utopic, întrezărit de erou pentru o clipă, și care nu mai păstrează nimic din relele care macină umanitatea.

În *Time Patrolman*, volum publicat în 1983, *agenții* timpului, specializați în anumite perioade istorice, pe care le supraveghează în desfășurarea lor, practică această meserie ca pe oricare alta, rolul lor fiind acela de a asigura ca nici un eveniment neprevăzut din trecut să nu tulbure mersul binecunoscut al evenimentelor. Această îndatorire a *patrului timpului*, aceea de a veghea asupra cursului istoriei, nu este o sarcină ușoară, cu atât mai mult cu cât este posibilă oricând devierea de la lumea dată spre o lume alternativă (*alternative world* – istorie/lume alternativă).¹ Una dintre cele mai cunoscute scrieri având ca temă istoria alternativă este cea a lui Philip K. Dick, *The Man in the High Castle*, publicată în 1962, în care cursul evenimentelor celui de-al doilea război mondial este deviat, războiul sfârșindu-se prin înfrângerea aliaților. Folosind același motiv al victoriei naziștilor asupra aliaților mai pot fi amintite textele unor autori ca James P. Hogan, *The Proteus Operation* (1985), Brad Linaweaver, *Moon of Ice* (1988) și David Dvorkin cu *Budspy* (1987). Acest gen de scrieri, în care evenimentele istorice majore sunt deviate de la cursul lor real,

---

¹ Ibid., 23.

și prezentate într-o altă evoluție, se numesc *ucronii*. Termenul a fost întrebuițat pentru prima dată de Charles Renouvier, în 1857, într-o ficțiune istorică,¹ *Uchronie (l'Utopie dans l'Histoire), Esquisse apocryphe du développement de la civilisation européenne tel qu'il n'a pas été, tel qu'il aurait pu être*. Pretextul de la care pleacă orice uchronie este de natură politică și respectă anumite convenții ideologice pe care își propune să le demonstreze, în cazul textelor mai sus amintite, ipoteza conform căreia cursul istoric real al evenimentelor este oricum de preferat în locul celui imaginat prin victoria naziștilor.

Atunci când ingineria asupra timpului depășește, însă, orizontul globului terestru, îndreptându-se înspre universul cosmic fără limite, speculațiile autorilor de science fiction ies de sub incidența legilor fizicii și a datelor experimentale. Astfel, Gérard Klein, unul dintre cei mai bine cunoscuți autori europeni în America, în *Les Tueurs des Temps* (1965), creează imaginea unor jucători de șah cosmici, pentru care timpul e piesa cea mai importantă în desfășurarea partidei. Nave cosmice care se deplasează prin spațiu, aparținând unor lumi viitoare, sunt proiectate în trecut, chiar cu mult înaintea apariției civilizațiilor umane, într-un loc în care au ajuns cu toții accidental, din spații diferite și din timpuri diferite. Dacă sunt suficient de avansați tehnologic vor supraviețui și vor coloniza acele lumi în care au ajuns fără voie, iar dacă vor vrea să se întoarcă, cum e cazul navei *Vasco* din constelația Micul Magellan, se vor implica într-un război a cărui miză este însuși timpul. Pentru parcurgerea acestor distanțe de ordinul milioanelor de ani-lumină, imposibil de conceput astăzi pentru a fi în acord cu legile fizicii, care limitează timpul de deplasare prin spațiu la viteza luminii, considerată limita maximă, Gérard Klein apelează la ceea ce numește un *continuum secund*, adică tot un fel de *hiperspațiu* în care viteza de deplasare o depășește pe cea a luminii. Astfel, într-un an petrecut la bordul navei *Vasco*, se explică, aceasta ar putea străbate un milion de ani-lumină. Translația accidentală pe care o suferă nava *Vasco*, făcând un salt de timp înapoi cu 230 milioane de ani lumină, depășește însă tehnologia cunoscută civilizației care o construise. Dacă saltul în trecut s-a făcut instantaneu, translație percepută de aparatele de bord datorită modificărilor survenite pe harta cerului, întoarcerea în timpul de origine este mai complicată și necesită o tehnologie specială. *Câmpul de stază*, conform terminologiei uzitate de science fiction, se manifestă prin păstrarea în funcționare doar a anumitor funcțiuni biologice, celelalte fiind oprite, în scopul traversării temporale.

Dacă ingineria asupra timpului este esențială în literatura science fiction având ca temă călătoria în timp, configurația spațiului nu cunoaște multe versiuni diferite față de matricea spațială tri-dimensională. Prin *Teoria relativității generalizate* a lui Einstein, cele trei dimensiuni ale spațiului erau cuprinse în aceeași ecuație cu cea de-a patra dimensiune, considerată a fi aceea a timpului. Acest fapt a încurajat o serie de texte science fiction înspre percepția unui univers multi-dimensional, pe care ecuațiile matematice din topologie îl pot descrie. Unul dintre textele cele mai cunoscute pe această temă este cel al lui Robert A. Heinlein, *And He Built a Crooked House* (1941), în care un arhitect reușește să construiască o locuință într-o

---

¹ Florin Manolescu, op.cit., p. 76.

altă dimensiune. Ecuțiile matematice din topologie, care descriu spațiul cu mai mult de trei dimensiuni, prin gradul lor înalt de abstractizare nu determină același interes din partea autorilor de science fiction ca și ingineria timpului. Această rețineră vine probabil din dificultatea conștiinței umane care, prin condiționarea sa, nu poate vizualiza și percepe un spațiu cu n dimensiuni, iar „jargonul” topologic nu oferă suficiente indicii pentru autorii de science fiction în conceperea acestuia. Mult mai fecundă și sugestivă în science fiction se va dovedi însă ideea spațiului secund, un fel de spațiu suspendat sau *hiperspațiu*, în care viteza luminii este abolită și se pot întreprinde călătorii care să nu mai depindă de aceasta. În același spectru tematic se înscrie și noțiunea de *gaură neagră (black holes)*, intrată în cele din urmă prin cercetările unor fizicieni, ca Stephen W. Hawking sau Roger Penrose, și în terminologia științifică și care nu mai corespunde descrierii spațiului tri-dimensional. Literatura science fiction s-a servit de această noțiune mai mult ca pretext al călătoriei de la un capăt la altul al universului, ca *scurtături* pentru deplasarea în timp, descrierea acesteia ocupând un loc secundar în intențiile autorilor.

În ceea ce privește topografia locurilor și descrierea reprezentării naturale a noilor planete locuite de rasa umană sau a celei de origine, într-un viitor îndepărtat, aceasta constituie unul din elementele de bază ale edificiului universului science fiction și ar merita o atenție specială din partea cercetătorilor genului. Fie că se are în vedere viitorul globului terestru, cu transformările specifice în cazul unei evoluții firești, până la epuizarea cantităților de energie din soare, *The Solarians* (1966), de pildă, de Norman Spinrad sau *Orașele scufundate* (1937), de Felix Aderca, sau cu transformări impuse în urma unor cataclisme naturale, *The Wind from Nowhere* (1962) primul roman al lui J.G. Ballard, sau a războaielor nucleare, *This Immortal* (1966), de Roger Zelazny, fie că se încearcă descrierea altor lumi din spațiul cosmic, prin elemente de peisaj care presupun imaginea pre-existentă a geografiei pământene, planeta deșertică *Dune*, *Dune* de Frank Herbert, se creează în literatura science fiction o geografie fizică complexă, în care elementele de peisaj sunt combinate în armonie cu factorii climaterici.

Marea majoritate a acestor evocări au în vedere elementele naturale ale peisajului, dar literatura science fiction cunoaște și spații artificiale, construite cu ajutorul tehnologiei și care devin, în cele din urmă, habitaturi umane, și anume, stațiile orbitale. Aceste stații orbitale ating uneori, prin complexitatea și mărimea lor, dimensiunile unor orașe sau mari conglomerate umane. Uneori aceste stații orbitale sunt construite de oameni și au proprietatea unor zone libere, jucând rolul unor avant-posturi sau popasuri spațiale, în vederea unor călătorii viitoare, sau sunt, pur și simplu, situate în apropierea unor planete, ca în *Solaris* (1961), de Stanisław Lem, alteori reprezintă habitaturi ale unor ființe extraterestre cu care omul vine în contact și pe care încearcă să le înțeleagă: Arthur C. Clarke, *Rendez-vous with Rama* (1973), sau trilogia *Helliconia* (1982-1985), de Brian W. Aldiss. Acest topos, al habitaturilor spațiale, ocupă la rândul său un loc important în aria tematică a literaturii science fiction,¹ cu

---

¹ Gary Westfahl, “Small Worlds and Strange Tommorrow: The Icon of the Space Station in Science Fiction”, *Foundation* 51, Spring (1991): 38-63.

atât mai mult cu cât descoperirile științifice și tehnologia tot mai performantă avansează mult în această direcție.

Literatura science fiction s-a servit de descoperirile din domeniul fizicii, precum și din alte științe, dar, mai ales, a încercat să exploateze ficțional acele speculații științifice care la nivelul actual de dezvoltare nu pot fi încă demonstrate experimental. Filosofia științei a arătat că în momentele de criză ale căutării unor răspunsuri la problemele nerezolvabile, oamenii de știință apelează adeseori la teorii speculative, care, dacă reușesc, se impun sub forma unor noi paradigme, iar dacă nu reușesc sunt, evident, abandonate. Literatura science fiction are o adevărată predilecție pentru aceste teorii speculative și le „vânează” cu un deosebit interes, transformându-le în adevărați „topoi” ai genului. Este și cazul „găurilor negre”, termen inventat în 1969 de savantul american John Wheeler, și care a făcut mai întâi în science fiction o adevărată carieră, impunându-se, abia mai târziu, pe măsură ce avansau cercetările în acest domeniu și în lumea științifică. Dacă literatura science fiction modernă merge oarecum, în orientarea ei principală, pe aceeași direcție cu progresul științific și tehnologic, modelând structura universurilor construite de imaginație, în viziunea paradigmei științifice în vigoare, literatura science fiction postmodernă, cyberpunk-ul, încearcă să se elibereze de unele constrângeri de natură conceptuală.

Noua generație de autori science fiction care se afirmă în anii '80 glisează dinspre elementul *science* înspre *fiction*, revigorând după părerea unora genul, prin apropierea sa de elita literară (Brian McHale, Scott Bukatman) sau, din direcția contestatară, declasându-l într-o formă minoră, sortită să dispară (Darko Suvin). Evident, noua mișcare din interiorul genului, cyberpunk-ul, nu putea să renunțe definitiv la elementul știință fără să se pună în afara practicilor și strategiilor genului. Și totuși, față de tradiția mare a genului, informată sau chiar formată în spiritul științei (Isaac Asimov cu studii în bio-chimie, Poul Anderson licențiat în fizică, Arthur C. Clarke, cu studii de fizică și matematică și, desigur, enumerarea ar putea continua), autorii cyberpunk par mult mai interesați de viitorul apropiat și de evoluția imediată a omului într-o lume a informației, decât de un viitor îndepărtat pe care sistemele conceptuale sau experimentale ale științelor actuale nu-l pot prefigura.

De aceea, interesul ficțiunii cyberpunk se îndreaptă înspre universul creat de tehnologiile informaționale, sub controlul cărora timpul și, mai ales, spațiul devin mărimi virtuale. În acest model al noului univers creat, spațiul devine dominantă cu ajutorul căreia ficțiunea cyberpunk pune în balans două modalități de a percepe realitatea ca fiind atât *reală* cât și *virtuală*, altfel decât o face, în maniera consacrată literatura science fiction, care, punând accentul pe dominantă timp, alternează două expresii diferite și ne-sincrone ale aceleiași realități, *realul* cu *imaginarul* (științific). Față de viziunea science fiction modernă, în care realitățile se înlocuiesc unele pe altele, în funcție de factorul timp, accentul ficțional în cyberpunk cade tocmai pe modul în care este percepută realitatea actuală, alterată de tehnologiile informației care o modelează. De aici derivă, de altfel, și întreaga *metafizică* (Michael Heim) care s-a construit în jurul conceptului de *realitate virtuală*.

Dacă realul și virtualul fac parte din aceeași realitate, reprezentând două modalități de percepție a acesteia, în funcție de maniera adoptată, pe de-o parte, existențial-cotidiană și, pe de altă parte, existențial-tehnologică, atunci ficțiunea cybepunk este mult mai aproape, decât a reușit să fie vreodată science fiction-ul, de natura literaturii în genere. Păstrând această viziune asupra realității, ficțiunea cyberpunk își asumă riscul pe care orice teorie a genurilor l-ar taxa automat, și anume acela al vulnerabilității liniilor de demarcație față de literatură, pe de-o parte, și față de science fiction, pe de altă parte. Acest risc fiind prea mare, în afara unor scrieri ale lui William Gibson, Bruce Sterling sau John Shirley, care din punct de vedere estetic, ating o cotă remarcabilă pentru un gen de frontieră, ficțiunea cyberpunk preferă proximitatea literaturii science fiction, căreia îi insuflase în anii '80 un nou imbold.

Și totuși, ficțiunea cyberpunk, reușind să pătrundă în universul virtual și să-l descrie, afirmă o nouă etapă în evoluția viziunii despre lume, cea *bio-electronică* sau *cibernetică*, a cărei unitate de măsură este informația. În acest univers cibernetic timpul devine cu adevărat o mărime extensibilă, perceput ca o a patra dimensiune a spațiului, se spațializează. Ceea ce face ca ficțiunea cyberpunk să se detașeze de viziunea unei lumi posibile, alternative sau viitoare, tipică literaturii science fiction, precum și de sistemul complex al rețelelor informaționale globale, este maniera în care individul sau *cybernautul* (călătorul în cyberspace) își asumă existențial convențiile realității virtuale, colaborând prin simțuri la acțiunea de modelare a acesteia. Acest univers este în permanență o virtualitate care se actualizează doar atunci când cybernautul se conectează la el. Marcos Novak vede în cyberspace un *habitat* al imaginației, un *habitat* pentru imaginație.¹ Cel care pătrunde așadar în acest univers virtual nu este un călător pasiv, care doar înregistrează ceea ce vede, ci unul activ, care participă la armonizarea mediului în calitate de designer. De aici și calitatea unei experiențe senzuale, atribuite conectării la o tehnologie care se adresează simțurilor și care, printr-o serie de mecanisme dirijate, stimulează imaginația înspre un mediu virtual în permanentă transformare. Analizând conceptul de *realitate* pentru călătorii în spațiul virtual, Sergio Sismondo consideră corpul uman drept pionul central și *ținta* realității virtuale.² Simulatoarele de zbor militare au reprezentat unul dintre modelele de bază în elaborarea caracteristicilor fundamentale ale cyberspace-ului. Ficțiunea cyberpunk pune accentul tocmai pe această colaborare a simțurilor cu mediul electronic, pe trăirea experienței virtualului ca și cum ar fi real, declanșând un proces integral de virtualizare a realului. Astfel, ideea navigării informației din rețelele informaționale va fi înlocuită, treptat, de ficțiunea cyberpunk, cu ideea navigării propriu-zise, a utilizatorului de informație. Cyberspace-ul devine un spațiu *metaforic* în care *ideea de informație care călătorește a fost înlocuită cu ideea de user-călător*.³

¹ Marcos Novak, "Liquid Architecture in Cyberspace", *Cyberspace: First Steps*, ed. Michael Benedikt (Cambridge, Massachusetts, London: MIT Press, 1991), 225-6.

² Sergio Sismondo, "Reality for Cybnauts", *Postmodern Culture*, 1, September (1997):

³ Marie-Laure Ryan, "Introduction: From Possible Worlds to Virtual Reality", *Style*, 2 (1995), 178.

Inter-activitatea, ca principiu de bază al realității virtuale, determină latura *ritualică* a relației utilizatorului cu cyberspace-ul, văzut mai degrabă ca un ritual decât ca reprezentare.¹ Și aceste relații metaforice dintre realitatea virtuală și ritualul pe care-l generează presupune *prezența* spirituală în spațiul virtual și *absență* din realitatea imediată.² Apare desfășurată aici întreaga arie sub care se manifestă raportul celui ce pătrunde în realitatea virtuală cu imaginea sub care aceasta i se prezintă, raport stabilit atât la nivel senzorial, chinestezic, cât și la nivel extra-senzorial, al unei percepții conștientizate. În ficțiunea cyberpunk se regăsesc toate aceste forme ale raportului individului cu realitatea virtuală, cartografierea acesteia ținând cont, în primul rând, de modalitatea în care vor fi trasate liniile de acțiune ale mediului uman conectat mediului virtual.

Ficțiunea cyberpunk nu pune un accent deosebit pe constanta *timp*, dovădind într-o manieră convingătoare că cele trei dimensiuni ale timpului, trecutul, prezentul și viitorul își pierd în universul virtual orice relevanță. Autorii cyberpunk nu plasează acțiunea textelor lor într-un viitor îndepărtat al omenirii și nici nu operează pe axa temporală, intervenind în cursul evenimentelor istorice; dimpotrivă, se opresc asupra prezentului, un prezent în care se întâmplă atât trecutul cât și viitorul.

Pornind de la expresia lui Canetti, *părăsirea realității*, Jean Baudrillard explică în ce fel lumea contemporană dezvoltă în toate direcțiile căi ale eliberării de efectul gravitațional, de ieșire din orbita conceptelor ce definesc cultura în traiectoria ei dinspre modernitate spre postmodernitate. Eliberate de acest efect al gravitației, semnificațiile își pierd caracterul referențial, urmând o traiectorie spre infinit, greu de precizat.³

Raportată la concepția dezvoltată de Baudrillard în *The Precession of Simulacra* (1981), conform căreia lumea actuală a ajuns într-un regim al simulării, de distrugere de către mass-media a semnificației și a oricărui contact cu realitatea, ideea accelerării existenței în vecinătatea tehnologiei informatice, până la punctul limită al evadării de sub impulsul vitezei conduce la fragmentare și diseminare. În acest stadiu, după cum sugerează Jean Baudrillard, tehnologia computerului transformă lumea reală în ceea ce, în perioadele anterioare, ar fi reprezentat doar o presupuziție de natură science fiction, lumea ajungând să-și piardă orice *orbită referențială*.⁴

O astfel de viziune își găsește în ficțiunea cyberpunk mai mult decât o simplă reflectare ficțională, devenind datorită percepției lucide asupra capacității tehnologiei virtuale de impunere a depășirii granițelor, și o formă de abordare critică a culturii cibernetice. Din acest punct de vedere ficțiunea cyberpunk este o expresie a unei culturi contemporane, dezvoltate pe fundalul perfecționării tehnologiei informaționale, marcând trecerea de la o vârstă a componentelor *hardware* înspre cea *software*.⁵

¹ Ryan, "Introduction: From Possible Worlds to Virtual Reality", 177.

² Ryan, "Introduction: From Possible Worlds to Virtual Reality", 177-8.

³ Jean Baudrillard, "The Illusion of the End", *The Postmodern History Reader*, ed. Keith Jenkins (London and New York: Routledge, 1997), 40.

⁴ Jean Baudrillard, "The Illusion of the End", 40.

⁵ Mark Dery, *Escape Velocity: Cyberculture at the End of the Century* (London: Hodder and Stoughton, 1996), 4.

Percepția timpului, în spațiul virtual conceput de ficțiunea cyberpunk, se suprapune, de altfel, manierei în care postmodernitatea exprimă timpul, ca expresie a vitezei cât mai accelerate, și nu ca o mărime extensivă a deplasării fizice în spațiu. Interpretând teoreticienii ai postmodernității, preocupați de viziunea timpului și a noului mod de a concepe existența în raport cu modernitatea (Fredric Jameson sau David Harvey), Steve Connor ajunge la concluzia că se petrece o inversare a raportului spațiu-timp în cazul celor două paradigme culturale, astfel încât modernitatea provoacă *spațializarea* timpului iar postmodernitatea, la rândul său, *retemporalizează* spațiul.¹ Această viziune este analizată de Steven Connor, în raport cu rolul telecomunicațiilor și al societății informaționale în abolirea sentimentului deplasării efective în spațiu, sentiment înlocuit cu cel al deplasării „intensive” în timpul exprimat prin „viteza audiovizuală” (a computerului, Cd-player-ului, filmului, telefoniei mobile), care „scurtează” parcurgerea distanțelor mari. Generarea cibernetică a spațiului, prin conceptul de *cyberspace*, se înscrie pe aceeași constantă postmodernă a *retemporalizării spațiului*, astfel că proprietățile timpului, ca durată, devenirea sau ireversibilitatea, pierzându-și orice garant ontologic în structura spațiului tridimensional, să devieze spre ubicuitatea absolută.

Dacă fenomenul science fiction s-a arătat mai degrabă interesat de valențele unui timp dislocat de timpul lumii, eliberat de cauzalitate și cronologie, favorizând construirea universurilor paralele pe dimensiunea viitorului, acest aspect contribuind și la specificitatea genului, ficțiunea cyberpunk se preocupă de prezentul lumii contemporane, în care se regăsește atât trecutul cât și viitorul, determinat de impactul cu cibernetica. Și totuși reprezentarea acestui *trecut-prezent-viitor* nu descrie cu fidelitate istoria actuală, ci o realitate care se află dincolo de realitatea lumii, o realitate numerică care poate fi văzută numai din interiorul circuitelor electronice, dotate, în maniera speculativă science fiction, cu funcțiunile unor sisteme neuronice. Nu în modul de concepere a timpului stă, așadar, caracterul de science fiction al ficțiunii cyberpunk, ci în maniera în care aceasta utilizează strategiile genului, pentru a reprezenta, alături de narațiunea postmodernă, gradul de ficționalizare a realității. Ficțiunea cyberpunk, asemeni celei postmoderne, articulează o concepție în care linearitatea și cauzalitatea timpului sunt profund afectate de fracturarea ordinii temporale. Dacă ficțiunea postmodernă nu poate imita sau reprezenta lumea reală, fiind capabilă, în schimb, să imite sau reprezinte discursurile care o alcătuiesc² atunci ficțiunea cyberpunk, la rândul său, reprezintă unul dintre discursurile actuale despre lume, discursul cibernetic. Unul dintre principiile discursului cibernetic despre lume se referă la maniera în care memoria individuală nu mai constituie o sumă extensivă a experiențelor personale, ci prin impactul cu universul informațional, aceasta se transformă într-o serie de imagini, generate de creierul uman prin asimilare a unor topos-uri mediatică, produse la nivelul culturii de masă. Nu

¹ Steven Connor, *Postmodernist Culture: an Introduction to Theories of the Contemporary*, 2nd edn. (Oxford: Blackwell, 1997).

² Mihaela Constantinescu, *Forme în mișcare. Postmodernismul* (București: Ed. Univers Enciclopedic, 1999), 127.

întâmplător, forma în care timpul își face cel mai acut prezența în ficțiunea cyberpunk, locul de întâlnire al mai multor realități, este *memoria*.

Dani Cavallaro, unul dintre cei mai recenți comentatori ai operei unui maestru al genului William Gibson, consideră, plecând de la afirmațiile scriitorului, că, în opera acestuia, computerul reprezintă „metafora memoriei umane”, memoria fiind mai degrabă o *formă protetică*, un ceva care se adăugă ființei umane și nu interioară acesteia, adică, provenind din propria-i experiență.¹ Această memorie atașată le dă iluzia accesului la infinitul lumii virtuale, precum și iluzia unui spațiu în care timpul și-a pierdut proprietatea ireversibilității.

Având în vedere caracterul mereu schimbător și în continuă transformare a mediului electronic, gestionarea acestuia fiind în strânsă legătură cu controlul avansului tehnologic, se poate constata că spațiul și timpul, ca mărimi date ale realității virtuale, au un caracter variabil și nu presupun în mod necesar un statut aprioric. Prin *imersiunea* corpului uman în acest continuum virtual la care se conectează, ficțiunea cyberpunk proiectează asupra tehnologiei o nouă viziune, prin care mecanismele tehnologiei de vârf nu se mai construiesc printr-un raport de asemănare cu individul, ci, invers, ființa umană își extinde acțiunea funcțiilor biologice, cu ajutorul tehnologiei.

Una dintre consecințele revoluției bio-tehnologice, după cum subliniază și Francis Fukuyama, este angajată pe o traiectorie care duce într-un ritm alert spre „viitorul postuman”. Natura acestui viitor nu pare însă, în concepția lui Fukuyama, a fi una benignă. Dimpotrivă, pornind de la analiza celor două faimoase distopii ale secolului al XX-lea, *The Brave New World*, de Huxley și *1984* de Orwell, Fukuyama argumentează că, în cazul în care bio-tehnologia va fi suficient de puternică ca să „altereze” natura umană, atunci se vor face resimțite, în plan politic, efectele negative asupra democrației: „Human nature shapes and constrains the possible kinds of political regimes, so a technology powerful enough to reshape what we are will have possibly malign consequences for liberal democracy and the nature of politics itself.”² Intenția declarată a studiului său este aceea de a demonstra că Huxley avea dreptate în viziunea unei umanități „alterate” de bio-tehnologie fiindcă următorul stadiu al istoriei va fi ocupat de ceea ce Fukuyama numește *postumanul*.³ Filozoful care a declarat sfârșitul istoriei și al omului, Francis Fukuyama, întrevide și un nou stadiu al dezvoltării societății umane, o nouă vârstă, cea a *postumanului*, determinată de dezvoltarea bio-tehnologiei și a ingineriei medicale.

---

¹ Dani Cavallaro, *Cyberpunk and Cyberculture. Science fiction and the Work of William Gibson* (London and New Brunswick NJ: The Athlone Press, 2000), 204.

² Francis Fukuyama, *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (New York: Farrar Straus and Giroux, 2002), 7.

³ Francis Fukuyama, *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*, 7.

Yasunari Kawabata și nostalgia timpului fără timp

Rodica FRENȚIU
Universitatea „ Babeș-Bolyai ”, Cluj,
Facultatea de Litere,
Departamentul de Studii Asiatice

Cuvinte cheie: timp fără timp, *mono no aware*, *haiku*, budism Zen

Rezumat: Căutător al exprimării inexprimabilului, combinând simplitatea lingvistică cu ambiguitatea literară, Yasunari Kawabata (1899-1972) a explorat un areal din proza japoneză modernă într-un mod original și, aparent, de neegalat. Romanele sale sunt constituite dintr-o curgere de imagini, iar continuitatea temporală și obiectivitatea cauzală sunt înlocuite de o unitate interioară ce trece dincolo de spațiu și timp. Amintind că între oameni și lucruri există o coordonare și sincronizare a trăirilor, o modelare reciprocă numită de estetica japoneză *mono no aware*, romanul *Țara zăpezilor*, folosind tehnica *haiku*-ului a concentrării imaginii în detaliu, în fragment, reușește să suspende antinomia dintre real și etern. Textul sugerează, în cele din urmă, o depășire a dualității acestei lumi, a hiatusului dintre lumea realității și cea a intuiției, dintre natură și minte, dintre civilizație și instinctele primare omenești, dintre timpul prezent și timpul fără timp. Omul se află într-o continuă căutare a eternității de care a fost rupt prin existența primitivă, entitatea primordială de care ființa umană a fost tragic separată prin plăcerile lumii ce i-au fost date împreună cu durerea de a fi. Studiul de față încearcă să probeze un posibil răspuns oferit de romanul lui Kawabata eternei dileme a spiritualității japoneze a alegerii între senzualitate (sau a fi în viață) și atracția neantului, așa cum este acesta propus de către budismul Zen.

E-mail: rfrentiu@hotmail.com

*

Ai pictat bine ramura, auzi sunetul vântului ...

Yasunari Kawabata, Japonia, Frumosul și eu însumi

Căutător al exprimării inexprimabilului, combinând simplitatea lingvistică cu ambiguitatea literară, Yasunari Kawabata (1899-1972) a explorat un areal din proza japoneză modernă într-un mod original și, aparent, de neegalat.

Yasunari Kawabata a fost preocupat nu numai de tehnicile avangardiste promovate de căutările literaturii timpului său, dar și de conștiința estetică moștenită din tradiția literară¹. Debutează în anul 1926 cu romanul *Izu no odoriko* (*Dansatoarea*

---

¹ Donald Keene, *Literatura japoneză*, în românește de Doina și Mircea Oprea, Cuvânt înainte și Compendiu de literatură japoneză de Sumiya Haruya (București: Univers, 1991), 132.

din Izu), dar celebritatea i-o va aduce Yukiguni (*Țara zăpezilor*) [1935-1937, 1948], ideea conceptului de „frumos” continuând să pară principala preocupare a scriitorului japonez și după încheierea celui de-al doilea război mondial: *Senbazuru (O mie de cocori)* [1949], *Yama no oto (Vuietul muntelui)* [1949], *Nemureru bijo (Frumoasele adormite)* [1960], *Koto (Koto)* [1961].

I se acordă premiul Nobel pentru literatură în anul 1968, prilej cu care Yasunari Kawabata rostește la Stockholm un discurs intitulat *Japonia, frumosul și eu însumi (Utsukushii Nihon no Watashi)*. Particula (postpoziția) *no* din titlul original al prelegerii poate crea nativilor și cunoscătorilor limbii japoneze multiple înțelegeri, dând naștere unei interpretări ambigue. Pe de o parte, particula *no* ar putea fi înțeleasă ca având rolul (obișnuit, de altfel, în limba japoneză) de a sugera posesia, iar atunci, din perspectiva acestei interpretări, traducerea adecvată în limba română ar fi: *Eu care aparțin unei Japonii frumoase sau Frumoasa mea Japonie*. O altă posibilă înțelegere a particulei *no* ar fi apoi aceea de liant între „frumoasa Japonie” și „eu însumi”, iar tălmăcirea ei în limba română ar deveni juxtapunere: *Japonia, frumosul și eu însumi*.

Titlul discursului *Japonia, frumosul și eu însumi (Utsukushii Nihon no Watashi)* al lui Yasunari Kawabata acoperea, în fapt, o prelegere despre un fel unic de misticism, regăsibil nu numai în Japonia, ci și în toată filosofia orientală fundamentată pe doctrina oferită de budismul Zen. Deși scriitor aparținând secolului al XX-lea, Yasunari Kawabata mărturisea „curajos”, cu ocazia decernării premiului Nobel, identificarea operei sale cu litera și spiritul poemelor medievale scrise de către călugării Zen. Aceste poeme concep cuvintele, arăta Kawabata, în neputința lor de a exprima adevărul, asemănătoare scoicilor închise și numai abandonul de sine al cititorului și intrarea lui de bună voie în aceste cochilii ar putea face posibilă adevărata lor înțelegere. Propria-i operă, recunoștea în finalul discursului său Yasunari Kawabata, fusese descrisă de către critica de specialitate ca o încercare de apropiere de *neant*, dar acestei interpretări, atrage atenția autorul japonez, nu trebuie să-i fie dată accepțiunea *nihilismului* occidental, întrucât fundamentul spiritual al creației sale este total diferit. Dogen (1200-1253), exemplifica Yasunari Kawabata în continuare, își intitulase poemul în care celebra cele patru anotimpuri *Realitate originară* („Primăvara-florile de cireș,/ vara – cucul,/ toamna – luna plină,/ iarna – zăpada rece, clară.”) și, cu toate că slăvea frumusețile naturii, era, în fapt, adânc cufundat în Zen.¹ Prelegerea lui Yasunari Kawabata de la decernarea premiului Nobel devenea, în cele din urmă, o confesiune deschisă despre viața trăită și literatura creată.

Proza japoneză a secolului al XX-lea este, neîndoielnic, strâns legată de numele lui Yasunari Kawabata. Este o scriitură ce se naște, conform modelului epocii, prin apariții de o lungime determinată, apărute în magazinele literare, un fel de roman „cu încetinitorul”,² ce poate fi văzut ca un text constituit din mai multe

¹ Vezi, Yasunari Kawabata, *Japonia, Frumosul și eu însumi*, în „Tribuna”, nr. 36-37 (1970): 8/8, 8. (Traducere de Liviu Petrina)

² Cf. Irmela Hijiya-Kirschner, *L'inspiration autobiographique. Le shishōsetsu dans la littérature japonaise contemporaine. La vivacité d'un genre prétendu mort*, în Patrick De Voss (ed.), *Littérature Japonaise Contemporaine. Essais* (Bruxelles : Editions Labor, 1989), 46.

secvențe narative de scurtă întindere. Când însă autorul adună aceste unități într-un tot pentru a fi publicat ca o carte independentă, oferă prin această nouă lectură un nou text, cum s-a întâmplat, de altfel, și cu romanul *Yukiguni* (*Țara zăpezilor*), ce i-a adus lui Kawabata premiul Nobel pentru literatură, text apărut inițial în diverse publicații, pe parcursul a treisprezece ani, sub forma unor bucăți separate și considerate autonome. Capitolele romanului sunt concepute așadar ca unități relativ independente, iar faptul că o unitate este succesivă sau anterioară alteia devine clar abia când totul se topește într-o singură unitate, într-un unic întreg.¹ Prin urmare, aceste secvențe nu se organizează în jurul unei acțiuni, descrierile bogate în detalii sunt cele care primează în asemenea texte narative, adevărate *stampe* din cuvinte, făcând loc impresiei că acestea ar fi, mai degrabă, eseuri în proză.

Yasunari Kawabata, ale cărui romane se desfășoară la frontierele visului, declara, în 1947, o dată cu începutul industrializării capitaliste a arhipieleagului nipon, că, într-un astfel de timp, cu care nu se putea nici sincroniza, nici solidariza, nu-i mai rămâne decât să se întoarcă „în tristețea imemorială a Japoniei”: „Depuis la défaite, il ne me reste qu'à m'en retourner dans la tristesse immémoriale du Japon”². Sondează astfel, în cărțile sale, experiențe halucinatorii, încearcă să pătrundă în „lumea demonilor”³, în perimetrul foarte intim al zonelor nocturne periculoase, dar, în același timp, privește jocurile cele mai simple ale vieții și la lumina zilei, contemplându-le cu uimire și încântare, ca pe un miracol. Cu o structură de romantic, Yasunari Kawabata, în dorința de a transcende realul, găsește întotdeauna posibilitatea de a-l pune între paranteze. În *Țara zăpezilor* (*Yukiguni*, 1948), spre exemplu, nu se observă niciodată realitatea nudă, ci numai eventuale imagini ale acesteia surprinse în oglindă.⁴

Pentru Europa, care n-a înfruntat Țara Soarelui Răsare în mod direct, ci numai mediat, această „frumoasă oglindă” nu s-a spart niciodată. Cei care, după cel de-al doilea război mondial, au scris despre Japonia: Martin Heidegger, Roland Barthes sau Lévi Strauss, n-au făcut decât să proiecteze conștiința de sine a Occidentului asupra unei ...absențe. Prin *Țara zăpezilor*, Japonia devine pentru celălalt, pentru europeanul care o citește, o Japonie frumoasă, efemeră și fragilă, asemănătoare geishelor din roman. Kawabata însuși, intitulându-și discursul ținut cu ocazia decernării premiului Nobel la Stockholm, în 1968, *Frumoasa Japonie și eu* (*Utsukushii Nihon no watashi*), aducea un omagiu elogios acestei tainice frumuseți a unei Japonii efemere și fragile⁵. Țara Soarelui Răsare devenea, prin urmare, o „țară a zăpezilor”, aflată la celălalt capăt al oglinzii, fixându-se, în felul acesta, imaginea

¹ See Ibid., 47.

² Apud Jean-Jacques Origas, *Dans la lumière des jours ordinaires. Histoire et roman de l'après guerre*, în Patrick De Voss (ed.), *Littérature Japonaise Contemporaine. Essais* (Bruxelles : Editions Labor, 1989), 18.

³ Vezi Ibid., 18-19.

⁴ Cf. Karatani Kōjin, *D'un dehors à l'autre. Kawabata et Takeda Taijun*, în Patrick De Voss (ed.), *Littérature Japonaise Contemporaine. Essais* (Bruxelles: Editions Labor, 1989), 33-34.

⁵ Vezi Ibid., 33-35.

„Japoniei frumoase” în pericol, fără nici o legătură cu ideologia militaristă promovată de japonezi în perioada premergătoare și în timpul celui de-al doilea război mondial. Kawabata rămâne demn în aceste vremuri naționaliste tulburi, deoarece nu se angajase la nimic. Nici nu-și schimbă atitudinea de-a lungul anilor. Pentru scriitorul japonez, pare că nu mai e loc pentru Istorie, iar opera lui își fixează propriul context de manifestare: Japonia e „țara zăpezilor”, în care frumusețea devine echivalentă cu tristețea. Neîndoielnic, Japonia lui Kawabata este un miraj, o „oglinză” care nu-l întâlnește niciodată pe „celălalt”. Iar Frumosul este neantul, vidul, sublimat înspre transcendență, revelat în lume pentru ființa umană sub forma *frumuseții lucrurilor trecătoare și efemere* sau *mono no aware*, după cum a fost această „mișcare a sufletului” definită în limba japoneză, cu mai bine de două sute de ani în urmă, de către Motoori Norinaga (1730-1801): „A voir, à entendre quelque chose, on pense que c'est émouvant, triste, etc. Ce mouvement du cœur, c'est précisément éprouver le *mono no aware*.”¹

Lumea, sustrasă incidenței Istoriei, se limitează la sentiment și scriitorul japonez alege „întoarcerea” la Japonia de altădată. Yasunari Kawabata își reia căutările de dinaintea războiului și, în anul 1947, adaugă un capitol final romanului *Țara zăpezilor*, publicat în volum cu zece ani mai devreme, pe care îl modifică și îl prelungește, fără să acorde atenție faptului că textul devine, în felul acesta, tot mai enigmatic. Se lasă purtat de voia timpului, optând deliberat pentru o creație intermitentă și alternantă², romanele pe care le scrie ulterior, *Senbazuru (O mie de cocori)*, *Yama no oto (Vuietul muntelui)*, romane foileton, ale căror fragmente apăruseră în varii publicații, prezentând aceleași întreruperi, reluări, opriri, pentru ca varianta finală să adune fragmentele aparent independente într-o înlănțuire de mișcări muzicale.

Ca o consecință firească a acestui mod de a scrie, personajele textelor narative ale lui Yasunari Kawabata nu pot fi analizate în termenii consacrați discursului epic al unei intrigi sau al unui conflict dramatic, întrucât personalitățile le sunt efemere, iar spațiul interior al propriilor lor vieți este relativ și neexplorat sistematic.³ Acest spațiu interior este însă reflectat în cel exterior sau prin întâlniri trecătoare cu celălalt, iar sugestiile profunde oferite de acestea devin componente integrale ale unei percepții sincronice, nefiind însă întotdeauna evidențiate în mod particular.

Romanul *Țara zăpezilor* are trei personaje principale: un bogătaș diletant de vârstă mijlocie din Tokyo, pe nume Shimamura, și două tinere, Komako și Yōko, care trăiesc într-o mică stațiune de băi termale din Echigo, regiune din nordul Japoniei. Narațiunea prezintă trei vizite ale lui Shimamura în această regiune. Prima vizită, de trei zile, are loc în 21 mai, când Komako, geisha de la stațiunea termală pe care o cunoaște acum Shimamura, avea nouăsprezece ani. A doua vizită este legată

¹ Apud Ibid., 37.

² Cf. Origas, *Dans la lumière*, 18.

³ Cf. Anthony V. Liman, *Kawabata's Lyrical Mode in Snow Country*, în *Monumenta Nipponica*, 3/4 (1971): 267-285, 267.

de începutul iernii aceleiași an: Shimamura sosește în 8 decembrie și rămâne pentru câteva săptămâni. A treia și ultima vizită se întâmplă doi ani mai târziu, când Shimamura sosește în stațiune la începutul toamnei și pleacă abia după prima ninsoare. Shimamura este astfel centrul romanului¹, personajul prin intermediul căruia cititorul ajunge în țara zăpezilor și le cunoaște pe celelalte două protagoniste ale narațiunii, femei fragile, visări întoarse asupra lor însele², într-un nihilism emoțional, închis într-o oglindă.

Romanul nu păstrează ordinea cronologică a vizitelor, călătoriile lui Shimamura reprezentând o nostalgie reiterată a căutării timpului fără timp, un timp suspendat, aflat la conjuncția dintre real și vis. Scena ce deschide romanul, stabilind distanțarea față de Tokyo, metropola reală, este legată de a doua vizită a lui Shimamura, aflat în trenul care-l duce înspre stațiunea de munte.

Fraza de început a romanului, tradusă în limba română: *Din tunelul lung de hotar, trenul intră în țara zăpezilor.*³, încearcă să talmăcească originalul *Kunizakai no nagai tonneru o nukeru to yukiguni de atta.*⁴, care s-ar traduce literal „treceând printr-un lung tunel de la graniță, era țara zăpezilor.” Transpunerea în limba română, introducând subiectul gramatical „trenul”, explicitează ceea ce trecea prin tunel, fapt inexistent în fraza reprodusă în limba japoneză, creând astfel o impresie de perspectivă asupra scenei mult diferită față de original. Primul enunț al romanului japonez propune o schimbare rapidă de cadre, de imagini, trenul fiind doar instrumentul, de aceea nementionat, care înlesnește trecerea de la un spațiu întunecos și strâmt la unul vast și luminos, al țării zăpezilor. Traducerea, focalizând pe „tren” interpretat ca subiect gramatical, modifică textul prin introducerea unei perspective obiective⁵: importantă este nu atât schimbarea locurilor, cât a statutului unei întregi scene. Naratorul și eroul, în această traducere românească, par clar separați: naratorul este observatorul eroului aflat în trenul ce-l scoate pe acesta din urmă într-o țară acoperită de zăpadă. În fraza japoneză, ce acordă întâietate perspectivei subiective, naratorul pare să călătorească în același tren cu eroul romanului, experimentând aceleași evenimente sau trăiri cu el. „Inexplicitatea” tipică limbii japoneze care nu specifică un subiect face ca această frază să se poată citi ca un fel de monolog intern al eroului aflat în tren.⁶ Mai mult, cititorul însuși poate avea iluzia că se află în

---

¹ Cf. Makoto Ueda, *The Virgin, the Wife, and the Nun: Kawabata's Snow Country*, în Kinya Tsuruta & Thomas E. Swann (eds.), *Approaches to the Modern Japanese Novel* (Tokyo: Sophia University, 1976), 73.

² Cf. Kōjin, *D'un dehors à l'autre*, 39.

³ Yasunari Kawabata, *Țara zăpezilor*, Traducere de Stanca Cionca, (București: Editura Humanitas, 2008), 5.

⁴ Kawabata Yasunari, *Yukiguni (Snow Country)* (Tokyo: Bungeishunju, 1988), 5.

⁵ Cf. Ikegami Yoshihiko, *Gengogaku wa honyaku no yakunitatsu ka*, *Ronza* 9 (2007): 200-205, 203-204.

⁶ Vezi Yoshihiko Ikegami, *Discourse Analyses in Japan. Introduction*, în Teun A. Van Dijk (ed.), *An Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, (Berlin: Mouton de Gruyter, 1989), 267.

aceiași compartiment, împărtășind cu eroul cărții această trecere inițiativă de la întuneric la lumină, de la un spațiu închis la unul deschis. Lipsa unui subiect clar marcat îl invită pe cititor să se proiecteze ușor în atmosfera creată de rândurile citite, putând deveni el însuși personajul romanului. Se ajunge, astfel, la identificarea naratorului cu personajul și cititorul, maniera impersonală în care a debutat romanul cufundându-i pe toți în text, iar povestea care începe nu mai poate fi atribuită acum nimănui, în mod particular. Iar romanul poate fi interpretat, în cele din urmă, ca o separare a eului de lume, dar, în același timp, și ca o încercare de reconciliere¹ a exteriorului cu interiorul.

Țara zăpezilor continuă apoi ca un text narativ diegetic, la persoana a treia, relatat din perspectiva eroului principal Shimamura, tipul intelectualului modern care, plictisit de monotonia vieții petrecute în Tokyo, pleacă în căutarea a ceva frumos: un ținut, o femeie, a senzație, ce l-ar putea sustrage stării de indiferență. Romanul acoperă un interval de timp de aproape trei ani, dar scurgerea temporală nu este reprodusă în text în totalitate: sunt alese doar acele secvențe temporale care l-ar putea ademeni pe Shimamura la întâlnirea cu Frumusețea/ Frumosul. De altfel, Shimamura se arătase cândva puternic interesat de teatrul tradițional *kabuki*, dar, în momentul în care se ivește ocazia ca relația lui cu această formă teatrală să capete realitate, o abandonează și-și găsește un substitut în baletul occidental, fără să fi văzut însă vreodată vreun spectacol direct pe scenă.

Povestea din *Țara zăpezilor* este dizolvată într-o curgere de imagini, iar continuitatea temporală și obiectivitatea causală sunt înlocuite de o unitate interioară ce trece dincolo de spațiu și timp. Singura raportare la realitate a protagonistului Shimamura se face doar prin simțul percepției (*kankaku*), aceasta fiind unica sursă de informare asupra realității. Insistența asupra percepției senzoriale, în special a celei vizuale, și consecința directă de evitare a discursului rațional și a procesului intelectual² duc la interpretarea indirectă a evenimentului sau a trăsăturii personajului într-un moment particular, amintind de tehnica cinematografică a comentariului prin imagine. La Kawabata însă, acest comentariu nu este niciodată prea explicit sau definitiv, senzația vizuală, imaginea, deschizând drumul înspre interpretarea unui sens complex.

Una dintre metodele preferate ale lui Kawabata de a intra în relație cu natura este oglinda³, obiectul care în povestirea *Luna în apă* [*Gessui*, 1953] devine personajul liant între celelalte două, jucându-se magic cu distanțele, fuzionând trecutul cu prezentul, devenind proba iubirii pentru soțul bolnav, ținut la pat, ce poate, cu ajutorul oglinzii, nu numai să-și urmărească soția la muncile din grădină, dar și luna reflectată în bazinul din curte. Asemănător, în romanul *Țara zăpezilor*, oglinda este prezența permanentă ce stabilește legături interumane, apărând încă din primele rânduri ale romanului, când Shimamura observă ochii lui Yōko, fata „de o

¹ Cf. Liman, *Kawabata's Lyrical Mode*, 268.

² Cf. Ibid.

³ Vezi Kinya Tsuruta, *The Flow-Dynamics in Kawabata Yasunari's Snow Country*, în *Monumenta Nipponica* 3/4, (1971): 251-265, 252.

frumusețe rece” așezată pe bancheta din față, reflectați în geamul trenului de noapte, ce-l ducea în ținutul zăpezilor:

„...în geam se răsfrângea profilul fetei așezate în fața lui în compartiment. Întunericul de-afară, lumina electrică aprinsă în vagon transformaseră geamul într-o oglindă, dezvăluită numai atunci când, distrat, trăsesse o linie prin aburul ce-l înțețoșa.”¹

Iar fereastra aburită pare a fi cel mai bun tip de oglindă, întrucât nu numai că reflectă lucrurile, dar oferă și diluarea realității, datorită transparenței:

„Lumina din compartiment era slabă, astfel că fereastra nu dobânda tăria unei oglinzi. Nu era propriu-zis reflectare ce vedea în ea. De aceea, privind-o îndelung, uită de persoanele din fața lui și văzu doar chipul de fată plutind ca o nălucire în priveliștea de seară.”²

Dar și zăpada însăși se transformă apoi în roman într-o vastă oglindă ce face posibilă interrelaționarea eroilor romanului cu scenele naturii din fundal: om și natură sunt aduși mai aproape, frumusețea devine tangibilă din când în când, ca, spre exemplu, în clipa în care obrajii roșii ai lui Komako, geisha cunoscută în stațiunea termală cu ocazia primei vizite, și părul ei negru, contrastează cu albul zăpezii reflectate în oglindă. E oglinda de „dimineață”, ce-i reamintește lui Shimamura de cealaltă față, văzută în tren, în oglinda de „seară”:

În oglindă, albeața zăpezii reflectate era orbitoare și în mijlocul ei se răsfrângeau obraji purpurii ai fetei. Toată imaginea era de o puritate neasemuită. Soarele începuse să urce, întetind în oglindă flăcările reci ale zăpezii, în timp ce lucirile vineții din părul ei băteau tot mai mult în negru.”³

Oglinda devine, în felul acesta, un regulator de distanțe, ce ambiguizează dimensiunile spațiale ale lumii reale, combinând lucruri între ele, respectiv elemente aparținând sferei umane cu cele din lumea naturală, într-o manieră imposibilă în spațiul fizic⁴. Senzația încercată este însă uneori pusă la îndoială de însăși mintea protagonistului ca fiind iluzorie și, drept urmare, cel mai adesea, relația dintre adevăratul exterior și senzația interioară este puternic ambiguizată. Cadrul perceptual este configurat de *im*-presie și *ex*-presie⁵, aproape interschimbabile, cu granița dintre obiectiv și subiectiv puternic alterată. Lumea interioară a lui Shimamura devine tot mai ininteligibilă și este greu de înțeles de ce mintea sa asociază insectele moarte din cameră cu copiii lui aflați în Tokyo:

„Se uita lung la gâzele care mureau unele după altele în camera lui. Pe măsură ce toamna devenea mai rece, tot mai multe zăceau pe *tatami*.

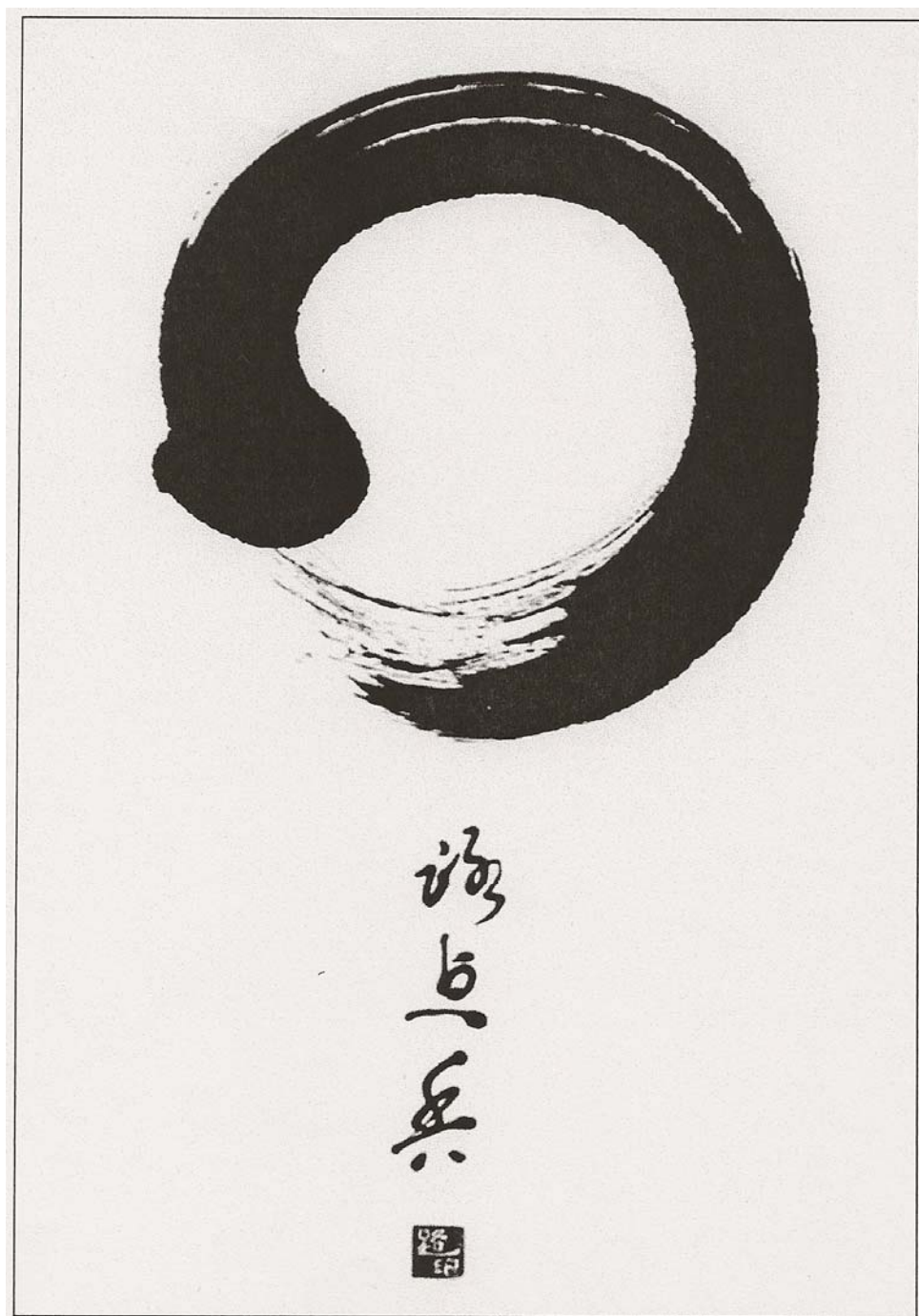
¹ Kawabata, *Țara zăpezilor*, 8.

² Ibid., 10.

³ Ibid., 42.

⁴ Vezi Tsuruta, *The Flow-Dynamics*, 253.

⁵ Cf. Liman, *Kawabata's Lyrical Mode*, 270.

ENSŌ – *Cercul Zen*
(Caligrafie de Rodica Frențiu)

O musculiță cu aripile înțepenite cădea de pildă pe spate și nu se mai ridica. O viespe se târa puțin și se prăbușea, iar se mai târa puțin și din nou cădea. Anotimpul înainta și ele piereau pe rând, cu toatele. Un lucru cât se poate de firesc. O moarte tăcută. Si totuși, dacă le priveai de aproape, vedeai că se împotrivesc, că se luptă până în ultima clipă, zbătându-se cu antene și piciorușe tremurătoare.

Pentru o asemenea moarte mărunță, camera lui de opt rogojini era o scenă mult prea mare.

Ridicând în mână câte o găză moartă cu gândul să o arunce pe fereastră, Shimamura își amintea de copiii lui, rămași acasă.”¹

O experiență emoțională și o sensibilitate universală conectează emoția inconștientă (sau semiconștientă) cu un fenomen natural. Senzualist ce a trecut de propriile limite ale experienței viscerale senzoriale, Kawabata încearcă să găsească expresia tangibilă a ceea ce este intangibil și invizibil. Imaginile apar ilogice, impresioniste și asociative², servind modelul percepției ca o imagine matrice la un nivel aristic, defavorizând în felul acesta compoziția. De altfel, toate teoriile estetice japoneze³ refuză principiile unei construcții coerent logice și reduc rolul intelectului în structura unei opere de artă la minimum, potrivit credinței că viața omului este în mod esențial irațională, iar universul nu este nicidecum o construcție logică. Până și capitolele romanului, publicate ca texte independente în diverse reviste, între 1935 și 1947, par că pot fi aranjate în maniera poemului *renga* („versul înlănțuit”): *Yūgeshiki no kagami* (*Oglinda peisajului de seară*), *Shiroi asa no kagami* (*Oglinda dimineții albe*), *Monogatari* (*Poveste*), *Torō* (*Eforturi în van*), *Kaya no hana* (*Floarea de kaya*), *Hi no makura* (*Perna de foc*), *Temari uta* (*Cântecul mingii*), *Setchū kaji* (*Foc în zăpadă*), *Amanogawa* (*Calea Laptelui*), dovadă de netăgăduit că romanul a însoțit viața scriitorului și că textul narativ, nefiind construit într-un fel mecanicist, anorganic, s-a adaptat la ritmul vieții autorului său.

Și doar oglinda poate ajuta imaginația să ia în stăpânire realitatea înconjurătoare, doar ea poate dizolva, conecta, filtra, absorbi, intensifica și scoate la iveală contraste. Tărâmul visului și al visării nu este dat, el se construiește, cititorul putând participa activ la gestul creației. În partea a doua a romanului, imaginea oglinzii re apare doar ca o scurtă reminiscență, înspre final, sinteză a întregii experiențe petrecute de Shimamura în țara zăpezilor, accentuând ireconciliabila discrepanță⁴ dintre un moment de o frumusețe atemporală „rece” și profanul „tragicul” timp al unei legături umane „calde”:

„Își aminti iar de oglinda cu zăpezi trandafirii sub soarele de dimineață. Întoarse ochii spre măsuța de toaletă. Acum se oglindeau în ea fulgi reci și mari ca niște flori, alunecând în vârtejuri albe în jurul chipului fetei. În mijlocul fulgilor

¹ Kawabata, *Țara zăpezilor*, 114.

² Cf. Liman, *Kawabata's Lyrical Mode*, 271.

³ Cf. *Ibid.*, 272.

⁴ Vezi *Ibid.*, 276.

mișcători era Komako, cu gulerul kimonoului desfăcut, frecându-și gâtul cu un prosop umed.”¹

Dar Shimamura se dovedește neputincios în încercarea de a „colabora” cu realitatea nudă. Spre sfârșitul părții întâi, imaginea lui Komako se dizolvă, pentru ca protagonistul principal să întâlnească, în partea a doua a romanului, cu ocazia celei de-a treia vizite, ultima și cea mai lungă, o Komako devenită prezență concretă, mult mai reală, cu corpul îngrășat și cu pielea ce avea altădată transluciditatea unui vierme de mătase schimbată în ceva diferit:

„Pe ceafa ei pudrată din belșug se așeză un roi de găze mărunte, mai mici decât musculițele. Mureau una după alta, sau poate rămâneau numai nemișcate acolo, în timp ce el le privea atent. Gâtul îi era mai rotund și mai împlinit decât anul trecut. Avea douăzeci de ani acum, îi trecu prin minte lui Shimamura.”²

Întâmplată toamna, anotimpul ce amestecă viața și moartea, drama lui Komako, „sacrificiul” ei sau „pedeapsa” ei, se consumă, sfârșind în lumea reală a lui Shimamura. Albul natural al zăpezii și albul artificial al pudrei de pe umerii lui Komako fac însă loc nostalgiei în sufletul orășeanului după un timp al frumuseții ieșite din timp, un timp fără timp, întrucât „albul este cea mai curată dintre culori, conține în el însuși toate celelate culori.”³ Dar, cu cât Komako devine mai reală, cu atât favorizează apariția unui gol în sufletul lui Shimamura, neîncrezător în trăinicia sentimentelor omenești. Acesta devine tot mai pasiv, iar mișcările sale între cele două locuri: Tokyo și Echigo, între el și cele două femei (Komako și Yōko) și între el, prezență reală, și el însuși, visătorul incurabil, se opresc parcă în scena incendiului final, când privește spasmul lui Yōko produs în urma căzăturii din clădirea care arde:

„Așa se petrecuseră lucrurile. Plutise parcă în aer. Shimamura avu o tresărire, dar nu simți nici primejdie, nici panică. Era ca o nălucă din altă lume, cu totul ireală. Trupul rigid se îndoi apoi în aer, căpătând un fel de moliciune de păpușă, o lipsă de împotrivire ca a unui obiect aruncat. Arăta ca o plăsmuire în care viața și moartea se opriseră deodată. (...) Trupul lui Yōko se chirci într-un spasm, lovindu-se de pământ. (...) Când văzu convulsia trupului îl trecură fiori reci până în vârful picioarelor. Îl copleși deodată o durere nelămurită și inima începu să-i bată cu putere. (...) Cu toată izbitura pe pământul tare, trupul n-avu nici o mișcare în afară de spasmul acela scurt. Shimamura nu se putu gândi la moarte, simți doar că în ea viața se schimbă în altceva.”⁴

Pe măsură ce Komako devine tot mai concretă și reală, afirmând statutul unei realități aproape opresive, Yōko, deși foarte aproape de real la începutul romanului, se rupe de acesta, îndepărtându-se tot mai mult, până la a intra în moarte.

---

¹ Kawabata, *Țara zăpezilor*, 131.

² Ibid., 82.

³ Idem, *Japonia, Frumosul și eu însumi*, 8.

⁴ Idem, *Țara zăpezilor*, 152-153.

Yōko are totuși prea puțin dintr-o realitate fizică¹, semnalmentele ei concrete reducându-se doar la ochi ireali și la o voce atât de frumoasă încât părea tristă: „Kanashii hodo utsukushii koe de atta.”² De altfel, combinația de kanji referitoare în text la vocea ei este *kodama* („ecou”), tradus literal prin „spiritul copacilor”, glasul ei părând să vibreze în Shimamura ca ecoul a „ceva venit din altă parte”: „Vocea ei dureros de frumoasă îi rămăsese în urechi. Din nou i se păru că-i aude ecoul întors din zăpezile munților.”³

Aparițiile lui Yōko în roman sunt fulgurante, amintind parcă de o zână din poveste. Ea nu are trup, doar ochi, voce și o față impersonală, „de o simplitate nemișcată de mască”, încât Shimamura pare să se întrebe mereu, chiar și atunci când o aude cântând, dacă n-o văzuse de fapt în vis. Vocea ei e însă vocea morții care îmbrățișează viața și doar mireasa morții l-ar putea iniția pe Shimamura în tainele lumii veșnice.

Scena incendiului din final va urma aceeași mișcare de intrare în real, iar căderea lui Yōko, fata atât de legată de moarte, aparent ireală, scoasă din timp, este desfăcută de mirajul visării care o lega de Shimamura prin țipătul lui Komako. Într-un sfârșit, cele două se întâlnesc: „Komako scoase un țipăt scurt și-și acoperi ochii cu mâinile. El, în schimb, continua să se uite într-acolo fără să clipească măcar.”⁴ Poate pentru ca să fie evidențiate trăsăturile celor două femei e nevoie de un Shimamura rece, ca ochiul unei camere de luat vederi, oglinda în permanentă mișcare, prin care s-ar putea lichefia realitatea crudă și trece dincolo de bariera vieții și morții, în starea de visare.

Capitolul penultim *Foc în zăpadă*, prin imaginea oximoronică, este cel înspre care converg toate celelalte imagini ale romanului, ca niște imagini polifonice. Povestea se desfășoară în jurul acestei imagini unificatoare⁵ și crește în intensitate, în timp ce selecția celorlalte imagini este realizată foarte atent, urmând logica visului și a subconștientului, pentru a transforma romanul *Țara zăpezilor* într-un text coerent. Această spațială mișcare a lui Shimamura între Echigo și Tokyo pare făcută să afecteze până și dimensiunea temporală. Shimamura vizitează țara zăpezilor de trei ori: vara devreme, iarna devreme și toamna prelungită în iarnă. Structura romanului nu respectă însă cronologia vizitelor, cea de la începutul iernii constituind începutul narațiunii, când, prin tehnica flash-back-ului,⁶ este relatată prima vizită în această stațiune montană, ocazie cu care Shimamura o cunoaște pe Komako, iar vizita acestuia petrecută toamna și prelungită până la începutul iernii va încheia narațiunea. În felul acesta, nu numai că este spartă linearitatea temporală, prin nerespectarea ordinii cronologice a anotimpurilor, dar și realitatea oximoronică a vieții și morții își poate face apariția prin incendiul proiectat pe fundalul zăpezii.

¹ Cf. Tsuruta, *The Flow-Dynamics*, 254.

² Kawabata, *Yukiguni*, 7.

³ Idem, *Țara zăpezilor*, 73.

⁴ Ibid., 153.

⁵ Cf. Liman, *Kawabata's Lyrical Mode*, 272.

⁶ See Tsuruta, *The Flow-Dynamics*, 255.

Romanul *Țara zăpezilor* debutează cu o scenă ce-l aduce în prim-plan pe protagonistul principal Shimamura și imaginea reflectată a fetei (Yōko) așezate pe bancheta din față în fereasta trenului. Următoarea scenă face loc amintirii fetei (Komako) înspre care se îndreaptă Shimamura, prin intermediul arătătorului de la mână, pentru ca, în final, secvența scenică să se încheie cu suprapunerea imaginilor, când, cu ajutorul oglinzii create de geamul aburit din tren, imaginea reflectată a prezentului se suprapune peste trecutul amintirii:

„Shimamura se juca plictisit cu arătătorul mâinii stângi, mișcându-l încolo și înapoi. Își dădu seama că singur degetul acesta îi aduce în minte, caldă și apropiată, imaginea femeii înspre care călătorea. Pe ea o uitase și amintirea i se împăienjenea de câte ori încerca s-o rechem. Numai degetul părea că păstrează atingerea pielii ei. Shimamura avea senzația ciudată că degetul îl ademenește spre femeia îndepărtată. Îl duse la nas, vrând parcă să simtă din nou parfumul trupului ei și, distrat, trase cu el o linie pe geam. În clipa următoare își înghiți un strigăt de uimire : pe locul atins de degetul lui plutea deslușit un ochi ireal de femeie. Reveni brusc din visarea care îl duse departe : în geam se răsfrângea profilul fetei așezate în fața lui în compartiment.”¹

Oglinda, una aparent obiectivă, distanțată de privitor, și o alta puternic subiectivă, legată de propriile amintiri, ajung să se suprapună, cum se va întâmpla și în capitolul de final, când timpul trecut se va conecta cu timpul prezent, pentru a fi, în final, abolit. Ieșirea din timp nu alterează însă nici timpul spațiului material, real, și nici cel al lumii ireale, a visului. Cele două axe temporale sunt un continuum în roman, spart doar în final, când, pe secvența incendiului de la magazia de viermi de mătase, Shimamura contemplă Calea Laptelui (Amanogawa) și timpul se sustrage temporalității:

„Își ridică și el ochii în sus și nu-și putu opri un strigăt de uimire. Îl izbi senzația că e purtat pe sus și trupul lui plutește în mijlocul puzderiei de stele. Calea Laptelui îl absorbea în imensitatea ei luminoasă. Era oare același fluviu scânteietor care i se arătase rătăcitorului Bashō deasupra oceanului înspumat? Calea cerului se revârșea nudă spre pământ, într-o îmbrățișare uriașă. Era, în căderea ei, amețitoare ca o dorință înfricoșată. Lui Shimamura i se păru că propria lui umbră, mărunță și neînsemnată, e proiectată în nesfârșirea copleșitoare a Căii Laptelui, în care luceau nu numai stelele, una câte una, ci pe alocuri se desfăcea în scânteii argintii chiar vălul alb nebuloz dintre ele; atât era de limpede noaptea. Adâncimea ei fără fund îi fascina privirile.”²

După cum o sugerează referința intertextuală la Matsuo Bashō (1644-1694), scriitorul japonez pare să fi scris ultimul capitol al romanului cu *haiku*-ul poetului rătăcitor în minte: „Araumi ya/ Sado ni yokotau, / Amanogawa”.³ („Marea

¹ Kawabata, *Țara zăpezilor*, 8.

² Ibid., 145-146.

³ Bashō, *Cent onze haiku*, Traduits du japonais par Joan Titus-Carmel, (Paris : Verdier, 1998), 46.

zbuciumată/ Și, până la insula Sado/ Calea Laptelui”). De aceea, poate, în opera lui Yasunari Kawabata, de o modestie și o silențiozitate profund orientale, precumpănește un lirism misterios, ce-și are rădăcinile tocmai în formula poetică *haiku*, poemul japonez din șaptesprezece silabe, care-a format ochiul prozatorului și l-a învățat pe maestru înalta știință a concentrării imaginii în detaliu, în fragment, amintind că între oameni și lucruri există, trebuie să existe o coordonare, o sincronizare a trăirilor, o modelare reciprocă, numită de estetica japoneză *mono no aware* (lit. „mișcarea inimii înspre lucruri”). Ceea ce-l înconjoară poate naște în om o emoție, o tulburare, trezindu-i, uneori, conștiința trecerii ireversibile prin lume a tot, fie el lucru sau sentiment. Rămâne doar resemnarea în fața Absolutului, care, potrivit credinței *shinto*, își urmează etern lucrarea.¹ Pe universul întreg pune stăpânire o anumită tristețe a lucrurilor, un sentiment de melancolie, o sugestie de solitudine resemnată, iar arta este chemată să o dezvăluie vag și să o dezlege parțial.

Tăcerea Căii Laptelui suspendă antinomia dintre real și etern, dintre timpul prezent și timpul fără timp, eternitatea de care omul a fost rupt prin existența primitivă, acel Unu de care ființa umană a fost tragic separată prin plăcerile lumii ce i-au fost date împreună cu durerea de a fi. E în această întâlnire a lui Shimamura, călătorul între Echigo și Tokyo, între Komako și Yōko, între real și ireal, cu calea celestă aproape o experiență mistică² care apare situată undeva între senzualitatea delicată și spiritualitate, ce nu e nici carnală, nici metafizică, sugerând în roman un fel de „transfer modern” al unei nostalgii a paradisului pierdut.

Cufundarea lui Shimamura în Calea Laptelui implică parcă o depășire a dualității acestei lumi, a hiatusului dintre lumea realității și cea a intuiției, dintre natură și minte, dintre civilizație și instinctele primare omenești, dintre ținutul înzăpezit, cu băile sale termale, și incendiul de sub Calea Laptelui, din final. Invocarea eternei dileme a spiritualității japoneze a alegerii între senzualitate sau a fi în viață și atracția neantului pare să capete răspuns. Polii spațiali se pun în mișcare, iar poziția lor se relativizează³: Yōko o întâlnește pe Komako, pământul îmbrățișează Calea Laptelui, focul se aprinde în zăpadă, incendiul contrastează cu întunericul nopții și scânteile flăcărilor cu stelele. Fuziunea conștiinței/ minții, a eului și a tot în „Unu” e aproape un moment extatic al revelării nevăzutului aflat dincolo de aparențele lumii, eliberarea de orice legături, observarea lucrurilor detașat ca neant sau transparentă, lipsit de sensul tragic de la suprafață. Dar starea de impasibilitate, înlăturarea tuturor gândurilor și a ideilor, îndepărtarea de sine și intrarea în lumea neantului, a nimicului, care nu e golul occidental, ci, mai degrabă, reversul, un spirit universal în care orice comunică liber cu orice, depășind granițe fără limite,⁴ e manifestarea celui din urmă adevăr, așa cum este el propus de către budismul Zen.

¹ Cf. Yoshihiko Ikegami, *Sign Conception in Japan*, in Roland Posner, Klaus Robering, Thomas A. Sebeok (eds.), *Semiotics. A Handbook on the Sign – Theoretic Foundations of Nature and Culture*, (Berlin. New-York : Walter de Gruyter, 1998), 1904.

² Cf. Liman, *Kawabata's Lyrical Mode*, 284.

³ Cf. *Ibid.*, 285.

⁴ Vezi Kawabata, *Japonia, Frumosul și eu insumi*, 8.

Aflat în spatele cuvintelor și al intelectului, budismul Zen nu este un studiu al proceselor ce guvernează gândirea și conduita și nici o teorie a principiilor sau a legilor care guvernează legea umană sau universul. Mai degrabă el ar putea fi considerat un fel de antiintelectualism sau o formă de intuiționism: „Zen is taken to be a form of antiintelectualism or a cheap intuitionism, especially when satori in Zen is explained as a flash like intuition”.¹ Drumul meandric al căutării propriiei *iluminări*, al revelării propriului adevăr, se face prin depășirea perspectivei duale pe care sinele o aplică lumii fenomenale, împărțind lumea în subiect și obiect, în bine și rău etc. Lumea concepută de rațiune este, pentru budismul Zen, una falsă, o lume a ignoranței și a decepției, departe de lumea realității adevărate. Negând influența rațiunii reducționiste, lumea discriminărilor ar dispărea o dată cu ea și și-ar putea face loc adevărata Realitate, în toată plinătatea ei. Negarea, la rândul ei, nu este un simplu abandon, ci o redefinire a lumii.

În Zen, Absolutul este identificat cu *mu*, *nimic*-ul fără margini, care este, în întregime, nonsubstanțial, de aceea individul poate fi, paradoxal, identic cu acest Absolut. *Nimic*-ul înconjoară individul, iar acesta din urmă, nemanipulat și neguvernând de nici o lege sau ordine, de orice fel, poate intra, astfel, în legătură cu propriul sine :

„In² Zen’s realization of absolute Nothingness, an individual is determined by absolutely no nothing. To be determined by absolutely no thing means the individual is determined by nothing other than itself in its particularityit has complete self determination without any transcendent determinant. This fact is equally true for every individual.”³

Tensiunea între *a fi (u)* și *a nu fi (mu)*, care guvernează condiția umană, este depășită de *mu*, *nimic*-ul fiind transcenderea opoziției existență/nonexistență. *Mu* nu trebuie citit ca negația lui *u*. Fiind contra conceptul lui *u*, *mu* este o formă de negație mai puternică decât simplul *a nu fi*. Absolutizat, el transcende atât *u*, cât și *mu*, în sensurile lor relative.⁴ Altfel spus, viața nu mai diferă de moarte, binele de rău ș.a.m.d. Se presupune că, în budism, viața nu este superioară morții, viața și moartea fiind două procese antagonice care se exclud reciproc, devenind, prin aceasta, inseparabil legate una de cealaltă. Ceea ce budismul numește *samsara*, *transmigrare* sau *roata morții și a vieții* nu este altceva decât ciclul vieții și al morții, fără început și fără sfârșit. Numai așa trecutul și viitorul devin prezent, singurul moment care poate fi recunoscut.⁵ Iar acest prezent etern pare că nici nu intră, nici nu iese din timp: e timpul fără timp.

---

¹ Masao Abe, *Zen and Western Thought*, Edited by William R. LaFleur, Foreword by John Hick, (Honolulu : University of Hawaii Press, 1989), 3.

² Din onestitate și respect pentru complexitatea textului inițial, unele citate au rămas netraduse.(Nota editorului.)

³ Ibid.

⁴ Cf. Ibid., 94.

⁵ Vezi Ibid., 131.

Dar a trăi pentru un ideal, fie el al frumosului sau al purității, este extrem de periculos. În încercarea de a atinge intangibilul, omul își riscă viața, iar moartea devine prețul îndrăznelii. Poate de aceea Yōko trebuie să moară, dacă nu și fizic, cel puțin spiritual, constituind sacrificiul pentru un tip de frumusețe asemănător visului, de vreme ce este bazat pe aspirația înspre intangibil.¹ Yōko, fecioara eternă, prin moarte, a făcut nemuritoare frumusețea pură, în timp ce Komako, fecioara terestră, moare și ea, încet, în a doua parte a romanului, dar într-un fel diferit. Pentru Shimamura, atras de ireal și visare, contemplarea lui Yōko în fereastra trenului de noapte a transformat-o pe aceasta, prin puterea ferestrei-oglinzi, într-un gest estetic, iar experiența focului îl readuce pe protagonistul romanului pe aceleași coordonate: timpul se oprișe² și, o dată cu el, convenționala polaritate între viață și moarte:

„Câteva grinzi de la etaj se înclină și prinseră să ardă deasupra chipului fetei. Yōko avea ochii închiși – ochii ei care știuseră să privească atât de pătrunzător. (...) Pe obraz pâlăiau reflexele flăcărilor.

Cu ani în urmă, în trenul care-l aducea spre Komako, spre satul cu izvoare calde, Shimamura privise o luminiță din câmpie care plutea peste chipul lui Yōko în fereastra transformată în oglindă. Amintirea îl cutremură acum. Într-o clipă îi trecură prin fața ochilor toți anii de când o cunoștea pe Komako. Cât de dureroși și triști i se păreau.”³

Focul relativizează distanțele spațiale și slăbește cadrul temporal, încredințând viitorul și trecutul timpului prezent: despărțirea dintre protagoniști devine iminentă. Prin inversarea secvențelor spațiale, focul a suspendat viața și moartea. Distanțele sau modificat, iar ființa omenească absorbită de Calea Laptelui este integrată într-un proces care diluează realitatea,⁴ astfel încât să permită fuziunea elementelor: focul topește zăpada, Yōko moare, iar Komako își pierde concretețea dobândită:

„Printre grinzile înnegrite în care mai mocnea focul și care zăceau în băltoace de apă, Komako se repezi, târând după ea trena kimonoului de geisha. O ridică pe Yōko la piept și porni înapoi cu ea; capul celeilalte atârna sub fața ei vizibil încordată. Yōko părea absentă, de parcă-și trimisese sufletul undeva departe. Komako o purta în brațe și nu puteai ști dacă-și poartă victima sau poate, dimpotrivă, pedeapsa.”⁵

Focul i-a unit și i-a separat pe cei trei, dar o împreunare de o dimensiune mult mai impresionantă este pe cale să se producă. Prin confuzia dimensiunilor spațiale și temporale, mișcările oscilatorii ale lui Shimamura în această lume orientată înspre viață sunt abolite de foc. Iar odată intrat în această stare de lichefiere poate doar o experiență estetică ar mai putea fi posibilă:

---

¹ Cf. Makoto Ueda, *Modern Japanese Writers and the Nature of Literature* (Stanford: Stanford University Press, 1990), 199.

² Vezi Tsuruta, *The Flow-Dynamics*, 264.

³ Kawabata, *Țara zăpezilor*, 154.

⁴ Vezi Tsuruta, *The Flow-Dynamics*, 262.

⁵ Kawabata, *Țara zăpezilor*, 154.

„Solid forms and conventional petrified relationships between things become pliant and liquid, almost reaching ideal transparency; things return to the open possibilities and freedom of chaos before time, yet their forms still reflect the material world. Shimamura’s visual possession of things on the unreal level not only dematerializes and distills their rawness and tragic, temporal three-dimensionality, but also translates biological decay and death into imaginary death that can bring out life in its purest intensity.”¹

Pentru scriitorul japonez nu există diviziune între lucruri, între animat și inanimat, între om și animal, între om și vegetal. Lumea este un gigantic râu a cărui curgere cuprinde tot și doar rațiunea ar putea vedea existența lumii în izolare, din considerente de supraviețuire. Omul intră în această lume cu mâinile goale, dar, pentru a supraviețui, învață să controleze mediul înconjurător, încercând nu doar să-și adapteze simțurile spațial și temporal, dar și capacitatea rațională de a organiza aceste senzații.² Kawabata profită însă de dualități pentru a le elimina: Tokyo versus țara zăpezilor, zăpadă versus foc, cer versus pământ, bărbat versus femeie, toate sunt cufundate, în final, în nesfârșirea Căii Laptelui.

Ceea ce produce o oarecare derută la lectură pentru cititorul occidental este poate tocmai această lipsă de acțiune, de conflict, de identități și individualități clar conturate, care să câștige în final conștientizarea relației cu exteriorul, cu realul. Negreșit, la Yasunari Kawabata individul nu este separat de cadrul natural, deși prezintă o paradoxală izolare de mediu:

„Shimamura încercă să se apropie, dar fu împins la o parte de câțiva bărbați, care o smulseră pe Yōko din brațele celeilalte. Se dădu un pas înapoi, să-și regăsească echilibrul. Când își ridică privirea spre cer, Calea Laptelui păru să se năruie cu un zgomot asurzitor în adâncurile ființei lui.”³

Țara zăpezilor pare o călătorie înspre starea de nediferențiere. În timpul vizitei în zona unde se confecționează *chijimi*, un material scump pentru kimonourile de vară, prețuit pentru răcoarea sa, Shimamura află de la localnici că numele tunelului care lega cele două părți ale străzii era *tainai kuguri* sau, literal, „pasajul uter”. În termeni occidentali, reîntoarcerea la starea de embrion este un drum al morții, iar formula ei de expresie s-a constituit într-o lungă căutare pentru scriitorul japonez, desfășurată pe parcursul multor ani.

Inițial, Yasunari Kawabata își propusese să scrie o scurtă povestire, al cărei final să fie dat de scena în care Shimamura privește obraji roșii ai lui Komako în oglindă, scenă ce-ar fi făcut o trimitere clară la începutul textului. În această primă versiune, de fapt o serie de șapte scurte povestiri publicate în diverse reviste, între 1935 și 1937, numele lui Komako nu apare, ca și cum aceasta ar fi doar o umbră a lui Yōko. Dar Kawabata continuă redactarea textului până la scena plecării din

¹ Liman, *Kawabata’s Lyrical Mode*, 283.

² Cf. Tsuruta, *The Flow-Dynamics*, 264.

³ Kawabata, *Țara zăpezilor*, 154.

ținutul zăpezilor, în care Shimamura întrezărește obraji roșii ai lui Komako în fereastra trenului. Când publică această parte în revistă, voind să marcheze sfârșitul romanului, scriitorul japonez scrie aici: „Sfârșit”. Dar, ulterior, se răzgândește și mai adaugă câteva scene, astfel încât versiunea publicată în 1937, ce adună toate secvențele apărute anterior, primește pentru întâia oară titlul de *Yukiguni (Țara zăpezilor)* și se termină cu celebra scenă în care Komako răstălmăcește cuvintele lui Shimamura care-i spusese că este „o femeie bună”. După apariție, scriitorul nu pare însă satisfăcut de armonia dintre sfârșitul romanului și începutul lui și publică continuarea în două părți, între 1940 și 1941. Nemulțumit în continuare, încearcă din nou finalul între 1946 și 1947. Ediția publicată în 1948, ce devine ediția standard, prezintă o *Țară a zăpezilor* cu scena de final în care Komako o ține în brațe pe Yōko, în apropiere de magazia viermilor de mătase în flăcări. Dar, în continuare, scriitorul japonez nu pare să fie sigur că a găsit cel mai potrivit sfârșit pentru roman: „Perhaps I should not have made those additions.”¹, întrucât o versiune prescurtată, găsită după sinuciderea scriitorului din 1972, se termină cu scena „oglinzii de dimineață”. Cu alte cuvinte, *Țara zăpezilor* are patru diverse finaluri, confirmând prin aceasta dorința scriitorului însuși ca un astfel de text să se poată termina în orice loc: „the sort of work that can be cut off at any point”².

Romanul *Țara zăpezilor* sugerează, în cele din urmă, dificultatea căutării, adesea zadarnică, a purității și a frumuseții întâlnite în viață, a frumosului artistic:

„It is a novel with a religious theme, the theme, however, being expressed in terms more aesthetic, more sensual, and therefore in a more immediately appealing way than can be done by a sermon.”³

Tehnica fluxului conștiinței, nu literatura asociațiilor și a amintirilor în manieră occidentală, sondând universul psihologic al infirmităților, corupțiilor și alienărilor lumii contemporane, ci în maniera extrem-orientală, de recunoaștere a naturalității și a apropierei de natură, face aproape inutilă ideea unui final pentru un text literar în mentalitatea niponă, de vreme ce viața curge totuși fără încetare. Oricum, pare cu neputință de contestat că Shimamura ar fi fost cititorul model⁴ pentru romanul lui Kawabata: ... *trebuie să fie acolo, clar la suprafață, ascuns în spate...*⁵

---

¹ Apud Ueda, *Modern Japanese Writers*, 205.

² Ibid., 205-206.

³ Idem, *The Virgin, the Wife*, 88.

⁴ Cf. Idem, *Modern Japanese Writers*, 203.

⁵ Kawabata, *Japonia, Frumosul și eu însumi*, 8.

Timpul și muzica

Rodica TRANDAFIR
Drd. Academia de Muzică „Gh. Dima”, Cluj

Cuvinte cheie: timp, muzică, tăcere, atemporalitate, imobilitate temporală, simetrii

Rezumat: Lucrarea își propune să arate că timpul nu este doar o dimensiune intrinsecă muzicii. Deși el se manifestă direct prin intermediul unor parametri precum durate, ritm, formă muzicală, timpul a constituit pentru unii compozitori o dimensiune ce poate fi modelată la toate cele 3 niveluri: compoziție, interpretare și receptare. Am pornit de la modurile de percepere a timpului muzical, am identificat în cadrul acestora caracteristicile culturale ale diverselor popoare și am subliniat rolul activ al pauzei. Urmărind evoluția interesului manifestat pentru acest parametru, am observat la compozitorii și scrierile muzicologice ale secolului XX o creștere vădită a preocupărilor în acest sens. Am prezentat câteva exemple și am spicuit unele mijloace prin care compozitorii au încercat să depășească sau să nege limitările pe care discursivitatea le impune lucrărilor muzicale.

E-mail: rodirose@yahoo.com

*

Percepția temporală

Pentru a înțelege caracterul discursiv al artelor temporale (poezie, muzică, dans) considerăm necesare câteva precizări referitoare la modul în care omul se raportează la timp și la fenomenele în derulare.

Husserl a încercat să explice conștiința timpului trăit îndepărtându-se de descrierea newtoniană a timpului¹ și încercând să înțeleagă modul în care un obiect temporal, care ocupă un interval de timp, este perceput ca un întreg. Mai întâi, el face distincția dintre obiectele netemporale și cele temporale care se manifestă conștiinței: caracteristicile obiectelor externe, prima categorie, nu pot fi percepute simultan; conștiința recepționează fragmentar aspecte parțiale și mereu diferite, pe care le sintetizează apoi ca aparținând aceluiași obiect. Se subliniază, astfel, diferența dintre percepție și conținutul concret al ei. Caracteristicile obiectelor care se manifestă percepției interne, cum ar fi „obiectele” temporale (sunetul, de exemplu), nu se dezvăluie treptat, ci simultan. Pentru conștientizarea timpului sunt necesare, așadar, două aspecte: dimensiunea temporală a obiectului și extensia temporală a conștiinței. Un obiect temporal, are o dimensiune temporală în lipsa căreia nu poate fi perceput, dar și conștiința are o temporalitate proprie.

---

¹ Timpul – format din alăturarea unor momente prezente distincte – apud. Michael R. Kelly, *Phenomenology and Time-Consciousness*, <http://www.iep.utm.edu/phe-time/>

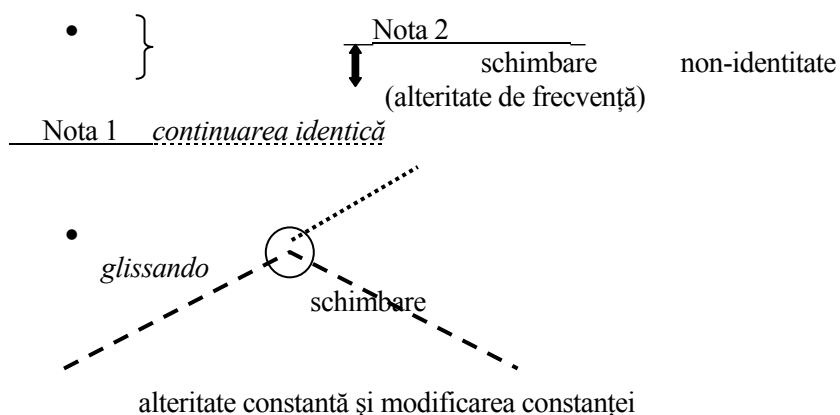

Este interesant de observat faptul că și Husserl și Bergson au recurs, pentru exemplificarea reprezentării temporale a unui obiect/fenomen, la o melodie. Deși notele se pot distinge ușor una de alta, ea are, totuși, niște caracteristici care o fac perceptibilă ca un tot unitar. Dintre elementele care constituie melodia, frecvența este cel mai evident criteriu care permite divizarea ei în unități componente. Observăm că delimitarea segmentelor este favorizată de „înteruperi”, discontinuități ce survin la un anumit nivel: distanțele dintre frecvențe sunt percepute ca salturi între înălțimile notelor. Cu cât sunt mai mari, cu atât mai mult ele vor putea fi trăite și remarcate mai ușor de către un ascultător obișnuit.

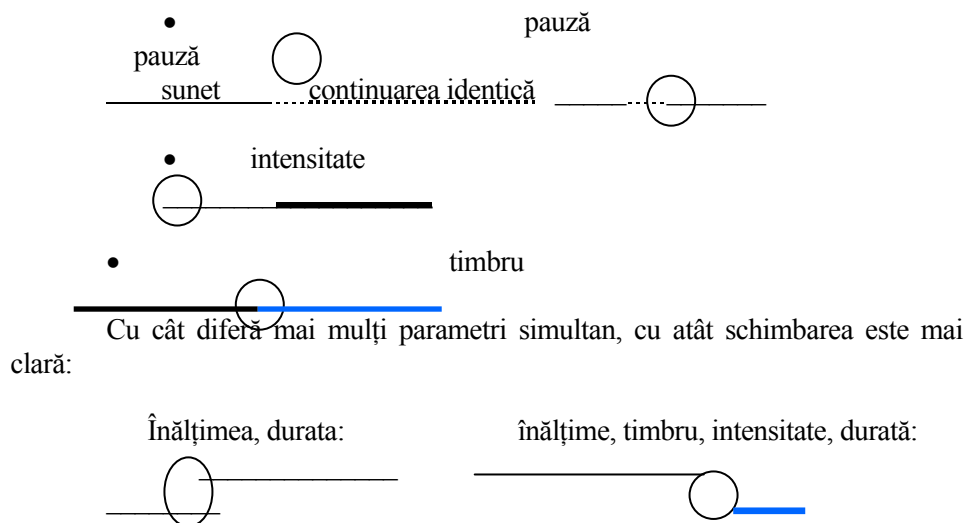
Dacă melodiile ar fi formate numai din *glissandi*, punctele de articulație ar putea fi plasate numai în momentele în care intervine o schimbare de direcție în melodie: urcă, coboară sau „stă pe loc”. Așadar, nu saltul în sine este important, ci „schimbarea” ce survine la nivelul unui parametru. În ceea ce privește înălțimea, sunt importante schimbările în modul de succesiune a frecvențelor, la nivelul ritmic – schimbările de durată, la cel al volumului – schimbările de intensitate, iar la cel al instrumentației – modificările timbrului. Cu cât aceste schimbări sunt mai bruște sau mai mari, cu atât este mai probabil ca ele să marcheze un posibil loc de articulare.

Datorită faptului că urechea umană poate distinge mult mai ușor frecvențele decât intervalele de timp, înălțimea notelor (incluzând și posibila încadrare armonică) este cea care va juca rolul cel mai important în identificarea segmentelor unei melodii. Schimbarea este raportată mereu la o normă anterioară: este non-identitatea cu ceea ce a fost. Pascal Bentoiu subliniază rolul pe care îl are schimbarea în cadrul redus al delimitărilor ritmice: „orice succesiune de valori egale într-un sens melodic dat tinde să se constituie în celulă ritmică (indivizibilă). Corolar: întreruperea ori schimbarea sensului va duce la începerea altei celule ritmice, de o cuprindere egală cu numărul sunetelor aliniate în aceeași direcție, începând de la sunetul care a marcat schimbarea sensului”¹.

Reprezentarea grafică a schimbării la nivelul diversilor parametri ar fi:

¹ Pascal Bentoiu, *Gândirea muzicală*, Editura Muzicală, București, 1975, p.64.

Dacă diferențele nu se suprapun, apar contradicții sau complementarități care generează posibilități de interpretare multiplă, sub forma unor fenomene precum poliritmii, polimetrii, politempii.

Receptarea temporală a muzicii se face pe două planuri: primul este cel al timpului fizic, timpul periodic, măsurabil cu instrumente precise, constante, care evoluează implacabil dinspre trecut, prin prezent înspre viitor, dar care este trecut prin filtrul timpului psihic la fiecare nivel de existență a opusului: creator, interpret și public receptor. În celălalt plan, timpul psihic, supus decantării subiective, poate conține contracții și dilatări în relație cu cel fizic. Tocmai această calitate a timpului muzical este cea care oferă compozitorilor posibilități multiple de explorare a acestui parametru în lucrările lor.

Timpul muzical conține timpul fizic ca timp de referință în activitatea compo-nistică și interpretativă și este supus influențelor timpului psihic, fiind întotdeauna însoțit de trăiri afective de o oarecare natură. Este o rezultată a strategiei specifice a compozitorului în ceea ce privește repartiția materialului, viteza, intensitatea, densitatea etc. Timpul muzical are însă o calitate în plus față de celelalte două: poate fi supus unor operații de factură volițională: oprire, încetinire sau accelerare, înlocuirea succesivității prin simultaneitate. Nu puține sunt cazurile în care timpul fizic și timpul muzical generează în conștiința ascultătorului o desfășurare stratificată a fenomenului sonor: în contextul unei desfășurări muzicale, în cadrul unui fragment încadrabil într-un metru oarecare, constant, orice abatere determină coexistența, la nivelul percepției, a două timpuri diferite, conflictuale: cel al inerției metrice generat de expectanța deja instalată și cel al realității muzicale propriu-zise. Astfel iau naștere procedee muzicale (care îmbogățesc experiența auditivă) precum: poliritmia, polimetria, politempia (sau timpul polimodular).

La fiecare dintre cele trei niveluri de existență a unei lucrări muzicale (compozitor, interpret, public receptor) se poate vorbi, totuși, de un timp diferit. Compozitorul încearcă să păstreze configurația imaginată a lucrării în structuri obiective, încercând să cuprindă și să specifice la nivelul notației cât mai multe detalii pentru a asigura o cât mai fidelă „traducere” a acestora. Astfel, prin intermediul unei bune interpretări, acea configurație inițială poate fi refăcută în actul viu al ființării opusului la nivelul receptării sale. Idealul, ca cele două configurații, inițială și finală, să fie cât mai apropiate sau să tindă spre suprapunere (deoarece despre identitatea absolută nu se poate vorbi atunci când compozitorul și receptorul sunt persoane diferite) este aproape imposibil de atins și este ceea ce face din arta muzicală un fenomen viu, mereu proaspăt, înnoitor.

Așadar, fiecare lucrare trece (în cazul în care la nici un nivel nu intervine „mașina”) prin 3 stadii de existență: compozitor (și partitura în care sunt îngrădite intențiile acestuia) – interpret – public: gândire compozițională – re-configurare interpretativă – re-interpretare perceptivă. La fiecare dintre aceste 3 niveluri, timpul psihic al fiecăruia se comportă ca un filtru în ceea ce privește opusul, filtru care îl poate potența sau prejudicia estetic.

Perspective culturale

„Este influențată reprezentarea conceptului de timp de spațiul cultural-geografic? Se reflectă aceste particularități în lucrările muzicale? Cum? Există lucrări muzicale în care timpul reprezintă mai mult decât o realitate imanentă? Este timpul muzical un parametru ce poate fi modelat?” Iată câteva întrebări de la care am pornit în cercetarea noastră. Vom încerca, mai întâi, să evidențiem modurile particulare de înțelegere a timpului la diverse popoare.

Joji Yuasa observă caracterul monocronic al muzicii occidentale, care, datorită construirii ei în baza unei unități numărabile (bătaia), ne permite să avem „o perspectivă temporală asupra trecutului, prezentului și viitorului, care ne ajută, mai mult sau mai puțin, să prevedem ceea ce se va petrece mai departe în muzică”¹. Autorul descrie astfel muzica occidentală ca fiind „fidelă unei strânse relații verticale”², în sensul unei raportări continue la o anumită unitate de măsură.

În Asia, în multe regiuni se pune mare preț pe liniște. Ea poate fi privită ca acel moment extrem de important care pregătește și potențează momentul ce va urma; așteptarea este o activitate pregătitoare necesară înaintea fiecărei activități importante. „La unele culturi, a face nimic este foarte prețuit. Nu este văzut ca o simplă întrerupere a acțiunii, ci ca o forță productivă și creativă. Japonezii, de exemplu, au un mare respect pentru conceptul de *ma*, care înseamnă în general spațiile sau intervalele dintre obiecte și activitate. Vesticii se pot referi la spațiul dintre o masă și un scaun ca fiind gol. Japonezii spun despre acest spațiu că este „plin cu nimic”³.

¹ Joji Yuasa, *Timpul în muzică*, în *Revista Muzica*, București, Nr. 2/1994, 88.

² *Ibid.*, 89.

³ Robert Levine, *A Geography of Time*, Basic Books, New York, 1997, 43.

Același fenomen privind perceperea temporalității, cu adânci rădăcini în moștenirea culturală, se manifestă și în muzica japoneză: spre deosebire de muzica europeană occidentală, care este bazată pe monocronicitate, muzica japoneză tradițională care nu este de dans este bazată pe un timp nenumărabil. Sincronizarea verticală prin intermediul timpilor nu este necesară și fiecare strat muzical are propria sa curgere temporală¹, fiecare își generează propria evoluție². Putem găsi o corespondență a acestui tip de muzică în doinele, bocetele și alte genuri muzicale românești care au la bază un ritm *rubato*. Este vorba de același „event time” pe care îl prezintă Robert Levine³, un timp al evenimentelor, care nu ține seama de reperatele cronometrice fizice.

Arta muzicală este un domeniu în care două tipuri de informații pot lovi urechea: sunetul și tăcerea. Am putea vorbi de lipsa sunetului, dar tăcerea este și ea participantă directă în actul muzical, purtătoare de sens și de energie. Avem prezent în memorie apelul prin care Daniel Barenboim sfătuia ascultătorii să acorde importanța cuvenită pauzelor. Tăcerea, acumulând energie, pregătește apariția sunetului. Pentru a-l auzi în continuare, el necesită o susținere, care se realizează tot prin consum de energie. O lucrare muzicală este formată din sunete și pauze, ambele la fel de importante și purtătoare de sens și mesaj artistic. El susținea că muzica nu cuprinde doar desfășurarea sonoră propriu-zisă, ci se desăvârșește doar când face corp comun cu liniștea inițială din care izvorăște și cu tăcerea finală, încărcată de semnificații, în care se reîntoarce discursul sonor, încheind, astfel, un ciclu complet de ființare.

În afara liniștii care delimitează o lucrare muzicală, există diverse tipuri de liniște în interiorul acesteia, care „întreprind” desfășurarea diacronică a discursului. Acest „gol de sonoritate [...] poate apărea sub două aspecte: a) cantitatea măsurabilă, notată sau notabilă ca atare, cu semnele uzuale ale scrisului muzical, în interiorul unei formule date (pauza); b) cantitatea nemăsurabilă, rezultată din caracteristicile emisiei sonore”⁴ (cezura sau respirația, necesară în execuția vocală și cea la instrumentele de suflat, cu rol important în frazare, al cărei loc nu este întotdeauna specificat și care nu se confundă cu pauzele notate; diverse moduri de atac care țin de tehnica vocală sau instrumentală: *hoquetus* - scriitură foarte populară în secolele XIII-XIV, *staccato* - unde, datorită vitezei, nu sunt percepute pauze propriu-zise, sau întârzierea atacului inițial sau final al unui acord - efect ce nu este notat în partitură, dar care apare ori la indicațiile dirijorului, ori ca efect al dorinței de sincronizare a atacului colectiv). Semnele muzicale care simbolizează sau descriu aceste absențe de sunet sunt puține la număr: pauza, cezura, indicații de caracter precum *esitando*. Totuși, ele acoperă o gamă largă de semnificații, în funcție de locul în care apar, de conținutul muzical anterior, de instrumentul sau vocea care le execută.

Cea mai directă manifestare a temporalității muzicii este durata. Aceasta se regăsește și la nivelul sunetului, dar și la nivelul pauzelor. Pentru John Cage liniștea

¹ Echivalentul subiectiv al sintagmei de „timp polimodular”, propusă de Mihai Brediceanu.

² Cf. Yuasa, *Timpul în muzică*

³ Cf. Levine, *A Geography of Time*, 81-100.

⁴ Pascal Bentoiu, *Gândirea muzicală*, 48.

(a-sunetul, înțelesă nu ca o negare a sunetului, ci ca o continuare a lui prin complementaritate) se poate măsura doar la nivelul duratei, deci cel mai important parametru al sunetului în raport cu liniștea este tot durata¹. Este cunoscută, de altfel, predilecția compozitorului pentru lucrări în care pauza este un parametru conștientizat și intens exploatat (este celebră lucrarea 4'33'' scrisă pentru orice instrument sau combinație de instrumente).

Atenția sporită pe care compozitorii secolului XX o acordă tăcerii este observată și de Ulrich Dibelius, care constată că pauzele au devenit „elemente cu drepturi egale într-un continuum sunet-tăcere”². Principalul rol al tăcerii, adusă brusc sau treptat, este unul retoric, prin care fie se potențează discursul anterior pauzei, fie constituie un element surpriză sau pur și simplu generează o acumulare de tensiune.

Problema complementarității dintre sunet și pauză, unde sunetele întrerup o liniște apriorică sau pauzele decupează din sonor este o cunoscută preocupare a lui Anatol Vieru. El încearcă să „miroasă” timpul în lucrările sale mai întâi din exterior, în strânsă legătură cu ideea de eroziune, de „ciuruire”. Astfel, o lucrare muzicală ia naștere prin eroziunea reciprocă și complementară dintre sunete și lipsa sunetelor (sau pauze). Din acest punct de vedere, opusul poate fi privit fie ca o întrerupere a tăcerii prin sunete, fie ca o eroziune a prezenței sonore prin pauze sau ca o polifonie de sunete și tăcere, în care fiecare este și fundal și prim-plan, un joc al volumelor sonore. Muzica „este timp audibil, dar invizibil”³, și totuși, în pofida invizibilității sale, muzica îmbină de foarte multe ori temporalul cu spațialul. În această privință, spațialitatea nu trebuie căutată doar la nivelul simplei stereofonii, ci de la reprezentarea noțiunii de interval, până la impresia de continuu – discontinuu, după cum și noi am redat grafic mai sus, sau la reversibilitate.

Reversibilitatea, la rândul ei, poate fi întâlnită la nivelul inversării părților unei lucrări, a temelor sau chiar a sunetelor, dar toate acestea implică o reversibilitate discontinuă, deoarece fragmentele sau sunetele care sunt inversate sunt tot „cu fața”. O reversibilitate propriu-zisă, continuă, se poate întâlni odată cu apariția benzilor de magnetofon și a posibilităților lor de a fi derulate înapoi. Caracteristica de a fi reversibil începe să se extindă așadar spre artele temporale.

Vieru duce mai departe ideea conform căreia timpul și spațiul se condiționează reciproc (căci un termen se explică prin celălalt) și o adaptează muzicii: „senzația de spațiu se naște în conștiința noastră la fiecare mic „incident” temporal”⁴. În relația timp-spațiu, ne întoarcem la definirea celor doi termeni, mai precis la singura posibilitate de explicare a lor, a unuia prin celălalt: timpul poate fi înțeles prin calitatea unui obiect de a ocupa succesiv spații diferite și imposibilitatea de a le ocupa simultan. Atunci când mai multe obiecte diferite există în același timp, înseamnă că ele sunt dispuse în spațiu.

¹ Apud. Carole Gubernikoff, *John Cage: Sonate și Interludii pentru pian preparat. Muzica Schimbărilor*, în *Revista Muzica*, București, Nr. 2/1994, 100.

² Apud. Valentina Sandu-Dediu, *Asupra „tăcerii” în muzică: pe marginea unor studii de Ulrich Dibelius și Martin Zenck*, în *Revista Muzica*, București, Nr. 4/1994, p.18.

³ Anatol Vieru, *Cuvinte despre sunete*, Editura Cartea românească, 1994, 74

⁴ *Ibid.*, 74

Spațialitatea este prezentă în această artă temporală, mai întâi sub forma fixării ei grafice, a partiturii, în care axa orizontală sugerează succesiunile în timp ale evenimentelor (chiar dacă această reprezentare este valabilă doar atunci când ținem cont de regula de parcurgere vizuală a spațiului partiturii, dintr-o direcție în cealaltă, fără reveniri sau alte abateri) iar axa verticală sugerează dispunerea frecvențelor. Astfel, putem să avem la nivelul simplu al partiturii repere de sus și jos, lung și scurt, înainte și înapoi (în sensul de stânga sau dreapta în spațiu). De asemenea, există reprezentarea spațială a intensității, care dă impresia de aproape–departe sau a timbrului: sonoritate mai mult sau mai puțin bogată (în armonice). Apoi, mai sunt aspectele ce țin de manifestarea muzicală (cum ar fi stereofonia sau alte surse de emisie sonoră ce acoperă spațiul din jurul ascultătorului din mai mult de două direcții) sau chiar spațiul propriu-zis de execuție a lucrării muzicale.

Nu putem să trecem cu vederea problematizările acestei relații ce se relevă în cadrul scriiturii, prin procedee muzicale vechi deja de câteva secole: polifonia, augmentarea și diminuția ritmică, chiar și recurența și inversarea melodică și/sau ritmică.

Problema care poate apărea atunci când se apelează în muzică la procedee împrumutate din artele spațiale este realizarea de configurații neidentificabile la nivelul audienței. Atunci când procedeele tehnice presupun modelarea elementelor spațiale prezente doar la nivelul notației, se poate scăpa din vedere faptul că în desfășurarea sa temporală, spațialitatea comportă „tensiuni intervalice. Or, de pildă, terța mare ascendentă nu este același lucru cu terța mare descendentă. În imaginea inversată a unei teme, toate tensiunile intervalice se modifică și avem, în fapt, de-a face cu alt parcurs melodic, a cărui înrudire cu primul se poate constata numai în ordinea unei «spațialități» muzicale înghețate, nu și în ordinea tensionărilor intervalice, deci a configurației rezultate”¹.

Din coincidența temporală a evenimentelor ia naștere o spațialitate verticală, și invers, într-un fragment muzical, datorită faptului că omul apreciază mai ușor intervalele spațiale decât pe cele temporale, compozitorul realizează diverse efecte temporale prin intermediul spațialității (intervalice, armonice, polifonice, structurale). Anatol Vieru subliniază importanța plasării în cadrul formei (deci poziția temporală) a unui eveniment muzical, deoarece poziția sa în momente diferite determină semnificații diferite.

Autorul încearcă să trateze la același nivel sunetele cu pauzele și să integreze organic în muzică nuanțele, prin care să facă și tăcerea să fie „vizibilă”. Ideea de „eroziune” a blocului sonor, în care materia sonoră este sculptată de tăcere și invers, va deveni o modalitate specifică de palpate a timpului, cu ajutorul nuanțelor de bază: *forte*, *piano* și tăcere. Apar astfel unele noțiuni precum „ecran” – un bloc sonor, un „brum” ce se comportă ca un zgomot de fond, iluminat din când în când de niște „flashuri orbitoare”, scurte și violente – „efemeridele”; principiul „sitei” ilustrează proporționalitatea inversă dintre frecvența evenimentelor și

¹ Pascal Bentoiu, *Imagine și sens. Eseu asupra fenomenului muzical*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1973, 31.

pregnanța lor, atribuind numerelor prime mai mici, ale căror multipli se întâlnesc mai des, un caracter mai voalat, iar numerelor prime care au mai puțini multipli asociindu-le evenimente sonore inedite.

Observăm în lucrările teoretice și muzicale ale lui Anatol Vieru o puternică determinare imagistică atât la nivelul descrierii obiectivului urmărit (prin folosirea unor termeni ce descriu ca o frescă ideea care stă la baza diferitelor opusuri) cât și la nivelul ordonărilor interioare ale materialului muzical prin simetriile arhitecturale și calculele riguroase inerente.

Putem întâlni, așadar, în muzica europeană a secolului XX, unele tendințe ce reflectă o atenție sporită acordată tăcerii, uneori prezente ca stileme personale (după cum am văzut la Anatol Vieru) sau dihotomia durată – non durată la Cage: pentru el, liniștea (a-sunetul), înțeleasă nu ca o negare a sunetului, ci ca o continuare a lui prin complementaritate, se poate măsura doar la nivelul duratei, deci cel mai important parametru al sunetului în opoziție cu liniștea este tot durata.

Specifică spiritualității românești este, poate, raportarea constantă la trecut, susținându-se astfel ideea unei reprezentări circulare a timpului. Considerăm că timpul, ca fenomen ciclic, este un proces al conștiinței necesar în înțelegerea unei evoluții lineare, deoarece, în lipsa unei posibilități de raportare la un eveniment trecut ne-ar fi imposibilă structurarea datelor primite. Simplul concept de unitate de măsură implică raportarea la un etalon anterior obiectului sau fenomenului măsurat. Această înțelegere ciclică a timpului își are originea tocmai în circularitatea mișcărilor Pământului și a celorlalte obiecte cerești, mișcare ce permite revenirea similară a zilelor, a nopților, a fazelor lunii, a anotimpurilor.

Datorită caracterului temporal al muzicii, procedeele de structurare a discursului implică și ele, în mod paradoxal, revenirea, raportarea la ceea ce s-a auzit deja. Acesta este un proces prin care trecutul stocat se manifestă în paralel cu prezentul manifest, datorită capacității umane de a înțelege cele 3 dimensiuni ale timpului: trecut, prezent și viitor. Cele trei tipuri de raporturi care pot apărea sunt: „identitate”, asemănare și alteritate.

„Identității” îi corespunde în muzică repetiția. Nu putem vorbi, însă, de o identitate propriu-zisă, deoarece coordonatele ce se păstrează, pe cât posibil, nealterate sunt doar cele fizice (înălțime, durată, intensitate, timbru), nu și cele temporale. Retrăirea în muzică a unui eveniment trecut este posibilă datorită capacității creierului nostru de a urmări concomitent două desfășurări sonore decalate în timp. Astfel, putem identifica evenimentul la care se face referire, iar această revenire generează întotdeauna o încărcătură emoțională suplimentară, fie pur subiectivă sau cu rol bine definit în articularea discursului, fie dublată de o semnificație dramatică. Acest tip de raportare temporală la trecut se întâlnește în forme precum: formele cu repriză, formele cu refren, în repriza formei de sonată. Repetiția generează acele puncte de reper a căror necesitate a fost simțită puternic atunci când muzica instrumentală s-a despărțit de cea vocală.

Un caz particular al repetiției îl reprezintă citatul, trimiterea la un fragment din altă lucrare și uneori chiar la alt compozitor. Putem vorbi despre o punte

temporală, cu ajutorul căreia trecutul este adus în contemporaneitate sau prezentul fizic este anulat, trecându-se într-un timp anistoric. Este același efect de „prezent atemporal” care se creează în ritualurile despre care vorbea Mircea Eliade¹.

În cazul raportului de asemănare, sunt recunoscute caracteristicile fundamentale ale fragmentului trecut, dar revenirea sa aduce și elemente noi. Dacă este o variație ornamentală, atenția va încerca să identifice în fiecare moment varianta inițială. Astfel, ascultătorul părăsește prezentul fizic și muzical și va pendula continuu, pe toată durata acelei reveniri muzicale, pe o axă a timpului, încercând să-și stabilească poziția în raport cu varianta inițială și cu întregul.

În cazul raportului de alteritate între două fragmente muzicale, diferențele pot fi generate fie de un discurs contrastant, fie de o simplă lipsă de asemănare. Principiul alterității este cel care conține în germene potențialul dezvoltător al lucrării, conflictul fecund în conturarea discursului muzical. Este contrast complex între temele unei sonate, este alteritate între două personaje, este diferență între două părți succesive ale unei lucrări. După cum am menționat mai sus, schimbarea este cea care facilitează structura și care creează repere temporale. Fără schimbare nu putem percepe trecerea timpului.

În toate cele trei cazuri, referirea la trecut generează o anumită expectanță în ceea ce privește desfășurarea viitoare a discursului sonor. Fie că este pus în fața unei reluări identice, a unei repetiții variate, a unei reveniri dezvoltătoare sau a unui fragment relativ nou, în încercarea sa de a anticipa viitorul, ascultătorul se va raporta la informația deja existentă, realizând astfel o relaționare temporală internă a momentelor, care îl ajută să cuprindă întregul.

Simetria și recurența (rolul memoriei)

Specifică mai mult artelor spațiale, anumite tipuri de simetrie se regăsesc și în muzică. Ele pot fi găsite la nivelul concret al notației, unde se manifestă prin disponerea spațială a notelor sau a însemnelor muzicale, sau al percepției auditive, unde, datorită caracterului efemer al sunetelor, un rol important îl joacă memoria. Există forme muzicale simetrice, ca mod de alternare a părților (A B A; A B C B A ș.a.m.d.), există dispuneri interne, simetrice prin numărul de măsuri (majoritatea structurilor întâlnite în Clasicism).

Compozitorii secolului XX, de la Bartók, Stravinski și Messiaen, până la Stroe sau Vieru, au început să exploateze mai intens simetria, chiar dacă ea se manifesta mai mult la nivel conceptual.

Principala diferență dintre simetria spațială și cea muzicală este dată de modul în care receptăm informația sonoră în general: ceea ce reținem sunt anumite dispuneri sonore, contururi melodice, anumite relații între sunete, segmente și nu puncte temporale. Manifestarea simetriei este strâns legată de fenomenul recurenței (inversare în jurul unei axe de simetrie verticale): în cazul simetriei în oglindă, a doua jumătate este recurența celei dintâi. Limitele recurenței se datorează tot caracterului temporal al fenomenului sonor: putem citi de la coadă la cap un discurs

---

¹ Mircea Eliade, *Mitul eternei reîntoarceri*, Editura Univers enciclopedic, București 2008, 85.

citind cuvintele sau literele în ordine inversă, dar aceasta este doar recurența cuvintelor sau a literelor. Putem înregistra un cuvânt și să-l ascultăm în recurență: poate recunoaștem sonoritatea recurentă dar s-a pierdut tot sensul.

Odată cu apariția serialismului, recurența a devenit un mod de variație a seriei de înălțimi. Treptat ea s-a extins și la seria de durate, dar este mai greu de perceput. O încercare de justificare a folosirii simetriei și recurenței o vom găsi, mai târziu, în „blocurile de sunete” ale lui Anatol Vieru sau în devenirea continuă a unei respirații sonore, așa cum vom vedea la Aurel Stroe.

Manifestarea temporalității în muzică

Deși la un prim nivel muzica este indisolubil legată de temporalitate prin caracterul ei discursiv, preocuparea compozitorilor pentru acest aspect a început să se dezvolte treptat. Dacă privim discursul muzical din perspectiva temporalității, observăm o manifestare din ce în ce mai accentuată și evidentă a acestei dimensiuni, până la exploatarea conștientă și voită a valențelor ei în secolul XX.

Pascal Bentoiu observă¹ că temporalitatea muzicii este o caracteristică importantă, ce trebuie luată în seamă mai ales în aprecierea ei, deoarece trebuie făcută o distincție clară între cele 3 moduri de manifestare a acestei arte: mai întâi în scris, la nivelul partiturii, apoi în actul viu, al interpretării și în al treilea rând, la nivelul ascultătorului, prin reacțiile pe care le determină. Așa cum se întâmplă de obicei când vine vorba de ancorarea în concret a faptului muzical, trebuie să acceptăm că toate cele trei niveluri de existență ale acestuia trebuie urmărite, deoarece ele se situează „într-un șir cauzal, însă nu total determinant, unul prin raport la celălalt”².

În cazul unor încercări de modelare a timpului prin muzică, un factor foarte important care se adaugă modificărilor impuse de procesul de codare-decodare este intervenția planului subiectiv la toate cele trei niveluri. Supus filtrului timpului psihic, timpul muzical va conștina sau nu cu timpul ascultătorului. Nu puține sunt cazurile în care compozitorii recurg la tehnologie pentru a evita variabilele ce apar în momentul interpretării. De asemenea, nu de puține ori, ei apelează, pentru obținerea unui efect, la calcule matematice, care, generând un anumit tip de periodicități, elimină orice posibilitate de organizări nedorite întâmplătoare. Diferențele dintre cele 3 planuri ale existenței sonore survin datorită operațiunii de codificare-decodificare în trecerea de la muzica în stare latentă pe care compozitorul o ferece la nivelul partiturii, la cea pe care o redă interpretul și apoi la cea percepută de public.

Prima trecere, de la compozitor la interpret, reprezintă o sărăcire a mesajului muzical prin procesul de notație. Deși acesta a evoluat foarte mult de-a lungul timpului, iar bogăția de indicații și specificații posibil de menționat în partitură a crescut, trebuie să recunoaștem faptul că „transcrierea” dintr-un limbaj în altul presupune pierderi de conținut. Pe de altă parte, dorința de precizie și acuratețe a detaliilor în notație a determinat de multe ori o supraîncărcare a partiturilor, uneori cu efecte nocive, datorită imposibilității de cuprindere a lor în actul interpretativ.

¹ Bentoiu, *Imagine și sens...*, 11.

² *Ibid.*, 14.

Artistul va prelua informația sărăcită, esențializată și încriptată în partitură, și va încerca să o decodeze și să o completeze pentru a o reda publicului. Interpretarea implică astfel, într-o oarecare măsură, și creație.

În cadrul actului audiției, structura muzicală se actualizează și, printr-un act de sinteză realizat la nivel psihologic, individual de către fiecare ascultător, devine o „configurație”, după cum o numește Pascal Bentoiu. Parcursul pe care îl înregistrează memoria este unul ireversibil, ce conține anumite raportări între elementele componente și care este purtător de sens. În funcție de pregătirea ascultătorului și de capacitatea sa de a face conexiuni, de a descifra simboluri și de a cuprinde configurații se relevă sensul lucrării și se realizează o comuniune între structura comunicată și cea trăită.

Dacă în actul compoziției este determinat făgașul care va ghida cursul temporalității opusului, interpretarea are puterea de a influența, devia, opri sau potența devenirea sonoră sugerată de compozitor. Simple devieri apar inevitabil în procesul de „traducere” a scrisului muzical în actualitatea fenomenului sonor, dar două sunt procesele prin care interpretul intervine direct și indubitabil asupra temporalității lucrării: improvizația și aleatorismul. Sunt ipostaze în care artistul executant devine într-o oarecare măsură coparticipant la procesul de creație.

Din cele mai vechi timpuri a existat o formă de creație în care timpul facerii coincide cu timpul interpretării; este un timp ce nu permite reveniri, retușări sau rectificări. Această ipostază creatoare poartă denumirea de **improvizație**.

Procedeele pun în lumină măiestria tehnică și/sau artistică a interpretului și a cunoscut, de-a lungul timpului, diverse moduri de manifestare, unele devenind chiar determinante stilistice ale unor genuri sau forme. Astfel, întâlnim:

- improvizația pe un *cantus firmus* în Evul Mediu sau Renaștere
- improvizația pe un *ostinato* de progresii acordice la instrumentiștii sau cântăreții renașcențiști sau în cadrul preludiilor la diverse suite baroce
- improvizația ca modalitate de dinamizare a repetiției unui fragment muzical, de cele mai multe ori prin ornamentare
- acompaniamentul în baza unui bas cifrat (mai ales în muzica bisericească)
- cadențele de virtuozitate din cadrul concertelor instrumentale, ca moment clar determinat pentru improvizație
- cadențele vocale în cadrul ariilor din opere
- improvizația ca libertate, predominant ritmică, întâlnită în recitativul *secco*, libertate care contribuie la perceperea unor deformări elastice în desfășurarea temporală a lucrării
- formele muzicale libere ce se dezvoltă în Romantism, ca urmare a practicilor compozitorilor-interpreți de a susține concerte improvizate (vezi Franz Liszt); genuri precum preludiul, fantezia, *impromptu* etc.
- improvizația ca trăsătură fundamentală în muzica de *jazz*
- improvizația necesară în unele lucrări ale compozitorilor secolului XX, ca urmare a unor indicații muzicale vagi sau a unor lucrări conceptuale, bazate pe sugestii textuale sau grafice

Improvizatia este, așadar, un lanț de decizii, un proces ce presupune din partea interpretului o stratificare a reprezentărilor temporale, o întrețesere simultană a prezentului, trecutului și viitorului: desfășurarea muzicală concretă este generată de o anticipare a gesturilor sonore viitoare, care sunt realizate din perspectiva unor informații trecute și arhivate, ce generează variate posibilități de articulare. Astfel, un artist cu o bogată experiență improvizatorică va efectua un proces de pendulare temporală între desfășurarea sonoră concretă și variantele posibile de continuare, prezente simultan în conștiința sa, dar care se reduc și se reînnoiesc cu fiecare gest realizat.

Aleatorismul se manifestă în muzică fie ca metodă de compoziție în cadrul căreia unele opțiuni au fost determinate de hazard, fie ca mod de structurare a lucrării, prin care anumite aspecte legate de desfășurarea muzicală erau indeterminate și întâmplătoare, caz în care execuția variază de la o interpretare la alta. În ceea ce privește temporalitatea, este interesant de observat aleatorismul ce survine în momentul interpretării, dar și modul în care compozitorii structurează acest tip de lucrări în care indeterminarea se manifestă la diferite niveluri, în proporții diferite. Ștefan Niculescu remarcă o unitate de gândire ce caracterizează creațiile deceniului al șaptelea al secolului XX: „abolirea oricărei convenții”¹. Arbitrarul lua locul regulilor, iar această căutare continuă a noului a determinat o asemenea transformare a limbajului muzical, încât a favorizat „deopotrivă dispariția partiturii și a operei muzicale. [...] Dar această aparent absolută libertate însemna de fapt o anulare a libertății, pentru că muzicianul interpret cădea deseori, în asemenea condiții, pradă propriilor automatisme inconștiente”².

Dezvoltat la mijlocul secolului XX, această opțiune stilistică reflectă mutarea atenției compozitorului de la nivelul detaliului la nivelul întregului. Într-o muzică în care densitatea texturii nu mai permite perceperea detaliilor, creatorul determină doar trăsăturile generale ale lucrării, acolo unde variațiile interioare sau variantele posibile conduc spre rezultatul scontat sau cel puțin unul foarte asemănător. Creatorul determină, astfel, doar cadrul general, „macro timpul”³, cum îl denumește Max Stern, pe care îl indică fie prin notație spațială sau chiar sugestii grafice, fie prin repere ale timpului universal: secunde. Ceea ce deosebește o astfel de formă de altele este faptul că macro forma nu este generată de desfășurarea muzicală concretă, ci este determinată aprioric.

Totuși, nu trebuie ignorate acele lucrări în care compozitorul specifică, mai exact sau aproximativ, o durată timp în care elementele aleatorice trebuie să se încadreze, dezvăluind o intenție de determinare, cel puțin parțială, a raporturilor temporale interne dintre segmentele structurii. Așadar, în cazul aleatorismului controlat, autorul este cel care hotărăște asupra structurii opusului, a articulării formei, ceea ce reflectă o

---

¹ Ștefan Niculescu, *Un nou „spirit al timpului” în muzică*, în *Revista Muzica*, București, Nr. 9/1986, 13.

² *Ibid.*, 13.

³ Max Stern, *Conceptul de timp în compoziții care presupun nedeterminare și improvizatie*, în *Revista Muzica*, București, Nr. 2/1994, 91.

intenție clară în ceea ce privește echilibrul lucrării, controlul desfășurării sonore. Interpretul, incluzând în această categorie și executantul muzical și dirijorul, își va aduce aportul numai în ceea ce privește alegerea elementelor de vocabular sau, atunci când acestea sunt precizate, la modul de organizare a acestora.

Există, însă, lucrări în care aleatorismul se extinde până la nivelul structurii lucrării. Termenul de „operă deschisă” surprinde tocmai această libertate ce caracterizează compoziția până la nivelul secțiunilor sau al părților, conturând o formă „mobilă”. Aceste opțiuni componistice pot crea impresia unei pasivități a autorului în ceea ce privește construcția temporală a muzicii, atunci când aleatorismul se extinde la majoritatea parametrilor, așa cum se întâmplă în cazul grafismelor. Un asemenea mod de concepere a muzicii poate avea ca efect o desfășurare segmentată, o realizare (aparent) neînchegată a lucrării. Stern¹ atrage atenția asupra caracterului bine determinat, al organizării atente care poate exista într-o lucrare aleatorică, chiar dacă nu manifest și/sau nu la toate cele trei niveluri ale temporalității. În aceste lucrări, timpul devine el însuși un parametru ce poate fi modelat independent în cadrul procesului componistic sau interpretativ-creator.

Un fenomen interesant ia naștere atunci când alăturăm ideea de aleatorism efemerității, evanescenței desfășurării sonore, caracteristici inerente discursivității acestei arte. În ce măsură sau până unde putem considera un proces ca fiind aleatoriu, atâta vreme cât o realizare interpretativă necesită studiu, repetiții? Căci, în cazul alegerii unei variante, aleatorismul se manifestă doar prin raportarea variantelor aparținând diversilor interpreți la libertatea oferită de compozitor. Bineînțeles, există și cazul interpreților cărora experiența le permite să realizeze în concert o variantă cu totul spontană a momentului aleatoric. Totuși, receptarea unei lucrări presupune audierea unei variante concrete; timpul psihic al ascultătorului se va raporta la un edificiu temporal gata construit, cu care va rezona sau nu afectiv. Iată motivul pentru care, probabil, aleatorismul temporal la toate cele trei niveluri este foarte rar întâlnit: compozitorul nu vrea să renunțe complet la o imagine temporală proprie asupra opusului, care face parte din mesajul lucrării.

Legătura cel mai simplu de observat dintre timp și muzică o reprezintă, însă, durata unei lucrări (persistența auditivă a fenomenului sonor), cea care impune caracterul temporal al acestei arte, alături de durate, ritm, *tempo* și structura lucrării. La nivelul duratei, se vor întâlni lucrări care vor încerca explorarea extremelor, mai mult în direcția folosirii duratelor foarte lungi. Astfel se poate ajunge la sunete ce acoperă intervale de timp imposibil de cuprins ca o singură unitate și la forțarea în acest fel a limitelor percepției umane. Acest tip de abordare duce la îndreptarea atenției dinspre relațiile dintre sunete și o privire de ansamblu asupra lor, spre o sondare la nivel microscopic a interiorului sunetului.

În secolul XX ritmurile se diversifică într-un mod mai alert decât în secolele trecute, datorită mai multor factori, dintre care unii au fost enunțați deja:

- influența muzicilor populare, care aduc o infuzie de varietate și perspective la acest nivel, prin ritmurile asimetrice;

---

¹ *Ibid.*, 97.

- au apărut durate din ce în ce mai scurte;
- datorită evoluției rapide a tehnologiei, computerele și programele pe calculator au pătruns și în arta muzicală, unde au generat rapoorturi noi între durate;
- folosirea ritmurilor seriale sau a ritmurilor stabilite matematic a dus la structuri greu de identificat auditiv;
- libertatea foarte mare întâlnită uneori de la nivelul conceperii lucrării până la nivelul interpretării acesteia, care poate determina chiar o lipsă totală de intenție în ceea ce privește relațiile dintre durate și generează un rezultat cu totul întâmplător.

Metrul, inițial un simplu ordonator al duratelor, iar apoi util în sincronizarea incidențelor verticale, a fost și el supus schimbărilor. De la conștientizarea relațiilor temporale prin *musica mensuralis* s-a ajuns până la crearea unor structuri ritmice care potențează metrul încalcându-l (sincopa, contratimpul, hemiola, pauzele, *legato*). Procedeele de încadrare metrică se dezvoltă și mai mult în secolul XX: se folosesc mai frecvent măsurile alternative, apare polimetria.

Tempo, ca indicație a vitezei de execuție a unei durate raportată la o anumită unitate de timp, a suferit pe parcursul istoriei schimbări importante, în strânsă legătură cu evoluția notației muzicale. El apare:

- subînțeles din modul în care este notată măsura (corelarea unității de măsură sau a tactus-ului cu cunoștințele despre stil, epocă și instrumentul pentru care este scrisă lucrarea) – atunci când nu existau încă indicații de tempo propriu-zise;
- prin trimitere la numele unor dansuri al căror tempo era bine cunoscut muzicienilor vremii
- ca indicații de expresie și de caracter, de obicei în italiană
- prin notarea numărului de bătăi pe minut – odată cu apariția metronomului pe la începutul secolului XIX, invenție care a sporit precizia indicării tempo-ului prin cuvinte și care a condus spre o uniformizare a interpretării acesteia.

Lucrările secolului trecut oscilează între indicarea foarte exactă a vitezei, precizarea duratei unui fragment sau simpla menționare a momentelor-locurilor de suprapunere a liniilor unei polifonii, în contextul unei independențe aproape totale între voci. Libertatea la nivel de tempo este și ea conștientizată. Dacă înainte se manifesta la nivelul cadențelor și al recitativelor, ea va fi valorificată din plin sub forma organizărilor ritmice în *tempo rubato*. La nivelul suprapunerii de planuri sonore apare un nou concept: cel de „timp polimodular”¹, o atenție deosebită acordându-i în țara noastră compozitorul Mihai Brediceanu.

Timpul este întâlnit în arta muzicală și la nivelul superior de organizare, la nivelul formei. „Stăpânind forma, artistul stăpânește fluxul stărilor, punând ordine în structura sonoră, structurează afecte, acțiunea formativă devenind astfel o operație

---

¹ Acea organizare a timpului muzical prin care vocile unei polifonii se măsoară cu module de timp diferite.

de filtrare sufletească”.¹ Forma muzicală a fost dintotdeauna oglinda coexistenței timpului măsurat cu cel liber: tropizarea, cadența, alternanța recitativelor și a ariilor erau singurele modalități de întrerupere a discursului organizat. În secolul XX apar organizările asimetrice, muzica non-evolutivă și opera deschisă. Reprezentarea mentală a formei muzicale ia naștere prin raportarea elementelor ce lovesc auzul într-un anumit moment prezent - la elementele trecute. Acest proces se realizează prin intermediul memoriei. Atunci când o periodicitate de orice fel este percepută, raportarea se poate face și la momentele viitoare prin anticiparea unor reveniri sau a unor desfășurări muzicale contrastante.

Forma nu implică însă temporalitatea în realizarea sa conceptuală, ca schemă de formă, iar dacă vorbim despre parcurgerea sa temporală, „timpul formei” manifestă un caracter bivectorial. Totuși, forma închisă în partitură nu posedă decât o temporalitate potențială, având la acest nivel doar o înfățișare spațială. Temporalitatea formei nu se poate percepe decât în momentul redării sale vii, moment în care asigură coerența limbajului, comprehensibilitatea mesajului. Forma este însă determinată de diversele sintaxe sonore ce o alcătuiesc, sintaxe denumite de Iorgulescu „structuri temporale”. Cele patru structuri temporale sunt monodia, polifonia, omofonia și eterofonia. Fiecare dintre acestea impune o organizare diferită a timpului muzical, astfel:

- monodia reprezintă organizarea pe axa orizontală a timpului a unei succesiuni de sunete, la o singură voce, care duce la crearea unui discurs muzical melodic, purtător de expresie și sens;
- polifonia îmbină desfășurarea temporală orizontală, datorată individualității liniilor melodice, cu cea verticală, născută din coincidențele armonice dintre voci, o îmbinare între succesiune și simultaneitate temporală;
- în cadrul omofoniei „discursul muzical se prezintă ca o structură omogenă, formată prin multiplicarea aceleiași realități temporale, ca o melodie de concomitențe sonore”², temporalitatea fiind implicată la nivelul succesiunii de simultaneități;
- eterofonia, ca pendulare între starea de unison și cea de plurivocalitate impune o organizare a timpului muzical determinată, în principal, de lipsa coincidenței ritmice constante a planurilor sonore. În acest din urmă caz, structura temporală nu este una constantă, ci asistăm la coexistența formei temporale de bază cu variantele sale.

La nivelul discursului muzical putem vorbi de raportul timp continuu-discontinuu. Ne putem gândi la o sonată clasică, cu periodicitățile și simetriile ei, în care conjuncția motivelor, frazelor, perioadelor ni se reprezintă ca niște „noduri” între desfășurările care, în virtutea unui element coagulant, reprezintă un continuum

---

¹ Adrian Iorgulescu, *Compoziția, ca înfăptuire temporală*, în *Revista Muzica*, București, Nr. 1/1991, 141.

² *Ibid.*, 208.

ce nu poate fi întrerupt. Raportul diferit între continuu și discontinuu la nivelul organizării discursului muzical poate constitui și o caracteristică a fiecărei epoci (să ne gândim doar la „melodia infinită” wagneriană).

Unitatea și contrastul sunt două procedee utilizate în actul componistic încă din cele mai vechi timpuri pentru a asigura coerența lucrării. O lucrare (bineînțeles nu și cele de foarte mici dimensiuni) nu poate să mențină în primul rând atenția ascultătorului de rând dacă este un flux continuu, fără vreo logică „vizibilă” a evenimentelor, așa cum un text literar este greu de urmărit fără intonație sau semne de punctuație.

Bentoiu constată că în „vremea modernă”¹ poate fi observată o anumită tendință (motivată de el printr-o reacție la estetica elaborărilor, la continuumul redat de suflul amplu al romantismului) spre discontinuități la nivelul parametrilor sonori. Totuși, trebuie să admitem în muzica contemporană o tendință de a explora tocmai aceste raporturi între continuu și discontinuu, ba chiar lucrări (poate constituite ca reacție la o perioadă în care muzica era foarte fragmentată) care încearcă, cel puțin la nivelul unui plan sonor, să se constituie ca o entitate indivizibilă.

La polul opus se situează acele lucrări compuse în baza unei „forme-moment”, după cum o denumește Stockhausen², în care fiecare moment e la fel de important, de sine stătător, independent de ceea ce a fost și ceea ce va urma, fără început și fără sfârșit, o eternitate întâlnită în fiecare clipă. Separate prin discontinuități, segmentele care compun lucrarea au un caracter unitar, o consistență internă, dar nu prezintă o derulare linear-temporală. „Forma-moment” neagă orice desfășurare narativă, orice construcție sau devenire treptată, nu conduce către nici un climax. Stockhausen întărește ideea de eternitate a momentului subliniind distincția dintre start și început, între sfârșit și încheiere; startul și sfârșitul există doar din rațiuni practice.³ Sfârșitul abrupt este preferat unui final forțat.

Myriam Marbé menționează și ea acest tip de lucrări, „mostre” de muzică, în care „partitura inițială nu este decât un nucleu, acea primă pietricică într-un lac, generând unde ce se propagă către infinit. Sfârșitul partiturii nu reprezintă totodată și terminarea lucrării, ci o invitație către noi reluări, măcar în imaginația noastră”.⁴

Singurul mod de relaționare a momentelor într-o astfel de formă este proporția, principiu care asigură coerența opusului. Determinările apriorice ale raporturilor în cadrul întregului sunt, astfel, de multe ori, punctul de pornire în activitatea creatoare.

Plasându-se în tabăra opusă, Stravinski consideră că deși „contrastul produce un efect imediat”⁵, finalitate care ar putea ispiti mulți compozitori, acesta

---

¹ Bentoiu, *Imagine și sens...*, 53.

² *Texte zur elektronischen und instrumentalen Musik*, apud. Jonathan D. Kramer, *Moment Form in Twentieth Century Music*, în *The Musical Quarterly*, vol. 64, Nr. 2, Oxford University Press, 1978, 179.

³ *Ibid.*, 180.

⁴ Laura Manolache, *Myriam Marbé. Despre propria creație și nu numai*, în *Revista Muzica*, București, Nr. 3/1996, 84.

⁵ Igor Stravinski, *Poetica muzicală*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din Republica Socialistă România, București, 1967, 34.

„împrăștie atenția”.¹ Compozitorul mărturisește preferința pentru similitudine: „variația nu este valabilă decât ca o căutare a similitudinii”², căci contrastul este de cele mai multe ori evident, la îndemâna tuturor, aducând rezultate mai rapide, fiind mai spectaculos; similitudinea asigură unitatea, iar coerența trebuie trudită, căutată, menținută și generează rezultate mai solide. Astfel, variația reprezintă un procedeu ce menține viu interesul pentru o lucrare fără a-i periclita unitatea, ba chiar, atunci când este folosită în mod adecvat, îi pune în valoare coerența.

Pe de altă parte, acel tip de compoziții, care neagă devenirea, determină, în conștiința ascultătorului, o îndreptare a atenției către fiecare moment prezent, care, deși poate fi consecința precedentului și/sau cauza următorului, nu poate fi anticipat. Se creează impresia unei ieșiri din timp, ce permite contemplarea prezentului mereu schimbător. În acest caz, raportarea părții la întreg în conștiința ascultătorului se poate realiza numai retrospectiv, în diverse momente din interiorul lucrării, ceea ce presupune o continuă reactualizare a structurii opusului, sau după încheierea desfășurării muzicale.

În cazul unei lucrări ce se dorește a crea senzația de atemporalitate, Corneliu Dan Georgescu vorbește despre modificările pe care muzica le favorizează în plan psihologic. Efectul de încremenire temporală este susținut de muzicile repetitive, non-evolutive. Cercetătorul susține că aceste muzici conturează o atmosferă relativ monotonă, ce îndeamnă la contemplație, la meditație, la visare, atmosferă ce determină o rătăcire față de timpul fizic, pentru care nu mai există repere. Singurul reper este muzica, iar la trezirea din visare, când ascultătorul nu remarcă nici o evoluție a acesteia, impresia de dilatare sau chiar de înghețare temporală este totală.

Evoluția notației³ atestă de foarte multe ori transformări subtile ce se produc în gândirea muzicală, transformări care, în lipsa unei analize a muzicii scrise, pot fi ușor trecute cu vederea. În secolul XX se pot observa trei direcții de evoluție a grafiei muzicale:

- o indicare din ce în ce mai precisă, prin intermediul grafiei consacrate, a intențiilor componistice la nivelul tuturor parametrilor, care lasă loc la tot mai puține opțiuni interpretative;
- o creștere a numărului și tipului de semne folosite, fapt care duce la pierderea caracterului universal al notației și apariția unor indicații grafice individualizate, ce necesită o legendă.
- adoptarea unor sugestii vizuale împrumutate din artele vizuale, care indică doar un traseu muzical și determină, astfel, participarea din ce în ce mai activă a interpretului la actul componistic.

Deși muzica operează cu structuri temporale, în secolul XX, unii compozitori au încercat să redea prin intermediul acestei arte și dimensiunea spațială. Tehno-

---

¹ *Ibid.*, 34.

² *Ibid.*, 34.

³ Din punct de vedere temporal, trecerea de la neume, care nu conțineau nici o referire la durate, la modurile ritmice și notația mensurală, este grăitoare în acest sens.

logia va permite, de asemenea, apariția unor noi efecte sonore, care vor crea o relație mai strânsă între muzică și spațiu, aducând în plan sonor ideea de continuum spațio-temporal.

Conștientizarea treptată a timpului în muzică

La început, dimensiunea temporală putea fi căutată în lucrările muzicale doar la nivelul manifestării sale evidente prin parametrii despre care am vorbit mai sus: durata (extensia temporală a sunetului), ritmul (modul de grupare a duratelor), tempoul (viteza de desfășurare a duratelor de bază) și forma (modul de organizare în timp a muzicii).

În perioada antichității începe să se contureze gândirea teoretică muzicală, acordându-se o atenție însemnată cuvântului și noțiunii de ritm. Aristotel (384 – 322 î.e.n.) considera că timpul nu există dacă nu există schimbare (mișcare), deși nu se confundă cu acestea. Dacă mintea noastră nu se schimbă sau nu percepe nici o schimbare, atunci nu ne dăm seama de trecerea timpului. Pentru el timpul este dat de numărul de mișcări în relație cu „înainte” și „după”, de numărul de schimbări¹. Timpul era înțeles, așadar, ca o unitate de măsurare cantitativă a mișcărilor, a schimbărilor și prin care el însuși poate fi măsurat. Deși este limitat ca număr, timpul, în viziunea aristotelică este nelimitat ca extensie.

În vremea lui Aristotel, sistemul ritmic era încă derivat din vorbire. Importanța structurării temporale a unei opere de artă, fie ea poezie sau muzică, reiese din atenția sporită acordată diverselor picioare metrice, ele însele fiind purtătoare de semnificații. Astfel, diversele „structurări temporale” aveau în această perioadă o destinație ce trebuia să fie bine stăpânită de creatorii contemporani. Aristotel, vorbește în *Poetica* de „metrul adecvat”: iamb – pentru operele „mușcătoare” (satire, apoi comedii) și potrivit pentru dialoguri, trimetrul iambic – se folosea în poezia tragică iar tetrametrul trohaic – avea un caracter pronunțat de dans și era potrivit pentru acțiune; hexametrul – metru eroic, așezat și amplu, se potrivește epopeii și legendelor eroice, iar piciorul piric – folosit pentru dansurile războinice, recomandat pentru redarea agitației.²

Aristoxene este cel care a desemnat cea mai mică unitate de timp rațională: khronos prōtos,³ cu o valoare relativă, depinzând în interpretare de tempo. Ritmul se forma în baza principiului aditiv, astfel încât să poată fi perceput prin intermediul simțurilor. Ritmul este, pentru el, mișcarea organizată a fenomenelor și a acțiunilor, este „o punere în ordine determinată de timpi”,⁴ așa cum pentru Platon el este „ordinea din cadrul mișcării” (*Legile*, 665a).

¹ Aristotel, *Fizica*, Editura Științifică, București, 1966, Cartea a IV-a, cap. II 219a.

² Claudio Monteverdi se va inspira din acest picior metric în operele sale, inventând astfel un nou procedeu de redare muzicală, prin intermediul orchestrei, a dramatismului: *tremolo* – repetarea foarte rapidă a aceleiași note.

³ Apud. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Edited by Stanley Sadie, Macmillan Publishers Ltd, 1980, art. *Rhythm*, 811.

⁴ Matila Ghyka, *Estetică și teoria artei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, 108.

Aristotel așează la baza unei tragedii reușite principiul de continuitate, astfel încât întâmplările trebuie să decurgă unele din altele: „căci e departe de a fi totuna dacă un lucru decurge din altul, ori numai vine după el”¹.

Sfântul Augustin (354-430) a atins și el problematica timpului într-o modalitate care îmbină raționamentul filosofic cu credințele religioase, iar încercarea de talmăcire a acestuia pornește de la o mărturisire simplă, dar grăitoare: „Ce este timpul? Dacă nimeni nu încearcă să afle asta de la mine, știu; dacă însă eu aș vrea să explic noțiunea cuiva care mă întreabă, nu știu”². El preia de la Aristotel silogismul referitor la natura timpului: timpul este compus dintr-o „trecere”, o „ființare” și o „devenire”. Dar ceea ce a trecut a fost și nu mai este, în timp ce alta urmează să fie dar nu este încă. Augustin explică trăirea trecutului și a viitorului, existența lor, ca activități petrecute în prezent: prezentul trecutului este memoria, prezentul prezentului este vederea și prezentul viitorului este așteptarea.

În primele secole de creștinism, muzica este influențată de cea ebraică sinagogală din care preia psalmodia, cu ritmul parlando-rubato; mai existau imnele giusto-silabice, la care se adaugă cântări spirituale proprii într-un rubato-melismatic combinat cu giusto. La început, ritmul și metrul erau determinate de accentele prozodice. Influențat de sonoritățile muzicii ebraice, apare imnul, o formă mai liberă prin care în muzica creștină puteau pătrunde sonorități populare. Imnurile ambroziene³ se remarcă prin folosirea dimetrului iambic, fără a umbri, însă, metrul poetic. Deși cântările s-au diversificat foarte mult, ritmul acestora s-a pierdut pe parcursul Evului Mediu: prin trecerea de la notația neumatică la cea rombică, duratele s-au egalizat și depindeau în interpretare doar de accentele textului.

Supremația bisericii impunea omului un efort continuu de autodepășire prin care să tindă spre perfecțiune. În acest context, papalitatea a impus stilul de muzică ce se va numi *cantus planus*, care să asigure doar mijlocul, fără pretenții estetice, prin care se putea comunica într-un mod pios și supus cu divinitatea. Acest stil de muzică se caracteriza printr-un mers melodic treptat, cu salturi puține și rare, evitând cromatisme și eliminând ornamentele. Ritmul este, prin urmare, simplificat la maximum, folosind o gamă foarte restrânsă de durate, care se desfășoară într-un tempo liniștit, uniform. Această reformă are drept consecință sărăcirea ritmului în comparație cu cel antic. Textul este cel care va impune accentele, iar conturul melodic va determina frazarea.

Evul mediu este perioada în care orga devine instrumentul privilegiat al sacralului și al cultului. Acesta era potrivit pentru a însoți solistul sau ansamblurile vocale datorită capacității sale de a asigura acestora un suport armonic în cadrul ceremonialului religios (și datorită rezonanței armonicelor naturale favorizate de acustica din interiorul catedralelor) și, mai târziu, datorită marii varietăți de registre

¹ Aristotel, *Poetica*, Editura Iri, București 1998, 78.

² Sf. Augustin, *Mărturisirile XI, XIV, 17*, în *Opera Omnia* vol. VII/2, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004.

³ Numele acestora provine de la Sfântul Ambrozie (sec. IV), episcop de Milano, care a contribuit la organizarea cântărilor liturgice; în muzică încep să pătrundă și elemente orientale.

cu posibilități de combinare polifonică. O trăsătură importantă care deosebea orga de alte instrumente cu taste era capacitatea sa de a susține un sunet atâta timp cât tasta se menține apăsată. Acest instrument, cu prezența sa sonoră masivă, copleșitoare, dar și delicată, deși fără mari posibilități expresive, este un adevărat corespondent muzical al stilului gotic, impunător și decorativ, de mai târziu. Ca reacție la rigiditatea și ariditatea normelor impuse de Biserică, apar tropii, completări (text sau text cu muzică și foarte rar numai muzică) în interiorul cântărilor liturgice standard. Prin intermediul acestora se realizează o părăsire a melodiei principale și pășirea, evadarea pentru o scurtă durată de timp, într-un alt plan, paralel, care se va individualiza, mai apoi, în piese autonome (de exemplu dramele liturgice). Fenomenul tropizării poate fi considerat o imobilizare temporară a curgerii muzicale, o dilatare temporală a actului sonor pentru a permite, în interiorul ei, o nouă desfășurare muzicală, un timp în timp.

În manifestările laice ale trubadurilor, truverilor, minnesăngerilor sau ale jonglerilor se puteau, însă, întâlni pe lângă formele libere (balada, epopeea) și structurări simetrice (în baza principiului periodicității și al repetiției): forme strofice sau de rondo.

Odată cu dezvoltarea stilurilor polifonice a început să evolueze și notația. Treptat, aceasta va reflecta și evoluția ritmică. Într-o primă etapă, ritmul nu putea fi citit după forma notelor, ci era dependent de metrul textului. Ulterior, unele tipuri de mișcare (*modi*) erau redată prin forma ligaturilor. Sistemul modal cuprindea șase moduri ritmice din care doar primele 4 erau cele mai frecvente. Legătura cu modulele poeziei clasice grecești transpare din denumirile lor: troheu, iamb, dactil, anapest, molos și tribrah. Deși derivate din metrul clasic, *longa* nu era totdeauna egală cu două *brevis*, ci câteodată cu trei, iar *brevis* putea măsura două unități de bază în loc de una. Mai mult, modul binar al antichității clasice era transpus într-un sistem muzical în metru exclusiv ternar, ce își avea originile în perfecțiunea numărului 3.

Un salt major la nivelul diviziunilor duratelor și al dezvoltării ritmice îl reprezintă apariția notației mensurale în perioada Ars Nova: notația în care forma notelor indica și extensia lor în timp. Raportul a două durate vecine putea fi: binar (împărțire minoră sau imperfectă) și ternar (împărțire majoră sau perfectă), la nivel de *modus*, *tempus* și *prolatio*. Diviziunea binară sau ternară era dedusă din context și cu ajutorul colorării: o notă de culoare roșie indica trecerea de la un tip de diviziune la celălalt.

O mare contribuție la dezvoltarea artei muzicale din perioada Ars Nova a constituit-o folosirea izaritmului (un model ritmic repetat, mai ales în cadrul vocii de tenor). Din combinarea izaritmiilor cu suprapunerile polifonice luau naștere uneori lucrări mai ample, politextuale, de o complexitate ce le făcea aproape incompreensibile.

Notația „plină” din perioada Ars Nova a lăsat locul, la mijlocul secolului XV notației „albe”. În cadrul acesteia, colorarea indica trecerea de la un raport perfect la unul imperfect față de subdiviziunea inferioară (o notă lungă conține două note scurte și nu trei). Odată cu aceste transformări și, mai apoi, cu inventarea unor

durate ce reflectau diviziuni temporale din ce în ce mai mici ale notelor, se poate observa o micșorare treptată a duratei de bază: se ajunge de la *brevis* ca unitate de măsură, la *semibrevis*, până la doime și, în final, pătrime. Paradoxal, aceste transformări implicau și o extensie din ce în ce mai mare a noii unități de bază; valoarea absolută a *semibrevis* de exemplu nu este aceeași dacă unitatea este *brevis* sau *semibrevis*. Astfel, o valoare din acea vreme avea o extensie temporală absolută mai scurtă decât transcrierea ei actuală.

Într-o primă fază, când muzica polifonică era încă străină de rigurile barei de măsură, polimetria realizată de incidența pe verticală a accentelor (melodic, armonic) genera un adevărat ritm în mozaic. Existau însă trei tipuri de incidență verticală: izoritmie (contrapunctare în care duratele tuturor vocilor se schimbă deodată); complementaritate ritmică (în tehnica imitației); poliritmie (în tehnica de contrapunct dublu sau triplu).

O tehnică specifică Renașterii timpurii (secolul XV) este „canonul mensural” (sau *prolatio canon*), în care o linie melodică este reluată în canon la alte voci, dar cu durate proporțional diferite (*prolatio*), ceea ce îngreunează foarte mult compunerea lor. Raportul dintre voci nu se limitează la simple augmentări sau diminuții, ci uneori se pot suprapune variante în metri diferiți (de exemplu 2/2, 3/2, 6/4 cu 9/4 în *Missa prolationum* a lui Johannes Ockeghem, în acest principiu stă la baza fiecărei părți). Partitura conținea doar linia melodică de bază și indicațiile de *prolatio*, locurile de adăugare a vocilor și intervalul la care se realiza intrarea fiecăreia. Efectele acestei tehnici pot fi considerate pe drept cuvânt precursore ale poliritmiilor secolelor XIX-XX și ale timpului polimodular.

Polifonia vocală a Renașterii era guvernată în principal de două legi: legea consonanțelor și, strâns legată de aceasta, *musica mensuralis*. Schimbarea armoniei se făcea în funcție de bara de măsură: anticipații, rezolvări, întâzieri, toate se raportau la timpul tare, primul de după bara de măsură, practică ce constituie un pas înainte spre conștientizarea relațiilor temporale din cadrul opusului.

Bara de măsură a apărut tot dintr-o nevoie de ordonare temporală a vocilor din muzicile polifonice. Totuși, muzica polifoniei vocale a Renașterii nu era notată în măsuri, decât atunci când a apărut în partitura generală a instrumentelor acompaniatoare cu taste (1501). În știmate, acest semn grafic a început să fie folosit doar de la începutul secolului XVII. Este epoca în care, și datorită acestui element, ritmul începe să cunoască o evoluție spectaculoasă: bara de măsură începe să apară la intervale regulate de timp și după mijlocul secolului XVII precede întotdeauna timpii principali, fără a se mai ține seama de accentele textului. Tot acum apar și primele abateri de la supremația accentului metric – hemiola (prin crearea impresiei de „frânare” ritmică), sincopa și contratimpul (care maschează timpul sau partea de timp tare) – iar diviziunea binară devine dominantă.

În paralel cu dezvoltarea și perfecționarea sistemului tonal-funcțional s-a impus și desfășurarea armonică a discursului muzical în baza unor reguli precise privind oscilarea între starea de tensiune și cea de relaxare, raportate strict la timpii accentuați sau neaccentuați.

La nivelul ritmului se cunoaște o diversificare a duratelor folosite, în sensul introducerii unor valori foarte mici, până la 32-ime. Apariția organizării atât cantitative cât și calitative a duratelor în măsuri a dus la apariția unor formule ritmice specifice metrului în care sunt încadrate. Metrul începe să însemne, ca și astăzi, apariția unui accent la intervale regulate de timp. Tempoul, cel care determină viteza de desfășurare a unităților de bază, începe să fie specificat de către compozitor, la început prin indicații de caracter, mai târziu prin raportare la timpul universal (indicații de metronom).

Importanța sporită pe care o capătă ritmul spre sfârșitul secolului XVI se poate observa din dansurile acestei perioade (*basse dance, pavana, allemande, courante*), care sunt recunoscute în virtutea unor structuri ritmice caracteristice. Chiar dacă dansurile propriu-zise și suitele nu mai figurează în lucrările scrise după perioada Barocului, ritmul acestora a devenit autonom: se folosesc până astăzi expresii ca „ritmul de siciliană”.

Uvertura franceză (întâlnită deseori ca parte de început a unei suite) se caracterizează, pe lângă forma specifică cu *Da capo* (A-lent – B-rapid – A-lent-repriză), prin ritmul punctat al primei secțiuni și scriitura fugată a secțiunii mediane. Notația a devenit din ce în ce mai explicită odată cu trecerea timpului și este cunoscut faptul că unele notații din această perioadă necesită interpretări parțial diferite de ceea ce este scris: ritmul punctat din cadrul secțiunii lente a uverturii franceze – care trebuie executat dublu punctat; ritmul punctat în contextul altor voci care au triolete – care trebuie executat ca două note în raport de 1:2 și nu 1:3; durata variabilă a apogiaturii (apogiatură lungă sau scurtă); executarea inegală a unor note scrise cu durate egale (*notes inégales*).

Deși în teorie *semibrevis* a rămas unitatea de bază până la începutul secolului XVII, cam de la 1540, în practică, *minima* tindea să îi ia locul. Cu toată această complexitate a ritmului divizionar, ritmul *rubato* continuă să se dezvolte în cadrul recitativului, în formele improvizatorice și în cadențele instrumentale.

Formele și genurile care se dezvoltă foarte mult în perioada Barocului reflectă atenția sporită a compozitorilor pentru macrostructura pieselor. Un gen nou, complex, își face apariția la începutul secolului XVII: opera. Încercând să reînvie forma supremă de manifestare artistică a antichității, spre sfârșitul Renașterii se încearcă reconstituirea vechii tragedii grecești. Strânsa legătură dintre cuvânt și muzică din forma perfectă de manifestare a artei elene determină trecerea de la densitatea stilului contrapunctic renascentist, încărcat și greoi, la suplețea monodiei acompaniate. Astfel, „*dramma per musica*” se va construi în jurul a două desfășurări muzicale principale: recitativul (pentru redarea curgerii temporale, a epicului, a acțiunii în desfășurare, comprimând evenimentele) și aria (pentru surprinderea elementelor lirice, permițând o stagnare a desfășurării temporale și contemplarea evenimentelor, a sentimentelor și a stărilor lăuntrice ale personajului).

Dezvoltarea pe care o cunosc în perioada Barocului instrumentele și tehnica instrumentală a creat cadrul favorabil exploatării virtuozității instrumentale, care, apoi, s-a extins și la nivel vocal. Dezvoltarea genurilor de muzică instrumentală a determinat modificări substanțiale la nivelul formelor, care necesitau, în lipsa suportului pe care îl

crea textul, alte repere. Iau naștere astfel grupările în figuri, motive, fraze muzicale, care nu mai erau supuse limitărilor impuse de vocea umană (în ceea ce privește respirația, deci lungimea frazelor, și ambitusul restrâns). Apar astfel organizări simetrice, care facilitează receptarea și memorarea lor. Structurările, desfășurările în timp ale genurilor muzicale instrumentale se vor constitui în jurul celor patru principii de formă ce vor deveni clasice: principiul stroficității (aria da capo, fantezia, ricercarul, toccata, preludiul), principiul refrenului – al retrăirii trecutului (rondo), principiul variațional – al amintirii distorsionate a temei (passacaglia, ciaccona) și principiul arhetipului expozițional – al recreării și transformării trecutului (fuga). Se observă în toate aceste principii de formă o raportare la trecut: alteritate (principiul strofic), identitate (principiul refrenului) și similitudine (arhetipul expozițional).

Clasicismul este o epocă ce promova ordinea, formalismul și claritatea, caracteristici inspirate din principiile de structură întâlnite în fizica newtoniană. Într-o perioadă de plin avânt a științelor, care manifestau încă o strânsă legătură cu lumea fizică, ideologia filosofică a iluministilor era și ea construită în jurul acestor legi ale naturii.

Immanuel Kant (1724-1804) susține că timpul reprezintă un fundament *a priori* pentru a putea cunoaște, prin intuiție, orice obiect din natură. Spațiul și timpul sunt forme *apriorice* necesare în cunoașterea intelectuală, forme care ajută la ordonarea și reprezentarea impresiilor senzoriale: timpul este „condiția subiectivă sub care se pot produce toate intuițiile în noi”¹. El este cel care determină în starea noastră internă raporturi de simultaneitate sau de succesivitate. Dar timpul este strâns legat de spațiu: conceptele de schimbare și mișcare nu pot fi explicate decât în timp. Schimbarea este o „legătură de predicate opuse contradictoriu”² cu privire la unul și același obiect: nu se poate explica existența și inexistența aceluiași obiect în același loc decât în timp.

Este epoca în care periodicitatea și simetria vor atinge apogeul și în muzică. Acestea se vor reflecta în formele care se dezvoltă în această perioadă: scriitura omofonică ia un mare avânt, însă fără a înlocui total formele polifonice. Se dezvoltă foarte mult melodiile dansante și se definitivează forma de sonată. Tot acum se standardizează structura tripartită, apoi, definitiv, cea cvadripartită în genurile de cvartet și simfonie. Claritatea, echilibrul și simetria, pe de altă parte, se vor reflecta în varietatea restrânsă de măsuri folosite: în principal 2/4, 3/4, 4/4 și 6/8. Măsura și bara de măsură vor fi cele care vor sta la baza delimitării elementelor morfologice ale formei: frază, perioadă, motiv.

Orchestra crește în dimensiuni și ambitus, iar compartimentul suflătorilor din lemn începe să fie tratat independent. Școala de la Mannheim este renumită pentru inovațiile tehnice pe care le-a promovat la nivel de orchestră. Dintre acestea, importantă din punct de vedere al temporalității este utilizarea unei „Grand Pause” (pauză generală)³ – o întrerupere bruscă a întregii desfășurări muzicale, care poate căpăta un important rol în conturarea momentelor dramatice.

¹ Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, Editura Științifică, București, 1969, p.76.

² *Ibid.*, 75.

³ Cu rădăcini în figura retorică *abruptio*.

Locul clavicinului începe să fie luat de *fortepiano*. Sunetul acestui nou instrument nu putea fi totuși susținut mult timp, dispărând relativ repede după ce a fost atacat. O tehnică de acompaniament ce începe să fie utilizată destul de des în această perioadă, care poate compensa aceste limitări, este cea de *bas albertin*, probabil derivată din cea a clavicinului, unde acordurile erau de multe ori arpegiate. Prin desfășurarea pe orizontală a acordurilor, acestea puteau asigura baza armonică pe o perioadă mai îndelungată de timp și realizau totodată o textură transparentă, specifică perioadei, în care acompaniamentul armonic subliniază organizarea metrică.

Beethoven este cel care începe să specifice în partituri indicații de *tempo* prin repere metronomice, indicații care oferă o precizie mai mare și mai multă obiectivitate decât cea conținută în indicațiile de caracter.

Gândirea muzicală a compozitorilor romantici începe să fie eliberată de rigoarea periodicității metro-ritmice pentru a lăsa să curgă impresiile, sentimentele. Treptat accentele periodice încep să fie ocolite prin evitarea prin pauze sau legato a timpilor accentuați, folosirea unei game din ce în ce mai largi de diviziuni excepționale, impunerea unor accente asimetrice, utilizarea unor ritmuri inspirate din folclor. Pe lângă alternarea unor *tempi* foarte diferiți, pe porțiuni restrânse pot apărea mari fluctuații agogice sugerate chiar de compozitor și se dezvoltă astfel și terminologia muzicală.

Datorită creșterii în complexitate a lucrărilor muzicale, în Romantismul târziu se face simțită necesitatea apariției unei persoane specializate pentru coordonarea ansamblurilor: dirijorul profesionist. Având în vedere că gestul dirijoral are ca element central tactarea măsurii, afirmarea rolului de dirijor este și o recunoaștere a interesului sporit acordat raportărilor temporale din cadrul muzicii. Se poate observa așadar, de-a lungul timpului, o modificare a ierarhiei celor 3 niveluri de „creație” muzicală: de la compozitor, interpret (dirijor) și, mai târziu, la public.

Prin evitarea metrului clasic se ajunge și la „melodia infinită” wagneriană, la care contribuie și evitarea rezolvărilor funcționale dominantă-tonică, dar și lipsa structurării clasice a discursului muzical și adoptarea unor articulări mai puțin evidente a acestuia. Se ajunge astfel la foarte mari libertăți formale. De asemenea, sunt explorate dimensiunile extreme ale lucrărilor, de la miniaturi până la genuri de mare amploare, ca poemul simfonic sau opera. Și în cadrul genurilor deja existente se poate observa tendința de expansiune a părților lucrării și a momentelor interioare. Pentru a putea menține coerența unor asemenea lucrări muzicale a fost nevoie de contracararea unor prea mari libertăți prin mijloace componistice noi: ciclicitatea și dezvoltările tematice, tehnica personajelor muzicale (leit-motivul) sau adoptarea unor elemente pregnante din specificul diverselor națiuni.

În secolul XX, timpul, fie că este privit din perspectiva celor trei ipostaze ale sale, trecut-prezent-viitor, fie că se încearcă o definiție a sa în relație cu omul, este și mai mult în centru atenției gânditorilor.

Inițiind o nouă metodă de abordare a filosofiei, fenomenologia, Edmund Husserl (1859 – 1938) analizează timpul în prelegerile sale despre „fenomenologia conștiinței interne a timpului”. Abordarea sa pornește de la încercarea de a înțelege percepția succesiunii temporale, percepție ce presupune simultaneitatea percepției

unei acțiuni și amintirea celei (celor imediat) trecute. Dar amintirea acțiunii trecute nu există în sine, ci este refăcută de fiecare dată. Husserl consideră, așadar, că memoria unui eveniment este indisolubil legată de fantezia care îl generează. Husserl face un pas înainte față de Augustin: memoria unor evenimente trecute nu este simultană, ci reprezintă o extindere a conștiinței temporale a acelor acțiuni. Relaționarea temporală a acțiunilor trecute rămâne neschimbată, deși ele vor fi percepute mereu din perspectiva unui „acum” mereu diferit. Ele sunt „prezente” în memoria trecutului apropiat și se îndepărtează continuu față de punctul de referință, „acum”, păstrând relaționarea față de evenimentele înconjurătoare. Aceste afirmații reprezintă o depășire a definiției timpului ca simple succesiuni de momente „prezente” și umbresc puțin distincția dintre trecut, prezent și viitor: dacă trecutul apropiat este încă prezent în memorie, înseamnă că el nu este trecut într-adevăr.

Henri Bergson (1859 – 1941) prezintă ideea de timp în strânsă corelație cu spațiul: momentelor care au trecut le sunt atribuite puncte din spațiu pentru a putea fi relaționate între ele și cu momentul prezent. Deși vorbim despre timp ca despre un mediu omogen în care stările conștiinței noastre sunt alăturate ca și în spațiu, Bergson face distincția între durata pură, care este apanajul subiectivității și timp, care este cu totul altceva, timpul este spațiu. Durata pură, timpul subiectiv, asupra căruia putem avea o înțelegere imediată este singurul timp real.

În lucrarea *Ființă și timp*, Heidegger abordează problema temporalității ca o condiție a existenței, căci nimic nu poate să „fie” fără a avea o formă temporală. *Dasein*-ul, (existența *acum-aici*) fundamentând ființarea ca *fapt-de-a-fi-în-lume*, este întotdeauna centrat pe prezent. Tot prin prezent este înțeles și timpul: viitorul – ceea ce nu este încă prezent; trecutul – ceea ce nu mai este prezent.

Teoretizările timpului în domeniul filosofiei se reflectă și în modalitățile de tratare a acestui parametru în arta sunetelor. De la libertatea în interiorul normelor, muzica trece la negarea acestora. Pe lângă evitarea vechiului sistem de organizare a înălțimilor, revoluția acestui secol s-a manifestat mai ales la nivelul ritmului.

Compozitorii care nu părăsesc totuși sistemul tonal-funcțional explorează limitele acestuia: deși folosesc aceleași mijloace, îi încalcă regulile. La nivel ritmic, efectul barelor de măsură și al măsurilor era anulat, prin folosirea unor suprapuneri de ritmuri din cele mai diverse, utilizarea intensă a diviziunilor excepționale, apelarea la ritmuri alternative și asimetrice. Notația clasică rămâne doar un mijloc la care compozitorii au recurs, în principal, în vederea menținerii unei clarități vizuale a partiturii și pentru asigurarea unor puncte de reper, importante pentru relaționarea vocilor între ele. Pe lângă ritmurile giusto, o utilizare din ce în ce mai intensă o cunosc și ritmurile *rubato*, care prin alternarea momentelor de aglomerare și rarefiere ritmică dau senzația unor deformări libere a timpului.

Compozitorii celei de-a doua școli vieneze pregătesc, prin instaurarea sistemului atonal-dodecafonic și serial, drumul spre serialismul integral (Boulez 1954). Tot la mijlocul secolului XX, ca urmare a atenuării detaliilor percepute în cadrul unor lucrări în care determinismul exagerat duce la supraîncărcare, apare calculul stocastic (Xenakis a observat că prin metoda probabilistică se ajunge mult mai ușor la același rezultat). Compozitorii renunță treptat la un rol de autoritate și responsabilitate exclusive, reevaluând relațiile lor cu interpretul, pe de o parte, și cu publicul,

pe de alta. Ei încep să acorde libertate de inițiativă interpreților ajungându-se treptat la abandonarea oricărei indicații concrete în partitură, la aleatorismul liber. Astfel, este foarte probabil ca două versiuni ale aceleiași lucrări să nu fie nici măcar asemănătoare. Fie că este vorba de aleatorism la nivelul notației (al caracteristicilor sunetului) și al desfășurărilor interne sau al construcției formale a lucrării și a componentei orchestrale, acesta a condus la deplasarea atenției dinspre detaliu spre întregul opusului. În muzică încep să pătrundă calculele matematice, lucru întâlnit și în Antichitate, dar realizat acum la alt nivel, acela al predeterminării structurărilor interne a unei lucrări. În vederea evitării oricăror simetrii întâmplătoare, în numeroase cazuri, la baza alegerii și ordonării duratelor stă șirul lui Fibonacci, iar în altele, ritmurile sunt organizate cu ajutorul numerelor prime, a raporturilor matematice între diverse durate.

Datorită rapidelor dezvoltări tehnologice, în arta muzicală pătrund computerele, iar tehnicile electronice au provocat o bulversare de netăgăduit în concepția despre timpul muzical: ca și celelalte elemente ale muzicii, ritmul va fi și el calculat exact sau probabilistic de această mașină algoritmică ce poate suplini chiar gândirea muzicală și, cu atât mai mult, crearea de noi tipare ritmice nu va fi o problemă. Pe lângă actul compoziției care este asistat de computer, această tehnologie înlocuiește uneori și cealaltă verigă a fenomenului artistic muzical, interpretarea. Prin redarea muzicii de către mașină se elimină total omul și se asigură o recreare fidelă și invariabilă a lucrării. Apar astfel creațiile muzicale „de unică folosință”, scrise pentru a fi ascultate o singură dată¹. Cercetările au dus chiar la producerea unor noi efecte acustice, chiar paradoxale pentru percepție: sunete a căror înălțime pare să urce și să coboare simultan sau care par să accelereze și să încetinească în același timp.²

Stockhausen, în prima versiune a lucrării *Kontakte* (1959-1960) lărgiște modalitățile de tratare a duratelor și modurile de percepere a timpului, un eveniment sonor desfășurându-se într-un interval de timp oricât se vrea de lung, ceea ce până atunci nu era posibil din cauza constrângerilor fiziologice impuse. Prin coborârea în microstructura sunetului el îndreaptă atenția spre „aici” și „acum”.

Se ajunge treptat la apariția operei deschise, în care compozitorul oferă doar mijloacele de construcție a discursului sonor, urmând ca sintaxele să fie stabilite de interpret. În *Momente*, Stockhausen evită o desfășurare bine determinată a evenimentelor, în care fiecare moment este consecința precedentului său și cauza următorului. Astfel, atenția este îndreptată către fiecare moment prezent, format din verticalități care intersectează orizontalitatea temporală; „eternitatea nu începe la sfârșitul timpului, ci se întâlnește în fiecare moment.”³ Chiar dacă fiecare moment poate avea durate variabile (lucrarea este mobilă, unitatea de timp fiind la latitudinea dirijorului), modul său de lucru cu acestea dovedesc o dorință de manipulare încă foarte bine determinată a timpului.

---

¹ Vezi lucrările lui Lucian Mețianu compuse cu ajutorul computerului în baza unui algoritm unic pentru un anume ascultător, cu specificația clară de a fi ascultate o singură dată și apoi distruse.

² Dominique et Jean-Yves Bosseur, *Revolutions musicales. La musique contemporaine depuis 1945*, Minerve, 1986, 215.

³ Apud. Bosseur, *Revolutions musicales...*, 66.

Ca reacție la supraîncărcarea specifică unor curente muzicale, la mijlocul anilor '60 a apărut muzica minimalistă: o încercare de întoarcere la originile arhetipale ale muzicii. Cele două direcții (cea repetitiv transformățională și cea non-evolutivă) pun într-o nouă perspectivă temporalitatea acestei arte: acești compozitori explorează în lucrările lor întinderile temporale ca pe un întreg indivizibil și imobil pe care ascultătorul îl poate examina din toate unghiurile sau ca pe un fenomen a cărui evoluție poate fi studiată din interior, cu microscopul temporal, astfel încât să poată fi percepute transformările ce se petrec la nivelul fiecărei molecule, din perspectiva unui prezent mereu altul, dar continuu.

Ținând cont de procesele psihologice ce influențează percepția temporală, compozitorii au încercat să depășească limitele pe care caracterul discursiv le impune muzicii. Au încercat să facă auzită tăcerea, să oprească timpul sau să îl facă reversibil. Sunt tentative, iluzii sonore, printre care unele, din păcate, se validează doar în prezența unei explicații adiacente muzicii. Totuși, explorarea temporalității a contribuit la descoperirea de noi tehnici componistice, la investigarea conștientă a acestei dimensiuni specifice artei sonore.

Aurel Stroe - *Armonia*

Revenim la întrebările inițiale: Există lucrări muzicale în care timpul reprezintă mai mult decât o realitate imanentă? Este timpul muzical un parametru ce poate fi modelat? Răspunsul este clar, da: mulți compozitori și-au manifestat interesul în această direcție și au încercat, în diverse moduri, să depășească limitările pe care timpul le impune muzicii. Propunem, pentru ilustrarea acestor preocupări, o incursiune analitică în *Muzica de concert pentru pian, percuție și alămuri* a compozitorului român Aurel Stroe.

Aurel Stroe este un muzician în creația căruia interesul pentru temporalitate a găsit un sprijin în studiile sale anterioare de matematică și în muzica asistată de calculator. Această fuziune intimă între muzică și matematică s-a reflectat și în studiile sale teoretice, autorul aducând în muzică concepte inovatoare, cum ar fi cel de „muzică morfogenetică” sau teoria „claselor de compoziții”. Stroe explorează temporalitatea în mod diferit în lucrările sale: parcurgerea temporală a unui profil spațial în *Arcade*, reconstituirea timpului în lucrarea „*În vis desfacem timpurile suprapuse*”, înghețarea timpului în *Laude I* etc.

Muzica de concert pentru pian, percuție și alămuri, scrisă în 1964, este structurată în 4 părți. Un lucru mai puțin obișnuit este faptul că a doua și a patra dintre acestea sunt perfect identice. Ele sunt construite pe baza unui singur acord, fapt care le conferă un caracter minimalist și reflectă atenția pe care autorul o acordă capacităților expresive ale fiecărui parametru sonor în parte. În acest caz, **armonia**, care dă și titlul celor două părți, este cea care creează cadrul sonor pe fundalul căruia se poate observa plasarea în timp a acestei mișcări.

Cele 10 voci, o formație compactă formată numai din alămuri (4 trompete, 4 corni grupați 2 câte 2 și 4 tromboane), care participă la formarea acestui acord, realizează, prin intrări succesive, acoperirea aproape completă a totalului cromatic,

lipsind notele *sol* și *sib*. Singurul parametru care evoluează este intensitatea, iar conturarea unei imagini de mază sonoră care se îndreaptă spre un climax central se realizează printr-o polifonie de atacuri, în care nu există incidente verticale.

Irinel Anghel¹ vorbește despre o tendință care se manifestă în mai multe lucrări ale lui Aurel Stroe și care se reflectă și aici: cea a muzicii nonevolutive, o muzică în care nu se mai percepe o pulsație de bază și, prin urmare, percepția temporală este cvasi înghețată. Se creează astfel impresia unei mișcări minime, ca aceea a unui plămân imens, impresia unui singur gest de devenire sonoră lentă în care se parcurge drumul de la *pp* la *ff* și înapoi.

Climaxul se situează exact în punctul de simetrie al părții, la măsura 12 din 23. Simetria de dinamică se completează și cu o simetrie ritmică în oglindă. Prima jumătate a părții este creată în baza unui algoritm, în care sunt folosite doar cinci durate. Ca și în lucrarea *Arcade*, compusă cu doar doi ani înainte, gândirea matematică a compozitorului a ales pentru fiecare durată, luând ca unitate șaisprezecimea, câte un număr din șirul lui Fibonacci: 5, 8, 13, 21, 34.

Simetria se realizează la 9 din cele 10 voci în jurul unei „durate pivot”, iar la trombonul 3 îmbinarea se realizează conjunct, fără durată de legătură. Preocuparea pentru formalizare se observă și în construirea acestor „durate pivot”, concepute în baza unor grupe simetrice de câte 3 elemente, înlănțuite conjunct, creându-se astfel o analogie la nivelul duratelor cu modurile cu transpoziție limitată ale lui Olivier Messiaen.

Algoritmul care stă la baza alegerii acestor durate se bazează pe 3 repetări ale formulei numerice 4: 4: 6, ultima dintre ele incompletă. Va rezulta astfel succesiunea cu simetrie de oglindă 4: 4: 6: 4: 4: 6: 4: 4. Acestea vor reprezenta diferențele în număr de șaisprezecimi dintre „duratele pivot” folosite, lăsând la o parte cazul trombonului 3, la care simetria nu se realizează în jurul unei durate centrale:

4:	4:	6:	4:	4:	6:	4:	4
4	8	12	18	22	26	32	36 40

Simetria, un procedeu frecvent întâlnit încă din Baroc, aplicată de data aceasta duratelor, se poate observa mai ușor în tabelul următor. Inclusiv pauza inițială se regăsește simetric la sfârșit, iar importanța acordată acestor momente de tăcere se poate observa la finalul părții prin introducerea a încă 4 șaisprezecimi de pauză la fiecare voce. În contextul unei scriituri metrice clasice (4/4), această completare cu pauze nu dezechilibrează structura simetrică a mișcării, ci doar asigură un final „concomitent” la toate instrumentele, final în care și aceste pauze de șaisprezecimi devin parte constitutivă a lucrării:

---

¹ Irinel Anghel, *Orientări, direcții, curente ale muzicii românești din a doua jumătate a secolului XX*, Editura Muzicală a Uniunii compozitorilor și Muzicologilor din România, București, 1997, 38.

	7	34	13	21	05	08	08	34	05	21	13	26	13	21	05	34	08	08	05	21
13	34	7 + 4																		
	9	21	05	08	34	13	13	05	08	34	21	22	21	34	08	05	13	13	34	08
05	21	9 + 4																		
	18	08	34	13	21	05	21	05	08	13	34	04	34	13	08	05	21	05	21	13
34	08	18 + 4																		
	16	13	21	05	34	08	05	34	21	13	08	08	08	13	21	34	05	08	34	05
21	13	16 + 4																		
	2	08	05	34	13	21	21	13	34	08	05	36	05	08	34	13	21	21	13	34
05	08	2 + 4																		
	4	34	21	05	08	13	13	21	34	05	08	32	08	05	34	21	13	13	08	05
21	34	4 + 4																		
	14	05	08	34	13	21	34	13	05	08	21	12	21	08	05	13	34	21	13	34
08	05	14 + 4																		
	13	34	21	08	05	34	08	21	05	13	40	13	05	21	08	34	05	08	21	
34	13	+ 4																		
	20	05	08	13	21	34	05	08	13	21	34	34	21	13	08	05	34	21	13	
08	05	20 + 4																		
	11	21	13	08	05	34	08	21	13	34	05	18	05	34	13	21	08	34	05	08
13	21	11 + 4																		

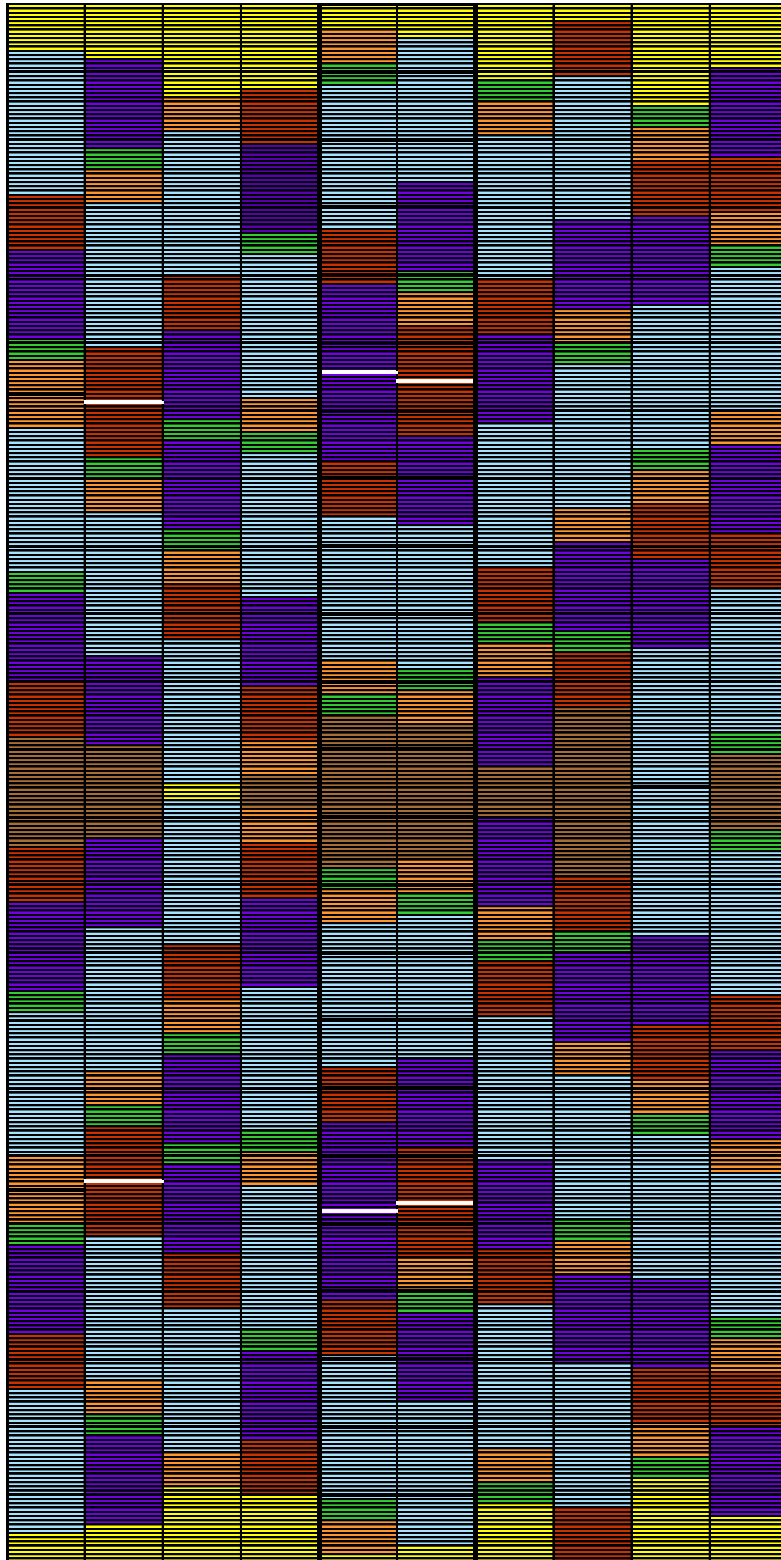
Redăm alăturat schema¹ acestei polifonii de atacuri și duratele (în număr de șaisprezecimi) grupate pe instrumente și măsuri.

Legenda:

durate pivot

¹ Pentru o cuprindere vizuală mai ușoară a schemelor am subliniat printr-un chenar poziția cornilor, care constituie punctul de simetrie verticală a partiturii (rândurile 3-4).

Graficul polifoniei de atacuri

Un fenomen aparent inexplicabil pentru cercetător este apariția a 4 șaisprecimi de pauză ca durată pivot în măsura 12, la trompeta 3. O explicație posibilă apare însă din perspectiva psihologiei percepției: un sunet ținut, în cazul nostru un acord, chiar dacă este în *ff*, după momentul atacului începe să-și piardă din energie. Aici, datorită pauzei, acest cluster întins pe aproape două octave sărăcește cu un element, dar revenirea lui va accentua, chiar dacă la un nivel aproape insesizabil, nuanța de *ff* de la care se va descrește treptat până la final.

Fiecare instrument realizează până la durata/momentul care reprezintă punctul de simetrie un număr de 10 atacuri/10 durate. Acestea sunt grupate în așa fel, încât fiecare din cele 5 durate se repetă de două ori în fiecare dintre cele două secțiuni simetrice.

Aceeași distribuție egală, de câte două elemente, se întâlnește și pe „verticală”: instrumentele execută două câte două aceeași durată, chiar dacă ea este decalată temporal, datorită pauzelor inițiale care ajută la realizarea unei construiți treptate a acordului. Notând fiecare dintre cele 5 durate cu numere de la 1 la 5 pentru o vizualizare mai ușoară și lăsând la o parte pauzele inițiale și durata centrală, va rezulta pentru fiecare jumătate a *Armoniei*, o matrice de 10 pe 10 durate:

$$5 = 1; 8 = 2; 13 = 3; 21 = 4; 34 = 5.$$

5	3	4	1	2	2	5	1	4
3					3	1	2	5
4	1	2	5	3	4	1	2	3
4					4	1	2	3
2	5	3	4	1	1	5	4	3
5					1	5	4	3
3	4	1	5	2	2			
2					2			
2	1	5	3	4	4	3	5	2
1					3	4	5	1
5	4	1	2	3	3	4	5	1
2					5	3	1	2
1	2	5	3	4	5	3	1	2
4					5	2	4	1
3	5	4	2	1	1	2	3	4
3					1	2	3	4
1	2	3	4	5	2	4	3	5
5					2	4	3	5
4	3	2	1	5	2	4	3	5
1					2	4	3	5

Pe orizontală se poate observa o structură compusă din două serii a câte 5 durate diferite. Observăm și aici câteva relații de simetrie de translație sau în oglindă și ordonări ale elementelor realizate prin permutarea lor față de alte serii, dar nu se poate identifica un algoritm unitar în această direcție. Se poate vorbi totuși de o serie ritmică de 5 durate, fiind respectat principiul serial de nerepetare a unei durate până la epuizarea totală a elementelor.

De fapt, în acest opus compozitorul utilizează pentru prima dată automatul PRAT, o „mașină de compus care, printr-un procedeu de atribuire, stabilește duratele sunetelor”¹. Acesta creează astfel senzația de „curgere aparentă a timpului”², în perceperea căruia memoria joacă un rol important. Datorită faptului că memoria prezentului nu înregistrează evenimentele uniforme, lipsite de pregnanță, memoria involuntară este singura care rămâne activă. „Mașinăria” realizează de fapt un timp virtual, care pornește de la minus infinit și merge până la plus infinit, din care noi experimentăm doar un segment.

Până aici totul pare să fie o realizare componistică modernă, conceptuală, realizată prin mijloace avangardiste pentru acea vreme. Așa cum orice perspectivă nouă se observă și se înțelege mai ușor prin contrast, și aici ideile inovatoare în ceea ce privește temporalitatea sunt prezentate totuși pe fundalul unor concepte clasice:

CLASIC	MODERN
armonia (acord)	→ <i>cluster</i> (aproape totalul cromatic)
notația metrică (4/4)	→ lipsa unei pulsații de bază
simetria	→ simetria în oglindă a întregii părți
complementaritatea ritmică	→ „serii” ritmice, șirul lui Fibonacci
varietatea ritmică	→ minimalism
măsuri complete	→ importanța acordată pauzei (tăcerii)
nuanțe clasice	→ un singur gest dinamic, simetric
gradație dinamică	→ perceperea unei imobilități temporale
sunete naturale, fără efecte	→ un singur acord, mereu reconfigurat
atacuri <i>non vibrato</i>	→ polifonie de atacuri
grup clasic de instrumente	→ folosirea automatului PRAT

Această lucrare este un exemplu tipic de muzică conceptuală, în care compozitorul pornește de la structuri abstracte, *hors-temps*, construite după modele matematice și deducții logice (proporții, simetrii) și le proiectează în concretul spațiului sonor și într-un cadru temporal. Modul de prezentare a acestui acord creează impresia studierii sale în afara unui context (ca într-un experiment în care atenția se deplasează continuu între diversele armonice), o senzație de explorare a sa din unghiuri mereu diferite, ca sub incidența unei lumini schimbătoare. Putem face o analogie între această impresie și concepția bergsoniană de „timp spațializat”,

¹ Horia Șurianu, *Aurel Stroe – Profil (I)*, în *Revista Muzica*, București, Nr. 7/1981, 42.

² *Ibid.*, 42.

conform căreia în actul percepției (spre deosebire de memorie) un eveniment este extras din contextul său temporal și înghețat într-o stare în care pot fi identificate proprietățile sale obiective. Așa cum spațialitatea este mai ușor de apreciat decât temporalitatea, spațialitatea armoniei constituie aici mijlocul potrivit pentru realizarea unor perspective temporale noi.

Întemeierea filosofiei și ateismul la tânărul Heidegger

– Prolegomene la o perspectivă existențial-ontologică –

István KIRÁLY V.
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj,
Departamentul de Filosofie

Cuvinte cheie: Heidegger Martin, întemeierea filosofiei, facticitate, fenomenologie, hermeneutică, moarte, ateism, filosofia religiei

Rezumat: Lucrarea examinează, dintr-o perspectivă care este ea însăși existențial-ontologică, felul în care, într-un text de tinerețe a lui Martin Heidegger, *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles (Anzeige der hermeneutischen Situation)*[1922] – în care se conturează deja câteva elemente definitorii și pentru concepțiile expuse în *Ființă și timp* – meditația despre condițiile și situarea hermeneutică ale filosofării totdeauna vii și actuale, se lărgește de fapt într-o chestionare despre originile, temeiurile, esența și sensul filosofiei ca atare. Meditație în și prin care filosofia se identifică și se întemeiază ca fiind pe de o parte tocmai un mod de a fi al „Dasein-ului uman” (*menschliches Dasein*) muritor, adică un mod factic de a fi al acestuia care, pe de altă parte, ea însăși originează din și în viața factică a omului tocmai cu rostul de a fi modalitatea prin care această ființare – adică noi înșine – se întoarce spre problematizarea posibilităților sale existențiale chiar prin asumarea poveirii și a „greutății” interogației radicale. Care deci merge și trebuie să meargă el însuși și în mod decis – de aceea funciarmente „fără Dumnezeu” și prin urmare *a-teu* – până la rădăcinile istorice și ontologice ale unui **prezent** con-temporalizat (*mitzeitigt*) atât cu **trecutul** cât și cu orizonturile existențiale **viitoare** ale posibilităților factic asumate.

E-mail: kiraly_philobib@yahoo.com

*

Motto:

„Die Streblichen sind die Menschen. Sie heissen Sterblichen, weil sie sterben können. Sterben heisst: den Tod als Tod vermögen. Die vernünftigen Lebewesen müssen erst Sterblichen **werden**.”

Martin Heidegger¹

Orice discuție despre „întemeiere” se realizează, de regulă, prin referire directă sau implicată, la ceea ce a fost formulat de către Leibniz drept **principiul**

---

¹ „Muritorii sunt oamenii. Ei se cheamă muritori, deoarece **pot** muri. A muri înseamnă **a face posibilă moartea ca moarte**. Ființele raționale trebuie mai înainte **să devină** muritori.” Martin Heidegger: *Das Ding* In: M. H.: *Das Ding und Die Sprache* – A dolog és A nyelv (Ediție bilingvă, maghiaro-germană, Sylvester János Könyvtár, Sárovar, 2000, p. 41 (trad. și subl. I.K.V.)

rațiunii suficiente. Ori, în fond, acest principiu pune în mișcare – adică: aduce în chestionare – în primul rând și tocmai întrebarea: **De ce?**

Când discutăm însă probleme cum este și chestiunea întemeierii **filosofiei**, atunci de la început ni se pare hotărâtor să încercăm să lămurim – dar și să realizăm – **condițiile și situarea hermeneutică** ale unei asemenea meditații. Iar primul dintre aspectele care intră aici în joc trebuie să fie, credem, precizarea și conturarea faptului că perspectiva existențial-ontologică din care am hotărât să prefigurăm aici problema întemeierii filosofiei nu este, desigur, „aleasă” în mod întâmplător dintr-o gamă multiplă de „posibilități” aflate în mod indiferent la îndemână... și că alegerea ei nu este determinată nici doar de către înclinațiile „profesionale” de „specialitate” ale autorului, ci ea este pusă în mișcare din unicul motiv că, pe de o parte **aparține...** iar pe de altă parte **ținește** tocmai acel **orizont și domeniu**, de care și problema însăși a întemeierii filosofiei aparține și țâșnește la rândul ei în mod cu totul organic și esențial.

Întrucât și aceste aspecte fac parte din lămurirea hermeneutică a **situației** și a **motivațiilor** în - și din care se conturează și se desfășoară interogația prezentă, este cu siguranță necesară și evidențierea lor mai detaliată. Căci faptul că perspectiva ontologico-existențială pe de o parte **aparține** și, pe de altă parte, **ținește** tocmai orizontul și domeniul de care aparține la rândul ei și problematica întemeierii filosofiei, constituie în fond și **motivul** – la fel de esențial – pentru care, cel puțin noi, suntem în fond și în genere **interesați** de „problema” ei. Am preciza însă, tot de la început, și faptul că noi folosim aici termenul „interesat” în sensul său propriu și etimologic atestat. Căci, cum se știe, cuvântul „interesat” provine – etimologic – din latinescul *inter esse*, care înseamnă însă tocmai „a fi în interiorul și între” elementele a ceva... sau a fi între ceva ce-și constituie co-vizarea și co-apartenența prin chiar existența a ceea ce este vizat la rândul său ca fiind exact „între”. A fi deci „**interesat** de ceva” înseamnă de fapt a fi – mai precis: a se **situa** – în interiorul și în „crăpăturile” orizontului **acelui** ceva... iar eforturile exprese de înțelegere și de interpretare ale acestui „ceva” nici nu sunt în fond alt-ceva, decât strădanii de a înțelege, dar și de a **realiza** tocmai **problematicitatea** acestei interiorități și problematicitatea acestei „aflări între”.

Mai pe scurt: într-o problemă cum este cea a întemeierii filosofiei, noi nu tematizăm în fond nimic ce ar fi „exterior” nouă sau filosofiei și, prin urmare, nimic ce ar fi străin de ființa noastră, ci de fapt ne tematizăm propria noastră existență tocmai ca **filosofând fiind** și tocmai **deoarece suntem** filosofând!!! Motivul decisiv și esențial pentru care eu **sunt** sau noi **suntem** ori putem fi într-adevăr **interesați** de problema filosofiei și a întemeierii sale este deci acela că, cel puțin „eu însumi”, mă știu și mă tem gânditor, și, de aceea – pur și simplu – aș vrea ca, în limita posibilităților, să și înțeleg acest lucru și semnificațiile lui! Aș preciza – însă și iarăși – că și expresia „în limita posibilităților” trebuie luată aici în sens propriu, căci ea vrea să spună exact faptul că am încerca și ne-am strădui să concepem, să înțelegem și să conturăm cauza întemeierii filosofiei tocmai ca pe **o posibilitate** aparținând **nouă** înșine și **lumii** noastre!

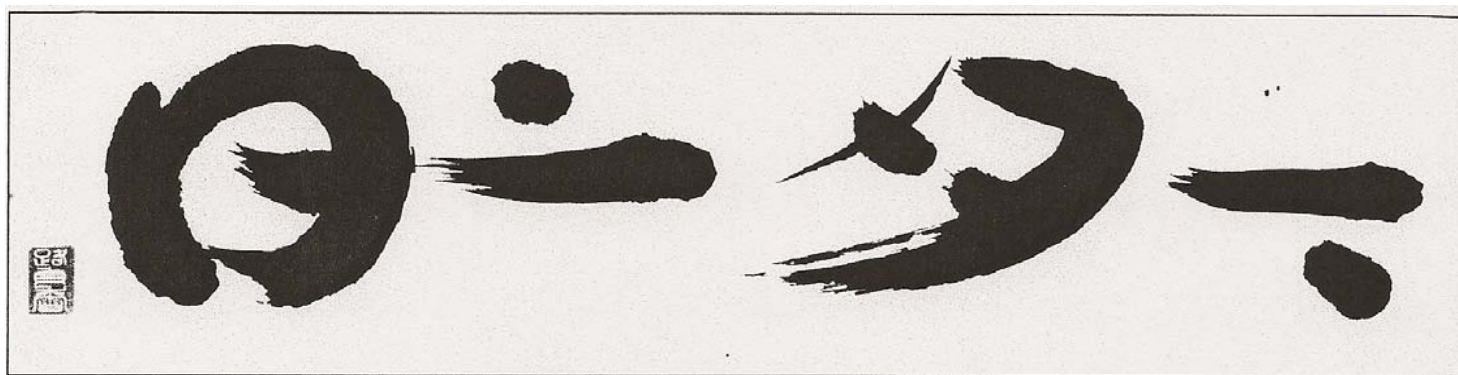
Prin urmare, dacă discutăm aici chestiunea întemeierii filosofiei, atunci acest lucru va trebui să însemne – de fapt și **în mod principal** – întrebarea și

lămurirea întrebării: **De ce se face – de ce „fac” și eu – filosofie?** Adică: **De ce „se” filosofează în fond?** Sau, și mai precis: **De ce anume filosofează omul?**

Pe acest parcurs interogativ trebuie însă să (ne) fie încă din start foarte limpede și trebuie asumat în mod expres și faptul că, pe de o parte, formulând și „punând” în mod efectiv și conturat această întrebare, noi totodată – și oarecum în mod automat – punem în mișcare și o serie de **alte** întrebări, și că, pe de altă parte, exigența „suficienței” rașunilor din principiul rașunii suficiente ne solicită implicit și efortul ca aceste întrebări – în aparență colaterale – să nu fie lăsate în zona obscură a presuposițiilor, ci, ele să fie chestionate și formulate – adică: puse! – în mod cât se poate de explicit. Ori, prima dintre aceste întrebări rămase și chiar lăsate îndeobște ne-explicitate cu ocazia întrebărilor cu privire la filosofie și la temeiurile ei, este cu siguranța întrebarea: **Cine filosofează de fapt?** Iar apoi – împreună cu aceasta – întrebarea: **Cui și cum anume îi „aparține” în fond filosofia?**

Ca atare, putem constata că, deși pare să fie limpede că doar explicitarea întrebărilor de mai sus – adică: **De ce se filosofează?** și **Cine anume filosofează?** – ne-ar putea conduce și spre realizarea și conturarea a **Ce anume este și ar putea fi filosofia?** și **Care anume ar fi „obiectul” și sarcinile, chemările ei? etc.,** (întrebări legate deci cât se poate de organic de temeiurile și, prin urmare, de esența filosofiei) filosofarea însăși este totuși îndeobște privită ca fiind mai degrabă agitația și secreția unui fel de „spirit de adevăr” inponderal, schematic și într-atât de „înălțat”, „rarefiat” și „distilat”, încât într-adevăr ea ajunge să devină deja perfect „incolor”, „inodor” și realmente lipsit de orice „gust”... Și/sau un fel de „știința” (profesională, profesorală și universitară indiferentă) „universală a universalului”... Sau, dimpotrivă, drept derularea mai mult mecanică a unor „cercetări” disciplinare și „terminologice” circumscrise, care nici nu mai necesită de fiecare dată explicitarea și lămurirea problemelor fundamentelor și a întemeierii.

Analizele – inevitabil sumare – ce urmează aici, se vor concentra de aceea tocmai asupra acestor întrebări. Iar în acest demers ele se vor folosi de șansele un dialog explicitator cu un text heideggerian de tinerete care – fără să fie neapărat mai puțin cunoscut „publicului” și specialiștilor în cauză – este totuși mai puțin prezent și „cântărit” nu numai în studiile dedicate filosofiei sale, dar și în chestionările cu privire la temeiurile și întemeierea filosofiei.

Soarele la răsărit, luna la apus
(Caligrafie de Rodica Frențiu)

E vorba de un scurt text intitulat *Interpretări fenomenologice la Aristotel* purtând subtitlul *Semnălarea situației hermeneutice*.¹ El a fost elaborat de către Martin Heidegger în anul 1922 cu scopul de a-și susține candidatura simultană la două posturi de „profesor extraordinar”, unul la Universitatea din Göttingen, celălalt la Universitatea din Marburg. La prima universitate el este refuzat – în esență pe motivul că spiritul cercetărilor sale nu este în acord cu tradiția universității respective –, însă, la Marburg candidatura lui Heidegger este acceptată, în principal în consecința referatelor apreciative făcute acestui text de către prestigioșii Paul Natorp și Nicolai Hartmann.²

Trebuie să precizăm că în textul heideggerian – *expressis verbis* – nu se spune mai nimic despre „întemeiere” sau „fundamentare”. El vorbește însă extrem de concentrat și totuși amplu despre FILOSOFIE, despre esența, sensul și specificul ei. Iar cu acest prilej – în confluența gândurilor – în text se conturează și o meditație deosebit de puternică, radicală și articulată și despre „întemeierea” filosofiei.

Desigur, o asemenea investigație fenomenologică și hermeneutică nu întemeiază și, evident, nici nu discută despre „întemeiere” în felul că ea ar prezenta filosofia ca fiind un gen de „știință originară” sau „primară” (*Urwissenschaft*) de recuperat, din care ar răsări și s-ar ramifica apoi istoric diferitele discipline și/sau domenii științifice și existențiale. Ea nu sondează nici „filosoficitatea” condițiilor (epistemologice) interne de derivare formală și/sau tematică – din principii sau „fundamente axiomatice” – asigurând apoi „coerența” teoriilor din interiorul unor înfăptuiri sau „discipline de cunoaștere”, în cazul de față: filosofiei. Nu! Caracterul întemeiat și „întemeietor”, originar și fundamental al filosofiei izvoarește și rezidă aici tocmai din și în esența a ceea ce este identificat și numit acum „obiectul” ei. Și – în strânsă legătură cu aceasta – mai ales din și în sensul și semnificația ei de a fi **activitate și asumare expresă**. Activitate și asumare în care – și prin care – se întemeiază în fond și filosofia însăși.

---

¹ Vezi: Martin Heidegger: *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles (Anzeige der hermeneutischen Situation) – Fenomenológiai Aristotelés-Interpretációk (A hermeneutikai szituáció jelzésére)* [Ediție bilingvă, germano-maghiară] In: *Existencia*, Societas Philosophia Classica, Szeged-Budapest, 1996-97

² În mod interesant – poate chiar ciudat – copia textului a fost păstrată și regăsită tocmai la Göttingen (unde deci prezentarea lui Heidegger a fost refuzată), dar cercetătorii operei heideggeriene „știau” despre existența lui, dintr-o scrisoare în care încă tânărul filosof îl „ține la curent” pe Paul Natorp despre evoluția investigațiilor sale aristoteliene. Pentru prima oară, textul *Interpretărilor fenomenologice la Aristotel* a fost publicat doar în 1989 în *Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften*, Band 6/1989, cu o prefață de Hans-Georg Gadamer, intitulată – nu foarte nimerit după părerea noastră – *Heideggers „theologische” Jugendschrift*. De atunci – ca și în ediția folosită de noi – acest titlu trece drept un fel de „subtitlu” al textului. Totuși intenția, destul de evidentă a lui Gadamer în acordarea acestui titlu prefeței sale, a fost cu siguranța și acela de a „înlesni” apropierea unui public cât mai larg și nu rareori stăpânit de prejudecăți și chiar aversiuni de natură teologică și religioasă față de gândirea lui Martin Heidegger

Altfel spus, filosofia se întemeiază și ea însăși fundamentează tocmai în și prin faptul recunoașterii, dezvăluirii și explicitării sale ca fiind – ea însăși! – **un mod de a fi al Dasein-ului**. Mai precis, un mod de a fi al ființării numită în aceste texte încă **om**. Filosofia nu se mai recunoaște și nu se mai identifică deci ca fiind pur și simplu o „teorie” – nici a ceva ce altfel ar fi „ne”-teoretic și nici în sensul unui instrument specializat în atingerea unor obiecte și obiective cognitive specifice (fie ele conturate sau, dimpotrivă, stratosferice și ideale) – ci „doar” ca „unul” dintre modurile diferite în și prin care omul își **realizează și își desfășoară factic și efectiv existența sa în și prin timp**. Căci tocmai omul filosofează și tocmai omul există – deci: este! – filosofând! Și doar ființarea care există filosofând, numai aceea **poate** în genere înfățișa existența ca existență, adică existența sa, ființarea și ființa ca fiind (o) **problemă... deschisă posibilului**. Numai omul poate – și chiar este nevoit – deci, să se problematizeze pe sine ca ființare cu privire la caracterul și raportul ei de ființă... adică drept ființare care este legată și orientată totodată spre și de celelalte ființări, adică spre și de lume.

Filosofia este prin urmare tocmai **acel mod de a fi** al ființării numite deci în aceste texte încă „om” – ființare umană (*menschliches Dasein*) – în și prin care el își problematizează ființa tocmai cu privire la problema și problematicitatea de nedepășit a faptului că el însuși **este** și că – astfel – el **trebuie și este nevoit** să fie! Deci ca fiind ceva-cineva pentru care ființa și ființarea este o problemă, o asumare, o însărcinare, un risc și o posibilitate sălășluită în tocmai existența lui. Pe scurt: filosofia este una dintre posibilitățile și nevoințele nu numai **esențiale** dar și **exclusive** ale omului. Atotștiutorii – printre altele – nici nu filosofează,¹ cum nu filosofiază nici ființările care – fără să existe – doar „sunt”...

Din start este limpede prin urmare faptul că, ceea ce trebuie să numim aici „întemeierea” filosofiei și filosofia ca „întemeiere”, nu sunt și nici nu pot fi în nici un chip vreo „epistemologie” sau vreo „logică” a filosofiei, și cu atât mai puțin o propedeutică pur preparatorie ori vreo „metateorie” a ei, ci numai **efectivitatea interogării, căutării – dar și al articulării – esenței, a sensurilor, a „greutății” și „apăsării” ei!!!** Motiv pentru care în aceste texte Heidegger numește această efectivitate tocmai „**facticitate**” sau „**viața factică**”.

---

¹ Dimpotrivă caracterul *tâmp* – original, constitutiv și de nedepășit – al „atotștiinței” și al „atotștiutorului” este format și structurat tocmai de- și prin faptul că, chiar dacă așa ceva ar putea eventual „ști tot”... niciodată și nicidecum nu ar putea însă să știe, că, în genere, el „știe!”. Cum nici faptul că „știe tot”, nu-l poate ști nicidecum și deloc. Căci pentru constituirea acestei știiri, a acestei conștiințe și cunoașteri despre faptul de a ști, este necesară tocmai **experiența științei ne-științei**. Adică **experiența** cunoașterii **lipsei** cunoștințelor! Este deci necesară experiența acelei științe despre **ne-știință**, a acelei cunoașteri – știiri – despre **ne-cunoaștere**, pe care noi oamenii o numim încă din zorile filosofiei: **întrebare și interogație**. Atotștiutorului nu i se poate ivi nici măcar o singură întrebare. Altfel el nici nu s-ar putea numi „atotștiutor”, desigur de către întrebătorii... care între-timp nu prea gândesc... și ca atare nici nu prea se înțeleg pe sine înșiși.

Departa de a fi deci pură „teorie”, filosofia este – ca mod de a fi al omului – un mod de a fi al **vieții factice**. Mai precis, filosofia este tocmai **acel** mod de a fi al vieții factice, în și prin care viața faptică **însăși** se **re-întoarce** către sine – problematizându-se, deschizându-se și depășindu-se, transcendându-se în permanență. Și mai exact: prin care viața faptică **este făcută** – prin asumare și efort – să se reîntoarcă în mod explicit și deschizător către- și la sine.

Ori, această întoarcere și reîntoarcere au loc, desigur și de fiecare dată, într-un „prezent viu” (*lebendige Gegenwart*), din care – pornind deci din problematicitatea căreia –, ele sunt **istorice, adică situate!** De aceea, primul act al întemeierii nu poate fi altceva, decât chiar aducerea la suprafață și punerea în funcționare efectivă tocmai a acestei situații. Deci: **hermeneutica!** Din acest motiv poartă textul despre care este vorba aici și subtitlul: *Semnalarea situației hermeneutice (Anzeige der hermeneutischen Situation)*. Deoarece: „...potrivit caracterului său de ființă (*Seinscharakter*), însăși cercetarea filosofică este ceva ce nici o „epocă” („*Zeit*”) ... nu și-o poate împrumuta de la alta; cercetarea filosofică este în același timp și ceva ce – dacă s-a înțeles pe sine și dacă a înțeles sensul și capacitățile performanțelor sale care rezidă în *Dasein*-ul uman – nu poate avea niciodată pretenția de a prelua de la generațiile viitoare greutatea și apăsarea grijii (*Bekümmernung*) interogației radicale. Această greutate nu poate fi și nici nu trebuie să fie preluată.”¹ Cu precizarea că termenul „radical” este utilizat aici în mod consecvent în sensul său propriu, adică: **mergând până la rădăcini**.

Este deci limpede că cercetarea filosofică este identificată aici ca fiind ceva de genul **asumării**, adică asumarea de fiecare dată **actuală** și faptică – prin urmare aflată *in actu* – a greutății și apăsării grijii **interogației radicale**. Filosofia este deci ceva ce niciodată nu doar „se continuă” sau se „sfârșește”, ci mai degrabă se re-naște – **este deci adusă la o nouă și reluată re-naștere** – în fiecare epocă prin și în funcție de asumarea unor sfidări existențiale, deopotrivă originare, prezente și istorice – adică asumarea apăsării povarei interogației radicale –, care vizează în mod particular și în act, fiecare epocă și fiecare generație **actuală** în parte.

Iar caracterul de **ființă, de existență** al filosofiei se originează tocmai în faptul că ea însăși nu este decât un **mod de a fi** al *Dasein*-ului uman, un mod de a fi al prezenței umane situate. Adică, filosofia este tocmai **acel** mod de a fi al omului care are **ca obiect** – în mod necesar, propriu și în primul rând – tocmai **această** ființare ca ființare și facticitatea vieții sale (*faktisches Leben*). Obiect pe care filosofia astfel înțelege și conturată îl examinează-cercetează și problematizează chiar cu privire la **caracterul ei de ființă!**

Filosofia **nu** este deci așezată sau introdusă din exterior – ori în vreun alt mod artificial – în ființă, de aceea nici ființa și problema ființei nu „intră” din exterior și artificial în filosofie, ci tocmai și numai prin existența omului. Adică prin existența celui care filosofează. Cum spune chiar Heidegger „...cercetarea filosofică însăși dă și constituie (*ausmacht*) un „cum” determinat al vieții factice, și, ca atare,

---

¹ Vezi, M. Heidegger, *Idem* p. 6

ea își și se **con-temporalizează** (*mitzeitigt*) deja și cu ființa de fiecare dată concretă a vieții – deci nu ca un fel de aplicație ulterioară...”¹

Înainte de a merge mai departe, trebuie să atragem însă atenția și să precizăm împrejurarea că în termenul de „facticitate” și în cel de viață „factică” – deși în mod evident ei derivă din latinescul *factum* – Heidegger are totuși în vedere pe de o parte semnificațiile lui mai vechi, și, pe de altă parte, cele care s-au păstrat și desfășurat mai mult în latina populară. Or, în aceste sensuri și semnificații *factum* nu înseamnă ceva „dat” și nici „fapte” (în sens să zicem pozitivist), ci tocmai **fapta** văzută în efectivitatea realizării sale, adică **drept act**. Ceea ce este deci esențial în „facticitate”, acela este tocmai **dinamica actului** care este adusă la conturarea **efectivității** sale în chiar **actualitatea** lui. Astfel – potrivit și unei observații a lui H-G. Gadamer – Heidegger concepe și utilizează termenul de „facticitate” exact ca un „contra-concept” (*Gegenbegriff*), adică ca ceva ce este chiar contra- a ceea ce în idealismul german a fost numit „conștiință”, „conștiință de sine” sau, la Husserl, „Eul transcendentă”².

Numai că viața factică este focalizată și articulată în primul rând de către **grijă** și de către **ingijire**. Iar tocmai în această dinamică a preocupărilor umane grijului și îngrijitoare se constituie de fapt **lumea**, atât ca lume înconjurătoare, ca lume comună cu alții, cât și ca lume proprie.

Grija și îngrijirea „fac” însă ca viața să fie și să se și simtă **greă**. De aceea, viața se și străduiește factic mereu ca, pe de o parte să se afunde în direcțiile și în obiectele grijilor sale și, pe de altă parte și în același timp, **să ușureze** greutatea apăsătoare a grijilor ei. Iar acestea, împreună, constituie ceea ce Heidegger numește tendința de **decădere** a vieții factice. Precizăm că „decăderea” are aici un sens desigur strict ontologic, ca atare ea nu este decât tendința de a se evita – ușurându-se pe sine – a vieții! Nu este deci vorba despre vreo decădere față de niște „epoci de aur” sau față de niște stări paradisiace de odinioară și decăderea nu este nici ceva ce are loc doar ocazional sau ar fi caracteristic numai unui anumit timp. Dimpotrivă: decăderea provine din caracterul **constitutiv** pentru viața factică a omului a faptului că ea este structurată de către grijă. Grija care-l poartă pe om în primul rând către **ființarea-obiect** a grijilor sale și care, în același timp, îl îndeamnă pe om mereu către ușurarea apăsării ei. Decăderea este deci un „cum” ontologic, intențional-factic al vieții.³

Cum este de fapt și în fond și filosofia! Luată în această determinare, esența și sarcina factică a filosofiei nu pot fi **decât** acelea de a se constitui într-o **contra-tendință** – tot factică! – la tendința de decădere la fel de factică, proprie vieții factice. Dacă deci viața factică are tendința de a ușura..., atunci – serios vorbind – sarcina factică-efectivă a filosofiei nu poate consta în elaborarea vreunor programe ce ar conduce la stări ideale și utopice,⁴ ci, înainte de toate, ea stă în chiar **îngreu-**

---

¹ Idem p.8

² Mai vezi și Hans-Georg. Gadamer: *Heidegger și grecii*, Cluj, Editura Apostrof, 1999, p. 10

³ Vezi, M. Heidegger, idem p. 12

⁴ Ibidem

narea „lucrurilor” deja ușurate! Adică, în arătarea, atenționarea asupra greutateii și complexității lor.

Dacă însă tendința de decădere constă într-adevăr în evitarea și ușurarea propriei vieții factice cotidiene, atunci această tendință de evitare și de ușurare poate fi identificată înainte de toate tocmai în atitudinea și în raportul ei obișnuit față de **moarte**. Căci moartea este ceva ce, pe de o parte, este o amenințare a vieții ca atare, dar, în același timp, ea este, pe de altă parte, și un **cum** al vieții. Moartea nu este „dincolo” de viață, căci viața umană este în permanență, de fiecare dată și factic în așa fel încât ea este finită, adică muritoare. În același timp, nimic nu este mai „grea” vieții, decât greutatea și apăsarea morții. De aceea, nimic nu îmbie și nu îndeamnă mai mult la ușurarea apăsării ei, decât tocmai moartea!

În raport cu și **împotriva** acestei tendințe trebuie prin urmare să se desfășoare cercetarea filosofică responsabilă. Ea trebuie deci să asigure *Dasein*-ului uman moartea **lui** ca fiind o certitudine care se află tocmai în fața lui, adică în fața noastră. Deci fără vreo metafizică a nemuririi și fără metafizica a ceea ce ar fi „după moarte”. Căci toate acestea nu sunt de fapt decât încercări de a ușura greutatea apăsării morții și ca atare omisiuni în raport cu sarcina și „obiectul” filosofiei care sunt, cum am văzut, *Dasein*-ul uman și viața lui factică.¹

Prin aceasta, adică prin asigurarea existențială efectivă – și nu „doar teoretică” sau doar „în gând” – a morții ca certitudine, deci ca **viitor** cert și întrevăzut pentru fiecare om și pentru fiecare generație în parte aflată în viață, moartea asigură însă – și de fapt – tocmai **vedere** și **vizibilitate** atât pentru **prezentul** cât și pentru **trecutul** vieții. De fapt și la modul esențial, ea originează și constituie deci **temporalitatea** vieții factice, temporalitatea ca atare. Ca fiind tocmai „calitatea” de muritor, adică calitatea de a fi în **con-temporalitate cu moartea și, astfel, cu „ținerea” și „deținerea” morții**.

Iar **istoricitatea**, mai precis sensul fundamental al istoricității – adică: istorialitatea – ca atare, se poate determina doar pornind de la această temporalitate. Istoria ca istorie și istorialitate a *Dasein*-ului uman – viu, (ca și, la vremea lui, a celui decedat deja, dar și a celui nenăscut încă) – se originează deci din **finitudinea** lui/lor, prin urmare din caracterul lui/lor de a fi **muritor**! Istoria ca istorie și istorialitate, se originează deci în fond din moarte. Adică din **viitor**, nu din trecut și nici din prezent. Viitorul cert al morții *Dasein*-ului uman viu este deci cel ce dă de fapt greutate vieții lui și dă prin urmare greutate atât trecutului cât și prezentului ei. Dă deci greutate vieții factice a *Dasein*-ului uman ca atare. Nemuritorii nu au prin urmare cum să aibă nici istorie, cum, propriu zis, nu au istorie nici ființările care – deși „se afla în timp” – nu există, ci doar sunt.

În schimb – dacă încercăm într-adevăr să-l pătrundem cu gândul – putem realiza și faptul că „termenul” care din cine știe ce motive, dar apare totdeauna atunci când se discută despre „moarte”... adică termenul de „ne-murire”, trimite în

---

¹ „Die hier bezeichnete rein konstitutiv ontologische Problematik des Seinscharakters des Todes hat nichts zu tun mit einer Metaphysik der Unsterblichkeit und des « Wasdann?».»
Idem p. 18

mod necesar la ceva ce – conform „definiției sale” conținut în mod implicit în formularea lui – este în fond **intangibil** – adică: de ne-atins – tocmai în privința viului vieții sale. Cu siguranță nu este de aceea inutil să încercăm un exercițiu de gândire și să pătrundem în „adâncurile” acestui „termen”. Căci „mort” nu poate fi decât cel care a trăit. În acest sens și **lipsa** de viață a mortului, **lipsa** de viață a morții aparține de fapt legăturii sale cu- și la viață, ca fiind tocmai **pierderea ei**. La fel, și „nemuritor” nu poate fi deci decât cel ce a trăit și cel ce, prin urmare, trăiește neconținut și veșnic. Căci asta numim noi muritorii... „nemuritor” și îl numim astfel tocmai deoarece ne gândim la el ca la ceva ce – în viață fiind!!! – este lipsit de moarte și, ca atare, este fără de moarte... Așa ceva ar fi astfel ceva a cărui ființă vie – adică a cărei viață – este necondiționată și intangibilă. Ea pe de o parte nici nu depinde și, pe de altă parte, nici nu poate fi atinsă de nimic. Ființa vie a nemuritorului nu are deci nici o legătură și nici un contact nici cu nimic și – în consecință – nici cu Nimicul.

De aceea, tot ce este nemuritor, acela este în mod necesar și neconținut în așa fel încât **Cum-ul** ființei sale veșnic vie, nu poate și nu-i poate fi decât totalmente și în mod neconținut **indiferent!** Prin urmare, deși el poate fi **oricând** „când” „așa” și „când” „altfel”, toate acestea nu pot fi totuși pentru el decât **eventualități** lipsite de orice **greutate** și **apăsare!** Greutate și apăsare care într-adevăr s-ar re-percuta asupra ființei sale veșnic vie, căci viața lui (veșnic vie) nu depinde și nu este – nu poate fi – atinsă de ele în nici un fel și în nici un chip. Altfel spus, pentru ceva ce ar fi într-adevăr nemuritor, nici o astfel de atingere-eventualitate nu poate avea – ea însăși – caracter de **ființă**. Viul neconținut al nemuritorului nu poate fi deci nici periclitat, nici atins de nimic și, de aceea, nici el însuși nu-și poate pune viul în pericol. Prin urmare pentru el însuși nu poate fi decât indiferent **Cum** anume este el... adică **Cum** anume este acela la care noi muritorii ne gândim – închipuind – că trimitem cu termenul de „nemuritor” și cu cel de „nemurire”.

Luând deci mai în serios sarcina și treaba gândirii: cu termenul „nemuritorului” și cu cea a „nemuririi” nu poate fi gândit de fapt nici o (altă) calitate, ca fiind calitatea **lui constantă**, deci ca fiind o calitate actuală într-un mod la fel de neconținut. Dimpotrivă: nemuritorului și nemuririi îi pot fi asociate în mod neconținut și veșnic **orice fel** de „calități” și **oricând**. Așadar, doar la modul eventual și doar lipsit de orice **greutate** „ontologică” și existențială **reflexivă**. Prin urmare: orice străduință, de exemplu, la „bine” sau la „dreptate” etc. a indiferent ce ar fi într-adevăr nemuritor – și cu atât mai mult vreo constanță ontologică și calitativă a unei asemenea năzuințe – nu poate fi decât ceva lipsit de sens și de înțeles. Adică, în terminologie aristotelică: un fel de „capro-căprioară”.

În orice caz, așa ceva se află totdeauna și în întregime **încoace** de orice „bine” și de orice „rău”, de orice „drept” și de orice „ne-drept”... **Astfel încât, în fond, el nici nu poate măcar „ajunge” la ele, deci, el nici nu poate ajunge la a fi măcar în contact cu ele.**¹ Prin urmare, așa ceva nu poate străpunge nicicum și

¹ Critica pe care Nietzsche o întreprinde la adresa lui Kant, are desigur pe deplin în vedere toate aceste aspecte.

niciodată nici „dincolo de bine și de rău”. Adică: nu numai că nu poate „fundamenta” eticile și sistemele juridice ale dreptății etc., dar nici măcar nu le poate întreprinde vreo „critică”. De aceea, și domenii, probleme și eforturi cum ar fi etica, deontologia, jurisprudența etc. au rost, au sens și au greutate doar pentru acele ființări care pornind-decurgând din ființa lor... ajung mereu să fie nevoite ca pentru ele să aibă într-adevăr greutate, sens și semnificație și Cum-ul acestei ființe și Cum-ul acestei existențe. Cu alte cuvinte care sunt muritori și care mor.

Moartea, murirea este deci ceva ce – deși de cele mai multe ori **atematic**, dar – pornind totuși din miezul existenței, **originează și articulează** de fapt – și tocmai cu privire la greutatea și la sensurile lor ontologice și istorice – orice etică, orice deontologie, orice sistem juridic, orice sistem politic, orice teorie științifică sau... filosofică. Domenii pentru care nu este prin urmare deloc nefolositor să și realizeze acest lucru. Mai ales atunci când ele judecă înalt tocmai despre moarte, deci de fapt exact despre sursa, originea și tocmai despre fundamentul lor.

Istorialitatea istoriei este însă structurată și conturată deopotrivă de către tendința de decădere, dar și de către eforturile existențiale ale contracarării ei. Iar aceste eforturi sunt – la rândul lor – la fel de factice, ca și decăderea. Posibilitatea lor rezidă deci tot în posibilitățile factice ale Dasein-ului uman. Or, complexul acestor posibilități ale autenticității este numit aici de către Heidegger: **existență**. Care nu se poate contura și evidenția de aceea decât prin și în urma **destrucției factice** a stărilor de decădere care sunt totdeauna totuși stările dominante ale facticității.

Prin urmare, în raport cu aceste stări dominante „primatul îi aparține **negației**, nu afirmației”.¹ Negația nu înseamnă însă altceva, decât tocmai deschiderea facticității la posibilitățile existenței (sale), adică la posibilitățile autenticității în situarea hermeneutico-istorică dată, concretă, aceasta fiind critica prezentului și – prin aceasta – critica tradiției și a istoriei. De aceea, filosofia nici nu poate fi niciodată ceva „popular”. Deci nu se poate niciodată bucura de „popularitate”, căci ea se afirmă de regulă tocmai **împotriva** lucrurilor și „locurilor” populare, comune și îndrăgite. Filosofarea este însă nevoită să acționeze destructiv nu numai împotriva acestor dominante populare, ci și împotriva **propriilor sale tradiții**, care și ele ajung în prezent tot pe calea decăderii. De aceea întemeierea filosofiei și filosofarea ca întemeiere înseamnă de fiecare dată și **însușirea** destructivă, **decisă și negatoare** a acestei tradiții.

A „face filosofie”, a filosofa nu se poate de aceea decât pe baza și în urma unei **decizii**. Doar prin această decizie poate fi de fapt obținut și însușit obiectul filosofiei, care privește în mod evident și fundamental existența. Existență care acum stă deci – sfidat și sfidător – deopotrivă în fața propriilor sale tradiții și posibilități. Ori, din p.d.v. al tradiției, filosofia situației actuale se mișcă – în linii mari – pe de o parte în **conceptualitatea greacă** (care și ea a trecut în timp prin cele mai diverse interpretări), și, pe de altă parte, în **idealitatea creștină**.² Ele împreună determină

---

¹ Idem p. 18

² Idem p. 22

deci – din perspectiva problemei facticității – și interpretarea actuală **dominantă** a vieții (*Lebensauslegung*).

Numai că, din această tradiție și interpretare lipsește în esență tocmai **certitudinea** morții. Adică lipsește tocmai însușirea morții ca moarte, ca murire și ca atare și însușirea morții ca certitudine! În acord total și chiar în virtutea acestor direcții și tendințe – în mod totuși paradoxal și consternant, poate – în liniile lor dominante, mai toate tradițiile occidentale – tradiția metafizică, tradiția religioasă, tradiția credințelor și a opiniilor comune etc. – operează de fapt de mii de ani cu un „concept” al morții care nu numai că nu vizează, ci, dimpotrivă, tocmai ascunde – sau cel puțin **ocoleste** – murirea ca atare! Începând cu Platon – cu textele lui din *Phaidon* și din *Criton* – și continuând chiar cu Epicur... ne mai vorbind de tradiția proprie creștinismului... dar și de cea a criticilor creștinismului – fie ei de talia unui Schopenhauer sau Nietzsche – și până la E. Lévinas sau J. Derrida... tradiția metafizică occidentală – cu excepția poate singulară a lui Martin Heidegger – gândește moartea în mod constant exact fără murire... Adică pe de o parte chiar ca ne-murire și fără-de-moarte, sau, pe de altă parte, ocolind în mod constant gândirea expresă-explicită a **muririi**.

Cu atât este de aceea mai apăsător necesară aceea **decizie** pe baza și în urma căreia filosofia poate deveni într-adevăr o forță capabilă de efectivitatea radicală a contra-mișcării tendințelor de decădere. Pe scurt: capabilă de **emancipare** în raport cu această tradiție și capabilă să devină totodată „aptă” în vederea eliberării și deschiderii *Dasein*-ului uman către posibilitățile de autenticitate ale existenței (sale).

Altfel spus – cum declară textual Heidegger – este necesar ca această filosofie să devină și să fie în mod hotărât și fundamental **ateistă** (*grundsätzlich atheistisch ist*).¹ Adică: să devină o filosofie care a decis să-și câștige și să-și asume obiectul și sensurile nu determinată de exigențe ideologice și de „viziuni asupra lumii” și nici continuându-și mecanic tradițiile, ci pornind de la propriile sale **posibilități** factice con-temporalizate.

Ateismul fundamental și necesar al filosofiei nu înseamnă așadar pentru tânărul Heidegger înregimentarea lui ideologică în vreo altă mișcare și curent (de ex. în cea „materialistă”) ci și aici avem de a face cu un element cu totul constitutiv. (Și care, de aceea, este și mult mai radical, decât oricare mișcare-tendință „obișnuită” de „negare a lui Dumnezeu”!) În loc de așa ceva aici este vorba despre afirmarea întemeietoare a faptului că, în genere, orice filosofie care se înțelege la modul serios și cinstit pe sine, împreună cu această înțelegere trebuie să înțeleagă și împrejurarea că filosofia ca atare și filosofarea în genere este și înseamnă deja în mod implicit și un fel de „ridicarea mâinii împotriva lui Dumnezeu” (*Handaufhebung gegen Gott ist*).² Doar astfel își poate apoi asigura filosofia și acea autonomie critică, care este necesară criticii existențiale prin care se realizează de fapt, pe de o parte destrucția tradiției și, pe de altă parte, deschiderea existenței. Și doar astfel poate evita filosofia ca – supunându-se atracțiilor ușurării – să devină un simplu și deja obișnuit „calmant

¹ Idem p. 18

² Ibidem

metafizic”, prin care omul se refugiază într-o lume „liniștitoare” (*beruhigende Welt*).¹

Iar pentru a evita într-adevăr aceste capcane și atracții tradiționale și mult prea obișnuite deja, filosofia trebuie să se desfășoare, să se construiască și să se reconstruiască numai și numai pe baza izvoarelor și posibilităților sale reale, factice-efective și radicale. Iar în această re-construcție existențială, *Dasein*-ul uman – care deci filosofează – nu se poate baza decât și numai pe facticitatea propriilor sale interogații radicale... și nicidecum pe vreun Dumnezeu.

Este deci limpede, că „ateismul” – termen folosit aici în sensul său propriu și constitutiv, adică *a-theos*, însemnând prin urmare „fără Dumnezeu”, și nu negarea „grosolană” a lui Dumnezeu – este legat în mod esențial și fundamental de ceea ce noi discutăm aici, adică de întemeierea filosofiei. Căci prin ateism filosofia nu-și „câștigă” pur și simplu vreo „autonomie” – să zicem față de biserică sau religie – dorită sau doar visată ocazional de ea, ci de fapt **se întemeiază!** Adică, prin ateismul ei, filosofia își dobândește, în raport cu tradiția dominantă, nu doar obiectul său propriu, ci în fond se dobândește pe sine ca decizie, ca deschidere și ca desfășurare întrebătoare și cercetătoare radicală!

Din acest motiv se întreabă tocmai aici Heidegger, dacă nu cumva: „Chiar și ideea vreunei filosofii a religiei, mai ales dacă considerațiile sale se realizează fără luarea în calcul a facticității omului, nu este oare un non-sens pur?” (*Ob nicht schon die Idee einer Religionsphilosophie, und gar wenn sie ihre Rechnung ohne die Faktizität des Menschen macht, ei purer Widersinn ist?*)² Dar de ce ar fi un „non-sens pur” chiar și „ideea” vreunei filosofii a religiei? Desigur, în primul rând de aceea că dacă „religia” ar fi să zicem „obiectul” unei asemenea filosofii, atunci cu asta filosofia astfel conturată și-ar rata încă din start „obiectul” ei propriu-zis, fundamental și întemeietor. Adică facticitatea cuprinzătoare a *Dasein*-ului uman!!! În al doilea rând, dacă – cum se și obișnuiește de regulă – prin „filosofia religiei” se înțelege sau se sub-înțelege de fapt un fel de „filosofie religioasă”, atunci prin asta această așa-zisă „filosofie”, filosofia își ratează în fond tocmai sarcinile și sensurile ei. Căci – în virtutea temeiurilor sale! – sensul și sarcina filosofiei nu sunt și nu pot fi altceva, decât conturarea, îngrijirea și interogarea **întrebărilor radicale!** Care – pe deasupra – se realizează tocmai spre „îngreunarea lucrurilor” și tocmai prin exercițiul primatului negației! Iar orice „filosofie religioasă” – prin însuși numele ei – nu face decât să **îngusteze** deschisul interogației, căci ea ori „știe” deja de la început răspunsurile crezute și „religioase” ale „întrebărilor” sale, ori, împreună cu aceasta, se abține – dacă nu chiar interzice! – de la început interogarea unor anumite tipuri și direcții (să zicem a-teiste) ale întrebărilor!

Filosofia se întemeiază și se identifică deci ca fiind ea însăși un mod factic de a fi al *Dasein*-ului uman, care, „provenind” tocmai din viața lui factică... se și întoarce la și în facticitatea și „vitalitatea” acestei vieți. De aceea și prin urmare, filosofia (se) întemeiază în fond pe sine însuși. Astfel însă se adevăresc și prind un

¹ Ibidem

² Ibidem

nou contur și o nouă greutate și vorbele lui Kant, potrivit cu care filosofia este singura care se poate – și chiar este nevoită – să se întemeieze pe sine însuși. Iar aceasta nu este niciodată o desfășurare pur teoretică-epistemică deoarece – cum am văzut – întemeierea de și pe sine a filosofiei nu are loc decât pornind din și în apartenența ei ființială și factică – ca mod de a fi – de viața factică însăși. Ca fiind deci ea însăși un raport de ființă în care ființa însăși „crește” și se îmbogățește întorcându-se spre sine sub forma și la modul interogației radicale ce trebuie asumată, desfășurată și efectuată de fiecare dată la modul actual, existențial-istoric și factic. Oricum: acest text heideggerian de tinerețe, conturează întemeierea filosofiei tocmai așezând-o în solul originilor și sensurilor sale deopotrivă factice, istorice și existențiale. Așezând-o deci tocmai **în libertate** și tocmai în ceea ce același Kant a numit la vremea lui „autonomia și interesele proprii ale filosofiei”. Prin urmare, întemeierea filosofiei înseamnă pentru Heidegger – deja în 1922 – implicit și deschiderea ei către meditația asupra esenței temeiului și prin aceasta către neconținută re-interogare a lumii, a transcendenței și a libertății!

Ori toate acestea vor deveni – în anul 1929 – temele exprese ale studiului *Despre esența temeiului*, în care deci „temeiul” și „întemeierea” sunt deja interogate în mod expres și – desigur – radical.

Considerații privitoare la vânzarea* la *Cochii Vechi și mezat*

Elena CHIABURU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Cuvinte cheie: *Cochii Vechi; mezat; vânzare silită; drept de protimisis; publicitate; Hareci*

Rezumat: Vânzarea la *Cochii vechi* se folosea pentru arendarea unor venituri domnești, iar mezatul pentru înstrăinarea bunurilor *nemișcătoare*. Procedura se desfășura sub coordonarea Divanului domnesc, publicitatea se făcea prin anunțuri verbale concomitente în localitatea unde se afla bunul pus în vânzare, la isprăvnicii și în Divan. În cazul vânzării la mezat se respecta dreptul de protimisis. Pentru a păstra controlul asupra circulației cu terenuri și imobile și a evita înstrăinările ilegale, prin *Sobornicescul Hrisov* din anul 1785 s-a introdus etapa verificării în avans a acestui drept, prin așa numita „publicație”. Finalizarea tranzacției avea loc în Divanul domnesc, prin *hareci*, adică licitarea propriu-zisă și adjudecarea bunului cu consimțământul părților, după care Domnul întărea actul de posesie noului stăpîn.

E-mail: elena.chiaburu@feaa.uaic.ro

*

Licitația presupune ca un bun ce urmează a fi înstrăinat să se pună în vânzare în mod public, voluntar sau silit, și cu respectarea unei proceduri speciale, fiind dat participantului care oferă prețul cel mai mare. Procedura se desfășoară sub conducerea executorului judecătoresc, care stabilește data și locul desfășurării licitației și le aduce la cunoștința debitorului și a publicului. Licitația se finalizează cu un proces-verbal de adjudecare.¹

În evul mediu românesc, vânzarea la licitație s-a folosit fie pentru darea în arendă a unor venituri domnești, fie pentru stingerea unor litigii generate de neplata datoriilor, de nevoia împărțirii unei moșteniri sau de ieșirea din indiviziune în cazul stăpînirii devălmașe. În limbajul epocii, termenii care desemnau scoaterea în vânzare prin licitație sînt *Cochii vechi* și *mezat*, ultimul cu sinonimul *sultan-mezat*. Studiarea condițiilor care au impus licitația, a formelor de vânzare, a categoriilor de participanți și a mecanismului juridic de desfășurare contribuie la cunoașterea unor aspecte ale vieții economico-sociale precum: evoluția și transformarea stăpînirii devălmașe, destrămarea posesiunilor funciare, respectarea dreptului de protimisis, simplificarea

---

* Editorii respectă opțiunea autorului cu privire la ortografia legată de folosirea literei „f” și „â”.

¹ Mircea Costin, *Dicționar de drept civil*, vol. III: L – Z, București, Lumina Lex, 2004, p. 490-491, sub voce.

unor aspecte de drept civil și modernizarea societății românești la finele secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea.

Deși practica era unitară în tot spațiul românesc, în studiul de față ne vom referi doar la Țara Moldovei și vom folosi pentru argumentație, cu precădere, exemple din capitala acesteia, orașul Iași. Limita cronologică superioară a investigației este anul 1800. Procedăm astfel, pe de o parte pentru că în Țara Moldovei vânzarea la mezat se desfășura în mod centralizat sub controlul Divanului domnesc de la Iași, iar pe de altă parte din cauză că doar pentru orașul Iași pînă la 1800 beneficiem de un temei documentar bogat și articulat, editat în mod sistematic și riguros.¹ În plus, de la începutul secolului al XIX-lea, practica vânzării la *Cochii vechi* și la mezat intră într-o etapă nouă, de modernizare și constituie subiectul unor lucrări legislative care impun o abordare de sine stătătoare. Pentru acest studiu, surse complementare de informare sînt *Condica lui Constantin Mavrocordat, Sămile de Vistierie*, lucrări de istorie a dreptului bizantin și dicționare de specialitate, care vor fi indicate la locul potrivit.

Se vindeau la mezat așa numitele bunuri *nemișcătoare*: case și locuri de case, dugheni, vii, moșii, la care se adăugau țiganii, în timp ce vânzarea la *Cochii vechi* era folosită mai ales pentru arendarea unor venituri domnești.

În ordine cronologică, documentele de arhivă menționează mai întîi *Cochii Vechi*, cu sensul „cine dă mai mult?”, acesta fiind strigătul telalilor care anunțau pe ulițe vânzarea unui bun la licitație. Alexandru (de) Cihac definea astfel noțiunea: „*Cochii vechi*, s. pl. enchères; ung. *kótya* licitation, *vett (venni)* acheté; idem, din sîrb *koće veće*. Cu timpul, cuvîntul *veće* a fost apropiat, prin etimologie populară, de *vechi*, plural *vechii*”.² Explicația lui Cihac a fost preluată de August Scriban: „*Cochii vechi*, m. pl. (ung. *Kótyavetye*, macedoslav *ko kie vekje*, bg. *Ko šte vešte*, sîrb *ko ée vece* - cine vrea să dea mai mult”.³ Cu toate acestea, explicația corectă îi aparține lui Lajos Tamás: sintagma ungurească *Kótyavetye* provine din expresia sîrbo-croată *ko oće veće*, „cine vrea (să dea) mai mult”.⁴ Unele instituții românești sunt de sorginte bizantină și au fost adoptate prin intermediul slavilor de la sudul

¹ Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași. Acte interne*, vol. I – X (1408 – 1800), Iași, Editura "Dosoștei", 1999 – 2007.

² Gustav Weigand, *Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig*, Leipzig, 1894 – 1921, XIX-XX, 22; *Dicționarul limbii române*, Tomul I, partea II, litera C, prefață de Sextil Pușcariu, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, sub voce; A. de Cihac, *Dictionnaire d'etymologie daco-romane. Elements slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, 1879, p. 492, sub voce; Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente in rumänischen (unter Berücksichtigung der Müindartwörter)*, London, Mouton, 1967, p. 245, sub voce (textul și traducerea lui din limba maghiară ne-au fost oferite cu amabilitate de István Király V., căruia îi mulțumim și aici pentru ajutor).

³ August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Iași, Institutul de Arte Grafice "Presa bună", 1939, p. 309, sub voce.

⁴ Tamás Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch*, p. 245, sub voce.

Dunării, motiv pentru care ipoteza că sintagma *Cochii vechi* ar fi de origine maghiară, preluată de slavii din sudul Dunării și apoi adoptată de românii de la nord de Dunăre este împotriva cursului firesc al istoriei și al geografiei acestei părți a Europei.

Exceptând lucrarea coordonată de Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, Editura Academiei, 1988, p. 110 și 295 sub voce, și dicționarele amintite mai sus, se pare că practica numită *Cochii vechi* nu a fost analizată de cercetători. Din această cauză, vânzarea la *Cochii vechi* trebuie căutată în documentele de arhivă și în izvoarele narrative.

Procedura este amintită în aceste categorii de surse documentare pentru arendarea unor venituri domnești. Cea dintâi mențiune cunoscută în acest stadiu al cercetării se referă la arendarea încasării gorștinei pe oi. Una dintre cele mai vechi impuneri fiscale, gorștina a fost o dare asupra oilor și porcilor. Sursă importantă de bani, gorștina putea fi exploatată în regie sau prin concesiune în baza unei licitații ori prin arendare. Încasatorii gorștinei se numeau gorștinari și erau fie slujbași domnești, fie împuterniciți ai concesionarilor, care purtau același nume.¹ La 18 decembrie 1712, domnul Nicolae Alexandru Mavrocordat scria gorștinarilor de oi din ținutul Iași să nu ia gorștina de la oile mănăstirii Socola: „jăluiră călugări(ă)l(e) di la m(ă)năstiri di la Socola, dzicînd că are m(ă)n(ă)stirea 162 oi și voi le cereț(i) gorștina, și mănăstirile la *Cochi Vechi* s-au strigat să nu dea goștin(a). Deci, viindu-v(ă) carte domnii mel(e) să le dați bună pace, întru nimică să nu le faceț(i) învăluială, că așa s-au strigat la *Cochi*: mănăstirile să nu dea gorștină”.² Altă mențiune apare în *Condica lui Constantin Mavrocordat* la 15 octombrie 1741: „somili goștinilor de oi, precum au agiuns cînd s-au strigat la *Cochii vechi*”. Tot în acel an, la 22 octombrie, „s-au vîndut camenile”³ la mezat. La 27 iulie 1742 s-a înregistrat o poruncă domnească dată desetnicilor de la ținuturi privitoare la încasarea desetinei și a gorștinei: „19 cărți s-au scris, date desetnicilor pe la ținuturi, să aibă a lua desetina de stupi și gorștina de mascuri, precum s-au strigat la *Cochii Vechi* într-acest an”.⁴

Pentru a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, grație sânilor de vistierie, cunoaștem și alte dări arendate prin licitație la *Cochii Vechi*. În anul 1763, „slujba desetinei [după cum] s-au vîndut de la *Cochii Vechi* într-acest an” și s-a înregistrat o pagubă care a fost scăzută din sama vistieriei, „1131 lei și 30 bani – paguba desetinei de la ținutul Putnii din suma ce-au ieșit la *Cochii Vechi*, care s-au dat în credință asupra dum(nealui) com(i)s(ului) Mihalachi Luci(u) și s-au rădicat <la> 12 fev(ruarie) 1763”. În 1763, Sama vistieriei înregistrează și „slujba vădrăritului după cum s-au vîndut într-acest an de la *Cochii Vechi*”, la fel cu o pagubă la ținutul Putnei care a fost scăzută din sama vistieriei „2493 lei și 80 bani – ce-au arătat dum(nealor) boierii vădrar(i), ce-au cumpărat slujba vădrăritului într-acest an de la

¹ Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu (coord.), *op. cit.*, p. 208-209, sub voce.

² Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. III, p. 383.

³ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, ediție alcătuită de Corneliu Istrati, vol. III, Iași, Editura Univ. „Al. I. Cuza”, 2008, p. 108 – 109 și 117.

⁴ Caproșu, *op. cit.*, vol. V, p. 155.

Cochii Vechi, că au avut pagubă din slujbă de la țin(u)tu Putnii”. Tot în 1763, „suma slujbii goștinii [după cum] s-au vîndut la *Cochii Vechi* dumisale Mihalache Suciuv biv vel com(i)s”. În 1776, „s-au vîndut slujba desătîinii din anul acesta la *Cochii Vechi*, dumisale Chiriță Lucachi”; „s-au vîndut slujba vădrăritului din anul acesta, la *Cochii Vechi*, dum(nealui) Necolai Ros(e)t biv vel vist(iernic)” și „s-au vîndut slujba goștinii din anul acesta la *Cochii Vechi* dum(nealu)i Costachi Ghica vel căm(inar)”.¹ Arendașii se recrutau dintre marii dregători care, obișnuit, subarendau, suma de la care pleca licitația fiind fixată de domn după criteriile arbitrare.

Cînd a fixat lefile și veniturile slujbașilor din cancelaria domnească, în anii 1775 și 1776, Grigore Alexandru Ghica voievod a hotărît: „și cărțile acestor slujbe scriindu-se după *Ponturile* ce se vor striga la *Cochii vechi*, să se protocaluiască de vel logof(ăt).² La 1 ianuarie 1796, încasarea vămii domnești a fost arendată pe un an și jumătate (1796 ianuarie 1 – 1797 iunie 31), „*Ponturile slujbii vămii* după cum s-au strigat într-acest an la *Cochi-Vechi*”. După un an, la 1 iulie 1797, s-a arendat venitul anual al podurilor din Iași: „*Ponturile podurilor*, după cum s-au dat într-acest anu de la *Cochii Vechi*”.³

Noțiunea de **mezat** (pl. mezaturi) provine din limba turcă și înseamnă vînzare publică (a bunurilor unui datornic); licitație.⁴ Pentru Țara Moldovei, cea dintîi mențiune documentară cunoscută pînă acum a mezatului este din 22 februarie 1743, cînd Pavel blănar se angaja să-i restituie lui Anastasie Simo fost jitnicer al doilea o datorie sau să-i dea în schimb o pivniță din Tîrgul de Sus, în Iași: „așe au hotărît măriia sa vod(ă), de la Divan, ca să strige crainicul în tîrgu **să s(e) scoată pivnița la mezat** și păr’ în trii dzile cît ar ieși prețul pivniții, într-atîta să o vînd și să plătescu dumisale jic(niceriului) Anastasii”.⁵

Vînzarea la mezat putea fi silită sau de bună voie, în funcție de motivele care o impuneau: imposibilitatea plății datoriilor, ieșirea din indiviziune în cazul stăpînirii în comun, cînd nu exista acordul copărtașilor asupra împărțelii, sau doar simpla dorință de vînzare a stăpînului, generată de lipsa de bani ori de inutilitatea economică a bunului în cauză. Documentele cercetate pînă acum nu sunt exhaustive și nu pot avea valoare de generalizare incontestabilă, dar se pare că exista o deosebire între mezat și **sultan-mezat**, acesta din urmă desemnînd mezatul voluntar. Se puteau scoate în vînzare la mezat orice fel de imobile: case de locuit și locuri de case, tot felul de acareturi, dugheni, cîrciumi, pivnițe, vii, mori, moșii, țigani, dar și bunuri mobile: marfa unui negustor și chiar cărți.

¹ *Sămile Vistieriei Țării Moldovei*, vol. I (1763 – 1784), editate de Ioan Caproșu, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, 2010, p. 63, 75, 101, 128, 414, 467, 478.

² Petre Rășcanu, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776*, Iași, 1887, 7/7

³ Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. X, p. 1 și 115.

⁴ *Dicționarul limbii române* (DLR), Serie Nouă, Tomul VI, fasc. a 6-a (*Mergătoriu – Microbiologie*), București, Ed. Academiei, 1966, p. 465, sub voce; Valentin Al. Georgescu, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimis în Țara Românească și Moldova*, București, Editura Academiei, 1965, p. 233.

⁵ Caproșu, *op. cit.*, vol. V, p. 202.

Vînzarea silită era obligatorie în cazul datoriilor neachitate și se desfășura sub control judecătoresc. **Împricinații se înfățișau la judecată** în fața unei comisii din care făceau parte marele logofăt (i-am întîlnit în documentele cercetate pe Iordachi Cantacuzino, Ion Bogdan și Constantin Balș), alți mari boieri, mitropolitul¹ și cîțiva cunoscători ai chestiunii în litigiu.

Solicitanții trebuiau să dovedească dreptul de stăpînire asupra bunului pe care doreau să îl vîndă la mezat ori faptul că erau îndreptățiți să primească datoria revendicată. La 18 octombrie 1776, Grigorie Alexandru Ghica voievod încuviința scoaterea la mezat a casei lui Zalman Cașcaval din mahalaua Muntenimii de Mijloc pentru ca breasla jidovilor din Iași să recupereze cheltuielile făcute din cauza infrațiunilor comise de acesta, „*carele casă prin cercetarea ce s-au făcut, dovedindu-se că este dreaptă a lui*”. La 27 aprilie 1800, Safta, văduva lui Ion brașoveanu cere permisiunea să vîndă la mezat „*un loc ci-l are drept al ei, de zăstri, aice, în oraș(ul) Ieșii, la mahalaoa Muntinimii de Mijloc, cu priimire atît a mumii sale, cît și cu a bărbatului ei acest(a) di al doile, Dumitru Pav(e)lu*”, pentru a plăti niște datorii. La 16 iunie 1756, Costantin Mihai Cehan Racoviță voievod confirma Aniței, soția lui Ioniță Pană negustor, dreptul de a scoate la mezat casele fratelui ei, Dumitrașcu Pascal, pentru o datorie: „*întrebîndu-se pe epitropi ce au a răspunde ei singuri au mărturisit cum că are dreptate Anița a lua acești bani, 550 lei, căci n-au apucat a lua de la mort*”².

După emiterea hotărîrii judecătorești ce demonstra că soluția vînzării la mezat era cea mai potrivită, creditorul sau debitorul se adresa Divanului domnesc solicitînd dispoziția de începere efectivă a vînzării și stabilirea datei licitației. La 14 august 1753, Axintie și Maria vînd lui Ovanes o dugheană din Băibărcărie și un pogon de vie la Șorogari: „*după moarte părinților și a fratelui Hogecu rămîndu multe datorii a casii părintești, au rămas după giudecată să s(e) vînză din rămășiți părințăști să s(e) plătiască datoriile și grijă morților*; și s-au scos și o dugheană din Băibă(ră)cărie, cu locu cu totu, la mezatu, și un pogon de vie la Șorogari”. La 11 iunie 1755, pentru a rezolva pricina dintre Maria, mama lui Mihaiu diac de vistierie și Anița, soția răposatului Postolachi cizmar din Iași, „*acei boieri au giudecat să să cerci și ce s-a găsi de a lui Postolachi să să scoată la mezat și să vîndză și să plătească banii*”. La 16 iunie 1756, soția lui Ioniță Pană negustor primește dreptul de a scoate la mezat pentru o datorie, casele fratelui ei, Dumitrașcu Pascal: „*s-au giudecat de față, înaintea a cinstit și credincios boierul domniei mele dumnealui Iordachi Cantacuzino biv vel logofăt, Anița femeia lui Ioniță Pană cupețul și cu Toader Scorțăscul ot vistierie și Chirița neguțitor, epitropii lui Dumitrașcu Pascal care a murit, cerșind Anița de la epitropi să ia 550 lei, prețul caselor ei ce le-au vîndut lui Dumitrașcu, fratele său, și tîmplîndu-să de-au murit Dumitrașcu Pascal n-au apucat să dea banii Aniții <...>. Ș-au cerșut și epitropii ca să să vîndă casele și să-și iei banii. Pentru care dar, iată că s-au dat volnicie Aniței prin cartea aceasta a*

¹ *Ibidem*, vol. VI, p. 30; *Ibidem*, vol. VII, p. 189 – 190; *Ibidem*, vol. IX, p. 333; *Ibidem*, vol. X, p. 155.

² *Ibidem*, vol. VI, p. 30; *Ibidem*, vol. VII, p. 274; *Ibidem*, vol. X, p. 299-300.

domniei mele ca să aibă a scoati casele la mezat”. La 31 octombrie 1798, Panaite Costandin fost mare sulger menționa „prin jaloba ce au dat mării sale lui vodă dumnealui Panait Costandin că *fiind silit de judecată ca să plătească o sumă de bani cu care iaste dator pe la unii și alții și neavînd chip cu care să plătească acea datorie, voiește să vînză cu sultan-mezat o crîciumă cu pivniță de piatră cu șapte dughene cu tot locul lor în Tîrgul Făinii și cu alt loc pe care iaste bina străină și plătește bezmen, ca cu banii ce vor ieși să plătească creditorilor*”.¹

Întreaga procedură a vînzării se desfășura sub controlul Divanului domnesc, unde se înfățișau cei care solicitau scoaterea unui bun la mezat. Indiferent de locul unde trăiau, aceștia trebuiau să se deplaseze în capitala țării sau să-și trimită un împuternicit la Iași care să se ocupe de rezolvarea chestiunii. Tot de la Divan, la încheierea mezatului cumpărătorii primeau actele de stăpînire. Documentele de arhivă atestă următoarele situații de vindere la mezat: **creditorul expunea motivul și solicita Domnului vînzarea bunului** aflat în litigiu pentru a-și recupera banii; **debitorul cerea de bună voie vînzarea** unui bun al său pentru a-și putea plăti datoria; **posesorul dorea vînzarea la mezat a unui bun care nu îi mai era folositor**; în acest caz era suficientă o hotărîre domnească.

Creditorii care nu își puteau recupera o sumă de bani împrumutați s-au confruntat în practică cu diverse situații:

a) **debitorul nu voia să își plătească datoriile**. La 1 februarie 1761, „Vasile Chistruului și cu frati-său Ian(a)che și cu muma lui, fiind datori cu 200 lei preotului Teofil de la Sfînta Vineri, puindu amanet o casă, cu vade pînă la 6 luni <...>; și plinindu-se vedeaoa, nu numai că n-au dat preotului banii, ci încă au și fugit Vasile în Țara Leșască; preotul văzînd că vedeaoa au trecut și Vasile au fugit, au dat jalbă mării tale și, după jalba lui, i s-au dat carte gospod ca să vîndă casa oricui și cu ce prețu ar găsi, să-ș(i) ia banii. Și scoțînd casa la mezat s-au strigat de telali în 4 luni de zile ș-au ieșit casa la mezat pînă la 103 lei”.²

Niște debitori răi platnici au fost, în deceniul nouă al secolului al XVIII-lea, Maria ciobotărița și fiul ei Costachi din Iași, care au împrumutat de la Matei ciubotar 200 de lei prin intermediul lui Andrei ciubotarul, care a girat pentru dînșii în fața creditorului. „Și fiindcă Maria ciobotărița cu feciorul ei Costachi nu numai ca la vedeaoa ce ș-au pus, banii n-au plătit, ci încă a mai trecut și alți 5 ani piste vade și îndatorîții n-au avut puțință ca să plătească banii, acel Mateiu ciobotariul, îndatoritoriul, n-au mai putut aștepta mai mult, ce au tras la giudecată pe Andrei jăluitarul, carele fiindu îndatorit de la giudecată să plătească ca un chizăș plata, au stătut cîțva vreme la închisoare Varțai <...>. Apoi aducînd și pe această Marie cu feciorul ei ca să plătească datoria aceasta și ei încă neavînd altă puțință de plata banilor, au scos vînzătoare o casă ce au rămas de la Maftuiu, bărbatul ei, și strigîndu-să la mezat în multe rînduri, n-au ieșit prețul casăi suma banilor datorii, și văzînd Andrei că alta nu rămîne de a-și împlini banii, au făcut învoială cu numiții datornici și au cumpărat el casa drept 280 lei cu zăpis făcut înaintea mahalagiilor. Apoi

¹ *Ibidem*, vol. V, p. 496, 578 și 761; *Ibidem*, vol. VI, p. 30; *Ibidem*, vol. X, p. 199.

² *Ibidem*, vol. VI, nr. 285.

rugându-l vânzătorii casei să-i lese să mai șadă într-acea casă pînă la Sfeti Dimitrie, i-au lăsat, dîndu-le și sinet la mîna lor; și de la vade sunt trecute zece luni 14 zile și ei casa nu au deșărtat, ce încă mai vîrtos iau chirie de la alți străini ce i-au lăsat ei în casă. Pentru care au cerșut ca prin giudecată să-și afle dreptate, adică ori casa să i să dea întru a lui stăpînire, ori să-i plătească banii, datoria cu dobînda lor”.¹

b) **Debitorul era în imposibilitatea de a-și plăti datoriile:** la 26 februarie 1766, marii boieri judecă pricina dintre Ioniță Tudori negustor, creditor, și Lupul seiman agesc, debitor, pentru datoria de 160 lei: „jăluind Lupul c-au rămas dator lui Tudori cu 160 lei din vânzare unui vin și *neavînd cu ce să-i plătească banii vra să-i vîndă o casă ce are și să-și îplinească banii; și cere Lupul să nu i să vîndă casa acmu la vreme de iarnă, în grabă, făr(ă) de preț, ce să i s(e) pui vade ca să vîndă cu prețul ei și să-i plătească datorie. Și i-am pus vade Lupului ca să-și șadă în casa lui păr-la sfîrșitul lunii lui aprilie și pînă atunce să-și caute muștirea ca să-și vînză casa și să-i plătească banii lui Tudori păr-la acest soroc. Iar de nu-și va vinde Lupul casa pînă la soroc de mai sus arătat, nici îi va da banii lui Tudori, atunce să s(e) scoată casa la mezat și să s(e) vînză”. La 15 martie 1778, Neculai Căplan negustor vindea lui Coste căpitan mai multe „acareturi” din Ulița Tîrgului de Jos, din cauză că „din întîmplările vremilor ce s-au întîmplat rămîiindu datori pe la unii și alții cu multă sumă de bani și *neavînd nici o facire sau puțință de bani ca să le plătesc*, toate aceste acareturi <...> le-am scos vînzătoare și s-au strigat la sultan-mezat mai un an de zile”. La 31 octombrie 1798, Panaite Costandin fost mare sulger cerea domnului Alexandru Ioan Calimah să dispună vînzarea la mezat a unei cîrciumi cu pivniță de piatră și șapte dughene din Tîrgul Făinii pentru a-și putea plăti datoriile: „prin jaloba ce au dat către domnie me Panaite Costandin biv vel sulg(er) au arătat că fiind sîlit de cătră giudecată ca să plătească o somă de bani, cu cari este dator pe la uni și alții și, *neavînd alt chip de plata datorii sali*, voiești să vînză prin sultan-mezat o cîrcimă cu pivniți de peatră, cu alte șapte dugheni cu tot locul lor în Tîrg(ul) Făini, și alt loc pe cari este bina străină și plătește bezmăn, ca din prețul acestora să plătească creditorilor acelora ce au a lua de l(a) jăluitor”.²*

Adeseori, datoriile nu fuseseră făcute direct de un împricinat, ci erau doar moștenite de la diverși membri ai familiei, de cele mai multe ori **răposați: soți, părinți, frați**. Proprietatea avînd un regim bine stabilit în întreaga perioadă cercetată, în cazul datoriilor făcute de soți, văduvele supraviețuitoare erau nevoite să le plătească. A fost cazul Aniței, văduva lui Postolachi cizmar din Iași, care la 11 iunie 1755, a trebuit să vîndă o dugheană ca să achite o datorie făcută de soțul ei înainte de a muri la Maria, mama lui Mihaiu diac de vistierie: „altă n-au găsit de a lui Postolachi făr(ă) numai această dugheană în Cizmărie, pe locul mănăstirii Gălății. Și scofîndu-se la mezat nu s-au aflat nime să o cumpere și *s-au dat de istov* Mariii pentru acei bani”.³ La fel, la 21 iunie 1768, Catrina, soția răposatului Ioniță Nacul diacul de vistierie, din cauză că „după moarte bărbatului ei au rămas cîțva bani

¹ *Ibidem*, vol. X, p. 199.

² *Ibidem*, vol. VI, p. 599; *Ibidem*, vol. VII, p. 448; *Ibidem*, vol. X, p. 239-240.

³ *Ibidem*, vol. V, p. 578.

datorie și neavînd nici o putință ca să plătiască datoria, au scos casăle ce are aice în Iași la vînzare”¹. În fine, într-o mărturie hotarnică a lui Gheorghe Tăutul vornic de poartă, de la 1 decembrie 1796, se menționează o casă din mahalaua Muntenimii de Sus a Aniței soția răposatului Sămion, care „fiindcă au rămas însărcinată cu datorii atît pentru grijile soțului ei cît și a copiilor și neavînd alt chip de plată, au scos la vînzare casa aceasta”².

Destule au fost situațiile în care copiii moșteneau odată cu averea părinților răposați și datoriile neachitate ale acestora. La 14 august 1753, „după moarte părinților și a fratelui Hogecu, rămîindu multe datorii a casii părintești <...Axintie și Maria> au scos o dugheană din Băibă(ră)cărie, cu locu cu totu, la mezatu, și un pogon de vie la Șorogari, <...> dreptu 160 lei. <...>. Și cu acești bani s-au plătit datorii părințăști și cu altil(e) ce s-au mai vîndutu”. La 23 februarie 1798, Meier fiul lui Herșul jidov din Iași dă lui Frangoli Alexiu negustor două pogoane și jumătate de vie la Copou, pe moșia mănăstirii Trei Ierarhi, în schimbul unei dugheni din Iași, „avînd dumilui a lua 470 lei și dobînda lor <...> de la un Herșul sin Avram jîd(o)v. Și avînd amanet pentru acei bani o dugheană a sa de aice din Ieși și la vadelile zapisilor neurmînd el a da banii și încă lipsind și de aice la Botoșeni și tîmplîndu-i-si și moarte acolo și giupînul Frangoli după jaloba ce au dat la mările sa vodă, prin țidulă g(os)pod s-au scos dugheana la vînzare; <...> și la strîigare mezatului adăogînd și eu, și au rămas dugheana asupra me, cu prețul 450 lei, și nemiadăogînd nimni alții peste mini, am rămas eu dator a da banii”³.

Stăpînirea bunurilor făcîndu-se în devălmășie pînă tîrziu, au fost și împrejurări în care frații au trebuit să vîndă la mezat bunuri aflate în posesia altui frate, de obicei mort, pentru a-i putea achita datoriile, altminteri succesiunea neputînd fi validată. La 16 iunie 1756, Anița, soția lui Ioniță Pană negustor primește dreptul de a scoate la mezat casele fratelui ei, Dumitrașcu Pascal, pentru a-i plăti o datorie: „cerșind Anița de la epitropi să ia 550 lei, prețul caselor ei ce le-au vîndut lui Dumitrașcu, fratele său, și tîmplîndu-să de-au murit Dumitrașcu Pascal n-au apucat să dea banii Aniții. Acum epitropii mortului stăpînesc toată avere lui Dumitrașcu împreună și casele. Deci, întrebîndu-se pe epitropi ce au a răspunde ei singuri au mărturisit cum că are dreptate Anița a lua acești bani, 550 lei, căci n-au apucat a lua de la mort, numai atît au răspuns epitropii că ei bani gata n-au găsit la mort, făr-decît marfă prin dugheni <...>. Ș-au cerșut și epitropii ca să vîndă casele și să-și iei banii. Pentru care dar, iată că s-au dat volnicie Aniței prin cartea aceasta a domniei mele ca să aibă a scoati casele la mezat”. La 28 noiembrie 1798, Gheorghie fost polcovnic, fratele și moștenitorul răposatului Manolachi Zugravul căpitan de darabani, vinde lui Chiriac Floca sulger o vie și niște acareturi ale lui Manolache pentru că „fratele meu Manolache rămîind dator cu mulți bani și creditorii făcînd cerire ca numaidecît să li să înlînească banii, [și] din poronca mării sale lui vodă am scos la

¹ *Ibidem*, vol. VI, p. 742 – 743.

² *Ibidem*, vol. X, p. 81.

³ *Ibidem*, vol. V, p. 496 și 761; *Ibidem*, vol. X, p. 148.

sultan mezat toată avere fratelui meu, mișcătoari, și să să vînzi spre plata acei datorii”¹

Cele mai multe datorii lichidate prin mezat erau făcute către o persoană fizică, dar au existat și alte situații. Cunoaștem un caz de datorie neachitată către visteria rusească „din anii trecuți de la vreme cînd au fost muscalii aice în țară”² <...> rămîind Thoma Sendulache datori cu cîtva bani la hazneaoa împărății rusăști după slujbe a visterii la care au fost atunci mestecat el cu alți tovarăși ai sei, pentru care bani fiind apucat după zapisul seu ca să-i plătească el încă au arătat că are să ia sume de bani de pe la unii și alții din tovarăși ce au avut slujbe în vreme de atunci. Dintre care datornici ai sei au arătat că are să ia și de la Neculache postelnicele <...> 2203 lei, avînd amanet și scrisorile caselor cu tot locul lor. <...la 4 februarie 1776> au cerșut ca să scoată casele numitului Nicolache post(elnicele) la sultanu mezat să se vînză și(i) să se plătească banii datorii lui Nicolache post(elnicele) ce are să ia Thoma Sendulache ca și el să plătească de datoriia haznelii rusăști”³ Lectura integrală a documentului sugerează că în cazul vînzării la licitație silită pentru executarea unor creanțe ale statului, procedura era simplificată.

În rîndul creditorilor se putea afla și o breaslă. La 18 octombrie 1776, breasla jidovilor din Iași dorea să recupereze cheltuielile făcute din cauza infrafracțiunilor comise de Zalman Cașcaval din mahalaua Muntenimii de Mijloc și cerea permisiunea să-i scoată casa la mezat: „de vreme ce Zalmăn Cașcaval, jidov de aici din Iași, în trecutele luni, la luna august 14 zile, sculîndu-se noaptea înspre Sîntă Maria Mare, cu nebulie, au rănit pe nouă oameni, pe care i-au tăiat cu toporul, fiind ei adormiți pe la casele lor. Și prinzîndu-se de atunci, s-au pus la închisoarea temniței. Și dintr-acei răniți au și murit unul, și făcîndu-se cheltuială, atît cu doftoriile ce s-au cheltuit, cu acei răniți, și cu doftorii ce-au fost rînduiți de domnia mea <Grigore Alexandru Ghica> de i-au căutat, cît și cu bani gata ce s-au dat la femeile oamenilor acelor răniți, care oameni încă unii nici pînă amu tot nu s-au tămăduit bine. Și pentru acea cheltuială am hotărît domnia mea de au dat toți jidovii de aice din Iași <...> pentru acea faptă a lui Cașcaval jidovul. Acmu, prin jaloba ce-au dat domniei mele <...> au cerșut jidovii ca să i să vîndă casa cu locul ei, să-și plinească din banii ce au dat pentru Cașcaval jidovul, ca să nu rămîie ei de tot păgubași”⁴

Alteori, creditor a fost chiar domnul țării. În 1776, soția răposatului Iordachi Costachi fost mare vistiernic renunță la dreptul său de moștenire pentru ca Grigore Alexandru Ghica să-și recupereze datoria de 25 000 lei prin vînzarea la mezat a bunurilor rămase de la soț: „apucîndu-mă măriia sa cu zapisul bărbatului meu ca să dau acei bani de sus arătați, și eu neavînd ce răspunde, ș-au cerut măriia sa dreptatea la preosvinția sa părintele mitropolitul și la dumnealor veliții boieri și chemîndu-mă și pe mine față <...>, eu nedîndu-mi mîna ca să răspund cu bani, m-am lepădat de clironomiia bărbatului meu. Deci așa au hotărît preosvinția sa părintele și toți boierii

¹ *Ibidem*, vol. VI, p. 30; *Ibidem*, vol. X, p. 204-205.

² Ocupația militară dintre anii 1769 – 1774.

³ Caproșu, *Doc. privitoare la ist.orașului Iași*, vol. VII, p. 215 -216.

⁴ *Ibidem*, vol. VII, p. 274.

după dreptate: <...> ca din lucrurile bărbatului meu să se împlinească datoriia măriei sale. Deci fiindcă de ale răpousatului bărbatului meu din alte lucruri nu s-au aflat, fără numai casele din Iași și o pivniță cu crăcimă și cu 2 dugheni în Tîrgul de Gios și o moșie cu mori, anume Torcești, la ținutul Tecuciului, și după hotărîrea judecătii scofîndu-le măriia sa la mezat lucrurile aceste și strigîndu-le cîtăva vreme, mai mult nimene n-au dat pe aceste lucruri decît 12 200 lei, iar măriia sa au dat piste suma aceasta încă 7 550 lei, care s-au făcut 19 550 lei, și l-au primit în datorie ce are să ia și tot mai rămîne măriia sa să mai iei de la bărbatul meu 5 250 lei; și pentru acești bani ce au mai rămas să mai iei măriia sa, cele ce ar mai găsi de ale bărbatului meu va lua mărie sa, în afară din cele ce sunt date zestre ginerilor”.¹ Se observă că în toată perioada studiată, dreptul de proprietate era fundamental, fiind respectat de însuși domnul țării.

Vînzarea la mezat se aplica în cazul imposibilității scoaterii unor imobile de sub zălog. Înainte de 3 mai 1759, Ivan Caraferiali băcan din Iași și soția lui Maria, „fiind noi datori dumisale giupînului Nicoli Sulioti neguțătorul din Golliia cu șasă sute lei, bani noi <...> am pus zălog aceste cinci dugheni <... și> neavîndu puțință ca să pletesc cu bani <...> l-am dat <...> ca să vîndă la mezat”. La 3 martie 1766, moșiile, viile, casele, pivnița și țiganiii comisului Ștefan Buhăiescul au fost scoase la mezat din cauză că „s-au îndatorit de la hagi Sachelarie pentru a sa și părințască trebuință cu 6000 lei <...>. Și văzîndu că trece vreme la mijloc și banii nu-i plătește, nevoia l-au silit de au înștiințat domniia și Divanul cu jalba sa și aducîndu pe com(isul) la Divan, s-au întrebat de iaste dator după zapisele lui și n-au tăgăduit; și întrebîndu-se de are puțință să plătească bani ori să-i vîndă zăloagele la mezat, el au răspuns că cu bani nu poate să răspundă, ce numai să-i vîndă amaneturile, că altă putere n-are”.²

Vînzarea la mezat se impunea adeseori pentru rezolvarea moștenirii unui bun stăpînit în comun. La 1 august 1756, Iordana, vara Catrinei fiica lui Costandin Cațichi, primea de la Sandul și Ioniță Cațichi 60 de lei, partea Catrinei din prețul casei părințască vîndute: „viindu eu cu răvaș de la vară-me Catrina, ca să-i dè parte ei din casa părințască <...> și ieșind eu la giudecată cu bade Sandul și fratele său, Ion, înainte dum(i)sal(e) giupînului Ion Bogdan vel log(o)f(ă)t, ne-au judecat să se împartă casa în trei părți; și 2 părți să ieie bade Sandul cu frate-său Ion, a treia parte să ieie vara mea, Catrina. Și s-au scos casa la mezat și au ieșit prețul casei o sută optdzăci de lei, care casă au fost cumpărată în 60 lei; și după judecată am stătut la aședzare cu dumnealor și mi-au dat șesădzăci de lei, parte vara-mea Catrinei, a treia parte din cît au ieșit casa la mezat”. Cum se observă, operațiunea se putea face și prin împuterniciți. În fine, la 1 aprilie 1798, „după jaloba ce au dat mărie sali lui vodă Elena soție mortului Sandul Veisa izbaș, au arătat că în moșie Gîmboseni și Rădiu Mare de la ținut Ieșii, un bătrîn fiind al ei și a unui frate al ei, anume Costachi, acel frati al ei ș-ar fi vîndut parte lui de istov la alți streini și ei, voind ca să răscurperi pentru ei și neavînd chip, au cerut ca să s(e) vînză cu soltan-mezat un loc

¹ *Ibidem*, p. 189 – 190.

² *Ibidem*, vol. VI, nr. 208; *Ibidem*, vol. VII, p. 31 – 32.

de case aice din oraș(ul) Iași din mahalaoa Muntenimii de Mijloc ce i-au rămas de la soțul ei; pentru care întrebându-se și pe Costandin Veisa ot vist(ierie) unchiul și episcopul copiilor, au arătat că cerire cumnatii sali iasti cu cali, fiind mai de folos copiilor parte de moșie cât locul acel de case”.¹

Dese au fost împrejurările în care stăpînul, de bună voie, cerea domniei să admită vânzarea la licitație a bunurilor sale, probabil din cauză că nu a găsit singur un cumpărător care să-i dea prețul dorit. Pricină de vânzare la mezat unui bun era lipsa de beneficiu de pe urma acestuia. La 8 aprilie 1777, Coste Papafil medelnicer vindea un loc de casă pe Ulița Măjilor: „mie *nefiindu-mi trebuitoriu locul acesta* l-am scos la mezat și nimine nedînd mai multu, ce numai preosvinție sa părintele mitropolitul me-au dat 255 lei”. La 23 martie 1793, Andrei și fiul său, Chiriac, „avînd noi niște case cu locul lor și cu pivnițe de piatră supt casă și *nefiindu-ne trebuitoare*, le-am scos vînzătoare și la sultan-mezat s-au strigat de Gheorghie telal-baș pe toate ulițele orașului Iașii piste 60 zile. <...>. Și i-am vîndut dumisale <căpitanul Toader Vîrgolici> casele aceste, cu tocmeală dreaptă 900 lei”. La 3 martie 1794, Toader Balș fost pitar vinde lui Gheorghie Botezatu fost terzi-baș în Iași un loc de lîngă biserica de lemn Sf. Gheoghi: „*nefiindu-mi trebuitori*, l-am dat la telal-baș prin vechilul mieu, dum(nealui) șatr(ar) Necola, ca să vîndă la solton-mezat”. La 29 iunie 1795, Gheorghie diacon de la biserica Sfîntul Neculai cel Nou vinde lui Mihalachi Luca ban un loc cu două căsuțe din Muntenimea de Mijloc, pe motiv că „*neavînd nici un prilej spre chivernisala me și a fiilor mei*, m-am socotit de a me bunăvoie să vînd acel loc”. La 24 septembrie 1796, Neculai Stratilat fost mare comis avînd o pereche de case în Mahalaua Feredeielor și „*nefiindu-mi trebuitoare* acesti case, cu toate cele ce se află și cu tot locul lor ce se cuprinde prin zapisele vechi, le-am scos la vânzarea mezatului”.²

La 15 februarie 1800, Zmaranda Cogălniceanu explica nevoia pe care scoaterea la mezat a unui loc de casă din Ulița Sîrbească urma să o rezolve: „după moarte bărbatului ei, rămîind cu 4 fete, din care doai fiind în vrîstă de măritat, și *neavînd cu ce să le facă trebuincioasa zăstri*, au făcut cerire ca să i să vîndă cu soltan-mezat”. Dintr-o hotarnică din 19 ianuarie 1808, aflăm că un posesor nenumit de „aice în oraș Iași, la mahalaoa Muntenimei de Sus, în Drum(ul) Păcurariului lîngă țintirimul bisăricii Prepadoabnei Paraschivii, am o casă cu locul ei, cât ține îngrăditură, și cu grajdiu i șura sî nefiindu trebuitoare, *spre întîmpinare greutăților casii ce am*, voiesc a o vinde cu sultan-mezat”. Tot în anul 1800, la 5 septembrie, Alexandra și fiii săi vînd sulgerului Toader din Iași nouă pogoane de vie cu livadă la Buciumi, pe moșia mănăstirii Dancu, „ce-m(i) sunt rămasă di la bărbat <...>, care vîi *fiindu-mi de pagubă a le ține, neavînd puteri și agiutor a le căuta, fiind fimei săracă și singură* și aflîndu-mă și datoare cu 500 lei la dum(nea)lui Adămache Ioan <...> și socotîndu-mă că *îmi sunt de pagubă cînd pentru lucrul lor cer bani cu dobîndă și di pricină că nu are cine să privigheze cum să lucrează, dau roadă puțină, încît num(i) pot scoate bani ce cheltuiesc*, și mai adăogînd pe lîngă dobînda banilor și

¹ *Ibidem*, vol. VI, p. 41; *Ibidem*, vol. X, p. 155-156.

² *Ibidem*, vol. VII, p. 369; *Ibidem*, vol. IX, p. 135, 228, 237 și 350; *Ibidem*, vol. X, p. 62.

dobînda acelor 500 lei cu cari s-au împrumutat bărbat(ul) mie(u) și din zi în zi crescînd <...>. Pentru cari, după jaloba ce am dat cătră mărie sa vodă, cerire ca să s(e) vînză cu sultan-mezat acest acaret nefolositor”¹.

Vînzarea la mezat a fost generată și de plecarea din țară a stăpînului. Așa a procedat în anul 1792, vistiernicul Matei Cantacuzino care urma să se stabilească în Rusia. La rîndul lor, Neculai Cantacuzino cu soția Frăsîna, cînd au plecat definitiv în Țara Românească, „avîndu noi niște casă aicea în oraș(ul) Iași, în mahalaoa Feredeilor, din sus de bisărica Sveti Gheorghe și în mal Rîpii Pevîtoai <...> și nefiîndu-ne noai trebuitoari, avî(n)d să mergim la Țara Muntenească să trăim, le-am scos vînzătoare la sultan-mezat”².

Împrejurările ce au impus vînzarea la mezat nu sînt întotdeauna expuse în documente. La 6 septembrie 1794, doctorul Fotachi din Iași spune doar „avînd trebuință să vînd numitul loc <de lîngă poarta mare a Curții Vechi> împreună cu zidirile ce am făcut pe dînsul, <...> de nime silit, ce de a me bunăvoie am mersu la d(um)nea)lui vel agă și după rînduiala ce urmează am cerșut țidulă cătră telal-bașa <...> și strigîndu-să la sultan-mezat <...> am vîndut d(umi)sale chir Feodor Petrovici”³.

După ce primea solicitarea de scoatere la mezat, domnul cerea unui dregător să facă evaluarea bunului la fața locului. La 2 mai 1768, Grigore Ioan Calimah voievod porunca să se evalueze niște case din mahalaua Sîrbească și să fie scoase la mezat, potrivit hotărîrii din anaforaia boierilor de Divan. La fața locului urmau „să margă doi vornici de poartă dimpreună și cu o calfă de teslari ca s(ă) prețăluiască acele cas(e) și să s(e) vînză la mezat oricui s-ar găsi”⁴.

După evaluare, domnul dispunea să se facă publicitate vînzării, pentru ca cei interesați să poată afla. La 17 iulie 1765, Grigorie Alexandru Ghica îi împuternicea pe Toader Parpaniță și pe unii din frații săi să vîndă casele unui frate al lor: „dat-am cartea domniei mele lui Toader Parpaniță și fratelui său <...> prin carea îi volnicim și le dăm voi ca s(ă) aibă a-i vinde casile fratelui lor Costandin Parpaniță, carile din porunca domniei mele s-au scos la mezat să vînză și să-și plătească datormicii lor. Deci, cu prețul ce or ieși la mezat să aibă a le vinde oricui s-ar găsi să le cumpere”⁵.

Cartea domnească nu se emitea în cazul vînzării voluntare, cînd stăpînul unui bun cerea scoaterea la mezat din proprie inițiativă, fără a fi grevat de datorii. În acest caz, era suficientă o „țidulă” în care se făcea descrierea imobilului, dată starostelui de telali ca să facă publicitatea necesară. La 1 decembrie 1778, Costandin, nepotul lui Andrei, întocmea o „țidulă de locul meu ce am de baștină de la moși-meu Andrei, fecioru babii Dumitrei, ce iaste în mah(alaua) Broșteni, pe care loc am și o dugheană făcută de mini; măsura locului iasti: fața locului dinspre Ulița Gospod cea

¹ *Ibidem*, vol. IX, p. 322; *Ibidem*, vol. X, p. 283-284 și 335 – 336.

² *Ibidem*, vol. IX, p. 63 – 64 și 72.

³ *Ibidem*, p. 276.

⁴ *Ibidem*, vol. VI, p. 733 – 734.

⁵ *Ibidem*, p. 575 – 576.

Mare ce mergi la Podu Roș 14 sfînjeni g(ospo)d; din dos să hotărăști locul cu gardul lui Statii negustoriul ce l-au cumpărat de la Toader dascalul și dinspre amiază zi să hotărăști cu Sandul făclierul, din sus să hotărăști cu locul lui Dumitru salahoriul, și pentru locul meu și a lui Dumitru salahoriul iasti și hudiță, pe care loc l-am dat la Chiriac starostile de telali să-l strîge la soltan-mezat”. La 27 iunie 1793, Alexandru, fiul lui Gheorghe Frangole și vara sa Casandra, stăpînii unei cîrciumi cu pivniță de piatră din Tîrgul Făinii, „avînd noi mare trebuință de bani, *cu țidula noastră am scos-o la sultan-mezat să s(e) vîndă*”.¹

Operațiunea de vînzare la mezat a fost coordonată de acei dregători care în decursul timpului au avut atribuții administrative și judecătorești: **marele hatman, aga, vornicul de aprozi**. Aceștia transmiteau executarea procedurilor mezatului slujbașilor din subordine: **vornicul de poartă, vătaful ori ceașul de aprozi**. La 16 februarie 1766, Grigorie Alexandru Ghica voievod porunca ceașului de aprozi să vîndă la mezat casa lui Lupu croitor din Iași, care îi este dator cu 160 de lei negustorului Ioniță Tudori din Iași: „poruncim domniia me *ceaș(ului) de aprozi* să pui casa datornicului să se vînză la mezat”. La 7 decembrie 1792, Alexandru Constandin Moruzi voievod *porunca marelui vornic de aprozi* să se strige la mezat acareturile lui Costandin Paladi: „d(u)m(neata) vel vornic za aprozi, după izvod de moșii și alte acareturi ce au dat d(u)m(nealu)i Costandin Păladi ca să s(e) vîndă, să pui pe telal-bașa ca să le strîge la mezat pe toate ulețele orașului Ieșii, cum și în Divan g(os)pod, cu vade de două luni de zile”.²

La rîndul lor, acești slujbași îi transmiteau **starostelui de telali**, numit **telal-bașa**, să împlinească porunca domnească. Pentru a folosi un termen juridic modern, telal-bașa era executorul judecătoresc al licitației. Ordinul de execuție era transmis sub forma unei „țidulă de poroncă cătră telal-bașa, pentru strîgatul mezatului”³ (la 5 februarie 1795, pentru crîșma și locul pe care l-au cumpărat Iordachi Canta fost mare vistiernic de la mezat). În fine, telal-bașa se ocupa în mod concret de publicitatea vînzării, numită strigare la mezat, prin intermediul crainicilor⁴ și ai **telalilor**⁵ pe care îi avea în subordine. La 1 iunie 1792, **Agia porunca lui telal-bașa să strige la mezat** pe toate ulițele Iașilor averea vistiernicului Matei Cantacuzino ce urma să plece în Rusia: „fiindcă dum(nealui) vist(iernicul) Matei Cant(acuzino) <...> au scos la mezat toate moșiile și alte acareturi ca să le vînză, pentru aceea, iată, ți să dă izvod de acareturile ce are aice în oraș și ți s(ă) poroncește ca să strîgi pe toati ulițele să s(e) înștiințazi dum(nea)lor boierii, neguțitorii și toți de obștie”.⁶

La 1 aprilie 1798, **Vornicia de aprozi porunca lui Gheorghii telal-bașa să strige la mezat** un loc de casă din Mahalaua Muntenimii de Mijloc: „de la

¹ *Ibidem*, vol. VII, p. 483; *Ibidem*, vol. IX, p. 164.

² *Ibidem*, vol. VI, p. 599; *Ibidem*, vol. IX, p. 115.

³ *Ibidem*, vol. IX, p. 301.

⁴ „Și strigînd crainicul pin tîrgu”; (Caproșu, *op. cit.*, vol. V, p. 202).

⁵ *Telal* m. (turc *tallal*, d. arab *dellal*, strigător public) – crainic, pristav, strigător public ori la mezat; (Scriban, *Dicționarul limbii românești*, p. 1306, sub voce).

⁶ Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. IX, p. 63 – 64,

Vornicia de aprozi, cătră Gheorghi telal-bașa. Fiindcă, după jaloba ce au dat mărie sali lui vodă Elena soție mortului Sandul Veisa izbaș <...>, au cerut ca să s(e) vînză cu soltan-mezat un loc de case aice din oraș(ul) Ieșii din mahalaoa Muntenimii de Mijloc ce i-ai rămas de la soțul ei”. La 23 decembrie 1799, „**de la Vornicie de aprozi cătră Gheorghie telal-bașa**. Prin jaloba ce-au dat mării sale lui vodă dum(nealui) pah(arnicul) Ion Carp și Costache, fiul stol(nicului) Iordache, au arătat că lîngă Sfeti Neculaiu, în măhalaoa Muntenimii de Sus, are un loc de împărțală cu pah(arnicul) Ioan Carp, cu trii casă țărănești pe loc și vra să-l vînză la mezat. Deci să scrii ca să strigi arătatul loc la soltan-mezat, 40 zile, după obicei, pe toate ulițile orașului și în Divan(ul) domnesc”. Și la 27 aprilie 1800 s-a dat o poruncă „de la **Vor(ni)ci(a) de aprozi cătră Gheorghii telal-bașa**. Fiindcă prin jaloba ce au dat cătră măriia sa vodă Safta, soția mortului Ion brașovanu <...> au făcut cerire ca să se vîndă cu sultan-mezat un loc ci-l are drept al ei, de zăstri, aice, în oraș(ul) Ieșii, la mahalaoa Muntinimii de Mijloc, <...> iată ți să poroncești să-l strigi la mezat, după rînduială, în curgire de 40 zili, pe toate ulițile oraș(u)lui și în Divanul g(o)sp(o)d “.¹

Modalitatea concretă de anunțare este consemnată într-un act din 8 martie 1798, cînd Alexandru Ioan Calimah voievod porunceea ispravnicilor din ținutul Vaslui să facă publicația pentru cei 305 stînjeni cumpărați de Constantin Bantăș negustor din Iași în moșia Rîșcanii de Sus, de pe Telejna: „să orînduiți ca să s(e) facă publicații *atît acolo, la stare locului, cît și pretudindine în tot țin(u)tu(l) și pre la toati zilele de tîrg, cetindu-să și copiia zapisului întru auzul tuturor* pînă în șasă luni de zile”.² Strigarea se făcea doar în zilele de tîrg, în iarmaroace, în locurile de adunare și, desigur, la biserică în zilele marilor sărbători religioase, nu în fiecare zi a săptămîinii.

Simultan cu anunțul verbal, **imobilele scoase la vînzare erau semnalate printr-o cruce pusă pe ele**. La 1 octombrie 1762, Nastasiia Chistruiașa neputînd plăti o datorie pentru care amanetase o casă, „s-au rînduit pe vornicii de poartă cu poronca g(os)pod de au pus cruce casăi să vînză la mezat”. La 6 iulie 1767, Radu croitorul a vîndut lui Avram jidov trei dughene în Iași, „am pus cruci dughenilor și au șăzut trii luni cu cruci și s-au strigat și la mezat”. La 29 iunie 1795, Gheorghi diaconul de la biserica Sf. Neculai cel Nou vinde lui Mihalachi Luca ban un loc cu două căsuțe din Muntenimea de Mijloc „și așe scofîndu-l la vînzare am pus, după obicei, și cruce pe casă spre publicație”. Într-o mărturie hotarnică din 1 decembrie 1796 scrie că Anița văduva lui Sămion din mahalaoa Muntenimii de Sus „au scos la vînzare casa aceasta puind și sãmnu crucii spre înștiințare tuturor”.³

Perioada de publicitate era variabilă, în funcție graba creditorului ori de interesul posesorului. Am văzut că la 22 februarie 1743, Pavel blănar se angaja să restituie lui Anastasie Simo fost jitnicer al doilea datoria de 600 de lei sau să-i dea o pivniță din Tîrgul de Sus evaluată la acest preț în urma mezatului hotărît de Divanul domnesc: „să strige crainicul în tîrgu să s(e) scoată pivnița la mezat și păr’

¹ *Ibidem*, vol. X, p. 155-156, 275-276 și 299-300.

² *Ibidem*, vol. X, p. 151.

³ *Ibidem*, vol. VI, nr. 426 și p. 705; *Ibidem*, vol. IX, p. 350; *Ibidem*, vol. X, p. 81.

în *trii zile* cât ar ieși prețul pivniții, într-afita să o vînd”. La 1 octombrie 1762, Nastasiia Chistruiasa și fiii ei, neputînd plăti o datorie pentru care puseseră amanet o casă, „au pus pe un Necula telal de au strigat-o la mezat *patru luni*”. La 6 iulie 1767, Radu croitor vinde lui Avram jidov trei dughene în Iași, după ce „*au șazut trii luni* cu cruci și s-au strigat și la mezat”. La 12 mai 1772, Sachelarie Papadimitrie Duca cumpăra bunurile lui Ștefan Buhăiescul comis scoase la mezat „și din poronca domnească și a Divanului acele amaneturi s-au strigat la mezat *30 de zile* de Nicola telalul”. La 15 martie 1778, Neculai Căplan negustor vinde lui Coste căpitan mai multe acareturi din Ulița Tîrgului de Jos, care „toate aceste acareturi <...> le-am scos vînzătoare și s-au strigat la sultan-meizat *mai un an de zile*”.¹

Începînd din 1785, prin *Sobornicescul hrisov*, termenul de strigare la mezat a fost fixat la 40 de zile; iată un singur exemplu: la 1 aprilie 1798, Vornicia de aprozi poronca lui Gheorghî telal-bașa să strige la mezat un loc de casă din Mahalaua Muntenimii de Mijloc, „pe toate ulițele orașului și în Divanul domnesc în curgere de *40 zile*”. Asupra *Sobornicescului hrisov* vom reveni în alt loc, aici mulțumindu-ne să spunem că și după anul 1785 durata strigării a continuat să fie variabilă, în virtutea obiceiurilor anterioare. Astfel, la 5 august 1792, s-a transmis „de la Agie cătră Gheorghî teleal-bașe. Fiindcă Catrina, fimeia lui odoaba Mihălache Petco, de aice, den Iași iaste datoare cu triizăi lei cu zăpis preutului Ioan de la Patruzăci de Sfinți, și neavînd cu alta ce plăti decît numai cu o casă ce o are în Tîrgul Boilor, în mahalaoa Muntenimeii de Mijloc, iată fi să poroncește: această casă să o strîgi la mezat, în vade de *șasă luni*”. La 7 decembrie 1792, Alexandru Constadin Moruzi voievod poronca marelui vornic de aprozi să se strige la mezat acareturile lui Costandin Paladi „*cu vade de două luni de zile*”. La 23 martie 1793, Andrei și fiul său Chiriac, vînd lui Toader Vîrgolici căpitan niște case cu pivnițe de piatră din mahalaua Muntenimea de Jos: „și la sultan-meizat s-au strigat de Gheorghie telal-baș pe toate ulițele orașului Iașii *piste 60 zile*”. Dintr-un zăpis din 17 ianuarie 1796, aflăm că Vasile Lupeș și fratele său Necolai au vîndut casele moștenite de la părinți „lîngă Bisărica Vulpi, în mahalaoa Tîrg(ului) Boilor, <...> cu sultan-meizat <...și> prin țidulă g(os)p(o)d s-au strîgat la sultan-meizat *74 zile*”. La 1 decembrie 1796, într-o mărturie hotarnică a lui Gheorghe Tăutul vornic de poartă se menționează strigarea unei case din mahalaua Muntenimii de Sus a Aniței soția răposatului Sămion, „spre înștiințare tuturor, în curgire de *cîteva luni de zile*”. Nu întotdeauna, însă, perioada în care vînzarea bunurilor trebuia anunțată este precizată în documente: la 15 iulie 1792, Neculai Cantacuzino și soția lui Frăsîna, plecînd definitiv în Țara Românească își vînd casele din mahalaua Feredeelor ginerelui lor Necula Stratulat fost mare armaș și fiicei lor Săftica, „strigîndu-s(ă) *cităva vremi* atît pe ulițele orașului cum și în Divanul g(o)sp(od)”. La 27 iunie 1793, Alexandru, fiul lui Gheorghe Frangole și vara sa Casandra vînd lui Panaite Idieriul negustor, o cîrciumă cu pivniță de piatră din

¹ *Ibidem*, vol. V, p. 202; *Ibidem*, vol. VI, nr. 426 și p. 705; *Ibidem*, vol. VII, p. 31 – 32 și 448.

Tîrgul Făinii, „strigîndu-să *cîtăva vreme* la mezat”. La 9 iulie 1792, Mateiu Cantacuzino adevărea că „scoțînd noi la soltan-mezat un eleșteu cu moară, ci avem pe Căcaina, în margine tîrgului Ieșului, din sus, *s-au strîgat în destulă vreme*. Și <...> au rămas cu cel mai de pe urmă preț, 1700 lei, <...> asupra dum(i)s(ale) șat(rarului) Necola”. Dintr-un act din 5 octombrie 1798 aflăm ce însemna „în destulă vreme”. Elena, văduva lui Sandul Veisa iuzbașa, „cerșind ca cu sultan-mezat să s(e) vîndă un loc de casă din Ieși, de la mahalaoa Muntenimei de Mijloc, ce i-au rămas de la bărbatul ei <...> s-au dat poronca domnii mele prin țidulă cătră dumnalului vel vornic de aprozi ca să-l scoată la mezat. <...> Deci, după poroncă *strigîndu-să în destulă vremea la sultan-mezat, adică de la 11 zile a lunii aprilie și pînă la 8 zile a lunii săptembre a anului curgătoriu*, prețul cel mai de pe urmă, adică 685 lei, cu care s-au mulțămît și vînzătoare, l-au dat cinstit și credincios boierul nostru dum(nealui) Dimitrie Saule biv vel spatar”. În fine, la 3 martie 1794, Toader Balș fost pitar vinde lui Gheorghe Botezatu fost terzi-baș în Iași un loc lîngă biserica de lemn Sf. Gheorghe, care „străgîndu-să *multă vreme* la solton-mezat, <...> prețul cel mai bun și desăvîrșit l-au dat dum(nealu)i Gheorghie Botezatu”.¹ Publicitatea prin anunțuri verbale se făcea concomitent în localitatea unde se aflau bunurile, la isprăvnicii și în Divanul domnesc.

O condiție *sine qua non* a vînzării la mezat, impusă de cutumele dreptului de stăpînire medievală era **obligația de a respecta dreptul de preemțiune sau de protimisis**, la fel ca în cazul vînzării directe. Dreptul de protimisis (πρωτίμησις = înfiietate, precădere, preferință) presupunea ca persoanele aflate în anumite raporturi durabile de solidaritate (rudenie, devălmășie, vecinătate) cu stăpînul silit să își înstrăineze un bun, puteau dobîndi bunul respectiv sau folosința lui plătind prețul de înstrăinare, fiind preferate unui potențial cumpărător din afara cercului de solidaritate. Dreptul de preemțiune se exercita sub forma ofertei pe care vînzătorul trebuia să o facă privilegiatului, pentru ca acesta, în intervalul termenului de publicitate stabilit, să decidă dacă plătește prețul oferit de străini și păstrează bunul pentru sine sau nu. Ordinea de preferință în exercitarea protimisisului era următoarea: posesorul unui bun pe care dorea să îl vîndă avea datoria să își întrebe mai întîi rudele dacă doresc să cumpere; numai dacă acestea renunțau, cumpărătorul se adresa vecinilor și abia dacă nici aceștia nu doreau să cumpere, solicita vînzarea către un străin², în cazul de față prin organizarea unui mezat.

Colecțiile arhivistice adăpostesc un număr impresionant de acte privitoare la dreptul de preemțiune, dar nu vom intra în detaliile acestei chestiuni juridice atît de ample încît ar necesita o cercetare de sine stătătoare. Oferim doar cîteva exemple mai aparte de aplicare a preemțiunii în vînzarea la mezat. În secolul al XVIII-lea, **regimul de bezmăn** (chirie, suprafață, emfiteuză), ia o dezvoltare deosebită în

¹ *Ibidem*, vol. IX, p. 70, 72, 83 – 84, 115, 135, 164, 228 și 237; *Ibidem*, vol. X, p. 39, 81, 155-156, 194-195.

² Vezi Valentin Al. Georgescu, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc*; idem, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academiei, 1980.

orașele moldovenești. Stăpînirea cu titlu de bezmăn era supusă, pe lîngă protimisis, și dreptului special al stăpînului locului de a se învoi la înstrăinare.¹ Din această cauză, la 11 decembrie 1758, Ioana ceprăgăriță din Iași se judeca la Divan cu Agapie egumenul mănăstirii Sfîntul Sava pentru trei dugheni construite de dînsa pe locul mănăstirii în mahalaua Podului Vechi din Iași „aproape de mănăstire, de da bezmăn de locu. Dară fiindu ea datoare cu trii sute de lei lui Hapti aga de la Hotin cu zapis și <...> viindu turcul <...> ca să-i plinească banii <...>, iar cu 100 lei au rămas și neavîndu cu altă să-i plătească și avîndu ea aceste dughene, <...> au orînduitu pe un Necula telalu de au strigatu aceste trii dughene, **lemnul**, la mezatu; și au ieșitu la mezatu 100 lei. Și neavîndu ea să de banii și egumenul, fiindu locul a m(ă)n(ă)stirii, n-au lăsatu să le cumpere alții, ce au datu egumenul 100 lei <...> de i-au datu pe lemnul dughenilor di s-au plătitu de turcu; și au rămas dughenile și lemnul cum și locul a m(ă)n(ă)stirii”². Observăm că dreptul de protimisis s-a aplicat în raport cu stăpînul locului pe care Ioana ceprăgărița a construit dughenele, și nu în raport cu construcțiile, pe care chiriașa a trebuit să le dărîme și să vîndă doar lemnul din care au fost făcute, pentru a nu intra un străin pe locul mănăstirii.³

În a doua parte a secolului al XVIII-lea, vînzarea silită a bunurilor unui debitor a devenit tot mai frecventă, motiv pentru care se făceau și excepții în favoarea creditorilor, **domnul încuviințînd vînzarea la mezat fără preemțiune**. La 21 iunie 1768, Grigorie Ioan Calimah voievod încuviința vînzarea prin mezat fără preemțiune a caselor din Iași de către Catrina, văduva lui Ioniță Nacul diacul de vistierie pentru a plăti datoriile răposatului, din cauză că „mușterii ce să află să le cumpere să ferescu atîta de rudele bărbatului cît și de rudele ei, socotind că după ce l-a vinde să li întoarcă; și cu această pricină i să pricinuește pagubă din prețul casălor. Pentru care dăm domnie me printr-această țidulă g(os)p(o)d voie ca să puie să strîgi casili la mezat și cini a da mai mult să ia casăli și să fie bine cumpărați, neavînd nici o supărare despre rudile lor ca un lucru ci s-au cumpărat de la mezat”⁴.

Firește, au existat și cazuri de contestare a mezatului, fără ca reclamantii să aibă întotdeauna cîștig de cauză. Un motiv de pierdere a contestației era **nerespectarea termenelor în care se putea face răscumpărarea vînzării**. La 25 aprilie 1779, Constantin Dimitrie Moruzi voievod confirmă anaforaua Divanului privitoare la dreptul lui Hristodul Papafil negustor de a stăpîni două dughene din Iași și o vie de la Dealul Cetățuia, în urma judecății cu Paraschiva, văduva lui Petre Sîrbu băcan din Iași. „Prin domnească țidulă toate aceste s-au scos la mezat, să să vîndă și să să plătească datoriia, care și țidula iaste de față din 1775 ian(uarie) 16; și după ce multe zile s-au strigat la mezat cu sineturile aceste și au dat telalul țidulă cum că s-au suit prețul lor numai pîn(ă) la 408 lei. Tot întru același an 1775 avgust 7 au ieșit la giudecată la Divan fâmeie aceasta de strîmbătate. <...> Amaneturile fiind strigate la

¹ Valentin Al. Georgescu, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc*, p. 158.

² Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. VI: *Acte interne*, p. 153.

³ Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea*, p. 158.

⁴ Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. VI, p. 742 – 743.

mezat multe zile și cu poroncă domnească fiind date pentru datorie și trecînd și ațita vreme de atunce fiind și zăpisul ei dat după acee la mîna lui Papafil, *noi nu găsim cu cale ca să poată ea sau feciorii ei a răscumpăra acum, dacă nu le-au răscumpărat atunce cînd s-au strigat la mezat*, ce cu cale și cu dreptate găsim să-și stăpînească Hristodor Papafil dughenile și vie cu pace și mai mult să nu fie supărat despre fimeia aceasta sau dispre feciorii ei”¹.

Cazuri aparte de prescripție erau cele în care stăpînul unui bun vîndut la mezat sau cei îndreptățiți prin dreptul de protimisis să liciteze primii **erau plecați din țară** și nu au știut de vînzare. În asemenea situații, termenul răscumpărare era de zece ani. La 20 martie 1795, boierii de Divan judecă pricina dintre mănăstirea Sf. Ioan Gură de Aur și Necola șetrar pentru o bucată de loc de pe Căcaina, dînd cîștig de cauză celui urmă. „Scoțînd la sultan-mezat un eleșteu cu moară ce-au avut pe Căcaina, în marginea tîrgului Iașii, pe dînsul prețul cel mai de pe urmă, 1 700 lei, l-au dat șat(rarul) Necola și au rămas asupra sa, dîndu-i pe lîngă zăpisul acesta și toate scrisorile cîte au avut: <...> o țidulă din 1792 deche(m)v(rie) 10, de la măriia sa Alexandru Costandin Muruz v(oie)vod, ce scrie cătră dum(nea)lui Manolache Conachi, fiind atunci vel vorn(i)c de aproz(i), prin care arată că din acareturile du(mi)sali vist(iernicului) Matei Cant(acuzino), ce s-au vîndut cu sultan-mezat, cumpărînd și șat(rarul) Necola o moară în apa Căcainii, care moară fiind pe locul Sfîntului Ioan Zlataust și fiind multă pricină între mănăstire și între șat(rarul) Necola **pentru că episcopii mănăstirii n-au fost aicea cînd să strîga la mezat ca să adaogă** și fiindcă această moară să înneacă de altă moară ce iasti tot pe locul Sfîntului Ioan Zlataust și pentru ca să lipsască pricinile dintre dînșii, au fost poroncît măriia sa ca să împlinescă de la episcopii mănăstirii banii cumpărăturii și să-i dē șatr(aru)lui Necola și moara să rămîie a mănăstirii Sfîntului Ioan Zlataust. <...> Șat(rarul) Necola <...> au adaos a răspunde că măcar că atunci să cunoște înstrîmbătăit a-ș(i) priimi banii pe lucru ce au cumpărat de la sultan-mezat, dar fiind poroncă domnească nu pute(a) într-alt chip, și atunci **ar fi priimit banii dacă episcopii i-ar fi dat, dar n-au vrut să-i dea**, zîcînd că mănăstirea nu iaste putincioasă a răspunde la acea sumă. Deci la pricina aceasta sînd judecata a socoti, puni împotriva cererii ce face acum mănăstirea acesti pricinuiiri: <...> de o parte fiind acea publicație și de altă parte strîgîndu-să la sultan-mezat pe toati ulițile orașului și în Divanul domnesc, iarăș(i) au tăcut și n-au zis nimică; <...> șat(rarul) Necola, ca unul ce au cumpărat de la sultan-mezat, va stăpîni moara acolo în locul ce era făcută <...>, dîndu-i-să de la Divan și această carte de judecată”².

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în societatea românească apar germeii capitalismului, stăpînirea funciară începe să se fărîmițeze, iar tranzacțiile cu bunuri *nemișcătoare* se înmulțesc. Pentru a păstra controlul asupra circulației acestora, a evita înstrăinările ilegale și a asigura stabilitatea tranzacțiilor imobiliare, în anul 1785 domnul Mihail Suțu a emis *Sobornicescul Hrisov*, unul din cele mai importante acte legislative interne, care s-a aplicat, cu reeditări și completări pînă tîrziu în secolul al

¹ *Ibidem*, vol. VII, p. 535-538.

² *Ibidem*, vol. IX, p. 315.

XIX-lea. Din punctul de vedere care ne interesează aici, o dată cu *Sobornicescul Hrisov*, pentru vânzările de moșii la mezat procedura protimisului a fost simplificată. Din 1785, exercitarea dreptului de preemțiune s-a făcut înaintea licitației prin așa numita „**publicație**”, și această procedură fiind controlată de domnie. Termenul de publicitate a fost fixat la șase luni, la toate zilele de târg, cu invitația ca cei interesați să-și exercite preferința sau să renunțe formal la ea. În cazul amanetelor, creditorul neplătit la scadență era obligat să lichideze zălogul numai prin licitație.¹

Conținutul juridic al publicației este expus în actul din 1792 prin care Toader Vîrgolici a cumpărat niște case în mahalaua Muntenimii de Jos din Iași. Cu acel prilej, Alexandru Costandin Moruzi voievod îi scria lui Săndulache Sturza mare agă „să pui ca să se facă publicație la numita mahala și în tot orașul Iașii, cum și în Divanul gospod, arătînd cine au cumpărat casile aceste și cu ce prețu și pără la împlinire a șasă luni; cum și zăpăsul acesta a vînzătorilor să-l trimiți la stare locului ca să s(e) citească întru auzul tuturor să s(e) înștiințaze cu toții și acei care vor vre ca să dă prețul ce-au dat numitul cumpărător și să răscumpere cu protimisire de rudenii. Să-i dai dumnealui mărturie la mîină prin care să arăți ce rudenii iaste cu vînzătorii sau ce răzășie are, și pe unii ca acei, oricare vor fi, să-i trimiți dum(neata) la Divan, să-i cerceteze de li se va căde să întoarcă banii numitului cumpărător. Iar cînd păr-la vadeaoa arătată de 6 luni, nu se va arăta nimine din rudeniile cele mai de aproape a vînzătorilor sau din răzeși ca să răscumpere, să-i dai dum(neata) mărturie la mîina numitului Toader Vîrgolici căpit(an) prin care să arăți că după poronca domnii mele ai făcut publicație într-această curgere de vremi întru auzul tuturor și că nimine n-au vroit să cumpere ca după aceeași mărturie a dumnealui să i se facă întăritură numitului cumpărător asupra zăpăsului ca să nu mai poată nime pe urmă a răscumpăra”.² Exemplele ce dovedesc aplicarea noii proceduri sunt numeroase. La 29 aprilie 1794, Anastasi mare agă aduce la cunoștință domnului că toți cei cu drept de preemțiune asupra locului cumpărat de Gheorghie Botezatu fost terzi-bașă au semnat zăpăsul de vînzare – cumpărare: „după poronca înălțimei tale, făcîndu-să publicație pe șasă luni de zile prin telal-bașa, nimine din rudeniile sau răzășii vînzătorului n-au ieșit să ceară protimisire să de ce au dat numitul cumpărător, ce toți cin ce pută să ceară protimisire s-au iscălit în zăpăsul vînzătorului”. La 30 septembrie 1795, Agia adeverește că s-a făcut obișnuita publicație pentru dugheana și cîrciuma cumpărate de negustorul Enache Frangolă de la Dimitrie Sturza spătar: „după luminată carte gospod de poruncă ce au adus la Agie Enache Frîngolă negușitorulu de aice din Ieși, la trecuta lună mart 26 a curgătorului an, ca să facă legiuita publicație pentru o dugheană și o crîcimă de piatră cu locul lor ce au cumpărat de la d(umnea)lui spatar Dimitrie Sturdza aice în Ieși, Ulița Tîrgului de Gios, din anul trecut <17>95, cu preț drept 4500 lei, asupra căreie cumpărătura rînduiala pămîntului urmînd după hotărîre *Săbornicescul(ui) Hrisov* de a se face legiuită publicație spre înștiințare tuturor acelor ce rudenie sau răzășie le dă atunce luminată poruncă gospod s-au pus în lucrare facere legiuitei publicații întocmai după rînduiala ce să păzăște atît la fața

¹ Valentin Al. Georgescu, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc*, p. 230 – 231 și 239.

² Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. IX, p. 35.

locului în tot orașul, cât și în Divanul gospod, în curgere acelor rînduite șasă luni de zile și nimine e din rudeniile boierului vînzător nici din megieși sau alți cumpărători nu s-au arătat. Pentru aceea, spre încredințare s-au dat la Agie numitului cumpărător și această mărturie după care să-și poată face și hrisov gospod de întăritură asupra acestei dugheni și crăcimă”.¹

Obligatorie nu apare decît forma laică a publicației, la tîrguri și iarmaroace, dar cărțile domnești vorbind de publicarea pretutindeni, publicația se făcea probabil și la biserică. După scurgerea termenului de șase luni, telal-bașa făcea strigarea propriu-zisă la mezat, alte 40 de zile. Regulile erau atît de stricte, încît **dacă nu se făcea publicația, vînzarea se anula**: la 21 august 1800, Grigore Spînu băcan din Tîrgul Făinii se învoia cu Zmaranda, fiica lui Mihalache Jelincu, asupra unui loc de casă, deoarece „cumpărînd eu giumătate de loc de casă de la Zoița, sora dumisale, mi-am făcut casă și dugheană. Apoi, în anul trecut, la l(ea)t 1799 fev(ruarie) 20, am mai cumpărat și ceialaltă giumătat(e) de loc, drept bani 40 lei; și fiindcă eu n-am știut rînduiala ca să fac legiuita publicație, acum s-au sculat dumne(ea)i cerșind protimisîre să răscumpere. Și după jalba ce-au dat mării sale lui vodă, ieșind la giudecată înaintea dumisale Constandin Balș vel logofăt de Țara de Gios, unde făcînd dum(nealu)i cercetare pricinii și fiindcă n-am făcut pobjicația au dat dreptate ca să-mi întoarcă banii și să ia locu în stăpînire dum(i)sale”.²

În anul 1800, Constantin Alexandru Ipsilanti a admis o excepție în regimul publicității pentru vînzările de vii răzășești din ținutul Putnei, dacă nu depășeau valoarea de 50 – 60 lei. Pomînd de la frecvența mare a tranzacțiilor, s-a ținut seama de depărtarea și mărimea cheltuielilor care împiedicau deplasarea la Divan pentru scoaterea publicațiilor și s-a admis ca procedura *Sobornicescului hrisov* să fie îndeplinită de starostele de Putna „fără a fi vreun chip de economie”.³ Regimul s-a aplicat apoi în ținuturile Covurlui și Tutova, pentru ca în anul 1819 să se extindă în toată țara.

În practică, putea exista și situația în care, indiferent cît de multă vreme se făcea publicitate, **nu se găsea nici un amator să cumpere bunul scos la vînzare**. La 11 iunie 1755, Matei Ghica dă poruncă să se rezolve pricina dintre Maria, mama lui Mihaiu diac de vistierie și Anița, soția răposatului Postolachi cizmar din Iași, pentru o dugheană „în Cizmărie, pe locul mănăstirii Gălății. Și scofîndu-se la mezat nu s-au aflat nime să o cumpere”.⁴ Dacă nu se găseau mușterii în intervalul de timp stabilit, prin buna înțelegere a părților perioada de așteptare putea fi prelungită. La 28 noiembrie 1798, Gheorghie fost polcovnic, fratele și moștenitorul răposatului Manolachi Zugravul căpitan de darabani, vinde lui Chiriac Floca sulger o vie și niște acareturi ale lui Manolache. „Și aceste acareturi strîgîndu-se la sultan mezat pe toate ulițile oraș(u)lui cum și în Divan domnesc nu numai în curgere de 40 de zile după hotărîre, ce încă piste vade mai trecînd 26 de zile, prețul

¹ *Ibidem*, p. 239 și 374.

² *Ibidem*, p. 333.

³ Valentin Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 235.

⁴ Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. V, p. 578.

cel mai bun și mai sus l-au dat dum(nealu)i sulger(ul) Chiriiaș, 10 000 lei”.¹ Dacă nici așa nu se găsea un cumpărător, creditorul primea în mod direct bunul care făcea obiectul mezzatului. Pentru a rezolva pricina dintre Maria, mama lui Mihaiu diac de vistierie și Anița, soția răposatului Postolachi cizmar din Iași, amintită mai sus, la 11 iunie 1755 Matei Ghica hotărâ ca „ce s-a găsi de a lui Postolachi să scoată la mezzat și să vîndză și să plătească banii; și <...> altă n-au găsit de a lui Postolachi fără) numai această dugheană în Cizmărie, pe locul mănăstirii Gălății. Și scoțîndu-se la mezzat nu s-au aflat nime să o cumpere și *s-au dat de istov* Mariii pentru acei bani”.² Firește, se proceda astfel dacă valoarea bunului vîndut era echivalentă cu datoria ce trebuia achitată. La 13 august 1799, Divanul domnesc întărea lui Andrei ciubotar stăpînirea asupra unei case de pe Ulița Sărăriei, în urma unei judecări generată de o datorie neachitată de Maria și fiul ei: „această Marie cu feciorul ei <...> neavînd altă puțință de plata banilor, au scos vînzătoare o casă ce au rămas de la Maftuiu, bărbatul ei, și strigîndu-să la mezzat în multe rînduri, n-au ieșit prețul casii suma banilor datorii, și vîzînd Andrei că alta nu rămîne de a-și împlini banii, *au făcut învoială cu numiții datornici și au cumpărat el casa* drept 280 lei cu zapis făcut înainte mahalagiilor”.³ Observăm că se putea ca bunul scos la vînzare să aibă **valoare mai puțin decît datoria ce trebuia achitată**. La 1 februarie 1761, „Vasile Chistruul și cu frati-său Ian(a)che și cu muma lui, fiind datori cu 200 lei preotului Teofil de la Sfînta Vineri, puindu amanet o casă <...>. Și scoțînd casa la mezzat s-au strigat de telali în 4 luni de zile ș-au ieșit casa la mezzat pînă la 103 lei”.⁴

În asemenea situații, la fel ca în orice tranzacție comercială, **participanții negociau** prețul sau modalitatea de achitare a datoriei. La 22 februarie 1743, cînd Pavel blănar se angaja să restituie lui Anastasie Simo fost jitnicer al doilea datoria sau să-i dea o pivniță din Tîrgul de Sus, „dar încă-și m-am mai rugat dumisale înainte judecării *ca să mai aibu păsuiială păr’ într-o lună de dzile* și să ste pivnița la mîna dumisale ca, de voi putea face dumisale banii toț(i) deplin, să i-i dau și să-m(i) ieu pivnița. Și așa hotărîndu-să și de la dumnealor boiarii, au priimit și dumn(ea)lui jitniceriu Anastasii ca să mă mai păsuiască o lună de dzile; de nu voi putea face dumisale banii nici păr’ la o lună de dzile să fie pivnița a dumisale drept aceli 600 lei, pe cît i-au ieșit prețul la mezzat”. La 25 septembrie 1796, Neculai Stratilat fost mare comis vinde lui Grigori Drama logofăt de vistierie o pereche de case din Mahalaua Feredeilor, „care casă voind a le vinde, *am stătut la tocmală* cu dum(nealui) log(o)f(ă)t(u)l Grigori Drama ot vist(ierie) și i le-am vîndut cu 3750 lei”.⁵

Se putea întîmpla și ca **bunul supus vînzării să aibă valoare mai mult decît suma datorată**, caz în care creditorul primea doar partea care i se cuvenea din prețul vînzării, iar debitorul păstra restul. La 31 octombrie 1798, Alexandru Ioan Calimah voievod porunca lui Vasili Roset mare vornic de aprozi să-l pună pe telal-bașa să

¹ *Ibidem*, vol. X, p. 204-205.

² *Ibidem*, vol. V, p. 578.

³ *Ibidem*, vol. X, p. 199.

⁴ *Ibidem*, vol. VI, nr. 285.

⁵ *Ibidem*, vol. V, p. 202; *Ibidem*, vol. X, p. 63.

strige la mezat o cârciumă cu pivniță de piatră și șapte dughene din Țîrgul Făinii pe care Panaite Costandin fost mare sulger trebuie să le vîndă pentru a-și plăti datoriile: „și prețul cel mai bun ce să va sui la ce dupe urmă strîgari să s(e) vînză, și din bani acie să s(e) plătească creditorilor și ce vor prisosi mai mult să s(e) de jăluitoriului”. La 5 septembrie 1800, Alexandra și fiii săi vînd lui Toader sulger din Iași nouă pogoane de vie cu livadă la Buciumi, pe moșia mănăstirii Dancu. „Pentru cari, după jaloba ce am dat cătră mărie sa vodă, cerire ca să s(e) vînză cu sultan-mezat acest acaret nefolositor și din bani ce vor ieși să s(e) plătească mai întăi datorie și cîți vor mai rămîne să s(e) dea supt epitropie păn(ă) cînd vor veni copii în legiuta <vîrstă>”.¹ În cazul vînzării în interiorul familiei, se putea ca vînzătorul să mai scadă din preț. Neculai Cantacuzino, plecînd în Țara Românească și scoțînd la mezat casele din Iași, „preț(ul) cel mai de urmă au dat dum(nealui) Iordachi Lozânschi ot vist(ierie), din parte dum(nealui) ginerelui Neculai Stratulat biv vel armaș, 2355 lei, <...> cu cari preț și noi ne-am mulțămît. Deci, fiindcă au rămas casăli să li ia ginerile și fiuca noastră, noi încă, din bunăvoia noastră, am lăsat din prețul mezatului, dar fucii noatri Săfticăi, trii suti cincizăci și cinci lei, și am primit numai doai mii lei”.²

La sfîrșitul vînzării, telalul îl informa pe dregătorul care l-a însărcinat să se ocupe de mezat de modul în care s-a desfășurat operațiunea. Raportul era scris de regulă, pe *verso* țidului domnești. După ce, la 8 octombrie 1795, **Hătămănia îl numea pe Gheorghie telal-bașa să strige la mezat** vînzarea unei case cu pivniță din Mahalaua Muntenimei de către Șărbănu Periețanu pitar, acesta a răspuns: „precinstite arhon hatmane, du(pă) ce prin țidulă cinst(ita) poronca d(u)m(i)itale ce mi s-au dat, casa cu locul ei și cu pivnița ot Mahalaoa Muntenimii, am făcut publicație după cuprindere țidului întocmai și pre deplin după cum mi să poroncește păr-la împlinire de șasă luni hotărîte și neivindu-se nimene din rudenii, nici din razeși sau miegieși și alții ca să răscumpere, după poroncă n-am lipsit a nu înștiința. A d(umi)itale preplecat(ă) slugă, Gheorghii teleal-baș”.³

Telalul semna și ca martor la vînzare. Dintr-un act de la 1 ianuarie 1779, aflăm că: „eu, Costandin sin lui Dumitrașc(u) ciubotariu, dat-am adevărat și încredințat zapisul meu la mîna dumisali Eni Savii precum să să știi că avînd eu o dugheană la mahalaua Broșteni <...> și de bunăvoia mea am scos la vînzare, adică la soltan-mezatu, cu țidula mea cari iasti iscălită di mini și de moșul meu Ursul ciubotariu și de bunăvoia noastră am dat țidulă de vînzare la starostile Chiriiaș și am strigat la soltan-mezat 30 zile între-auzul tuturor, pe toate ulițele Iașului. Și stînd mezatul asupra dumisale 325 lei, am dat-o dumisale, vîzînd plată deplin(ă) în mîinile meli. <...> **Și eu, stărostile Chiriiaș, am strigat și sunt martur**”.⁴

Telalul care făcea strigarea era plătit de cumpărător: în niște socoteli din 1 și 17 martie 1759 s-a notat: „5 lei am dat telalului ce-au strîgat casa și

¹ Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. X, p. 239-240 și 335 – 336.

² *Ibidem*, vol. IX, p. 72.

³ *Ibidem*, p. 375.

⁴ *Ibidem*, vol. VII, p. 520 - 521.

dughenile la mezat, care și acești bani pot(ronici) ce sint rînduiț(i) la împărțală ca să se dea vornicilor de poartă și altora ce-au ostenit la împărțala lor”. La 1 decembrie 1778, Costandin, nepotul lui Andrei, întocmea o „țidulă de locul meu <...>, pe care loc l-am dat la Chiriic starostile de telali să-l strîge la soltan-mezat. *Tocmala mi-au fost să-i dau cîti 2 parali pe leu osteneala sa și 2 lei i-am dat înainte*”.¹

Sfîrșitul mezatului avea loc în Divanul domnesc, unde se făcea hareciul, adică licitarea propriu-zisă și adjudecarea bunului. *Hareciu*, interj. (turc. *Hareç*, *haraç*, de unde și ung. *Harács*, prețuire, adjudecare) însemna strigarea făcută publicului pentru a licita, și adjudecarea asupra cumpărătorului, adică atribuirea bunului licitantului care a oferit prețul cel mai mare: „*Hareci o dată! Cine dă mai mult? Hareci de două ori! Hareci de trei ori!*”. *Hareciuiesc*, verb tranz. (din *hareci* și ung. *Harácsolni*, a adjudeca); vechi: „vînd la mezat”: *averea s-a hareciuut; (h)areciuiesc, harasladišesc* (formă grecizată).² La 12 ianuarie 1799, Alexandru Ioan Calimah voievod porunca lui Vasile Ruset mare vornic de aprozi să facă publicație pentru vînzarea prin sultan-mezat a două dughene și o cîrciumă de pe Podul Vechi ale lui Matei Milo fost mare spătar: „drept aceea, poroncim dum(ital)i să rînduiești pe telalbașa ca să strige la mezat numitele acareturi de sus arătate, în curgire de 40 zile, pe toate ulițele orașului, cum și în Divanul g(os)p(o)d și cu prețul cel mai de pe urmă ce vor agiunge, fiind și cu mulțămîta dum(nealui) spat(arului), asupra cui vor rămîne să s(e) și dè, *făcîndu-se hareciul în Divan*”. La 28 aprilie 1796, Dumitrachi gramatic a cumpărat niște case în Mahalaua Tîrgului Boilor de la frații Vasile și Nicolai Lupeș, după ce „s-au strîgat la sultan-mezat 74 zile și adăogînd muștereei pe rînduială, prețul cel mai bun l-au dat Dumitrachi gramatic, adică trii mii una sută și patruzăci lei, asupra cărie *făcîndu-s(e) hareciul în Divanul g(os)p(o)d* i-au vîndut lui casăle aceli părințăști <...>. Pre larg arată același zapis iscălit de dîșii și adeverit cu iscăliturile dum(nealor) veliților boieri cum *că s-au săvîrșit mezat(ul) acesta după țidula cu pecete g(os)p(o)d la Divan înaint(ea) dumilorsale*”. La 28 noiembrie 1798, Gheorghie fost polcovnic, fratele și moștenitorul răposatului Manolachi Zugravul căpitan de darabani, vinde lui Chiriic Floca sulger o vie și niște acareturi ale lui Manolache: „prețul cel mai bun și mai sus l-au dat dum(nealu)i sulger(ul) Chiriic, 10 000 lei, <...> și fiind cu bună primire și mulțămîta me, *s-au făcut hareci în Divan domnesc cu soma banilor arătați asupra dum(sa)le sulger(ului) Chiriic Floca și după hareci(ul) ce s-au făcut, răspunzînd dum(nealu)i sulger(ul) banii peșinu*, adică zăci mii lei, și eu priimînd toți banii deplin în minile mele, *i-am dat acest zapis cu care volnic să fie dum(nealu)i de acum înainte și în veci cu pași și nesupărat de cătră nimene a stăpîni aceste acareturi*”.³

Hareciul se făcea „dîndu-să știre spre a să aduna la săvîrșire mezatului toți acei ce să arătasă mușterii”, pentru ca cel ce vindea să fie mulțumit cu prețul obținut.⁴ Din acest motiv, în actele de vînzare – cumpărare la mezat de după 1785,

¹ *Ibidem*, vol. VI, p. 170-172, 288 – 289; *Ibidem*, vol. VII, p. 483.

² Scriban, *Dicționarul limbii românești*, p. 590, sub voce.

³ Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. X, p. 39, 204-205 și 216 – 217.

⁴ Valentin Al. Georgescu, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc*, p. 233.

sunt însemnați toți participanții la tranzacție și sumele pe care le-au licitat. La 1 aprilie 1798, Vornicia de aprozi poruncește lui Gheorghe telal-bașa să strige la mezat un loc de casă din Mahalaua Muntenimii de Mijloc: „fiindcă, după jaloba ce au dat mărie sali lui vodă Elena soție mortului Sandul Veisa izbaș, au arătat că în moșie Gîmboseni și Rădiu Mare de la ținut Ieșii, un bătrîn fiind al ei și a unui frate al ei, anume Costachi, acel frati al ei ș-ar fi vîndut parte lui de istov la alți streini și ei, voind ca să răscumperi pentru ei și neavînd chip, au cerut ca să s(e) vînză cu soltan-meizat un loc de case aice din oraș(ul) Ieșii din mahalaoa Muntenimii de Mijloc ce i-ai rămas de la soțul ei <...>. Drept aceia, ți se poroncește ca se străgi la soltan-meizat locul de sus arătat pe toate ulițele orașului și în Divanul domnesc în curgere de 40 zili și cu prețul cel mai de pe urmă la hareciul ce s(e) va faci în Divan, care va fi și cu mulținită vînzători, se va da mușterei ce va fi, căruie mușterei i se va da întăritură de la mărie sa vodă . <...> 100 lei, Iftimi; 355, Toma Anastas(ă); 360, eu, Filip Bantăș; 370, eu, Zamfir; 380, dau eu; 400, dau eu; 440, Mihalachi Sava; 660, d(u)m(neal)ui spătar Dimitrie Saul. *Cu șasă sute optzeci și cinci lei au rămas asupra dum(i)sali spat(ar) Dimitrie Saul de la hareciul ce s-au săvîrșit în Divanul domnesc*”. Tot în acel an, la 31 octombrie, Vasile Roset mare vornic de aprozi îi mai poruncește aceluiși Gheorghe telal-bașa să strige la mezat o cîrciumă cu pivniță de piatră cu șapte dughene cu tot locul lor în Tîrgul Făinii. În josul actului, telal-bașa a notat sumele ofertanților, la 25 iunie 1800: „lei: 2000 – Panaite Gheorghiu; 2400 Εδωα...; 2510 Sandul condicar; 3550 lei dum(nealui) hat(man) Sandulache Sturza, i(u)n(ie) 25. *Cu această somă de sus arătată, adică trii mii cinci sute cincizeci lei, s-au făcut hareci asupra dum(i)sale hat(manul) Sandulache Sturza, fiind mulțămire vînzătorului*”.¹

Pe baza documentelor ce dovedeau derularea vînzării, Domnul întărea actul de stăpînire noului posesor. La 1 februarie 1761, Ioan Theodor Calimah voievod confirmă lui Gheorghîță căpitan de menzil stăpînirea asupra unei case cumpărate în Iași: „Vasile Chistruiul și cu frati-său Ian(a)che și cu muma lui, fiind datori cu 200 lei preotului Teofil de la Sfînta Vineri, puindu amanet o casă, cu vade pînă la 6 luni <...>, Și scofînd casa la mezat s-au strigat de telali în 4 luni de zile ș-au ieșit casa la mezat pînă la 103 lei; și Gheorghîță căpitan fiind megiiș de aproape și mai căzîndu-i-să lui ca să ia casa decît altora, au dat banii cîți au ieșit la mezat, 103 lei, bani gata, ș-au luat casa”. Dintr-un act de la 1 octombrie 1762 aflăm că Gheorghîță căpitanul a fost cel mai îndreptățit să cumpere „fiind alături cu casa lui”.² La 28 aprilie 1796, Alexandru Ioan Calimah voievod întărește lui Dumitrachi gramatic casele cumpărate în Mahalaua Tîrgului Boilor de la frații Vasile și Nicolai Lupeș: „după care, iată și domnie me, prin acest al nostru domnesc hrisov, dăm și întărim stăpînire lui Dumitrachi gram(atic) pe aceste casă de sus arătate cu tot loc(ul) lor precum arată zapis(ul), care le-au cumpărat prin sultan-meizat, ca să aibă a le stăpîni cu bună pace în veci ca pe a sa dreaptă și cu toată credința cumpărătură”. La 5 octombrie 1798 Alexandru Ioan Calimah voievod întărește lui Dumitru Saule fost mare spătar stăpînirea asupra acestui loc de casă din Muntenimea de Mijloc

¹ Caproșu, *op. cit.*, vol. X, p. 155-156 și 199.

² *Ibidem*, vol. VI, nr. 285 și 426.

cumpărat de la Elena, văduva lui Sandul Veisa iuzbașa, cu 685 lei: „după poroncă strigându-să în destulă vremea la sultan-mezat, <...> prețul cel mai de pe urmă, adică 685 lei, cu care s-au mulțămît și vînzătoare, l-au dat cinstit și credincios boierul nostru dum(nealui) Dimitrie Saule biv vel spatâr, și așa s-au făcut sfîrșitul mezatului în Divanul Domnescu, după care vînzătoare i-au dat și zapisul cu desăvîrșita vînzare din parte ei, iscălit și de Costandin Veisa diiacul de vistierie, epitropul copiilor, și dum(nealui) spat(arul) încă au dat toți banii deplin”. La 3 martie 1799, Alexandru Ioan Calimah voievod întărește fostului mare vornic Constandin Balș stăpînirea unor locuri din mahalaua Muntenimea de Sus, cumpărate la sultan-mezat: „asupra cărora cerșînd dum(nea)lui ca să i să întărească stăpînire, iată dar că, prin această a noastră domnească carte, dăm și întărim stăpînire cinstit și credincios boierului nostru <...>, ca să aibă a stăpîni arătatele locuri ca pe unile ci de la sultan-mezat au rămas asupra dum(i)s(al)i”. La 6 aprilie 1800, Costandin Alexandru Ipsilant voievod întărește lui Scarlat Manul fost mare logofăt stăpînirea asupra unor case din Tîrgul de Sus, cumpărate la mezat, cu 9 200 de lei: „înainte domniei mele viind al nostru cinstit și credincios boieru, dumnealui Scarlat Manul biv vel logofăt, au creșut ca să i să facă hrisov de întăritură de la domnie me asupra unor casă cu locul lor din Iași, ce prin mezat au cumpărat de la sulger Alexandru Fote”.¹

După anul 1800, vînzările la mezat devin tot mai numeroase, motiv pentru care s-au aflat în atenția legiuitorilor vremii, care au încercat să armonizeze cerințele de modernizare a societății moldovene cu cele din spațiul european. Amintim doar că prevederi referitoare la vînzările la mezat există în manualul juridic al lui Andronache Donici, *Adunarea cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărătești* (Iași, 1814), în *Codul Calimach* (Iași, 1817), în *Anaforaua* din 31 octombrie 1819 „în pricina obștescului hrisov”, în ediția revăzută a *Sobornicescului hrisov* din 1835 și din 1839 ș. a. Ca urmare a tuturor acestor acte normative, practica vînzării la licitație a intrat într-o etapă nouă, de modernizare și simplificare ce necesită o analiză de sine stătătoare.

*

De-a lungul perioadei cercetate, prin vînzarea la *Cochii vechi* și *mezat* s-au arendat o serie de venituri domnești, dar s-au soluționat și numeroase litigii generate de neplata datoriilor. Stăpînirea făcîndu-se în devălmășie pînă tîrziu, nevoia împărțirii unei moșteniri sau ieșirea din indiviziune s-a îndeplinit de multe ori printr-o licitație care avea ca rezultat atribuirea bunului de vînzare persoanei care a oferit prețul cel mai mare.

Vînzarea la *Cochii vechi* se folosea cu precădere, pentru arendarea unor venituri domnești, în timp ce vînzarea la mezat se aplica pentru înstrăinarea așa numitelor bunuri *nemișcătoare*. Se pare că exista o deosebire între *mezat*, care însemna vînzare silită, și *sultan – mezatul* care desemna vînzarea voluntară la licitație.

---

¹ Caproșu, *Doc. privitoare la ist. orașului Iași*, vol. X, p. 39, 194-195, 225 și 296.

Motivele care impuneau scoaterea la licitație erau diverse, dar întregul mecanism se desfășura sub coordonarea Divanului domnesc. Publicitatea era asigurată prin anunțuri verbale făcute concomitent în localitatea unde se afla bunul pus în vânzare, la isprăvnicii și în Divanul domnesc. Cel care îndeplinea efectiv formalitățile de anunțare era telal-bașa.

La fel ca în cazul vânzării directe, potrivit dreptului de stăpânire medievală, și în cazul vânzării la mezat se aplica obligația respectării dreptului de protimisis. Pentru a păstra controlul asupra circulației cu terenuri și imobile și a evita înstrăinările ilegale, prin *Sobornicescul Hrisov* emis de domnul Mihail Suțu în anul 1785, în procedura vânzării la mezat s-a introdus etapa verificării exercitării în avans a dreptului de preemțiune, prin așa numita „publicație”.

Finalizarea tranzacției se făcea în Divanul domnesc, prin *hareci*, adică licitarea propriu-zisă și adjudecarea bunului cu consimțământul părților implicate. În fine, pe baza actelor prezentate de cancelarie, Domnul întărea actul de posesie noului stăpîn.

Istoriografia medicală românească (1813-2008)

Vlad POPOVICI
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj

Cuvinte-cheie: Istoria medicinei, Istoriografie, Bibliografie medicală, Periodizare, Analiză cantitativă.

Rezumat: Intenția studiului este de a oferi o perspectivă generală, analitică și cantitativă, asupra istoriografiei medicale românești de la debuturile acestora până în prezent. Structural, se pornește de la evoluția instrumentelor bibliografice din câmpul istoriei medicinei, continuând cu o prezentare a etapelor parcurse de cercetarea acestui areal științific, în cadrul unei structuri cronologice cvadripartite. Concluziile conduc spre ideea că deși a reprezentat prioritar obiectul de studiu al medicilor și nu al istoricilor, iatroistoria românească a rămas permanent tributară sinuozităților istoriografice majore, iar cantitatea și calitatea demersurilor a fost direct influențată de gradul de instituționalizare al domeniului.

E-mail: vladutpopovici@yahoo.com

*

De ce o istorie a istoriografiei medicale?

Ideea analizei istoriografiei medicale românești s-a născut și a căpătat formă odată cu procesul de elaborare a unei bibliografii a istoriei medicinei în România.¹ Fiind preocupat de istoria elitei medicale autohtone am fost nevoit să constat încă de la debutul cercetărilor cum consistenta literatură de specialitate nu era dublată de instrumentele de referință absolut necesare, printre care se număra și o bibliografie unitară și coerent organizată a istoriei medicinei. Angajându-mă în proiectul realizării unei asemenea lucrări am avut pe de o parte ocazia de a urmări evoluția cronologică și tematică a întregului scris iatroistoric românesc, pe de altă parte am constatat că cea mai recentă analiză sistematică în acest sens a fost publicată cu un sfert de secol în urmă², fiind în momentul actual depășită nu atât ca informație (exceptând bineînțeles aparițiile ulterioare), cât din punct de vedere al structurii și interpretării.

---

¹ Pentru lectura textului și observațiile de rigoare (atât stilistice cât și de conținut) mulțumirile mele se îndreaptă spre Rada Varga și Silviu Hariton, acestuia din urmă datorându-i și o serie de sugestii, semnalate infrapaginal ca atare. Trebuie să menționez de asemenea că studiul a fost elaborat în cadrul unui proiect CNCSIS: Idei-2588 intitulat *Elita medicală și procesul modernizării societății rurale din România (1859-1914)*.

² Gheorghe Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, *Apărarea sănătății ieri și azi. Studii, note documente*, ed. Gheorghe Brătescu, (București: Ed. Medicală, 1984), 531-582.

Tocmai de aceea studiul de față nu își propune o prezentare amănunțită a istoriografiei medicale românești după model bio-bibliografic, ci mai degrabă relevarea caracteristicilor definitorii etapelor majore și analiza lor comparativă. Scopul său este de a aduce necesarele completări și reconsiderări în spațiul iatro-istoriografiei autohtone și de a oferi, pentru întâia oară, o serie de indicatori cantitativ-tematici în acest areal științific, perspectiva oferită fiind cea a istoriografului și bibliografului, nu cea a iatroistoricului. Rândurile ce urmează reflectă rezultatele parțiale ale unei cercetări ce intenționează să bibliografieze și să analizeze un număr cât mai amplu de titluri având ca subiect istoria medicinei în teritoriile locuite de români, atât din istoriografia autohtonă cât și din cea maghiară. Vastitatea materialului a impus necesare delimitări, astfel că prezentul studiu se va orienta exclusiv spre spațiul istoriografic românesc, urmând a fi completat pe viitor de o analiză comparată cu istoriografia medicală maghiară ce are ca subiect Transilvania și Banatul. Extremele cronologice marchează întâia apariție a unui studiu de istoria medicinei redactat de un român (1813), respectiv anul limită al celei mai noi *Bibliografii Istorice a României* (în continuare *B.I.R.*) (2008), singurul instrument bibliografic major care mai cuantifică în prezent acest domeniu restrâns al cercetării.

Bibliografiile românești ale istoriei medicinei

Faptul că istoriografia medicală românească nu beneficiază de o bibliografie unitară obligă cercetătorul să apeleze la diversele instrumente bibliografice parțiale, elaborate începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, care acoperă, fiecare în parte, un anumit segment din literatura de specialitate, fără însă ca juxtapunerea lor să ofere o perspectivă completă.

Cele dintâi încercări românești în acest domeniu aparțin doctorului Constantin S. Antonescu-Rîmuși, care în volumul I al unui *Tratat de igienă* apărut în 1890 dedică un spațiu consistent unei bibliografii „*selectivă dar raționată*” a tipăriturilor medicale românești de până atunci¹. Urmează, în ordine cronologică, celebra bio-bibliografie elaborată de Gh. Crăiniceanu, probabil cel mai utilizat instrument bibliografic medical pentru secolul al XIX-lea² și, mult prea puțin cunoscute și utilizate, cataloagele tezelor de doctorat susținute la Facultatea de Medicină din București între 1873/74-1909/10.³

În perioada interbelică preocupările de istoria medicinei au beneficiat din plin de pe urma dezvoltării în spațiul românesc a cercetărilor bibliografice, influențele neîntârziind să se facă simțite. La București dr. V. Gomoiu elaborează două lucrări esențiale: un repertoriu al personalului medical din Țările Române înainte de 1870⁴

---

¹ Ibidem, 542.

² Gheorghe Crăiniceanu, *Literatura medicală românească. Biografii și bibliografie* (București: Institutul de arte grafice Progresul, 1905).

³ Victor Gomoiu, *Catalogul tezelor de doctorat susținute la Facultatea de Medicină din București pe anii 1873/74-1909/10* (București: Institutul de arte grafice Universală, 1911).

⁴ Idem, *Repertoriul medicilor, farmaciștilor, veterinarilor, din ținuturile românești. Vol. I (înainte de 1870)* (București: Tipografia Cultura, 1941),

și o istorie a presei medicale românești¹ – de fapt un catalog al acestui segment publicistic însoțit de consistente referințe bibliografice. O premieră a fost reprezentată de alcătuirea primului indice tematic al unei reviste medicale românești: „Spitalul”.² La Cluj, unde sub conducerea profesorului Valeriu L. Bologa începe să se dezvolte un colectiv de istoria medicinei, cu un program coerent de cercetare, influența științei bibliografice provine dinspre colaborarea cu Ioachim Crăciun. Rezultatul a constat în apariția și impunerea secțiunii de istoria medicinei în bibliografiile istorice³, dar și în elaborarea unor instrumente de referință pentru spațiul universitar: cataloagele tezelor de doctorat de la Facultatea de Medicină din Cluj⁴. Abia peste câteva decenii, în 1965, va fi realizată de către M. Popa *Bibliografia medico-istorică a Transilvaniei între 1914-1945*, lucrare care se mai găsește astăzi, din păcate, într-un singur exemplar dactilografiat la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.⁵

În perioada postbelică bibliografia istoriei medicinei în România a fost elaborată și promovată prin intermediul a două categorii de instrumente de referință. În primul rând, continuând tradiția instituită de Ioachim Crăciun, *B.I.R.* a acordat atenție cercetărilor de istoria medicinei integrându-le inițial unui capitol de istoria științei⁶, ulterior alocându-le un subcapitol aparte.⁷ În al doilea rând, o serie de lucrări (*Indexuri*) elaborate de colective bibliografice din spațiul medical au inclus iatroistoria printre temele urmărite, acoperind însă sincopat intervalul 1948-1989.⁸ Compararea celor două tipuri de instrumente bibliografice conduce la concluzia că nu pot fi utilizate decât complementar, căci în timp ce *B.I.R.* reține cu precădere cărți, studii din volume colective și articole dintr-un număr restrâns de periodice medicale, *Indexurile* medicale sunt orientate spre reținerea articolelor din fluxul principal de periodice științifice medicale și mai puțin spre cărți și volume colective. O altă concluzie este aceea că pentru intervalele neacoperite de *Indexuri* cercetătorul

¹ Idem, *Istoria presei medicale în România* (București: Tipografia Furnica, 1936).

² Idem, G. Davidescu, *Istoricul revistei „Spitalul” și tabla generală a materiilor (1881-1930)* (București: 1931).

³ Ioachim Crăciun, *Bibliographie de la Transylvanie roumaine* (București: M.O. Imprimeria Națională, 1937), 299-301.

⁴ Valeriu L. Bologa, Lia M. Dima, *Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj, 1923-1936 (No. 1-1000)* (Cluj: Tipografia Cartea Românească, 1936).

⁵ Mihai Popa, *Bibliografia medico-istorică 1914-1915. Transilvania* (Cluj: Institutul de Medicină și Farmacie Cluj. Istoria medicinei, 1965).

⁶ *Bibliografia Istorică a României*, vol. I, (București: Editura Academiei R.S.R., 1969), 312-314.

⁷ Ibidem, vol. IV, (București: Editura Academiei R.S.R., 1975), 389-393; Ibidem, vol. V, (București: Editura Academiei R.S.R., 1980), 354-356; Ibidem, vol. VI, (București: Editura Academiei R.S.R., 1985), 381-385; Ibidem, vol. VII, (București: Editura Academiei Române, 1990), 186-187.

⁸ *Index bibliografic al lucrărilor științifice medicale 23 august 1944-31 decembrie 1955*, (București: Editura medicală, 1956); 13-17, 47-71; *Index bibliografic al lucrărilor științifice medicale și farmaceutice: 1970-1977*, coord: Elena Aiteanu, Victor Săhleanu (București: Editura medicală, 1979), 623-641; *Index bibliografic al lucrărilor științifice medicale și farmaceutice: 1978-1982* (București: Editura medicală, 1985), 405-414.

nu poate avea, numai prin intermediul *B.I.R.*, o perspectivă completă asupra scrisului iatroistoric autohton. Tot în această perioadă a fost elaborată de către Clement C. Baciuc o bibliografie românească a istoriei ortopediei și traumatologiei aparatului locomotor.¹

După 1989 singurul instrument de referință pentru această temă de cercetare a rămas *Bibliografia Istorică a României*.² Ca inițiativă individuală poate fi amintit și un *Index bibliografic al medicinei populare românești*, realizat de Cristina Ionescu, lucrare a cărei calitate lasă însă mult de dorit.³

Pentru Basarabia, alături de mai vechea *Bibliografie* din 1933 a lui Al. David,⁴ (prea puțin utilă pentru iatroistorie) mai poate fi amintită recenta *Bibliografie Istorică a Basarabiei și Transnistriei* semnată de Ion Țurcanu. Aceasta din urmă, trecând peste structura sa greoaie și anacronică, semnalează în cadrul indicelui tematic, sub vocea „Sănătate, istoria medicinei”, 57 de titluri. Dintre acestea însă, doar 6 se încadrează cronologic și tematic unei bibliografii a istoriei medicinei în România.⁵

Concluzia generală privind stadiul bibliografiei istoriei medicinei românești este că, deși în decursul timpului au existat multiple preocupări în acest sens, unele soldate cu rezultate valoroase, tematica lor variată și criteriile utilizate în selecția informației conduc la apariția unor „pete albe” ce nu vor putea fi completate decât prin realizarea unei sinteze bibliografice, bazată atât pe colectarea informației din toate sursele anterior expuse, cât și pe noi cercetări.

Primele scrieri iatroistorice românești (1813-1914)

Cea dintâi dilemă metodologică pe care o ridică imersiunea în istoriografia medicală este reprezentată de diferența între lucrările iatroistorice și sursele istoriei medicinei, în special în intervalul ce precede Primul Război Mondial. Gh. Brătescu, probabil cel mai important istoric român al medicinei și autorul ultimului studiu autohton de istoriografie medicală a propus drept criterii de distincție viziunea evolutivă, diacronică și efortul analitic depus în scopul identificării cauzalității.⁶ Pornind de la aceste premise arealul scrierilor iatroistorice devine foarte restrictiv în raport cu marea masă a literaturii medicale, înainte de anul 1914 spre exemplu putând fi integrate în această categorie sub 100 de titluri.

---

¹ Clement C. Baciuc, *Pagini din istoria ortopediei și traumatologiei aparatului locomotor în România (bibliografia lucrărilor de specialitate românești publicate între 1864-1986)* (București: Editura Litera, 1988).

² *Bibliografia Istorică a României*, vol. VIII, (București: Editura Academiei Române, 1996), 293-294; Ibidem, vol. IX, (Cluj-Napoca: Imprimeria Ardealul, 2000), 503-505; Ibidem, vol. X, coord. (București: Editura Academiei Române, 2005), 832-835; Ibidem, vol. XI, (București: Editura Academiei Române, 2007), 290-291.

³ Cristina Ionescu, *Index bibliografic al medicinei populare românești* (Iași: Editura Bit, 2001).

⁴ Al. David, *Bibliografia lucrărilor privitoare la Basarabia apărute dela 1918 încoace* (Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1933).

⁵ Ion Țurcanu, *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei* (Chișinău: Ed. Litera Internațional, 2005), 586.

⁶ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 531-533.

Ceea ce caracterizează primele scrieri românești asupra temei și devine ulterior o constantă a întregii istoriografii medicale autohtone este faptul că interesul față de acest domeniu de graniță se manifestă aproape unilateral, dinspre medicină spre istorie. Chiar dacă în timp istoria medicinei a ajuns să fie privită ca ramură a istoriei științei, marea majoritate a celor ce au abordat și continuă să abordeze subiectul provin din mediul medical. Nici unul dintre marii istorici români ai medicinei nu a avut formație de istoric, ci de medic. Doar conjunctural, odată cu creșterea interesului pentru istoria socială, anumite ramuri precum istoria asistenței sociale au intrat în vizorul istoricilor profesioniști. Această situație își are originea în chiar condițiile apariției și dezvoltării istoriografiei autohtone și în lipsa sa de interes față de acest areal al cercetării. Fie el romantic sau pozitivist, scrisul istoric românesc cultivă o recuperare selectivă a trecutului, orientată preponderent spre domeniul politicului, după criterii ce permiteau greu strecurarea urmașilor al lui Hippokrates între filele lucrărilor de specialitate.

O altă caracteristică a acestei etape de debut este că istoricii români ai medicinei au început prin a-și căuta subiectele în aria universalului, cultivând cu precădere perioada antică, deoarece sursele erau mai facil de abordat, iar nivelul dezvoltării medicinei culte românești nu putea justifica acordarea vreunui interes. Este cazul primelor scrieri românești de istorie a medicinei semnate de A. Arsaki și I. Baraș.¹ Simptomatic este și faptul că cea dintâi a fost publicată la Viena în limba greacă, iar cealaltă aparține unui străin naturalizat. Preocupările de istoria medicinei universale s-au perpetuat, fiind prezente și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin lucrări semnate de Victor Babeș², George Assaky³, Aurel Scurtu⁴ sau Ludovic Fialla.⁵

Pe de altă parte, instituțiile de învățământ medical românești aveau trecute în programa lor cursuri de istoria medicinei, ceea ce sustrăgea oarecum acest domeniu din sfera preocupărilor istoricilor. Și aici însă accentul cădea pe istoria medicinei universale și îndeosebi a celei antice, după cum reiese și din structura prelegerilor ținute de A. Costiescu la Școala de chirurgie din București în 1856-1857. Deoarece nu s-a păstrat nici un astfel de manual din perioada anterioară înființării Facultății de Medicină din București se poate presupune doar că, la fel ca și celelalte suporturi de curs, Istoria medicinei era predată prin intermediul unor traduceri, prelucrări, poate chiar plagiate după texte străine.⁶ Alte cursuri de istoria

---

¹ Ibidem, 534-535.

² Victor Babeș, „Gambetta halálának oka”, *Orvosi Hétl* (1883, 2): 35-38.

³ George Assaky, „Descântecul în secolul al XVI-lea înaintea lui Hristos”, *Clinica* 2 (1891, 20): 227-228; Idem, „Chirurgia în sec. XXX înaintea lui Christos”, *Institutul de chirurgie* 2 (1892): 241-245.

⁴ Aurel Scurtu, „Farmacia la chinezi”, *Buletinul de farmacie și chimie din România* 7 (1905): 123-135.

⁵ Ludovic Fialla, „Louis Pasteur”, *România medicală* 3 (1895): 460.

⁶ I.F. Georgescu, „Primele manuale românești de medicină”, *Din istoria medicinei românești și universale*, sub îngrijirea V.L. Bologa (București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962), 301-307.

medicinii, precum cele publicate de M. Petrini-Galați în 1875¹ și G. Moceanu în 1876² erau orientate în același sens.

Trecerea de la universal la național s-a făcut treptat, sub o dublă influență. La originea reorientării a stat pe de o parte evoluția sistemului medico-sanitar autohton și a învățământului superior de profil, dar nu poate fi omis rolul important al unor „disturbante” ce au propus tematici precum bolile contagioase,³ războiul ruso-româno-turc din 1877-1878⁴ sau devianțele sociale – spre exemplu teza de doctorat semnată de P.D. Nedelcu având ca subiect istoria sinuciderii în București între 1848-1895.⁵ Această lucrare, împreună cu alte câteva titluri semnalate de literatura de specialitate, atrage atenția asupra unui segment bibliografic încă insuficient cercetat: tezele de doctorat susținute la Facultățile de Medicină. Lucrările de doctorat reprezintă o valoroasă sursă pentru istoriografia istoriei medicinei, deoarece ele reflectă atât preocupările generale ale perioadei, cât și preocupările profesorului coordonator, permițând identificarea unor programe de cercetare coerent structurate și orientate.

O altă categorie de lucrări de secol XIX încadrabile la limită istoriei medicinei sunt colecțiile de legislație medicală.⁶ Desigur, acestea pot fi socotite mai degrabă colecții de izvoare, însă faptul că nu cuprind doar legislația în uz ci oferă o perspectivă diacronică, evolutivă, le îndreptățește să revendice statutul de scrieri iatroistorice.

Singura încercare de sinteză îi aparține doctorului Iacob Felix, care prin a sa *Istorie a Igienei în România*⁷ deschide seria lucrărilor de acest fel din istoriografia română, fără însă a-și găsi continuatori până în perioada interbelică. De altfel, referitor la această lucrare, Gh. Brătescu consideră că „nu preocuparea istorică domină în această ultimă scriere a lui Felix, ci dorința de a lumina recurgând – e drept – la argumentația istorică, anumite aspecte de actualitate ale igienei și sănătății publice”⁸, ceea ce relativizează declararea *Istoriei Igienei* drept primă sinteză de istoria medicinei românești.

---

¹ Mihail Petrini-Galați, *Istoria igienei. Curs la gimnaziu*, (Galați: 1875); Idem, *Istoria anatomiei generale. Lecțiune* (București: 1881).

² G. Moceanu, *Istoria, anatomia și igiena gimnasticeii* (București: 1876).

³ C. Nicoreanu, *Studiul istoriei sifilisului în România* (București: Teză, 1889).

⁴ I. Șerbănescu, *Campania anilor 1877-1878. O privire medicală asupra asediului Plevnei și de la Plevna la Vidin* (București: 1880); G. Petrescu, *Serviciul sanitar rus pe timpul resbelului 1877-78* (București: 1892).

⁵ Dimitrie P. Nedelcu, *Studiu statistic și medico-legal asupra suicidului în București 1848-1895* (București: 1895).

⁶ G. Pârvulescu, *Legi, regulamente, instrucțiuni, decrete etc. sanitare* (București: 1885); ***, *Legi, regulamente și instrucțiuni sanitare militare. Ed. a 3-a* (București: 1888); Ștefan Spirescu, Ion Vraca, *Colecțiunea legilor, regulamentelor și instrucțiunilor sanitare* (București: Tipografia Modernă Gregore Luis, 1899).

⁷ Iacob Felix, *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea și starea ei la începutul secolului al XX-lea. Partea I. Memoriul 1, 2, 3. Partea a II-a. Memoriul 1, 2, 3* (București: Tipografia Carol Göbl, 1901-1902).

⁸ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 545.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX istoria medicinei în România prinde contur ca arie de cercetare de sine stătătoare, definindu-și speciile prioritare: biografia (de multe ori sub formă de necrolog), istoria instituțională¹ și publicarea unor colecții de documente și surse.² Este evident din acest punct de vedere că istoria medicinei românești, deși elaborată de autori cu formație medicală, nu face decât să urmeze traseul general al istoriografiei române: orientarea spre paradigma pozitivistă, publicarea surselor, evitarea modelelor speculative și preferința pentru descriptiv. Explicațiile sunt multiple și țin de contextul cultural, mental și politic, dar și de stadiul atins în acel moment de respectiva ramură științifică.

În primul rând pozitivismul este modelul istoric predominant în epocă, promovat de noii lideri ai istoriografiei autohtone în frunte cu N. Iorga. Nu întâmplător acesta din urmă semnează prefața la lucrarea lui Nicolae I. Angelescu, *Acte și documente din trecutul farmaciei în Țările Românești*.

În al doilea rând, trebuie să se țină cont de faptul că cei ce aveau preocupări de istoria medicinei, nefiind profesioniști ai istoriei și de multe ori nici măcar profesioniști ai condeiului, preferau soluția simplă a acomodării la tiparele preluate dinspre modelele momentului.

Apoi, tema cercetării nu oferea pentru un neprofesionist foarte multe posibilități: biografia și publicarea documentelor erau cele mai la îndemână specii, nesolicitând cunoștințe și abilități deosebite, dar în contrapondere intervalul temporal ce putea fi abordat cu ușurință se rezuma la secolul care tocmai se încheia/încheiase. Ca argument în acest sens să ne gândim doar la faptul că lucrarea doctorului C. Caracaș, elaborată în anii '20 ai secolului al XIX-lea a așteptat mai bine de un secol înainte de a fi republicată de Pompei Gh. Samarian³, deoarece era nevoie de un bun cunoscător de limbă greacă, interesat totodată de istoria medicinei pentru a realiza aceasta.

Nu în ultimul rând, inexistența unui program coerent de studierea istoriei medicinei într-un cadru instituțional organizat și lipsa impunerii unor obiective prioritare i-a lipsit pe cei interesați de modele tematice, obligându-i să-și îndrepte atenția spre tiparele propuse de istoriografia națională. Printre puținele inițiative de implementare a unor teme de cercetare se numără cea doctorului și profesorului C.D. Severeanu, care în 1897 anunța acordarea unui premiu de 150 de lei autorului „*celei mai bune și mai complete lucrări care va cuprinde biografiile cu portretele tuturor profesorilor Facultății de medicină care vor fi încetat din viață până la depunerea lucrării*”. Lucrarea câștigătoare a rămas din păcate în manuscris, privându-ne astfel de o serie de importante contribuții biografice.⁴

---

¹ Ibidem, 542.

² Nicolae I. Angelescu, *Acte și documente din trecutul farmaciei în Țările Românești* (București: 1904); V.D. Michail, *O pagină din retrospectiva serviciului sanitar în Principatele Române până la 1866* (București: 1907).

³ Pompei Gh. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei, „Topografia Țării Românești” de dr. Constantin Caracaș* (București: Institutul de arte grafice Bucovina, 1937).

⁴ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 544.

În ceea ce privește cuantificarea publicațiilor științifice istorico-medicale românești anterioare anului 1914, ele pot fi evaluate la sub 100 de titluri (exclusiv articolele de popularizare și necrologurile), dintre care 25% au ca subiect istoria medicinei universale, 10% sunt instrumente (bibliografii, cataloage, colecții legislative) iar 10% tratează chestiuni legate de epidemii și boli contagioase (holeră, lepră), celelalte ocupându-se de istoria unor instituții medico-sanitare, istoria farmaciei, istoria serviciului sanitar militar etc. Am exclus intenționat din această cuantificare biografiile, deoarece numărul celor realizate cu respectarea unor minime norme științifice este foarte redus, iar cele mai multe dintre ele sunt necrologuri sau portrete aniversare, finalitatea lor nefiind una științifică ci una comemorativ-festivă. Abia în *Literatura medicală românească* a doctorului Crăiniceanu, lucrare în ale cărei medalioane se regăsesc cea mai mare parte din figurile medicale românești dinainte de 1900, se poate vorbi despre biografii iatroistorice redactate cu un scop științific.

Între cele două războaie mondiale (1915-1944)

După un secol de pionierat și diletantism istoriografia medicală românească își schimbă complet aspectul în perioada interbelică. Deși rămâne în continuare apanajul medicilor, ea nu mai este suma creațiilor generate de inițiative individuale spontane ci trece în faza programelor și proiectelor de cercetare coerent gândite, aflate sub patronajul unor figuri universitare importante precum V.L. Bologa și V. Gomoiu.

Primul impuls a venit însă tot dinspre istorici, prin N. Iorga, care într-o conferință intitulată *Medici și medicină în trecutul românesc* a creionat, pentru prima dată, un cadru coerent de cercetare iatroistorică. Pornind de la numeroasele date adunate în decursul cercetărilor sale, liderul istoriografiei române la acea dată a subliniat necesitatea recunoașterii importanței medicinei populare și a studiilor de etnologie ca auxiliar al iatroistoriei, a evidențiat rolul medicilor în legăturile dintre cele trei țări române în epoca medievală și a clarificat chestiuni legate de apartenența etnică a multor medici care activau în Principate în perioada premodernă, considerați până atunci greci, pe care i-a identificat ca români macedoneni.¹

La nouă decenii distanță apare evidentă relația dintre discursul lui Iorga și exuberanța naționalistă generată de recente evenimente din 1918: orientarea spre medicina populară, căutarea unor relații inter-provinciale medievale și recuperarea pe criterii etnice a medicilor din Principate se înscriu toate în amplul program de justificare istorică a noului context politic - România Mare. În acest caz particular însă, naționalismul generator al atât nenorociri a avut un efect benefic, căci sub impulsul său s-au materializat nu doar proiectatele direcții ale lui Iorga ci întreaga structură instituțională necesară transformării istoriei medicinei dintr-o activitate tributară inițiativei personale mai mult sau mai puțin specializate, într-un areal de cercetare al profesioniștilor. De asemenea, apariția unui nou centru major de cercetare - Cluj - a constituit un factor important, cu atât mai mult cu cât aici exista

---

¹ Ibidem, 548-549.

o tradiție istoriografică maghiară în domeniu, bazată pe experiența anterioară a Facultății de Medicină din cadrul „Ferencz József Tudományegyetem”. Cele două centre, București și Cluj, s-au dezvoltat în mod diferit, dar au oferit fiecare istoriografiei medicinei câte o personalitate remarcabilă, doi profesori cărora le poate fi atribuită fără riscul exagerării sintagma de „întemeietori de școală”.

La București, profesorul V. Gomoiu a reușit atât să ofere o serie de premiere istoriografice, cât și să racordeze istoria medicinei din România la viața științifică internațională. Ca autor, a redactat prima sinteză de istoria medicinei în România (în Vechiul Regat),¹ prima și singura până acum bibliografie a presei medicale românești² și primul catalog al personalului medical din Vechiul Regat.³ Tot lui i se datorează, în spiritul propunerilor lui N. Iorga, o lucrare de istoria folclorului medical⁴, surclasată ulterior de mult mai elaborata operă a lui Aurel I. Candrea.⁵ Munca de sinteză nu a exclus interesul față de istoria instituțională, *Societatea studenților în medicină* și revista „Spitalul” fiind două dintre temele sale preferate.

În plan administrativ a inițiat constituirea, în 1929, a *Societății române de istoria medicinei*, a organizat în 1932 al *IX-lea Congres internațional de istoria medicinei*, desfășurat la București, iar din 1936 a ocupat timp de două decenii funcția de președinte al *Societății internaționale de istoria medicinei*.⁶ În acest mod, la sfârșitul perioadei interbelice, cercetarea istoriei medicinei din România era integrată instituțional forurilor internaționale, datorită aproape în exclusivitate eforturilor doctorului V. Gomoiu.

Tot o formă de instituționalizare a cercetării istoriei medicinei a constituit-o organizarea, în 1925, în cadrul catedrei de terapeutică experimentală, a unei „conferințe” de istoria medicinei sub coordonarea lui Gh. Z. Petrescu, fiul generalului Zaharia Petrescu (care ținuse în secolul anterior un curs similar la școala medicală a lui C. Davila). Preocupările sale s-au îndreptat îndeosebi spre istoria medicinei universale, dar a publicat și o serie de scrieri referitoare la aspecte particulare din trecutul medicinei în Țările Române: epidemiile, stomatologia, balneologia, statutul personalului medical.⁷

În ciuda acestei consolidări instituționale, un segment consistent din literatura iatroristică românească a perioadei interbelice a rămas apanajul inițiativelor particulare. Spre deosebire însă de secolul al XIX-lea, autorii au plecat de la un fond istoriografic preexistent, astfel că nota de diletantism ce caracteriza multe dintre lucrările anterioare începe acum să se estompeze. Cercetările medicilor-istorici (căci

¹ Gomoiu, *Din istoria medicinei și a învățământului medical în România (înainte de 1870)* (București: Tipografia Cultura, 1923).

² Idem, *Istoria presei medicale în România*.

³ Idem, *Repertoriul medicilor, farmaciștilor, veterinarilor, din ținuturile românești. Vol. I (înainte de 1870)*.

⁴ Idem, A. Raicovicianu, *Histoire du folklor médical en Roumanie* (Brăila : Presa, 1938).

⁵ Aurel I. Candrea, *Folklorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică* (București: Casa Școalelor, 1944).

⁶ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 550.

⁷ Ibidem, 552-553.

acești cercetători „de duminica” sunt în marea lor majoritate urmașii lui Hippokrates) erau în multe cazuri priviri retrospective asupra specialității medicale pe care o profesau, ori a instituției în cadrul căreia activau. Studiile biografice au căpătat de asemenea un aspect mult mai îngrijit și mai profesionist.¹

Aria de interes și de impact a scrierilor acestei categorii de autori nu a depășit niciodată mediul restrâns al cercetătorilor istoriei medicinei, cu o singură notabilă excepție, reprezentată de dr. Pompei Gh. Samarian. Medic în Călărași și autor al unei monografii a ciumei în Țările Române, publicată în 1932², P.Gh. Samarin a redactat și editat pe bani proprii, între 1935-1938 o exhaustivă, pentru acea dată, lucrare în 3 volume acoperind intervalul 1382-1834³. Demn de observat în evoluția sa ca autor este faptul că nu a abordat direct domeniul propriei profesii, scrierile sale iatroistorice fiind precedate de publicarea unei istorii a orașului Călărași. Acest amănunt, considerat de Gh. Brătescu „*un exercițiu pregătit*”,⁴ este susceptibil de a fi contribuit la calitatea elaboratelor ulterioare, dar reprezintă și reflectarea particulară a unei filiații mai des întâlnite ce demonstrează că interesul pentru acest domeniu, chiar și în cazul neprofesioniștilor, nu este generat doar de mediul profesional ci și de o aplecare personală spre cercetarea istoriei.

Al doilea centru important de studiere a istoriei medicinei a fost constituit în perioada interbelică de noua Universitate română din Cluj. Încă din 1919 a ființat aici o catedră de istoria medicinei, condusă de parazitologul francez Jules Guiart, al cărui asistent, Valeriu L. Bologa, va deveni unul dintre cei mai de seamă reprezentanți autohtoni ai domeniului. Preocupările sale s-au îndreptat atât spre latura pedagogică a profesiei, stăruind în sensibilizarea și atragerea studenților, cât și în instituționalizarea ariei de cercetare. Lui i se datorează crearea unui mic muzeu „de catedră” al istoriei medicinei (care azi îi poartă numele), transformarea Institutului de istoria medicinei într-un centru de referință, deschis tuturor celor interesați de studierea trecutului medicinei⁵, precum și colaborarea cu Institutul de Istorie Națională și cu Biblioteca Universitară, concretizată în preocupările pentru bibliografia medicală și editarea lucrărilor din colecția *Biblioteca medico-istorică*.

Acest efort, desfășurat cu ajutorul doctoranzilor s-a concretizat într-o serie de bibliografii medico-istorice de dimensiuni reduse dar foarte utile, având ca subiect tezele de doctorat în medicină de la Universitatea din Cluj⁶, istoria balneologiei¹ și a

¹ Ibidem, 556-557.

² Samarian, *Din epidemiologia trecutului românesc – Ciurma* (București: Editura Marvan, 1932).

³ Idem, *Medicina și farmacia în trecutul românesc. vol. I. (1382-1775)* (Călărași: Tipografia Modernă, 1936); Ibidem, *vol. II-III (1775-1834)*, (București: Tipografia Cultura, 1938).

⁴ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 553.

⁵ Ibidem, 558-559.

⁶ Nina Dodul, *Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj din anii 1923-1927* (Teză) (Cluj : Tipografia Cartea Românească, 1936); Andrei Dăneț, *Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj din anii 1927-1933* (Teză) (Cluj : Tipografia Cartea Românească, 1936); Iacob Bucur, *Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj din anii 1933-1936* (Teză) (Cluj : Tipografia Cartea Românească, 1936).

oftalmologiei.² Un argument în plus pentru implicarea lui V.L. Bologa în promovarea unor programe coerente de cercetare medico-istorică este adus de analiza subiectelor tezelor de doctorat din perioada bibliografiată (1923-1936).³ Din cele 1.000 de doctorate în medicină susținute în acest interval 80 au avut subiecte iatroistorice, putând fi evidențiate câteva direcții prioritare: epidemiile în relatări contemporane, presa ca sursă a istoriei medicinei, medalioane biografice ale unor personalități medicale românești și, bineînțeles, bibliografiile medicale. Profesorul Bologa a încercat să profite la maxim de abilitățile studenților săi, astfel că tezele respective acoperă atât surse autohtone (maghiare, săsești, românești) cât și rusești – acestea din urmă recuperate prin intermediul doctoranzilor basarabeni.

Tot în perioada interbelică a debutat studiul biografic al unor figuri importante ale istoriei medicinei românești din Ardeal, doctorii Ioan Piuariu-Molnar, Vasile Popp și Pavel Vasici. Aceasta este și ordinea cantitativă a referințelor, I. Piuariu-Molnar deținând de departe preeminența datorită studiilor care i-au fost dedicate de I. Lupaș⁴. Rămâne de dezbătut dacă în cazul celor trei medici a prelevat interesul pentru istoria medicinei sau cel pentru istoria politico-națională. Personal tind să cred că ei ar fi fost incluși oricum în cadrul proiectelor de cercetare dezvoltate de V.L. Bologa, însă este evident că impulsul inițial i-a aparținut lui I. Lupaș și că a fost legat mai degrabă de istoria mișcării naționale decât de cea a medicinei.

Gh. Brătescu constată că „din mai multe motive, dar în primul rând datorită dificultăților de informare cercetătorii noștri dinaintea de 1944 nu s-au hazardat să abordeze teme de istorie universală”⁵, însă probabil că printre acele „multe motive” ce nu puteau fi enumerate în 1984 se număra și efervescența naționalistă ce a caracterizat întreaga perioadă. Deși au existat proiecte de redactare a unor lucrări majore de istorie universală, atât din partea lui V.L. Bologa cât și a lui V. Gomoiu, ele nu s-au concretizat, spațiul autohton acaparând atât atenția lor cât și a celorlalți istorici ai domeniului. Era de altfel normal ca într-o epocă a naționalismului prioritățile să fie reprezentate de încă necercetata istorie medicală națională și de figurile ei reprezentative, în detrimentul spațiului universal.

Din păcate istoriografia medicală din România interbelică (cu excepția Transilvaniei) este arealul cel mai puțin surprins în bibliografiile temei, astfel că o evidență cantitativă a acestor producții istoriografice rămâne momentan la nivelul unor aproximări destul de largi. Ținând cont de faptul că pentru Transilvania, în perioada 1914-1945 au fost identificate aproximativ 1100 de titluri (inclusiv cele

---

¹ Aurelian Borșianu, *Bibliografia balneologiei în Ardeal* (Teză) (Cluj: Tipografia Grafic-Record, 1932).

² Ioan Graur, *Bibliografia oftalmologică românească* (Teză) (Cluj: Tipografia Anca, 1932); Pavel Iva, *Bibliografia oftalmologică românească 1920-1931* (Teză) (Cluj: Tipografia Victoria, 1932)

³ Bologa, Dima, *Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj, 1923-1936* (No. 1-1000).

⁴ Crăciun, *Bibliographie de la Transylvanie roumaine*, 302-303.

⁵ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 559

elaborate în Vechiul Regat care se referă la spațiul intracarpatic)¹ se poate estima un număr de aproximativ 2000 de titluri pentru întreaga Românie interbelică. Diferența față de perioada anterioară este copleșitoare, dar trebuie să se țină seama că cel puțin 10% din această literatură era constituită din teze de doctorat în medicină, a căror publicare era atunci obligatorie, iar un alt segment important este alcătuit din biografii, care după cum menționam anterior încep să fie elaborate științific. Nefiind acoperit întreg arealul bibliografic referitor la Vechiul Regat, orice alte procentaje tematice ar constitui în acest moment simple supoziții lipsite de acoperirea surselor.

Perioada comunistă (1945-1989)

Medicina a fost unul dintre domeniile care pare să fi suferit mai puțin de pe urma schimbărilor politice survenite după 1945. Din păcate cercetările în acest sens sunt încă într-un stadiu incipient și procesul instituționalizat de condamnare a comunismului a impus o serie de clișee ce rămân să fie confirmate sau infirmate de investigații ulterioare. Cert este că în intervalul 1948-1989 istoria medicinei în România cunoaște două etape. Cea dintâi se suprapune perioadei anilor '50 și reflectă fidel brutalitatea ideologică și sovietizarea ce au dominat epoca. Cea de a doua începe în anii '60 și continuă până la sfârșitul anilor '80, putând fi considerată, prin asocierea cu terminologia limbii de lemn, o „Epocă de Aur” a istoriografiei medicale românești.

Cine consultă volumul I al *B.I.R.*, secțiune IV.1. *Istoria științei. Științele naturii*,² are surprinderea de a constata că titlurile de istoria medicinei publicate în perioada 1944-1969 pot fi literalmente numărate pe degete, astfel că respectiva lucrare este prea puțin utilă cercetătorilor domeniului. O parte a intervalului (1944-1955) este acoperită de un bine alcătuit *Index* medical cuprinzând și o secțiune iatroistorică³, dar este evident că pentru anii 1956-1969 sunt necesare cercetări mai ample de recuperare bibliografică.

Bineînțeles, lucrările importante sunt ușor de identificat, fiind citate în majoritatea cercetărilor ulterioare. Ele oferă o imagine a ceea ce însemna istoria medicinei în România anilor '50 și chiar dacă unele titluri par relativ neutre o sumară răsfoire scoate la iveală încadrarea în curentul ideologic impus pe linie de partid⁴. Printre tematicile specifice acestei perioade se numără istoria legăturilor medicale româno-ruse,⁵ istoria medicinei muncii aplicată „clasei” proletariatului¹ și bineînțeles

---

¹ Popa, *Bibliografia medico-istorică 1914-1915. Transilvania*.

² *Bibliografia Istorică a României*, vol. I, 312-314.

³ *Index bibliografic al lucrărilor științifice medicale 23 august 1944-31 decembrie 1955*, 13-17, 47-71.

⁴ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 560-561.

⁵ *Contribuții la studiul legăturilor medicale româno-ruse*, coord. V.L. Bologa (București: Editura de stat pentru literatură științifică, 1952); V.L. Bologa, Aurel Simplăceanu, Samuil Izsák, „Contribuții noi la studiul legăturilor medicale româno-ruse. I-III”, *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.* (București: Editura Medicală, 1955), 213-258.

biografiile. Acestea erau dedicate fie unor medici militanți socialiști, precum Șt. Stîncă,² fie unor figuri reprezentative a căror activitate s-a încercat a fi reinterpretată în conformitate cu cerințele ideologiei comuniste (Carol Davila, Victor Babeș, Iacob Felix) fie noilor modele importate din spațiul rus, în frunte cu I. P. Pavlov.³ Savantul rus este, de altfel, unul dintre cele mai prezente personaje din literatura medico-biografică a perioadei, de numele său fiind legate zeci de studii, alături de alte câteva zeci dedicate conaționalilor săi,⁴ în timp ce dintre români se evidențiază prin atenția acordată, Victor Babeș, care beneficiază chiar de o bibliografie a operei.⁵ O mare parte a acestor reorientări biografice din istoria medicinei au stat sub egida Academiei Române, care prin periodicele sale și prin Editura Academiei R.P.R. a contribuit la diseminarea lor.

Una dintre urmele pozitive lăsată de „obsedantul deceniu” în istoriografia medicală românească a fost reprezentată de ampla instituționalizarea a cercetării prin înființarea în anii 1948-1950 a catedrelor de istoria medicinei pe lângă toate institutele de medicină din țară. Pentru a înțelege importanța acestei măsuri să precizăm că la sfârșitul perioadei interbelice mai funcționa în mediul universitar românesc doar centrul de profil din Cluj, catedra de la București desființându-se odată cu moartea lui G.Z. Petrescu. Din 1953 și-a început funcționarea în cadrul *Centrului de organizare a ocrotirii sănătății și istoria medicinei* și o secție de istoria medicinei, ai cărei membrii au organizat începând cu anul 1956 o serie de cercuri medico-istorice, de care au profitat și o parte din personalitățile științifice marginalizate în acea perioadă: Mayer A. Halevy, Nicolae Vătămanu, Lucian Predescu ș. a.⁶

Din punct de vedere cantitativ, bibliografiile surprind pentru 1945-1964 un număr de aproximativ 400 de titluri de istoria medicinei, reprezentând doar 20-25% din totalul estimat al perioadei 1945-1989 și cam același procent din totalul estimat al perioadei interbelice. Chiar presupunând că în lipsa unor bibliografii complete am subevaluat acest număr, diferența rămâne considerabilă, reflectând climatul de nesiguranță personală a cercetătorilor, dificultățile de adaptare la noile cerințe ideologice și regresul general al vieții științifice.

---

¹ Brătescu, *Istoria ocrotirii sănătății muncitorilor din România (până la 23 august 1944)* (București: Editura Medicală, 1957).

² ***, „90 de ani de la nașterea lui Ștefan Stîncă”, *Ocrotirea sănătății* 5 (1955, 4): 3-4; Iuliu Ghelerter, *Locul lui Ștefan Stîncă în gândirea medicală românească* (București: Editura Academiei R.S.R., 1965); Vasile Rășcanu, *Viața lui Ștefan Stîncă* (București: Editura Academiei R.S.R., 1965)

³ Dintre titlurile mai importante: ***, *Comemorarea savantului I.P. Pavlov* (București: Editura Academiei R.P.R., 1949); ***, *Învățătura lui I.P. Pavlov, baza înfloririi științelor medicale. Conferințe ale membrilor delegației medicale din RPR care au vizitat URSS* (București: Editura Academiei R.P.R., 1952); I. Cotaescu, *Importanța filosofică a învățaturii lui I.P. Pavlov* (Timișoara: Editura Institutului de medicină, 1955).

⁴ *Index bibliografic al lucrărilor științifice medicale 23 august 1944-31 decembrie 1955*, 47-71.

⁵ ***, *Bibliografia lucrărilor lui Victor Babeș* (București: Editura Academiei R.P.R., 1954).

⁶ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 560-562.

Roadele instituționalizării centralizate au început să se facă simțite pentru istoria medicinei românești începând cu a doua jumătate a anilor '60. A fost nevoie de relaxare ideologică, reintegrarea unor cercetători marginalizați și nu în ultimul rând de un schimb de generații, nu în sensul fizic ci în cel intelectual. Odată cu dispariția lui V.L. Bologa, în 1971, Gh. Brătescu rămâne liderul acestei discipline, alături de o serie de specialiști: Izsák Samuil, Spielmann Iosif, Iuliu Ghelerter, Gabriel Barbu, Paul Pruteanu, Nicolae Vătămanu, Arnold Huttman, C.I. Bercuș, Ion F. Georgescu-Vâște, Eva Crișan care au reușit, chiar în condițiile restrictive ale epocii, să realizeze un deziderat atins anterior doar în perioada dintre cele două războaie mondiale: racordarea istoriografiei medicale românești la circuitul științific internațional. Vasta analiză bio-bibliografică făcută de Gh. Brătescu reprezintă cea mai bine întocmită evaluare istoriografică a perioadei și nu intră în intențiile acestui studiu să revină asupra ei, căci dezvoltarea acestui câmp științific a fost atât de amplă încât până și liderul recunoscut al domeniului a ezitat în a face, la acel moment, evaluări analitice.¹

O simplă cuantificare arată că producția iatroistorică a perioadei nu este decât cu puțin superioară interbelicului, însă diferența calitativă este evidentă. În primul rând cercetările de istoria medicinei dintre 1965-1989 nu mai sunt tributare în aceeași măsură ca cele interbelice pozitivismului sec, lăsând mai mult loc interacțiunii analitice cu domenii precum filosofia și istoria intelectuală². În al doilea rând nivelul ridicat al instituționalizării se reflectă și în modelul publicistic: dacă între cele două războaie mondiale predominau articolele în periodice și lucrările de mici dimensiuni (sub 100 pagini) acum se constată o creștere puternică a studiilor în volume colective având o temă dinainte stabilită, multe dintre ele cuprinzând contribuții la reuniuni științifice, alături de editarea unor sinteze valoroase de istoria medicinei românești și universale³. Nu în ultimul rând, istoria medicinei devine acum un domeniu acoperit cu prioritate de specialiști, înțelegând prin aceștia persoane cu preocupări constante și bine fundamentate metodologic în domeniu. O caracteristică tematică suplimentară este și aceea a exploziei genului biografic, atât în varianta sa minoră (în periodice și volume de studii) cât și prin lucrări consistente dedicate unor figuri reprezentative ale medicinei românești⁴, putându-se estima că biografiile ocupă 25-35% din totalul producției științifice din acest domeniu.

Istoriografia medicală românească în post-comunism (1990-2008) - o perspectivă cantitativ-tematică

Bibliografia Istorică a României, singura publicație care mai repertoriază după 1990 cercetările românești de istoria medicinei, înregistrează începând cu acest an și până în 2008 aproximativ 500 de titluri, dintre care 40% cărți, 25% articole în periodice și 35% articole în poligrafii. Numărul redus al studiilor din reviste se

¹ Ibidem, 562-579.

² *Filozofie și medicină*, sub redacția Gh. Florescu, (București: Ed. medicală, 1978).

³ *Istoria medicinei universale*, sub îngrijirea lui V.L. Bologa, (București: Ed. medicală, 1970).

⁴ Brătescu, „Istoriografia medicală românească”, 576.

datorează atât apariției neregulate cât și limitărilor impuse de metodologia de redactare a *B.I.R.*, în aria de acoperire a căreia nu intră o serie de periodice medicale susceptibile de a conține astfel de cercetări. Distribuția cronologică indică pentru intervalul 1990-1999 apariția a doar 36% din respectivele titluri, ceea ce înseamnă că în ultimul deceniu a avut loc un evident reviriment al istoriografiei medicale. Din punct de vedere al distribuției geografice a cercetării, Bucureștiul continuă să dețină preeminența, urmat în ordine de Cluj-Napoca, Timișoara, Iași și Brașov.

25% din numărul titlurilor continuă să fie reprezentat de contribuții biografice, iar literatura memorialistică medicală se află în creștere, cuprinzând atât figuri „clasice” (V. Gomoiu¹, C.D. Severeanu²) cât și contemporani dornici de a-și împărtăși experiențele. Un procent de 15% este constituit de monografiile instituționale, în special ale unor centre universitare – o reflectare a interesului față de istoria spațiului universitar, dar și marca reorientării acestui domeniu: dacă Gh. Brătescu putea anunța cu mândrie existența în anii '80 a unei „*mase de cititori*” ai scrierilor de istoria medicinei, deceniul următor, sub influența schimbărilor de pe piața editorială, a adus cu sine retragerea acestei discipline în spațiul școlastic, proces reflectat și de reducerea substanțială a numărului de titluri de specialitate. Creșterea ce poate fi constatată în ultimii 8-9 ani se datorează în principal revigorării generale a cercetării în România, însă rămân o serie de probleme majore care limitează acest câmp de studiu. Cea mai importantă dintre ele este probabil lipsa comunicării științifice instituționalizate între istorici și istoricii medicinei, cu atât mai mult cu cât procentul scrierilor iatroistorice provenite din abordări de istorie socială, istoria mentalităților, tanatoistorie, antropologie istorică etc. este în creștere.

Această sumară privire asupra ultimelor două decenii din istoriografia medicală românească trebuie completată cu o ultimă remarcă, anume că printre cauzele regresului față de anii '70-'80 se numără cu siguranță descentralizarea instituțională care a dus la alunecarea spre localism a cercetării, dar mai ales lipsa unor figuri științifice cu dorința și capacitatea de a-și asuma proiecte majore, care să depășească granițele propriului centru universitar, să treacă de faza biografiilor și să nu se cramponeze în generalități și cursuri universitare. Un semn în acest sens este reprezentat de situația finanțării proiectelor de istoria medicinei prin programele naționale de cercetare: în ultimii trei ani propunerile de istorie și sociologie a medicinei acceptate spre finanțare (puține la număr de altfel) au fost elaborate de istorici, sociologi și politologi³ și nu de istoricii medicinei formați ca atare (cei care au domi-

---

¹ Gomoiu, *Viața mea*, vol. 1-6, (Craiova: Sitech, 2006); Idem, *Chirurgia mea (așa cum am trăit-o și cum o văd)*, ediție îngrijită de Mihai Viorel Popescu și Mihail Șcheau (Craiova: Editura MJM, 2004).

² C.D. Severeanu, *Din amintirile mele (1853-1929)*, ediție îngrijită de Constantin Rezachievi, (București: Editura Fundației Culturale Gheorghe Marin Speteanu, 2008).

³ Lista proiectelor de cercetare finanțate de CNCSIS în competiția Idei PCE-2008, comisia de științe sociale: <http://cncsis.ro/UserFiles/File/proiecte%20propuse%20spre%20finantare/stiinte%20sociale.pdf>, consultat la 25.01.2010; Lista proiectelor de cercetare finanțate de CNCSIS în competiția Idei PCE-2008, comisia de științe umaniste: <http://cncsis.ro/>

nat anterior acest domeniu istoriografic încă de la apariția sa) semn că structurile tradiționale ale disciplinei iatroistorice dau semne de uzură sau de inadaptare.

Creșterea istoriografică ce caracterizează deceniul în curs poate reprezenta un semnal pozitiv pentru acest domeniu, însă fără emergența unor lideri care să catalizeze colaborări instituționale și proiecte de anvergură istoriografia medicală românească riscă să rămână tributară unui localism deloc constructiv.

Concluzii

Iatroistoriografia română a cunoscut de la debutul său în 1813 un parcurs sinuos, marcat atât cantitativ cât și ca genuri abordate de evoluția istoriografiei naționale și de implicarea factorului politic prin varii măsuri, de la fondarea unor instituții de cercetare până la impunerea liniei ideologice. Un moment important în evoluția acestei discipline l-a constituit perioada interbelică, atunci când pe fondul naționalismului și al instituționalizării s-a declanșat un „boom” al cercetării, s-au definit câteva teme importante de studiu și s-au impus o serie de lideri ai domeniului, dintre care doar V. L. Bologa a supraviețuit etapei următoare, cu prețul adaptării la cerințele noului regim. Ani '50-'60 au adus un regres calitativ și cantitativ, urmat însă de un puternic reviriment în deceniul opt, când este atins, din toate punctele de vedere, maximul producției științifice în domeniu.

Deși raportul dintre perioadele 1915-1945 și 1965-1989 pare a fi echilibrat, diversitatea tematică, pregătirea autorilor și calitatea analizei coboară firesc balanța spre epoca lui Gh. Brătescu și nu spre cea a lui V. Gomoiu și V. L. Bologa. Desigur, într-o analiză comparativă se poate ridica și întrebarea dacă există o legătură explicită între aceste perioade de eflorescență iatroistoriografică și programele de modernizare a politicilor sanitare (înființarea Ministerului Sănătății în 1923, cu întregul sistem aferent, respectiv proiectele medico-sociale ale perioadei comuniste) la fel cum un alt subiect încă prea puțin studiat este reprezentat de modularea interpretativă în funcție de modelele ideologice ale momentului.¹

După 1990 istoriografia medicală românească este caracterizată pe de o parte de localism și de dispariția proiectelor de anvergură, pe de altă parte de un tot mai sporit interes al istoricilor profesioniști, datorat noilor tipuri de abordări ce leagă istoria medicinei de istoria ideilor politice, a naționalismului², a mentalităților³ și de

---

UserFiles/File/proiecte%20propuse%20spre%20finantare/stiinte%20umaniste.pdf, consultat la 25.01.2010. Vezi și: <http://socialzoom.com/echiserv/>, consultat la 08.02.2010.

¹ Sugestiile îi aparțin lui Silviu Hariton, cu a cărui permisiune am considerat potrivit să le redau în text.

² Marius Turda, *The Idea of National Superiority in Central Europe* (Lewiston-Queenston-Lampeter: The Edwin Mellen Press, 2004); *Blood and Homeland. Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe*, ed. Marius Turda, Paul J. Weidling (CEU University Press, 2007).

³ Marius Rotar, *Moartea în Transilvania în secolul al XIX-lea, vol. 1-2: 11 ipostaze ale morții* (Cluj-Napoca: Accent, 2007).

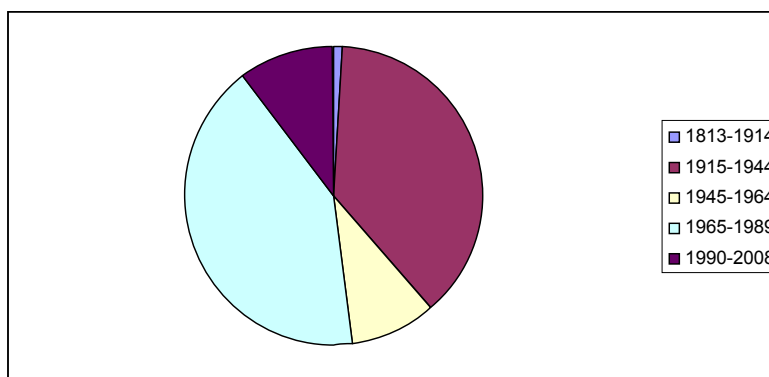
antropologia istorică¹. Faptul că prin intermediul unor astfel de cercetări, sau chiar a abordărilor clasice, domeniul rămâne racordat la circuitul științific internațional ne face să credem că există o șansă reală ca iatroistoria să nu rămâne o ramură (auto)marginalizată a istoriografiei române.

O evaluare cantitativă indică pentru intervalul 1813-2008 un număr de aproximativ 5.000 de titluri, repartizate procentual conform Graficului nr. 1. Dintre acestea doar 55-60% sunt bibliografiate, (Graficul nr. 2). „Petele albe” majore sunt reprezentate de: articolele din periodicele românești de secol XIX (parțial dar insuficient surprinse de V. Gomoiu), spațiul Vechiului Regat în perioada interbelică, anii 1955-1970 și 1983-1989. Ultimele două intervale sunt parțial acoperite de *B.I.R.* însă după cum reiese și din Graficul nr. 3, mai ales pentru 1955-1970 este nevoie de cercetări suplimentare, în special de despuierea periodicelor medicale și a colecțiilor de studii.

Aș încheia observând că, dincolo de concluziile istoriografice ale rândurilor de mai sus, acest studiu se dorește a fi și un semnal în privința necesității elaborării unei bibliografii a istoriei medicinei în spațiul românesc, instrument ce nu poate fi suplinit doar de bibliografiile istorice și în lipsa căruia orice imersiune în temă, inclusiv cea de față, își asumă din start o doză sporită de relativism bibliografic.

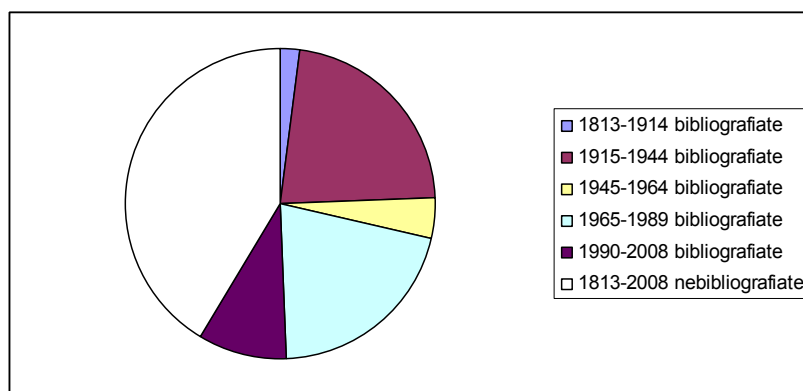
ANEXE

Grafic 1. Distribuția procentuală a literaturii medico-istorice românești în perioada 1813-2008 (nr. total de titluri estimate).

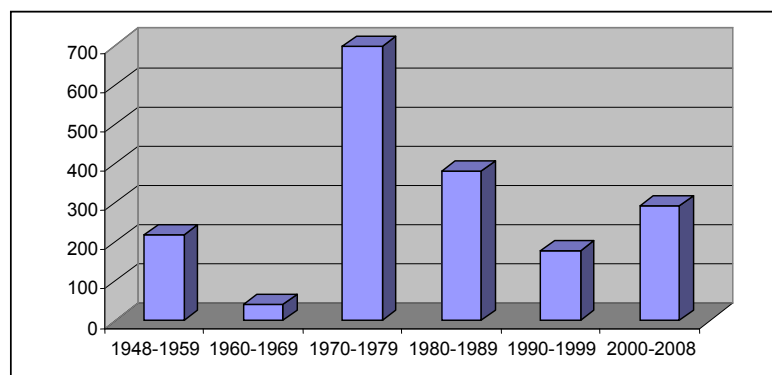

¹ Constantin Bărbulescu, *Imaginarul corpului uman : între cultura țărănească și cultura savantă (secolele XIX-XX)*, (București : Paideia, 2005).

Grafic 2. Distribuția procentuală a literaturii medico-istorice românești în perioada 1813-2008 (nr. total de titluri bibliografiate – color - raportat la nr. total de titluri estimate – color+alb)

Grafic 3. Distribuția decenală a literaturii medico-istorice în România între 1948-2008 așa cum reiese din bibliografiile de specialitate¹

¹ După cum precizăm și în text, valorile bibliografiate nu reflectă întotdeauna realitatea: spre exemplu lipsa unui *Index* medical pentru perioada 1955-1972 se face simțită în cifra foarte joasă a perioadei 1960-1969. Cu toate acestea, în ciuda necesarelor reevaluări bazate pe viitoare cercetări, am oferit graficul deoarece estimăm că per ansamblu curba valorică nu va fi modificată de completările ulterioare.

Remodelari urbane în Clujul perioadei dualiste (1867-1918)

Gheorghe VAIS
Facultatea de Arhitectură și Urbanism, Cluj

Cuvinte cheie: *Austro-Ungaria, Regimul Dualist, Cluj-arhitectură, Cluj-urbanism, mediu urban*

Rezumat: *Instaurarea în Imperiul Habsburgic a regimului dualist în 1867 a modificat radical statutul Transilvaniei prin înglobarea ei în Regatul ungar. Modernizările impuse acum de Budapesta urmăreau o cât mai deplină omogenizare politico-administrativă a provinciei cu restul regatului dar și modernizarea Ardealului, considerat una din cele mai înapoiate regiuni ale Imperiului. Un barometru de imagine semnificativ al schimbărilor produse acum l-a constituit arhitectura promovată în provincie de arhitecții budapeșteni și vienezi care au impus modernizarea atât a programelor arhitecturale cât și a limbajului decorativ. Cazul cel mai tipic pentru evoluția arhitecturii din provincie l-a reprezentat Clujul, unde prin construcțiile realizate mai ales după 1880 și-a pierdut imaginea medievală, metamorfozându-se într-un oraș dominat de arhitectura eclectică.*

E-mail: *gheorghe.vais@arch.utcluj.ro*

*

Dobândirea de către Cluj, încă din secolul XVIII, a rolului de capitală a Transilvaniei ca urmare a preponderenței politice a maghiarilor ardeleni a constituit premisa care a condus la definirea statutului de cel mai important oraș al provinciei de la mijlocul secolului XIX. Clujul fusese considerat în general „capitala maghiarimii transilvănene”, așa cum Sibiuul avea statutul de „capitala a sașilor” iar sediul Guberniului pendulase între cele două în funcție de situația politică. Chiar dacă represiunea Revoluției de la 1848 și mai ales instaurarea Regimului Neo-Absolutist în Transilvania (1849-1867) au „pedepsit” orașul, mutând capitala la Sibiu, Clujul și-a păstrat calitatea de capitală neoficială, devenind centrul rezistenței maghiare ardeleni împotriva regimului polițienesc instaurat de Viena.

După proclamarea Dualismului și înglobarea provinciei în Regatul Maghiar, statutul Clujului de „capitala a Transilvaniei” suferă o importantă mutație simbolică prin pierderea oricărei semnificații politice, rolul său rezumându-se la acela de simplă capitală comitatensă. Totuși această sintagmă s-a păstrat în plan cultural datorită în primul rând tradițiilor orașului, căpătând în această perioadă o tot mai mare consistență prin instituțiile culturale înființate acum în oraș: Universitatea și Teatrul Național. Rolul acestora s-a dovedit fundamental în definirea orașului ca cel

mai puternic centru cultural al Transilvaniei, determinând o specializare funcțională și un statut ce s-a păstrat până în zilele noastre.

Activitatea de construcții în oraș a reflectat fidel situația politică a Transilvaniei, fiind marcată de lipsa totală a unor investiții semnificative în perioada Revoluției și a Regimului Neo-Absolutist. Între inaugurarea noii clădiri a *Primăriei* din 1846 și terminarea *Școlii Orășenești Civile de Băieți* în 1870 de pe str. Malom (Barițiu) nu s-a realizat nici un edificiu civil public sau privat semnificativ, excepție făcând lucrările de modernizare și amplificare din 1865 ale *Teatrului Național Vechi* de pe str. Farkas (Kogălniceanu).

Cu totul alta a fost situația de după 1870, când la Cluj începe să se facă simțită politica de modernizare dusă de guvernul de la Budapesta, ce trebuia să asigure o mai bună integrare a Transilvaniei în Ungaria timpului. Stabilitatea politică și avântul economic înregistrate acum au declanșat în oraș un adevărat „boom” al construcțiilor semnificative, ce a culminat în perioada de cumpănă a secolelor XIX-XX, când orașul devenise un șantier permanent. Tonul a fost dat în primul rând de investițiile guvernamentale semnificative din domeniul transporturilor (calea ferată și gara), administrativ (sedii ale organismelor locale), învățământului (universitatea cu institutele sale și numeroase școli), medical (complexul clinicilor) etc. Lor li s-au adăugat investițiile publice locale (parcul central, teatrele și muzeele) dar și cele private (bănci, societăți de asigurări, comerț și imobile de raport).

În plan urbanistic nu s-a înregistrat pe parcursul secolului XIX nici o operațiune de sistematizare de amploare, dezvoltarea orașului făcându-se pe schema și textura urbană moștenită din secolul anterior. Creșterea exponențială a numărului de construcții realizate în ultimele decenii ale secolului s-a produs prin operațiuni limitate de remodelare urbană care nu au produs modificări semnificative în structura zonei centrale. Clădirile reprezentative apărute acum constau în intervenții punctuale care nu au solicitat studii ample, situație ce explică lipsa unor planuri urbanistice. În lipsa acestora, reglementarea activității de construcții a fost asigurată de existența a cinci *Regulamente de Construcție (Építkezési Szabályrendeletek)* succesive apărute în 1879, 1882, 1899, 1911 și 1916.¹ În preambulul celui din 1879 se definea o zonificare a teritoriului orașului, care era împărțit în trei categorii (osztályok): *prima* consta din Orașul interior (Belváros) și Sétatér utca (str. Emil Isac), *a doua* cuprindea zona pericentrală (foarte amănunțit descrisă în textul original) ce cuprindea străzile limitrofe Orașului interior și piețele adiacente iar *a treia* se referea la periferii (kívül eső városrészek).²

„Regulamentele de construcție emise în a doua jumătate a secolului XIX ilustrează elocvent cadrul directiv și ordonator în care a evoluat dezvoltarea urbanistică a Clujului din această perioadă. În absența unui plan urbanistic, ele au creat înfățișarea orașului. Împărțind orașul în trei zone de interes - centrala, mediană și

¹ Ioana Agachi, *Clujul modern, aspecte urbanistice*, (Cluj: UT Pres, 2004), 58.

² *Kolozsvár Sz. K. Város Építkezési Szabályrendelete*, 1879, 3. (Regulamentul de Construcție al Orașului Regal Liber Cluj)

marginală, regulamentele de construcție: stabilesc modalitățile de construcție pentru fiecare zonă, atât din punct de vedere al clădirilor în sine cât și al relațiilor acestora cu strada; introduc obligativitatea aliniamentelor și a regimurilor de înălțime; reglementează primatul interesului general în deschiderea de străzi noi, piețe, parcelări, în dauna celui privat; limitează dezvoltarea excesivă a orașului și încearcă schimbarea înfățișării semirurale a periferiilor prin reglementari precise și severe; creează cadrul legal pentru proiectarea de arhitectură și stabilesc reguli precise de organizare de șantier și de recepție a clădirilor; urmăresc cu strictețe aplicarea normelor prin introducerea unor sancțiuni importante; reglementează calitatea proiectării și a execuției. Strada este spațiul urban reprezentativ, asupra ei se îndreaptă atenția reglementarilor.”¹

Una din cele mai importante operațiuni de remodelare urbană din a doua jumătate a secolului XIX a fost continuarea demolării centurii de fortificații începută încă din secolul anterior. Aceasta viza asigurarea condițiilor de dezvoltare ale orașului prin demolarea, cu prioritate, a turnurilor care mai blocau legătura principalelor artere de circulație din „intramuros” cu zona pericentrală și suburbii. Așa se face că pe latura sudică a incintei se demolase *Turnul Porții Turda (Torda-kapu bástyája)* în 1841, asigurând legătura spre sud, *Turnul Porții Mănăstur (Monostor-kapu bástyája)* în 1843, deschizându-se legătura cu suburbiile vestice, *Turnul Porții Podului (Hidkapu bástyája)* în 1868, degajând circulația spre Gară. Pe latura estică dispăreau *Turnul Porții Maghiare (Magyarkapu bástyája)* și *Turnul Porții de Mijloc (Középkapu bástyája)* în 1872, asigurându-se astfel relația cu suburbiile din estul orașului.² Demolările acestora fuseseră realizate cu scopul de a permite expansiunea centrului în zona pericentrală, ce devenea astfel amplasamentul predilect al clădirilor importante de la cumpăna secolelor XIX-XX. Demantelarea centurii de fortificații și remodelarea urbană din zona lor fusese o măsură luată în marea majoritate a orașelor europene, unde existența lor stânjenea dezvoltarea lor, iar Clujul nu a făcut excepție.

Una din primele operațiuni de remodelare urbană s-a desfășurat în Cluj pentru amenajarea unui parc al orașului care să asigure în imediata vecinătate a centrului o zonă de „loisir”. Terenul cel mai propice pentru așa ceva s-a dovedit *zona Hangásberek*,³ aflată pe malul Someșului în vecinătatea laturii vestice a vechii centuri de fortificații. Suprafața acestuia se întindea de-a lungul râului, fiind un teren mlăștinos care, cu ocazia ploilor sau la topirea zăpezilor, era inundat lungi perioade de timp. Pe la începutul secolului XIX mare parte din sălciile și arinii care constituiau vegetația dominantă au fost tăiați și pe terenul eliberat s-au amenajat parcele pentru grădinarit.⁴ Pe la 1815 această zonă devine locul preferat al plimbărilor pentru cetățenii mai puțin înstăriți și cu timpul se conturează ideea că aici s-ar putea

¹ Agachi, *Clujul modern, aspecte urbanistice*, 71.

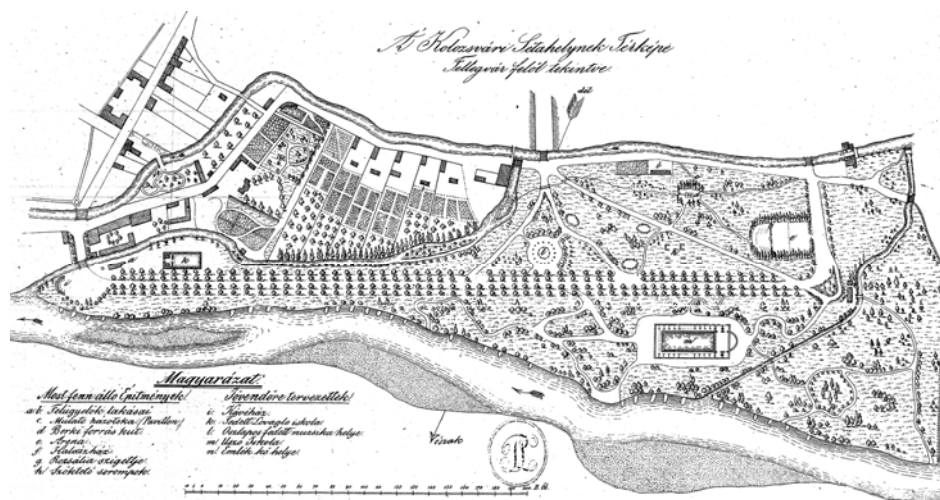
² *Kolozsvár*, (Budapest: Poligon, 1989), 137.

³ Numele provenea de la flora ce creștea aici și, cu timpul, aceasta denumire a devenit în limbajul cotidian *Hangyásberek - Zavoitul cu furnici* [cf. Albert Fekete, *Kolozsvári kertek*, (Kolozsvár: Művelődés, 2004), 30].

⁴ Fekete, *Kolozsvári kertek*, 30.

amenaja Parcul Oraşului (A Sétatér). Odată cu revenirea Guberniului în oraş (1838) se declanşează o întreagă campanie pentru realizarea lui şi în consecinţă a fost înfiinţată *Comisia pentru Locul de Promenadă (Sétahely Bizottság)* care angajează un grădinar a cărui sarcina era să planteze, cultive şi să cureţe parcul.¹

Parcul propriu-zis a fost fondat oficial la 22 aprilie 1838² şi doi ani mai târziu este solicitat să întocmească un proiect inginerul Hermann Sámuel, care avea deja la activ câteva proiecte peisagere semnificative dintre care cel mai important fusese cel pentru reamenajarea Grădinii baroce a Castelului Bánffy de la Bonţida.³

1 - Cluj. Parcul Central, proiectul lui Hermann Sámuel din 1840.

Proiectul lui Hermann fructifica forma extrem de neregulată a parcului prin realizare unei alei triple longitudinale lungă de 500 stânjani (cca. 1km) care devenea axa principală a întregii compoziții. Una din prevederile importante ale proiectului prevede înălțarea cotei generale a terenului, fapt ce s-a realizat cu o umplutura provenind din demolările centurii de fortificații,⁴ asigurându-se astfel desecarea întregii zone. Pentru plantarea copacilor de-a lungul aleilor principale s-au realizat gropi care au fost umplute cu material organic rezultat din ararea piețelor Széchenyi (M.Viteazu) și Trencsin (Avram Iancu și Ștefan cel Mare)⁵ locurile tradiționale ale târgurilor de animale.

¹ Ibid., 36.

² Agachi, *Clujul modern, aspecte urbanistice*, 124.

³ Fekete, *Kolozsvári kertek*, 33

⁴ Agachi, *Clujul modern, aspecte urbanistice*, 124.

⁵ Ibid., 124.

Prin acest proiect se înglobau în structura parcului construcții existente: *locuințele supraveghetorilor* (felügyelők lakásai), *pavilionul de distracții* (mulató házotska), *fântâna Berki* (Berki forrás kútja), *terenul de sport* (aréna), *casa pescarului* (halászház), *insula Rozaliei* (Rozália szigete), *trambulinele de sărituri* (szöktető sorompók) și se prevedeau amplasamentele pentru: *cafenea* (kávéház), *manej acoperit* (fedett lovagló iskola), *pavilionul acoperit pentru muzica* (oszlopos fedett muzsika helye), *școala de înot* (úszó iskola) și *locul pentru un monument* (emlékkő helye). Cu excepția manejului, cafenelei și uneia din locuințe, restul dotărilor se grupau în partea vestică a parcului, mult mai amplă ca suprafață și care era parțial traversată de unul din brațele secundare ale Canalului Morii.

Pentru a se asigura administrarea și dezvoltarea ulterioară a parcului a fost înființată în 1860 *Comisia Parcului Central* (*Sétatér Bizottság*) care nu a funcționat decât până în 1866. Cea mai importantă realizare a ei a fost organizarea unei colecte pentru extinderea și încredințarea re-proiectării parcului lui Kagerbauer Antal. Din acest proiect s-a realizat doar lacul cu o suprafață de 2 iugăre, amplasat în zona sud-vestică a parcului, în vecinătatea Canalului Morii de unde se alimenta cu apa necesară.¹

Cu câțiva ani înaintea lacului, în 1855 s-a realizat la capătul vestic al aleii principale un bazin de înot ce relua ideea nefinalizată din planul lui Hermann care prevăzuse o școală de înot. Bazinul construit acum se datora inițiativei garnizoanei locale care dorea să-l realizeze pentru uzul militarilor. Municipality a sprijinit această inițiativă dar a impus condiția ca și cetățenii orașului să beneficieze de el. Deschis la 1 mai 1855, el a fost administrat de militari care trebuiau să înainteze anual o balanță financiară primăriei.²

Dotările aferente parcului s-au completat în 1874 prin construirea *Teatrului de Vară* (*Nyári Színház*) pe locul cafenelei propuse de Hermann la capătul estic al acestuia. Construcția realizată de ing. Zimmerman Henrik³ era de fapt un „hangar” de lemn cu funcționare sezonieră, realizat ca să ofere un refugiu estival spectacolelor jucate în teatrul neventilat de pe str. Farkas (Kogălniceanu). La începutul secolului XX clădirea de lemn a fost considerată inacceptabilă din punct de vedere funcțional și arhitectural, fiind înlocuită în 1909-1910 de o construcție modernă, datorată arhitecților budapeșteni, Mákus Géza și Spiegel Frigyes.⁴

Următoarea etapă importantă în dezvoltarea parcului s-a datorat sărbătorilor Mileniumului, când, în 1896, s-au construit în vecinătatea lacului o serie de pavilioane specifice parcurilor de atunci: *Pavilionul de Patinaj* (Korcsolyapavilon), *Chioscul* (Kiosk), *Pavilionul Fanfarei* (Zenepavilon) și *Fântâna arteziană din fața Chioscului* (Kiosk előtti Szökőkút), toate proiectate de Pákei Lajos.

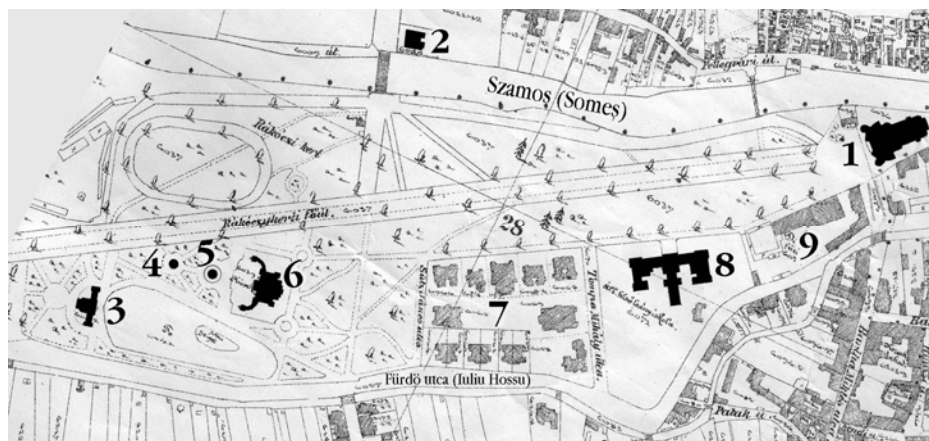
---

¹ Fekete, *Kolozsvári kertek*, 36, 37.

² Agachi, *Chujul modern, aspecte urbanistice*, 124, 125.

³ György Gaal, *Kolozsvár. Millenniumi kalauz*, (Kolozsvár: Polis, 2001), 69.

⁴ *Ibid.*, 69.

2 - Cluj. Parcul Central, fragment ridicare topo 1917:

Teatrul de Vară (1909-10), 2. Căminul de Fete „Teleky Blanca” (1908), 3. Pavilionul de Patinaj (1896), 4. Pavilionul Fanfarei (1896), 5. Fântâna arteziană (1896), 6. Chioscul (1896), 7. Locuințele Statusului (cca.1912), 8. Școala Superioară de Fete „De Gerândo” (1900), 9. Baia „Diana”.

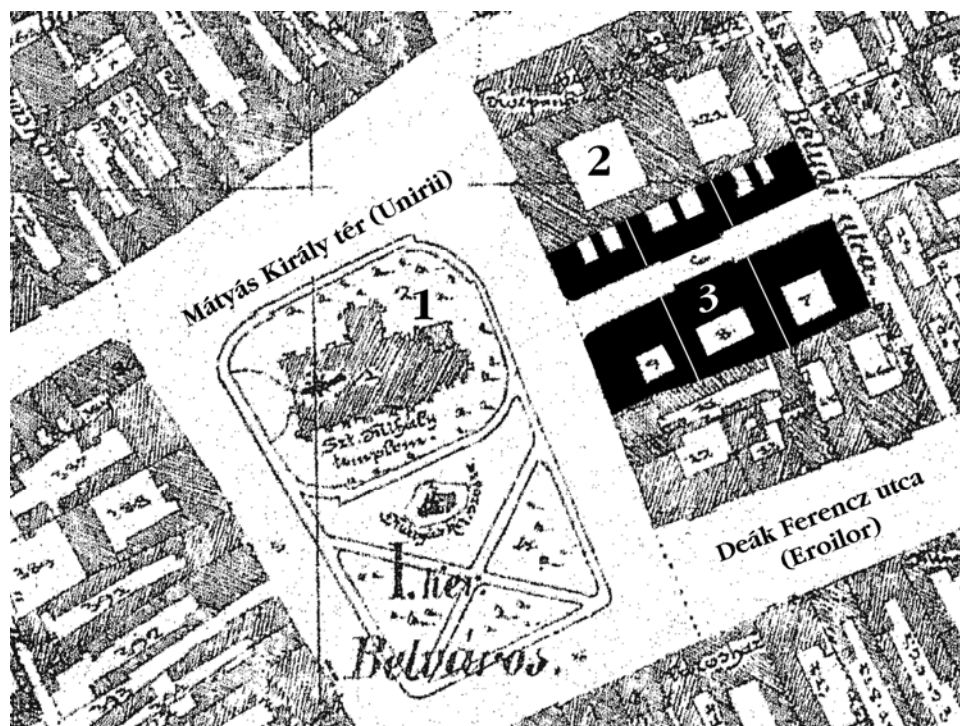
În ideea extinderii spațiului verde al parcului și pe versantul sudic al Cetățuiei, în 1900 s-a amenajat *Promenada Elisabeta (Erzsébet Sétauit)*, o serpentină lungă de 420m, la mijlocul căreia se găsea o platformă de belvedere, având ca piesă principală bustul împărătesei Elisabeta (soția lui Francisc Iosif I) opera a lui Stróbl Alajos și inaugurat la 20 august 1902. Legătura acestei zone cu parcul a fost asigurată prin construirea *Podului Elisabeta (Erzsébet hid)*, o pasarelă metalică de 35m lungime, construită peste Someș tot în 1902.¹

Una din modernizările importante ale spațiului urban din centrul orașului din a doua jumătate a secolului XIX a fost dată de demolarea construcțiilor din jurul Bisericii Romano-Catolice „Sf. Mihai” din piața Matei Corvin (Unirii). Degajarea acesteia începuse încă din 1865 și singura clădire păstrată până 1889 a fost *Școala Catolică de Fete (Katólikus Leányiskola)* de pe colțul sud-estic al acestei incinte. Ideea demolării inelului de construcții modeste apăruse încă de la mijlocul secolului² când funcțiunea de târg al spațiului *Pieței Centrale (Főtér)* începea să fie pusă sub semnul întrebării de tot mai mulți cetățeni influențați de modelele occidentale. Aceștia realizaseră că potențialul urban al pieței centrale putea fi valorificat doar prin dispariția incintei de dughene comerciale ce masca biserica gotică, principalul monument arhitectonic al orașului. Din păcate, interesul public se afla în contradicție cu cel al bisericii, care valorifica comercial clădirile amintite și nu concepea ca spațiul incintei dispărute să devină un spațiu public. După îndelungate și anevoioase tratative, Statusul catolic a acceptat demolarea dar a și pregătit câteva proiecte pentru revalorificarea incintei, care nu s-au realizat datorită opoziției foarte hotărâte a opiniei publice.

¹ Péter Sas, *Mesélő Képeslapok, Kolozsvár 1867-1919*, (Budapest: Noran, 2003), 208.

² György Gaal, *Magyarok utcája*, (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1995), 21.

3 - Cluj. Zona Pietii Matei Corvin, fragment ridicare topo 1917:

1. Biserica Romano-Catolică „Sf. Mihai”, 2. Palatul „Bánffy”, 3. Palatele „Statusului” (1910).

Demolările realizate acum au eliberat biserica asigurând prezența directă a valorosului monument în spațiul urban al pieței, fapt ce a produs un adevărat soc cetățenilor orașului și a zdruncinat serios voința bisericii de a construi ceva în locul lor. Imaginea ei era mult mai spectaculoasă acum, datorită turnului său neogotic de 80m ce fusese terminat în 1859.¹ Imediat s-a trecut la amenajarea suprafeței eliberate prin realizarea unui spațiu verde pe suprafața cimitirului din jurul bisericii și protejarea lui cu o împrejmuire din fontă proiectată de Pákei Lajos. În compensație, Statusul romano-catolic a primit câteva clădiri pe mijlocul frontul estic al pieței, pe care le-a demolat și în locul lor s-au realizat în 1898 *Palatele Statusului* (*Státus Házak*) proiectate de arhitectul budapestan Alpár Ignác.² Cele două structuri „gemene” erau alcătuite fiecare din câte trei luxoase imobile de raport cu comerț la parter. Palatele flancau o străpungere, realizată odată cu ele, ce prelungea str. Szentegyház (Iuliu Maniu) până în piața centrală.

Intervenții semnificative s-au produs și în colțul sud-vestic al acestei piețe, unde imaginea urbană a fost modificată prin înlocuirea clădirilor existente cu unele

¹ Ibid., 20.

² Gábor Rosch, *Alpár Ignác építésze*, (Budapest: Enciklopédia, 2005), 190.

noi, mai înalte și mai monumentale. Prima realizată a fost *Hotelul „New York”* (*New York Szálloda*), ridicat în 1893-94 după proiectul arhitectului clujean Pákei Lajos.¹ Acesta a fost pentru multă vreme cea mai luxoasă construcție hotelieră din oraș, iar cafeneaua de la parter, locul de întâlnire al boemei clujene. În al doilea deceniu al secolului XX s-au mai realizat aici un imobil de raport monumental cu comerț la parter: *Palatul Primei Societăți Maghiare de Asigurări* (*Első Magyar Általános Biztosító Társaság*) 1912-1913 conceput de arhitecții budapeșteni Kármán Alladár și Ullmann Gyula,² și, lipit de el, clădirea *Căsei de Economii și Băncii de Credit* (*Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank*), 1912-1914, datorate arhitectului Dvorák Ede.³ Construirea acestor imobile a schimbat radical scara zonei unde str. Egyetem (Universității) pătrundea în piața Matei Corvin, impunând o cornișă mult mai înaltă decât cea existentă în piață. Efectul a fost mai spectaculos pe str. Egyetem unde se mai realizase atunci – la aceeași scară – și un alt imobil de raport cu un cinematograful la parter: *Palatul Sebestyén* (*Sebestyén Palota*).

Imaginea urbană a pieței centrale s-a definitivat în 1896 când, în cinstea sărbătorilor Milenului, s-a pus piatra de fundație a *Grupului statuar al lui Matei Corvin* (*Mátyás-szoborcsoport*) realizat de sculptorul Fadrusz János și inaugurat în 1902.⁴ Amplasat în axul pieței la sud de biserica gotică, acest impozant monument a devenit destul de repede unul din icoanele orașului. În piață mai exista un monument de forma unui obelisc cunoscut sub numele de „Statua” ce comemora vizita făcută în oraș (1817) de către perechea imperială Francisc I-Carolina Augusta. Pentru a se evita prezența în acest spațiu a două monumente, obeliscul a fost mutat în pta. Carolina (Muzeului) unde se găsește și azi.

O remodelare urbană semnificativă s-a mai produs în Orașul interior și prin realizarea clădirii centrale a *Universității „Francisc Iosif I”* (*I Ferenc József Tudományegyetem*) construită între 1893 și 1902, după proiectele arhitecților Meixner Károly și Alpár Ignác. Construită pe locul vechii Mănăstiri și al Colegiului iezuit de la intersecția străzilor Egyetem (Universității) și Farkas (Kogălniceanu), noua clădire s-a retras destul de mult față de aliniamentul parcelelor complexului iezuit. În felul acesta aici a apărut un „largo”, preambul urban al monumentalei clădiri universitare, pe traseul străzii medievale Farkas, considerat azi ca o abatere de la parcelarul original. Dacă azi o asemenea modificare a spațiului urban istoric ar fi inacceptabilă, la sfârșitul secolului XIX acest lucru se practica curent. Compozițiile academice grandioase ale arhitecturii istorice puteau fi introduse în spații urbane istorice doar cu anumite sacrificii ale contextului.

Aminteam la un moment dat că dezvoltarea orașelor istorice s-a făcut în a doua jumătate a secolului XIX prin valorificarea spațiilor pericentrale din jurul centurilor de fortificații medievale, unde și-au găsit amplasamentele ansamblurile și

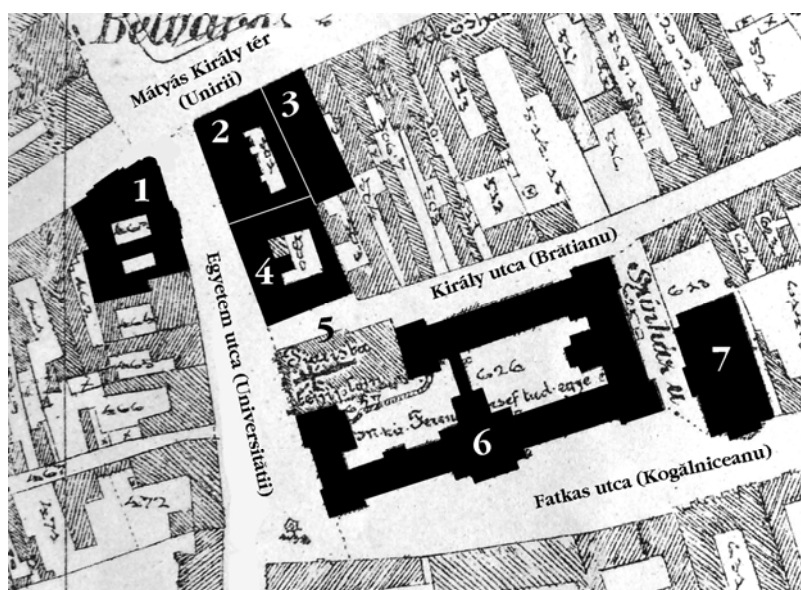
¹ Gaal, *Kolozsvár. Millenniumi kalauz*, 42.

² Ibid., 44.

³ A *Takarékpénztár új palotája*, *Ujság* 25 dec. (1914).

⁴ Gaal, *Kolozsvár. Millenniumi kalauz*, 40.

clădirile reprezentative ale momentului. Din acest punct de vedere cel mai semnificativ exemplu l-a constituit la Cluj ansamblul piețelor îngemănate *Bocskay* (*Avram Iancu*) și *Hunyadi* (*Stefan cel Mare*). Spațiul acestora se configurase din rațiuni militare pe toată lungimea zidului estic de fortificație datorită restricțiilor de construire impuse aici. Rolul său în strategia de apărare a orașului se diminuase complet la începutul secolului XIX, oferind un spațiu ideal dezvoltării acestuia spre est odată cu demolarea fortificațiilor.

4 - Cluj. Zona Universității, fragment ridicare topo 1917:

1. Hotelul „New York” (1893-94), 2. Palatul „Prima” (1912-13), 3. Casa de Economii și Banca de Credit (1912-14), 4. Palatul „Sebestyen”, 5. Biserica Iezuită,
6. Universitatea „Francisc Iosif” (1893-1902), 7. Teatrul Național Vechi (1821,1865).

Vocația lui de a deveni un nou centru al orașului s-a confirmat prin construirea aici a unora din cele mai importante clădiri administrative și culturale de la cumpăna secolelor XIX-XX. Primele construite au fost cele de pe frontul estic: *Palatul Direcției Financiare* (*Pénzügyi Igazgatóság Palotája*) în 1885-1887, arh. Maetz Frigyes; *Palatul Direcției Silvice* (*Erdészeti Igazgatóság Palotája*) în 1887, arh. Debreczeni Balázs; *Palatul EMKE-MÁV* (*EMKE-MÁV Palota*) în 1890-1891, arh. Endstrasser Benedek; și *Palatul de Justiție* (*Igazságügyi Palota*) în 1900-1902, arh. Wagner Gyula. Lor li s-au mai adăugat *Institutul Teologic Reformar* (*Református Teológia*) în 1894-1895, arh. Feszty Gyula, pe frontul nordic, și *Camera de Comerț și Industrie* (*Kereskedelmi és Iparkamara*) în 1910, arh. Hubert

József, la extremitatea nordică a frontului vestic.¹ În axul central din jumătatea sudică (pța. Hunyadi) s-au realizat *Casa Învățătorilor (Tanítók Háza)* în 1902-1903, arh. Baumgarten Sándor și Herczegh Zsigmond, și *Teatrul Național (Nemzeti Színház)* în 1904-1906, arh. Ferdinand Fellner și Hermann Helmer.²

5 - Cluj. Zona piețelor Bocskay (Avram Iancu) și Hunyadi (Stefan cel Mare), fragment ridicare topo 1917:

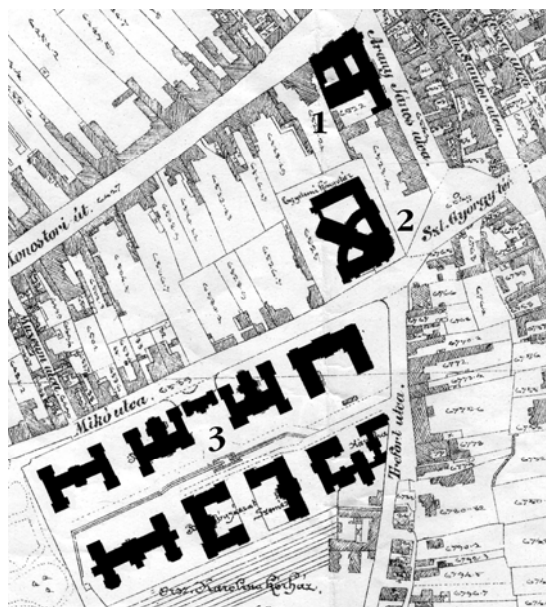
1. Camera de Industrie și Comerț (1910), 2. Institutul Teologic Reformat (1894-95),
3. Palatul MÁV-EMKE (1890-91), 4. Palatul Direcției Silvice (1887), 5. Palatul Direcției Financiare (1885-87), 6. Palatul de Justiție (1900-02), 7. Teatrul Național (1904-06), 8. Cazarma „Sf. Gheorghe” (1834-37), 9. Casa Învățătorilor (1902-03).

Forma relativ dreptunghiulară, foarte alungită pe direcția aproximativă nord-sud, relua configurația spațiului anterior în care se intervenise doar cu rectificări de aliniamente pentru regularizarea perimetrului său și cu racordările necesare străzilor ce pătrundeau sau traversau această zonă. Dacă la nivelul planului nu se înregistraseră modificări semnificative, în schimb volumetria acestui spațiu se modificase radical datorită monumentalității noilor construcții. Compoziția noului spațiu urban era evident dominată de volumetria obiectului arhitectural central, Teatrul, care și-a păstrat rolul de accent principal până în perioada interbelică, când în centrul pieței Avram Iancu se va realiza Catedrala Ortodoxă.

¹ Gaal, *Kolozsvár, Millenniumi kalauz*, 136-141.

² *Ibid.*, 136, 137, 139, 140.

O altă zonă situată în pericentralul Clujului vizată de dezvoltarea oraşului se afla în vecinătatea pieţei Szent György (Lucian Blaga), aflată la vest de centrul istoric, unde s-au concentrat câteva clădiri finanţate de guvern ce au configurat un pol funcţional medical-universitar; prin aria de acoperire a serviciilor sale acesta depăşea nivelul oraşului, vizând întreaga Transilvanie. Amplasamentele libere de aici au permis construirea la sud de str. Mikó (Clinicilor) a ansamblului pavilionar al *Clinicilor Universitare (Egyetemi Klinikák)* în 1886-1900 arh. Hauszmann Alajos, Korb Flóris și Giergl Kálmán¹ și, câțiva ani mai târziu, *Biblioteca Universităţii și Muzeului Ardelean (Egyetemi és Erdélyi Múzeumi Könyvtár)* în 1906-1909, de arh. Korb Flóris și Giergl Kálmán.² Ultima s-a realizat pe latura vestică a pieţei, iar prin forma și poziția sa a „sugerat” viitoarea configurație urbană a acesteia. Importanța acestei zone a fost amplificată și de construirea, în imediata vecinătate, a *Palatului Comitatului Cluj (Kolozsvármegye Székház)* în 1895-1897 după proiectul lui Alpár Ignác.³ Volumul monumental al acestuia fusese construit la intersecția străzilor Monostor (Moților) și Arany János (Petru Maior), iar „campanila” sa foarte înaltă domina peisajul urban al întregii zone.

6 - Cluj. Zona Pieței Sf. Gheorghe (Lucian Blaga), fragment din ridicarea topo 1917:

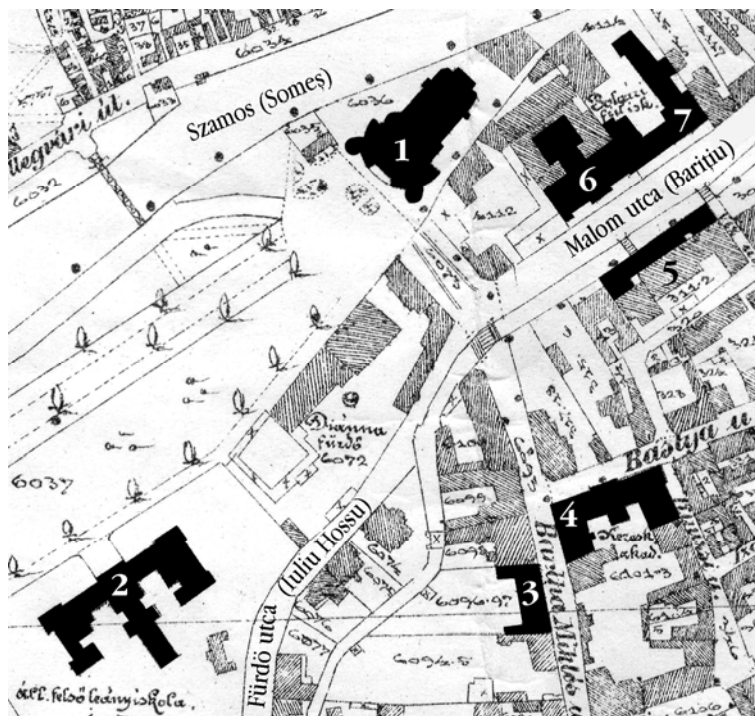
1. *Palatul Comitatului (1896-97)*, 2. *Biblioteca Universităţii și Muzeului Ardelean (1906-1909)*, 3. *Complexul Clinicilor Universitare (1886-1903)*.

¹ Ibid., 80.

² Ibid., 79.

³ Rosch, *Alpár Ignác építészete*, 187.

În colțul nord-vestic al centrului istoric s-au ridicat câteva clădiri cu funcțiuni de învățământ universitar și preuniversitar care au contribuit la definirea funcțională a orașului ca cel mai important centru educațional ardelean. Apariția acestora s-a făcut prin ocuparea unor amplasamente libere, fără ca ele să alcătuiască în final un ansamblu urban coerent. Astfel pe frontul nordic al str. Malom (Barițiu) s-au ridicat Școala Orășenească Civilă de Băieți (*Városi Polgári Fiuiskola*) în 1870 și lipit de ea Școala Profesională Industrială de Stat (*Állami Ipari Szakiskola*) în 1896-1898, concepută de Pákei Lajos. Tot lui i s-a datorat și proiectul Muzeului Industrial „Francisc Iosif I” (*I Ferencz József Ipari Múzeum*) construit în 1901-1903 vizavi de școala profesională.¹

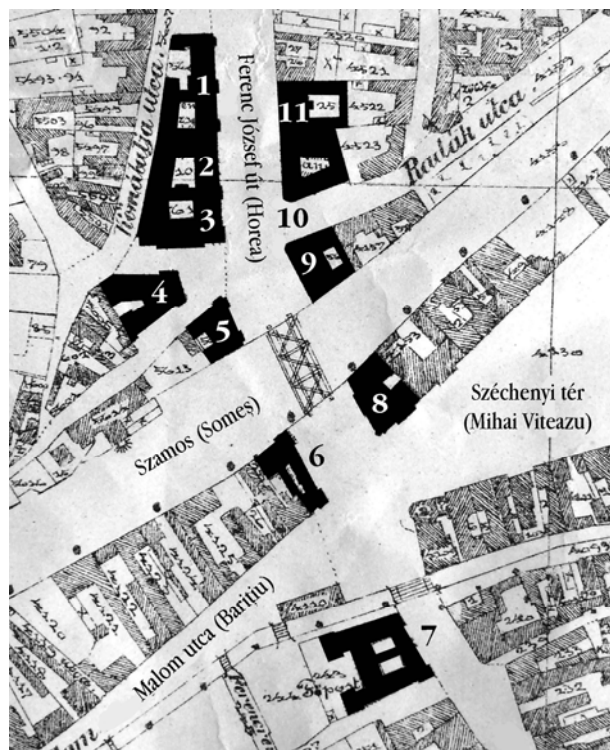
7 - Cluj. Zona de acces în Parcul Central, fragment ridicarea topo 1917:

1. Teatrul de Vară (1909-10), 2. Școala Superioară de Fete „De Gerândo” (1898-1901), 3. Academia Comercială II (1893), 4. Academia Comercială I (1886-97), 5. Muzeul Industrial (1901-03), 6. Școala Profesională Industrială (1896-98), 7. Școala Orășenească de Băieți (1870).

Învățământul universitar era reprezentat aici prin cele două clădiri ale Academiei Comerciale (*Kereskedelmi Akadémia*). Prima fusese construită în 1886-

¹ Szabolcs Guttman, *Pákei Lajos (1853-1921) kolozsvári hagyatéka*, (Budapest: Pávilon, 8/1993), 49-52.

1887 la intersecția străzilor Bástyá (C. Daicoviciu) și Bartha Miklós (Emil Isac), fiind proiectată de Maetz Frigyes și Reményik Károly. A doua se realizase în 1893 pe str. Bartha Miklós, aproximativ vizavi, ca o extindere și se datora lui Pakei Lajos.¹ O caracteristică importantă a zonei consta din faptul că se afla între centrul istoric și Parcul Central, o vecinătate perfect compatibilă cu nevoile programelor de învățământ. Așa că nu a fost deloc întâmplătoare construirea aici a monumentalei *Scoli Superioare de Stat pentru Fete „De Gerândo”* (*De Gerándó Állami Felsőbb Leányiskola*) 1898-1901 arh. Alpár Ignác.² Prin poziția sa limitrofă Parcului Central, ea aparținea mai degrabă ansamblului acestuia, la fel ca *Teatrul de Vară* (*Nyári Színház*) ridicat în 1909-1910 la capătul vestic al parcului de arh. Márkus Géza și Spiegel Frigyes.³

8 - Cluj. Zona Podului Mare, fragment ridicare topo 1917:

1. Hotelul „Francisc Iosif” (cca.1900), 2. Palatul „Czakó” (cca.1900), 3. Palatul EMAB (cca.1900), 4. Hotelul „Astoria” (1910), 5. Palatul „Elián” (cca.1900), 6. Palatul „Széky” (1893), 7. Palatul Oficiului de Poștă și Telegraf (1891-98), 8. Palatul „Babos” (1893), 9. Palatul „Bénig” (cca.1900), 10. Palatul „Uráia” (1908-10), 11. Imobil de raport (cca.1900).

¹ Sas, *Mesélő Képeslapok, Kolozsvár*, 186, 187.

² Rosch, *Alpár Ignác építészete*, 189.

³ Gaal, *Kolozsvár. Millenniumi kalauz*, 69.

Inaugurarea căii ferate de la 1 septembrie 1870, când la Cluj sosea primul tren venind de la Oradea¹ a schimbat fundamental importanța zonei pericentrale și a suburbiilor din partea nordică a orașului. Legătura dintre centrul orașului și gara era asigurată de calea Francisc Iosif (Horea), obținută prin contopirea și modernizarea străzilor Mare (Nagy) și Evreiască (Zsidó). Acest traseu, după ce depășea piața Széchenyi (Mihai Viteazul), continua până în piața Matei Corvin (Unirii) cu str. Wesselényi (Regele Ferdinand), devenit la scurt timp după inaugurarea gării cea mai importanta arteră de circulație a orașului. În aceste condiții zona sa pericentrală a devenit extrem de atractivă investitorilor și, în timpul mandatului de primar al lui Haller Károly, s-a întocmit în 1884 un *plan de amenajare urbană (Városrendezési Terv)* de către arh. Debreczeni Balázs. În centrul acestui studiu se prevăzuse un pod metalic peste Someș, a cărui realizare între 1884-1886 a fluentizat decisiv circulația pe axa centru-gară.² Podul cel nou a fost încadrat la cumpăna secolelor XIX-XX de patru imobile de raport (bérház) monumentale cu spații comerciale la parter, construite chiar pe malul râului, ce alcătuiau unul din cele mai remarcabile ansambluri urbane ale orașului. Primele s-au ridicat cele de pe malul drept: neo-goticul *Palat „Széky” (Széky Palota)* în 1893, opera arhitectului budapestan Pecz Samu și neo-barocul *Palat „Babos” (Babos Palota)* realizat probabil înainte de 1900. Pe malul celălalt s-au construit *Palatul „Elián” (Elián Palota)* și *Palatul „Bénig” (Bénig Palota)*, două imobile eclectice botezate după numele proprietarilor și realizate în jurul anului 1900.³

Acestora li s-au adăugat pe partea stângă a str. Francisc Iosif, *Hotelul „Astoria” (Astoria Szálloda)* construit în 1910 pe locul vechiului restaurant cu faimă proastă Mielul Alb (Fehér Bárány), *Palatul Primei Case Maghiare de Asigurare Generală (Első Magyar Általános Biztosító Székháza, EMAB Palota)* cca. 1900, *Palatul „Czakó” (Czakó Palota)* sediul *Agenției Transilvănene a pădurilor, lemnului și minelor (Erdélyi erdő-, faanyag- és bányaugynökség)* cca. 1900 și *Palatul „Blau” (Blau Palota)* în care s-a deschis *Hotelul „Francisc Iosif” (Ferenc József Szálloda)* realizat cam tot pe atunci.⁴ Și frontul de vizavi a dobândit o altă imagine urbană prin realizarea clădirii secesion a *Palatului „Urania” (Urania Palota)*, 1910, arh. Kappéter Géza și a clădirii eclectice a *Palatului Societății Naționale de Asigurare pentru Accidente (Nemzeti Balesetbiztosító Tarsaság Erdélyrészi Vezérügynöksége)* construit probabil tot atunci. Importanța acestor două clădiri era dată de prezenta la parterul lor a primei săli de cinematograf din Cluj.⁵

Cel mai important salt calitativ înregistrat acum de arhitectura Clujului a constat dintr-o modernizare radicală a conceptelor funcționale, datorată în primul rând unor importuri de *programe de arhitectură* (modele funcționale) din restul Europei pe filiera budapestană sau vieneză. Astfel au apărut, în premieră pentru oraș,

¹ Ștefan Pascu, red., *Istoria Clujului*, (Cluj, 1974), 287.

² Sas, *Mesélő Képeslapok, Kolozsvár*, 37.

³ Ibid., 35, 36.

⁴ Ibid., 35, 36, 37.

⁵ Ibid., 36, 37.

concepte moderne privind programele administrative, de învățământ universitar și preuniversitar medical, de spectacole, comerț și locuire, transpuse în partituri elaborate ce reflectau caracterul tot mai complex al funcțiilor adăpostite. O caracteristică semnificativă pentru construcțiile realizate acum era dată de caracterul monumental al compozițiilor volumetrice și limbajului decorativ de factura eclectică care, mai ales în cazul investițiilor publice, trebuiau să simbolizeze autoritatea și prestigiul statului. După modelul acestora și clădirile realizate din fonduri private au adoptat o maniera asemănătoare, exprimând prin imaginea lor puterea capitalului privat.

Din punct de vedere stilistic, arhitectura Clujului din a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX a fost dominată de *istorism*, concretizat în diversele versiuni ale *neo-goticului* (Palatul Széky, Școala Normală de Băieți, Căminul studențesc Gábor Áron), a *neo-renașterii* (Universitatea și Complexul Clinicilor) și *neo-barocului* (Palatul Comitatului, Palatul de Justiție, Palatele Statusului, Hotelul New York). La începutul secolului XX au început să se simtă și influențele secesionului care însă la Cluj nu a avut o priză așa de mare ca în cazul Târgu Mureșului sau Oradiei. Este posibil ca această reticență să se fi datorat conservatorismului autorităților centrale și locale care nu considerau ca secesionul ar putea să fie limbajul adecvat pentru clădirile publice. Din acest motiv foarte puține clădiri private au fost concepute în aceasta maniera (Camera de Comerț și Industrie, Palatul Urania) dar câteva conțineau totuși în proporții semnificative elemente secesion (Casa de Economii și Banca de Credit, Palatul Prima, Palatul Sebestyén).

Saltul calitativ înregistrat a fost totuși diminuat de caracterul oarecum provincial al multora din clădirile realizate în oraș. Acesta s-a manifestat prin „neglijența” cu care fuseseră tratate spațiile secundare și în discrepanța dintre bogăția limbajului arhitectural al fațadelor principale și sărăcia celor secundare sau interioare. Situația aceasta nu a fost proprie doar Clujului, ea întâlnindu-se la mai toate orașele de provincie, acolo unde sumele alocate noilor construcții depășeau cu puțin limita inferioară necesară. În aceste condiții arhitecții fie că neglijau încă din proiect zonele secundare sau chiar dacă le detaliau, acestea nu se mai realizau din motive de subfinanțare. Aproape toate clădirile realizate la Cluj în aceasta perioadă au suferit de „sindromul provinciei” și singurele excepții notabile au fost: Camera de Comerț și Industrie, Palatul Comitatului, Palatele Statusului, Teatrul Național, clădirea centrală a Universității și Biblioteca Universității și Muzeului Ardelean.

Modernizarea arhitecturii clujene nu ar fi putut fi realizată cu arhitecți locali, dacă avem în vedere că singurul cu studii de specialitate fusese doar *Pákei Lajos* iar restul celor care proiectau în oraș (Maetz Frigyes, Reményik Károlyi, Endstrasser Benedek etc.) proveneau din lumea constructorilor, putând fi considerați în cel mai bun caz „arhitecți amatori”. Lipsa unei pregătiri temeinice adecvate și izolarea acestora față de fenomenul arhitectural european îi făcea inapți pentru rezolvarea noilor programe de arhitectură cerute de dezvoltarea și modernizarea orașului. Din aceste motive cea mai mare parte a comenzilor importante a fost încredințată unor arhitecți din Budapesta și Viena. Așa se face că figuri reprezentative ale arhitecturii maghiare istorice ca: Alpár Ignác, Baumgarten Sándor, Giergl

Kálmán, Hauszmann Alajos, Korb Flóris, Márkus Géza, Pecz Samu etc. au realizat proiecte pentru Cluj. Lor li s-au adăugat și doi din cei mai inovatori arhitecți maghiari de la cumpăna secolelor, Lechner Ödön și Kós Károly care și-au dobândit notorietate datorită încercărilor lor reușite de a defini un stil național maghiar în arhitectură. Activitatea lor în oraș s-a concretizat în două lucrări remarcabile din punct de vedere arhitectural (o vilă și o mica biserică) dar care nu au influențat semnificativ arhitectura locală. Pentru oraș au mai lucrat și doi arhitecți vienezi celebri, specializați în proiectarea teatrelor: Ferdinand Fellner și Hermann Helmer. Prin proiectul lor pentru Teatrului National au reușit să introducă Clujul în rândul orașelor europene dotate cu teatre din ultima generație.

Prin calitatea și scara arhitecturii realizată aici într-un interval de timp de doar 35 de ani (1880-1914) imaginea Clujului s-a schimbat radical. Metamorfoza petrecută a produs o schimbare radicală de imagine, reflectând modernizarea lui pe toate planurile și implicit saltul său de la condiția de oraș medieval la aceea a unui oraș eclectic modern. Acum s-au realizat clădirile reprezentative care, împreună cu cele realizate anterior, au dat centrului orașului imaginea specifică, central-europeană, care îl definește și astăzi.

Ciuma **profilul unei recurențe istorice supusă unui transplant artistic¹**

Cristina VIDRUȚIU
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj
Facultatea de Litere

Cuvinte cheie: istorie, ciumă; imaginar; iconografie; spasm social

Abstract: Lucrarea își propune să circumscrie imaginea ciumei, boală teribilă a trecutului și metaforă artistică fecundă perpetuă, dintr-o dublă perspectivă: medicală și culturală. Traseul demonstrației se dorește a fi unul al explorării profilului metamorfic al ciumei. Lucrarea se structurează prin intermediul unei explorări care debutează cu un scurt istoric medical și cultural al bolii, continuând cu explicitarea termenilor bivalenți ai triadei epidemie-ciumă-plagă dar și cu examinarea cauzelor alternative ale ciumei (din perspectiva elementelor) dând naștere unui imaginar compozit, și încheind cu reacțiile spasmodice, între încremenire și mișcare, în fața ciumei reflectate în pictura lui Pieter Bruegel cel Bătrân, *Triumful Morții*.

E-mail: vidrutiucristina@yahoo.com

*

Ciuma - istoric medical și cultural

Impactul epidemiilor de ciumă de-a lungul istoriei a fost unul major cu importante implicații în diverse domenii ca: medicină, economie, cultură, administrație. Violența și virulența acestei boli necruțătoare s-a reflectat în viețile oamenilor și implicit în imaginarul acestora care a asimilat, forțat de împrejurările recurente, un bagaj de elemente investite și reinvestite cu diferite valori, o dată cu trecerea timpului.

Sub masca ciumei se pot deosebi două structuri a căror corelații nasc în permanență noi semnificații: prima dintre structuri este una de tip medical-patologic care investighează ciuma trecând-o printr-un filtru care îi consemnează simptomele, cauzele, efectele și tratamentul, a doua dintre structuri este una de tip cultural care întreține cu ciuma un raport în care aportul hotărâtor îl are momentul istoric înțeles ca intersecție a anumitor credințe, a anumite condiții culturale, medicale, economice. Relațiile țesute între cele două blocuri: medical și cultural determină o anumită conformație care s-a tradus mai apoi în imaginar. Acesta este motivul pentru care în

---

¹ Autorul este recunoscător pentru suportul financiar provenit de la SECTORIAL OPERATIONAL PROGRAMME FOR HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT, Contract POS DRU 6/1.5/S/3 – „DOCTORAL STUDIES, A MAJOR FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC AND HUMANISTIC STUDIES”.

încercarea de a valida deciptarea imaginarului este necesară o revenire și o aprofundare sintetizatoare și structurată a celor două structuri și a raporturilor pe care le acestea le întrețin.

Abordarea medical-patologică (sau epidemiologică) cataloghează ciurma ca fiind o „boală infecțioasă acută determinată de *Yersinia (Pasteurella) pestis*, transmisă la om de la rozătoare sălbatice sau domestice”,¹ cu precădere prin intermediul puricelui și șobolanului.² Această boală poate fi identificată la nivelul celor două „forme clinice principale: forma bubonică și forma pulmonară primară”,³ care se deosebesc prin particularitățile de manifestare a bolii. Bacilul pestos a fost izolat abia în 1894 de Yersin. În ceea ce privește distribuția geografică se poate face o deosebire între *micile focare*: Asia, Africa, America de Nord și America de Sud și marile focare: India, Nepal, Birmania, Malaya și sudul Vietnamului.⁴ De reținut este că „receptivitatea la pestă este generală și imunitatea după boală este relativă și temporară”.⁵ Spre deosebire de profilul pestei bubonice marcat de inflamarea ganglionilor, apariția buboanelor supurante sau fistulizate, septicemie,⁶ pesta pulmonară are ca indici o „toxemie intensă, dispnee, cianoză, tuse, expectorație hemoragică”.⁷ Cu toate acestea ambele forme au ca simptome comune „febra mare, frisoane, cefalee, mialgii, facies congestionat, anxietate, stare de toxemie severă, delir, prostrație”.⁸ Mecanismul de infectare al omului presupune existența contactului puricelui provenit de la un șobolan bolnav cu omul în cadrul proceselor de hrănire: prin regurgitarea de bacili pestoși care blochează tubul digestiv al puricilor.⁹ Ca măsuri de profilaxie se impun „imunizarea activă cu vaccin antipestos, vaccinul viu atenuat, distrugerea șobolanilor prin raticide, insecticide”,¹⁰ dar și „măsuri de izolare, dezinfecție, carantină, deparazitare”.¹¹

Viziunea cultural-istorică monitorizează cu atenție traseul ciumei punctând momentele esențiale în istoria omenirii, momente în care intersecția dintre această boală și om s-a produs în mod violent și semnificativ determinând importante schimbări în societate. Susan Sontag evidențiază că legătura dintre o anumită epocă și boala predominantă acesteia oferă importante indicii în ceea ce privește perioada de timp vizată.¹² Pe de o parte boala este o urmare și o reflecție a condițiilor unei

---

¹ Marin Voiculescu, *Boli infecțioase, clinică și epidemiologie*, (București: Editura Medicală, 1981), 994.

² Ibid., 995.

³ Ibid., 994.

⁴ Ibid., 995.

⁵ Idem.

⁶ Ibid., 997.

⁷ Idem.

⁸ Ibid., 996-997.

⁹ Ibid., 995.

¹⁰ Ibid., 998.

¹¹ Idem.

¹² Susan Sontag, *Boala ca metaforă; SIDA și metaforele ei*, traducere Aurel Sasu, (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1995).

epoci, pe de altă parte ea reprezintă un depozit de frici specifice unei anumite perioade istorice exhibate prin intermediul bolii. În acest context ciuma poate fi văzută ca una dintre recurențele maladive ale istoriei. Imposibilitatea fixării ei în cadrul unei anumite perioade dublată de pendularea ei în epoci diverse cu care a întreținut relații specifice, conturează profilul ei de peregrin supus unei permanente metamorfozări și încapsulări din perspectiva imaginarului.

Boala oferă invizibilului sau divinului posibilitatea de a lua trup,¹ oferindu-i o mână de foc prin care să își poată dicta sentința pentru că „boala însăși reînvie în detaliu vechi categorii ale sentimentului de teamă”.² Profilul bolilor se individualizează atunci când se înconjoară de un val de mister care le face să fie catalogate drept contagioase,³ de asemenea, originea exotică a bolii înfricoșă,⁴ iar „contactul cu persoana chinută de o boală” (văzută ca un misterios act răuvoitor) e percepută în mod inevitabil ca ofensă; mai rău, ca violare a unui tabu.

Înseși numele unor astfel de boli sunt considerate a avea o putere magică”.⁵ Deoarece bolile exhibă suferințele trupului prin semne și îl predestinează morții arzând etapele, cel mai adesea boala va fi privită ca ceva care „trebuie ascuns”.⁶ Un scurt istoric al receptării bolii realizat de Susan Sontag evidențiază boala ca „instrument al maniei divine pentru antichitate”⁷ cu mențiunea că de exemplu „pentru greci, boala putea fi arbitrară sau meritată (pentru o greșeală personală, pentru un păcat colectiv sau o crimă a vreunui strămoș)”,⁸ mai apoi creștinismul face ca boala să devină o „pedeapsă deosebit de potrivită și dreaptă”,⁹ pentru ca în secolul XIX boala să fie asimilată ca „produs al voinței”.¹⁰ Raportul sau delimitarea stabilită între pedeapsa reflectată la nivel individual și la nivel colectiv este vizibil în conotarea bolilor ca fiind „calamități colective și judecăți asupra unei comunități”, pe când rănilile și neputințele sunt considerate ca „individual meritate”.¹¹ În general, planul superior sau cerul își reflectă voința și puterea prin intermediul bolilor în planul inferior al omenirii. Această mișcare descendentă a cărei violență nu putea fi cuantificabilă utilizând un sistem de referință lua masca bolilor punitive și misterioase care sancționau „moravurile ușoare” sau „declinul politic”.¹²

Demersul cronologic al lui Cartwright și Biddiss menționează ciuma în două contexte diferite: în primul caz prin ciumă sunt desemnate o paletă de boli din

---

¹ Ibid., 5.

² Ibid., 16.

³ Idem.

⁴ Ibid., 105.

⁵ Ibid., 16.

⁶ Ibid., 18.

⁷ Ibid., 39.

⁸ Ibid., 41.

⁹ Idem.

¹⁰ Ibid., 41-42.

¹¹ Ibid., 102.

¹² Ibid., 107-108.

Antichitate a căror profil nu este clarificat în totalitate, ciurma echivalând ca sens cu boala, epidemia sau flagelul; în al doilea caz ciurma oglindește o boală specifică, fără să existe dubii în ceea ce privește identificarea ei. Din cadrul primei categorii iată câteva exemple vehiculate a căror impact asupra cursului istoric este unul major: plaga din Egipt (1500 î. Chr. menționată în Biblie și datorită căreia au murit toți întâi născuții din acele ținuturi, cu excepția copiilor creștinilor),¹ ciurma din Atena (430 î. Chr., care a determinat căderea unuia dintre cele mai solide imperii).² A doua categorie se focalizează în vederea stabilirii unor puncte de maximă virulență și expansiune a bolii realizând o cronologie epidemică, interioară cronologiei celei mari: ciurma lui Justinian (540-590), Moartea Neagră (1346-1361), Marea Ciură (1660-1676), ciurma din Asia (1855-1900).³ Efectul devastator al acestor epidemii, mai ales al Morții Negre este resimțit la toate nivelele vieții: scăderea prețurilor, aflusul de bunuri și oferte pentru cei săraci, lipsa de mână de lucru: toate au contribuit la distrugerea sistemului feudal⁴, dar și la scăderea prestigiului și autorității Bisericii.⁵

Triada: epidemie – ciură - plagă

Confuzia implicată de triada epidemie-ciură-plagă impune o delimitare a sensului celor trei termeni care se folosesc adesea fără discernământ și fără a sesiza deosebirile existente între ei. Într-o primă etapă o precizare terminologică suplimentară în receptarea și utilizarea cuvântului ciură este necesară și se impune. Pe de o parte acest cuvânt se referă la ceva particular, la boala cunoscută sub acest nume, pe de altă parte cuvântul ciură face trimitere la ceva general echivalând cu ideea de epidemie.⁶ În ceea ce privește etimologia și utilizarea termenului de ciură este de menționat faptul că acesta reclamă două surse de proveniență: fie din „din latinul plaga (lovitură, rană)”⁷ datorită căreia acest cuvânt „a fost timp îndelungat utilizat metaforic drept etalon al nenorocirii colective, a răului și a calamității”,⁸ fie din latinescul *cyma*⁹ care are sensul de umflătură. O interesantă observație sesizează că această boală a oferit posibilitatea de a fi privită din două unghiuri diametral opuse: „ca și ceva provocat de alții”, vulnerabili, și ca „boală a fiecăruia”.¹⁰ Ciurma dobândește în sensul general valoarea unei năpaste, nenorociri, urgii, plăgi, calamități sau a unui flagel.

¹ Frederick Cartwright și Michael Biddiss, *Bolile și istoria*, traducere Gabriel Tudor, (București: Editura All, 2005), 13.

² Ibid., 14-15.

³ Ibid., 38.

⁴ Ibid., 49-53.

⁵ Ibid., 57-59.

⁶ Susan Sontag, *Boala ca metaforă; SIDA și metaforele ei*, 101.

⁷ Idem.

⁸ Idem.

⁹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975), 156.

¹⁰ Sontag, *Boala ca metaforă; SIDA și metaforele ei*, 114.

Celălalt nume al ciumei: cel de pestă are ca spațiu de acțiune domeniul cu precădere medical, făcând diferența între anumite tipuri sau variante ale acestei boli: pesta animalelor, pesta amigdaliană, pesta minoră. În unele tratate pesta are atașat atributul de „boală pestilențială”¹ care se referă la latura epidemică a bolii, mai exact la faptul că este o boală contagioasă. Epidemia apare în acest context văzută ca o molimă ale cărei puncte esențiale sunt concentrate în jurul timpului rapid de propagare și a numărului mare de persoane afectate, poate de aceea una dintre etimologiile cuvântului ar putea proveni pe filiera grecească în care epidemia ar fi un construct de forma: *epi* (cu sensul de deasupra) și *demos* (cu sensul de popor), însemnând acea boală care prin virulența ei se ridică deasupra poporului.²

Ultima componentă a triadei este plaga provenind din latinescul „plaga” care dezvoltă și ea două sensuri: unul specializat medical de „leziune a țesuturilor corpului, provocată accidental (arsură, tăietură etc.) sau pe cale operatorie; rană” și unul general de „situație nenorocită, pacoste, calamitate, nenorocire, flagel”.³

Concluzionând am putea remarca: pe de o parte sensul general de nenorocire care este prezent la nivelul tuturor dintre cei trei termeni, pe de altă parte sensul particular și restrâns la sfera medicală dobândit mai apoi de termeni. Evoluția acestor trei termeni până la un punct sinonimici spre o delimitare și o specializare în indicarea anumitor procese medicale relevă de la un anumit nivel dorința tot mai accentuată de a dobândi un set de instrumente lingvistice care să permită minimalizarea impactului și administrarea unei calamități de factură necunoscută. Sentimentului de insecuritate din plan medical trebuia să i se găsească un antidot măcar la nivel lingvistic, antidot care deși nu ar fi putut opri sau elimina amenințarea ciumei ar fi permis o administrare lingvistică a ravagiilor ei.

Cauzele alternative ale ciumei, sau rădăcinile unui imaginar compozit

Esența ciumei stă sub semnul pluralității de fețe pe care le pune în scenă. Multitudinea de măști abordată de această boală împiedică o decriptare rapidă a profilului ei, profil care nu se prezintă niciodată în totalitate, ci în secvențe succesive și uneori suprapuse asemeni unui palimpsest. Aceeași problemă a proliferării, a instabilității se impune la toate nivelele ciumei: cauze, prevenire, tratament. Caleidoscopul de cauze efective sau presupuse ale bolii s-a dezvoltat creând un traseu imaginar aluvionar paralel. Adesea intuițiile medicale s-au lăsat dezvoltate în planul artistic. Cauzele ciumei au fost înecate în semnificație în încercarea de a descoperi mecanismul secret aflat în spatele pestilenței. Nesiguranța și dorința de a stăpâni flagelul a impus focalizarea asupra unor cauze precise și asupra investirii de explicații concludente. Cu toate acestea, condițiile epocilor în care ciuma și-a făcut apariția alături de eșecul cauzelor desemnate anterior, a determinat instituirea unui

---

¹ Ibid., 994.

² *Dicționar de neologisme*, Florin Marcu și Constant Maneca, (București: Editura Academiei, 1986).

³ *Dicționarul explicativ al limbii române*, 700.

imaginar compozit, a unui imaginar construit aproape alchimic făcând apel la toate elementele naturii.

Pământul, apa, focul, aerul¹ sunt toate implicate în încercarea de a descoperi cauzele ciumei. Edificiul construit prin apelul la elemente exprimă ca și trăsătură generală o stare de contaminare și dezagregare a acestora. Fluctuația cauzelor ciumei trădează în sine o nesiguranță care se ascunde în spatele unei pluralități. Impactul major și violent pe care ciurma l-a avut în imaginar se traduce în născocirea unei serii de cauze care se succed deoarece nu își pot susține validitatea pentru o perioadă de timp îndelungată.

Pământul și aerul ca elemente ale naturii au fost asimilate în cadrul teoriei efluvioniste și astrologice. Aceste teorii puternic sudate una de cealaltă susțin că emanațiile rele ale pământului răspândite prin intermediul aerului au reprezentat sursa contaminării. Motivul apariției acestui aer contaminat se regăsește într-o serie de evenimente anterioare ciumei care vizau modificările profunde petrecute la nivelul atmosferei. Indiciile modificării suferite în pragul acestor conjuncții nefavorabile a planetelor sunt oferite de cutremurele frecvente, fenomenele de secetă sau ploii torențiale, erupția vulcanilor.² Astfel, mișcările tectonice ca rezultat al conjuncției maligne a planetelor antrenau norii otrăvitori care răspândeau ciurma.

Apa a devenit sursă și mijloc de contaminare printr-o asimilare forțată. Ea este singurul element-cauză în țesătura căruia este implicat omul. Teoria conform căreia evreii sunt poporul responsabil cu otrăvirea fântânilor cu germenii ciumei, nu este susținută decât în baza unor mărturii obținute prin tortură. Otrava alcătuită din „pulbere de ostie sacră, ierburi secrete, urină și sânge uman”³ era pusă în fântâni și izvoare de către evrei și leproși. Conform teoriei aceștia își propuseseră nimicirea creștinismului.⁴ Ca urmare s-a practicat întemnițarea, torturarea și arderea evreilor care nu au fost dispuși să mărturisească și să-și nege credința, atât în Franța (de regele Filip al V-lea), cât și în Germania, ignorând bula papei Clement al VI-lea (din septembrie, 1348) care îi declara nevinovați.⁵

Focul a fost receptat drept cauză a ciumei din prisma relatărilor apocaliptice. Imaginile incendiare au fost asimilate ca reflex al pedepsei divinității pentru inflația de păcate. Pârjolirea, nimicirea poporului prin intermediul ciumei, toate acestea erau percepute ca fiind o expresie a judecării lui Dumnezeu. Corelația instituită între semnele de foc de pe cer, focul apocaliptic și focul cathartic le

---

¹ Pentru o introducere primară în simbolismul celor patru elemente a se consulta *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Jean Chevalier și Alain Gheerbrant, (București: Editura Artemis, 1994).

² Justus Friedrich Carl Hecker, *The Black Death and The Dancing Mania*, translated by B. G. Babington, (London, Paris, New York & Melbourne: Cassell & Company, 1888), în Biblioteca Gutenberg, : <http://www.gutenberg.org/etext/1739> (accesată în 20 aprilie 2008).

³ Carol Iancu, *Miturile fondatoare ale antisemitismului, Din antichitate până în zilele noastre*, traducere Țicu Goldstein, (București: Editura Hasefer, 2005), 58.

⁴ Idem.

⁵ Ibid., 58-60.

reuneau sub figura ciumei percepută ca pedeapsă purificatoare. Însemnarea bolnavilor prin semne fizice ale ciumei era considerată o însemnare a păcătoșilor, o ultimă avertizare la căință.

Sunt de reținut raporturile întreținute de ciumă cu teatrul și cu carnavalul. Cel dintâi raport vizează un paralelism al acestora din punct de vedere al evoluției și o întâlnire în interiorul unor termeni tari comuni ca: delir, catharsis, contaminare, potențialitate, eliberare.¹ Al doilea raport subliniază întâlnirea celor două entități într-un punct al defulărilor, al suprimării stratificărilor sociale, a transgresiunilor în care carnavalul este o „sărbătoare albă”, iar ciuma este o „sărbătoare neagră”.²

Reacții în fața ciumei: Un imaginar al spasmului

Ciuma ca fenomen recurent și revelator, integrat prin intermediul codificărilor sale succesive în circuitul imaginar a antrenat de-a lungul timpului un conglomerat de reacții complementare în plan artistic. În iconografie și coregrafie aceste reacții pot fi considerate ecouri rezultate în urma impactului dintre o boală al cărei profil a fost înecat în semnificații (datorită absenței unui sistem care să permită un control eficient al epidemiei) și un anumit mediu cultural și artistic supus unui set riguros de reguli.

Epuizarea pseudo-investigațiilor ciumei în domeniul medical încheiate cu un eșec în fața căruia omul nu putea decât să rămână prosternat a determinat realizarea unui transplant al problemei neelucidate în medii alternative, cum ar fi cele artistice care făceau promisiunea unor noi ilustrări ce ar fi permis elucidarea și stăpânirea misterului pestilențial. Acest transplant s-a realizat prin intermediul unui principiu al oglindirii sau al paralelei, producțiile rezultate nefiind altceva decât o colecție de măști rezultate în urma diseminării punctelor problematice și focalizarea asupra acestora.

Iconografia și coregrafia care după o filtrarea prealabilă și-au fixat punctele de sprijin, au devenit astfel medii-lupă concentrate în elaborarea unor fișe culturale suplimentare pentru ciumă, pornind de la amănunte pe care mai apoi le vor dezvolta în funcție de disponibilitățile mediului de lucru abordat. Transplantarea și diseminarea au permis integrarea și valorizarea ciumei din perspective multiple care au adăugat odată cu trecerea timpului o nouă tușă imaginarii.

Imagini ale încremenirii și imagini ale mișcării

Studiul reacțiilor în fața ciumei face apel la mișcările elementare ale corpului, conotate ca indicatori și semne. Astfel cele două reacții primare antagonice care se conturează în fața ciumei sunt paralizia, respectiv fuga. Utilizarea separată a celor două tipuri de reacție ca modalitate de diferențiere a raportului întreținut de individ cu amenințarea morții este esențială în decriptarea atitudinii și statutului individului, dar și a funcției morții. Paralizia sau uneori rigidizarea corpurilor este caracteristică

---

¹ Ibid., 20-29.

² Anca Măniuțiu, *Carnavalul și ciuma: poetici teatrale în oglindă*, (Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință, 2003), 83-89.

celor deja acaparați de moarte: fie ei deja morți sau pe moarte, fie ei înspăimântați sau împăcați, dar acceptându-și și îmbrățișându-și deja moartea. Prin opoziție, fuga este a celor nemortificați, a celor în a căror vene zvâcnește o viață hotărâtă să nu se lase prinsă și îngenuncheată pentru a plăti tribut morții. Delimitarea clară trasată între cele două atitudini este vizibilă de exemplu în tabloul intitulat *Triumful Morții* aparținând lui Pieter Bruegel cel Bătrân care înfățișează asaltul viilor de către morți. Opera în discuție este reprezentativă pentru pictura flamandă a secolului XVI și redă un ținut intrat în posesia morții, o frescă în care toate categoriile interacționează cu ciurma. Egalitatea tuturor în fața morții indiferent de categoria socială (rege, oștean, preot, cavaler, domniță, negustor, țăran, măscărici), biologică (tineri, bătrâni, copii) sau de rasă (câine, cal) redată în acest caz poate fi echivalată cu imparțialitatea prezentă în *Dansul Morții*. De remarcat este distribuția personajelor din punct de vedere al reacției pe care o au în fața morții: doar îndrăgostiții, regele pe moarte și cadavrele sunt tributari paraliziei sau crispării rigidizate, pe când toți ceilalți sunt adepți ai luptei și ai fugii din fața morții.

Agentul plăgii și al agresiunii este scheletul înarmat cu frânghii, coase, cuțite, săbii devenit simbol al Morții iminente și violente. Pânza deschisă, a cărei margini sunt permeabile permite ipoteza conform căreia regatul morții se întinde dincolo de ramă devenind un fenomen general, ilustrând un ținut pustiit și imprimat de miasma culpabilizatoare. În fundal se pot observa o serie de cruci abandonate, iar năvodul credinței devine un instrument al Morții în mâinile scheletelor (cu ajutorul căruia sunt pescuite noi victime).

Imaginea apocaliptică împletește nuanțe subtile de la grotesc (câinele care devorează cadavrul unui bebeluș) până la sublim (scena îndrăgostitului care îi cântă iubitei un cântec făcând abstracție de context). Învălmășeala și lupta dintre *Viață și Moarte*, dintre paralizie și mișcare realizează centre de coeziune în care corpurile sunt contorsionate cu brutalitate. Despuierea și descarnarea contribuie la dezindividualizare. Acesta implică confuzia cu o masă amorfă deasupra căreia sunt instituite scheletele devenite slujbași ai morții, vizitii ai craniilor, agenți ai unor agresiuni conturate simbolic de prezența corbilor, corbi care pot fi considerați substituenții unui cortegiu funerar suprimat.

Această pânză sufocată de moarte și chinuri a preferat înlocuirea unor semne evidente ale ciumei de natură fizică (buboaie, sângerări, desfigurări) cu o serie de procedee mortificatoare văzute ca metode de tortură și echivalent al chinurilor bolii.

Fig. 1. *Triumful Morții* - Pieter Bruegel cel Bătrân
[sursa: www.netflash.ro/poze]

Aceste reacții primare și firești în fața ciumei: de fugă sau paralizie, au suferit un proces de hibridare pe suportul artistic oferit de acele vremuri: în iconografie și coregrafie. Transpunerea mișcărilor corporale va oferi posibilitatea de întregire a imaginii ciumei prin intermediul unor opere care acumulând elementul misterios al acestei plăgi dispun la o analiză a ei într-un alt mediu. Astfel mediile artistice devin oglinzi și mese de disecție ale epidemiei de ciumă.

Iluziile pozitive din perspectiva psihologiei evoluționiste

Anna Emese VINCZE
Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj
Facultatea de Psihologie și Științele Educației

Cuvinte cheie: iluzii pozitive, psihologie evoluționistă, psihologie cognitivă, sănătate mentală, adaptare

Abstract: Erorile cognitive în general dar și iluziile pozitive au fost explicate prin funcționarea limitată a sistemului cognitiv sau prin acel de întărire și de menținere a imaginii de sine și a stării de bine. Argumentăm că funcția iluziilor pozitive nu poate fi înțeleasă în totalitate fără a le integra în procesul responsabil de formare a unor mecanisme cognitive și a unor probleme specifice la care a trebuit să găsim soluții de a lungul evoluției. Scopul studiului este pe de o parte acela, de a oferi explicații distale plauzibile la întrebarea „de ce și cum s-au format iluziile pozitive” iar pe de altă parte de a plasa aceste explicații într-o perspectivă teoretică în cadrul căruia modelul biologic, psihologic și social pot fi integrate.

E-mail: ariel5918@yahoo.com

*

Introducere

Redescoperirea teoriilor evoluționiste a deschis noi perspective în psihologia cognitivă. Se speră că această paradigmă va oferi o posibilă explicație la originea iluziilor pozitive și va crea o punte de legătură între cercetările din domeniul biologic și cel psihologic oferind modele descriptive coerente și complexe despre natura umană.¹ Psihologia evoluționistă cognitivă are un uriaș potențial în înțelegerea procesului evolutiv al structurilor cognitive, a stării de sănătate și de boală. Tratarea tematică a iluziilor pozitive din perspectiva evoluționistă este o încercare recentă,² domeniul biasărilor¹ și a erorilor sociale în general, fiind unul puțin explorat din acest punct de vedere.

---

¹ Bereczkei Tamás "Evolúciós pszichológia: új szemlélet a viselkedéstudományokban" (Evolutionary Psychology: A new perspective in behavioral science) *Magyar Tudomány*, 1 (2002): 8

² Anna E. Vincze, "Pozitív illúziók vagy illuzórikus egészség? Az irracionális pozitív kogníciók szerepe a mentális egészség fenntartásában" (Positive Illusion or Illusory Mental Health? The Role of Positive Irrational Beliefs in Mental Health), *Erdélyi Pszichológia Szemle* VI/3 (2005): 209–246, 240

Obiectivul lucrării de față este prezentarea unor demersuri de cercetări asupra iluziilor pozitive care s-au concretizat deja și în concluzii referitoare la funcția de adaptare a iluziilor pozitive și prezentarea unor ipoteze în curs de validare referitoare la originea evolutivă a iluziilor pozitive.

În cadrul acestui studiului vom parcurge pașii indicați în cercetarea evoluționistă.² Pentru ca o structură cognitivă să poate fi considerată *adaptare evolutivă*, trebuie să satisfacă următoarele criterii: (1) Probabilitatea să fi rezultat ca urmare a șansei să fie mică. (2) Structura cognitivă să asigure rezolvarea unor probleme adaptive în mediul evoluționist, corelând cu un tonus mai bun al organismului. (3) Să aibă caracteristicile unui design evolutiv: (a) constituie o caracteristică a speciei; (b) se dezvoltă fără efort conștient, în absența unei instruirii formale; (c) este utilizată fără efort conștient și fără a conștientiza modul în care funcționează; (d) nu se identifică sau reduce la aplicarea structurilor generale ale modelului social standard la conținuturi specifice.

Explorarea originii evoluționiste ale iluziilor pozitive se impune ca un subiect semnificativ prin faptul că oferă explicații distale la existența (aparitia) iluziilor pozitive ca structură cognitivă și astfel poate oferi o bază pe care se pot reintegra diferite concepții contradictorii privind funcția iluziilor pozitive.

1. Biasările cognitive și sociale din perspectiva euristică

Cercetarea biasărilor a fost conturată prin studiile întreprinse de cognitiști Kahneman și Tversky.³ Cercetătorii amintiți au evidențiat o serie de abateri cognitive, acestea putând fi definite ca erori decizionale, corelații iluzorii, biasări de ancorare, *scurtcircuitări* privind colectarea, procesarea și evocarea informațiilor descrise ca fiind *amuzante și invincibile*⁴ Concluzia generală a acestor studii a fost că exercițiul de raționare este de multe ori deturnat sau pur și simplu împiedicat de numeroase erori și paralogsme. Raționamentul dominant era că mintea funcționează pe baza unor euristici care în anumite condiții sunt eficiente iar în altele pur și

---

¹ Sensul englezesc este acela de privire subiectivă, în care lucrurile și situațiile apar deformate de perspectiva subiectului, astfel încât ele să se prezinte într-o lumină convenabilă și confortabilă acestuia. În limba engleză, psihosociologii utilizează frecvent termenul *bias* care, tradus ad litteram, înseamnă „înclinație“. Conceptul de „bias“, esențial ar mai putea avea drept corespondente în românește: abatere, distorsiune. Cea mai precisă traducere ar fi deci: tendința subiectivă deformatoare care însă este obositor de lungă, de aceea folosim soluția transferării cuvântului „bias“ în limba română.

² Daniel David, Oana Benga and Alina S. Rusu, *Fundamente de psihologie evoluționistă și consiliere genetică. Integrări ale psihologiei și biologiei*. (Fundamentals of evolutionary psychology. An integrative approach of psychology and biology) (Cluj Napoca: Polirom, 2007)

³ Daniel Kahneman & Amos Tversky, “On the Psychology of Prediction”, *Psychological Review* 80 (1973): 237–251.

⁴ Amos Tversky and Daniel Kahneman, (1983). Extensional versus intuitive reasoning: The conjunction fallacy in probability judgment. *Psychological Review*, 90, 293–315.

simplicu dau greș¹. Cum notează Tversky și Kahneman²: „Oamenii se bazează pe un număr limitat de algoritmi și axiome euristice ceea ce reduce șansa lor de a evalua corect anumite probabilități.”

Pentru a putea descoperi cum anume funcționează mintea umană, psihologii cognitivști foloseau în special *metafora computerului*, ceea ce i-a ajutat să înțeleagă anumite procese cognitive. Însă, uneori din această asemănare rezultau și concluzii derutante.³ Din această perspectivă mintea umană a fost interpretată ca fiind una deficitară față de un computer care învingea inteligența umană, mai exact în planul sarcinilor care implicau logica sau problemelor care necesită memorie sau atenție sporită.⁴

Cele mai spectaculoase rezultate privind deficiențele raționamentului uman s-au ivit, probabil, în urma studiilor care au aplicat *sarcina de selecție Wason* (Wason's Selection Task: WST).⁵ Rezultatul general al acestor studii a fost acela că oamenii nu sunt în general dispuși să realizeze raționamente logice și ei eșuează în estimarea probabilităților definite de algoritmi simplii.⁶ Concluzia la care s-a ajuns a fost aceea că oamenii comit erori sistematice chiar în raționamentele deductive simple, cum sunt cele care presupun utilizarea unor enunțuri condiționale, de forma *dacă p, atunci q*.

În mod paralel, cercetările social-cognitivă au arătat că în analiza cauzală din viața de zi cu zi omul nu procesează informația în maniera normativă, conform principiilor logicii și raționalității. Datorită resurselor limitate, oamenii recurg mai degrabă la procedee simple de inferență, ignorând anumite informații, bazându-se pe stereotipuri și generalizări⁷.

Perspectiva teoriei social-cognitivă a folosit diverse abordări ale gândirii umane pentru a oferi explicații plauzibile rezultatelor observațiilor care conturau un

---

¹ For an overview, see the meta-analytic review by Eldar Shafir and Robyn A. LeBoeuf, “Rationality”, *Annual Review of Psychology* 53 (2002): 491–517.

² Tversky, A., and Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185, 1121–1131, 1124.

³ Michel W. Eysenck and Mark T. Keane “*Kognitiv Pszichológia*” (*Cognitive Psychology*), (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997), 20

⁴ Ibid, 22

⁵ În sarcina de selecție Wason subiecților li se prezintă o tripletă de numere, 2, 4, 6, spunându-le să respecte o anumită regulă. Apoi li se cere să descopere regula generând propriile triplete pe baza feedback-ului primit de la îndrumător. De fiecare dată când subiectul generează o tripletă, îndrumătorul confirmă dacă respectă regula sau nu. Subiecților li se spune că odată ce sunt convinși de corectitudinea regulii ipotetice ei pot să o prezinte. Ce în mod general subiecții nu fac a este să încerce să falsifice ipoteza prin testarea tripletelor care cred că nu confirmă regula. Wason a numit acest fenomen confirmare subiectivă.

⁶ Peter C. Wason, “Realism and rationality in the selection task”. In J. Evans (Ed.), *Thinking and reasoning: Psychological approaches*, (London: Routledge and Kegan Paul, 1983), 44–75

⁷ Pentru o trecere în revistă mai detaliată ale acestor cercetări vezi, Eliot R. Smith és Diane M. Mackie: *Szociálpszichológia*, Osiris, Budapest, 2004: 190-234

om dispus la erori și biasări.¹ Dintre acestea, cele mai răspândite sunt: *omul de știință naiv*, *omul care funcționează cu maximă economie cognitivă*; *omul ca novice* sau a celui de *tactician motivat*. În urma cercetărilor au fost identificate numeroase biasări în autopercepție și percepție socială cum ar fi de exemplu: *eroarea fundamentală de atribuire*; *efectul actorului-observator*; *biasarea egocentrică*, *biasarea hedonică și efectul biasării negative/pozitive*; *biasarea de favorizare a sinelui*; *efectul Barnum*; *biasarea falsului consens*; *iluzia transparenței*; *efectul lake Wobegon*². O caracteristică comună ale acestor biasări este natura lor egocentrică, sine favorizantă.

2. Iluzii pozitive. Teoria adaptării cognitive

Taylor și Brown³ au sintetizat biasările de tip social într-un model integrativ denumit: *Teoria Adaptării Cognitive (Cognitive Adaptation Theory)*.

Autorii amintiți, bazându-și afirmațiile pe cercetările social- cognitive, susțin că iluziile pozitive sunt caracteristice populației, iar cele corecte și fidele realității, caracterizează persoanele care suferă de afectivitate negativă. Tendința de a vedea sinele și mediul înconjurător ca prin niște *ochelari rozi* a fost etichetată în literatura de specialitate drept *iluzii pozitive*, iar lipsa acestora *realism depresiv*.

Autorii au definit trei tipuri de iluzii pozitive adaptive⁴: (1) *imaginea de sine iluzorie* (care se referă la autopercepția noastră ca fiind în general mai buni în ceea ce privește diverse trăsături și aptitudini în comparație cu alții); (2) *controlul iluzoriu* (care se referă la percepția noastră de a avea controlul asupra unor evenimente necontrolabile), iar o a treia sursă în care percepția umană pare a fi deviată în pozitiv este (3) *optimismul iluzoriu* (care se referă la credința sistematică potrivit căreia avem șanse mai puține să ni se întâmple ceva rău și mai multe de a avea parte de experiențe pozitive în comparație cu alții).

O revizuire cuprinzătoare a cercetărilor și dezbaterilor asupra teoriei adaptării cognitive trece dincolo de obiectivele lucrării, deci ne vom limita doar la prezentarea explicațiilor și interpretărilor biasărilor oferite din această perspectivă.

---

¹ În contextul psihologiei social cognitive eroarea cognitivă se referă la o abatere de la procesele cognitive ipotetic normale. În timp ce o eroare înseamnă o greșeală, o distorsiune cauzată de neglijență întâmplătoare, accidentală, termenul de „biasare” se folosește atunci când o eroare devine sistematică.

² Pentru o trecere în revistă ale acestor abordări vezi Susan T. Fiske and Shelley E. Taylor, *Social Cognition* (New York: McGraw Hill, 1991 – 2nd ed.)

³ Taylor and Brown „Illusion and well-being”, 194-210

⁴ Taylor și Brown (1988) au schimbat termenul de biasare în termenul cu înțeles mai larg de “iluzie”. Termenul de iluzie, în acest context, implică un patern de eroare generală, sistematică, persistentă, inconștientă cu o anumită formă și direcție. Definiția iluziei ca percepție incongruentă cu realitatea presupune totodată și înțelegerea realității. (p.194)

Ana-Maria Călinescu, *Pădăii mov/ Mauve Dandelions*, (2008)
Tempera-gouache on black carboard (1000 × 707 mm)

2.1. Prevalența și funcția adaptivă a iluziilor pozitive.

O serie de studii dovedesc faptul că subiecții normali și sănătoși mental procesează informația mai repede și mai adânc dacă aceasta este relevantă și pozitivă sinelui și mai încet, dacă informațiile sunt negative sau fără relevanță pentru ei. De asemenea, în general, persoanele sănătoase evocă despre sine mai multe informații pozitive decât negative în comparație cu persoanele ușor deprimare ale căror amintiri erau echilibrate în valențele lor. Majoritatea persoanelor normale și sănătoase mental își amintesc mai greu eșecurile decât succesele și tind să-și evalueze performanțele din trecut mai pozitiv decât cum s-a întâmplat ele în realitate.¹

O serie de studii au pus în evidență faptul că aproximativ 90% dintre persoanele chestionate se autoevaluează ca fiind deasupra mediei în cazul trăsăturilor și competențelor pozitive, iar efectul se manifestă invers în cazul trăsăturilor negative². Datele indică că majoritatea oamenilor sunt perfect convinși că în viitor vor avea parte de mai multe experiențe pozitive, subestimând, în paralel, posibilitatea de a avea parte de experiențe negative.³ Oamenii par să fie înzestrați cu convingerea sistematică că pot controla acele evenimente asupra cărora în mod real au puțin sau nici un fel de control.⁴

Din perspectiva social-cognitivă iluziile pozitive sunt determinate de particularitățile memoriei, atenției și a motivației. În comparație cu percepția altora în cazul propriei persoane avem acces direct la intențiile, la motivațiile noastre pozitive, la eforturile depuse în atingerea unor scopuri, ceea ce legitimează comportamentul chiar și dacă acesta a fost urmat de consecințe negative (eșec). Controlăm prezentul folosind interesele și atribuiri în selectarea și organizarea informației, îl stocăm în memorie în așa fel încât informațiile să fie consistente cu imaginea de sine deja existentă și folosim prezentul pentru a construi o imagine pozitivă bazată pe experiențele din trecut la care am participat ca eroi principali în scopul de a ne construi un viitor coerent. Confundăm ceea ce *se întâmplă cu noi* cu ceea ce *dorim să se întâmple* sau în ceea ce *am depus efort*, iar când acel eveniment dorit ni se întâmplă, ajungem la concluzia că se datorează efortului depus.⁵

Contribuția lui Taylor și a colaboratorilor ei (1988-2005) a fost în special acela că au subliniat și au demonstrat faptul că iluziile pozitive nu sunt doar simple „biasări” apărute în urma funcționării deficitare a sistemului cognitiv ci, servesc

---

¹ Pentru o trecere în revistă ale acestor studii vezi: Taylor, *Positive Illusion*, 8-20 sau Vincze, „Pozitív illúziók...”, 213

² Jonathon D. Brown, “Evaluations of Self and Others: Self-enhancement Biases in Social Judgments”, *Social Cognition* 4 (1986): 353–376, 373.

³ Neil D. Weinstein & William M. Klein, „Unrealistic optimism: Present and future” *Journal of Health Psychology*, 4, (1996): 219-247.

⁴ Julie E. Nelson and James K. Beggan, “Self-Serving Judgments about Winning the Lottery”, *The Journal of Psychology* 138, 3 (2004): 253–264, 262.

⁵ Taylor, *Positive Illusion*, 37, 39.

adaptarea psihică și sunt o condiție a sănătății mentale. Taylor și colaboratorii săi au studiat cum anume se adaptează oamenii la condiții dificile de viață și ce rol joacă iluziile pozitive în această adaptare. Concluzia lor este că aceste resurse devin esențiale în condiții de stres, jucând rolul unor amortizoare care protejează psihicul și ajută la înfruntarea mai eficientă a problemelor și nu numai.¹

Domeniul cel mai profund investigat de Shelly Taylor și colaboratorii a fost rolul iluziilor pozitive în înfruntarea bolilor cronice. Rezultatul general al acestor studii,^{2 3 4} a fost că, convingerile nerealiste de pozitive (ele nefiind fondate din punct de vedere medical), oferă o resursă psihică bogată în înfruntarea bolii. De pildă, pacienții care credeau că au șanse mai bune de vindecare ca alții, sau cei care credeau că dețin evoluția bolii sub control, se angajau în mai multe comportamente sănătoase (respectarea schemei terapeutice, schimbarea stilului de viață.), raportau mai puține simptome și trăiau mai mult decât colegii lor mai realiști.⁵

Alte cercetări au arătat că iluziile pozitive sunt element cheie al înfruntării evenimentelor traumatice din viață (de exemplu: război) respectiv în recuperarea psihologică după eveniment.⁶

Mai mult, Taylor et. al.⁷ au observat că cei cu un nivel al iluziilor pozitive mai crescut, în condiții de stres manifestă reacții fiziologice de intensități mai scăzute (tensiune, puls, nivel cortizon, reacții electro-dermale) în comparație cu cei cu un nivel scăzut al iluziilor pozitive. Autorii amintiți au presupus că iluziile pozitive produc acest efect benefic asupra organismului prin trei căi: (1) prin emoții pozitive și buna dispoziție; (2) prin generarea unor comportamente constructive; (3) prin suportul social.

O altă linie de studii dovedește că iluziile pozitive, generează și susțin stările afective pozitive, fiind asociate în mod direct cu fericirea subiectivă,⁸ productivitate

---

¹ David G. Myers, Ed Diener, Who is happy?, *Psychological Science*, 6, (1995): 10-19.

² Shelley E. Taylor and David A. Armor „Positive illusion and coping” *Journal of Personality*, 86 (1996): 873-898

³ Thomas V. Merluzzi and Martinez A. Sanchez „Perceptions of Coping Behaviors by Persons With Cancer and Health Care Providers”, *Psycho-Oncology*, 6/3 (1998): 197 - 203

⁴ Geoffrey M. Reed, Margaret E. Kemeny, Shelley, E. Taylor, and Barbara R. Visscher „Negative HIV-specific expectancies and AIDS-related bereavement as predictors of symptom onset in asymptomatic HIV-positive gay men” *Health Psychology*, 18 (1999): 354–363.

⁵ Shelley E. Taylor, Margaret E. Kemeny, Lisa G. Aspinwall, Susan C. Schneider, Rodriguez and M. Herbert, „Optimism, coping, psychological distress, and high-risk sexual behavior among men at risk for AIDS” *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (1992): 460-473

⁶ George A. Bonanno, Niguel P. Field Azemina Kovacevic, A., and Stacy Kaltman, S. „Self-enhancement as a buffer against extreme adversity: Civil war in Bosnia and traumatic loss in the United States” *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (2002): 184–196.

⁷ Shelley Taylor et al., “Are Self-Enhancing Cognitions Associated with Healthy or Unhealthy Biological Profiles?”, *Journal of Personality and Social Psychology* 85, no. 4 (2003): 605-615, 613

⁸ Taylor et al., “Psychological resources, positive illusions...”, 107

și creativitate,¹ performanțele mai bune,² grija pentru alții și relațiile sociale armonice.³

Așadar, iluziile pozitive având o prevalență crescută în populație și fiind asociate cu normalitatea (persoanele fără iluzii pozitive fiind cele care suferă de depresie) se remarcă ca fiind un posibil construct evolutiv. Iar funcția proximă a iluziilor pozitive se remarcă prin facilitarea dezvoltării încrederii în sine, menținerea convingerilor despre eficacitatea personală și a speranței.

2.2.1. Auto-înălțare⁴ universală versus culturală

Deși nevoia pentru o stimă de sine pozitivă a fost adânc înrădăcinată în gândirea intelectuală și științifică occidentală,⁵ în urma orientării după axa culturală *individualism-colectivism*⁶ au emers teorii și cercetări influente⁷ care au fost apreciate ca fiind o provocare extraordinară la adresa teoriilor centrate pe universalitatea stime de sine pozitiv amplificate.

Contrapropunerea lor a fost tăioasă și clară: iluziile pozitive – văzute ca *strategie de întărire a imaginii de sine* – sunt un factor motivațional puternic în cadrul sistemul cultural independent sau individualist în mod exclusiv iar Submotivarea la dezvoltarea iluziilor pozitive a fost asociată în mod deosebit cu *valorile culturale colectiviste* (e.g.^{8 9 10}). Markus și Kitayama,¹¹ respectiv Heine et

---

¹ Taylor, *Positive Illusions*, 69

² Peter, C., Seppo E Iso-Ahola, „Positive Illusion and Athletic Success” *International Sports Journal*, 8, (2004): 2

³ Sandra L. Murray, John G. Holmes, „A leap of faith? Positive illusions in romantic relationships” *Personality and Social Psychology Bulletin*. 23/ 6 (1997): 586

⁴ Literar tradus, „enhancement” înseamnă înălțare, mărire, sporire. Pentru termenul „self enhancement” am folosit termenul de auto-înălțare.

⁵ În cercetările interculturale se folosește noțiunea de auto-întărire a imaginii de sine (self enhancement) care însă este operaționalizat prin iluzii pozitive.

⁶ Axa individualism-colectivism a reușit să capturează diferențe structurale culturale profunde și prin ea au reușit să înțeleagă psihologia individul (e.g. sine, comportamente social, motivațiile, paternuri de gândire, etc.) nu numai ca entitate izolată dar ca membru integral al unui sistem cultural. Cele două sisteme culturale, cel individual și cel colectiv au implicații semnificativ diferite la nivelul dezvoltării eului, al emoțiilor, cognițiilor și motivațiilor sociale.

⁷ For an overview of these studies see: Alan T. Fiske et al., „A szociálpszichológia kulturális mátrixa” (The Cultural Matrix of Social Psychology), in *Kultúra és pszichológia* (Culture and Psychology), ed. L. L. N. Lanh and M. Fülöp (Osiris: Budapest, 2003), 173

⁸ Heine, S. J., Lehman, D. R., Markus, H. R., and Kitayama, S. (1999). „Is there a universal need for positive self-regard?” *Psychological Review*, 106, 766–794

⁹ Steven, J. Heine, “Self as cultural product: An examination of East Asian and North American selves”, *Journal of Personality*, 69, (2001): 881–906

¹⁰ Steven J. Heine and Darrin R. Lehman, “Cultural Variation in Unrealistic Optimism: Does the West Feel More Invulnerable than the East?”, *Journal of Personality and Social Psychology* 68 (1995): 595–607

¹¹ Markus and Kitayama, “Cultural variations”, 46

al.¹ susțin că membrii culturilor colectiviste, nu numai că nu au iluzii pozitive dar au *iluzii negative* autoevaluându-se ca fiind mai puțin valoroși decât persoana de comparație.² Aceste afirmații provoacă tocmai primul principiu și anume ca un construct cognitiv să fie considerat evolutiv trebuie să fie o trăsătură a speciei.

Se pare însă că studiile cross-culturale care au concluzionat că nevoia pentru stima de sine pozitivă este un produs cultural au ignorat tocmai esența teoriei proprii și anume că valorile prescrise de cultura colectivistă – diferă în mod profund de cele prescrise de cea individuală³. Aceste studii au comis eroarea de a folosi aceleași instrumente elaborate pentru culturile individualiste/independente⁴ indiferent de *background-ul* cultural. Ideea că oamenii manifestă iluzii pozitive pe acele însușiri, trăsături sau aptitudini care le sunt importante și considerate a fi atractive de societatea în care trăiesc – apare deja și la Taylor.⁵ Însușirile considerate a fi atractive și apreciate în contextul cultural independent nu sunt în mod necesar la fel de dorite și în cultura interdependentă. Dimpotrivă, unele însușiri independente sunt subapreciate de membrii culturii interdependente. Pentru demonstrarea argumentelor mai sus menționate Sedikides și colaboratorii⁶ au realizat un studiu meta-analitic incluzând toate studiile inter-culturale realizate. Pe ansamblu, rezultatul studiului a arătat că atât membrii culturilor individualiste cât și colectiviste au manifestat nevoie pentru auto-întărirea imaginii atunci când au fost luate în considerare însușiri apreciate în acel fond socio-cultural. Membrii cu fond cultural colectivist au manifestat iluzii pozitive pe trăsături colectiviste, cum sunt: *cooperativ, respectuos, politicos, dependent*; totodată, au afirmat că sunt egali cu persoana de referință sau mai puțin *buni* atunci când trebuiau să se autoevalueze pe trăsături individualiste cum ar fi: *inteligent, rebel original, independent*. Modelul elaborat de Sedikides & Straub⁷ denumit Modelul auto-întării imaginii de sine tactice (Self-Enhancement Tactician Model, SCENT) integrează aceste contradicții aparente. Modelul conceptualizează auto-întărirea imaginii de sine ca fiind un proces inteligent și flexibil ce se modifică în funcție de cerințe, norme socio-culturale și care anticipează consecințele unui comportament în funcție de poziția socială a individului. De exemplu, într-o anumită cultură, un factor favorizant pentru iluzii pozitive poate fi vânatul, în timp ce în alta,

¹ Heine et al., „Is there a universal need”, 766

² Steven Heine, Shinobu. J. Kitayama and Darril R. Lehman, „Cultural differences in self-evaluation: Japanese readily accept negative self-relevant information” *Journal of Cross-Cultural Psychology* (2001): 32; 434–443, 441

³ Sedikides, et al., “Pancultural Selfenhancement...”, 60

⁴ Ibid, 70,71,73

⁵ Taylor, *Positiv Illusions*, 24

⁶ Constantine Sedikides, Lowell Gaertner and Jack L. Vevea, “Pancultural Self- enhancement Reloaded: A Meta-analytic Reply to Heine”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 89 (2005): 539–551.

⁷ Constantine Sedikides and M J. Strube, “Self-evaluation: To thine own self be good, to thine own self be sure, to thine own self be true, and to thine own self be better”, In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (New York: Academic Press 29: 1997), 209–269

succesul în carieră, sau respectul din partea comunității. Așa cum iluziile pozitive fluctuează de la persoană la persoană în funcție de relevanța trăsăturilor pentru individ, în același fel ele se modifică de la o cultură la alta, doar că modificările sunt mai masive.

Enunțul că nevoia de stimă de sine este exclusivitatea culturii individualiste nu este în acord nici cu multiplele analize empirice evoluționiste. Trăirea pozitivă a stimei de sine are avantaje multiple în adaptarea propriei organismului. Stima de sine reacționează foarte sensibil chiar și la schimbările subtile a mediului social cum ar fi dominarea/submisiunea sau acceptarea/refuzul în relațiile sociale, avertizând organismul și reglând comportamentul în funcție de aceste semnale. Monitorizarea corectă a poziției sociale în grup este esențială atât în supraviețuire cât și în reproducere.¹ Acest argument este susținut și de studiile care au arătat că stima de sine pozitivă are o componentă genetică puternică.² Considerând relevanța stimei de sine pentru oameni credem că o strategie de îmbunătățire a imaginii de sine, cum sunt biasările sociale reprezentate de iluzii pozitive sunt universale și se manifestă în mod inconștient și natural făcând parte din structura profundă a designului cognitiv uman.

În concluzie, independent de backgroundul cultural și indiferent de ce modalitate de construcție a sinelui folosesc oamenii, ei au nevoie de iluzii pozitive pentru acele trăsături, aptitudini și capacități care le sunt relevante și importante din punct de vedere individual și social și pe acele dimensiuni care implică succesiunea în rolurile prescrise de cultura în care trăiesc.

2.3. Auto-înalțare innăscută versus dobândită

Un alt criteriu pentru ca un construct cognitiv să fie considerat produs evolutiv, implica dezvoltarea sa fără efort conștient și în absența unei instruirii formale.³ În sprijinul acestui criteriu pot fi amintite cercetările care demonstrează că iluziile pozitive apar în copilăria timpurie.⁴ Studiile realizate pe copii arată că unele forme ale iluziilor pozitive par să fie mai proeminente, mai robuste în copilărie decât la orice altă vârstă.⁶ Iar de data asta nu poate fi vorba doar de o decepție de sine,

---

¹ Leary, M. R., Cottrell, C. A., and Phillips, M. (2001). Deconfounding the effects of dominance and social acceptance on self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 898–909.

² Michelle B. Neiss, Constantine Sedikides and Jeffrey Stevenson, “Self-esteem: A behavioural genetic perspective”. *European Journal of Personality*, 16, (2002b): 1–17.

³ Ibid, 46

⁴ McGuire, S.Manke, B., Eftekhari, A., Dunn, J. (2000) Childrens perceptions of sibling conflict during middle childhood: Issues and sibling dis similarities. *Social Development*, 9; 173-190

⁵ Wilson, A.E., Smith, M.D., Ross, H., Ross, M. (2004) Young childrens personal accounts of their sibling disputes. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50; 39-60

⁶ Elizabeth Mazur, Sharlene A. Wolchik & Irwin N. Sandler “Negative cognitive errors and positive illusions for negative divorce events: Predictors of children's psychological adjustment” *Journal of Abnormal Child Psychology*, 16, (1999): 601-615.

pentru că decepția de sine este un proces complex de care este capabilă doar o persoană matură.

Nu este de neglijat nici faptul că până la vârsta de 6-7 ani iluziile par să fie mult mai insensibile și inflexibile la infirmările mediului,¹ parcă menirea lor ar fi garantarea dezvoltării optime a stimei de sine fragede și fragile a copilului și menținerea curiozității naturale a acestuia. Motivația intensă a copiilor pentru descoperire începând cu vârsta de 2 ani poate fi explicată prin mai mulți factori, însă convingerile profunde și inconștiente, de genul sunt *capabil*, *dețin control*, *sunt în siguranță* și *comportamentele mele de explorare vor fi încoronate de succes* stau la baza comportamentului de explorare.

Din punct de vedere al dezvoltării, vârsta de până la 6 ani este perioada critică pentru că se pun bazele personalității, iar dacă această bază este slabă și instabilă atunci ceea ce se construiește pe ea va fi la fel de instabil. Din punctul de vedere al dezvoltării este important ca un copil să fie înarmat cu o imagine de sine pozitivă, eficacitate și optimism care facilitează și optimizează dezvoltarea și îi protejează personalitatea fragedă de trăirile negative care ar putea să fie mai degrabă destructive decât constructive.²

3. Sistem cognitiv defectuos sau optim adaptat?

Dacă suntem iraționali și incapabili de judecăți raționale, cum ne descurcăm totuși așa de eficient în rezolvarea problemelor de fiecare zi? Cel puțin mult mai bine decât un computer. Cea mai avansată formă de inteligență artificială existentă până azi încă nu a reușit să atingă performanța unui copil de 3 ani privitor la rezolvarea de probleme în mediu natural cu care agentul uman e confruntat zi cu zi.

Critica majoră la adresa perspectivei cognitive este că au testat inteligența umană prin rezolvarea unor probleme pentru care ea nu a fost creată. Cosmides și Tooby³ ilustrează sugestiv această problemă prin analogia bisturiului: deși bisturiul este capabil să taie lemne, nimeni nu încearcă să taie un lemn cu un bisturiu pentru că bisturiul nu a fost creat cu acest scop ci pentru operația cataractei de exemplu. În consecință nu putem da vina pe bisturiu ca taie lemnul mai greu. Asemănător, sistemul cognitiv nu a fost creat în scopul posibilității noastre de rezolvare a problemelor formale și abstracte cum ar fi cea a cubului Necker, a turnului Hanoi, sau regula probabilităților bazată pe formula Bayes, nici să jucăm șah.⁴ În schimb, adeseori trebuia să rezolvăm probleme simple de supraviețuire: să găsim de mâncare, să ne protejăm de prădători și dușmani, dar și mai complexe cum sunt cele sociale: să cucerim partenerul ales, să detectăm trișorii sociali, sau schimbările fine de dominare într-o relație. Viața reală, este imprevizibilă, plină de surprize și situații lipsite în informații. Într-o astfel de lume, soluționarea problemelor pe baza unor raționamente

---

¹ Taylor, *Positive illusions*, 124

² Ibid, 125

³ Leda Cosmides & John Tooby Beyond Intuition and Instinct Blindness: Toward an Evolutionary Rigorous Cognitive Science, *Cognition* 50, (1994):41-77.

⁴ Sarcini cognitive, larg utilizate de psihologii cognitiști în studiul funcționării minții.

euristice și lente nu fac față. În rezolvarea unor astfel de probleme complexe și adeseori sărace în informații, omul are o performanță fascinantă.

Pe baza acestui raționament au emers câteva studii generate de teoriile evoluționist-ecologice. Rezultatul general al acestor studii a fost ca atunci când sarcinile artificiale condiției umane sunt substituite cu sarcini ecologice, păstrându-se în aceeași timp regulile logice (de exemplu a lui Wason), performanța participanților este mult îmbunătățită.^{1 2 3}

Ulterior, Cosmides et al⁴ au modificat această concluzie printr-o serie de cercetări care au dovedit că rezultatele bune depind de natura punerii în situație, dacă acestea fac sau nu apel la o logică de tip contract social. Logica contractului social este aceasta: dacă cineva obține un beneficiu, el trebuie să fi plătit un cost, dacă nu, el este un trișor și trebuie îndepărtat.⁵

În concluzie un sistem eronat probabil a fost cel favorizat de a lungul evoluției. În următoarele vom analiza posibila funcție distală a iluziilor pozitive în reflexia ipotezei mai sus prezentate.

3.1. Funcția distală a iluziilor pozitive. Optimistul paranoid.

Baumaister, Finkenauer și de'Vohs⁶ subliniază că erorile informaționale nu sunt doar întâmplătoare și ocazionale ci reprezintă o caracteristică robustă a sistemului cognitiv. Studiul lor metaanalitic sintetizează sute de studii din diferite domenii ca atenția, memoria, învățarea, emoțiile, dezvoltarea la copii sau calitatea relațiilor interpersonale demonstrând că percepția și prelucrarea informațională umană este hipersensibilă la informații negative (stimuli neplăcuți, destructivi, dureroși), iar acest tip de informații sunt absolut prioritare în detectare și prelucrare. În plus au efect mai consistent și mai durabil asupra creierului și organismului în comparație cu informațiile pozitive (stimuli dezirabili, plăcuți).

De exemplu, în domeniul cercetării atenției studiile arată că: un stimul negativ atrage atenția mai repede și pentru un timp mai îndelungat decât un stimul pozitiv⁷ și aceeași regulă se aplică și în cazul detectării stimulilor olfactivi sau chineste-

---

¹ Leda Cosmides, "The logic of social exchange: Has natural selection shaped how humans reason? Studies with the Wason selection task." *Cognition*, 31, (1989): 187–276.

² Laurence Fiddick, Leda Cosmides and John Tooby, "No interpretation without representation: The role of domain specific representations and inferences in the Wason selection task" *Cognition*, 77, (2000):1–79.

³ Patricia W. Cheng and Keith J. Holyoak, "Pragmatic versus syntactic approaches to training deductive reasoning". *Cognitive Psychology*, 17 (1985): 391-416.

⁴ Cosmides, "The logic of social exchange", 274

⁵ See Cosmides and Tooby (1996) for further elaboration of arguments suggesting that a calculus of probability should be expected in human judgment if the relevant adaptive problems recurred over human evolutionary history.

⁶ Roy F. Baumaister et al., "Bad Is Stronger than Good", *Review of General Psychology* 5, no. 4 (2001): 323–370, 323–360 (meta-analysis).

⁷ Susan T. Fiske, "Attention and weight in person perception: The impact of negative and extreme behaviour". *Journal of Personality and Social Psychology*. 38(6), (1980): 889-906

zici;¹ performanța cognitivă este mai afectată de prezența stimulilor negativi decât de prezența celor pozitivi, chiar și atunci când prelucrarea este inconștientă;² expresiile faciale care exprimă emoții negative (în special cele care se asociază cu pericol) capturează atenția subiecților mai rapid, mai îndelungat³ și au impact mai puternic asupra parametrilor fiziologici.⁴ Studiile atenționale care utilizează sarcini de tip *Dot probe* sau *Stoop*, arată că interferența cognitivă (denumirea culorii) este mai mare atunci când cuvintele colorate denotă pericol.

Pe baza studiilor realizate asupra învățării și memoriei se cunoaște bine faptul că, condiționarea negativă obținută prin pedepse se stabilește mai repede și are efect mai îndelungat asupra comportamentului și personalității decât condiționarea apetitivă obținută prin recompense⁵. Acele experiențe care cândva au declanșat reacții de frică lasă urme în memorie mai adânci și mai durabile, decât cele pozitive. Chiar și dacă sentimentul subiectiv de frică este diminuat, rămâne în urmă un circuit neuronal foarte sensibil la acel tip de stimul care a generat frica.⁶ Și memoria pare să fie mai afectată de stimulii negativi: oamenii în general rețin, stochează și evocă mai repede stimuli negativi, fie că este vorba de cuvinte, imagini sau evenimente,⁷ iar efectul se intensifică dacă conținutul se asociază cu pericole.⁸ Studiile neuroimaging-ice susțin aceste date, arătând că circuitele neuronale care răspund la stimuli negativi sunt mai scurte și se dezvoltă mai repede persistând un timp mai îndelungat decât în cazul celor pozitivi; răspunsul creierului este mai pregnant la stimulii negativi (manifestându-se prin activare mai extinsă respectiv amplitudine crescută EEG și ERP). Creierul pare să aibă o sensibilitate aparte pentru depistarea greșelilor⁹ și a stimulilor inconsecvenți (o persoană rea comportându-se pozitiv).¹⁰

---

¹ Nelson Gilbert, Alan J. Fridlund' and John Sabini, "Hedonic and social determinants of facial displays" *Chemical Senses* 12, (1987): 355-363

² Williams, J. M. G., Mathews, A., and MacLeod, C. "The emotional Stroop task and psychopathology". *Psychological Bulletin*, 120, (1996): 3-24

³ Felicia Pratto and Oliver P. John "Automatic vigilance: The attention-grabbing power of negative social information". *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, (1991): 380-391

⁴ Vinceze, „Self enhancing believes...”, 59-76.

⁵ Spence, J. T., and Segner, L. L. "Verbal vs. nonverbal reinforcement combinations in the discrimination learning of middle and lower class children". *Child Development*, 38, (1967): 29-38, 36

⁶ Joseph LeDoux, Greg Quirk and Chris Repa, "Fear conditioning enhances short-latency auditory responses of lateral amygdala neurons: Parallel recordings in the freely behaving rat" *Neuron*, 15, (1995): 1029-1039.

⁷ Felicia Pratto and Oliver P. John "Automatic vigilance: The attention-grabbing power of negative social information", *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, (1991): 380-391, 389

⁸ Karin, Mogg and Brendan, Bradley, "A cognitive-motivational analysis of anxiety". *Behavior Research and Therapy*. 36, (1998): 809-848

⁹ **Phan, Luu, Paul Collins, Don Tucker**, "Mood, personality, and self-monitoring: Negative affect and emotionality in relation to frontal lobe mechanisms of error monitoring" *Journal of Experimental Psychology: General*, 129, (2000): 43-60.

¹⁰ Bruce D. Bartholow, Gabriele Gratton and Monica Fabiani Ann B. Bettencourt "A psychophysiological analysis of cognitive processing of and affective responses to social expectancy violations". **Psychological Science**, 12, (2001): 197-204, 202

Regula se aplică și în cazul trăirile emoționale. Cele negative se stabilesc mai rapid și afectează organismul pentru timp mai îndelungat și mai profund. De exemplu oamenii spontani denumesc mai multe emoții negative,¹ probabil nu în mod întâmplător; emoțiile negative sunt mai bine reprezentate la nivel lingvistic;² starea euforică a câștigătorii la loto scade repede după evenimentul fericit și în scurt timp se restabilește la nivelul inițial, în schimb, regăsirea echilibrului emoțional după o pierdere echivalent de intensă durează mult timp;³ acele persoanele care suferă o pierdere chiar și nesemnificativă raportează o stare emoțională mai neplăcută decât raportează bucurie cei care au parte de un câștig echivalent;⁴ critica generează mai multă frustrare și insatisfacție comparativ cu satisfacție și bucurie⁵ generată de lauda; consecințe unei experiențe intense negative (abuz) sunt devastatoare producând adesea modificări în structura personalității; recuperarea în urma abuzului este lentă, dificilă și fără garanții. Chiar și dacă timpul șterge urmele adeseori persoana rămâne cu cicatrici. În schimb trăirile pozitive echivalente în intensitate nu cauzează schimbări majore, nu produce modificări structurale și nu durează.^{6 7}

Dezechilibrul în favoarea informației negative a fost demonstrat și de împrejurări mai complexe de viață cum ar fii realizarea scopurilor sau relațiilor intime: oamenii investesc mai mult efort psihic în proiectele blocate, neterminate sau eșuate, decât în cele reușite. Asemănător oamenii investesc mai mult efort psihic în menținerea relațiilor eșuate decât în cele fructuoase.^{8 9}

---

¹ Stephanie **Van Goozen** and Nico H. Frijda, "Emotion words used in six European countries". *European Journal of Social Psychology*, (1993): 23, 89-95.

² James, R. Averill, On the paucity of positive emotions. In K. Blankstein, P. Pliner, and J. Polivy, (Eds.) *Advances in the study of communication and affect* (New York: Plenum, 1985), 745

³ Philip **Brickman**, Dan **Coates** and **Ronnie Janoff-Bulman** „Lottery winners and accident victims: Is happiness relative?” *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, (1978): 917-927, 925

⁴ **Kahneman**, Daniel and Amos **Tversky**, "Choices, values and frames" *American Psychologist*, 39, (1984): 341-350, 346, 347

⁵ **Graziano**, William, Thomas **Brothen** and **Ellen Berscheid**, "Attention, attraction, and individual differences in reaction to criticism". *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, (1980): 193-206, 204

⁶ Jilian Fleming, Paul E. Mullen, Beverly Sibthorpe and Gabriele Bammer, "The long-term impact of childhood sexual abuse in Australian women. *Child Abuse and Neglect*, 23, 145-159.

⁷ **Silver**, Roxanne L., Cheryl **Boon**, and Mary H. **Stones**. Long-term effects of incestuous abuse in childhood. *American Journal of Psychiatry*, 143, (1983): 1293-1296.

⁸ **Eric Klingler**, Steven G. **Barta** and Madeline E. **Maxeiner**, "Motivational correlates of thought content frequency and commitment". *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, (1980): 1222-1237, 1233, 1234

⁹ Roy Baumeister, R. F. *Meanings of life*. (New York: Guilford Press, 1991), 167-170

Prioritatea prelucrării informației negative este adaptativă tocmai pentru că în timp un stimul negativ poate răni sau distruge organismul. Dacă o persoană ratează să observe un semnal pozitiv care îi putea oferi plăcere - de exemplu foșnetul frunzelor, în caz că persoana este vânător și dorește să mănânce - în cazul neglijenței rezultatul este unul moderat negativ pentru exemplul de față - acela că rămâne înfometat. Însă, dacă ignoră un semnal clar negativ (foșnetul frunzelor în caz că persoana e neînarmată iar pădurea e plină de animale periculoase) această neglijență mică îl poate costa foarte scump (devenind el însuși cina). În această privință dezvoltarea unor astfel de circuite neuronale care manifestă hipersensibilitate la stimulii negativi, periculoși, devine justificată. Din punct de vedere evoluționist, acele organisme care au fost mai reactive la informații negative au evitat pericolele, drept urmare au avut șanse mai bune de supraviețuire și de a transfera genele urmașilor. Deși uneori acest tip de prelucrare rezultă în erori (false alarme, efort investit inutil) costurile sunt totuși minime față de costurile în cazul în care stimulul s-ar fi dovedit a fi real.

Dacă am funcționa doar pe baza principiului: *protejează-te și vei supraviețui* am trăi într-o alertă continuă, fiind mereu pregătiți de fugă sau de luptă, ne-am simți mereu amenințați, nu am risca să descoperim, să explorăm, să încercăm ceva nou, pentru că ceea ce este nou, este și imprevizibil. Arousalul crescut, este benefic pe termen scurt, pentru că menține eficacitatea organismului la nivel optim dar un astfel de arousal pe termen lung, ar duce la supraîncărcarea organismului și la pierderea plasticității acestuia. Dacă se produce un dezechilibru în favoarea biasării negative se manifestă forma ei patologică, în diverse boli psihice cum ar fi diferitele boli anxio-gene: anxietate generală, anxietatea socială, fobiile, paranoia, stresul post traumatic (PSD). Se știe bine că simptomatologia tulburărilor anxioase include o stare mereu alertă, o vigilență crescută la stimuli anxiogeni, pe care creierul îi interpretează ca fiind pericole, formând astfel un cerc vicios, ce contribuie la menținerea bolii.

Condiția umană presupune însă nu doar instinctul de preservare dar și cel al cunoașterii, al explorării. Pentru a explora și a cunoaște trebuie asumate riscuri. În mod normal, asumăm riscuri atunci când estimăm că acțiunile noastre vor fi încoronate cu succes, sau avem cel puțin o șansă să atingem scopul dorit, iar acest rezultat este mai valoros decât sunt pierderile în caz de eșec.

Una din puținele excepții de la regula generală de a fi hipereactiv la informații negative o constituie informațiile care se referă la sine. În acest caz procesul pare a fi invers: tindem să ignorăm sau cel puțin să minimalizăm informațiile negative, în timp ce supraestimăm pe cele pozitive. Baumeister în cadrul acestei categorii de informații enumeră studiile referitoare la biasările sine favorizante și iluzii pozitive (vezi p. 4-8), fiind același cu cel denumit de Taylor și Brown: iluzii pozitive.

Janoff-Bulman, specialistă în consecințele psihologice ale traumelor, folosește experiența de victimizare pentru a ilustra faptul că dispariția iluziilor pozitive pot avea consecințe grave.¹

---

¹ Ronnie Janoff-Bulman, "The Benefits of Illusion, the Threat of Disillusionment, and the Limitation of Inaccuracy", *Journal of Social and Clinical Psychology* 8 (1989): 158-175, 174.

Bazându-se pe studii de caz autoarea constată că una din principiile modificării la nivel de percepție în urma traumei este dispariția biasărilor pozitive care devin adeseori complet șterse și irecuperabile. „La unele victime iluzia invulnerabilității le este adeseori complet ștearsă, acoperită de disperare, depresie și deznădăjduire. La acești pacienți procesul terapeutic devine foarte dificil adeseori rezultând un eșec pentru că ei nu mai pot crede în bine și renunță. În schimb cei care reușesc să treacă de trauma victimizării și folosesc mecanisme de coping adecvate sunt aceia care reușesc totodată să-și restabilească percepțiile pozitive despre sine, despre alții și despre lume, recunoscând în același timp și limitările, hotarele acestor credințe.”¹

Cele două *înțelepciuni* ale psihicului uman sunt contrastante dar în aceeași timp complementare: în timp ce setarea negativă ne îndeamnă la comportamente de apărare și retragere, setarea pozitivă ne îndeamnă la explorare și cunoaștere; în timp ce *setarea negativă* ne face să fim alerti și prudenți, setarea pozitivă ne îndeamnă să fim relaxați și optimiști și chiar să riscăm. în timp ce unul reflectă precauție, celălalt ne amintește că fără riscuri nu există nici câștig. Ambele iluzii în sine captează în profunzime psihologia omului iar cel care este caracterizat în același timp de ambele *axiome* este *optimistul paranoic*.

Așadar, *optimistul paranoic*² este persoana care în timp ce își asumă riscuri pentru a înainta spre obiectivele alese, între-timp se comportă extrem de prudent. Esența optimistului paranoic este paranoia referitoare la mediu și optimism referitor la competențele proprii. Haselton și Nettle,³ respectiv Vincze,⁴ argumentează că sistemul cognitiv de tip optimist paranoic a fost cel favorizat de selecția naturală, de-a lungul evoluției filogenetice iar în cadrul acestei abordări explicațiile contrastante pot fi dizolvate.

Funcția setării pozitive nu este doar aceea de completare ci setarea pozitivă contracarează și oferă protecție împotriva inundării negative prin convingerea invulnerabilității inconștiente *deși lumea este un loc periculos eu fiind o persoană specială deasupra (iluzia imaginii de sine), depun eforturi și dețin cursul vieții mele sub control (iluzia controlului), în consecință am șanse bune să evit neplăcerile și să mi se întâmple lucrurile dorite (iluzia optimistă)*. Datele de tip dublu standard, evidențiate în timpul investigațiilor naționale ce au avut ca tematică satisfacția asupra vieții, ilustrează acest paradox. Oamenii raportează sistematic: că lumea devine tot mai nesigură, că situația economică, politică, educațională a țării devine din ce în ce mai proastă, că oameni devin mai superficiali ca odinioară, că familiile se destramă, etc. Dar dacă aceeași oameni când sunt întrebați de propria viață spun că: în viitor vor avea un loc de muncă mai bun, condiții de viață mai bune, copilul lor va merge la o școală mai bună, își vor permite să meargă în concediu și vor

---

¹ Janoff-Bulman, “The Benefits of Illusion”..., 164.

² Denumirea metaforică “optimist paranoic” a fost folosită de Haselton and Nettle (2006) în articolul intitulat „The Paranoid Optimist”

³ Haselton and Nettle, “The Paranoid Optimist” 64

⁴ Vincze, „Positive Illusion”, 214

schimba casa și mașina după cum arată un studiu meta-analitic cuprinzând 70 de studii din 9 țări diferite.¹

Biasarea pozitivă, în forma ei accentuată sau chiar patologică se poate manifesta în invulnerabilitate exagerată la riscuri: căutarea senzațiilor tari, manie și narcisism², grandomanie, interpretarea greșită a realității. Imaginea de sine iluzorie exagerată se asociază cu supraestimarea subiectivă a probabilității succesului, care poate induce ca persoana să-și asume proiecte dificil realizabile cu resurse inadecvate și cu măsuri de siguranță insuficiente. În consecință, stima de sine poate conduce la eșuări frecvente care ulterior devin o sursă de amenințare a percepției de sine. În depresia bipolară faza maniacală este caracterizată de viziuni exagerate despre puterea, eficacitatea personală și de planuri de viitor exaltate. Perioadă maniacală este urmată de o perioadă depresivă. Janoff-Bulman spune că subestimarea vulnerabilității la evenimentele negative ce ni se pot întâmpla este un har, un mecanism adaptativ, care facilitează interacțiunile efective cu mediul înconjurător astfel încât aceste credințe iluzorii se stabilesc și se întăresc în realitatea noastră cognitivă. Taylor argumentează că iluziile pozitive funcționale, se delimitează de iluzii patologice, cum ar fi halucinațiile sau grandomania, nu numai prin cantitatea lor dar și prin flexibilitatea lor. În timp ce delirul halucinațiile sau maniile sunt credințe false, ce persistă în pofida faptelor, iluziile pozitive, dacă intră în contradicție cu realitatea, se modifică, se adaptează și continuă să contribuie la menținerea unei imagini de sine pozitive.³

3.1. Teoria reglării erorilor

Observațiile făcute la adresa biasărilor cognitive și sociale au fost recent înglobate într-o teorie evoluționistă denumită *Teoria Managementului de Erori (Error Management Theory, EMT)* - elaborat de Haselton și Buss⁴

EMT propune următoarea ecuație: dacă prețul de a eșua este mai mic relativ la beneficiile obținute în urma succesului, atunci este benefică asumarea unor riscuri. Estimarea probabilității că prețul de a eșua este mai mic relativ la beneficiile în urma succesului, uneori nu numai că este mai profitabilă decât subestimarea (iluzia negativă) dar este mai profitabilă decât evaluarea precisă.

Este mai profitabil să fim convinși că suntem capabili chiar și dacă realitatea nu reflectă întocmai convingerea. Uneori raționamentul obiectiv și precis bazat pe informațiile deja deținute infirmă *realizarea visului*. Convingerea ușor iluzorie ne îndeamnă la mai multe încercări cea ce crește posibilitatea succesului. Convingerea că suntem capabili, avem control și vom avea succes ne îndeamnă să

---

¹ Hagerty, 2003 In. Haselton and Nettle, The paranoid Optimist, 49

² Randall C. Colvin and Jack Block, "Positive Illusions and Well-being Revisited: Separating Fiction from Fact", *Psychological Bulletin* 116 (1994): 28.

³ Taylor, *Positive Illusion*, 36

⁴ Martie G. Haselton, and David M. Buss Error management theory: A new perspective on biases in cross-sex mind reading. *Journal of Personality and Social Psychology*, (2000):78;81–91

facem pași spre acel scop. Acești pași deși uneori pot părea nefondați (fiind bazați pe eroare) pot deschide noi perspective și să manevreze persoana spre obiectivul la care aspiră. Iluziile pozitive motivează oamenii spre obiective, înoculează pozitiv încrederea de sine, prin facilitarea motivației și a speranței.

Concluzii

În timp ce abordările psihologiei social cognitive și ale neuroștiințelor identifică cauzele proxime ale comportamentului uman cum are fi nivelul computațional sau algoritmic-implementațional, abordarea evoluționistă pornește de la ideea că o structură cognitivă există deoarece ea a trebuit să rezolve o problemă de adaptare – explicația comportamentului respectiv devenind astfel una distală.

Studiile care au reușit să evidențieze aspectul adaptiv al biasărilor scot astfel la iveală un element important legat de dezbateră despre gândirea rațională-iratională umană: (1) sugerează că criteriile procesării și prelucrării informației au fost greșit stabilite de perspectiva euristică în baza căruia procesarea informațională decizională umană a fost stabilită; (2) oferă o bază solidă pentru a distinge raționamentul ecologic de cel cognitiv în virtutea tipurilor de variabile relaționale.

Perspectiva evoluționistă oferă o perspectivă teoretică iluziilor pozitive în cadrul căruia modelul biologic, psihologic și social al iluziilor pozitive pot fi integrate. Perspectiva evoluționistă clarifică argumentele pro și contra funcției adaptive a iluziilor pozitive, explicând și reinterpretează rolul adaptiv al acestora. În cadrul acestei perspective, iluziile pozitive sunt percepute ca însușiri necesare sistemului cognitiv construit nu cu scopul de a fi rațional, ci cu scopul de a funcționa eficient, chiar și cu incluziunea unor erori pentru a reduce costurile unor erori puține, însă posibil fatale.

Iluziile pozitive se dovedesc a fi un produs evolutiv prin faptul că:

(1) Iluziile pozitive au asigurat rezolvarea unor probleme adaptative în mediul evoluționist corelând cu fitnessul mai bun al organismului prin contracararea setării negative, prin protejarea organismului de inundarea negativă, prin susținerea curiozității și asumării unor riscuri pentru cunoaștere și explorare, prin menținerea motivației în atingerea obiectivelor.

(2) Prevalența crescută a iluziilor pozitive în populație asociindu-se cu normalitatea sunt un semn robust că iluziile pozitive au caracteristicile unui design evolutiv constituind o caracteristică a speciei.

(3) Iluziile pozitive sunt universale. Deși mediul social și cultural în care trăim au un efect moderator asupra conținutului iluziilor pozitive, prezența iluziilor pozitive este o constantă a subiectului uman, o nevoie umană profundă care se manifestă indiferent de backgroundul cultural în care trăiește.

(4) Iluziile pozitive apar fără instruire specială, sunt utilizate fără efort conștient și fără conștientizarea modului în care funcționează.

(5) Iluziile pozitive nu se identifică la aplicarea structurilor generale ale modelului social standard, la conținuturi specifice. Funcția adaptativă a iluziilor pozitive, proxime - acela de a proteja stima de sine și a contribui la menținerea

sănătăți - se încadrează în explicațiile oferite de perspectiva evoluționistă, căpătând stabilitate și profunzime.

Iluziile pozitive în această perspectivă nouă apar ca reprezentări sociale complexe care oferă modalitatea de cunoaștere și reconstrucție. Ele stabilesc legătura dintre subiect și mediul său socio-cultural, îndeplinesc funcții de cunoaștere, înlesnesc comunicarea, ghidează comportamentul social și permit adaptarea la contextul imediat. Iluziile pozitive au la bază atât cauze de natura cognitivă, cauze soc
soc
ive,

REFLEXII

Irina Petraș, *Literatura română contemporană*– O panoramă

– Recenzie –

Florentina RĂCĂȚĂIANU

E-mail: florentina_racataianu@yahoo.com

Apărută la Editura *Ideea Europeană* în 2008, cartea Irinei Petraș, *Literatură română contemporană. O panoramă*, cuprinde, după mărturisirile autoarei, o istorie personală a lecturii literaturii române contemporane. O mie de pagini despre o mie de cărți apărute într-un interval de șase decenii (1947-2007), aproape patru sute de scriitori comentați, cel puțin cinci generații literare.

Paginile adună texte din arhiva personală de cronicar literar, texte scrise de-a lungul anilor, într-o diversitate diacronică a formulelor de abordare: sunt reunite aici, într-o fascinantă polifonie a gestului lecturii, cronici literare, recenzii, semnale, cuvinte de întâmpinare, portrete, crochiuri critice, genosanalize. Unii autori beneficiază de un popas critic mai detaliat, aplicat pe una sau mai multe opere, alții de o privire fugară, dar deloc expeditivă. Ceea ce predomină este plăcerea lecturii, dublată de cea a interpretării. „Ca și cronicar literar” - mărturisește Irina Petraș – „citesc pe alese (...). Iau cartea din teancul ofertelor, o degust pe vârful limbii, o plimb spre cerul gurii ca pe o licoare și aștept să-mi transmită un imbold. (...) Pot scrie bine (?) când plăcerea lecturii nu depășește net plăcerea interpretării.”

Pluralitatea formelor de abordare corespunde unei generoase pluralități a perspectivelor de lectură. Căci, înainte de a fi o panoramă a scrisului, cartea Irinei Petraș e o panoramă a cititului, o istorie a propriilor lecturi performate „cu creionul în mână”. Dincolo de efervescenta, savoarea și eleganța actului critic, invariante care coagulează impresionanta desfășurare de forțe, la fel de pasionant se impune, în subsidiar, jocul, în evoluție, al „ochelarilor” prin care sunt citite cărțile, joc subtil plasticizat în dialogul complice, de peste timp, al privirilor scriitoarei, surprinse în cele trei fotografii de pe coperta a patra. Astfel, lecturilor de început, „cu aerul lor mai solemn, mai sec, felul în care își apără fragilitatea cu contraforturi bibliografice”, onest asumate, li se alătură lecturile mai noi, „mai firești, mai deschise”, cărora „straturile de referințe acumulate în timp le-au diminuat morga, le-au umanizat” și „aparent paradoxal, le-au relativizat enunțul”.

Avem de-a face, așadar, cu un inedit palimpsest al literaturii române contemporane, a cărui constantă regulă de aur rămâne pledoaria pentru plăcerea și libertatea lecturii, protejată prin formula multiplelor aboliri. O abolire a cronologiei, ca principiu ordonator al oricărei „istorii” a literaturii, autorii fiind ordonați alfabetic. Această organizare alfabetică nu este determinată doar de rațiuni practice, ci, în egală măsură, de o mereu confirmată apetență pentru ludic. Perspectiva simultaneității borgesiene este, însă, regândită de scriitoare, *în răspăr*, prin modelul încapsulării pe care-l oferă un *joc de matrioști*. „Dar un joc”, precizează autoarea, „care se legitimează prin credința că vârstele mele succesive sunt toate prezente în vârsta mea de acum, care le e rezultanta.” Pe de altă parte, perspectiva simultanei-

zantă e rezultanta directă a unui anumit tip de memorie, care acționează coagulant și nu pe logica excluderilor succesive; o memorie care, mărturisește autoarea în fragmentele introductive, „se încâpățânează să lucreze în contratimp cu módele. (...) Deasupra secolelor/generațiilor succesive de scriitori ai lumii la care am acces, memoria mea înalță pe o terasă atemporală nume *egale*, care mai degrabă se presupun unele pe altele decât de exclud. Așadar: în *poezie*, pentru mine, foarte bunele poeme ale lui Ioan Es. Pop dinspre Ieud sunt rude apropiate cu foarte bunele poeme ale lui Mircea Petean despre Jucul nobil și s-ar simți ca acasă în *La Liliaci*, Sorescu părăndu-mi-se un scriitor de *canon prelung*; îi mai rețin pe Claudiu Komartin, Floarea Țuțuianu, Ruxandra Cesereanu. În *proză*, (...) merg cu Gabriela Adameșteanu, Radu Cosașu, o adaug apăsăsat pe Ana Blandiana, țin aproape pe Cărtărescu, Agopian, D. Țepeneag, dar și pe Simona Popescu ori Aura Christi. La *jurnale/memorii /ecografii*, scrise din perspectiva unui autor dispus să se confeseze cu o „nerușinare” nu tocmai la îndemână înainte, dezinhibările sunt accentul nou cel mai evident: Gabriel Liiceanu, Mircea Cărtărescu, Ioana Bot, Matei Călinescu, Nicolae Breban dar și Dorli Blaga, Al. Mușina, Radu Mareș. La *eseuri*, pe care le citesc cu cea mai mare încântare îi înșir scurt și incomplet pe Ion Vartic, Andrei Cornea, Ștefan Borbély, Corin Braga, Sorin Adam Matei, Iliana Gregori, Magda Cârneli. ...”

O altă abolire o reprezintă cea a canonicului, „elitelor”, valorilor consacrate alăturându-li-se, într-o surprinzătoare, democratică, vecinătate, scriitori „de mai mică suprafață” (în formularea afabilă a Irinei Petraș), scriitori uitați și, într-o aceeași, împărțită, carență de vizibilitate, scriitorii tineri. Nu se atentează însă, prin aceasta, la o ierarhie valorică ce rămâne incontestabilă, ci se redimensionează, prin această deschidere a perspectivei, peisajul unei literaturi în care spectaculosul reliefului presupune tocmai alăturarea complementară a „văilor” și a „înălțimilor”. Ceea ce se respectă, în selecția autorilor, sunt însă cerințele canonice bloomiene ale operei durabile (pe care le reamintește într-unul dintre fragmentele introductive): acuitate cognitivă, forță lingvistică și putere de invenție. Convingerea autoarei este că reșezarea valorilor, dincolo de bătăliile canonice ale variatelor liste, e un fenomen natural, un „proces în curs, care poate fi sprijinit, comentat, secondat critic, nicidecum impus. (...) Trecutul are nevoie de timp și de multă înțelegere răbdătoare pentru a ieși de la sine din emoțional și conjunctură.”

Unicitatea de perspectivă e abolită, la rândul ei, în favoarea polimorfismului lecturii (la nivelul formulărilor de abordare dar și a mutației permanente a accentelor hermeneutice). Multe dintre texte slujesc însă „metaforele obsesive” ale eseistei – „știința morții”, „feminitatea limbii române”, „genosanaliza” – , iar acesta este doar unul dintre motivele pentru care autoarea furnizează cititorului, într-o extinsă introducere, cheile de lectură ale instrumentarului său critic. Adunate sub titlul: *Despre lumea literară. Fragmente (aproape) polemice*, cele peste o sută de pagini se substituie, recurgând la formula postmodernă a fragmentelor, unui studiu introductiv, sintetic, monolitic, și reunesc răspunsuri la anchete, interviuri, chestionare în direcția unei prolifice digresiuni pe marginea literaturii, pe marginea locuirii (un alt cuvânt drag autoarei) în spațiul asumat ontologic al scrisului și al cititului.

În calitate de critic, Irina Petraș împărtășește condiția timpurilor noastre, în care pierderea perspectivei panoramice aduce cu sine o creștere a dozei de relativitate. Declinul marilor narațiuni a atras după sine, în domeniul criticii, declinul autorității cu care instanța critică era investită odinioară. Criticul, observă autoarea în fragmentele introductive, „nu mai are acces la Marea Poveste, nu mai poate cuprinde totul. Nu mai e înțeleptul satului și nu mai deține *adevărul*, acesta din urmă fragmentându-se amețitor.” În consecință, singurele strategii edificatoare ale criticului rămân, în formularea autoarei, două: pe de o parte, „inventare sobre și pedante (istorii cronologice preocupate de document și acumulare de date, dicționare aduse la zi, panorame, lucrări de sinteză pe porțiuni tot mai mari ale fenomenului literar etc.)” și, pe de alta, „inteligente priviri parțiale, subiective și unidirecționate (pe care le numim critică literară, eseu, studiu critic, monografie etc.)” Cele două strategii impun, de fapt, două modele de a citi/ordona istoria/trecutul: *catedrala* și *labirintul*, în accepțiunea dată termenilor de Mona Ouzouf și Pierre Nora, primul presupunând un efort de edificare concertat, cronologic, unidirecționat, constrângător, cel de-al doilea, libertatea utilizării „ireverențioase, în zig-zag” a trecutului literar. Cele două modele coexistă ca premise de lucru ale *Panoramei* de față, demersul aparent zigzagat facilitând, în subteran, ranforsări puternice ale unei istorii a literaturii române contemporane aflate la momentul construcției.

Cartea este, în subtext, o încercare de autoportret, o autobiografie de cititor pasionat, înainte de toate, și apoi, o autobiografie de scriitor, într-o oarecare măsură confesivă, în virtutea bibliomorfismului declarat. Tentația autodefinirii e vizibilă și perfect asumată la tot pasul. Fragmentul intitulat *Eu, criticul*, care încheie seria introductivă și deschide panorama scriitorilor și a cărților, oferă o cheie de lectură a portretului criticului Irina Petraș, creionat subiectiv dar dublat de păreri obiective: „Sunt *cârtitoare*: «Cine a urmărit cronicile Irinei Petraș cunoaște spiritul polemic care animă comentariile sale literare, totdeauna originale și incisive. (...)» (Gabriela Adameșteanu); *neserioasă*: (...) Mircea Mihăieș numărându-mă printre acei «critici actuali care scriu *pentru spectacol*, permițându-și să facă piruete și să arunce spre spectatorul-cititor *confetti* și jerbe de flori în mijlocul celei mai dificile disecții literare. Este un risc asumat cu deplină luciditate, care transformă discursul critic, pe alocuri, în veritabile pasaje de literatură»; mai sunt și al naibii de tentată să *relativizez* totul, (...) nu-mi plac nici băcăniile firoase pe teme în care subiectivitatea e invitat permanent, iar valoarea, hotărâtă de trecerea timpului. Scriu despre cărți exact ce cred, cântesc, dar fac efortul de a găsi urma de fior când textul nu-i de tot prost: „<<știe să se bucure de cărțile celorlalți (...), excelența ei datorându-se, pe de o parte, supleții entuziaste cu care abordează fiecare text și, pe de alta, reprimării radicale a negativismelor>> (Ștefan Borbély).”

Senzația care te însoțește în parcurgerea paginilor este senzația irepresibilă a unui concert atent și meșteșugit orchestrat, a unei polifonii seducătoare a lecturilor, a gestului critic văzut ca gest de mediere, a apetenței pentru formulările reverberante, revelatoare, a confortului intimității împărtășite cu textul. Pentru Irina Petraș, gestul critic e un gest existențial asumat, convingerea autoarei fiind că „stilul îngrozitor de sobru și distant, lucrând numai cu instrumente deja verificate, cunoscute, consacrate,

fără să intre acolo nimic din sângele care a curs printre degete când ai scris sau printre gene când ai citit, deci fără să intre ceva din înfiorarea pe care ai simțit-o în fața unei cărți nu se poate numi critică literară.”

Cu atât mai savuroase sunt „alunecările de condei”, digresiunile „aplicate” cu formulă de către cititoarea/scriitoarea (pe principiul „toate constrângerile ivite când citești o carte cu creionul în mână se vindecă prin digresiuni”), mai ales atunci când cartea sau autorul confirmă propriile intuiții (de exemplu, dezbaterea formulei invidiate a lui Liiceanu din *Ușa interzisă*, „disciplina finitudinii”). Sau momentele în care lectura se încarcă de biografic și de autobiografic, în care viața reajustează cu „fine armonii” opera. Memorabilă este, în acest sens, secvența „Întâmplării” epifanice trăită alături de Ioana Em. Petrescu, a întâlnirii cu bătrânul urmat de un copac cu sori. Sau revelația „umanizării”, a dezbătării de protocolar a lui Liviu Petrescu în mici gesturi semnificative.

Memorabilă rămâne și plăcerea formulărilor: „privilegiul de a fi disperat” al lui Emil Cioran; „impudoarea superbă a unor Elias Canetti sau Alain Bosquet” pe care o descoperă lui Radu Cosașu; „simonitatea”- numele dat coerenței interioare pe care Simona Popescu „o cultivă cu o încăpățănare verticală, asemenea unui grădinar”; Mircea Petean- „un exemplar poet al *locuirii*”; „Ștefan Borbély a ajuns la o artă a disecării ideilor vecină cu măiestria chirurgului legendar în stare să strecoare bisturiul în interstiții și să decupeze, să amănunțească, să dezvăluie taine fără a provoca sângerări.”; Cristian Tudor Popescu (în *Trigrama Shakespeare*) „amestecă stilul alert-tărăgănat cu pripirea ticăit-cuceritoare; e un pic blazat, cu „fițe” și încrunțări, cu o distanțare ironică și gravă, uneori chiar patetic implicată...” și multe altele.

Literatura română contemporană confirmă, în esență, o profesiune de credință formulată de autoare în *Panorama criticii literare*: „A face critică literară nu înseamnă a institui formule (plăcute celor ce vor să se instruiască repede, să știe despre ce e vorba ca să-și economisească energia înțelegerii), ci exact contrariul, a le detrona, a institui în locul lor domnia complexității și a explicațiilor *infinite*.”

Filosofia informației și cibernetica*

– Recenzie –

Raluca TRIFU

Departamentul de cercetare

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” – Cluj

În prezent totul se face prin intermediul informației și totul se raportează la ea. Dar de fapt ce este cu adevărat, cum se definește, cu cine se articulează, la ce se raportează sau ce presupune de fapt aceasta. Ce sau mai precis, cine este ea, nu mai par să constituie vreo problemă demnă de tematizat.

---

* Ion Irimie - Scrisori despre informație, editura Argonaut, Cluj-Napoca 2010, 190 p, ISBN 978-973-109-205-8

Scrisori despre informație este titlul lucrării apărute la editura Argonaut în 2010 sub semnătura lui Ion Irimie. Lucrare ce aduce într-o perioadă în care informația circula cu o rapiditate crescută, câteva clarificări teoretice despre substanța ei adică despre informație ca element în sine și de sine existent. Deci nu este vorba de e informația, ca valoare și mesaje comunicaționale de diferite tipuri, ci *scrisorile despre informație* sunt de fapt o încondeiere înspre esența teoriei informației, dar această afirmație simt totuși că ar știrbi ineditul acestei publicații, de aceea o prezentare mai amănunțită a sa se impune de la sine.

Preocupare mai puțin la modă în momentul de față, sau de actualitate pentru a fi evitate anumite confuzii, teoria informației așa cum rezultă din paginile publicației mai sus amintite, a fost o aplecare care s-a bucurat de un real interes începând cu literatura anilor 20-30, legată mai ales de lucrările lui R.A. Fisher și R.V.L Hartley, continuată prin teoria matematică a informației emisă de Cl. E. Shannon. Dar teoria informației continuă să fie tratată cu seriozitate științifică și în prezent. Spre exemplificare se poate aminti publicația newyorkeză *IEE Transactions on Information Theory*.

Informația ca informație este și subiectul de care Ion Irimie se ocupă, subiect reprezentat într-un stil epistolar, pe care autorul îl folosește pentru a-i transmite nepotului său Sergiu „informațiile” despre nimic altceva decât exact despre acest gen de înțelegere a informației. Motivația alegerii acestui stil, ca de altfel a argumentării existenței întregilor scrisori, deschide rândurile *Scrisorilor despre informație*, constituind primul capitol al lucrării, cel puțin la nivelul compartimentării publicației, dar nu neapărat al organizării sale.

Structurată din punct de vedere informațional – *adică a informațiilor despre informație*¹ – în două părți compacte din punct de vedere al abordării tematice, volumul stârnește interesul prin însuși subiectul său. Pe de o parte sunt prezentate perspectivele analizei informației: informația și nedeterminarea, informația și redundanța, informația și entropia și informația și energia. Iar pe de altă parte autorul contribuie la conturarea unei definiții a informației prin intermediul unei triade a triadelor – triada re-reflecției, triada semiozei și triada celulei Shannon.

Informația și nedeterminarea pare a fi o provocare pentru neinițiatii în tainele matematicii de vreme ce capitolul cuprinde o disecare a teoriei shannoniane a informației, cu o atenție greu de evitat pentru formula prezentată în *A Mathematical Theory of Communication*. Dar prezentarea sa pare cu totul justificată, atât pentru specialiștii cărei lucrarea se adresează, cât și

---

¹ Nota: folosirea în exces a substantivului informație pentru prezenta recenzie este o alegere deliberată realizată strict cu scopul de fi reliefate de fapt complexele fațete ale acestui termen.

pentru neinițiatii care nu abandonează o lectură doar pentru că aceasta pare mai inaccesibilă în primele sale rânduri. Formula shannoniană cuprinde de fapt câteva proprietăți care apar detaliate în continuare – redundanța și entropie zero. Teoria shannoniană și raportările la entropie rămân un subiect în actualitate¹.

Poate cea mai clară idee care mi-a rămas proaspătă în minte după lectura scrisorilor este aceea că atunci când procentul informației este 100%, redundanța este zero, iar pe măsură ce procentul redundanței crește spre valoarea de 100% cel al informației tinde către nul. Prin intermediul acestei a doua epistole autorul reliefează câteva aspecte, dintre care se poate aminti: redundanța este doar una matematică sau se poate vorbi și de o redundanță ce se extinde la domeniile și dimensiunile semantice? Termenii ce apar – „babilonia semantică”², traduceri, tirajele, dincolo de primul exemplar toate sunt redundante, reeditările, citările, cărțile scrise doar din alte cărți, comunicările care de fapt nu comunică, sinonimele, metaforele și simbolurile care nu fac decât să crească redundanța semantică, monotonia tematică, dogmatism, eclecticism și epigonism – sunt pe deplin detaliați și exemplificați în cadrul acestui capitol.

Ce ar fi însă dacă s-ar pune pe rafturile unei biblioteci cărți care conțin un anumit tip de informație, iar apoi după un timp, când cineva le-ar deschide ar constata că toate informațiile din cărți s-au prăbușit unele într-altele? Ar mai putea cineva să își dea seama care erau informațiile inițiale, ar mai putea cineva să înțeleagă ceva? Cu siguranță că nu. S-ar ajunge ca și în cazul babiloniei lingvistice la o babilonie informațională. Această imagine cu note terifiante – dar atenționante! – pentru un iubitor al lecturii și al cunoașterii este întărită, de alte câteva exemple, pentru reliefaarea unei diferențieri clare între ceea ce înseamnă informație și substanță sau materie. În cadrul ultimei scrisori dedicate analizei informației este explicat de ce anume informația nu poate fi ceva material, apelându-se pentru aceasta la cunoscuta formulă E a lui Einstein și la observațiile lui Wiener, portretizându-se legătura informației cu substanța, precum și separarea ei de timp și spațiu. Iar aici intervine caracterul anti-entropic al informației, caracter detaliat în capitolul anterior, intitulat *informație și entropie*.

Informația și reflectarea sunt două părți importante ale procesului de comunicare - informare, iar autorul, în cadrul scrisorii care deschide ce-a de a doua componentă structurală despre informație, nu susține nici echivalența termenilor, dar nici diferențierea lor radicală.

---

¹ O. Rioul - Information Theoretic Proofs of Entropy Power Inequalities. IEEE Transactions on Information Theor. New York, Jan 2011, vol 57, ISS. 1, p. 33

² Formulă folosită de autor pentru a descrie amestecul de conotații semantice

Informația și reflectarea sunt poate, așa cum le vede autorul, părți ale aceleiași monede, dar nu neapărat fața și reversul acesteia. Sunt aduse nenumărate exemple care vin să edifice cititorul despre ceea ce reflectarea și re-reflectarea reprezintă. Dacă cele șapte puncte ale scrisori prin care este reprezentată reflectarea par greoaie de înțeles sau monotone prin structura lor tipologică: reflectarea-existență nemijlocită, reflectarea - altă coordonare a lumii, reflectarea Hegeliană, etc. - apariția *re-reflecării* și a sensului acesteia în contextual descoperirii planetei Neptun, context folosit de autor ca exemplu, pare într-u totul clară.

Prin cea de a doua componentă a triadei, informația și semnificația, autorul își prezintă propria schemă a semiozei, dar nu înainte de realizarea unei meta-analize a literaturii de specialitate semiologice. Nu scapă nici sintetizarea abordărilor relației informație-semnificație, și anume cea de ignorare reciprocă, indiferență vecinătate, sau cea de a treia a interferenței celor două, abordare îmbrățișată de altfel și de semnatarul scrisorilor.

Ultimul capitol structural informațional al lucrării, alături de prezentarea legăturii informației cu comunicarea, legătură mult mai simplă și mai evidentă decât relația anterior dezbătută, are menirea de a pune cititorul în fața răspunsului întrebării ivite la începutul lecturii: „ce ar putea fi informația ca entitate existențială specifică?” Răspunsul este prezent sub forma unei definiții căreia autorul îi subliniază într-o manieră modestă meritele și importanța, atât la nivel obiectiv cât și subiectiv.

Deși pentru un novice în tainele matematicii și a disciplinelor sale conexe, în care abundența de formule pare a fi la ea acasă, *Scrisorile despre informație* par o lectură greoaie, inaccesibilă sau greu de pătruns, o renunțare la acest imbold aduce cu sine o plăcută surpriză. Nu numai că dintr-o dată abundența de formule pare dintr-o dată minimă și capătă sens printr-o atentă exemplificare și prin reliefarea unor neimaginabile punți de legătură, dar informația devine parcă altceva, primește o cu totul altă conotație. Nu mai este un simplu obiect de manipulare în mâna unui profesionist al științei informării, nu mai este numai un simbol, un semn, un apanaj al comunicării, nu mai este doar elementul unor teorii matematice sau al gândirii filosofice. Informația este ceea ce este, un pic din toate, un ceva complex, frumos definit în finalul lucrării. Informația apare ca o formă fără fond în contextul inexistenței unei teorii a informației, și prin aceasta scrisorile își dovedesc utilitatea nu doar adresantului lor ci tuturor celor care au ocazia să le citească chestionându-se ei înșiși..

Tematizări în eticile aplicate – perspective feministe

(Mihaela Frunză)

– Recenzie –

Iulia GRAD,
Universitatea „Babes-Bolyai”, Cluj
Drd. Departamentul de Filosofie,
E-mail: *iuliagrad@gmail.com*

Cartea Mihaelei Frunză *Tematizări în eticile aplicate – perspective feministe*- apărută la editura Limes în 2009 (ISBN 978-973-726-440-4) ne oferă o analiză a câtorva unor teme importante din etica aplicată adoptând perspectiva gândirii feministe. Volumul reprezintă a doua parte a tezei de doctorat intitulată *etică și ideologie în filosofia feministă contemporană*, a cărei primă parte, *Ideologie și feminism*, a apărut în 2004, la editura Limes.

Alăturarea celor două domenii, etică aplicată și feminism, este motivată de către autoare prin sublinierea importanței rolului pe care eticile feministe îl au în cadrul disciplinei etică, cât și prin evidențierea paletei largi de probleme de natură etică pe care le ridică gândirea feministă. De asemenea, prezența din ce în ce mai mare a temelor eticii aplicate în discursul etic și filosofic contemporan, reprezintă un alt punct al justificării alegerii autoarei clujene.

Volumul este structurat în două părți principale. În prima parte autoarea face o sinoptică a domeniului eticii aplicate, creând astfel cadrul necesar abordării temei specific feministe din partea a doua, și anume etica grijii și etica avortului.

După o scurtă introducere în tema generală a eticii aplicate și după o analiză a diferitelor probleme și concepții care apar la nivel terminologic (facem referire aici la discuțiile privind utilizarea termenului „aplicată” sau a alternativelor: „profesională”, „problematică”, etc.), autoarea ia în discuție posibilele domenii și clasificări din etica aplicată, precum și alte aspecte esențiale contactului cu sfera eticii aplicate, cum ar fi relația dintre teorie și practică în cadrul eticii aplicate sau relația acesteia cu filosofia.

Mihaela Frunză abordează două puncte importante care dau până la urmă tonul întregului său demers, creând cadrul în care va fi realizată analiza raportului dintre feminism și eticile aplicate. Este vorba despre analiza a două teze care își pun puternic amprenta atât asupra eticii aplicate, cât și asupra eticii feministe: pe de o parte, teza relativismului postmodern și, pe de altă parte, cea a universalității valorilor etice. Această permanentă pendulare constituie structura pe care se construiește întregul demers al volumului, chiar dacă în unele capitole apare sub o formă diferită, de exemplu, a cuplului grijă – dreptate.

Diferite abordări postmoderne ale eticii sunt amintite și dezbătute de către Mihaela Frunză. Este dezvăluit astfel background-ul filosofic al autoarei, care investighează pendulările între menținerea eticii pe un fundament transcendențial și evaluările postmoderne pozitive care, deși deconstruiesc pretențiile de universalitate

ale eticii, o regândesc, „apropiind-o mai mult de posibilitățile și aspirațiile ființei umane” (Foucault, Lyotard, Levinas). Sunt analizate de asemenea și variantele unei “etici minimale” propuse de trei reprezentanți contemporani ai eticii postmoderne: Gilles Lipovetsky, Zygmund Bauman și Gianni Vattimo.

În contrapondere la relativismul postmodern, autoarea ia în discuție teza universalității standardelor și valorilor etice, cu referire la problemele puse de gândirea feministă. Sunt menționate două forme ale universalismului valorilor morale: una tare, care conferă incontestabilitate valorilor și una slabă, care propune un minimum de valori indispensabile sistemului moral. Universalitatea valorilor este rediscutată în încercarea de a evalua concepțiile unor autori vis-a-vis de relația cu diversitatea, fiind apropiată la nivel conceptual de alți termeni, cum ar fi inteligibilitatea sau drepturile omului, apropiere ce conturează un sens slab al universalității.

Analiza diferitelor poziții referitoare la etica postmodernă și la universalitate este realizată de către Mihaela Frunză în vederea formulării unei teze care este paradoxală la prima vedere: „teoria feministă nu poate să nu fie în același timp, (chiar dacă nu sub același raport, pentru a nu contrazice principiile logice), postmodernă și universalistă. Postmodernă pentru că întreg contextul cultural postmodern a permis și chiar a facilitat apariția și consolidarea teoriilor feministe. Universalistă pentru că adresabilitatea căutată, chiar dacă ipotetică a acestor teorii, vizează o categorie universală – toate femeile sau femeile în general. (...) această dublă afiliere reprezintă un pariu dificil de susținut permanent.”

Această alăturare dificilă – postmodern/universalist – este prezentă pe întregul parcurs al cărții, creând cadrul analizei propuse de autoarea clujeană.

Prima parte a volumului se încheie cu o prezentare a clasificărilor, problemelor și conceptelor cheie ale eticilor feministe, făcându-se astfel trecerea către partea a doua, care tratează două dintre principalele domenii ale eticii feministe: etica grijii și etica avortului.

Etica grijii, ne spune Mihaela Frunză constituie probabil cel mai important și mai original capitol al eticii feministe. Pornind de la Carol Gilligan, autoarea care a avut rolul cel mai important în formularea unei abordări feministe a eticii grijii, Mihaela Frunză demonstrează înrudirea pe plan conceptual și filosofic a eticii grijii cu etica aplicată. Cunoscuta lucrare *In a Different Voice* formulează teoria grijii ca fiind un domeniu feminin distinct, în contrapondere cu teoria masculină a dreptății, iar această polaritatea, grijă-dreptate, se regăsește în întreaga analiză propusă de Mihaela Frunză.

Autoarea consideră că evoluția conceptului filosofic de grijă este puternic influențată de două caracteristici esențiale ale acestuia. Prima caracteristică este dualitatea sa, faptul că poate să fie atât un termen negativ, fiind în acest caz o povară sau o problemă, cât și unul pozitiv, semnificând atenție, simpatie, solitudine. A doua caracteristică se referă la centralitatea conceptului de grijă pentru ființa umană. În analiza conceptului filosofic de grijă, Mihaela Frunză face apel la mai mulți autori: de la Michel Foucault, cu tema „grijii de sine”, la Soren Kierkegaard și la Martin Heidegger. Referindu-se la Heidegger, autoarea amintește mai multe încercă-

ri, pe care însă le plasează sub semnul rezervei, de a extinde proiectul heideggerian la nivel etic. Foarte interesantă este și analiza teoriei morale kantiene și a demersurilor de reevaluare, de plasare și de utilizare a acesteia în contextul eticii feministe a grijii.

După cum am menționat, sfera conceptului etic de grijă se construiește pe fundalul relației complexe cu teoria dreptății, prezentată într-o manieră exhaustivă în subcapitolul *Etica grijii vs. Etica dreptății: paradigme incompatibile sau teorii complementare?* dar și în analiza relației dintre două curente principale ale feminismului, și anume, etica grijii și etica liberală.

Dincolo de această separare radicală dintre grijă și dreptate, Mihaela Frunză aduce în discuție câteva încercări, mai mult sau mai puțin viabile, de formulare a unui „model integrator”, în tentativa menționată explicit de “a articula o viziune comună a eticii grijii ca etică (aplicată) de factură liberală”. Principalele modele teoretice menționate sunt cele propuse de Margaret Moore, care susține o reciprocitate a celor două valori, Chris Crittenden, care propune încorporarea principiilor și drepturilor universale într-o etică a grijii, reformularea de către Daryl Koehn a eticii grijii ca etică dialogică sau soluția propusă de Joan Tronto, care constă în combinarea eticii liberale a drepturilor cu etica politică a grijii.

Dincolo de punctele slabe ale eticii grijii de orientare feministă (respingerea universalismului, a principiilor, contextualismul) autoarea subliniază rolul pe care etica grijii îl joacă în cadrul eticii aplicate, unde, afirmă ea, amintind pozițiile lui Beachamps și Childress, este mai degrabă o perspectivă decât un capitol distinct al acesteia.

În fața scepticismului vis-a-vis de posibilitatea eticii grijii feministe de a deveni o opțiune majoritară, Mihaela Frunză propune varianta grijii față de celălalt apropiat care „să se manifeste într-un conglomerat de practici bine reglementate”.

Ultimul capitol al volumului are ca subiect etica avortului, un domeniu situat la intersecția dintre etica aplicată, etica reproducerii, etica juridică și etica feministă. Autoarea subliniază caracterul foarte delicat al eticii avortului și ia în discuție principalele concepte și probleme care constituie de fapt punctele de susținere ale dezbaterii. Între acestea, discuția privind persoana fetusului sau a fătului joacă un rol esențial, fiind unul dintre criteriile principale în clasificarea pozițiilor referitoare la avort în: poziții conservatoare (anti-avort sau pro-viață), liberale (pro-avort sau pro-alegere) și intermediare. Mihaela Frunză propune o analiză a fiecărei poziții, arătând complexitatea problemelor și concepțiilor feministe – ne referim aici în special la cele de orientare liberală – și prezentând principalii reprezentanți, manierele de argumentare precum și posibile critici regăsite în literatura de specialitate sau dezvoltate chiar de autoarea volumului.

În contextul larg al discuției pe marginea problemei avortului, sunt abordate și alte aspecte, la fel de delicate și problematice, precum dizabilitățile care pot să afecteze fetusul, selecția sexuală sau medicalizarea sarcinii.

Un punct foarte interesant este și subcapitolul care tratează pozițiile referitoare la avort din fenomenologia feministă care vin ca reacție la curențele viziunii

care se axează pe drepturi, mai precis dualitatea drepturile fetei – drepturile femeii, focusându-se într-o măsură mai mare pe relația unică și specială dintre femeie și fete.

Autoarea consideră că exemplul avortului reprezintă o situație paradigmatică pentru etica aplicată, deoarece aici, poate mai mult decât în cazul celorlalte teme, se resimt pericolele care amenință reflecția etică aplicată în general. Astfel, pe de o parte, tendința generalizării, utilă în cazul discuțiilor filosofice clasice, reprezintă un pericol datorită importanței cazurilor și contextelor particulare în etica aplicată. Pe de altă parte, spune autoarea, ar trebui evitat și „particularismul radical împăciuitor.” Revenind la discuția din capitolele anterioare referitoare la polaritatea universalism relativism, Mihaela Frunză consideră că „este preferabil să căutăm acele insule de universalism acceptate chiar într-o societate postmodernă (de tipul capacităților general umane sau al drepturilor omului, discutate în partea I) care să ofere fundamentele minimale ale unui dialog sau chiar ale unei controversă.”

Pe lângă importanța și actualitatea temei abordate de Mihaela Frunză în volumul *Tematizări în eticile aplicate – perspective feministe* -, pe care nici nu mai este necesar să le subliniem, considerăm că ceea ce face din această carte o lectură extrem de interesantă și un instrument foarte util celor interesați de tema eticii aplicate sau/și de gândirea feminista este analiza realizată de Mihaela Frunză. Vocea moderată și imparțială a autoarei ne prezintă varietatea de nuanțe și poziții care caracterizează domenii de a căror noutate și complexitate devenim conștienți pe parcursul lecturii.

Biblioteca lui Hitler, cărțile care i-au format personalitatea

de Timothy W. Ryback, Traducere din limba engleză de Andreea Bratu,

Editura Litera internațional, București, 2010, 250 p.

– Recenzie –

Adrian GRĂNESCU

Biblioteca Județeană „Octavian Goga”, Cluj,

Uniunea Scriitorilor din România

E-mail: *adrian.granescu@bjc.ro*

Dacă vă amintiți, cei care ați privit știrile la televizor, după cucerirea Irakului și ocuparea Bagdadului, au apărut fotografii, sau reportaje filmate despre case sau chiar muzee jefuite de „furia poporului”. Am văzut atunci fotografii de familie răvășite, cărți, aruncate pe stradă, ale fostului ministru de externe, Tariq Aziz... Câte* case n-au fost astfel jefuite de-a lungul timpului, câte biblioteci n-au căzut pradă actelor de vandalism aproape oriunde în lume. Tineri uteciști, din România anului 1948, au distrus biblioteca de zeci de mii de exemplare a lui Istrate

---

* Editorii respectă opțiunea ortografică a autorului cu privire la utilizarea lui „î” și nu „â”.

Micescu, alți tovarăși de-ai lor pe cea a Brătienilor... Și lista poate continua mai departe (cu exemple de la noi sau de aiurea)... Cândva poate vom da de urmele acestor cărți pierdute... Ele ar putea inspira multe lucrări ca și cea despre care vrem să vorbim în continuare...

Nu se întâmplă chiar în fiecare zi să descoperi o carte a cărei lectură (prin subiectul pe care-l tratează) să-ți facă plăcere, să te „cucerească”, paralizându-ți voința sau orice altă pornire spre altceva, să simți nevoia de-a sublinia idei, să-ți întrerupi cititul pentru a consulta un dicționar, sau o altă carte (pomenită în acele pagini), să dai fuga prin memorie sau să „plutești” pe „aripi de vis”... Iarăși să revii cu frenezie asupra rîndurilor... Lectura aceasta este solicitantă dar plăcută, întrerupere ei fortuită este dureroasă, enervantă, întoarcerea, dorită, și plăcută... O astfel de carte a fost, pentru mine, **Biblioteca lui Hitler, cărțile care i-au format personalitatea**, de Timothy W. Ryback.¹ Nu mi-am cumpărat-o chiar la prima întâlnire, pe masa unui chioșc de ziare...² Titlul, evident, m-a incitat, m-am gândit dacă este corect, dacă nu este o minciună, „ascunzînd” cu totul altceva... N-am fost totuși sigur și am căutat și pe net... Am descoperit că este o carte „serioasă”, un soi de investigație și nu un roman oarecare (bun sau rău) cu un titlu ce-mi viza profesia... Într-adevăr era vorba despre o bibliotecă reală. N-aveam nevoie de ficțiune... Iar dedicația autorului acesta spunea foarte clar: „Mamei mele care mi-a insuflat dragostea pentru **cărți** (s.n. A.G.),³ și în memoria tatălui meu” (p.7).

Cartea aceasta este un studiu (aproape) **sine ira et studio** a ceea ce-a fost (cîndva) și a ceea ce a mai rămas din biblioteca lui Hitler, căzută și ea pradă jafurilor... Marele dictator chiar iubea cărțile, ne-o spune autorul încă de la începutul lucrării sale. Este, totuși, ironic, sau cinic intitulîndu-și prefața (din care am aflat cele de mai sus): **Omul care ardea cărți**. Singura aluzie la faptul că tovarășii săi de ideologie au ars cărți se află în prima frază a prefeței (de fapt, a cărții): „Desigur [Hitler], a fost cunoscut mai degrabă ca un om care a ars cărți decît ca unul care le-a colecționat, și totuși, la vîrsta de cînzeci și șase de ani, cînd a murit, deținea în jur de șaisprezece mii de volume. Era, din toate punctele de vedere, o colecție impresionantă: ediții princeps ale operelor unor filosofi, istorici, poeți, dramaturgi și romancieri” (p. 11).

---

¹ Ediția românească, din păcate, nu ne prezintă autorul. Încercăm să suplinim această lipsă căutînd și „altundeva”... Conform *Wikipedia*, el este specialist în Holocaust și a mai publicat următoarele cărți: *Rock Around the Bloc: History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union*, *The Last Survivor: Living in a Town Called Dachau*, *The Last Survivor: Legacies of Dachau*.

² Cartea a apărut cu un preț „de excepție” însoțind publicația *Săptămîna Financiară*, o nouă modă, sosită și în România, un *trend* de promovare a cărții (și, poate, a lecturii)... De cîțiva ani multe cărți (literatură beletristică, artă, științe, literatură pentru copii sau bibliografie școlară) apar la prețuri foarte convenabile la chioșcurile de ziare.

³ Acolo unde, în textele citate ale cărții, am descoperit idei interesante sau explicații ce consideram că trebuie subliniate, scoase în evidență am făcut-o, boldînd și notînd: s.n. A. G. (adică sublinierea noastră Adrian Grănescu).

Următoarea propoziție ne spune că pentru proprietar: „biblioteca era un adevărat **izvor pierian**”¹ acea sursă metaforică de cunoștințe. S-a inspirat de acolo, potolindu-și îndoielele intelectuale și hrănindu-și ambițiile fanatiche. Citea cu febrilitate, cel puțin o carte pe noapte, sau chiar mai mult, după cum pretindea. „Cel care oferă trebuie să și ia, iar eu iau ce-mi trebuie din cărți”, spunea odată” (p.11). Adesea pe parcursul cărții vom mai găsi referințe la felul cum Hitler citea, la „viteza” sa de lectură, la ce înțelegea acesta prin lectură etc., ca de exemplu: „Cunosc oameni care „citesc” la nesfârșit, carte după carte, slovă cu slovă, și pe care totuși nu i-aș numi „citiți”. E adevărat, au un bagaj mare de „cunoștințe”, dar mintea lor nu e capabilă să organizeze și să înregistreze materialul pe care l-au acumulat. Le lipsește arta de a deosebi într-o carte lucrurile necesare de cele fără de valoare, de a le reține pe primele pentru totdeauna și, dacă se poate, de a nici nu le vedea pe celelalte.” (p. 8) Mult mai spre mijlocul acestei cărți se mai face o referire legată de „cititorul pasionat”: „Hitler citea în fiecare noapte, un obicei care pare să dateze din primii ani petrecuți la Linz și Viena, unde August Kubizek i-a observat puternica pasiune pentru cărți. „Cărți, mereu mai multe cărți ! Nu mi-l amintesc pe Adolf fără cărți”, spunea Kubizek. „Cărțile erau universul lui” Un alt vechi tovarăș de-al lui Hitler, Rudolf Häusler, care a locuit împreună cu el la Viena și mai târziu la München, și-l amintește pe colegul său de cameră citind volume groase, pînă la două sau trei dimineața. După cum spunea Kubizek, această pasiune pentru lectură nu avea nici o legătură cu timpul liber sau cu plăcerea lecturii. Era „o treabă extrem de serioasă”. (p. 122)

Mai departe aflăm de la autorul T. W. Ryback că printre cărți se aflau: *Robinson Crusoe*, *Coliba unchiului Tom*, *Călătoriile lui Gulliver*, *Don Quijote* pentru că spunea el „Fiecare în parte reprezintă în sine o idee măreață”;² mai posedea operele complete ale lui Shakespeare (ediție germană în traducerea lui Georg Müller), set legat în piele marocană lucrată manual. Aflăm că ținea pe Shakespeare în biroul său din cabana sa din sudul Germaniei alături de o ediție – tot în legătură de piele – a lui Karl May. Mai deținea traducerea în germană a unei cărți antisemite: Henry Ford, *Evreul internațional: problema principală a omenirii*, o broșură despre gazele otrăvitoare (printre care și Zyklon B), Wilhelm Busch, Max și Moritz.

---

¹ Nu căutați acest cuvînt în dicționarele românești care există la îndemînă (explicative, enciclopedice etc.) că nu-l veți găsi... Cuvîntul aparține mitologiei grecești și desemnează un izvor din Olimp de unde cine va bea se va umple, miraculos, de cunoștințe. Cu alte cuvinte cunoștințele, în întregime, pot fi astfel obținute (prin lectura cărților propriei biblioteci)... De asemenea explicațiile în dicționarele englezești sau pe net trimit și la poetul Alexander Pope care în *Eseu despre critică*, spune în versuri: „Puțină-nvățătură nu prea face bine; / Sorbiți adînc ori evitați **pieriana** profunzime; / O dușcă mică mintea ne-aburește, / Pe cînd o puțină întreagă pe dată ne trezește.”, text preluat și ca motto la începutul cărții (p.8).

² Un alt citat din Hitler printre multe altele. Cartea are un sistem de note, cel puțin, neobișnuit. Nu există nici un număr/indice de trimitere. La sfîrșitul cărții, în schimb, în capitolul intitulat *Note*, există explicații suficiente de cuprinzătoare indicîndu-se (în sens invers) pagina unde ele vor să întregească. Există, totuși, din abundență și situații unde notele lipsesc...

Enumerarea se întrerupe pentru a ne fi prezentat Walter Benjamin, eroul pozitiv al cărții, raza optimistă (paradoxal) a lecturii, personalitatea sa, (iarăși vom da fuga la enciclopedie) în gura căruia se pun foarte multe aprecieri, maxime, afirmații legate de bibliotecă, colecție de cărți, cărți, în general.¹ Iată, câteva desprinse, transcrise de mine:

- „*W.B. a spus odată că poți afla multe despre un om după cărțile pe care le are – care îi sînt gusturile, interesele obiceiurile*” (p.13).

- „*Cărțile pe care le păstrăm și cele la care renunțăm, cele pe care le citim, precum și cele pe care le respingem, toate spun cîte ceva despre cine sîntem.*” (p.13).

- *W.B. era fascinat de calitățile fizice ale cărților, de rezistența lor, de proveniența lor. Un colecționar pasionat, poate „citi” o carte tot așa cum un specialist în fizionomie poate descifra esența caracterului unei persoane cu ajutorul trăsăturilor fizice. „Datele, numele de locuri, formatele, posesorii anteriori, felul în care a fost legată cartea, și alte lucruri asemănătoare, toate aceste detalii trebuie să-i spună ceva – nu ca niște date seci, izolate, ci ca un tot armonios*” (p.13).

- „*[poți] judeca o carte după coperta ei, tot așa cum îl [poți] judeca pe colecționar după colecția sa*” (p.13).

- „*doar după ce moare, un colecționar poate fi înțeles cu adevărat*” (p.13).

- „*cînd colecționarul și-a pus în raft ultima carte și a murit, cînd bibliotecii i se dă voie să se exprime, fără ca proprietarul să distragă atenția sau să tulbure mintea privitorului, volumele individuale pot da în vileag cunoștințele „păstrate” despre stăpînul lor, prin modul în care acesta își revendica posesia, printr-un nume mîzgălit pe coperta interioară sau printr-un ex-libris ce acoperă întreaga pagină, prin colțurile îndoite și paginile pătate sau cu foi netăiate și necitite.*” (p.14).

- „*bibliotecile personale să servească drept martori permanenți și credibili ai caracterului colecționarului lor, ideea care l-a condus la următoarea presupunție: colecționăm cărți avînd convingerea că le păstrăm, cînd de fapt cărțile sînt cele care își păstrează colecționarul. „Nu ele prind viață în el, ci el trăiește prin ele.”*” (p.14).

Apoi autorul reia periplusul printre cărțile lui Hitler. Aflăm că au mai rămas o mie două sute de cărți (deci să recapitulăm, au fost (inițial) 16.000 volume și au mai rămas 1.200, despre „restul” de 14.800 nu mai știm nimic...)² lucrări care umpleau rafturile celor trei biblioteci... Nu știi dacă mai e nevoie să repetăm sau să subliniem: ne aflăm în fața a ceea ce a mai rămas din biblioteca unei „personalități importante a istoriei” (din nefericire, negative). Ea nu este biblioteca vreunui om de

¹ Le vom repeta și noi, transcriindu-le cu litere boldate, spre a ieși în evidență, peste tot în acest text. Ne bucurăm căci aflăm foarte multe lucruri „interesante” și putem astfel să „perpetuăm” memoria și, mai ales, experiența acestui mare și inegalabil iubitor de cărți...

² Cantitatea de 1.200 de cărți „rămase” din 16.000 înseamnă 7,5 % din întreaga bibliotecă... Ne întrebăm, firesc zicem noi, dacă 7,5 % „alese” mai mult sau mai puțin aleatoriu, prin hazard, reprezintă corect conținutul bibliotecii. Oare, sînt ele un „eșantion” reprezentativ ? Chiar și dacă nu, studiul, cartea aceasta rămîne, cu toate acestea, foarte interesantă și lectura ei extrem de profitabilă...

cultură sau a vreunui scriitor. Ca și în cazul acestora ele l-au influențat și pe protagonistul nostru. De aceea credem că ar trebui să le cunoaștem.

În sfârșit autorul a cercetat, filă cu filă, cărțile rămase. „Citindu-le, am descoperit un om care, recunoscut fiind pentru faptul că nu asculta pe nimeni și a cărui conversație era o tiradă nedomolită, un nesfârșit monolog, putea totuși să se oprească asupra unui text, pentru a sublinia cuvinte și expresii, pentru a marca paragrafe întregi, pentru a putea pune un semn de exclamare în dreptul unui fragment, un semn de întrebare în dreptul altuia, și o serie de linii paralele pe marginea unui anumit pasaj, pentru a-l scoate în evidență. Ca urmele pașilor pe nisip, aceste semne ne dau posibilitatea de a descoperi traseul călătoriei, dar nu neapărat țința ei, locul unde atenția a fost captată și a poposit mai mult, unde s-a precipitat înainte și unde s-a sfârșit.”(p.15)

O altă pertinentă observație: „biblioteca lui Hitler își are partea sa de material „excedent”; cel puțin două treimi din colecție reprezintă cărți pe care nu numai că nu le-a citit, dar nici nu le-a văzut vreodată. Există însă și zeci de volume mult mai personale, pe care Hitler le-a studiat și adnotat.”(p.16). Apoi sîntem anunțați: „am selectat acele volume rămase care au avut pentru Hitler fie o valoare sentimentală, fie una intelectuală, acelea care i-au fost alături în clipele de liniște și care l-au ajutat să-și clădească discursurile și acțiunile publice.”(p.17). Și mai adaugă: „Am încercat să aleg cu discernămint cărțile lui Hitler selectîndu-le doar pe acelea pentru care există dovezi clare că i-au aparținut. Am fost la fel de precaut în cazul adnotărilor, căci „dreptul de autor” asupra notițelor în creion nu poate fi determinat întotdeauna cu exactitate.” (p.17)

Autorul reia, spre bucuria și satisfacția noastră, citarea lui Walter Benjamin:

- colecționarul reține investiția emoțională dar și financiară pe care o face cu anumite volume (p.17).

- altundeva el spune privitor la cărțile care stîrnesc amintiri: „Amintiri despre camerele în care aceste cărți fuseseră găzduite, despre vizuina mea de student din München, despre camera mea din Berna, despre singurătatea de la Iseltwald, pe malul lacului Beienz, și, în sfârșit, despre odaia copilăriei mele, locul în care au stat doar patru sau cinci din aceste cîteva mii de volume.” (p.18).

Capitolul se sfîrșește cu următoarele cuvinte: „Hitler nu a lăsat un astfel de text despre propria colecție, și nici o însemnare despre cum a ajuns în posesia lui vreunul din volume sau despre încărcătura lui afectivă, însă numeroasele însemnări, adnotări și alte detalii similare oferă o imagine despre valoarea personală și sentimentală pe care anumite cărți au avut-o în viața lui. Ceea ce urmează [în capitolele următoare] sunt poveștile pe care acestea le spun.”(p.18).

Una dintre cele mai vechi achiziții (păstrate) – intrăm de acum în conținutul capitolului următor, *Lecturile de front, 1915* - este cartea lui Max Osborn, *Berlin*, „o istorie a arhitecturii berlineze”, „un volum extrem de subțire, ce poate fi la fel de ușor introdus în buzunarul unui pardesiu sau în bagajul de mîină al unui turist pasionat de cultură”; „la un anumit moment, Hitler a revenit la confortul relativ al postului său [...] a deschis cartea cu coperti tari și și-a marcat intrarea în posesia

volumului cu un scris timid, cu care și-a mîzgălit numele, locul și data, în colțul din dreapta sus al copertii interioare, pe o suprafată nu mai mare decît cea a unui mic timbru poștal.”(p.24-25). Glosările pe marginea acestei cărți continuă: „faptul că un caporal de pe linia frontului plătea patru mărci pentru o carte despre comorile culturale ale Berlinului, cînd țigările, șnapsul și femeile erau mai la îndemînă, oferind distracții mai rapide și mai concrete, poate fi privit ca un act de transcendență estetică [...] în cazul lui Hitler, o posibilă dovadă a aspirațiilor sale statornice spre o carieră artistică...”(p.30). Dar nu este singurul: „Hitler nu a fost singurul soldat care a mărșăluit spre front cu ambiții artistice. Efectivul [unității din care făcea parte Hitler] includea pictori profesioniști care au petrecut o mare parte a războiului înregistrînd viața de zi cu zi și ororile de pe front...”(p.31) Autorul ne asigură, mai departe, că lucrarea „păstrează și cîteva dintre cele mai timpurii urme ale obsesiei de o viață a lui Hitler privind capitala germană și șovinismul militant prusac pe care le avea în comun cu Max Osborn.”(p.33) De ce a cumpărat (totuși) cartea? „Este evident că Hitler a cumpărat cartea lui Osborn în scop turistic, lucru sugerat și de prezența unui alt volum din seria *Seemann*, un ghid al orașului Bruxelles, pe care l-am găsit printre cărțile rămase de la el. La fel ca și *Berlin, Bruxelles* este legat într-o copertă măslinie, cu titlul stacojiu scris în relief; la fel ca pe volumul lui Osborn, numele Hitler este mîzgălit în colțul din dreapta sus al copertii interioare.”(p. 35-36). Povestea (cercetarea autorului) continuă: „Deși Hitler nu menționează nici locul, nici data cînd a cumpărat cartea putem presupune că o avea deja în prima săptămînă din iulie 1916, cînd [...] a profitat de o permisie de o săptămînă pentru a vizita orașul Bruxelles [...]. Trei luni mai tîrziu Hitler a avut neașteptata ocazie de a vizita Berlinul.”(p.36). Cărțile nu-l vor mai păsăsi: „La începutul anilor 1920, *Berlin* s-a alăturat unui număr tot mai mare de cărți într-o bibliotecă de lemn,¹ mai întîi în apartamentul său din strada Thiersch nr. 41, apoi după august 1929, în locuința sa mult mai elegantă de la etajul al treilea dintr-o clădire aflată în piața Prinzregent din München. [...] acest volum a supraviețuit arderilor de cărți din mai 1933 – ca evreu Osborn s-a aflat pe lista autorilor interziși [...] – și bombardamentelor ulterioare ale Aliaților, din anii 1940. [...] *Berlin* a fost împachetată [...] împreună cu alte trei mii de cărți ce i-ai aparținut [...] toate fiind transferate într-o mină de sare de lîngă Brechtesgaden [...] Cîțiva ani mai tîrziu cartea o fost inclusă în colecția de cărți rare a Bibliotecii Congresului [...]. În vara lui 2001, cînd am deschis cartea lui Osborn, *Berlin*, în atmosfera calmă a sălii de lectură cu cărți rare, [...] am descoperit, ascuns, în pliul paginilor 160 și 161, un ciudat fir de

---

¹ În acest loc dar și în altele, autorul descrie și mobilierul destinat să adăpostească lucrările conducătorului german, altădată chiar și încăperile destinate acestui scop. Fondurile speciale de cărți, fondurile de autor fiind păstrate în biblioteci, în spații și condiții specifice sînt luate (extrase) din propriul mobilier, este bine că ni se sugerează cum și unde erau așezate în locuința proprietarului lor, acest lucru fiind uitat de cele mai multe ori. Pentru cine studiază personalitatea proprietarului (de cele mai multe ori un om de cultură) lucrul nu este tocmai lipsit de importanță... Bibliotecile (fondurile) caselor memoriale, spre exemplu, sînt păstrate în propriul mobilier.

păr negru ce pare a fi din o mustață. O extensie a prezumției lui Benjamin – în sens literar, **colecționarul este păstrat între filele cărților sale.**”(p.39).

Interesul profesional al bibliotecarului pentru citirea acestei cărți este sporit. S-a vorbit pînă aici despre începutul colecției, despre originea cărților, despre autograful proprietarului, despre periplul cărților, despre mobilier etc. Prezentînd alte cărți, apar în capitolul *Meseria de mentor*, și primele autografe-dedicație: „Volumul *Peer Gynt* care i-a aparținut lui Hitler, o a doua ediție, publicată de Hoheneichen Verlag în 1917, este de fapt cadavrul unei cărți. Cartonul copertii este deformat, adîncit la mijloc și curbat în sus. Pînza de in ieftină, banală care o acoperă s-a decolorat inegal. Zona de un verde murdar din centru se transformă spre margini într-un maro insipid, ca o pajiște pîrjolită spre sfîrșitul verii. O fișie de hîrtie de un verde aprins a fost lipită fără gust de-a lungul cotorului, și mai are încă urme din titlu scris cu litere aurii: se mai văd părțile de sus ale literelor G. și T. Literele colțuroase ale fontului Fraktur îți zgîrie retina. Volumul se deschide cu ușurință, dînd la iveală dedicația personală a lui Dietrich Eckart către Adolf Hitler, scrisă cu o caligrafie prețioasă, cursivă, ce se revarsă pe toată pagina [...].(p.40). Pe Hitler îl lega o lungă prietenie de Eckart, tot așa cum, de asemenea, îi plăcea teatrul lui Henrik Ibsen. Cine l-a citit pe Ibsen, cine a citit despre Ibsen va găsi, cu acest prilej, cîteva idei interesante. Printre altele aflăm – ceea ce n-am desoperit pînă acum în nici o bibliografie în limba română – că **numele Solveig înseamnă „calea sufletului”**. Informație extrem de importantă, interesantă pentru orice iubitor de cultură, știindu-se că Solveig este unul dintre cele mai frumoase și strălucitoare personaje ibseniene și că nu întîmplător acesta l-a inspirat pe compozitorul E. Grieg care a compus cîntecul dedicat personajului feminin. O „echivalentă” muzicală a unei realizări literare. Ca și Peer Gynt, în tinerețe, Hitler a fost stăpînit de un dor de ducă datorat lecturilor din James Fenimore Cooper, Daniel Defoe, Karl May etc. Pagini mai departe autorul se oprește pentru a-l prezenta, iarăși, pe cititorul pasionat, colecționarul de cărți: „În ciuda lipsurilor sale în educație Hitler era un cititor vorace [adolescent cotrobăia prin biblioteca tatălui său, era obsedat de anumiți autori] [...] Hermann Esser își amintește că prima piesă de mobilier adusă pentru apartamentul lui Hitler din strada Tiersch a fost o bibliotecă din lemn, pe care acesta a umplut-o rapid cu cărți primite de la prieteni și cumpărate de la anticariatele din apropierea râului Isar. Cînd prima bibliotecă s-a umplut, a cumpărat încă una, care a devenit la rîndul ei neîncăpătoare.”(p. 56-57). Sînt date cîteva liste de cărți. Există fotografiile cu Hitler citind sau stînd în fața uneia dintre bibliotecile sale (a corpului de mobilier ce păstra cărțile). Temperînd autorul spune: „Deși amintirile lui Krohn despre Hitler, ca și cele ale lui Kubizek, Esser și Hanfstaengl, conțin afirmații care pot fi puse la îndoială, avem dovezi empirice care susțin mărturiile lor cu privire la interesele de bibliofil ale lui Hitler.”(p.57).

Chiar dacă 7,5% din biblioteca „salvată”, „găzduită” acum de Biblioteca Congresului, este puțin, totuși, după părerea noastră, cantitatea este reprezentativă... Apar și alte situații în noul capitol început, **Trilogia lui Hitler**, ca de exemplu: „Printre cele 1.200 de volume [adică 7,5% din totalul de 16.000] rămase de la Hitler, care se află azi în Biblioteca Congresului, există vreo douăsprăzece exemplare ale celor două legendare volume bestseller din *Mein Kampf*.”(p.64).

Apoi sîntem invitați la o nouă înfîlnire cu Walter Benjamin: „Dintre toate metodele de a colecționa cărți, **„să le scrii singur este modalitatea cea mai demnă de laudă”**, observa W. Benjamin, amintind de directorul Wutz, un personaj îndrăgit dintr-un popular roman din secolul al XVIII-lea, care este atît de prost plătit și are resurse financiare atît de limitate încît nu-și poate permite să cumpere cărți; în consecință, el merge la negustorii de cărți, unde își notează titluri interesante, apoi se întoarce acasă și scrie propriile cărți, pornind de la titlurile plagiate.[...] Totuși majoritatea autorilor reali se simt obligați să scrie cărți dintr-o sărăcie mai degrabă existențială decît materială. **„Scriitorii sînt de fapt oameni care scriu cărți nu pentru că sînt săraci, ci pentru că sînt nemulțumiți de cărțile pe care ar putea să le cumpere, dar care nu le plac”**, spune el cu un amuzament care contrazice profunzimea acestei remarci pasagere: cei mai mulți scriitori se simt obligați să trimită cuvintele în lume pentru a exprima idei sau înfîmplări care încă nu au căpătat o formă sau care, consideră ei, nu au fost bine exprimate sau, măcar, par a necesita sau ar merita să fie repetate în propria lor limbă. În cazul lui Adolf Hitler, motivul inițial a fost răzbunarea.”(p.65). Autorul se oprește asupra influenței lecturii unor cărți asupra conducătorului, printre care: **Tipologia rasială a poporului german** de Hans F. K. Günther și faimoasa *Feuer und Blut (Foc și sînge)* a lui Ernst Jünger, încă mult comentată ba chiar controversată de unii critici. Urmează un alt capitol, *O biblie americană*, un alt nume – în viziunea autorului nostru – pentru cartea lui Madison Grant, *Trecerea mării rase*, una din „cărțile care s-au păstrat în biblioteca lui Hitler [care] au avut un impact mai evident sau mai ușor de evaluat asupra gîndirii și, în cele din urmă, asupra acțiunilor sale” (p. 90). Este acesta un capitol important pentru cei interesați de ideologia și rasimul hitlerismului. Titlul capitolului nu este înfîmplător sau special construit ci a fost inspirat dintr-o scrisoare de mulțumire a lui Hitler către autorul Grant în care primul numea această carte „Biblia” sa (p. 105). De reținut faptul că, de cele mai multe ori, un colecționar, în acest caz Hitler, poartă corespondență cu autorii cărților din colecția sa.

Următorul capitol, *Filozoful ratat*, ne readuce la Walter Benjamin, care „în eseul său despre colecționarul de cărți sugerează că **majoritatea bibliofililor au citit în cel mai bun caz 10% din colecția lor**, susținînd că această estimare este în deplină cunoștință de cauză.¹ „Este de ajuns să cităm răspunsul dat de Anatole

---

¹ Nu-mi aduc aminte să se fi vorbit așa despre cărțile din biblioteci reprezentînd un anumit fond „respectabil” (fondul Ionescu, fondul Popescu etc.; am folosit aceste nume spre a „generaliza” evitînd să fiu foarte „concret”) de obicei custodele, cercetătorul, cînd scrie un studiu, „sare”, voit, peste aceste amănunte, în fond, obligatoriu de luat în seamă... Nu este jignită cum s-ar putea crede, în nici un caz, memoria proprietarului... E drept fondul personal dintr-o bibliotecă constituie o „mîndrie” pentru aceasta deci, nu i se aduce (îndeobște) nici o incriminare, nici o „întinare”. În realitate, orice bibliotecar, luînd în „mînă” o carte își dă seama dacă a fost citită, frunzărită sau nu... Chiar și astăzi cînd cărțile sînt livrate cu paginile gata tăiate... Și cîte cărți neatînse de stăpînul lor nu ne-a fost dat să vedem primind donații, cercetîndu-le, descriindu-le, clasificîndu-le. Iată că și noi, nu numai, de exemplu, medicii sau juriștii, avem secrete profesionale pe care le ținem ascunse cu strășnicie.

France unui filistin care i-a admirat biblioteca, încheind cu întrebarea standard: „Ați citit toate aceste cărți, *Monsieur France*?” Benjamin povestește că marele om de litere francez, laureat al Premiului Nobel, a răspuns cu iscusință: „Nici măcar o zecime dintre ele. Bănuiesc că nu vă folosiți porțelanurile de Sèvres în fiecare zi?”(p.106).

Mai departe revenim alături de marele Benjamin: „colecționarea cărților este o artă care se maturizează în timp. **„Ani de zile, cel puțin pe parcursul primei treimi a vieții sale, biblioteca mea nu avea mai mult de două sau trei rafturi care se îmbogățeau doar cu câțiva centimetri pe an. Aceasta a fost epoca ei militantă, când nici unei cărți nu îi era permis să se așeze pe raft înainte de a fi citită de mine”**. Pe măsură ce a trecut timpul, Walter Benjamin a ajuns să aprecieze cărțile din alte motive: o copertă deosebit de frumoasă, ilustrații încântătoare, un rar volum de anticariat scos la licitație, amintirea unei frumoase cărți, dintr-o anumită zi, într-o librărie. [apoi, parcă în alt registru...] „Deodată, accentul s-a mutat”, spune el. „Cărțile au căpătat o valoare reală.” Posesia a devenit un scop în sine. Fără această „trufie”, notează Benjamin, el nu ar fi ajuns niciodată să aibă atâtea cărți încât să facă cinste termenului de ***biblioteca***.”(p.106). Citatul este motivat pentru că similar s-a petrecut și cu Hitler: „biblioteca lui a crescut treptat, ocupând întâi un corp, apoi altul, umplându-se treptat până la refuz [...] colecția sa era printre puținele lucruri importante pe care le menționase în **declarația fiscală** (s.n. A.G.). În inventarul sărac ce cuprindea biroul și un scaun, sînt incluse „două corpuri de bibliotecă, pline cu cărți”. (p.106-107) Apropo de fisc apar informații importante (total irelevante pentru fiscul românesc sau pentru cei ce-l dirijează cu toate că n-ar fi rău să se inspire din acestea pentru viitoarele lor legi): „...colecția lui Hitler a crescut foarte mult [...] registrul fiscal demonstrează profundul interes bibliofil al lui Hitler. După costurile de personal și călătoriile în scop politic, cea mai mare **deducere de impozit** (s.n. A.G.) a lui Hitler a fost pentru cărți” (p.107). Mai mult, după câțiva ani își va **asigura** (un lucru foarte normal într-o țară serioasă) aceste bunuri. Ca și în citatul din W. Benjamin: „După ianuarie 1933, fluxul constant de cărți intrate în biblioteca lui Hitler s-a transformat în **torent** (s.n. A.G.). Cel mai important „torent” îl constituie cărțile lui Julius Friedrich Lehmann, circa cinczeci de volume: „un individ care se poate lăuda cu o dublă influență: a contribuit cel mai generos la lărgirea colecției bibliotecii particulare a lui Hitler, și a fost arhitectul public al pseudoștiinței naziste a rasismului biologic”(p.117). Nu ne vom opri să le redescrim (după descrierea lui T.W. Ryback) dar vom descoperi fina ironie a sa: „Răsfoind aceste volume bine legate și bogate în ilustrații, multe dintre ele tipărite pe hîrtie de calitate superioară, care și-a menținut suplețea și luminozitatea, am calculat că procentul lui Benjamin de 10% cărți citite dintr-o colecție personală s-a dublat în cazul lui Hitler, prin cărțile lui Lehmann. Mai multe dintre volume erau foarte uzate, cu pagini îndoite și cotoare greu încercate, astfel că se deschideau ușor [...] unul dintre volume [...] avea mai mult de o sută de pagini cu adnotări în creion: sublinieri, linii verticale și, din cînd în cînd, cîte un semn de întrebare.”(p.119) Exact așa cum facem mulți dintre noi cu propriile cărți progresînd în lectură. Sau așa cum fac mulți cititori (utilizatori) distrugîndu-ne cărțile bibliotecii la care ne desfășurăm activitatea.

Ajungem la capitolul intitulat *Lecturile de front, 1940*, unde întreaga bibliotecă este evaluată, „reconstituită” din diferite „informații”: „În studiul asupra bibliotecii personale a lui Hitler, F. Oechsner a menționat că aproape jumătate din colecția liderului nazist, „vreo 7.000 de volume”, era dedicată chestiunilor militare. Potrivit celor spuse de Oechsner, Hitler avea cărți despre „campaniile lui Napoleon, regii prusaci, viețile potentatilor germani și prusaci care au avut vreodată un rol militar; și cărți despre mai toate campaniile militare cunoscute în istoria consemnată a omenirii” [...] campaniile lui Napoleon „sînt adnotate abundant cu scrisul lui” și că o colecție de „400 de cărți, pamflete și monografii despre armata Statelor Unite” primite de Hitler de la generalul Werner von Blomberg pare să fi fost și ea studiată. Oechsner menționează mai ales cartea lui Theodore Roosevelt care descrie Războiul Hispano-American [...] [concluzia:] „...nu există nici măcar un singur domeniu al cunoștințelor militare, vechi sau moderne, care să nu fie analizat în aceste 7.000 de volume, și este evident că Hitler le-a citit pe multe dintre ele **din scoață în scoarță**” (s.n. A. G.)” (p.162). Un martor, Hermann Esser ne spune că „Hitler a cheltuit mai mulți bani decît înainte [de a fi închis la Landsberg] pe cărți de istorie militară... [...] , pentru comparație, avea și edițiile în engleză, franceză și rusă.” (p.163). O altă informație: „Hitler ajunsese să cunoască și scrierile lui Karl May [...] el studiasse povestirile de aventuri ale lui May despre Vestul american, analizînd cu atenție abilitățile tactice și viclenia lui Winetou [...]”. (p. 169).

În capitolul *Miracolul amînat*, ajungem la anul 1945: „Nu vom afla niciodată titlurile cărților pe care le avea Hitler la capul patului în ziua în care s-a sinucis, dar știm care au fost cele optzeci de cărți care se aflau în acea vreme în complexul de buncăre, dintre care unele erau achiziționate recent, de exemplu, un volum din 1943, intitulat *O preistorie a războiului lui Roosevelt*, de Hans Dieckhoff. [există și altele printre care și] o carte de 120 de pagini intitulată *Profețiile lui Nostradamus*, de Carl Loog, publicată în 1921.” (p.197). Scriitorul atent și foarte sensibil (nu cercetătorul), reporterul literar, Timothy W. Ryback încheie: „Nu vom ști niciodată dacă Hitler cunoștea profețiile lui Nostradamus, dar, cu acest volum, biblioteca sa extrapolează chiar și ideea lui Benjamin: **colecționarul nu numai că este păstrat în cărțile sale, dar viața lui este consemnată între paginile lor.**” (p. 198).

O bibliotecă conține și cărți „speciale”, cărți cu destine „speciale”, și în cazul nostru există această situație: „[...] printre ele numărîndu-se un **unic volum** (s.n. A.G.) de Robert Ley, scris în 1935, despre problemele sociologice ale lumii și soluțiile lor. Această carte n-a fost niciodată pusă în circulație. Au fost tipărite 6000 de exemplare, și 5999 au fost distruse, unicul exemplar rămas fiind cel care îi aparține lui Hitler. Motivul: toate cărțile și broșurile despre național-socialism trebuie să treacă printr-o comisie de partid specială înainte de a primi bun de tipar, iar cărțile personalităților naziste trebuie să fie arătate lui Hitler însuși” (p.212).¹ „O altă

---

¹ O situație aproape „trasă la indigo” exista și în România antedecembristă (ca și în alte țări comuniste)... La noi, din prudență, lectura se făcea pentru **bun de cules**, procesul tehnologic ce precede **bunul de tipar**... Au existat la noi și cărți „topite” ulterior cu toate că, inițial, primiseră aprobările necesare... Nu vom da alte explicații și nu vom intra în alte amănunte

carte eliminată care se află în biblioteca lui Hitler este scrisă de Alfred Rosenberg și are ca subiect propusa alianță dintre Biserică și Reichul nazist. Din această carte se mai păstrează astăzi dourăsprăzece exemplare ale tiparului de probă...”(p.212). Tot în același capitol (*Anexa A*) mai este prezentată o „ciudățenie”, o carte mai „specială” o carte despre studiul mâinilor: „inclusiv ale multor personalități de-a lungul veacurilor [...] o mare parte din impresia lui Hitler despre oameni se baza pe analiza mâinilor acestora...[...]... el obișnuia să observe cu mare atenție mâinile interlocutorului său...[...] Hitler devenea rece pe parcurs și uneori încheia discuția brusc și tăios, fără să se fi ajuns prea departe. Doar mai târziu aveau să afle că lui Hitler nu-i plăcuse forma mâinilor lor.”(p.212 – 213).

În postfața ce-i aparține Ryback, sub titlul *Destinele cărților*, revine, ați înțeles, ați ghicit, iarăși la Benjamin: „fiecare volum dintr-o bibliotecă reprezintă un „destin” individual, fiecare avându-și propria poveste, propriul scop predestinat în viața colecționarului, ce constă fie în a distra, fie în a abate atenția, a informa sau a decora, dar, în cele din urmă, avînd și scopul unitar de a depune mărturie după ce colecționarul a fost „exterminat”, asemenea corului reunit din tragediile grecești.”(p. 199). Și continuă: „această presupunere a lui Benjamin suferă, desigur, de o evidentă miopie, de impertinență chiar, pentru că presupune că o anumită carte este „sortită” unei anumite biblioteci, că principala sa *raison d’être* este să-și „păstreze” colecționarul, să joace rolul de martor postum, să fie obligată să servească pe termen lung memoria colecționarului „exterminat”. Fără îndoială că aceasta este o idee reconfortantă pentru colecționarul care se gîndește la posteritate, dar este o viziune mărginită despre adevăratul destin al cărților, despre faptul că puține biblioteci rămîn intacte după dispariția colecționarului, așa cum din păcate avea să descopere chiar Benjamin în martie 1933.”(p. 199). Și destinul cărților sale a continuat impasibil, proprietarul a fugit din Germania. Vecinul, om de bună credință, un „fidel” al său care le-a preluat a reușit să trimită „jumătatea cea mai prețioasă” în Danemarca la dramaturgul Bertold Brecht unde locuia de acum și Walter Benjamin. Apoi Benjamin s-a mutat la Paris ducîndu-și cărțile (inestimabila sa comoară). Evident acolo a ajuns la constrîngeri materiale și s-a apucat să vîndă din cărți. Căderea sa (psihică), foarte firească, mai bine zis foarte explicabilă prin evoluția nefericită a destinului său, a fost alimentată și de faptul că a aflat, între timp, că celalată jumătate a colecției (aflată la Berlin) a fost distrusă. În 1940 părăsește Parisul ocupat (abandonîndu-și ce i-a mai rămas din bibliotecă) fugind spre sud. La granița franco-spaniolă a fost reținut, în realitate o sîcîitoare procedură polițienească; de teamă se va sinucide... O tragică moarte... Autorul o citează pe Hannah Arendt, fostă studentă a lui Benjamin, care este de părere că: „Dacă disperarea și teroarea au fost cu siguranță motivele evidente ale sinuciderii lui Benjamin, mai târziu Hannah Arendt a suspectat o altă cauză: **pierderea cărților**”(s.n. A.G.) (p.200). Interesant este destinul (ulterior) al cărților sale: „Analizîndu-i gestul final disperat, Arendt a fost mîhnită, dar nu surprinsă, „Cum să trăiască fără o bibliotecă ?” se întreba ea. Ceea ce

---

fiindcă aici ne ocupăm de cu totul altceva scopul nostru a fost doar acela de-a semnala soluțiile similare ale unor regimuri – mai mult sau mai puțin - similare...

însă Arendt nu știa, iar Benjamin nu ar fi putut să-și imagineze niciodată, este că biblioteca a continuat să existe și după moartea sa. Confiscată de Gestapo, a fost trimisă la Berlin, unde a fost apoi preluată de sovietici și dusă la Moscova, pentru a se reîntoarce mai târziu în Germania, întâi la Arhiva Theodor Adorno din Frankfurt, iar în cele din urmă în, propria arhivă din Berlin, unde își începuse călătoria cu șase decenii mai devreme.” (p.200).

Abia apoi, după aceste considerente se vorbește, să zicem, prin „antiteză”, despre dezintegrarea bibliotecii lui Hitler: „Biblioteca lui Hitler s-a dezintegrat rapid în haosul provocat de prăbușirea imperiului său. În momentul în care el s-a împușcat, soldații americani îi destrămau deja colecțiile din München, împărțindu-și cărțile. [...] La reședința din piața Prinzregent, corpondentul de război Lee Miller a găsit cărțile lui Hitler parțial intacte. „În partea stângă a camerelor accesibile publicului se afla o bibliotecă plină de cărți frumos legate și multe volume cu dedicație, oferite de simpatizanți”, scria ea. „Biblioteca era neinteresantă, în sensul că toate lucrurile cu valoare personală fuseseră îndepărtate: rafturile goale erau mărturia tristă a retragerii rapide.” O fotografie [prezentă, reproducă și în carte] o arată pe Miller așezată la biroul lui Hitler. O duzină de cărți se află aruncate la întâmplare pe rafturile din preajmă – cărți broșate, sau cartonate, un album mare și uzat cu fotografii din Nürnberg, trei ediții mai vechi din *Mein Kampf*, cu supracoperta originală.”(p.200-201). Alte cărți au fost descoperite într-o cameră din buncăr. S-a putut constata, ulterior, că: „Volumele frumos legate, cu ex-librisurile caracteristice, au devenit totemurile preferate ale soldaților victorioși. Mai multe reportaje îi arată pe soldații americani în timp ce-și aleg cărți din colecția lui Hitler. Într-o secvență, un soldat deschide un volum mare și arată ex-librisul lui Hitler, în timp ce camera îl filmează de aproape; în alta, mai mulți ies din buncăr cu teancuri de cărți sub braț. În săptămânile care au urmat, colecția de la Berghof a fost **înstrăinată carte cu carte** (s.n. A.G.) La 25 mai, când o delegație de senatori americani a sosit la Obersalzberg, aceștia au trebuit să se mulțumească cu albume din colecția de discuri a lui Hitler. Nu mai rămăsese nici o carte.”(p.202) La fel s-a întâmplat și în capitală, după ce „au urmat valuri succesive de jafuri” pentru ca apoi „Când Albert Aronson a ajuns la Berlin, ca membru al delegației americane trimise să negocieze o ocupație comună a orașului, gazdele sale sovietice l-au condus într-un tur al locuinței personale a lui Hitler și, ca gest de politețe, i-au permis să ia un teanc de optzeci de cărți rămase. În aceleași săptămâni, întreaga bibliotecă a cancelariei Reichului – în jur de zece mii de volume – a fost luată în pază de „brigada de trofee” sovietică și apoi trimisă la Moscova, moment din care nu s-a mai știut nimic de ea.” Într-o notă de subsol ni se dau explicații suplimentare despre acestea: „un ziar din Moscova scria că aceste cărți s-ar afla într-o biserică abandonată din suburbia Uzkoie a Moscovei. La scurt timp după apariția articolului, colecția a fost mutată, dispărând fără urmă. (n.a)¹ Revenind la cărțile lui Hitler aflăm

---

¹ Cine ar mai putea spune, că o carte ca *Biblioteca lui Hitler*, nu are pînă și suspans ? Iată de ce cred că lectura ei este deosebit de interesantă nu numai pentru bibliotecari sau îndrăgostiți ai cărții. Dacă la început m-am ferit de beletristică, de ficțiune, iată că pînă la urmă, am citit

că: „Singura parte importantă care a supraviețuit intactă include **trei mii de volume** (s.n. A. G.) descoperite la mina de sare din Brechtesgaden, din care **o mie două sute** au ajuns la Biblioteca Congresului. Restul par să fi fost „**extrase**” în timpul procesului de catalogare a colecției.”(p.202). Povestea nu este gata (încă): „**Alte o mie de volume** se află în podurile și pe rafturile veteranilor de pe întreg cuprinsul Statelor Unite. Din când în când, volume rătăcite ajung la publicul larg. O carte a fost descoperită „în coșul cu cărți scoase la vânzare pentru cizze de cenți, într-o bibliotecă locală din nordul statului New York. La moartea lui Aronson, nepotul lui a donat Universității Brown cele optzeci de cărți luate din *Führerbunker*.” (p.203). Și poveștile continuă mai departe... O altă carte ajunsă printr-un lung drum (descriș în amănunt) are o notă dactilografiată lipită pe pagina alăturată celei cu ex-librisul: „Acest volum a fost luat din biblioteca personală a lui Adolph [sic]¹ Hitler, aflată în adăpostul subteran antiaerian al casei sale din Brechtesgaden. A fost luat de maior A. J. Choos ca suvenir pentru dl. E. B. Horwath, la 5 mai 1945.”(p.203)

Cartea conține multe ilustrații² răspândite (la „locul lor”) în text, adică fotografii sau reproduceri foto. Fotografiile sînt „la obiect”, nu în exces, adică, de exemplu, A. Hitler primind în dar cărți, Hitler lângă biblioteca sa, Hitler citind, polița de asigurare împotriva incendiilor (unde era inclusă și biblioteca), diferite reproduceri ale desenelor, acuarelele sale, un „colț” al Bibliotecii Congresului unde se află cărțile lui Hitler etc. Alte reproduceri reprezintă copii după ex-librisuri, autografe, coperti, pagini de gardă, pagini sau ilustrații de cărți etc. Mai mult ca în alte cărți, sau spre deosebire de multe cărți, ilustrațiile acestea „întregesc” (cu adevărat) lucrarea, fiind (în concepția noastră) indispensabile. Cartea și-a depășit condiția ei, inițială, „gazetărească” de bestseller ea fiind o adevărată lucrare științifică. Dovada o foarte mare bogăție de note explicative (bibliografii, trimiteri, comentarii) precum și un indice (nume, opere, locuri etc.) care se adaugă, făcînd și mai interesantă lucrarea. Importanța unei astfel de cărți se poate concluziona și prin faptul că fondul tratat întrunește cele mai diferite și generale situații dintr-o colecție: lucrări diferite, domenii diferite, autografe, dedicații, note, sublinieri ale proprietarului (sau ale succesivilor cititori), cărți unicat, cărți cu destine deosebite etc. Formarea, creșterea colecției este urmărită în paralel cu evoluția proprietarului. Mai sîntem convinși că orice viitoare monografie sau orice simplu studiu referitor la viața dictatorului nu va

---

această carte, acest studiu ca pe un roman... M-am ferit scriind aceste rînduri să citez foarte cunoscutul dicton latin, folosit chiar și de Timothy W. Ryback, dar ajungînd la aceste dispariții și reapariții *rocambolști* nu mă pot abține, într-adevăr și eu spun: *Habent sua fata libelli*.

¹ Notă prezentă în originalul textului, aparținînd autorului american pentru a sublinia ortografierea greșită.

² Se pare că acestea au fost alese cu parcimonie. De obicei sînt cărți în care multe din ilustrații fie că nu sînt la obiect (se folosește prilejul pentru a se populariza o imagine necunoscută), fie, dimpotrivă, imagini arhicunoscute, chiar și că nu sînt necesare... Aici, cum spuneam, apare personajul central în situații legate strict de subiectul anunțat în titlu, *Biblioteca lui Hitler*, sau cărțile, pagini facsimilate, pomenite în rîndurile acestui amplu studiu...

putea eluda importanța cărților pentru acesta, biblioteca sa, lecturile sale, precum și prezenta lucrare...

Biblioteca lui Hitler, cărțile care i-au format personalitatea, de Timothy W. Ryback, poate constitui și un veritabil model pentru alte cărți cu subiect asemănător. Nu înainte de final regretăm că nu avem acces, în limba română, la cele mai multe din cărțile lui Walter Benjamin.

**În colecția
BIBLIOTHECA BIBLIOLOGICA
au apărut:**

I. Prima Serie.

Sub îngrijirea lui Ioachim CRĂCIUN:

1. I. Crăciun, **O știință nouă, Bibliologia, în învățământul universitar din România**, Cluj, 1933, 26 p.
2. C. Gölner, **Anul revoluționar 1848 în Principatele Române. O contribuție bibliografică**, Cluj, 1934, 18 p.
3. I. Crăciun, **Activitatea științifică la Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj în primul deceniu, 1920-1930**, Cluj, 1935, 321 p.
4. Teodor Onișor, **Bibliografia geografică a României în 1929 și 1930. Cu o introducere asupra bibliografiei geografice românești până în 1936**, Cluj, 1936, 186 p.
5. I. Crăciun ; I. Breazu, **Bio-Bibliografia lui Gheorghe Bogdan-Duică 1866-1934**, Cluj, 1936, XIV + 45 p.
6. Ernest Roth, **Bibliografia publicațiilor Institutelor Medico-Legale din România, 1920-1935**, Cluj, 1936, 55 p.
7. I. Crăciun, **Bio-Bibliografia D-lui Alexandru Lapedatu cu ocazia împlinirii vârstei de 60 ani. 1876-1936**, Cluj, 1936, Cluj, 1936, 40 p.
8. Valeriu Bologa; Lia M. Dima, **Bibliografia tezelor de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj. 1923-1936 (No. 1-1000)**, Cluj, 1936, II + 107 p.
9. I. Crăciun, **Doi bibliologi români, Ioan Bianu 1856-1935 și Al. Sadi-Ionescu 1873-1926**, Cluj, 1937, 49 p.
10. I. Naghiu, **Bio-Bibliografia P. S. Episcop Nicolae Colan, cu ocazia instalării în scaunul vlădicesc din Cluj, 1893-1936**, Sibiu, 1936 <1937>, 36 p.
11. I. Crăciun, **Bio-Bibliografia D-lui Sextil Pușcariu, cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani, 1877-1937**, Cluj, 1937, 36 p.

12. Iosif E. Naghiu; Teodor A. Naum, **Bio-Bibliografia lui Vasile Bogrea, 1881-1926, cu ocazia comemorării a zece ani de la moartea lui**, Cluj, 1937, 34 p.

13. I. Crăciun, **Contribuții românești privitoare la istoriografia universală. Bibliografie 1927-1936**, București, 1938, 47 p.

14. Tiberiu Morariu, **Bio-Bibliografia lui George Vâlsan. 1885-1935. Cu o caracterizare a vieții și a operei lui, de Vintilă Mihăilescu**, Cluj, 1937, 55 p..

15. I. Crăciun, **Bibliografia Transilvaniei românești. 1916-1936**, Bucureș-ti, 1937, 366 p.

16. I. Naghiu, **Bibliografia filosofiei și pedagogiei românești până la 1860**, Cluj, 1940, 80 p.

17. I. Crăciun, **Bio-Bibliografia D-lui Ioan Lupaș cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani. 1880-1940**, București, 1943, 61 p.

18. Nicolae Comșa, **Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj**, Blaj, 1944, 231 p.

19. I. Crăciun, **Catehismul românesc din 1544 urmat de celelalte catehisme româno-luterane: Bârseanu, Sturdzan și Marțian**, Sibiu-Cluj, 1945-1946, 168p.

II. Serie Nouă.

Sub îngrijirea lui Nicolae EDROIU:

1(20). Ioachim Crăciun și **Bibliologia românească**. Studiu și bibliografia operei de Nicolae Edroiu, Cluj-Napoca, 1994, 110 p.

2(21). Doru Radosav, **Catalogul cărții tipărite și manuscrise din nord-vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)**, Cluj-Napoca, 1995, 114 p.

3(22). Cornelia Gălătescu, **Contribuții bibliologice și cercetări de arhivă**, Cluj-Napoca, 1995, 236 p.

4(23). Susana Andea; Avram Andea, **Cartea românească veche în Transilvania în inventare bisericești**, Cluj-Napoca, 1996, 211 p. (ISBN 973-977535-0-0)

5(24). Ioan Hentea, **Repere bibliologice**, Cluj-Napoca, 1996, 162 p. (ISBN 973-97535-7-4)

6(25). Stelian Mândruț, **Istoria modernă și contemporană a României reflectată în periodicele maghiare de specialitate (1945-1995). Bibliografie selectivă**, Cluj-Napoca, 1996, 90 p. (ISBN 973-97783-1-3).

7(26). Silvia Dumitru, **Tezele academice editate de Casa Tipografică Elzevier în secolul al XVII-lea, existente în bibliotecile din Transilvania (în curs de apariție).**

8(27). Zoe Buz, **Indice bibliografic tematic al revistei „Studii și cercetări de biologie” – Seria Botanică-Biologie vegetală (Academia Română) 1948-1994**, Cluj-Napoca, 1996, 308 p. (ISBN 973-97783-3-X).

9(28). Zoe Buz, **Indice bibliografic tematic al revistei „Studii și cercetări de biologie” – Seria Zoologie-Biologie animală (Academia Română) 1948-1994**, Cluj-Napoca, 1996, 246 p. (ISBN 973-97783-3-X).

10(29). Zoe Buz, **Index bibliographique thématique du périodique „Revue Roumaine de Biologie” – Série de Botanique-Biologie végétale (Académie Roumaine) 1956-1995**, Cluj-Napoca, 1997, 186 p. (ISBN 973-97783-3-X).

11(30). **Bio-Bibliografia Profesorului universitar doctor Camil Mureșanu, Membru corespondent al Academiei Române, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani. Introducere de Nicolae Edroiu. Bibliografia operei (1955-1997)** de Maria Pagu și Károlyi Iolanda, Cluj-Napoca, 1997, 68 p.

12(31). I-II. Veronica Turcuș, **Bibliografia istorică româno-italiană (Bibliografie selectivă). Evoluția publicațiilor istorice româno-italiene până în 1996**, Cluj-Napoca, 1997, 805 p. (ISBN 973-97783-2-1).

13(32). Lucia Turc, **Bibliografia istorică a Transilvaniei (1936-1944). Bibliografie selectivă**, Cluj-Napoca, 1998, 350 p. (ISBN 973-9354-37-8).

14(33). Veronica Turcuș, **Alexandru Marcu (1894-1954) și cultura italiană în România interbelică (Profil bio-bibliografic)**, Cluj-Napoca, 1999, 456 p. (ISBN 973-9354-19-X)

15(34). Zoe Buz, **Indice bibliografic tematic al revistei „Lucrările Institutului de Speologie «Emil Racoviță»” – „Travaux de l'Institut de Spéologie «Emile Racovitza»” (Academia Română) 1962-1995**, Cluj-Napoca, 1997, 93 p. (ISBN 973-97783-7-2).

16(35). Monica Codruța Roman; Zoe Buz, **Indice Bibliografic Tematic al revistei „Revue Roumaine de Biologie” – Série Zoologie-Biologie animale (Académie Roumaine). 1956-1996**, Cluj-Napoca, 1998, 207 p. (ISBN 973-97783-7-2).

17(36). Gabriela Morărescu; Nicoleta Irimuş; Zoe Buz, **Indicele bibliografic tematic al revistei „Studii și Cercetări de Biochimie” (Academia Română). 1958-1996**, Cluj-Napoca, 1998, 533 p. (ISBN 973-97783-7-2).

18(37). Silvia Onac; Zoe Buz, **Indice bibliografic tematic al revistei „Studia Universitatis «Babeş-Bolyai». Biologia” 1957-1997**, Cluj-Napoca, 1998, 251 p. (ISBN 973-97783-7-2).

19(38). **Hermeneutica Bibliothecaria – Antologie Philobiblon (I)** – Volum îngrijit de Florina Iliş și Ionuț Costea, Cluj-Napoca, 1998, 282 p. (ISBN 973-9354-69-6).

20(39). Mircea Popa; Viorica Sâncrăian, **Eminescu în Transilvania. 1866-1918 (Bibliografie adnotată)**. Cluj-Napoca, 2000, XXIV + 163 p. (ISBN 973-595-079-0).

21(40). **Management pentru viitor – Biblioteci și arhive** – Editori G. B. Anghelescu și István Király, Cluj-Napoca, 2000, 216 p. (ISBN 973-595-010-3).

22(41). Veronica Turcuș, **Bibliografia arhitecturii cisterciene. Abațiile europene și cazul transilvan – Bibliografie selectivă**, Cluj-Napoca, 2003, 192 p.

23(42). **Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Indice bibliografic tematic, 1991-1995. Vol.I-II**, Cluj-Napoca, 2000, XX + 166 p. ; XIV + p. 167-320 (ISBN 973-595-060-X).

24(43). Alice Keller, **Consortii în biblioteci: o inițiere practică**. Cluj-Napoca, 2003, 104 p. (ISBN 973-610-193-3).

25(44). Căpâlneanu Ana Maria, **Lucrări de biblioteconomie și știința informării în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „L. Blaga” Cluj-Napoca**, Cluj-Napoca, 2003, XVII + 213 p. (973-610-193-2).

26(45). Nicolae Edroiu, **Bibliografia istorică româno-slovacă, 1918-2000**, Cluj-Napoca, 2004, 120 p.

27(46). Moraru Elena, **Indice bibliografic tematic al Revistei de chimie**, Cluj-Napoca, 2003, (ISBN 973-610-193-5).

*** Olimpia Curta, **Metode tradiționale și moderne de regăsire a informației în biblioteci**, Cluj-Napoca, 2004, 118 p.+Anexe (ISBN 973-619-250-5).

28(47). Hermeneutica Bibliothecaria (II) – Antologie Philobiblon – Editori: Viorica Sâncrăian și István Király V., Cluj-Napoca, 2004, 523 p. (ISBN 973-610-311-0)

29(48). Hermeneutica Bibliothecaria (III) – Antologie Philobiblon – Editori: Carmen Crișan, István Király V., Cristina Popa, Viorica Sâncrăian și Raluca Soare, Cluj-Napoca, 2007, 433 p. (ISBN 978-973-610-552-4)

30(49). Constantin Mălinaș, Medalia ca document de bibliotecă – La médaille comme document de bibliothèque, Cluj-Napoca – Oradea, Universitatea „Babeș-Bolyai”; Asociația Română pentru Ex Libris, 2007, 200 p. (ISBN 978-973-0-05007-3)

31(50). Hermeneutica Bibliothecaria (IV) – Antologie Philobiblon – Editori: Ana Maria Căpâlneanu, Carmen Crișan, István Király V., Cristina Popa și Raluca Trifu, Cluj-Napoca, 2009, 489 p. (ISBN 978-973-610-855-6)

Revista PHILOBIBLON¹

– Volumele apărute –

Volumul I. Numerele 1-2/ 1996, 134 p. (Cultură, Carte, Societate: Europeanism și europeanizare; **Bibliologia: O profesie în schimbare o societate în tranziție:** Date – Stări – Posibilități; **Colecțiile speciale ale bibliotecii**)

Volumul II. Numărul 1/ 1997, 136 p. (Cultură, Carte, Societate: Închideri și deschideri axiologice; **Bibliologia: O profesie în schimbare o societate în tranziție:** Date – Stări – Posibilități; **Varia: Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous**)

Volumul II. Numărul 2/ 1997, 237 p. (Cultură, Carte, Societate: Dispoziții existențiale; **Bibliologia: O profesie în schimbare o societate în tranziție:** Date – Stări – Posibilități; **Varia: Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous**)

Volumul III. Numărul 1-2/ 1997, 319 p. (Cultură, Carte, Societate: Dicționarele – Fundal și Orizont; **Bibliologia: O profesie în schimbare o societate în tranziție:** Starea profesiei și educația bibliologică; **Varia: Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous**)

Volumul IV-V-VI-VII. 1999-2002, 538 p. (Cultură, Carte, Societate: Istorie și Memorie; **Bibliologia: O profesie în schimbare o societate în tranziție:** Date – Stări – Posibilități; **Varia: Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous**)

Volumul VIII-IX. 2003-2004, 571 p. (Cultură, Carte, Societate: Libertatea și piedicile ei; **O profesie în schimbare o societate în tranziție: Hermeneutica Bibliothecaria:** Date – Stări – Posibilități; **Varia: Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous**)

Volumul X-XI. 2005-2006, 603 p. (Cultură, Carte, Societate: Muzică și Existență; **Hermeneutica Bibliothecaria:** Date – Stări – Posibilități; **Varia: Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous**)

---

¹ Revista *Philobiblon* apare în întregime în limba **engleză**. Pentru informații privind concepția publicației cât și pentru detalii despre posibilitățile de participare și de achiziționare etc. vă rugăm să accesați pagina de Internet a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cuj-Napoca, ori direct site-ul revistei: <http://www.bcuculuj.ro/philobib/philobib.html>. Mesajele se trimit la adresa e-mail: philobib@bcuculuj.ro

Volumul XII. 2007, 457 p. (Cultură, Carte, Societate: Adrian Marino și orizonturile sale; Hermeneutica Bibliothecaria: Date – Stări – Posibilități; Varia: Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous)

Volumul XIII. 2008, 674 p. (Cultură, Carte, Societate: Viața vie și muritoare; Hermeneutica Bibliothecaria: Date – Stări – Posibilități; Varia: Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous)

Volumul XIV, 2009, 602 p. (Carte, Cultură, Societate: Mediul; Hermeneutica Bbliothecaria: Analize – Date – Stări – Posibilități; Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous)

Volumul XV, 2010, 602 p. (Carte, Cultură, Societate: Timpul - trecut, viitor, istorie; Hermeneutica Bbliothecaria: Analize – Date – Stări – Posibilități; Colecțiile speciale ale bibliotecii; Miscellaneous)

SERIA DE ANTOLOGII PHILOBIBLON - *Hermeneutica Bibliothecaria* -

Volumele *Hermeneutica Bibliothecaria* sunt **antologii în limba română** ale studiilor publicate în engleză în revista *Philobiblon*. Editarea lor a devenit necesară deoarece *Philobiblon* este difuzată cu precădere în străinătate. Ideea antologiilor a apărut însă în mod organic și din concepția revistei cu privire la oportunitatea conturării unei rubrici „bibliologice”. Rubrica se numea la început (1996) *O profesie în schimbare, o societate în tranziție*, dar, mai nou, ea se intitulează tot **HERMENEUTICA BIBLIOTHECARIA** și conține analize și meditații pe teme de instituții și ale profesiilor bibliotecare, ale tradițiilor, mentalităților, „moștenirilor”, perspectivelor, dificultăților și nelămuririlor de toate tipurile... accentul punându-se pe caracterul analitic, critic, de cercetare și de „dezbateri” ale contribuțiilor.

Lucrările încurajate de către *Philobiblon*, având o dimensiune ce vizează tocmai știința, comprehensiunea și mentalitatea – adică **cultura și nu** „manualitatea” sau „meșteșugul” – profesiilor și instituțiilor bibliotecare, s-a decis ca studiile prilejuite de existența revistei – deci nu doar cele destinate rubricilor bibliologice! – să fie apoi **antologate** regulat și în volume difuzate (comercializate) în primul rând în România prin Biroul de Proiecte & Marketing al BCU „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca. Ele sunt publicate – drept o „Serie” particulară – în prestigioasa colecție *Bibliotheca Bibliologica*, fondată încă din 1933 de către Ioachim Crăciun. Începând cu al doilea volum de antologie, ele sunt editate și pe CD, sub formă de carte electronică.

Titlul antologiilor – *Hermeneutica Bibliothecaria* – exprimă tocmai conștiința faptului că, **interpretând** – hermeneutic – temele și problemele cu care ne confruntă atât tradiția cât și existența noastră actuală, noi realizăm de fapt și o **înțelegere** superioară a propriei noastre situații și putem, astfel, reafirma la modul și la nivelul **contemporaneității** și complexitatea **orizonturilor de sensuri** ale bibliotecii. Împreună, desigur, cu înțelegerea problemelor noastre de mentalități, de cultură organizațională etc. și a nevoii de a contura ceea ce s-ar putea numi: **societatea civilă a profesiei**.

Tot din aceste motive a fost înființată – încă în 1999 – și *Atelierul de Discuții Bibliologice Philobiblon*, care astăzi poartă și el numele de *Atelierul Hermeneutica Bibliothecaria*.